

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI

BOSHLANG'ICH TA'LIM kafedrası

“Ta’limda zamonaviy trendlar: globallashuv, transformatsiya va texnologiyalar” mavzusidagi

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

КАРШИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

кафедра НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

**МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ на
тему**

**«Современные тренды в образовании: глобализация, трансформация и
технологии»**

KARSHI STATE UNIVERSITY

department OF PRIMARY EDUCATION

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the
theme**

**“Contemporary Education Trends: Globalization, Transformation, and
Technology”**

Qarshi – 2026

«Ilm va izlanish bo‘lmagan joyda hech qanday rivojlanish, yuksalish va umuman biron-bir sohaning kelajagi bo‘lmaydi».

Shavkat Mirziyoyev

**“TA‘LIMDA ZAMONAVIY TRENDLAR: GLOBALLASHUV,
TRANSFORMATSIYA VA TEXNOLOGIYALAR”**

**MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASINI
TASHKIL ETISH BO‘YICHA ISHCHI GURUH**

TARKIBI

Tashkiliy qo‘mita

<i>Nabiyev D.X</i>	<i>Qarshi davlat universiteti rektori, professor, rais</i>
<i>Shodiyev R.D.</i>	<i>Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası mudiri, professor, rais o‘rinbosari</i>

Tashkiliy qo‘mita a‘zolari

<i>Bekpo‘latov I.R.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, dotsent.</i>
<i>Xolmuradov A.E</i>	<i>Qarshi davlat universiteti o‘quv ishlari bo‘yicha prorektor, professor.</i>
<i>Yuldoshev I.A.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakul’teti dekani;</i>
<i>Nurullayeva Sh.O‘</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası professori;</i>
<i>Kekiyeva Z.O.</i>	<i>“Qalmiq davlat universiteti” Federal davlat byudjeti oliy ta‘lim muassasasi Pedagogika va biologiya fakulteti dekani, Psixologiya kafedrası professori.</i>
<i>Aslonova O.P.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası professori;</i>
<i>Choriyeva F.A.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti;</i>
<i>Yarmanova Y.B.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti;</i>
<i>Yuldashev S.N.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası professorii;</i>
<i>Berdiyev B.R</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti;</i>
<i>Rajabov A.U.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti;</i>
<i>Yo‘ldoshev R.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti;</i>
<i>Raimberdiyev A.A.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası dotsenti;</i>
<i>Tirkashov M.S</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası katta o‘qituvchisi</i>
<i>Umirov A.A</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası katta o‘qituvchisi,</i>
<i>Halimova M.A</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi;</i>
<i>Muxammadiyeva N.SH</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi;</i>
<i>Abdurasulov L.</i>	<i>Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi;</i>
<i>Ergashev N.G‘.</i>	<i>Qarshi texnika universiteti professori</i>

KIRISH

ТРАНСФОРМАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ПАРАДИГМЫ КОНСТРУКТИВИЗМА И КОННЕКТИВИЗМА.

Набиев Д.Х.

Ректор Каршинского государственного университета

Доктор экономических наук, профессор

Современная эпоха стремительной цифровизации и глобализация информационных потоков требуют радикального обновления системы высшего образования. Традиционный «академический консерватизм» и образовательные модели, основанные на простой передаче знаний, теряют свою актуальность, уступая место новым парадигмам, основанным на интеллектуальной деятельности и технологической гибкости студента. В основе этих изменений лежат две основные теории — конструктивизм и коннективизм.

В то время как конструктивизм рассматривает образование как реконструкцию знаний студентом на основе личного опыта, коннективизм интерпретирует знания в цифровую эпоху как искусство установления связей между различными источниками и сетями информации. Если конструктивизм дает студенту навык «переучивания учиться», то коннективизм предоставляет ему возможность «находить и использовать актуальную информацию в постоянно меняющемся мире».

Реорганизация высшего образования на основе этих двух парадигм означает не просто обновление учебных программ, а преобразование высшего образования из «места обучения» в «экосистему создания и обмена знаниями». В данном исследовании анализируется стратегическое значение синергии этих двух подходов в повышении качества высшего образования и обеспечении конкурентоспособности его специалистов в будущем.

Интегративные процессы высшей школы отражаются в диверсифицированной многоуровневой модели высшего образования, в том числе и в создании регионального университетского комплекса. Диверсификация образования в современном научном дискурсе рассматривается как принцип структурирования системы образования, тождественный принципу вариативности, т. е. дающий право образовательному учреждению максимально учитывать запрос социума на предоставление образовательных услуг, разработку образовательных программ для разных типов и видов образовательных учреждений.

Трансформационные процессы в мировом сообществе связаны с титаническими сдвигами при переходе от техногенной к антропогенной

цивилизации, доминированием гуманистической парадигмы в теории и практике высшего образования, что приобретает черты одного из базовых принципов становления гуманистической личности. Интегративные процессы российской высшей школы актуализировались в начале 2000-х гг. в связи с вхождением в европейское образовательное пространство в контексте ратификации основных положений Болонского процесса, что дало импульс в применении новой идеологии в высшем образовании на основе компетентностного подхода, реструктуризации сложившейся системы подготовки специалистов в контексте диверсифицированной многоуровневой модели высшего образования.

Оно становится многовариативным и многомоделным, что характеризуется институционально-организационными изменениями, основополагающую роль в которых играет принцип диверсификации высшего образования, в том числе и в создании регионального университетского комплекса.

В постнеклассическом обществе узкопрофессиональная подготовка специалиста уже не отвечает требованиям времени, важным измерителем профессиональных компетенций выпускника вуза становится его личная культура.

Структурируя целостный портрет будущего специалиста – интеллигента, ученые едины во мнении о том, что человек, получивший высшее образование, должен обладать качествами культурной личности, т. е. свободы, гуманизма, быть духовной личностью, в выборе своей жизненной траектории ориентироваться на ценности как мировой, так и национальной культуры, способной к творческой самореализации в мире культурных ценностей, к адаптации в изменяющейся социокультурной среде.

Вместе с тем необходимо указать, что высшее образование перестает быть только трансформатором и источником профессиональных и фундаментальных знаний. В нем весьма мощно проявляются мировые тенденции развития высшего образования, к которым можно отнести такие, как глобализация, регионализация, диверсификация, информатизация, фундаментализация, гуманитаризация, непрерывность и т. п., в том числе и рассмотрение качества высшего образования через призму интегративного индикатора конкурентоспособности как отдельного индивида, так и экономического и культурного потенциала развития страны. В связи с этим возникает потребность в создании качественно новой системы профессиональной кластеризации в условиях диверсификации высшего образования. Как показал контент-анализ исследований по данной проблематике, динамичная массивная и диверсификация высшего

образования неизбежно вызывает конфликт между традиционно сложившимися и утвердившими себя принципами, и ценностями университетского образования и этими новыми социокультурными явлениями.

Диверсификация образования в современном научном дискурсе рассматривается как принцип структурирования системы образования, тождественный принципу вариативности, т. е. дающий право образовательному учреждению максимально учитывать запрос социума на предоставление образовательных услуг, разработку образовательных программ, обеспечивающих разные типы и виды образовательных учреждений.

Диверсификация системы образования предстает как процесс, обеспечивающий дифференциацию и разнообразие типов и видов образовательных учреждений, его многоуровневости, большого набора образовательных услуг, расширение ассортимента видов деятельности, появление новых форм и функций, ранее не свойственных образовательной системе. Вместе с тем, диверсификация рассматривается и как целостное педагогическое явление, в котором не только формируются стратегические направления развития и трансформации образовательных учреждений, но происходят процессы стратегирования непрерывного образования в области образовательной политики, структурирования нового содержания образовательных программ, образовательных технологий, форм обучения, образовательных услуг.

Предлагаемая организация образования предполагает наличие возможности для каждого студента выстраивать индивидуальную образовательную траекторию и вести квалифицированный диалог по той или иной отрасли знания или проблеме не только с педагогом – специалистом. Она обеспечивает возможность диалога студентов разных курсов, разных структурных подразделений, наконец, разных учебных заведений и т. д. Диверсификация профессионального образования расширила ассортимент образовательных услуг посредством образовательных программ, обусловила экономическую стабильность и конъюнктуру образовательным учреждениям за счет эффективного маневрирования ресурсами в рамках модернизационных процессов, обуславливающих формирование инновационного образовательного учреждения.

В то же время, М.Э.Мангер, классифицируя диверсификацию на горизонтальную, концентрическую и многоуровневую, наполняет новыми смыслами формы диверсификации. Так, горизонтальная диверсификация – расширяет сферу деятельности отрасли или предприятия; концентрическая –

открывает возможность к пополнению ассортимента новыми товарами и услугами, инновационными технологиями;

Многоуровневая – представляет собой комбинированное пополнение ассортимента товаров и услуг изделиями принципиально нового класса.

Каждая образовательная система может объединять свои элементы на различных основаниях, но эффективно существовать и функционировать в качестве единого целостного культурно – образовательного пространства она может лишь тогда, когда содержит в себе инварианты, общие для всех систем. Понимание этого положения актуализирует проблему корпоративной культуры как феномена, связующего разноуровневую и разновеликую по соотнесенности составляющих ее элементов образовательную систему университетского комплекса.

I SHO'BA

TA'LIM, FAN VA ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASIDA

ZAMONAVIY TA'LIM TRENDLARI

OLIY TA'LIMDA METAKOGNITIV STRATEGIYALARNI

SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

Bekpulatov Ilhom Rustamovich

Qarshi davlat universiteti

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Fizika-matematika fanlari doktori, dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida talabalarning metakognitiv strategiyalarini shakllantirishning pedagogik va psixologik mexanizmlari tadqiq etilgan. Tadqiqotda metakognitsiyaning o'quv faoliyati samaradorligini oshirishdagi o'rni, xususan, rejalashtirish, monitoring va o'z-o'zini baholash jarayonlarining o'zaro aloqadorligi yoritilgan. Maqolada talabalarning mustaqil bilim olish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi "Refleksiv tahlil" kabi zamonaviy pedagogik texnologiyalar tahlil qilinadi. Talabani o'quv jarayonining faol subyektiga aylantirish va ularda strategik fikrlashni shakllantirishdan iborat.

Kalit so'zlar: metakognitiv strategiyalar, oliy ta'lim, refleksiya, o'z-o'zini tartibga solish, monitoring, mustaqil ta'lim, akademik samaradorlik.

Аннотация: В данной статье рассматриваются педагогические и психологические механизмы формирования метакогнитивных стратегий студентов в системе высшего образования. Исследование подчеркивает роль метакогниции в повышении эффективности учебной деятельности, в частности, взаимосвязь процессов планирования, контроля и самооценки. В статье анализируются современные педагогические технологии, такие как «Рефлексивный анализ», которые служат развитию навыков самостоятельного обучения студентов. Речь идет о превращении студента в активного субъекта учебного процесса и формировании у него стратегического мышления.

Ключевые слова: Метакогнитивные стратегии, высшее образование, рефлексия, саморегуляция, мониторинг, самостоятельное обучение, академическая успеваемость.

Abstract: This article examines the pedagogical and psychological mechanisms of forming metacognitive strategies of students in the higher education system. The study highlights the role of metacognition in increasing the effectiveness of educational activities, in particular, the interrelationship of the

processes of planning, monitoring and self-assessment. The article analyzes modern pedagogical technologies, such as “Reflective Analysis”, which serve to develop students' independent learning skills. It consists in turning the student into an active subject of the educational process and forming strategic thinking in them.

Keywords: metacognitive strategies, higher education, reflection, self-regulation, monitoring, independent learning, academic performance.

KIRISH

Global raqobat va texnologik transformatsiyalar davrida oliy ta'lim tizimi oldida turgan eng dolzarb vazifa — talabalarga faqatgina fundamental bilimlarni berish emas, balki ularni mustaqil va tanqidiy tahlil asosida fikrlaydigan va o'z o'quv faoliyatini boshqara oladigan mutaxassis qilib tayyorlash. Bugungi kunda mutaxassisning sifat ko'rsatkichi uning qancha ma'lumotni bilishi, yangi ma'lumotlarni qanchalik samarali o'zlashtira olishi va muammoli vaziyatlarda o'z intellektual resurslaridan qanday foydalanishi bilan o'lchanmoqda. Shu nuqtayi nazardan, oliy ta'lim pedagogikasida **metakognitiv strategiyalar** tushunchasi markaziy o'ringa chiqmoqda.

Metakognitiv, sodda qilib aytganda, “Fikrlash haqida fikrlash” bo'lib, u talabaning o'z bilish jarayonlarini anglashi, rejalashtirishi va nazorat qilishini anglatadi. Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, akademik natijalari past bo'lgan talabalar ko'pincha intellektual qobiliyat yetishmasligidan emas, balki o'z o'quv jarayonini tashkil etish va to'g'ri strategiya tanlash (metakognitiv ko'nikma) yetishmasligidan qiynaladilar. Binobarin, talabalarda metakognitiv monitoring va refleksiya ko'nikmalarini shakllantirish ularning o'quv samaradorligini (GPA) oshirish bilan birga, kelajakdagi kasbiy o'sishining poydevori bo'lib xizmat qiladi.

Oliy ta'limda **metakognitiv strategiyalarni** (o'z o'quv jarayonini anglash va boshqarish) shakllantirish talabalarda mustaqil bilim olish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi.

Ushbu jarayon quyidagi asosiy bosqichlar va mexanizmlar orqali amalga oshiriladi:

1. Metakognitiv rejalashtirish (Planning): talaba o'quv vazifasini bajarishdan oldin maqsadlarni belgilaydi va ularga erishish yo'llarini tanlaydi[7;463]:

- **Vazifani tahlil qilish:** ishning qiyinchilik darajasini va kerakli resurslarni aniqlash.
- **Strategiya tanlash:** berilgan muammoni yechish uchun qaysi usullar (masalan, konspekt qilish, klaster tuzish) samarali ekanligini belgilash.

2. Metakognitiv monitoring (Monitoring): o'quv jarayoni davomida o'z tushunchasini va harakatlarini kuzatib borish:

- **O‘z-o‘zini nazorat qilish:** “Men hozir o‘qiyotgan narsamni tushunyapmanmi?” yoki “Tanlagan strategiyam kutilgan natijani beryaptimi?” kabi savollar orqali jarayonni tekshirish.

- **Xatolarni aniqlash:** o‘zlashtirishdagi uzilishlarni va noto‘g‘ri yondashuvlarni o‘z vaqtida sezish.

3. Metakognitiv tartibga solish (Regulating): monitoring natijasida o‘quv faoliyatiga o‘zgartirishlar kiritish:

- **Strategiyani almashtirish:** agar tanlangan usul samara bermasa, boshqa yondashuvga o‘tish.

- **Vaqtни boshqarish:** qiyinroq mavzularga ko‘proq vaqt ajratish orqali resurslarni qayta taqsimlash.

4. Metakognitiv refleksiya va baholash (Evaluation): ish yakunlangandan keyin erishilgan natijani tahlil qilish[8;11]:

- **Natijani solishtirish:** erishilgan natija qo‘yilgan maqsadga qanchalik mos kelishini tekshirish.

- **Samaradorlikni baholash:** qaysi usullar eng yaxshi natija berganini va kelgusida nimalarni o‘zgartirish kerakligini aniqlash.

Shakllantirishning pedagogik mexanizmlari[6;908]:

- **“Ovoz chiqarib o‘ylash” usuli:** o‘qituvchi murakkab masalalarni yechishda o‘zining fikrlash jarayonini talabalarga ko‘rsatib berishi.

- **Refleksiv kundaliklar:** talabalarning o‘z o‘quv jarayonlari haqidagi mulohazalarini yozib borishi.

- **Muammoli ta’lim:** talabalarni tayyor javoblarsiz, o‘z yechimlarini izlashga majbur qiladigan vaziyatlarga qo‘yish.

Ta’lim paradigmasining o‘zgarishi talabalarni intellektual o‘z-o‘zini boshqarishga o‘rgatadigan muhitga aylanishi lozim. Metakognitiv strategiyalar talabaga o‘z bilimlaridagi bo‘shliqlarni ko‘ra olish va ularni bartaraf etish uchun ongli ravishda harakat qilish imkonini beradi. Metakognitiv ko‘nikmalari rivojlangan talabalar o‘quv materialini nafaqat tezroq o‘zlashtiradilar, balki olingan bilimlarni nostandart vaziyatlarda qo‘llash bo‘yicha ham yuqori natijalar ko‘rsatadilar. Bu esa ularning akademik muvaffaqiyatini barqarorlashtiradi.

Metakognitiv strategiyalarni shakllantirish kutilmagan yoki tasodifiy jarayon bo‘lmazligi kerak. Buning uchun oliy ta’lim muassasalarida maxsus pedagogik shart-sharoitlar: o‘quv fanlari tarkibiga refleksiv topshiriqlarni kiritish, o‘qituvchilarning “Fikrlash madaniyati”ni namoyish etishi va talabalarning o‘z-o‘zini baholash tizimini rag‘batlantirish talab etiladi.

Talabalarda shakllangan metakognitiv kompetensiya ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida “Umrbod ta’lim olish” (**Lifelong learning**) tamoyilini amalga oshirishning asosiy vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Bu esa mehnat bozoridagi

o'zgaruvchan talablarga tez moslashuvchi, raqobatbardosh mutaxassis bo'lib shakllanishini kafolatlaydi.

XULOSA

Oliy ta'lim jarayonida metakognitiv strategiyalarni shakllantirish — bu uning intellektual o'z-o'zini boshqarish tizimini tubdan takomillashtirish demak. Metakognitiv strategiyalar talabani passiv axborot qabul qiluvchidan faol strategik o'rganuvchiga aylantiradi. Bu mexanizmlar orqali talaba o'zining kuchli va zaif tomonlarini anglab, o'quv jarayonini shaxsiy ehtiyojlariga moslashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Rejalashtirish, monitoring va baholash bosqichlarini tizimli qo'llash talabalarda muammoli vaziyatlarda tezkor va samarali qaror qabul qilish ko'nikmasini shakllantiradi. Bu nafaqat o'qish davrida, balki kelajakdagi professional faoliyatda ham yuqori natijadorlikni ta'minlovchi asosiy omildir. Metakognitiv rivojlanish o'z-o'zidan sodir bo'ladigan jarayon emas. U bevosita o'qituvchi va talaba o'rtasidagi "Refleksiv muloqot" muhitiga bog'liq. O'qituvchi "Bilim manbasi" rolidan "Fikrlash koordinatori" (fasilitator) roliga o'tishi strategiyalar samaradorligini kafolatlaydi. Metakognitiv strategiyalar zamonaviy oliy ta'limning "Yashirin dvigateli" bo'lib, u bitiruvchining raqobatbardoshligini va doimiy o'z ustida ishlash (Lifelong Learning) motivatsiyasini belgilab beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. To'rayeva O. S. Talabalarining metakognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishning psixologik omillari. *Psixologiya jurnali*, 2017. № 3. – 42–48-betlar.
2. Amanova N. D. Oliy ta'lim tizimida metakognitiv strategiyalarni qo'llashning metodik asoslari. *"O'zbekiston Milliy universiteti xabarлари" jurnali*. 2021. № 1/2. – 112–115-betlar.
3. Qodirov U. D. Talabalarining o'quv faoliyatini boshqarishda metakognitiv nazoratning o'rni. *"Zamonaviy ta'lim" jurnali*. Toshkent. 2023. № 5. – 28–34-betlar.
4. Ibragimov, X. I., Abdullayeva, Sh. A. *Pedagogika nazariyasi*. Darslik. "Fan va texnologiya" nashriyoti. – Toshkent: 2008. – 288 b.
5. Ishmuhamedov, R. J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. Metodik qo'llanma, – Toshkent: TDPU, 2005. – 160 b.
6. Flavell J. H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive–developmental inquiry. *American Psychologist*. AQSH. 1979. Vol. 34, No. 10. – pp. 906–911.

7. Schraw G., Dennison R. S. Assessing Metacognitive Awareness. *Contemporary Educational Psychology*. AQSH. 1994. Vol. 19, Issue 4. – pp. 460–475.

8. Veenman M. V. J. Metacognition and learning: Conceptual and methodological considerations. *Metacognition and Learning*. Niderlandiya. 2006. Vol. 1, No. 1. – pp. 3–14.

OLIIY TA'LIMDA O'QUV JARAYONLARINI MODELLASHTIRISH VA ULARNING INVARIANT TARKIBIY KOMPONENTLARI

Shodiyev Rizamat Davronovich

Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası mudiri

Pedagogika fanlari doktori, professor

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida o'quv jarayonlarini modellashtirishning nazariy va metodologik asoslari tadqiq etilgan. Muallif tomonidan o'quv jarayoni modelining barqarorligini ta'minlovchi invariant tarkibiy komponentlar – maqsadli, mazmunli, texnologik va refleksiv-baholash elementlarining mohiyati ochib berilgan. Maqolada modellashtirishning ta'lim sifatini oshirish va raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashdagi strategik ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, tizimli va integrativ yondashuvlar asosida ta'lim jarayonini loyihalashtirishning o'ziga xos xususiyatlari bayon etilgan.

Tayanch so'zlar: oliy ta'lim, modellashtirish, invariant komponentlar, o'quv jarayoni, pedagogik tizim, integratsiya, kompetensiya, metodologiya.

Аннотация: В данной статье исследуются теоретические и методологические основы моделирования образовательных процессов в системе высшего образования. Автор раскрывает сущность инвариантных структурных компонентов, обеспечивающих стабильность модели образовательного процесса – целенаправленных, осмысленных, технологических и рефлексивно-оценочных элементов. В статье обосновывается стратегическая важность моделирования в повышении качества образования и подготовке конкурентоспособных специалистов. Также описываются особенности проектирования образовательного процесса на основе системного и интегративного подходов.

Ключевые слова: высшее образование, моделирование, инвариантные компоненты, образовательный процесс, педагогическая система, интеграция, компетентность, методология.

Abstract: This article studies the theoretical and methodological foundations of modeling educational processes in the higher education system. The author reveals the essence of the invariant structural components that ensure the stability of the educational process model - purposeful, meaningful, technological

and reflexive-evaluation elements. The article substantiates the strategic importance of modeling in improving the quality of education and training competitive specialists. It also describes the specific features of designing the educational process based on systematic and integrative approaches.

Keywords: higher education, modeling, invariant components, educational process, pedagogical system, integration, competence, methodology.

KIRISH

Zamonaviy oliy ta'lim tizimi global raqobatbardoshlik va texnologik taraqqiyot sharoitida o'zining an'anaviy shakllaridan voz kechib, yanada moslanuvchan, prognoz qilinadigan va samarali mexanizmlarga o'tishni talab etmoqda. Bu borada o'quv jarayonlarini **modellashtirish** ta'lim mazmunini tizimli tahlil qilish, kutilayotgan natijalarni oldindan loyihalash va talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish trayektoriyasini optimallashtirish imkonini beradi.

Oliy ta'limda o'quv jarayonini modellashtirish — bu dars jadvali yoki o'quv rejasini tuzish emas, balki ta'lim oluvchi, pedagog, axborot resurslari va tashqi muhit o'rtasidagi ko'p qirrali munosabatlarning yaxlit dinamik tizimini yaratish imkonini beradi. Har qanday pedagogik model o'zining **invariant tarkibiy komponentlariga** ega bo'lib, ular ta'limning barqarorligini va uning asosiy maqsadlariga erishishni kafolatlaydi [3;125].

Ushbu invariant komponentlar tizimida quyidagi elementlar muhim o'rin tutadi:

- **Maqsadli komponent:** Jamiyat va mehnat bozori ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda kadrlar tayyorlashning strategik yo'nalishini belgilaydi.
- **Mazmunli komponent:** Fanlararo integratsiya va fundamental bilimlarning izchilligini ta'minlaydi.
- **Texnologik komponent:** Ta'limning metodik tomonini, jumladan, innovatsion va raqamli texnologiyalarni o'z ichiga oladi.
- **Nazorat-tahliliy komponent:** Egallangan bilimlarni baholash va modelning samaradorligini monitoring qilish imkonini beradi.

1. Pedagogik modellashtirish – Intellektual tizimning asosi

Ta'lim jarayonini modellashtirish — bu pedagogik voqelikning mohiyatini anglash va uni kelajak ehtiyojlariga moslashtirish demakdir. Zamonaviy oliy ta'lim muassasasi o'zining akademik erkinligi va dinamikligi bilan ajralib turadi. Shu sababli, modellashtirish jarayoni nafaqat bilimlarni uzatishni, balki shaxsning professional va ijtimoiy adaptatsiyasini loyihalashtirishni ham o'z ichiga oladi. Bu yerda model — ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari va talaba shaxsining o'zaro birlashuvi sifatida namoyon bo'ladi. Oliy ta'limda o'quv jarayonini modellashtirish bir qator muhim funksiyalarni bajaradi:

1. **Integrativlik:** Turli fanlar va ta'lim bosqichlari o'rtasidagi uzviylikni ta'minlaydi.

2. **Bashorat qilish:** O'quv jarayoniga kiritilgan yangiliklarning yakuniy natijaga ta'sirini oldindan ko'rish imkonini beradi.

3. **Boshqariluvchanlik:** Ta'lim trayektoriyasini doimiy monitoring qilish va zarur bo'lganda unga o'zgartirish kiritish mexanizmini yaratadi.

2. O'quv jarayonining invariant tarkibiy komponentlari

Har qanday ta'lim modeli o'zgaruvchan (variantiv) va barqaror (**invariant**) qismlardan tashkil topadi. Invariant komponentlar ta'limning mazmuni va sifatini belgilovchi tayanch ustunlar bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Metodologik komponent:** Bu qismda ta'limning konseptual asoslari, tamoyillari va yondashuvlari (masalan, tizimli, faoliyatli yoki kompetensiyaviy yondashuvlar) o'rin oladi. U modelning falsafiy va ilmiy yo'nalishini belgilaydi.

- **Mazmunli-protsessual komponent:** O'quv fanlarining o'zaro integratsiyasi, bilimlar izchilligi va o'quv materiallarining mantiqiy tuzilishi. Bu yerda nazariy bilimlar bilan amaliy ko'nikmalarning mutanosibligi invariant talab hisoblanadi.

- **Texnologik-metodik komponent:** Ta'limni tashkil etish shakllari (ma'ruza, seminar, laboratoriya) va metodlari (interaktiv, muammoli, evristik) kiradi. Zamonaviy sharoitda raqamli texnologiyalar va metakognitiv strategiyalar ushbu komponentning ajralmas qismiga aylandi.

- **Refleksiv-baholash komponenti:** Ta'lim natijalarini diagnostika qilish, olingan bilimlarni standart talablari bilan solishtirish va jarayonni tuzatish (korreksiya) hisoblanadi.

Har qanday modelning hayotiyliigi uning invariant, ya'ni o'zgarmas qismlarining qanchalik mustahkam ekanligiga bog'liq. Bu komponentlarni quyidagicha talqin etadi:

- **Aksiologik (Qadriyatli) Invariant:** Ta'limning maqsadi faqat mutaxassis tayyorlash emas, balki yuksak madaniyatli shaxsni shakllantirishdir. Bu komponent ta'limning ma'naviy-axloqiy yo'nalishini belgilaydi [4;156].

- **Gnoseologik (Bilishga oid) Invariant:** Bilimlar tizimidagi fundamental va fundamental bo'lmagan qismlarning nisbati. Olimlar uchun eng muhim vazifa — fanning “Yadro” bilimlarini saqlab qolgan holda, uning atrofiga zamonaviy tadqiqotlarni yaratishdir.

- **Praksiologik (Faoliyatli) Invariant:** Nazariya va amaliyotning uzviy birligi. Ta'lim modeli talabaniing “Bilish” darajasidan “Qila olish” va “Yashab ko'rish” darajasiga o'tishini ta'minlashi shart.

3. Integrativlik va metakognitiv yondashuv

Zamonaviy oliy ta'lim muassasasining professor-o'qituvchilari o'quv jarayonini modellashtirishda integratsiyani asosiy mezon sifatida ko'radi. Fanlararo aloqalar modelning gorizontal chiziqlarini tashkil etsa, metakognitiv strategiyalar — talabanning o'z o'rganish jarayonini boshqara olish qobiliyati — uning vertikal o'sishini ta'minlaydi [7;203]. Model talabaga faqat tayyor ma'lumotni bermasligi, balki ma'lumotni bilimga, bilimni esa donolikka aylantirish algoritmini taqdim etishi lozim [1;87].

4. Invariant komponentlarning o'zaro bog'liqligi

Invariant komponentlar o'zaro mustahkam aloqada bo'lib, birining o'zgarishi butun tizimga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, jamiyatning mutaxassisga bo'lgan talabi o'zgarsa (maqsadli komponent), bu darhol o'quv rejalari (mazmunli komponent) va o'qitish usullari (texnologik komponent)ning transformatsiyasiga olib keladi. Ushbu qismlarning uyg'unligi ta'lim muhitining yaxlitligini va talabanning shaxs sifatida rivojlanishini kafolatlaydi.

XULOSA

Oliy ta'limda o'quv jarayonlarini modellashtirish masalasini o'rganish va uning invariant tarkibiy komponentlarini tahlil qilish natijasida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi:

1. Modellashtirish — ta'lim sifatining kafolati sifatida: O'quv jarayonini modellashtirish bu nazariy loyiha emas, balki murakkab pedagogik tizimni samarali boshqarishning strategik instrumenti. U ta'limning barcha elementlarini — maqsad, mazmun, metod va natijani yagona mantiqiy butunlikka birlashtiradi. Bu esa, o'z navbatida, kadrlar tayyorlash jarayonini subyektiv yondashuvlardan xoli etib, uni ilmiy asoslangan va prognoz qilinadigan tizimga aylantiradi.

2. Invariant komponentlarning ustuvorligi: Tahlil jarayoni shuni ko'rsatadiki, o'quv jarayoni modelining barqarorligi uning **invariant komponentlari** (maqsadli, mazmunli, texnologik va tahliliy) o'rtasidagi uyg'unlikka bog'liq. Ushbu komponentlar ta'limning "Tizimli asosi" bo'lib, ular har qanday tashqi o'zgarishlar (raqamlashtirish, iqtisodiy talablar) sharoitida ham ta'limning fundamental sifati va davlat standartlari darajasini saqlab qolishni ta'minlaydi.

3. Integrativ va innovatsion yondashuv: Zamonaviy oliy ta'lim modellari talabadan nafaqat bilim olishni, balki **metakognitiv strategiyalarni** egallashni ham talab etadi. Modellashtirish jarayonida fanlararo integratsiyani kuchaytirish va talabanning mustaqil faoliyatini loyihalashtirish, ularni ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashning eng maqbul mexanizmi bo'lib xizmat qiladi.

4. Amaliy ahamiyati: Taklif etilayotgan modellashtirish tamoyillari oliy ta'lim muassasalarida o'quv rejalari optimallashtirish, dars jarayonlariga

zamonaviy texnologiyalarni tizimli tatbiq etish va talabalarning kasbiy kompetentligini baholashning shaffof tizimini yaratish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, o'quv jarayonlarini invariant komponentlar asosida modellashtirish — bu oliy ta'lim tizimini zamonaviy global talablarga moslashtirishning va raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashning metodologik poydevori hisoblanadi. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish, xususan, modellarni raqamli ta'lim muhitiga adaptatsiya qilish oliy pedagogik ta'lim oldida turgan dolzarb vazifasi bo'lib qoladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Tojiyeva G.N. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni modellashtirish*. O'quv qo'llanma. "Noshir" nashriyoti. – Toshkent: 2020. – 154 b.
2. G'ulomov S.S. Ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va modellashtirish. Darslik. "Sharq" nashriyoti. – Toshkent: 2012. – 320 b.
3. Yuzlikayeva E.R. Oliy ta'limda o'quv jarayonini modellashtirishning didaktik asoslari. Monografiya. "Fan va texnologiyalar" nashriyoti. – Toshkent: 2015. – 176 b.
4. Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. Darslik. "Fan va texnologiya" nashriyoti – Toshkent: 2008. – 288 b.
5. Сластенин В.А. Педагогика: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – Москва: Издательский центр «Академия», 2014. – 512 с.
6. Зверева Н.М. Практическая дидактика для преподавателя высшей школы. Методическое руководство – Москва: Педагогическое общество России, 2001. – 256 с.
7. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. – London: Routledge, 2009. – 392 p.

EĞİTİM, BİLİM VE ÜRETİM ENTEGRASYONUNA TARİHSEL BİR BAKIŞ

Beyhan Şan,

Dr. Öğretim Üyesi, PHD,

Axborot Texnologiyalari va Menejment Universiteti,

(orcid: 0000-0003-1360-4121, beyhansanx@gmail.com)

Özet: Bu çalışma, eğitim, bilim ve üretim arasındaki ilişkinin tarihsel sürekliliğini inceleyerek Lonca Sistemi ve Ahilik gibi Orta Çağ kurumlarının modern eğitim ve üretim modellerinin temeli olduğunu ortaya koymaktadır. Bilimsel Devrim ve Endüstriyel Aydınlanma ile teorik ve pratik bilginin birleştiği, İslam medeniyetinin bilimsel katkılarının da bu sürece etkide bulunduğu vurgulanmaktadır. Günümüzde ise Endüstri 4.0 ve dijitalleşme ile eğitim ve üretim

ilişkisi yeniden şekillenmekte ve bu da yeni eğitim ve araştırma modellerini beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Bilim, Üretim, Lonca Sistemi, Ahilik, Endüstriyel Aydınlanma, Bilimsel Devrim.

TA'LİM, FAN VA ISHLAB CHIQRISHNING INTEGRATSIASIGA TARIXIY SHARH

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi munosabatlarning tarixiy uzluksizligini o'rganib, gildiya tizimi va Ahi birodarligi kabi o'rta asr institutlari zamonaviy ta'lim va ishlab chiqarish modellarining asosini tashkil etganligini ochib beradi. Unda Ilmiy inqilob va sanoat ma'rifati nazariy va amaliy bilimlarni birlashtirgani va Islom tsivilizatsiyasining ilmiy hissasi ham bu jarayonga ta'sir ko'rsatgani ta'kidlangan. Bugungi kunda Sanoat 4.0 va raqamlashtirish ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi munosabatlarni qayta shakllantirmoqda.

Kalit so'zlar: Ta'lim, Fan, Ishlab chiqarish, Gildiya tizimi, Ahilik (gildiya tizimi), Sanoat ma'rifati, Ilmiy inqilob.

Tarihsel Perspektif: Lonca Sisteminden Modern Üniversite-Sanayi İş Birliğine: Eğitim ve üretim arasındaki ilişki, çoğu zaman sanıldığı gibi sadece Sanayi Devrimi ile başlamış modern bir olgu değildir; aksine kökleri Orta Çağ'ın derinliklerine, lonca sisteminin disiplinli ve etik temellerine dayanan köklü bir tarihsel sürece sahiptir [1]. Eğitim ve üretimin ilk büyük entegrasyonu, Avrupa'da zanaat loncaları, Anadolu'da ise Ahilik teşkilatı ile vücut bulmuştur. Lonca sistemi, aslında tarihteki ilk uygulamalı öğrenme modellerinden biridir. Bu sistemde bilgi, sadece teorik bir aktarım değil, ustadan çırağa geçen bir bilgi aktarımı ve mesleki etik ve ahlak mirasıdır [2:3]. Tarihçilerin usta eller olarak adlandırdığı bu zanaatkârlar, formel bilimin henüz kurumsallaşmadığı dönemlerde, üretimde ahlaki parametre, üretimde yapıtaş ve teknolojik ilerlemenin asıl motoru olmuşlardır [4:3].

Üniversite eğitiminin gelişimine baktığımızda, ideal öğrenme ortamı olan yapının aslında lonca sisteminden türetildiğini görürüz; hatta günümüzde kullanılan master (yüksek lisans) derecesi bile lonca sistemindeki usta (master) unvanının akademik bir yansımasıdır [5]. Osmanlı coğrafyasında ise Ahilik, istihdam temelli bir sosyal sistem olarak işlev görmüştür. İş öğrenmek için gelen bir genç, çıraklıktan yamaklığa sonra ustalığa atlamaktadır. Bu hiyerarşi, bireyi sadece teknik bir iş gücü olarak değil, ahlaki değerlerle donatılmış bir kâmil insan olarak üretim sürecine katmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde, bu dikey usta-çırak ilişkisi, fabrikaların ve seri üretimin doğuşuyla yerini daha karmaşık olan ticaret ve sanayi odalarına bırakmaya başlamıştır [6:7].

Teorik Bilginin Üretimle Buluştuğu Kırılma Noktaları: Bilim ve üretimin tarihsel bütünleşmesindeki en büyük kırılma noktası, Mokyr'in *Endüstriyel Aydınlanma* olarak adlandırdığı süreçtir. Bu dönemde, XVI. ve XVII. yüzyılların bilimsel devrimi, XVIII. asrın teknolojisiyle meyvelerini vermeye başlamıştır. Teorik bilgi ile zanaatkârın uygulama becerileri arasındaki uçurum daralmış, bilim insanları ile zanaatkârlar arasında verimli bir diyalog kurulmuştur[8].

Watt'ın buhar makinesi gibi büyük icatları, ancak onu hayata geçirebilecek yüksek becerili demir ustaları ve mühendislerin varlığıyla sürdürülebilir bir ekonomik büyümeye dönüşebilmiştir[9]. Bilim tarihçisi Fuat Sezgin'in de vurguladığı üzere, bu bilimsel ilerleme evrensel bir birikimin sonucudur; İslam medeniyetinin IX. ve XVI. yüzyıllar arasında matematik, astronomi ve tıp alanındaki keşifleri, Avrupa'daki modern bilimlerin temelini oluşturmuş ve daha sonra sanayi üretiminin teknik altyapısına ilham vermiştir [10].

Dijitalleşmenin Tarih Disiplini ve Eğitim Üzerindeki Etkisi: Bugün, bu tarihsel süreçte Endüstri 4.0 dönemini yaşıyoruz. Artık kas gücü ve basit otomasyonun yerini; büyük veriler, yapay zekâ ve internet gibi siber-fiziksel sistemler almıştır[11]. Bu dijital dönüşüm, eğitim modellerini ve araştırmaları da kökten değiştirmektedir. Geleneksel sınıf eğitiminden, yapay zekâ tabanlı kişiselleştirilmiş öğrenme yollarına ve çevrimiçi eğitim modellerine geçiş yaşanmaktadır[12].

Tarih disiplini de bu evrimden nasibini almıştır. Müze nesnelerinin 3D teknolojisiyle dijitalleştirilmesi; kültürel mirasın korunması ve eğitim materyali olarak sunulmasında uluslararası standartların uygulanmasını zorunlu kılmıştır[13]. Dijital arşivler, akıllı müzeler, çeşitli yapay zeka araçlarıyla oluşturulan programlar geçmişin bilgisini bugünün üretim süreçlerine ve eğitim sistemine entegre etmekte ve eğitim tarihinde yeni köprüler kurmaktadır. Modern tarihçi, artık sadece tozlu rafların, geleneksel araştırma ya da anlatımın değil, aynı zamanda dijital verilerin, simülasyonların ve yapay zekâ araçlarının da analizcisidir.

Sonuç: Eğitim-bilim-üretim üçgenindeki tarihsel yolculuğumuz; ahîlik teşkilatının iş ahlakı geleneğinden ve lonca sisteminin uygulamalı dükkanlarından fabrikaya, oradan da bugünün akıllı fabrikalarına ve dijital sınıflarına evrilmiştir. Bu süreçte değişmeyen tek şey, bilginin eyleme dönüşme zorunluluğudur. Geçmişin usta-çırak ilişkisindeki eğitimi, sadakati ve iş ahlakı, bugün yerini yaşam boyu öğrenme becerisine ve dijital okuryazarlığa bırakmış; ancak üretimin ahlaki ve bilimsel temeli önemini asla yitirmemiş, etik ilkeler çerçevesinde geliştirilmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar/ Foydalanılan adabiyotlar

1-Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300–1600)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

2- S. R. Epstein, “Craft Guilds, Apprenticeship, and Technological Change in Preindustrial Europe”, 1998.

3-Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

4-Suraiya Faroqhi, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

5-S. R. Epstein; Maarten Prak, *Guilds, Innovation, and the European Economy, 1400–1800*, 2008.

6-Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

7-Meltem Tekerek, “Loncalardan Odalara Türkiye’de Esnaf-Zanaatkâr Tacir-Sanayici”, 2023.

8-Joel Mokyr, *The Gifts of Athena: Historical Origins of the Knowledge Economy*, Princeton: Princeton University Press, 2002.

9-David de la Croix; Matthias Doepke; Joel Mokyr, “Clans, Guilds, and Markets: Apprenticeship Institutions and Growth in the Pre-Industrial Economy”, 2017.

10-Fuat Sezgin, *İslam’da Bilim ve Teknik*, Cilt I, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2018.

11-Harika Şen, “Çalışma Hayatında Paradigma Kayması: Endüstri 4.0 ile Geleceğin Mesleklerine Bakış”, 2022.

12-Serpil Sevimli Deniz, “Çevrimiçi Eğitimde Yapay Zekâ Tabanlı Araçların Benimsenmesi: Öğrenci Deneyimleri, Zorluklar ve Uyum Stratejileri”, 2025.

13-Esmeray Karataş, “Müzelerde Uluslararası Dijitalleştirme İlkeleri ve Standartları”, 2025.

**SHAXS RIVOJLANISHIDA REFLEKSIYA VA REFLEKSIV TA’LIM
TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK-
PEDAGOGIK ASPEKTLARI**

Nurullayeva Shaxlo Uktamovna

Qarshi DU professori, pedagogika fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya Mazkur ishda refleksiya muammosi va uning falsafa, psixologiya va pedagogika fanlaridagi talqini tahlil etilgan. Shu bilan birga refleksiya bosqichlari, turlari hamda ularning shaxs rivojlanishidagi oʻrni tadqiq

etilgan. Refleksiv texnologiyalaridan foydalanishga doir pedagogik shartlar va ularni amalga oshirishga doir tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: refleksiya, refleksiv texnologiyalar, amaliy refleksiya, nazariy refleksiya, ekstrovert refleksiya, introvert refleksiya, refleksiv texnologiyalar.

Аннотация В данной работе анализируется проблема рефлексии и её интерпретация в философии, психологии и педагогике. Одновременно изучаются стадии, типы рефлексии и их роль в личностном развитии. Разработаны педагогические условия использования рефлексивных технологий и рекомендации по их внедрению.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивные технологии, практическая рефлексия, теоретическая рефлексия, экстравертная рефлексия, интровертная рефлексия, рефлексивные технологии.

Abstract This paper analyzes the problem of reflection and its interpretation in philosophy, psychology, and pedagogy. It also examines the stages and types of reflection and their role in personal development. Pedagogical conditions for the use of reflective technologies and recommendations for their implementation are developed.

Keywords: reflection, reflective technologies, practical reflection, theoretical reflection, extroverted reflection, introverted reflection, reflective technologies.

Refleksiya muammosi bir vaqtning oʻzida ham falsafa, ham pedagogika, ham psixologiya sohasida keng tadqiq etiladi. Ushbu sohalar turlicha boʻlishiga qaramasdan, refleksiyadan foydalanishning mohiyati, deyarli bir xil koʻrinishdadir. Biz dastlab refleksivlik, refleksiya va refleksiv mahorat tushunchalarining falsafa, pedagogika va psixologiya fanlarining tadqiqot obyekti sifatida paydo boʻlish shart-sharoitlari hamda mazkur tushunchalarning talqinlari ustida mulohaza yuritamiz.

Falsafa fani sohasida refleksiya falsafani oʻrganish obyekti sifatida talqin etiladi. Emmanuel Kant qarashlariga koʻra, refleksiya shaxsning oʻz bilish va anglash qobiliyatini muntazam tadqiq qilishi natijasida shakllanib boradigan xususiyati boʻlib, uning darajasi insonning anglash qobiliyati va intellekt darajasiga bogʻliq jarayondir.

Gegel falsafasida refleksiya shunday talqin etiladi: “fikrdan fikr tugʻilsa va inson bu hodisani ongli ravishda idrok etsagina oʻziga nisbatan tanqidiy va tahliliy munosabatda boʻla oladi”. Faylasufning fikricha, aynan shu hodisa refleksiyani tugʻdiradi va xuddi shu taxlit hosil boʻlgan refleksiya ikki turga boʻlinadi. Bu:

1. Nazariy refleksiya. 2. Amaliy refleksiyadir.

Nazariy refleksiya insonga insonga oʻz hayotida, faoliyatida va botiniy his-tuygʻularida paydo boʻlgan muammolarga mulohazalar yordamida yondashuvni

anglatadi. Mazkur mulohazalar yordamida inson tasavvurdagi muammolarning haqiqatga qay darajada yaqinligini aniqlab oladi va shu asosda qarorlar qabul qiladi. Gegel fikricha, “nazariy refleksiya shaxsni o‘zlikni anglash tushunchasiga yaqinlashtiradi va bu esa o‘z navbatida hayotda uzoq muddatli strategiyani belgilashda katta ahamiyat kasb etadi”.

Amaliy refleksiya – insonning mukammallik sari intilishidir. Inson fikrlayotganini idrok etsagina fikrlayotgan bo‘ladi. Hayotdagi har qanday orzu, maqsad, mukammallikka intilishning zamirida qiziqish (motivatsiya) yotadi. Inson motivatsiyaga ega bo‘lishi uchun fikrlashi va ushbu fikrlarining o‘z holatiga qanchalik yaqin ekanligini mulohaza qilishi lozim bo‘ladi. Xuddi shu mulohaza insonga o‘z botini va amaliy faoliyatiga “sirtidan qarash” uchun sharoit yaratadi. Refleksiya ongni tahlil qiladi: inson tasavvuridagi mukammallik hayotda erishish mumkin bo‘lgan mukammallik bilan farqlimi yoki tafovutsiz ekanligini mulohazalar yordamida aniqlab oladi.

Zamonaviy falsafa fani refleksiv mahoratning ikki xil ko‘rinishini e‘tirof etadi. Bular: 1. Ekstrovert refleksiya. 2. Introvert refleksiya.

Ekstrovertlik insonning tashqi muhit bilan muloqotga kirishishga intilishini va o‘zini tashqi muhitning bir qismi deb bilgani holda hayotini tashqi muhit omillarisiz tasavvur qila olmaslik holatini anglatadi. Insonda ekstrovert refleksiya hodisasi kechganda u o‘z hayotidagi muammolarga obyektiv qaraydi, har bir vaziyatni muayyan bir sababning oqibati deb hisoblaydi. Shuning uchun bunday refleksiv mahoratni o‘zida shakllantirgan inson o‘z muammolarini juda jiddiy hisoblamaydi.

Introvert refleksiya esa bunga butunlay teskari ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. Bunda inson tashqi muhit omilini unutadi. O‘ziga “sirtidan nazar solar” ekan, yo‘l qo‘ygan xatolari, faoliyatidagi kamchilik va nuqsonlar faqat xarakteridagi ojizliklar va zaifliklar tufayli kelib chiqqan, deb hisoblaydi. Introvert refleksiyaga ega bo‘lgan inson o‘zini subyekt sifatida yagona deb faraz qiladi, o‘z fikri va faoliyatining ahamiyati jamiyat uchun albatta kerak degan tasavvurda yuradi. Shuningdek, o‘zidagi har bir nuqson jamiyatning qaysidir kamchiligining rivojlanib ketishiga sabab bo‘ladi, deb hisoblaydi. Xulosa qilib aytish mumkinki, falsafa fani talqinidagi refleksiya insonning ertangi kunini yaxshiroq qurish maqsadida o‘zini, his-tuyg‘ularini, faoliyatini ongli ravishda tahlil etib borishi va shu asosda uzoq muddatli strategiyani o‘z ichiga olgan rejalar qurishini ta‘min etadigan hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

Pedagogik faoliyatni tashkil etish hamda pedagogning kasbiy rivojlanish tizimida refleksiyaning o‘rni muhim ekanligini inobatga olgan holda pedagogik va psixologik tadqiqotlarda refleksiyaga alohida ahamiyat beriladi.

Ko'pgina tadqiqotchilar fikrlashdagi refleksiyada insonning o'zga insonga nisbatan bo'lgan munosabati ifodalanadi deb ta'kidlaydilar. Ko'p hollarda inson o'z-o'zini refleksiv tahlilga tortar ekan, u o'zining yangi imkoniyatlari va qirralarini kashf etib boradi. Ammo zaruriy shart-sharoitlar mavjud bo'lmagani uchun mazkur imkoniyatlar yuzaga chiqmaganligini anglaydi. Inson o'z tafakkuri va tasavvurining yangi tashkil etuvchilarini anglab oladi. Bunday tashkil etuvchilarga hal etilishi ko'zda tutilgan, ammo hal etilmagan vazifalarni saralash, fikrlashda nomuhimdan muhimga intilish, atrofdagi narsa va hodisalarning yangi qirralarini anglash, mulohazalarni ramzlar vositasida olib borish kabi psixologik xususiyatlar kiradi.

Ta'lim berish va o'qitishdan iborat intellektual faoliyatni tahlil etar ekan, V.V.Davidov refleksiyani "subyektning muhimni nomuhimdan ajratib olish, tahlil etish va tafakkurni o'z faoliyat turiga aylantira olish mahorati", deya ta'riflaydi [1].

P.Y. Galperin "insondagi refleksiya hodisasida ishtirok etadigan barcha fikriy va psixologik xatti-harakatlar orasida o'zaro bog'liqlik mavjud" [2] ligini ta'kidlashadi. Mazkur farazning isboti sifatida o'tkazilgan so'rovlarda inson o'z-o'zini tahlil etar ekan, o'rganish, tanish, bilish, anglash, idrok etish, fikrlash, mulohaza yuritish, xulosa yasash va baho berish kabi psixologik va intellektual hodisalarning hammasi doimiy ketma-ketlikda kechishini, shuningdek, ushbu intellektual jarayonlardan bittasining yetarli darajada shakllanmaganligi boshqa psixologik xususiyatlar rivojiga to'sqinlik qilishi mumkinligi ta'kidlanadi.

Refleksiya o'z faoliyatini yaqin kelajak va uzoq muddatli istiqbolni nazarda tutgan rejalar asosida qurishga intilgan har bir shaxs uchun zarur bo'lgan xususiyatdir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari pedagogik tayyorgarligini modellashtirish muammosi ustida izlanishlar olib borgan Sh.Nurullayeva bo'lajak o'qituvchilarning o'z ustida ishlash modelida pedagogik refleksiya bosqichlarini quyidagi ketma-ketlikda tavsiflaydi:

1-bosqich. O'z-o'zini anglash (mashqlar, treninglar) va tahlil qilish bosqichlari:

2-bosqich. O'z-o'zini rivojlantirish va tarbiyalash (Internet tarmoqlarida ishlashga o'rgatish metodikasi):

3-bosqich. Shaxsiy taqdimot o'tkaza olish (taqdimot yoki maqola tayyorlash metodikasi).

Internet, elektron axborotlar almashinuv tizimi bugungi kunda ijtimoiy muhitga keng kirib keldi. Insonlar kundalik hayotida internet tizimi imkoniyatlaridan juda samarali foydalanib kelishmoqda. Jumladan, ta'lim jarayonida ham ma'lumotlar to'plash, axborot almashinuvi, masofadan o'qitish maqsadida ushbu tizimning o'rni muhimdir.

Uchinchi bosqich yakuniy bosqich hisoblanib, o'qituvchi o'z ustida ishlash natijasida to'plagan ma'lumotlari, o'zlashtirgan bilimlari asosida seminar, ilmiy maqola, ma'ruza kabi shakllarda shaxsiy taqdimot o'tkazadi.

S.Yo'ldoshev bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini texnologiya fanini kreativ yondashuv asosida o'qitishga tayyorlashni ikki yo'nalishda kasbiy tayyorgarlik va kasbiy-refleksiv tayyorgarlik yo'nalishlarida amalga oshirishni tavsiya etadi.

Kasbiy-refleksiv tayyorgarlik esa bo'lajak o'qituvchilar bilan maktablarda tashkil etiladigan malakaviy amaliyotlar jarayonida amalga oshiriladi.

Biror bir jarayonni samarali yo'lga qo'yishni xohlagan har qanday shaxs o'z faoliyatini tahlil qiladi, olib borgan ishlari yuzasidan mulohaza yuritadi, ushbu jarayondagi o'z hissasi va imkoniyatlarini tahlil qiladi. Aynan mushohada yuritishning bu turi refleksiya hisoblanadi. Demak, o'qituvchi ham o'z pedagogik faoliyatini doimo tahlil qilib borishi taqozo etiladi. Refleksiyaga tayyorgarlik esa oliy ta'lim muassasalaridagi kasbiy tayyorgarlik, xususan, pedagogik amaliyot jarayonida amalga oshirib boriladi. "Pedagogik amaliyot jarayonida bo'lajak o'qituvchining pedagogik, metodik va texnologik tayyorgarligi metodist o'qituvchilar, talabalar va o'zi tomonidan tahlil qilish orqali olib boriladi"[3].

Pedagogik amaliyot davomida talabalar mutaxassislikka oid turli faoliyat turlarini kompleks ravishda amalga oshirishlari uchun imkon yaratib beriladi. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchi shaxsini shakllantirishga, o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini tarkib toptirishga yordam beradi. Talaba tomonidan amaliyot davomida amalga oshiriladigan jonli muloqot, kuzatish va hayotiy tajribalar asosida kasbiy va kasbiy-refleksiv ko'nikmalar tarkib topadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. - М.: «Интор»,1996. – 287с.
2. Гальперин П.Я. Введение в психологию: Учебное пособие для вузов. - М.: Книжный дом "Университет", 1999. - 332 с.
3. Yo'ldoshev S. Boshlang'ich ta'lim talabalarini kreativ yondashuv asosida texnologik ta'limga tayyorlash metodikasi. Ped.fan.bo'yicha fal.dokt. dissertatsiya. –Qarshi. 2021. B-92- 144.
4. Nurullayeva Sh. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari pedagogik tayyorgarligini modellashtirish nazariyasi va metodikasi. Ped.fan.dokt. diss. Qarshi.-2021. B-165-264.

ФУНКЦИИ ВАРИАТИВНЫХ МОДЕЛЕЙ В ОРГАНИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

О.П. Аслонова
Профессор КаршиГУ

Аннотация В данной статье высказывается мнение о вариантной модели современной педагогики. Также оригинальность статьи заключается в том, что в ней анализируются задачи и составляющие вариантной модели.

Ключевые слова: разновидность, задача, модель, элементы, деятельность, педагогика.

Annotation This article expresses an opinion about a variant model of modern pedagogy. Also, the originality of the article lies in the fact that it analyzes the tasks and components of the variant model.

Key words: variety, task, model, elements, activity, pedagogy.

Так как одной из задач нашего исследования является выявление структуры готовности будущего учителя к осознанному выбору вариативной системы обучения, отсюда следует выделение ее функций. Функция должна раскрывать, какое влияние оказывает объект на другие объекты и на развитие систем в целом.. Следовательно, выявить функции объекта можно путем выявления этой роли, которую он играет в функционировании целостной системы. Понятие «функция» многозначно, оно используется как в естественных, так и гуманитарных науках в очень широком диапазоне,, например как характеристики или признака какого-либо системного явления. Чаще всего под функцией понимают качественную характеристику, направленную на сохранение и развитие системы. Именно функции способствуют интеграции структуры в единое целое, обеспечивают ей определенную автономию, поэтому решающее значение в процессе формирования личности имеет выявление функций стержневых личностных качеств в развитии личности в целом. Отсутствие связей у каких-либо компонентов с другими ведет к их изоляции, и в конечном итоге, к вытеснению из системы. Опираясь на анализ психолого-педагогической литературы, мы выделили функции готовности к осознанному выбору вариативной системы обучения: регулятивную, ориентационную, конструктивно-исполнительскую, самопознавательную.

Регулятивная функция готовности к осознанному выбору вариативной системы обучения обеспечивается ее включенностью в мотивационную сферу человека. Она развивается и совершенствуется по мере того, как студент овладевает разнообразными способами анализа, а так же свободы и осознанности выбора. Помогает регулировать собственную деятельность, связанную с осознанным выбором вариативных систем обучения младших

школьников. Приобретает способность различать многочисленные признаки, характеризующие его собственное решение или мотив в выборе. Приобретает познавательный интерес и личностнозначимый смысл осознанного выбора и использования вариативных систем обучения младших школьников. По направленности к конечному результату регулятивные функции готовности к осознанному выбору вариативной системы обучения подразделяются на собственно-оценочные, контрольные, стимулирующие, блокирующие и защитные, т.е. осознанность выбора выступает в качестве фактора мобилизации человеком своих сил, реализации скрытых возможностей, творческого потенциала. Регулятивные функции готовности к осознанному выбору значительно повышаются в личностно значимой для субъекта деятельности.

Ориентационная функция обеспечивает осмысление будущим учителем собственного стиля мышления, а так же объема знаний о вариативных системах обучения (широту, глубину, системность), что является следствием, познавательной деятельности. Знания рассматриваются как основание для ориентации личности в многообразии вариативных систем обучения младших школьников, являющейся предпосылкой их оптимального применения. Знание обогащает собственное видение проблематики, выступает необходимым условием постановки и решения профессиональных проблем в соответствии с личностными потребностями и интересами.

Конструктивно-исполнительская функция обеспечивает осмысление будущим учителем особенности конструирования собственной деятельности и активности учащихся с учетом целей обучения, а так же систему умений педагога организовать собственную деятельность в условиях развития вариативного образования в современной начальной школе.

Самопознавательная функция обеспечивает осмысление будущим учителем основ своей деятельности, в ходе которой необходимо уметь делать осознанный выбор вариативных систем обучения младших школьников. Так же осуществляется оценка и переоценка своих способностей, ошибок и возможностей. Реализация данной функции предполагает создание условий для развития рефлексии, выстраивания «Я концепции» у субъектов образовательного процесса. Самооценки проявляется не только в знании и понимании субъектом самого себя, но и выяснении того, как другие понимают "рефлексирующего", его личностные особенности, эмоциональные реакции и когнитивные представления. Когда содержанием; этих представлений выступает предмет совместной учебной деятельности, то мы рассматриваем предметно-рефлексивные отношения, позиции, характеризующие взаимное отображение субъектов: сам субъект, каков он

есть в действительности; субъект, каким он видит самого себя; субъект, каким он видится другому.

Мы считаем готовность к деятельности не только состоянием личности, но и динамичной, и в тоже время устойчивой личностной характеристикой будущих педагогов. Это определяет наш подход к проблеме подготовки будущих учителей начальных классов к осознанному выбору вариативной системы обучения младших школьников.

Наряду с функциями сущность объекта раскрывается в его структуре.

1.Мотивационно-ценностного компонента, выражающего осознанное отношение будущего учителя к современным вариативным системам обучения и их роли в разрешении актуальных проблем современного обучения;

2.Содержательного компонента, объединяющего совокупность знаний будущего учителя о сущности и специфике современных вариативных систем обучения в начальной школе, их видах и признаках;

3.Операционально-деятельностного компонента, основанного на комплексе умений и навыков по выбору вариативных систем в структуре собственной профессиональной деятельности;

4.Рефлексивно-творческого компонента, характеризующего познание и анализ будущим учителем начальных классов явлений; собственного сознания и деятельности, а также творческую деятельность учителя.

Литература

- 1.Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. М.: ИНТОР. 1996.- 544 с.
- 2.Товпинец И.П. О вариативности естественнонаучного образования в начальной школе.//Начальная школа. 2001. №1.- С.34-36.

JAMOAVIY MUNOSABATLARDA O‘QUVCHILARNING SHAXSIY SIFATLARINI DIDAKTIK MODELLAR ASOSIDA MAJMUAVIY RIVOJLANTIRISHNING NAZARIYASI VA METODIKASI

Yarmanova Yulduz Bo‘riyevna

Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasida dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada jamoaviy munosabatlar jarayonida o‘quvchilarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari tadqiq etilgan. Muallif tomonidan shaxsiy sifatlarini shakllantirishda didaktik modellashtirishning ahamiyati asoslab berilgan va majmuaviy rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari yoritilgan. Jamoaviy faoliyatning o‘quvchi ijtimoiy-psixologik qiyofasiga ta’siri tahlil qilinib, kognitiv, emotsional va amaliy yo‘nalishlarni o‘z ichiga olgan integrativ yondashuv taklif etilgan.

Kalit soʻzlar: jamoaviy munosabatlar, shaxsiy sifatlar, didaktik model, majmuaviy rivojlantirish, pedagogik modellash, hamkorlik, oʻquvchi shaxsi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и методологические основы развития личностных качеств учащихся в процессе коллективных отношений. Автор обосновывает важность дидактического моделирования в формировании личностных качеств и выделяет педагогические механизмы комплексного развития. Анализируется влияние коллективной деятельности на социально-психологический образ учащегося и предлагается интегративный подход, включающий познавательную, эмоциональную и практическую сферы.

Ключевые слова: командные отношения, личностные качества, дидактическая модель, комплексное развитие, педагогическое моделирование, сотрудничество, личность студента.

Abstract: This article examines the theoretical and methodological foundations of the development of students' personal qualities in the process of collective relations. The author substantiates the importance of didactic modeling in the formation of personal qualities and highlights the pedagogical mechanisms of complex development. The impact of collective activity on the socio-psychological image of the student is analyzed, and an integrative approach is proposed, including cognitive, emotional and practical areas.

Keywords: team relations, personal qualities, didactic model, complex development, pedagogical modeling, cooperation, student personality.

KIRISH

Global axborotlashuv va ijtimoiy integratsiya sharoitida taʼlim tizimining ustuvor vazifasi nafaqat bilimli mutaxassis tayyorlash, balki jamoaviy munosabatlarda oʻz oʻrniga ega, shaxsiy sifatleri rivojlangan komil insonni shakllantirishdan iboratdir. Zamonaviy pedagogikada oʻquvchilarning shaxsiy sifatlarini jamoaviy faoliyat jarayonida rivojlantirish, ularda ijtimoiy moslashuvchanlik va hamkorlik koʻnikmalarini qaror toptirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Jamoaviy munosabatlar jarayonida oʻquvchilarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirish muammosi zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Shaxsning jamoa ichidagi rivojlanishi murakkab subyekt-subyektli aloqalar tizimidir [1;105]. Mazkur jarayonda jamoa oʻquvchi uchun tashqi taʼsir vositasi emas, balki uning ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqaruvchi tabiiy muhit vazifasini oʻtaydi. Bugungi kunda tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, jamoaviy faoliyatda shakllangan masʼuliyat, oʻzaro yordam va bagʻrikenglik kabi sifatlar barqaror xarakter xususiyatiga aylanadi, chunki ular real ijtimoiy tajriba va emotsional kechinmalar orqali mustahkamlanadi. Jamoaviy munosabatlar oʻquvchi

shaxsini ijtimoiylashtiruvchi dinamik tizim bo'lib, u o'zaro maqsadlar birligi, faoliyat uyg'unligi va ma'naviy mas'uliyatga asoslanadi.

O'quvchining shaxsiy sifatleri uning individual-psixologik xususiyatlari, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy xulq-atvor normalarining yaxlit majmuasidir. Majmuaviy yondashuvda ushbu sifatlar bir-biridan ajralgan holda emas, balki o'zaro bog'liqlikda rivojlantiriladi. Masalan, mas'uliyat hissi tashabbuskorlik bilan, empatiya esa jamoaviy birdamlik bilan uyg'unlashgan holda shaxsning barqaror xarakter tizimini hosil qiladi. Bu sifatlar jamoaviy faoliyat davomida sinovdan o'tadi va o'quvchining hayotiy pozitsiyasiga aylanadi.

Bugungi kunda an'anaviy ta'lim usullari o'quvchining individual bilim o'zlashtirishiga qaratilgan bo'lib, ko'pincha jamoada ishlash va shaxslararo munosabatlarda namoyon bo'ladigan sifatlar (masalan, empatiya, mas'uliyat, liderlik va tolerantlik) e'tibordan chetda qolmoqda. O'quvchilarning shaxsiy sifatlarini tizimli ravishda rivojlantirish uchun didaktik jarayonlarni shunchaki tashkil etish yetarli emas, bu jarayonni **didaktik modellashtirish** asosida majmuaviy yondashuv bilan amalga oshirish zarurati tug'ilmoqda. Didaktik modellashtirish — bu ta'lim jarayonining kutilayotgan natijalarini oldindan loyihalashtirish va uning tarkibiy qismlarini (maqsad, mazmun, metod va natija) o'zaro muvofiqlashtirish jarayoni [2;87]. Didaktik model jamoaviy munosabatlar sharoitida o'quvchining shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini belgilab beradi. U o'qituvchi uchun pedagogik jarayonni boshqarish algoritmi, o'quvchi uchun esa o'zini o'zi namoyon qilish va rivojlantirishning metodologik asosi bo'lib xizmat qiladi.

Metodika o'quvchining intellektual, axloqiy va ijtimoiy sifatlarini bir vaqtning o'zida shakllantirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar yig'indisidir. Metodika asosida jamoaviy muammoli vaziyatlarni yaratish, evristik suhbatlar o'tkazish va loyihaviy faoliyatni tashkil etish yotadi. Bunda asosiy urg'u "Bilishdan — anglashga, anglashdan — faoliyatga" o'tish tamoyiliga beriladi [3;156]. Metodika o'quvchining jamoada o'zini anglashini (refleksiya) va o'z xatti-harakatlarini jamoa manfaatlari nuqtai nazaridan boshqarishini stimullaydi. O'quvchilar shaxsiy sifatlarini majmuaviy rivojlantirish metodikasi o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan uchta yo'nalishni qamrab oladi. **Birinchidan**, kognitiv yo'nalish bo'lib, bunda o'quvchilarda ijtimoiy munosabatlar normalari va jamoaviy qadriyatlar haqidagi tasavvurlar kengaytiriladi. **Ikkinchidan**, emotsional-irodaviy yo'nalishda jamoaviy muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasi va qiyinchiliklarni birgalikda yengish ko'nikmalari shakllantiriladi. **Uchinchidan**, amaliy-faoliyatli yo'nalish orqali loyihaviy o'qitish, evristik topshiriqlar va situativ o'yinlar yordamida shaxsiy sifatlar real harakatlarda sinovdan o'tkaziladi. Ushbu majmuaviylik tamoyili shaxsning bir sifatini boshqasidan ajratmagan holda, uni

yaxlit tizim sifatida tarbiyalash imkonini beradi. Masalan, jamoaviy topshiriqni bajarishda o'quvchida ham mantiqiy fikrlash (intellekt), ham o'zgalarga ko'maklashish (axloq), ham maqsad sari intilish (iroda) sifatleri bir vaqtda integratsiyalashgan holda rivojlanadi.

Jamoaviy munosabatlar jarayonida o'quvchilarning shaxsiy sifatlarini didaktik modellar asosida rivojlantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxsning ijtimoiylashuvi va uning ma'naviy-axloqiy qiyofasi bevosita u mansub bo'lgan jamoaning muhiti va pedagogik jarayonning tashkil etilishiga bog'liqdir. O'quvchi shaxsini rivojlantirishga an'anaviy, faqat bilim berishga yo'naltirilgan yondashuv zamonaviy jamiyat talablariga to'liq javob bera olmaydi. Shu bois, ta'lim jarayoniga didaktik modellarni tatbiq etish orqali o'quvchilarning shaxsiy sifatlarini majmuaviy rivojlantirish bugungi kunning strategik zaruriyatidir.

Olib borilgan ilmiy tahlillar natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, didaktik modellashtirish o'quv jarayonini tasodifiylkdan tizimlilikka o'tkazish imkonini beradi. Mazkur modellar doirasida jamoaviy munosabatlar shaxsning mas'uliyat, liderlik, empatiya va hamkorlik kabi sifatlarini shakllantiruvchi maqsadli metodik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchidan, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishda majmuaviylik tamoyili kognitiv, emotsional va amaliy faoliyat birligini ta'minlaydi. Bu esa o'quvchining nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirishi, balki ushbu bilimlarni real jamoaviy vaziyatlarda qo'llay olish ko'nikmasini mustahkamlaydi. Jamoaviy faoliyat orqali rivojlangan sifatlar o'quvchida barqaror ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalarini hosil qiladi.

Uchinchidan, didaktik modellar asosidagi metodika o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarni yangi bosqichga ko'taradi. O'qituvchi jarayonda fasilitator (yo'naltiruvchi) rolini bajarib, jamoada sog'lom ma'naviy-psixologik muhit yaratishi o'quvchilarning o'z-o'zini anglash va o'z imkoniyatlarini namoyon qilish darajasini oshiradi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, jamoaviy munosabatlar sharoitida shaxsiy sifatlarini didaktik modellar yordamida shakllantirish o'quvchini kelajakdagi murakkab ijtimoiy munosabatlarga, kasbiy faoliyatga va jamiyatda o'z o'rnini topishga tayyorlashning eng samarali yo'llaridan biridir. Ushbu yo'nalishdagi ishlarni takomillashtirish uchun ta'lim muassasalarida jamoaviy loyihalash va interfaol didaktik o'yinlar ko'lamini kengaytirish, shuningdek, shaxsiy rivojlanish monitoringini muntazam olib borish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. “Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish”. Darslik. – Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2018. – 212 b.
2. Azizxo‘jayeva N.N. “Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat”. – Darslik. - Toshkent: TDPU, 2016. – 200 b.
3. Zunnunov A. “Pedagogika nazariyasi”. Darslik – Toshkent: “Aloqachi” nashriyoti, 2017. – 256 b.
4. Musurmonova O. “Ma‘naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi”. O‘quv-qo‘llanma. – Toshkent: “Sharq” nashriyoti, 2019. – 192 b.
5. Johnson, D.W., Johnson, R.T. “Cooperation and Competition: Theory and Research”. – Edina, MN: Interaction Book Company, 2015. – 220 p.
6. Scrivener, J. “Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching”. – Oxford: Macmillan Education, 2017. – 416 p.

***BOSHLANG‘ICH TA‘LIM MAZMUNINI AKSIOLOGIK PARADIGMA
ASOSIDA TIZIMLASHTIRISHNING METODIK MEXANIZMLARI VA
SAMARADORLIK OMILLARI***

Shabbazova Dिल्фуза Ruziqulovna

p.f.f.d (PhD), dotsent, Termiz davlat pedagogika instituti

Annotatsiya. Maqolada globallashuv sharoitida boshlang‘ich ta‘lim mazmunini aksiologik paradigma asosida tizimlashtirishning ilmiy-nazariy va metodik asoslari tahlil etiladi. Pedagogik ta‘lim tizimida qadriyatlarga yo‘naltirilgan yondashuvning mazmuni, uning ta‘lim samaradorligiga ta‘siri hamda didaktik mexanizmlari yoritib beriladi. Shuningdek, boshlang‘ich ta‘lim mazmunini tizimlashtirish jarayonida metodik yondashuvlar, amaliy modellar va samaradorlik omillariga aniqlik kiritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, aksiologik yondashuv asosida tashkil etilgan ta‘lim jarayoni o‘quvchilarning kognitiv, ijtimoiy va refleksiv rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: aksiologik paradigma, boshlang‘ich ta‘lim, ta‘lim mazmuni, tizimlashtirish, metodik mexanizmlar, samaradorlik, qadriyat, pedagogik yondashuv.

Аннотация. В статье анализируются научно-теоретические и методические основы систематизации содержания начального образования на основе аксиологической парадигмы в условиях глобализации. Раскрываются сущность ценностно-ориентированного подхода в системе педагогического образования, его влияние на эффективность обучения, а также его дидактические механизмы. Кроме того, уточняются методические подходы, практические модели и факторы эффективности в процессе систематизации содержания начального образования. Результаты

исследования показывают, что учебный процесс, организованный на основе аксиологического подхода, оказывает положительное влияние на когнитивное, социальное и рефлексивное развитие учащихся.

Ключевые слова: аксиологическая парадигма, начальное образование, содержание образования, систематизация, методические механизмы, эффективность, ценности, педагогический подход.

Abstract. This article analyzes the scientific, theoretical, and methodological foundations for systematizing the content of primary education based on an axiological paradigm in the context of globalization. It explores the essence of the value-oriented approach within the pedagogical education system, its impact on learning effectiveness, and its didactic mechanisms. Furthermore, the article clarifies the methodological approaches, practical models, and factors of effectiveness in the process of systematizing primary education content. Research findings indicate that an educational process organized on the basis of an axiological approach has a positive impact on students' cognitive, social, and reflective development.

Key words: axiological paradigm, primary education, educational content, systematization, methodological mechanisms, effectiveness, values, pedagogical approach.

Zamonaviy globallashuv sharoitida ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining strategik omillaridan biri sifatida namoyon bo'lib, uning mazmunini takomillashtirish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning bilimlarni tizimli o'zlashtirishi, ular asosida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish hamda bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash qobiliyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Amalda esa o'quv materiallarining fragmentar tarzda taqdim etilishi va ular o'rtasidagi mazmuniy bog'liqlikning yetarli darajada ta'minlanmasligi o'quvchilarda yaxlit bilim tizimini shakllantirishga to'sqinlik qilmoqda.

Ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarda ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish, uni amaliy faoliyat bilan uzviy integratsiyalash hamda natijaga yo'naltirilgan yondashuvni qaror toptirish ustuvor strategik vazifalar sifatida belgilangan bo'lib, bu jarayon ta'limning mazmuniy va texnologik asoslarini tubdan qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi [1]. Mazkur talablar ta'limni faqat bilim berish tizimi sifatida emas, balki kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan kompleks pedagogik tizim sifatida tashkil etishni nazarda tutadi. Shuningdek, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda ta'lim jarayonining uzluksizligi, izchilligi, tizimliliigi hamda amaliy yo'naltirilganligi asosiy tamoyillar

sifatida qayd etilib, bu tamoyillar o'quv mazmunini strukturalash, uni real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash va o'quvchilarning faol o'zlashtirish faoliyatini tashkil etishni talab etadi [2]. Aynan shu jihatdan qaralganda, boshlang'ich ta'lim mazmunini tizimlashtirish faqat didaktik qayta tartiblash emas, balki uning ichki mantiqiy tuzilmasini, mazmuniy birliklar o'rtasidagi aloqadorlikni hamda ularning amaliy qiymatini qayta belgilashni nazarda tutuvchi kompleks pedagogik jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa o'z navbatida o'quvchilarda bilimlarni fragmentar emas, balki yaxlit tizim sifatida qabul qilish, ularni turli vaziyatlarda qo'llay olish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Aksiologik paradigma bu muammoni hal etishda nafaqat nazariy, balki konseptual-metodologik asos sifatida namoyon bo'lib, ta'lim mazmunini qadriyatlar tizimi bilan integratsiyalash orqali o'quvchining shaxsiy, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishini kompleks tarzda ta'minlashga yo'naltirilgan yondashuv sifatida talqin etiladi [3; 52-b.]. Ushbu paradigma doirasida ta'lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki o'quvchining qadriyatlarni anglash, ularni ongli ravishda tanlash va amaliy faoliyatida namoyon etish qobiliyatini shakllantiruvchi tizim sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim mazmuni statik axborotlar majmui emas, balki mazmuniy-aksiologik birliklar tizimi bo'lib, unda har bir bilim elementi o'zining ijtimoiy ahamiyati, shaxsiy qadriyati va amaliy funksiyasi bilan tavsiflanadi. Bu yondashuv o'quvchilarda bilimlarni faqat o'zlashtirish emas, balki ularni baholash, tanqidiy tahlil qilish va turli hayotiy vaziyatlarda ongli ravishda qo'llash kompetensiyalarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Natijada, ta'lim mazmuni o'quvchining dunyoqarashini shakllantiruvchi, uning ijtimoiy pozitsiyasini belgilovchi hamda qadriyatlar tizimini izchil rivojlantiruvchi pedagogik mexanizmga aylanadi. Shu bilan birga, aksiologik yondashuv ta'lim jarayonida mazmunni saralash, ustuvorliklarni aniqlash va o'quv faoliyatini samarali tashkil etishda mezon vazifasini bajaradi, bu esa ta'lim natijadorligini oshirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'lim mazmunini tizimlashtirish jarayoni o'quv materiallarini qayta strukturalash, ularni mazmuniy jihatdan bir-biri bilan bog'lash va mantiqiy izchillik asosida joylashtirishni talab etadi. Bu jarayonda "yadroviy tushunchalar" asosida mazmunni tashkil etish alohida ahamiyatga ega bo'lib, u o'quvchilarda tizimli fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi [4; 87-b.]. Masalan, "Tabiat", "Jamiyat", "Til" kabi asosiy tushunchalar atrofida mazmunni integratsiyalash o'quvchilarda bilimlarni alohida emas, balki o'zaro bog'liq tizim sifatida qabul qilishga olib keladi.

Aksiologik yondashuvni amaliyotga joriy etishda metodik mexanizmlar tizimli va maqsadga yo'naltirilgan tarzda qo'llanilganda yuqori samaradorlikka

erishish mumkin. Xususan, muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan topshiriqlar o'quvchilarning kognitiv faolligini faollashtirib, ularni reproduktiv fikrlashdan analitik va sintetik tafakkur bosqichiga olib chiqadi. Masalan, "Nima uchun tabiat muvozanati buziladi?" kabi savollar o'quvchini tayyor javobni eslab qolishga emas, balki hodisalar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlash, dalillarni solishtirish va umumlashtirishga undaydi. Bu jarayon o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, mustaqil xulosa chiqarish hamda dalillangan pozisiyani shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantiradi [5; 134-b.]. Fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan darslar ta'lim mazmunining tizimlilikini ta'minlovchi muhim didaktik shart sifatida namoyon bo'ladi. Ona tili va o'qish savodxonligi mashg'ulotlarida matn mazmunini tabiatshunoslik, ijtimoiy fanlar yoki kundalik hayotiy holatlar bilan bog'lash o'quvchilarda bilimlarni izolyatsiyalangan holda emas, balki o'zaro bog'liq tizim sifatida qabul qilishni shakllantiradi. Bunday integrativ yondashuv o'quvchilarning bilimlarni turli vaziyatlarda qo'llash, yangi sharoitga moslashtirish va ko'p qirrali tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirib, ularning funksional savodxonligini oshirishga xizmat qiladi.

Refleksiv faoliyatni maqsadli tashkil etish ta'lim jarayonining ichki sifatini belgilovchi muhim pedagogik omillardan biri hisoblanadi. Dars yakunida o'quvchilarning o'z faoliyatini tahlil qilishi, erishilgan natijalarni baholashi hamda uchragan qiyinchiliklarni anglab yetishi ularda metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv o'quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki o'z o'quv faoliyatini boshqaruvchi subyekt darajasiga olib chiqadi. Natijada, o'z-o'zini nazorat qilish, xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish ko'nikmalari izchil rivojlanadi, bu esa ta'lim samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi [6; 96-b.].

Aksiologik paradigma asosida tizimlashtirilgan ta'lim mazmuni o'quvchilarning bilimlarni chuqur anglab o'zlashtirishiga, ularni turli pedagogik va hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatining rivojlanishiga hamda mustaqil fikrlash faoliyatining faollashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunda o'quvchilar tayyor bilimlarni passiv qabul qiluvchi emas, balki bilimni tahlil qiluvchi, qayta ishlovchi va yangi mazmun hosil qiluvchi faol subyektga aylanadi. Shu orqali ularning bilishga bo'lgan motivatsiyasi kuchayib, o'quv faoliyati ichki ehtiyoj darajasiga ko'tariladi. Boshlang'ich ta'lim mazmunini aksiologik asosda tizimlashtirish ta'lim jarayonining strukturaviy va mazmuniy yaxlitligini ta'minlab, uni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Bunday yondashuv bilimlarni izchil va mantiqiy tizimda shakllantirish bilan birga, o'quvchilarning intellektual salohiyatini, ijtimoiy moslashuvchanligini va shaxsiy rivojlanishini kompleks tarzda qo'llab-quvvatlaydi. Natijada, ta'lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki shaxsni shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik tizimga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF–5847-son Farmoni “Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. Ходжаев Б. Педагогик аксиология. Ўқув қўлланма. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2012. – 180 б.
4. Назаров Қ. Аксиология. Кадриятлар фалсафаси. – Т.: Ўзбекистон Файласуфлари Миллий жамияти, 2004. – 196 б.
5. Qosimova D.X. O‘quvchilarda ma’naviy qadriyatlarni egallash ehtiyojini shakllantirish tizimi: P.f.b.f.d.(PhD)... diss. – Namangan, 2019. – 179-b.
6. Shabbazova D.R. Aksiologik paradigmaning zamonaviy ta’lim tizimidagi o‘rni va ahamiyati: Monografiya. – Toshkent: Bookmany print, 2025. – 122 b.

TALABALARDA SANOGEN FIKRLASH KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Karaxonova Oysara Yuldoshevna,

Qarshi davlat universiteti Pedagogika kafedrasida dotsenti

Boboqulova Dilnoza Ahmad qizi

Texnologik ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarda sanogen fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida keng tahlil qilingan. Sanogen fikrlash tushunchasining mohiyati, uning tarkibiy qismlari va ta’lim jarayonidagi o‘rni yoritilgan. Talabalarning mantiqiy, tahliliy va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda didaktik tizimni takomillashtirishning pedagogik shart-sharoitlari, metod va vositalari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari ta’lim jarayonini samarali tashkil etish orqali sanogen fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish mumkinligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: sanogen fikrlash, didaktik tizim, mustaqil fikrlash, pedagogik texnologiyalar, talabalar rivoji, metakognitiv rivojlanish.

Аннотация: В данной статье всесторонне анализируется вопрос формирования навыков саногенетических способностей у учащихся на основе современных педагогических подходов. Выделена сущность понятия саногенетических способностей, его компоненты и роль в образовательном процессе. Обоснованы педагогические условия, методы и инструменты совершенствования дидактической системы в развитии у учащихся логического, аналитического и самостоятельного мышления. Результаты исследования показывают, что формирование навыков саногенетических способностей возможно посредством эффективной организации образовательного процесса.

Ключевые слова: саногенетические способности, дидактическая система, самостоятельное мышление, педагогические технологии, развитие учащихся, метакогнитивное развитие.

Abstract: This article comprehensively analyzes the issue of forming the skills of sanogeneous thinking in students based on modern pedagogical approaches. The essence of the concept of sanogeneous thinking, its components and its role in the educational process are highlighted. The pedagogical conditions, methods and tools for improving the didactic system in developing students' logical, analytical and independent thinking skills are substantiated. The results of the study show that it is possible to form sanogeneous thinking skills through the effective organization of the educational process.

Keywords: sanogeneous thinking, didactic system, independent thinking, pedagogical technologies, student development, metacognitive development.

Jamiyatning jadal rivojlanishi ta'lim tizimi oldiga mutlaqo yangi talablarni qo'yimoqda. Bugungi kunda nafaqat bilimli, balki mustaqil fikrlay oladigan, muammoli vaziyatlarda tez va asosli qaror qabul qila oladigan, o'z nuqtai nazarini himoya qila oladigan mutaxassislarni tayyorlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan talabalarning fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida qaralmoqda.

Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ko'plab talabalar nazariy bilimlarni yetarli darajada o'zlashtirsalar-da, ularni tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish va amaliyotda qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Bu holat avvalo, ta'lim jarayonida fikrlashni rivojlantirishga yetarlicha e'tibor qaratilmayotgani bilan izohlanadi. Shu nuqtayi nazardan, talabalarda sanogen fikrlash ko'nikmasini shakllantirish va uni rivojlantirishga qaratilgan didaktik tizimni takomillashtirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Sanogen fikrlash — bu shaxsning bilimlarni chuqur, ongli ravishda o'zlashtirishi, ularni tahlil qilishi va muhim jihatlarini ajratib ko'rsatishi hamda mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Pedagogik adabiyotlarda sanogen fikrlash ko'pincha tanqidiy, mantiqiy va tahliliy fikrlash tushunchalari bilan uzviy bog'liq holda talqin etiladi.

Sanogen fikrlashning asosiy xususiyatlari quyidagilar:

- muammoga tanqidiy yondashish;
- dalillarni solishtirish va baholash;
- sabab-oqibat aloqalarini aniqlash;
- qarorlarni asoslash;
- o'z fikrini mantiqiy va izchil bayon etishdan iborat.

Talabalarda sanogen fikrlashning rivojlanishi ularning o'quv faoliyatida mustaqillikni oshiradi, bilimlarni yuzaki emas, balki chuqur mulohazali o'zlashtirishga yordam beradi.

Ta'lim mazmuni talabalarda sanogen fikrlashni rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Agar o'quv materiallari faqat tayyor ma'lumotlar bilan cheklansa, talabaning fikrlash faolligi pasayadi. Shu sababli ta'lim mazmuni:

- muammoli savollarga boy bo'lishi;
- real hayotiy vaziyatlarga asoslanishi;
- fanlararo integratsiyani ta'minlashi zarur. Masalan, talabalarga tayyor xulosalar berish o'rniga, ularni mustaqil tahlil qilishga undovchi savollar berish sanogen fikrlashni rivojlantiradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar sanogen fikrlashni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Jumladan:

- muammoli ta'lim talabalarning izlanish faoliyatini faollashtiradi;
- keys-stadi real vaziyatlarni tahlil qilish orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi;
- munozara va debatlar o'z fikrini himoya qilish ko'nikmasini shakllantiradi;
- loyiha metodi ijodiy va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi;
- aqliy hujum talabalarning erkin fikrlashiga yordam beradi.

Shuningdek, sanogen fikrlashni shakllantirish quyidagi pedagogik shart-sharoitlar mavjud bo'lganda samarali bo'ladi:

- ochiq va erkin ta'lim muhiti;
- o'qituvchining fasilitatorlik roli;
- talabalar faolligini qo'llab-quvvatlash;
- xatolarga ijobiy munosabat.

Amalga oshirilgan nazariy umumlashtirishlar shuni ko'rsatadiki, sanogen fikrlashning shakllanishi alohida bir omil ta'siri bilan emas, balki ko'p komponentli pedagogik va psixologik sharoitlarning uyg'unlashuvi natijasida yuzaga keladi.

Didaktik omillar nuqtai nazaridan tahlil qilinganda, ta'lim mazmunining mantiqiy tizimda tashkil etilishi, ilmiy asoslanganligi hamda o'quv materialining izchil bayon etilishi talabalarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. O'quv materialining strukturaviy jihatdan to'g'ri tuzilishi talabalarga bilimlar o'rtasidagi ichki bog'lanishlarni anglash, ularni tahlil qilish va umumlashtirish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, o'qitish metodlarining mazmuni va xususiyati ham sanogen fikrlashning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy interfaol metodlar, xususan muammoli yondashuv, tadqiqotga yo'naltirilgan topshiriqlar hamda ijodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlovchi usullar talabalarning sanogen fikrlashini shakllantiradi.

Shuningdek, baholash tizimining mazmuni va shakllari ham sanogen fikrlashni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Joriy baholash, o'z-o'zini nazorat qilish hamda refleksiya elementlaridan foydalanish talabalarning o'z fikrlash faoliyatini anglash va baholash ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu esa ularning metakognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, sanogen fikrlash darajasining chuqurlashuviga olib keladi.

Psixologik omillarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, talabalarning ichki imkoniyatlari va individual xususiyatlari sanogen fikrlashning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Xususan, motivatsiya darajasi, qiziqish, diqqatning barqarorligi hamda o'ziga bo'lgan ishonch talabalarning fikrlash faolligini belgilovchi asosiy pedagogik-psixologik omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda sanogen fikrlash ko'nikmasini shakllantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Didaktik tizimni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida takomillashtirish orqali talabalarning mustaqil, mantiqiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Bu esa oliy ta'lim muassasalarida raqobatbardosh va malakali mutaxassislar tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A.A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – T. 2019.
2. Ishmuhamedov R.J. Ta'lim jarayonida interaktiv metodlar. – T. 2020.
3. Saidahmedov N.S. Pedagogik texnologiya asoslari. – T. 2018.
4. Klarin M.V. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – M. 2017.
5. Polat E.S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – M. 2016.
6. Атаханова С. Инновацион таълим жараёнида фикрлаш. // "Соғлом авлод учун" илмий-оммабоп журнал материаллари. 2014 йил. 5/4- 5 б.
7. Abdiraxmonova Z.A. Sog'lom fikrlash rivojlanishining ijtimoiy-psixologik mexanizmlari // Zamonaviy ta'lim. 2018. №4, 48-55 b.
8. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Психология развития человека. Учебное пособие -М.: Изд-во ПСТГУ, 2013. С. 400.

PEDAGOGIK TA'LIM KLASSTERIDA TALABALARNING DIDAKTIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION METODIKASI ***Shabbazova Nodira Xamzayevna***

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada pedagogik ta'lim klasteri sharoitida talabalarning didaktik ijodkorligini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari hamda innovatsion metodik yondashuvlari tahlil etilgan. Didaktik ijodkorlikni rivojlantirishda integrativ, faoliyatga yo'naltirilgan va aksiologik yondashuvlarning

oʻrni asoslab berilgan. Shuningdek, pedagogik taʼlim klasteri doirasida taʼlim, fan va amaliyot integratsiyasi orqali talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish mexanizmlari yoritilgan.

Kalit soʻzlar: pedagogik taʼlim klasteri, didaktik ijodkorlik, innovatsion metodika, integratsiya, kompetentlik, aksiologik yondashuv.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретико-методологические основы развития дидактической креативности студентов в условиях педагогического образовательного кластера. Обоснована роль интегративного, деятельностного и аксиологического подходов в формировании дидактической креативности. Освещены механизмы развития профессиональной компетентности студентов на основе интеграции образования, науки и практики.

Ключевые слова: педагогический кластер, дидактическая креативность, инновационная методика, интеграция, компетентность, аксиологический подход.

Annotation. This article analyzes the theoretical and methodological foundations of developing students' didactic creativity in the context of a pedagogical education cluster. The role of integrative, activity-based and axiological approaches is substantiated. Mechanisms for enhancing professional competence through the integration of education, science and practice are highlighted.

Keywords: pedagogical cluster, didactic creativity, innovative methodology, integration, competence, axiological approach.

Zamonaviy globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida taʼlim tizimi oldiga qoʻyilayotgan asosiy talab inson kapitalini rivojlantirish orqali jamiyatning barqaror taraqqiyotini taʼminlashdan iboratdir. Bu jarayon taʼlim mazmuni va uni amalga oshirish mexanizmlarini tubdan qayta koʻrib chiqishni talab etadi. Ayniqsa, pedagogik faoliyatni tashkil etishda anʼanaviy reproduktiv yondashuvdan voz kechib, kreativ, refleksiv va innovatsion faoliyatga asoslangan yangi pedagogik paradigmani shakllantirish zarurati yuzaga kelmoqda. Shu nuqtai nazardan, pedagogik taʼlim klasteri modeli taʼlim, fan va amaliyot integratsiyasini taʼminlovchi tizimli mexanizm sifatida zamonaviy taʼlim tizimining muhim institutsional yechimlaridan biri sifatida eʼtirof etilmoqda [3].

Oʻzbekiston Respublikasida taʼlim tizimini modernizatsiya qilish, uning sifatini xalqaro mezonlar darajasiga olib chiqish hamda pedagog kadrlar tayyorlash samaradorligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlari sifatida belgilangan. Jumladan, PF–5847-son Farmonida oliy taʼlim tizimini rivojlantirishning ustuvor yoʻnalishlari sifatida taʼlim, fan va ishlab chiqarish

integratsiyasini kuchaytirish, innovatsion faoliyatni kengaytirish hamda pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish vazifalari aniq belgilab berilgan [1]. Ushbu vazifalar pedagogik ta'lim tizimida nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy faoliyatni ustuvor yo'nalish sifatida tashkil etishni talab etadi.

“Ta'lim to'g'risida”gi Qonunda esa ta'lim tizimining uzluksizligi, izchilligi, amaliy yo'naltirilganligi va innovatsion rivojlanishi asosiy tamoyillar sifatida mustahkamlangan bo'lib, bu pedagogik ta'lim jarayonida talabalarni faqat bilim egallovchi emas, balki faol pedagogik subyekt sifatida shakllantirish zaruratini yuzaga keltiradi [2]. Shu jihatdan pedagogik ta'lim klasteri sharoitida didaktik ijodkorlikni rivojlantirish masalasi nafaqat metodik, balki tizimli pedagogik muammo sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlarda ta'lim jarayonini amaliyot bilan integratsiyalash alohida ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, “4+2” modeli asosida talabalarning pedagogik faoliyatga bosqichma-bosqich jalb etilishi ularning kasbiy kompetentligini shakllantirishda samarali mexanizm sifatida qaralmoqda. Bu model doirasida talabalar auditoriyada olingan nazariy bilimlarni maktab amaliyotida qo'llash imkoniyatiga ega bo'lib, ularda pedagogik faoliyatga nisbatan faol pozitsiya shakllanadi.

Didaktik ijodkorlik pedagogning o'quv jarayonini loyihalash, didaktik vositalarni tanlash va moslashtirish, pedagogik vaziyatlarga mos innovatsion yechimlar ishlab chiqish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu tushuncha pedagogik faoliyatning yuqori darajasi sifatida talqin qilinib, u metodik bilimlar, amaliy tajriba va kreativ fikrlashning o'zaro integratsiyasi asosida shakllanishi qayd etilgan [3]. Shu bilan birga, pedagogik mahoratni shakllantirish jarayonida ijodkorlik komponenti hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi ilmiy jihatdan asoslangan [5].

Tadqiqot davomida talabalarning metodik tayyorgarligi tahlil qilinganda, ularning aksariyatida tayyor pedagogik andozalarga tayanish tendensiyasi ustunligi aniqlandi. Ayniqsa, darsni mustaqil loyihalash, o'quv jarayonini modellashtirish va pedagogik vaziyatlarga mos metodlarni tanlash jarayonida talabalar reproduktiv faoliyat chegarasidan chiqishda qiyinchilikka duch kelganliklari kuzatildi. Bu esa pedagogik ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish zaruratini ko'rsatadi [6].

Pedagogik ta'lim klasteri sharoitida ishlab chiqilgan metodika talabalarning amaliy faoliyatga izchil va bosqichma-bosqich jalb etilishiga asoslanadi. Dastlab talabalar dars jarayonini kuzatish orqali pedagogik faoliyatni tahlil qilish ko'nikmalarini egallaydi. Keyingi bosqichda ular darsning alohida elementlarini ishlab chiqadi, masalan, motivatsiya bosqichi, yangi mavzuni tushuntirish usullari

yoki baholash vositalarini loyihalaydi. Yakuniy bosqichda esa talabalar to'liq dars loyihasini mustaqil ishlab chiqib, uni amaliyotda sinovdan o'tkazadi. Ushbu jarayonda muammoli vaziyatlar, keys-topshiriqlar va loyiha asosidagi faoliyat shakllaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, talabalarga "an'anaviy darsni interaktiv formatga o'tkazish", "o'quvchilar faolligini oshiruvchi metodni ishlab chiqish" yoki "bir mavzuda turli o'qitish strategiyalarini taqqoslash" kabi vazifalar berilishi ularning metodik fikrlashini rivojlantiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mazkur metodika qo'llanilgandan so'ng talabalarning didaktik ijodkorlik darajasida sezilarli ijobiy o'zgarishlar yuz berdi. Ularning o'quv jarayonini loyihalash, didaktik vositalarni tanlash va pedagogik vaziyatlarga mos innovatsion yechimlar ishlab chiqish ko'nikmalari rivojlandi. Amaliy mashg'ulotlarda talabalar mustaqil metodik qarorlar qabul qilish, dars jarayonini moslashtirish va o'z faoliyatini tahlil qilishga qodir ekanliklarini namoyon etdilar.

Ta'lim va amaliyot integratsiyasi jarayonida talabalar real pedagogik muhitda faoliyat yuritish orqali o'zlarining metodik xatolarini aniqlash va ularni bartaraf etish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu esa ularning kasbiy shakllanish jarayonini tezlashtirib, pedagogik faoliyatga moslashuvchanligini oshirdi. Shu bilan birga, innovatsion yondashuvlarga asoslangan ta'lim jarayoni talabalarning metodik fikrlashini rivojlantirishda muhim omil ekanligi aniqlandi [6]. Pedagogik ta'lim klasteri sharoitida didaktik ijodkorlikni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Ushbu yondashuv pedagogik faoliyatni innovatsion asosda tashkil etish, talabalarning kreativ salohiyatini rivojlantirish hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni "Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi".
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2010. – 208 b.
4. Nishonova Z., Alimuhamedov A. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 320 b.
5. Xoliqov A. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: Innovatsiya, 2020. – 240 b.
6. Raximov S. Ta'limda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Universitet, 2021. – 180 b.

**TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI LINGVO-DIDAKTIK
MODELLASHTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI**

Ollaberganova Sanobar Xamidovna

*Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti filologiya fanlari
nomzodi, professor, Tel: (+99893) 740-00-30*

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirishning pedagogik shartlari, xalq og'zaki ijodi (folklor) misolida bu jarayonni amalga oshirish muayyan pedagogik shart-sharoitlarni talab etishi, lingvo-didaktik model shunchaki til qoidalarini o'rgatish emas, balki tilni madaniyat va ma'naviyat bilan uzviy bog'liqlikda taqdim etishi kerakligini anglashiga xizmat qilishi aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, folklor, ta'lim-tarbiya, lingvo-didaktik modellashtirish, ertak va rivoyatlar, qo'shiq, topishmoq, maqollar.

Annotation: This article reflects the pedagogical conditions for linguo-didactic modeling of the educational process. Using examples from folklore (oral folk creativity), it emphasizes that implementing this process requires specific pedagogical conditions. It also highlights that a linguo-didactic model should not merely teach language rules, but should present language in close connection with culture and spirituality.

Keywords: folklore, oral folk creativity, education, linguo-didactic modeling, fairy tales and legends, songs, riddles, proverbs.

Аннотация:

В данной статье отражены педагогические условия лингводидактического моделирования образовательного процесса. На примере устного народного творчества (фольклора) подчеркивается, что реализация данного процесса требует определённых педагогических условий. Также отмечается, что лингводидактическая модель должна не только обучать языковым правилам, но и представлять язык в неразрывной связи с культурой и духовностью.

Ключевые слова: устное народное творчество, фольклор, образование, лингводидактическое моделирование, сказки и легенды, песни, загадки, пословицы.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchini shaxs sifatida rivojlantirish, uning kommunikativ, ijtimoiy va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Ayniqsa, til ta'limida mazkur vazifalarni amalga oshirishda ta'lim jarayonini ilmiy asosda loyihalash va modellashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, ta'lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Lingvo-didaktik modellashtirish orqali tilni o'qitish jarayoni tizimli, izchil va

natijaga yo'naltirilgan holda tashkil etiladi. Ta'lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirish -bu til o'rgatish bilan tarbiya jarayonini o'zaro bog'lab, uni yaxlit bir tizim (model) ko'rinishiga keltirishdir. Xalq og'zaki ijodi (folklor) misolida bu jarayonni amalga oshirish muayyan pedagogik shart-sharoitlarni talab etadi. Integrallashgan yondashuv shartlari shuni ko'rsatadiki, lingvo-didaktik model shunchaki til qoidalarini o'rgatish emas, balki tilni madaniyat va ma'naviyat bilan uzviy bog'liqlikda taqdim etishi kerak. Darsda grammatik mavzu (masalan, sifat darajalari) o'tilayotganda, material sifatida xalq dostonlaridagi botirlar ta'rifi tanlanadi, natijada o'quvchi ham til qoidasini o'rganadi, ham milliy qahramonlik g'oyalari bilan tanishadi. Kommunikativ-faoliyatli yondashuv shartlaridan biri sifatida model o'quvchini passiv tinglovchidan faol muloqot ishtirokchisiga aylantirishi lozim. Folklor matnlari ustida ishlashda faqat tahlil bilan cheklanmay, *"interaktiv muloqot"* muhitini yaratish lozim. Folklor matnlari ustida ishlashda quyidagi metodlardan foydalanish mumkin, maqollar asosida kichik sahna ko'rinishlari yaratish, topishmoqlar aytishuvini tashkil etish. Bu tilning jonli muloqotdagi vazifasini ko'rsatib beradi, shuningdek, matn markazli (Tekstotsentrik) o'qitish sharti, lingvo-didaktik modellashtirishda matn asosiy o'quv birligi hisoblanadi. Folklor asari (ertak, rivoyat) yaxlit bir model sifatida olinganida quyidagi didaktik talablar qo'yiladi:

1. Matnning tarbiyaviy qiymati: tanlangan folklor namunasi o'quvchi yoshiga mos va ijobiy xislatlarni targ'ib qiluvchi bo'lishi shart.
2. Lisoniy boylik: matn boy lug'at qatlamini (frazologizmlar, maqollar) o'z ichiga olishi kerak.

Milliy-madaniy kompetentsiyani shakllantirish sharti bu o'quvchilarda "til orqali dunyoqarashni kengaytirish"ga xizmat qiladi. Lingvokulturologik tahlilda so'zlarning tub ma'nosini milliy an'analar bilan bog'lab tushuntirish tushuniladi. Masalan, "non", "duo", "oq fotiha" so'zlarining matndagi o'rni orqali xalq falsafasini ochib berish nushuniladi, Bosqichma-bosqichlik (Iyerarxiya) shartida shuni bilish lozimki, lingvo-didaktik modelni qurishda murakkablik darajasini hisobga olish pedagogik zaruriyat hisoblanadi. Reseptiv bosqichda folklor matnini tinglash, tushunish va undagi yangi so'zlarni ajratish nushunilsa, reproduktiv bosqichda esa matn mazmunini qayta so'zlash, undagi lisoniy birliklardan foydalanish, produktiv (ijodiy) bosqichda folklor uslubida mustaqil matn yaratish, insho yozish yoki asar qahramoniga munosabat bildirish mumkin. Texnologik va metodik ta'minot shartlaridan zamonaviy ta'limda lingvo-didaktik model samarali ishlashi uchun AKT vositalaridan foydalanish shart: *Multimedia*: Doston va ertaklarning audio va video variantlarini darsga olib kirish; *Vizualizatsiya*: Matndagi obrazli ifodalarni grafik tashkilotchilar (klaster, Venn diagrammasi) yordamida tahlil qilish. Modellashtirishning kutilayotgan samarasi shularda o'z

aksini anglatadi, ushbu pedagogik shartlar bajarilganda ta'lim jarayoni quyidagi ko'rinishni oladi: **Folklor matni (Manba) → Lingvo-metodik tahlil (Jarayon) → Nutqiy va ma'naviy kamolot (Natija)**. Bunday modellashirish o'quvchining nafaqat savodxonligini, balki uning milliy o'zlikni anglash darajasini ham yuksaltiradi. Lingvo-didaktik modellashirish orqali tilni o'qitish jarayoni tizimli, izchil va natijaga yo'naltirilgan holda tashkil etiladi. -Lingvo-didaktik modellashirish til ta'limiga oid maqsad, mazmun, metod, vosita, shakl va natijalarni yagona tizim sifatida loyihalash hamda ularning o'zaro bog'liqligini ilmiy model asosida ifodalash jarayonidir. Mazkur modellashirish quyidagilarni qamrab oladi: o'qitilayotgan tilning lingvistik xususiyatlari, nutqiy faoliyat turlari, o'quvchi shaxsining psixologik va individual jihatlari, pedagogik texnologiyalar, baholash va monitoring tizimi. Demak, lingvo-didaktik model ta'lim jarayonining nazariy va amaliy loyihasi hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashirishning asosiy maqsadi: Lingvo-didaktik modellashirishning o'quvchida tilni muloqot vositasi sifatida ongli, faol va mustaqil qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Shuningdek, u quyidagi vazifalarni ham hal etadi: til birliklarini nutqiy vaziyatda qo'llashga o'rgatish, o'quvchining tafakkurini va nutq madaniyatini rivojlantirish, ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirish va ta'lim samaradorligini oshirish. Quyida ta'lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashirishning pedagogik shartlari va amaliy modellarini tahlil qilamiz.

1. Pedagogik shartlar

Folklor materiallari asosida model yaratishda quyidagi shartlarga amal qilish lozim: Vorislik va izchillik: Tanlangan maqol, matal yoki doston parchalari o'quvchining yoshiga va til o'zlashtirish darajasiga mos bo'lishi.

Lingvo-kulturalogik integratsiya: Til birliklarini o'rgatishda ularning ortida turgan milliy urf-odat va qadriyatlarni tushuntirish.

Kommunikativlik: Folklor namunalarini shunchaki yodlatish emas, balki ularni nutqiy vaziyatlarda qo'llashga o'rgatish.

Estetik-axloqiy yo'naltirilganlik: Har bir til materiali ma'lum bir tarbiyaviy maqsadga (vatanparvarlik, halollik, mehnatsevarlik) xizmat qilishi.

2. Modellashirish misollari (Folklor asosida) A. Maqollar asosida "Nutqiy etiket" modeli. Maqollar — ixcham, mantiqiy va lingvistik jihatdan mukammal modellar hisoblanadi. *Lingvistik maqsadi* sinonimlar va antonimlar bilan ishlash, *tarbiyaviy maqsad*, so'z mas'uliyati va muomala madaniyati, Masalan: "Oynaning kiri yuvsa ketar, ko'ngilning kiri aytsa ketar" yoki "Tilga ixtiyorsiz — elga e'tiborsiz". *Model tuzilishi*: 1. Maqolning leksik ma'nosini tushuntirish. 2. "So'zning inson taqdiridagi o'rni" mavzusida kichik munozara (debat) tashkil etish. B. Ertaklar asosida "Sintaktik qurilish" modeli. Ertaklar orqali gap tuzilishi

va hikoya qilish (narrative) ko'nikmasi shakllantiriladi. Vazifasi, "Zumrad va Qimmat" ertagi parchasini tahlil qilish. Lingvistik jihati, Fe'l zamonlari va ketma-ketlikni bildiruvchi bog'lovchilarni o'rganish. Didaktik jihati, Mehnatsevarlik va kamtarlik kabi ijobiy sifatlarni modellashtirish. Amaliy mashq: O'quvchilarga ertakni zamonaviy kontekstda, lekin milliy ruhni saqlab qolgan holda qayta so'zlab berish (lingvo-kreativ modellashtirish).C. Tezkiirish va topishmoqlar asosida "Fonetika va mantiq" modeli. Nutqiy apparatni rivojlantiradi (artikulyatsiya). Misol: "Oq choynakka oq qopqoq, ko'k choynakka ko'k qopqoq".Topishmoqlar: Predmetning belgi va xususiyatlarini tasvirlash orqali mantiqiy fikrlashni modellashtiradi. Folklor yordamida modellashtirishda o'quvchi tilni "quruq" qoidalar sifatida emas, balki tirik madaniyat sifatida qabul qiladi. Pedagogik shartlarning asosi shundaki, o'qituvchi xalq ijodi namunasini shunchaki misol sifatida keltirmay, uni talabaning dunyoqarashini shakllantiruvchi axloqiy va nutqiy andoza (etalon) sifatida taqdim etishi kerak. Maqollar — xalqning ko'p asrlik tajribasini ixcham shaklda jamlagan tayyor lingvo-didaktik modellardir. Quyida maqollar janri asosida til o'rgatish va axloqiy tarbiyani birlashtirgan namunaviy dars ishlanmasini taqdim etamiz.

Dars ishlanmasi: "Maqol — aql chirog'i"

Darsning maqsadi:

1. Lingvistik: Maqollardagi antonimlar, ko'chma ma'noli so'zlar va gapning grammatik qurilishini tushuntirish.
2. Didaktik (Tarbiyaviy): O'quvchilarda to'g'riso'zlik, mehnatsevarlik va vaqtni qadrlash kabi fazilatlarni shakllantirish.

1-bosqich: Vaziyatli modellashtirish (Kirish)

O'qituvchi darsni muammoli vaziyat bilan boshlaydi. Vaziyat: "Ikki do'st janjallashib qolishdi. Biri ikkinchisiga og'ir botadigan so'z aytdi. Keyin kechirim so'radi, lekin do'stining ko'ngli baribir og'rib qoldi."

Savol: Shu vaziyatga mos keladigan qanday maqolni bilasiz? (*Kutilayotgan javob: "Tig' yarasi bitar, til yarasi bitmas".*)

2-bosqich: Lingvo-didaktik tahlil (Asosiy qism)

Ushbu bosqichda maqolning tili va ma'nosi "skelet" shaklida tahlil qilinadi.

Tahlil jadvali:

<i>Maqol tarkibi</i>	<i>Lingvistik tahlil (Til)</i>	<i>Didaktik tahlil (Tarbiya)</i>
<i>Tig' / Til</i>	Ot so'z turkumi, o'zakdosh bo'lmagan so'zlar.	"Tig'" — jismoniy kuch, "Til" — ma'naviy kuch timsoli.
<i>Bitar / Bitmas</i>	<i>Antonim fe'llar.</i> Bo'lishli va bo'lishsiz shakl.	Yomon so'zning asorati butun umrga qolishi haqida ogohlantirish.

<i>Sintaktik qurilish</i>	Murakkab bog'lovchisiz qo'shma gap modeli.	Ikki holatni qiyoslash orqali xulosa chiqarishga o'rgatish.

3-bosqich: Interaktiv mashqlar (Mustahkamlash)

1. *"Modelni tikla" mashqi*: O'quvchilarga maqolning birinchi qismi beriladi, ular mantiqiy va grammatik jihatdan ikkinchi qismini topishlari kerak.

- *Oz-oz o'rganib...* (dono bo'lur).
- *Mehnat, mehnatning tagi...* (rohat).

2. *"Lingvo-kreativ" topshiriq*: Berilgan maqol asosida kichik (5-6 gapdan iborat) hayotiy hikoya yozish.

Mavzu: "Yaxshi bilan yursang — yetarsan murodga..."

4-bosqich: Pedagogik shartlarning natijasi

Dars yakunida o'quvchi quyidagi modelni o'zlashtirgan bo'ladi:

Bilim: Antonimlar va qo'shma gap qurilishini tushunadi.

Ko'nikma: Nutqida xalq donoligidan o'rinli foydalanishni o'rganadi.

Munosabat (Tarbiya): So'zlashdan oldin o'ylash, nutqining boshqalarga ta'sirini his qilish mas'uliyati paydo bo'ladi.

Uyga vazifa: "Oila va vatan" mavzusidagi 5 ta maqolni daftarga yozib, ulardagi tushunarsiz so'zlarning izohli lug'atini tuzish.

Metodik tavsiya: Maqollar bilan ishlaganda o'quvchilarga ularning faqat so'zma-so'z ma'nosini emas, balki ko'chma (metaforik) ma'nosini tushunishga yordam bering. Bu ularning mantiqiy tafakkurini (didaktik maqsad) keskin rivojlantiradi.

Lingvo-didaktik model quyidagi asosiy komponentlardan tashkil topadi:

1. *Maqsad komponenti*-o'quvchining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim maqsadlari belgilanadi.

2. *Mazmun komponenti*- til tizimi (leksika, grammatika, fonetika), nutqiy faoliyat turlari va madaniy-kommunikativ materiallar tanlanadi.

3. *Metod va texnologiyalar komponenti*-interfaol metodlar, kommunikativ yondashuv, muammoli ta'lim, loyihaviy faoliyat kiritiladi.

4. *Tashkiliy shakllar komponenti*- jamoaviy, guruhli, juftlik va individual ishlash shakllari qo'llaniladi.

5. *Natija va baholash komponenti*-o'quvchilarning nutqiy rivoji va kompetensiyalari baholanadi.

Lingvo-didaktik modellashtirishning pedagogik shartlaridan asosiysi ta'lim maqsadlarining kompetensiyaga yo'naltirilganligidir.

Lingvo-didaktik modellashtirishning ta'lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati shundaki, ta'lim mazmunining izchilligini ta'minlaydi, o'qitish jarayonini rejalashtirishni yengillashtiradi, ta'lim natijalarini aniq prognoz qilish imkonini

beradi, tarbiyaviy vazifalarni (madaniyat, muloqot etikasi, tolerantlik) til ta'limi bilan uyg'unlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Madayev O. "O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi". – Toshkent: Mumtoz so'z, 2011.
2. Jo'rayev M. "Folklorshunoslik asoslari". – Toshkent, 2009.
3. Eshonqul J. "Epik tafakkur tadriji". – Toshkent: Fan, 2006.
4. Musaqulov A. "O'zbek xalq lirikasi". – Toshkent: Fan, 1995.
5. Turdimov Sh. "Etnos va epos". – Toshkent: O'zbekiston, 2012.

KREATIV YONDASHUV ASOSIDA LINGVODIDAKTIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH

Qosimova Gavhar Islomovna

Turon universiteti dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada kreativ yondashuv asosida lingvodidaktik tafakkurni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari tahlil etiladi. Tadqiqotda kreativlik va lingvodidaktika o'rtasidagi bog'liqlik, til o'qitishda ijodiy metodlarning o'rni, hamda o'quvchilarning lingvistik kompetentsiyasini faollashtirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Muallif tomonidan amaliy mashqlar tizimi va pedagogik modellar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: kreativ tafakkur, lingvodidaktika, til o'qitish metodikasi, kommunikativ kompetentsiya, ijodiy pedagogika, kognitiv yondashuv.

ANNOTATION: This article analyzes the theoretical and methodological foundations of the development of linguodidactical thinking based on a creative approach. The study examines the relationship between creativity and linguodidactyly, the role of creative methods in language teaching, and ways to activate students' linguistic competence. The author offers a system of practical exercises and pedagogical models.

Keywords: creative thinking, linguodidactyly, language teaching methodology, communicative competence, creative pedagogy, cognitive approach.

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируются теоретические и методологические основы развития лингводидактического мышления на основе творческого подхода. Исследование рассматривает взаимосвязь между креативностью и лингводидактикой, роль творческих методов в обучении языку, а также способы активации языковой компетенции учащихся. Автор предлагает систему практических упражнений и педагогических моделей.

Ключевые слова: творческое мышление, лингводидактика, методика преподавания языка, коммуникативная компетенция, творческая педагогика, когнитивный подход.

Zamonaviy ta'lim paradigmasi tez sur'atlar bilan o'zgarib, an'anaviy yodlash asosidagi yondashuvlardan ijodiy, tanqidiy va kommunikativ kompetentsiyalarga yo'naltirilgan tizimga o'tmoqda. Bu o'zgarish ayniqsa til ta'limida yaqqol ko'zga tashlanadi: lingvodidaktika sohasi endi nafaqat grammatik qoidalar va leksik birliklarni o'rgatish, balki tilni yaxlit fikrlash vositasi sifatida shakllantirishni maqsad qiladi.

Kreativ yondashuv — bu an'anaviy metodlarni to'liq inkor etish emas, balki ularni yangi pedagogik texnologiyalar, muammoli vaziyatlar va ijodiy faoliyat bilan boyitish demakdir. O'quvchi yoki talaba til vositasida nafaqat ma'lumot uzatadi, balki yangi ma'no yaratadi, muammolarni hal etadi, o'zini ijodiy ifodalaydi. Aynan shu jarayon lingvodidaktik tafakkurning kreativlik bilan uyg'unlashuvini taqozo etadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, O'zbekiston ta'lim tizimida chet tillarni va ona tilini o'qitishda innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarurligi tobora ortib bormoqda. Davlat ta'lim standartlari va xalqaro baholash tizimlari (PISA, IELTS, CEFR) talabalardan nafaqat bilim, balki uni ijodiy qo'llash qobiliyatini talab etadi.

Ushbu maqolaning maqsadi — kreativ yondashuv asosida lingvodidaktik tafakkurni rivojlantirishning nazariy asoslarini ishlab chiqish va amaliy modelini taqdim etishdir. Tadqiqot metodlari sifatida tahlil, sintez, qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatuv va eksperiment usullaridan foydalanilgan.

Lingvodidaktika — til o'qitishning maqsad, mazmun, metod va vositalarini tadqiq etuvchi fandir (Milrud, 2004). U til bilimini shakllantirishning barcha jihatlarini — fonetik, leksik, grammatik va diskursiv kompetentsiyalarni qamrab oladi. Biroq zamonaviy lingvodidaktika ushbu tuzilmaviy jihatlardan tashqari, o'quvchining til orqali fikrlash madaniyatini, metakognitiv qobiliyatlarini ham rivojlantirishni vazifa qilib qo'yadi.

Kreativlik psixologiyada ko'pincha yangi va qimmatli mahsulot yaratish qobiliyati sifatida ta'riflanadi (Csikszentmihalyi, 1996). Pedagogikada esa kreativlik nafaqat badiiy ijod, balki muammolarni yangicha ko'ra bilish, noodatiy yechimlar topish, tushunchalar o'rtasida yangi bog'liqliklar yaratish sifatida namoyon bo'ladi. Til ta'limida kreativlik — bu o'rganilgan til vositalarini nostandart vaziyatlarda qo'llay olish, nutqiy improvizatsiya qila olish, turli janr va uslublarda matn yarata olish demakdir.

Vygotskiyning “Yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi kreativ yondashuv uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Bu nazariyaga ko'ra, o'quvchi hozirgi imkoniyatlari doirasida emas, balki yordam bilan erisha oladigan yangi

darajada ishlashi lozim. Kreativ vazifalar aynan shu zonada joylashib, o'quvchini til imkoniyatlarini to'liqroq kashf etishga undaydi.

Lingvodidaktik tafakkur — bu til hodisalarini pedagogik maqsadlar nuqtai nazaridan tahlil qilish, til o'qitish jarayonini loyihalash va amalga oshirish uchun zarur bo'lgan maxsus kasbiy tafakkur turi. U pedagog uchun ham, o'quvchi uchun ham muhimdir: pedagog lingvodidaktik tafakkur yordamida o'qitish strategiyalarini belgilaydi; o'quvchi esa o'z o'rganish jarayonini anglaydi va boshqaradi.

Lingvodidaktik tafakkurning asosiy komponentlari: (1) til tizimini tushunish — grammatik, leksik va fonetik qonuniyatlarni bilish; (2) kommunikativ yo'nalganlik — tilni real muloqotda qo'llash maqsadini anglash; (3) metakognitiv refleksiya — o'z o'rganish jarayonini kuzatish va baholash; (4) madaniy kompetentsiya — til bilan birga madaniy kontekstni o'zlashtirish. Kreativ yondashuv ushbu komponentlarning barchasini jonlantiradi. Standart mashqlar o'rniga muammoli vaziyatlar, rol o'yinlari, loyiha ishlari va ijodiy yozuv topshiriqlari qo'llanilganda, o'quvchi tilni mexanik emas, balki ongli va ijodiy o'zlashtiradi.

Kommunikativ til o'qitish (Communicative Language Teaching — CLT) metodologiyasi doirasida kreativ elementlar quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi: rolli o'yinlar va simulyatsiyalar, debatlar va bahs-munozaralar, loyiha va tadqiqot ishlarini tayyorlash, real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish. Bu usullar o'quvchida tildan foydalanish zaruriyatini sun'iy emas, balki tabiiy sharoitda yaratadi.

Ayniqsa samarali metod — «Dunyo kavosha» (World Cafe) texnikasi bo'lib, unda kichik guruhlar muayyan mavzular bo'yicha muloqot olib boradi, so'ngra a'zolar almashadi va yangi fikrlar bilan boyiydi. Bu texnika lingvodidaktik kontekstda o'quvchilarning lug'at boyligini faollashtiradi, turli nutq uslublarni qo'llashga imkon beradi va hamkorlikdagi tafakkurni rivojlantiradi.

Kreativ yozuv (Creative Writing) lingvodidaktik tafakkurni rivojlantirishda kuchli vosita hisoblanadi. O'quvchilar hikoya, she'r, publitsistik maqola, dialog yoki ssenariy yozish jarayonida til vositalarini ongli ravishda tanlaydi, jumalarni qurilmasini loyihalaydi, matn tuzilishini o'ylaydi. Bu jarayon nafaqat yozma nutqni, balki grammatik va leksik kompetentsiyani ham mustahkamlaydi.

“6 qoziqi” (Six-Word Stories) texnikasi — faqat 6 so'zdan iborat hikoya yaratish — o'quvchilarni aniq va ta'sirchan ifoda izlashga majbur qiladi. Bu g'ayrioddiy cheklov tafakkurni rag'batlantiradi va leksik boylikning qimmati haqida chuqur anglashni shakllantiradi. Shuningdek, “Minuta yozuvi” texnikasi, “Erkin yozuv” (Freewriting) va “Nutq portfeli” kabi yondashuvlar ham keng qo'llaniladi.

Tafakkur xaritalari (Mind Maps), klasterlar va kontseptual diagrammalar lingvodidaktik tafakkurni rivojlantirish uchun qulay vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu usullar o'quvchiga til birliklarini izolyatsiyada emas, balki tizimli bog'liqliklarida ko'rishga imkon beradi. Masalan, «uy» tushunchasi atrofida yashovchi so'z va frazeologik birliklarni xaritaga joylashtirganda, o'quvchi leksik maydonni yaxlit his qiladi va yangi so'zlar o'rtasida assotsiativ aloqalar o'rnatadi.

Rasm tahlili, qisqa metrajli filmlar muhokamasi va vizual provokatsiyalar ham samarali kreativ metodlar qatoriga kiradi. O'quvchi vizual ma'lumotni og'zaki yoki yozma nutqqa “tarjima qilganda”, tilning tasviriy va ifodaviy imkoniyatlarini chuqurroq o'zlashtiradi.

Tadqiqot natijasida quyidagi to'rt bosqichli kreativ lingvodidaktik model ishlab chiqildi:

I bosqich — Motivatsiya va sezgirlashtirish: O'quvchida tilga qiziqish uyg'otish, mavzuga emotsional bog'liqlik yaratish, oldingi bilimlarni faollashtirish. Bu bosqichda provokatsion savollar, qiziqarli faktlar, qisqa video materiallar qo'llaniladi.

II bosqich — Kashfiyot va muammo qo'yish: O'quvchilar tilning muayyan hodisasini mustaqil tadqiq etadi, qonuniyatlarni kashf qiladi, farazlar bildiradi. Pedagog yo'naltiruvchi savol beradi, lekin to'g'ri javobni bevosita aytmaydi.

III bosqich — Ijodiy qo'llash: O'rganilgan til birliklari va qonuniyatlar nostandart, ijodiy vaziyatlarda qo'llaniladi. Rolli o'yinlar, loyihalar, ijodiy yozuv topshiriqlari ushbu bosqichning asosini tashkil qiladi.

IV bosqich — Refleksiya va konsolidatsiya: O'quvchi o'z jarayonini anglaydi, nima o'rganiganligini va qanday o'rganganligini baholaydi. Portfolio, o'z-o'zini baholash varaqlari va guruh muhokamasi ushbu bosqichda muhim rol o'ynaydi.

Model 2023-2024 o'quv yilida Toshkent viloyatidagi ikkita umumta'lim maktabining 8-9-sinf o'quvchilari (n=124) orasida sinovdan o'tkazildi. Nazorat guruhi (n=62) an'anaviy metod asosida, eksperimental guruh (n=62) esa kreativ lingvodidaktik model asosida dars oldi.

Tajriba yakuni bo'yicha eksperimental guruh o'quvchilari nazorat guruhiga nisbatan kommunikativ nutq ko'rsatkichlarida 34%, yozma ijodiy ishlarining sifatida 28%, grammatik va leksik bilimlari puxtaligida esa 19% yuqori natija ko'rsatdi. Ayniqsa e'tiborli natija — eksperimental guruh o'quvchilarining tilga bo'lgan ijobiy munosabati va darsda faolligi sezilarli darajada oshdi.

Pedagoglar ham ushbu modelni qo'llay boshlangach, o'z darslarini loyihalash jarayonida lingvodidaktik tafakkuri rivojlanganini qayd etdi. Demak, kreativ yondashuv nafaqat o'quvchi, balki pedagog rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu tadqiqot kreativ yondashuv va lingvodidaktik tafakkur o'rtasida mustahkam metodologik aloqa mavjudligini tasdiqladi. Kreativlik tilni mexanik emas, balki ma'noli, faol va maqsadga yo'naltirilgan tarzda o'zlashtirishni ta'minlaydi; o'quvchining metakognitiv qobiliyatlarini rivojlantiradi; lingvistik kompetentsiyani real kommunikativ ehtiyojlar bilan bog'laydi.

Maqolada taqdim etilgan to'rt bosqichli kreativ lingvodidaktik model amaliy sinov natijalarida samaradorligini ko'rsatdi. Modelning asosiy afzalligi — u har qanday til predmetiga (ona tili, chet tili, ikkinchi til) va har qanday ta'lim bosqichiga moslashtirilishi mumkin.

Pedagoglar uchun amaliy tavsiyalar: birinchidan, har bir darsda kamida bitta ochiq yakunli (open-ended) ijodiy topshiriq kiritish; ikkinchidan, baholashda nafaqat to'g'rilik, balki nutq originalligi va fikrlash chuqurligini ham hisobga olish; uchinchidan, o'quvchilarning til portfoliosini yuritish va refleksiya madaniyatini shakllantirish; to'rtinchidan, muammoli vaziyat yaratish uchun real hayotiy, madaniy va ijtimoiy kontekstlardan foydalanish.

Kelajakdagi tadqiqotlar raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalarini kreativ lingvodidaktik modellarga integratsiya qilish imkoniyatlarini o'rganishga qaratilishi maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mavlonova R.A. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi. Toshkent, 2005. – 104 b.
2. Qosimova G.I. Didactic foundations of the integration of natural science knowledge in primary school as a mechanism of systematic cognition of the surrounding world //Angliya European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 4, 2020. Part II. – P. 2056-5852.
3. Qosimova G.I. Features of the subject-object area of natural science knowledge at primary school//ISSN 2311-2158 The Way of Science International scientific journal. № 8 (78), 2020. ISSN 2311-2158. The Way of Scienc. – P. 37- 41.
4. Белянин В.П. Основы психолингвистической диагностики (модели мира в литературе). – М: Тривола, 2000.
5. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. - М.: Наука, 1969.
6. Новиков А.И. Текст как объект исследования лингвопсихологии // Методология современной психолингвистики: Сб. статей. – Москва; Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2003.
7. 8. Пешкова Н.П. Психолингвистические аспекты типологии научного текста: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Уфа: БашГУ, 2002.

8. Qosimova G.I. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tabiiy-ilmiy dunyoqarashni shakllantirish metodikasini takomillashtirish” dissertatsiya 13.00.02. Qarshi.2021-yil

9. Yo'ldoshev, J., & Xasanov, S. (2023). O'zbekiston maktablarida texnologiya fanini o'qitishning zamonaviy muammolari. *Pedagogika va psixologiya*, 1, 45–58.

**AKT ASOSIDA PROFESSIONAL TA'LIMDA LOYIHALI-AXBOROT
YONDASHUVINI QO'LLASH MODELI**

Shukurov Akmal Uktamovich,

*Qarshi davlat texnika universiteti, “Axborot tizimlari va texnologiyalari”
kafedrasi dotsenti, p.f.f.d. (PhD), +998 93. 693-40-04, specialist0202@mail.ru*

Normuminov Bekali Bekzod o'g'li,

Qarshi davlat texnika universiteti magistranti, +998 94. 726-77-44,

b.normuminov@kstu.uz

Nizomov Sunnattilla Egamberdi o'g'li,

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti magistranti, +99897. 637-96-05

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) asosida professional ta'lim muassasalarida loyiha-axborot yondashuvini joriy etish masalalari o'rganiladi. An'anaviy sub'ekt-ob'ekt (S-O) modelidan zamonaviy sub'ekt-ob'ekt-sub'ekt (S-O-S) modeliga o'tishning pedagogik asoslari, modul tizimi tuzilmasi va MathCAD, Test Master kabi AKT vositalaridan foydalanish tajribasi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: AKT, loyiha-axborot yondashuvi, sub'ekt-ob'ekt-sub'ekt modeli, modul tizimi, adaptiv o'qitish, professional ta'lim, MathCAD.

Аннотация: Анализируются педагогические основы перехода от модели «субъект-объект» к модели «субъект-объект-субъект», структура модульной системы и опыт использования инструментов MathCAD и Test Master.

Ключевые слова: ИКТ, проектно-информационный подход, модель субъект-объект-субъект, модульная система, адаптивное обучение, профессиональное образование.

Abstract: The pedagogical foundations of transitioning from the Subject-Object (S-O) model to the Subject-Object-Subject (S-O-S) model, the modular system structure, and practical experience with MathCAD and Test Master are analyzed.

Keywords: ICT, project-information approach, subject-object-subject model, modular system, adaptive learning, professional education, MathCAD.

XXI asrda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi professional ta'lim sohasini tubdan o'zgartirmoqda. O'zbekiston Respublikasida «Raqamli O'zbekiston – 2030» strategiyasi va ta'limni modernizatsiya qilish bo'yicha davlat dasturlari AKT ni ta'lim jarayoniga integratsiyalashni ustuvor yo'nalish sifatida belgilab bergan [1:3]. Ammo an'anaviy ta'lim tizimida o'qituvchi asosiy axborot manbai, talaba esa passiv qabul qiluvchi bo'lib qolmoqda. Bu holat talabaning sub'ekt sifatida shakllanishiga to'sqinlik qiladi. Shu sababli, AKT asosida loyiha-axborot yondashuvini joriy etish — an'anaviy «sub'ekt-ob'ekt» (S-O) modelidan faol «sub'ekt-ob'ekt-sub'ekt» (S-O-S) modeliga o'tish zarurati tug'iladi [2:18].

Ta'limda axborot o'zaro ta'sirining nazariy asoslari L.S. Vigotskiy, S.L. Rubinshteyn va boshqalarning asarlarida yaratilgan [3:110; 4:273]. I.A. Zimnyaya shaxsiy-faoliyatli yondashuvning ikki tomonlamasini keng tadqiq etdi [5:147]. Modul tizimi bo'yicha P.A. Yutsyavichene va M.T. Choshanovning tadqiqotlari modul yondashuvining o'quv jarayonini individuallashtirishdagi samaradorligini isbotladi [9:44]. Sibir' Federal universiteti Muhandislik-qurilish institutining 90 nafar birinchi kurs talabasi o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma quyidagilarni ko'rsatdi: talabalarning atigi 37% konspekt tuzish ko'nikmasiga ega; 58% amaliy mashg'ulotlarga umuman tayyorlanmaydi; 82% mustaqil ta'lim faoliyatiga salbiy munosabatda bo'lib, «nazorat yo'q» kabi sabablar keltiradi [2:24].

Bu ko'rsatkichlar an'anaviy ta'lim modelining asosiy kamchiligini yaqqol namoyon etadi: talaba passiv ob'ekt bo'lib qoladi, o'qituvchi esa yagona sub'ekt sifatida harakat qiladi.

AKT asosida loyiha-axborot yondashuvining markazida ikkita model qarama-qarshi qo'yiladi. An'anaviy S-O modelida axborot oqimi bir tomonda — o'qituvchidan talabaga oqadi, talabaning faolligi minimal bo'ladi. Loyiha-axborot yondashuvida esa talaba ham sub'ektga aylanadi. O'qituvchi, talaba va AKT asosida ishlovchi o'qitish vositasi o'rtasida tezkor teskari aloqa o'rnatiladi. Bu S-O-S modelini yaratadi, unda: o'qituvchi va talaba teng sherikligi shakllanadi; o'qitish vositalarini ishlab chiqishda ham o'qituvchi, ham talaba faol ishtirok etadi; Internet-resurslar orqali sanoat va ilmiy muhit bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqa o'rnatiladi [2:46].

Loyiha-axborot yondashuvi asosida o'qitishning uslubiy tizimi to'rtta asosiy blokdan tashkil topadi: maqsadli blok, invariant-loyiha komponenti, loyiha komponenti va natijaviy blok. Ushbu tizim Davlat ta'lim standarti (DTS) talablari, qurilish tarmog'i ehtiyojlari va ilmiy ishlanmalar kesishmasida shakllanadi [2:52].

MathCAD matematik paketi loyiha-axborot yondashuvida markaziy o'rin egallaydi. Murakkab matematik ifodalar qog'ozga yozilgandek ekranda ham ko'rinadi. Tekis fermani hisoblashda root funksiyasi va matritsa amallari qo'llaniladi. Materiallar qarshiligi kursida balkaning egilish va burilish burchagini

tekshirish hisobi amalga oshiriladi [2:74]. Excel muhiti tengsizlamalar tizimini shakllantirish va MOBR, MMNOG, MOPRED matritsa funksiyalari yordamida koeffitsiyentlarni hisoblashda keng qo'llaniladi.

Test Master 2003 dasturiy ta'minot paketi natijaviy blokni ta'minlaydi. Tizim talabani nafaqat baho olishini, balki qaysi modullarni yaxshi o'zlashtirganligini, qaysilari ustida yana ishlash kerakligini batafsil bilishini ta'minlaydi [2:60].

Xulosa: Olib borilgan tadqiqot shuni tasdiqlaydi: AKT asosida loyiha-axborot yondashuvini joriy etish professional ta'lim muassasalarida o'qitish samaradorligini tubdan oshiradi. An'anaviy S-O modelidan S-O-S modeliga o'tish talabani passiv ob'ektdan faol sub'ektga aylantiradi va kasb muammolarini hal etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tavsiya etiladi: modulli tashkil etishni keng qo'llash, o'qituvchilar uchun MathCAD va Test Master bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish, talabalarni birinchi kursdan boshlab qidiruv-tahliliy faoliyatga jalb etish va kelajakda sun'iy intellekt texnologiyalarini S-O-S modeliga integratsiyalash yo'llarini o'rganish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Богмаз И.В. Научно-методические основы базовой подготовки студентов инженерно-строительных специальностей в условиях проективно-информационного подхода 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (информатизация образования). диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук. Пермь. 2012. 313 стр.

2. Богомаз, И.В., Михайленко Л.П., Кухтецкий С. В., Компьютерный учебник по Т М «Статика» (учебное пособие CD-R -Электронный ресурс) Красноярск, КрасГАСА, /Statika/ HTML, 1998.

3. Shukurov Akmal Uktamovich, "Improving the base training of students of technical osms based on the information design approach". American Journal of Pedagogical and Educational Research. Volume 18, November, 2023. 199-204 p.

4. Akmal Shukurov, "Texnika ixtisosliklari ta'limida axborotlarni loyihalashtirishda axborot texnologiyalari fanini o'qitishning zamonaviy metodlari". "Ta'lim, fan va innovatsiya". ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal (2024 yil № 1). 116-119-b.

5. Shukurov Akmal Uktamovich, " Basic professional rules for students of a higher educational institution in the design of information". International Conference on Research in Humanities, Applied Sciences and Education. Germany. February 27 th 2024. 8-14 p.

6. Shukurov A. U, " Texnika ixtisosliklari otmida loyihali-axborot ta'lim tizimni shakllantirish". "Ta'limda zamonavty axborot-kommunikatsiya

texnologiyalarini qo'llash afzalliklari, muammolari va yechimlari". Respublika ilmiy-amaliy konferensiya 2024. 81-86 b.

7. Shukurov A.U. Didactic opportunities for the introduction of cloud technologies // Electronic journal of actual problems of modern science, education and training. № 10/2. Урганч, 2021. 29-35. <http://khorezmscience.uz>

8. A.Shukurov. Its features and use in the educational process of web-technologies Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические, 2021. <https://www.internauka.org/>

GIPOTETIK FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY USULLARI VA ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Xujakulov Anvar Karomatullo o'g'li

Qarshi davlat texnika universiteti "Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt" fakulteti "Axborot tizimlari va texnologiyalari" kafedrasida assistenti

Annotatsiya Mazkur maqola oliy ta'lim tizimida talabalarning gipotetik fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning metodologik asoslarini chuqur tahlil qiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – kognitiv rivojlanish nazariyalari asosida gipotetik tafakkurning mohiyatini yoritish va uni shakllantiruvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tizimlashtirishdan iborat. Ishda muammoli ta'lim, "Agar... unda..." (what-if) texnikasi, keys-stadi va loyihaviy yondashuvlarning gipotetik fikrlash jarayoniga ta'siri atroflicha o'rganilgan. Tadqiqotning ilmiy yangiligi gipotetik fikrlashni raqamli ta'lim muhiti bilan integratsiya qilishning samarali yo'llarini belgilashda namoyon bo'ladi. Maqola oliy ta'lim muassasalari pedagoglari uchun amaliy qo'llanma vazifasini o'tab, ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: gipotetik tafakkur, tanqidiy fikrlash, muammoli ta'lim, interfaol metodlar, kognitiv rivojlanish, fikrlash strategiyalari, loyihaviy ta'lim, intellektual salohiyat.

Abstract This article provides an in-depth analysis of the methodological foundations of developing students' hypothetical thinking skills in the higher education system. The main goal of the study is to shed light on the essence of hypothetical thinking based on cognitive development theories and to systematize modern pedagogical technologies that shape it. The work comprehensively studies the impact of problem-based learning, the "What-if" technique, case studies, and project approaches on the process of hypothetical thinking. The scientific novelty of the study is manifested in identifying effective ways to integrate hypothetical thinking with a digital learning environment. The article serves as a practical guide for teachers of higher education institutions and serves to improve the quality of education.

Keywords: hypothetical thinking, critical thinking, problem-based learning, interactive methods, cognitive development, thinking strategies, project-based learning, intellectual potential.

Аннотация В данной статье представлен углубленный анализ методологических основ развития у студентов навыков гипотетического мышления в системе высшего образования. Главная цель исследования – пролить свет на сущность гипотетического мышления на основе теорий когнитивного развития и систематизировать современные педагогические технологии, формирующие его. В работе всесторонне изучается влияние проблемно-ориентированного обучения, метода «Что если», тематических исследований и проектных подходов на процесс гипотетического мышления. Научная новизна исследования проявляется в выявлении эффективных способов интеграции гипотетического мышления в цифровую образовательную среду. Статья служит практическим руководством для преподавателей высших учебных заведений и способствует повышению качества образования.

Ключевые слова: гипотетическое мышление, критическое мышление, проблемно-ориентированное обучение, интерактивные методы, когнитивное развитие, стратегии мышления, проектное обучение, интеллектуальный потенциал.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan eng katta chaqiriq – o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyatli faoliyat yurituvchi, nostandart vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qiluvchi shaxsni tarbiyalashdir. Gipotetik fikrlash – bu shaxsning mavjud faktlar, hodisalar va nazariy bilimlar asosida yangi taxminlar (gipotezalar) ilgari surish, ehtimoliy natijalarni bashorat qilish hamda ularni mantiqiy tekshira olish qobiliyatidir. Gipotetik fikrlash faqat fan sohasiga oid tushuncha bo'lmay, u shaxsning butun hayotiy faoliyati – kasbiy tanlovdan tortib, ijtimoiy munosabatlargacha bo'lgan barcha sohalarda muhim o'rin tutadi. Ushbu maqolada gipotetik fikrlashni shakllantirishning ilmiy-metodik asoslari tahlil qilinadi.

Tafakkur – insonning voqelikni aks ettirishining eng yuqori shakli bo'lib, u turli darajalardan iborat. Kognitiv psixologiyada Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi gipotetik fikrlashni o'rganishda poydevor hisoblanadi.

Piagetning “formal operatsiyalar” bosqichiga ko'ra, o'smirlar va yoshlar real voqelikdan abstrakt mantiqiy xulosalar chiqarishga o'tishlari bilan gipotetik-deduktiv tafakkur shakllanadi. Boshqacha aytganda, inson nima borligini anglashdan, nima bo'lishi mumkinligini modellashtirishga o'tadi. L.S. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi esa ta'lim jarayonida

pedagogik yordam orqali talabani ushbu tafakkur turini rivojlantirish mumkinligini asoslaydi.

Asosiy qism: Gipotetik fikrlashni shakllantirish usullari

1. Muammoli ta'lim (Problem-based learning): Muammoli ta'limda o'qituvchi yechimi tayyor bo'lmagan vaziyatni o'rta tashlaydi.

- **Qo'llash bosqichlari:** Muammo qo'yish – gipotezalar ishlab chiqish – dalillar yig'ish – xulosalar tahlili.
- **Amaliy misol:** "Agar ekotizimdagi bitta tur yo'qolsa, u holda oziq-ovqat zanjiri qanday o'zgaradi?" mavzusidagi muammo yechimi orqali ekologik gipotezalar ishlab chiqiladi.

2. "Agar... unda..." (What-if) fikrlash texnikasi: Bu usul mavjud tizimni sun'iy ravishda o'zgartirishni nazarda tutadi.

- **Rol:** Bu metod fikrlashning chegaralarini kengaytirib, talabani o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga majbur qiladi.
- **Amaliy misol:** "Agar elektr energiyasi narxi 10 baravar oshsa, ishlab chiqarish tizimi qanday shaklga kiradi?" – bu savol iqtisodiyot talabalarida tahliliy bashorat qilishni o'rgatadi.

3. Keys-stadi (Case study): Real hayotiy vaziyatlar tahlili orqali qaror qabul qilish ko'nikmasini rivojlantiradi.

- **Afzalliklari:** Nazariyani amaliyot bilan bog'laydi.
- **Kamchiliklari:** Keysni to'g'ri ishlab chiqish uchun katta tayyorgarlik talab etiladi.

4. Debat va munozaralar: qarama-qarshi fikrlarni himoya qilish talabani boshqa nuqtayi nazarni tushunishga va o'z gipotezasining zaif tomonlarini ko'ra bilishga o'rgatadi.

5. Loyihaviy va tadqiqotga asoslangan ta'lim (PBL & IBL): Talaba kichik tadqiqotchi rolida bo'ladi.

- **Rol:** Gipoteza - Tajriba - Natija tahlili zanjiri talabada tizimli fikrlashni shakllantiradi.

Taqqoslash va tahlil

Muammoli ta'lim va loyihaviy ta'lim ko'proq chuqur tadqiqot talab qilsa, "What-if" texnikasi darsning har qanday qismida, tezkor fikrlashni mashq qildirish uchun samaralidir. Keys-stadi esa ijtimoiy-gumanitar fanlarda, laboratoriya va tadqiqot metodlari esa aniq fanlarda yuqori natija beradi.

Amaliy tavsiyalar

O'qituvchilar uchun strategiyalar:

1. **Savol berish madaniyati:** "Nima uchun?" va "Qanday qilib?" kabi savollarni "Agar shunday bo'lsa, u holda..." kabi bashoratli savollar bilan almashtiring.

2. **Noaniqlik muhitini yarating:** Talabalarga barcha ma'lumotlarni bermang, ularga yetishmayotgan qismlarni o'zlari taxmin qilishlari uchun imkon bering.
3. **Refleksiya:** Har bir dars oxirida talaba o'zining qaysi gipotezasi to'g'ri chiqqani va nima uchun noto'g'ri bo'lganini tahlil qilishi shart.

Xulosa. Gipotetik fikrlash – bu XXI asr ko'nikmasi bo'lib, u kelajak kadrlari uchun eng muhim intellektual resursdir. Pedagogik jarayonda muammoli ta'lim, keys-stadi va loyihaviy yondashuvlarni oqilona integratsiya qilish orqali biz talabalarda mustaqil, tanqidiy va kreativ fikrlashni shakllantira olamiz. Gipotetik tafakkurning rivojlanishi ta'lim sifatini oshirish bilan birga, jamiyatning intellektual salohiyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xujakulov, A.K. (2024). Functional-Structural Model of Formation of Hypothetical Thinking in Students. European International Journal of Pedagogics, 5(3). <https://eipublication.com/index.php/eijp/article/view/2313>
2. Xujakulov, A.K. (2024). Pedagogical Conditions for the Formation of Hypothetical Thinking in Future Bachelors of Technical Directions. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 31, December. <https://americanjournal.org/index.php/ajper/article/view/2611>
3. Xujakulov Anvar Karomatullo o'g'li. Texnika ixtisosliklari talabalarida gipotetik tafakkurini shakllantirishning pedagogik yo'llari metodikasi. Ilm-fan va texnologiyalar. 2025 №12(1)
4. Xujakulov A. K. Texnik yo'nalishlarning bo'lajak bakalavrlarida gipotetik tafakkurni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari. МУФАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ Илимий-методикалык журнал. 2025 5-son 379-387bb.
5. Xujakulov Anvar Karomatullo o'g'li. Talabalarning gipotetik tafakkurini shakllantirishda innovatsion ta'lim metodlaridan foydalanish. International Journal of Education, Social Science & Humanities. Finland Academic Research Science Publishers. Volume-13| Issue-6| 2025 Published: |22-06-2025|. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15779791>.
6. Xujakulov Anvar Karomatullo o'g'li. Bulutli operatsion tizimlar evolyutsiyasi va ularning afzalliklari. Ilm fan taraqqiyotida raqamli iqtisodiyot va zamonaviy ta'limning o'rni hamda rivojlanish omillari. Vol. 12 No. 2 (2025): <https://scientific-jl.com/ilm/article/view/28601>
7. Xujakulov Anvar Karomatullo o'g'li. Real vaqt operatsion tizimlari (rtos)ning sanoat robototexnikasidagi o'rni . Vol. 12 No. 01 (2025): ILM-FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI.

NUTQ O‘STIRISH TEXNOLOGIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART- SHAROITLARI

Abdugopporova Odinaxon Hoshimjon qizi

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada nutq o‘stirish texnologiyasini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, uning didaktik asoslari hamda zamonaviy ta’lim jarayonida qo‘llash imkoniyatlari tahlil etiladi. Shuningdek, pedagogik ritorika asosida nutqni rivojlantirishning samarali usullari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: *nutq, nutq o‘stirish, pedagogik ritorika, texnologiya, metodika, kommunikativ kompetensiya, innovatsion yondashuv.*

Аннотация: В данной статье анализируются педагогические условия развития технологий формирования речи, их дидактические основы, а также возможности их применения в современном образовательном процессе. Кроме того, освещаются эффективные методы развития речи на основе педагогической риторики.

Ключевые слова: *речь, развитие речи, педагогическая риторика, технология, методика, коммуникативная компетенция, инновационный подход.*

Abstract: This article analyzes the pedagogical conditions for the development of speech development technologies, their didactic foundations, and the possibilities of their application in the modern educational process. It also highlights effective methods of speech development based on pedagogical rhetoric.

Keywords: *speech, speech development, pedagogical rhetoric, technology, methodology, communicative competence, innovative approach.*

Nutq o‘stirish texnologiyasini rivojlantirish, avvalo, ma’lum pedagogik shart-sharoitlarga tayanadi. Bu shart-sharoitlar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Birinchidan, ta’lim jarayonida qulay nutqiy muhitni shakllantirish zarur. O‘quvchilar erkin fikr bildiradi oladigan, o‘z qarashlarini asoslaydigan muhitda nutqiy faollik sezilarli darajada oshadi. Bunday muhit o‘qituvchining pedagogik mahorati va kommunikativ yondashuviga bog‘liq.

Ikkinchidan, motivatsiyani shakllantirish muhim omil hisoblanadi. O‘quvchilarni nutqiy faoliyatga jalb etishda qiziqarli mavzular, interfaol metodlar va hayotiy vaziyatlardan foydalanish yuqori samaradorlikni ta’minlaydi.

Uchinchidan, individual yondashuv nutqni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Har bir o‘quvchining nutqiy imkoniyatlari turlicha bo‘lganligi sababli, ularga mos metod va vositalarni tanlash talab etiladi.

Nutq insonning tafakkurini ifodalovchi asosiy vosita bo'lib, uning rivojlanishi ta'lim jarayonining muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, pedagogik faoliyatda nutqning aniqligi, ravonligi va ta'sirchanligi alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois nutq o'stirish texnologiyasini takomillashtirish masalasi zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb muammolaridan biridir. Nutq o'stirish texnologiyasini rivojlantirishning didaktik asoslari, avvalo, ta'limning umumiy qonuniyatlari va tamoyillariga tayanadi. Jumladan:

- tizimlilik va izchillik;
- ongli va faol o'zlashtirish;
- individuallashtirish;
- ko'rgazmalilik;
- nazariya va amaliyot birligi;

Mazkur tamoyillar asosida nutqni rivojlantirish jarayoni tashkil etilganda o'quvchilarning tilga oid bilimlari chuqurlashadi va amaliy nutqiy ko'nikmalari shakllanadi.

Didaktik nuqtai nazardan nutq o'stirish texnologiyasi quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

- maqsad (nutqni rivojlantirish darajasi);
- mazmun (til birliklari va nutqiy faoliyat);
- metod va vositalar;
- natija (kommunikativ kompetensiya).

Shuningdek, nutqni rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Masalan, suhbat, munozara, rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar. Bu metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini va nutqiy faolligini oshiradi.

Pedagogik ritorika — bu o'qituvchining nutqiy faoliyatini samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy yo'nalishdir. U o'qituvchining nutq madaniyati, ta'sirchanligi va auditoriya bilan muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Nutq o'stirish texnologiyasini rivojlantirishda quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim hisoblanadi:

1. Nutqiy muhitni yaratish. Ta'lim jarayonida o'quvchilar erkin fikr bildiradigan, savol beradigan va o'z nuqtai nazarini himoya qiladigan muhit yaratilishi zarur. Bunday muhit nutqiy faollikni oshiradi.
2. Motivatsiyani shakllantirish. O'quvchilarda nutqiy faoliyatga qiziqish uyg'otish muhim. Buning uchun:
 - qiziqarli mavzular;
 - hayotiy misollar;
 - ijodiy topshiriqlar qo'llaniladi.

3. Individual yondashuv. Har bir o'quvchining nutqiy darajasi turlicha bo'lganligi sababli, ularga individual yondashuv zarur. Bu esa nutqni rivojlantirish jarayonining samaradorligini oshiradi.

4. Amaliy mashg'ulotlarga ustuvorlik berish. Nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy mashg'ulotlar ham muhim o'rin tutadi. Masalan: hikoya tuzish, matn tahlili, nutqiy vaziyatlar yaratish

5. Ritorik ko'nikmalarni shakllantirish. O'quvchilar to'g'ri talaffuz, intonatsiya, mantiqiy izchillik kabi ko'nikmalarni egallashi lozim.

Ta'lim jarayonida nutq o'stirish texnologiyalarini qo'llash imkoniyatlari

Zamonaviy ta'lim jarayonida nutq o'stirish texnologiyalarini qo'llash keng imkoniyatlarga ega. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bu jarayonni yanada samarali tashkil etish imkonini bermogda.

Quyidagi texnologiyalar samarali hisoblanadi:

1. Interfaol texnologiyalar: "Aqliy hujum", "Klaster", "Baliq skeleti", "Insert"

Bu usullar o'quvchilarning fikrlash va nutqiy faoliyatini faollashtiradi.

2. Axborot texnologiyalari: Multimedia vositalari orqali: video darslar, audio materiallar, prezentatsiyalar nutqni rivojlantirishga xizmat qiladi.

3. O'yin texnologiyalari: Didaktik o'yinlar orqali o'quvchilar nutqiy faoliyatga jalb etiladi. Bu ayniqsa kichik yoshdagi bolalar uchun samarali.

4. Muammoli ta'lim texnologiyasi: O'quvchilarga muammoli vaziyatlar berilib, ularni mustaqil hal qilish talab etiladi. Bu esa nutqiy fikrlashni rivojlantiradi.

2.4. Nutq o'stirish metodikasini takomillashtirishda innovatsion yondashuvlar

Nutq o'stirish metodikasini takomillashtirishda innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogika an'anaviy usullardan tashqari yangi metodlarni joriy etishni talab qiladi.

Innovatsion yondashuvlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Kompetensiyaviy yondashuv

Bu yondashuvda asosiy e'tibor bilim emas, balki amaliy ko'nikmalarga qaratiladi. Nutqiy kompetensiya tinglash, gapirish, o'qish, yozish faoliyatlarini qamrab oladi.

2. Integrativ yondashuv. Turli fanlar bilan integratsiya orqali nutq rivojlantiriladi. Masalan: ona tili + adabiyot, ona tili + tarix

3. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim

Bu yondashuv o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga oladi va uning nutqiy imkoniyatlarini ochib beradi.

4. Kreativ yondashuv

O'quvchilarning ijodiy fikrlashi rivojlantiriladi:

hikoya yozish, rolli sahnalar, debatlar shular jumlasidandir.

Nutq o‘stirish texnologiyasini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini o‘rganish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi: - nutqni rivojlantirish ta’lim jarayonining ajralmas qismidir

- pedagogik ritorika nutqiy kompetensiyani shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi

- zamonaviy texnologiyalar nutq rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi

- innovatsion yondashuvlar metodikani takomillashtirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, nutq o‘stirish jarayonini samarali tashkil etish uchun pedagogdan yuqori darajadagi kasbiy mahorat, nutq madaniyati va metodik tayyorgarlik talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Yo‘ldoshev J. Pedagogik texnologiyalar va ularning amaliyoti. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2021.
3. Mahmudov N. Nutq madaniyati va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
4. Abdullayeva Sh. Pedagogik ritorika asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023.
5. Karimova D. Nutqni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
6. Burns A. Teaching speaking: A holistic approach. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
7. Richards J.C. Teaching and learning in second language classrooms. – Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
8. UNESCO. Reimagining our futures together: A new social contract for education. – Paris, 2021.
9. OECD. Education at a glance 2023: OECD indicators. – Paris, 2023.
10. Harmer J. How to teach English. – London: Pearson Education, 2020.

**BURHONIDDIN BURHONIDDIN AN-NASAFIY MEROSI VA ZAMONAVIY
TA'LIM INTEGRATSIYASI:
TA'LIM, FAN VA ISHLAB CHIQRISHNING UYG'UNLASHUVIDA
KLASSIK ILMIY MEROSNING O'RNI
G'uzarov O'tkir Umbarovich**

"Xoja Buxoriy" o'rtta maxsus islom ta'lim muassasasi mudiri [Tel: +998973801886](tel:+998973801886)
utkir-guzarov@rambler.ru

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada buyuk alloma Burhoniddin Burhoniddin an-Nasafiyning ilmiy-pedagogik merosi zamonaviy ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqot Burhoniddin an-Nasafiyning ta'lim metodologiyasi, mantiqiy tafakkur va axloqiy tarbiyaga oid qarashlarini hozirgi zamon innovatsion ta'lim trendlari — STEM yondashuvi, amaliy ta'lim, raqamli transformatsiya va kompetensiyaga asoslangan ta'lim bilan qiyosiy o'rganishga qaratilgan. Klassik ilmiy meros va zamonaviy pedagogika o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ko'rsatib beriladi va integratsiyalashgan ta'lim modeli uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: Burhoniddin an-Nasafiy, ta'lim integratsiyasi, zamonaviy ta'lim trendlari, STEM, kompetensiyaga asoslangan ta'lim, amaliy pedagogika, ilmiy meros.

**НАСЛЕДИЕ БУРХАНУДДИНА АН-НАСАФИ И ИНТЕГРАЦИЯ
СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ:
РОЛЬ КЛАССИЧЕСКОГО НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ В
ГАРМОНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И ПРОИЗВОДСТВА.**

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируется научно-педагогическое наследие великого ученого Бурхануддина ан-Насафи через призму интеграции современного образования, науки и производства. Исследование направлено на сравнительное изучение методологии обучения ан-Насафи, его взглядов на логическое мышление и нравственное воспитание в контексте современных инновационных образовательных трендов — STEM-подхода, практического обучения, цифровой трансформации и компетентностного подхода. В работе демонстрируется взаимосвязь между классическим научным наследием и современной педагогикой, а также разрабатываются практические рекомендации для интегрированной модели образования.

Ключевые слова: ан-Насафи, интеграция образования, современные образовательные тренды, STEM, компетентностный подход, практическая педагогика, научное наследие.

**THE HERITAGE OF BURHANUDDIN AN-NASAFI AND MODERN
EDUCATIONAL INTEGRATION:
THE ROLE OF CLASSICAL SCIENTIFIC HERITAGE IN THE
HARMONIZATION OF EDUCATION, SCIENCE, AND INDUSTRY.**

ABSTRACT: This article analyzes the scientific and pedagogical heritage of the great scholar Burhanuddin an-Nasafi from the perspective of integrating modern education, science, and industry. The research focuses on a comparative study of an-Nasafi's educational methodology, his views on logical thinking and

moral education, alongside contemporary innovative educational trends—such as the STEM approach, practical learning, digital transformation, and competency-based education. The study illustrates the interconnectedness between classical scientific heritage and modern pedagogy, providing practical recommendations for an integrated educational model.

Keywords: an-Nasafi, educational integration, modern educational trends, STEM, competency-based education, practical pedagogy, scientific heritage

1. KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida tubdan yangi vazifalar turmoqda: globallashuv, raqamli iqtisodiyot va texnologik inqilob sharoitida yosh avlodni nafaqat nazariy bilimlar bilan qurollantirish, balki ularni real ishlab chiqarish va ilmiy faoliyatga tayyorlash zarurati tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Aynan shu kontekstda ta'lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyasi — zamonaviy pedagogikaning markaziy masalasiga aylanmoqda.

Buyuk mutafakkir Burhoniddin Burhoniddin an-Nasafiy (XIII asr) islomiy ilmlar tizimida ta'lim metodologiyasiga alohida e'tibor qaratgan allomalardan biridir. Uning asarlari — "Makorimul axloq va Haqiqat at-Ta'vil" tafsiri, xulqlarga oid ilmiy izlanishlari — faqat diniy bilimlarni emas, balki mantiqiy dalillarga asoslangan fikrlash tizimini, ilm va amal uyg'unligini, axloqiy kamolotni ham o'z ichiga oladi. Ushbu qarashlar zamonaviy integratsiyalashgan ta'lim trendlari bilan rangli kesishma hosil qiladi.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi Burhoniddin an-Nasafiy pedagogik merosining ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasidagi imkoniyatlarini ochib berish va zamonaviy ta'lim amaliyoti uchun metodologik asoslarni ishlab chiqishdan iborat.

2. ADABIYOTLAR TAHLILI: Burhoniddin Burhoniddin an-Nasafiyning ilmiy merosi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar uning asarlarining nafaqat diniy-huquqiy, balki pedagogik jihatdan ham ahamiyatini tasdiqlaydi. Klassik islomiy ta'lim muassasalarida — madrasalarda — uning "Makorimul axloq" asari asosiy o'quv manba sifatida ishlatilgan bo'lib, bu o'quv-pedagogik an'ananing hozirgi ta'lim tizimiga integratsiyasi masalasi ilmiy muhokamaga tortilmoqda.

Zamonaviy ta'lim trendlari nuqtayi nazaridan STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) konsepsiyasi, amaliy ta'lim paradigmasi va "hayot davomida o'rganish" (lifelong learning) g'oyalari Burhoniddin an-Nasafiyning "ilm va amal birligini" ta'kidlovchi qarashlari bilan kontseptual mushtaraklikka ega. Jahon ta'lim amaliyotida kompetensiyaga asoslangan ta'lim modeli tobora keng joriy etilmoqda, bu esa Burhoniddin an-Nasafiyning bilimni amalda qo'llash zaruriyatini ta'kidlovchi uslubiy yondashuvlari bilan hamohang keladi.

O'zbekiston ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlar ham milliy ilmiy-ma'naviy merosni zamonaviy ta'lim standartlari bilan uyg'unlashtirish masalasini kun tartibiga qo'yimoqda. Shu jihatdan, Burhoniddin an-Nasafiy merosi faqat tarixiy emas, balki metodologik manba sifatida yangicha o'rganilishini talab etadi.

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi:

3.1. Tarixiy-qiyosiy tahlil

Burhoniddin an-Nasafiyning ta'lim-pedagogik qarashlari yaratilgan tarixiy davr kontekstida o'rganildi va zamonaviy ta'lim paradigmalari bilan qiyosiy tahlil qilindi. Bu usul ikki davr o'rtasidagi konseptual ko'priklarni aniqlashga imkon berdi.

3.2. Integratsion tahlil metodi

Burhoniddin an-Nasafiyning didaktik g'oyalari ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasi modeli nuqtayi nazaridan tahlil qilindi. Xususan, uning "dalillarga asoslangan bilim" va "ilmni amalda sinash" tamoyillari hozirgi project-based learning va research-based education metodlari bilan qiyoslandi.

3.3. Mazmuniy va tizimli tahlil

Burhoniddin an-Nasafiy asarlaridan ajratib olingan pedagogik g'oyalar zamonaviy ta'lim standartlari (UNESCO kompetensiya modeli, OECD ta'lim tavsiyalari) bilan tizimli solishtirib o'rganildi. Diniy ta'lim muassasalari va oliy ta'lim dasturlari tahlil qilindi.

4. MUHOKAMA VA NATIJALAR

4.1. *Burhoniddin an-Nasafiy merosining zamonaviy ta'lim trendlari bilan hamohangligi*

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Burhoniddin an-Nasafiyning pedagogik yondashuvi bir necha asosiy zamonaviy ta'lim trendi bilan to'g'ridan-to'g'ri kesishadi:

Burhoniddin an-Nasafiy tamoyili	Zamonaviy trend	Integratsiya imkoniyati
Dalillarga asoslangan bilim	STEM va tanqidiy fikrlash	Ilmiy tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirish
Ilm va amalning birligi	Project-based learning	Ishlab chiqarish amaliyoti bilan bog'lash

Burhoniddin an-Nasafiy tamoyili	Zamonaviy trend	Integratsiya imkoniyati
Mustaqil fikrlash tarbiyasi	Kompetensiyaga asoslangan ta'lim	O'z-o'zini baholash va rivojlantirish
Axloqiy kamolot va ma'naviyat	SEL (Ijtimoiy-hissiy o'rganish)	Kasbiy etika va mas'uliyat tarbiyasi
Matnni tahliliy o'qish	Critical reading va raqamli savodxonlik	Akademik yozuv va ilmiy kommunikatsiya

1-jadval. Burhoniddin an-Nasafiy tamoyillari va zamonaviy ta'lim trendlarining mushtarakligi

4.2. Ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasida Burhoniddin an-Nasafiy metodologiyasi

Burhoniddin an-Nasafiyning pedagogik metodologiyasi ta'lim-fan-ishlab chiqarish zanjirida quyidagi uch yo'nalishda muhim o'rin egallaydi:

a) Nazariya va amaliyotning uyg'unligi

Burhoniddin an-Nasafiy fiqh va aqidaga oid masalalarni hal etishda faqat nazariy bilim bilan cheklanmasdan, ularni amaliy hayot vaziyatlariga tatbiq etishni targ'ib qilgan. Bugungi ta'lim-ishlab chiqarish integratsiyasida ham xuddi shunday prinsip amal qiladi: talabalar olgan bilimlarini real ishlab chiqarish muhitida sinab ko'rishlari lozim. Bu yondashuv zamonaviy dual ta'lim tizimining (Germany modeli, Yaponiya apprenticeship tizimi) asosiy tamoyillariga to'liq mos keladi.

b) Ilmiy tadqiqot madaniyatini shakllantirish

Burhoniddin an-Nasafiy taqlid qilishni emas, balki dalil va isbotga asoslangan fikrlashni ta'lim metodining asosi sifatida belgilagan. Bu tamoyil zamonaviy research-based education va ilmiy-texnologik parklar (technopark) formatidagi o'quv-ilmiy markazlar amaliyoti bilan chambarchas bog'liq. O'zbekistonda ilmiy-innovatsion klasterlar va texnoparklar tizimining rivojlanishi aynan shu metodologik asosga tayanishi mumkin.

c) Axloqiy va kasbiy kompetentlik

Burhoniddin an-Nasafiyning axloqiy tarbiya haqidagi qarashlari hozirgi ishlab chiqarish muhitida kasbiy etika, korporativ javobgarlik va barqaror rivojlanish tamoyillariga mos keladi. UNESCO va Jahon iqtisodiy forumi (WEF) tomonidan belgilangan "21-asr ko'nikmalari" orasida axloqiy qaror qabul qilish, ijtimoiy mas'uliyat va hamkorlik madaniyati alohida o'rin tutadi — aynan Burhoniddin an-Nasafiy ta'kidlagan fazilatlar.

4.3. Integratsiyalashgan ta'lim modelini joriy etish yo'llari

Tadqiqot natijalari asosida ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasida Burhoniddin an-Nasafiy merosidan foydalanishning quyidagi yo'nalishlari aniqlandi:

- Oliy ta'lim dasturlariga Burhoniddin an-Nasafiyning analitik-tadqiqot metodologiyasiga asoslangan maxsus kurslar kiritish, bu esa talabalarning ilmiy tafakkurini mustahkamlaydi.
- Diniy ta'lim muassasalari va texnik-innovatsion markaz hamkorligi orqali an'anaviy ma'naviy qadriyatlar bilan zamonaviy STEM ta'limini birlashtiruvchi integratsiyalashgan dasturlar ishlab chiqish.
- Burhoniddin an-Nasafiyning ilmiy merosini raqamli platformalarga joylashtirish: interaktiv darsliklar, onlayn kurslar va virtual laboratoriyalar yaratish, bu esa an'anaviy bilimlarni zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan uyg'unlashtiradi.
- Mahalliy ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikda Burhoniddin an-Nasafiy metodologiyasiga asoslangan "ilm-amal" loyihalari va stajirouka dasturlarini yo'lga qo'yish.
 - Ta'lim sifatini baholashda nafaqat akademik ko'rsatkichlar, balki Burhoniddin an-Nasafiy ta'kidlagan axloqiy yetuklik va amaliy ko'nikmalar ham mezon sifatida qo'llanilishi lozim.

5. XULOSA

Ushbu tadqiqot Burhoniddin Burhoniddin an-Nasafiyning ilmiy-pedagogik merosini zamonaviy ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi kontekstida o'rganib, bir qator muhim xulosalarga keldi:

- Burhoniddin an-Nasafiyning dalillarga asoslangan bilim, ilm va amal birligi, mustaqil fikrlash hamda axloqiy kamolotga oid tamoyillari zamonaviy ta'lim trendlari (STEM, kompetensiyaga asoslangan ta'lim, project-based learning, SEL) bilan kontseptual jihatdan hamohangdir.
- Ta'lim-fan-ishlab chiqarish zanjirida Burhoniddin an-Nasafiy metodologiyasining qo'llanilishi ushbu zanjir barcha bo'g'inlari — nazariy ta'lim, ilmiy tadqiqot va ishlab chiqarish amaliyoti — o'rtasida organik aloqani ta'minlash imkonini beradi.
- Klassik islomiy ilmiy meros bilan zamonaviy pedagogik yondashuvlarni sintez qilish O'zbekiston ta'lim tizimining milliy o'ziga xosligini saqlab qolgan holda xalqaro standartlarga muvofiq rivojlanishiga zamin yaratadi.
- Raqamli texnologiyalar yordamida Burhoniddin an-Nasafiy ilmiy merosini zamonaviy ta'lim muhitiga joylashtirish — bu faqat tarixiy-ilmiy emas, balki amaliy-strategik ahamiyatga ega vazifadir.

Burhoniddin Burhoniddin an-Nasafiy merosi — bu muzeyga qo'yiladigan tarixiy yodgorlik emas, balki hozirgi zamon ta'lim islohotlarida faol qo'llanilishi

mumkin bo'lgan tirik metodologik manbadir. Uning asarlarini zamonaviy ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasi tizimiga singdirish kelajak avlodning ham intellektual, ham ma'naviy kamolotini ta'minlashda muhim strategik qadam bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. Education for the Future: Competencies for Sustainable Development. — Paris: UNESCO Publishing, 2020.
2. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2023. — Geneva: WEF, 2023.
3. O'zbekiston Respublikasi. Ta'lim to'g'risidagi Qonun (2020-yil yangi tahriri). — Toshkent: Adolat, 2020.
4. Burhoniddin Burhoniddin an-Nasafiy. Makarim ul-axloq, T. O'.G'uzarov (Go'zal xulqlar). — Toshkent: MATBAACHI, 2025. — 56 b.
5. O'zbekiston Respublikasining «Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida»gi qonuni. — 2016-yil 14-sentabr. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2016.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Komil inson» tarbiyasi konsepsiyasi to'g'risidagi farmoni. — Toshkent, 2022.
7. Mirziyoyev Sh. M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. — Toshkent: O'zbekiston, 2017. — 541 b.
8. Muslimov N., Usmonboeva M. Pedagogika va psixologiya. — Toshkent: TDPU, 2021.
9. Xoliqov A. Islomiy pedagogika asoslari. — Toshkent: Movarounnahr, 2018.

TANQIDIY-KREATIV TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR

Choriyev Bekzod Abdiraxmonovich

Qarshi davlat universiteti Nuriston akademik litseyi, Bosh o'qituvchi

Choriyevbekzod689@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada auditoriyada raqamli texnologiyalardan foydalanish uchun o'qituvchilar turli servis-xizmatlarning texnik xususiyatlari bilan tanishishlari, ishtirokchilar ochiq seminarlar davomida vositalar bilan tajriba o'tkazganligiga qaramay, ba'zi o'qituvchilar o'z darslarini ishlab chiqishda qiyinchiliklarga duch kelishi, ba'zan o'qituvchilarning muayyan ehtiyojlarini qondiradigan aniq raqamli yechimlarni izlash, ularning vaqtlari katta qismini egallash haqida fikr-mulohazalar keltiriladi. Amaliy-tadqiqotlarda orttirilgan

tajriba o'qituvchilarga turli xil raqamli texnologiyalarni o'rganish va o'zlashtirish imkonini berishi dalillanadi.

Kalit so'zlar. Tanqidiy-kreativ, transformatsiyasi, raqamli texnologiyalar, kvadrant, tanqidiy-kreativ tafakkur.

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ КРИТИКО-КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ

Чориева Бекзода Абдирахмоновича

Академический лицей Каршского государственного университета в

Нуристане, преподаватель лицея

Choriyevbekzod689@gmail.com

Аннотация. В данной статье преподаватели должны ознакомиться с техническими характеристиками различных сервисных услуг для использования цифровых технологий в аудитории. Несмотря на то, что участники экспериментировали с инструментами во время открытых семинаров, некоторые преподаватели столкнулись с трудностями в разработке своих уроков. Иногда поиск точных цифровых решений, удовлетворяющих конкретные потребности учителей, занимал большую часть их времени. Однако опыт, полученный в ходе практических исследований, позволил преподавателям изучать и осваивать различные цифровые технологии.

Ключевые слова: Критико-креативное, трансформация, цифровые технологии, квадрант, критико-креативное мышление.

DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF CRITICAL-CREATIVE THINKING

Choriev Bekzod Abdirakhmanovich

Karshi State University Nuristan Academic Lyceum, Head Teacher

Choriyevbekzod689@gmail.com

Abstract. In this article, to use digital technologies in the classroom, teachers must familiarize themselves with the technical characteristics of various services. Despite the fact that participants experimented with the tools during the open seminars, some teachers faced difficulties in designing their lessons. Sometimes the search for specific digital solutions that meet the specific needs of teachers occupied a large part of their time. However, the experience gained in practical research allowed teachers to learn and master various digital technologies.

Keywords: Critical-creative, transformation, digital technologies, quadrant, critical-creative thinking.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).

O'qitish davomida o'qituvchilar qiyinchiliklarni yengib o'tishiga to'g'ri keladi, ammo ularning amaliyoti orqali paydo bo'ladigan zarurat ularga yangi vositalarni o'zlashtirishga yordam beradi, o'qituvchilar ularning foydaliligi va ulardan foydalanish osonligini ko'rishadi, bu esa Technology acceptance modelga ko'ra, yangi texnologiyalarni qo'llash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Yangi ko'nikmalarning sezilarli o'sishini o'qituvchilarning yangi vositalardan foydalangan holda sinfda guruh ishlarini joriy qila boshlaganlarida ko'rish mumkin.

Deyarli barcha o'qituvchilar tadqiqotdan oldin guruh ishlarini, garchi buning zarurligi haqida eshitgan bo'lishsa ham, muntazam ravishda ishlatishmagan yoki umuman ishlatmaganlar (buni faqat yakuniy suhbatda tan olishdi). O'quv seminarlari davomida guruh ishiga o'quvchilarning tanqidiy-kreativ tafakkurni rivojlantirishga yordam beradigan amaliyot sifatida urg'u berildi (g'oyalarni taqqoslash, taklif qilingan yechimlarni baholash, taklif qilinganlardan mos vazifalarni tanlash va shu kabilar).

Tahlil va natijalar (Analysis and results).

Yangi ko'nikmalarning sezilarli o'sishini o'qituvchilarning yangi vositalardan foydalangan holda sinfda guruh ishlarini joriy qila boshlaganlarida ko'rish mumkin. Yakuniy suhbatlarda o'qituvchilar tadqiqot davomida orttirgan shaxsiy tajribalarini umumlashtirib, o'quvchilarning darslarga qiziqishi ular uchun qanchalik muhimligi, shuningdek, bunga erishish imkonini beruvchi maxsus raqamli va qog'oz vositalari va ish formatlari haqida gapirishdi.

I: Sinab ko'rgan narsalaringizdan qaysi birini keyinchalik qo'llashingiz mumkin?

R: Ular o'rganilgan mavzu bo'yicha guruhlarda chizgan mental xaritalar. Va Plickers – bu bolalarga juda yoqdi.

O'qituvchilarning tasavvurlaridagi o'zgarishlarni kuzatish amaliyoti orqali tadqiqotlarda sodir bo'lganligi sababli, o'qituvchilarning auditoriyadagi amaliyoti faol o'rganish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish hamda tanqidiy-kreativ tafakkurni rivojlantirish nuqtayi nazaridan qanday o'zgarganini tasvirlash muhimdir. Avvalo, biz darslarning umumiy ko'rinishini tasvirlaymiz va keyin amaliyotdagi o'zgarishlarga e'tibor qaratamiz.

Ishlab chiqilib, amaliyotga taqdim etilgan darslar tavsifi.

O'qituvchilar darslarni o'zlari ishlab chiqqanligi sababli, biz ularning tanqidiy-kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan topshiriq elementlaridan foydalanishlari haqida xulosa chiqarishimiz mumkin. Darslarni loyihalashtirishning uchta asosiy varianti ajratib ko'rsatildi.

1. Darsda faqat tanqidiy-kreativ tafakkurni shakllantiruvchi mashg'ulot elementlari mavjud.

Mazkur holatda dars o'qituvchi va o'quvchilar uchun odatiy tarzda davom etadi, biroq, o'qituvchilarning fikriga ko'ra, raqamli texnologiyalardan foydalangan holda tanqidiy-kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan ish shakllari bilan bog'liq bo'lgan "interaktiv element" qo'llaniladi. Masalan, bu 5-7 daqiqa davom etadigan guruh ishi, dars boshida yoki oxirida raqamli servis orqali qisqa so'rovnoma bo'lishi mumkin. Keyin o'quvchilar passiv tinglashga qaytishdi. Suhbatlarda o'qituvchilar shunga qaramay, darsni ishlab chiqishda tanqidiy-kreativ tafakkurni dars natijalaridan biri sifatida saqlab qolishga harakat qilishganini, garchi "bu qiyin bo'lgan" bo'lsa ham aytishdi.

2. Tanqidiy-kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan majmuaviy darsni loyihalash.

Ikkinchi holda darsning barcha elementlari bitta syujet bilan bog'langan hamda tanqidiy-kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan. Bunday dars uchun variantlardan biri bo'lib mini-tadqiqot yoki mini-loyiha bo'lishi mumkin. O'quvchilar guruhlarda ishlashdi, har bir jamoa ma'lum bir vazifani bajardi va natijalar butun sinf tomonidan faol muhokama qilindi. Jamoalar ishlagan materiallar ko'pincha turli manbalardan (vizual, audio-, matnlar, gazetadan parchalar va shu kabilardan) olingan bo'lib, ularni jamoalar o'rganishi, tahlil qilishi, tanlashi va muammoning yechimini ishlab chiqishi kerak edi. Bu yondashuv o'qitishda muhokama qilingan va tadqiqoti davomida ishlab chiqilgan dars misollariga o'xshaydi [Vincent-Lancrin, 2019; Pinskaya, Mixaylova, 2019]. Ushbu tadqiqot o'quvchilarning tanqidiy-kreativ tafakkur qobiliyatlarini rivojlantiradigan darsni baholash va ishlab chiqish tamoyillarini shakllantirdi. Dars kirish qism bilan boshlanadi, shundan so'ng jamoalar muammoni hal qiladilar yoki mahsulot yaratadilar, keyin o'z natijalarini butun sinfga taqdim etib, yechimlarni muhokama qilish va taqqoslashga o'tishadi. Xususan, biologiya darsi misolini keltiramiz (biologiya o'qituvchisi, o'quvchilar), unda o'quvchilar vaqt jadvalini ishlab chiqish orqali evolyutsion mexanizmlar haqidagi bilimlarini mustahkamladilar. O'quvchilar uchta jamoaga bo'lindi, ularning har biri evolyutsion rivojlanishning turli davrlarini tahlil qildi. Har bir davrda o'quvchilarga butun sinf uchun biologik turlarni umumiy vaqt jadvaliga joylashtirish vazifasi yuklatildi. Guruhlar bu vazifani raqamli vosita yordamida bajardilar, bu ularga matn, rasmlar va sanalarni qo'shish orqali vaqt jadvalini yaratish imkonini berdi. O'qituvchi texnik yordam ko'rsatdi (ma'lumotlar Google-jadval orqali yuklandi). Shuningdek, o'quvchilar berilgan vaqt oralig'ida mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan yangi biologik turni o'zlari ixtiro qilishlari kerak edi. Dars jonli guruh muhokamasi va taqdimot bilan birga o'tdi. O'qituvchi vazifaning o'zi raqamli texnologiyalarsiz, bitta qog'oz vaqt jadvalidan foydalangan holda amalga oshirilishi mumkinligini ta'kidladi.

3. Yaxlit kursni ishlab chiqish.

Sakkizta darsni ishlab chiqishning uchinchi varianti fan doirasida tanqidiy-kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan va raqamli texnologiyalardan foydalanadigan yaxlit kurs yoki mini-modulni ishlab chiqish bilan bog'liq. Shunday, o'qituvchi guruhlardagi o'quvchilardan 8 ta dars davomida xitoy tilini taqdim etuvchi o'z blog loyihasini ishlab chiqishni so'radi (ingliz tili, litseyda). Har bir dars ma'lum madaniyatshunoslik jihatlariga, til birliklariga va mass-mediadagi matnlarning xususiyatlariga (blogning maqsadli auditoriyasi, yashash, dam olish, ko'chish va shu kabi mavzularni o'z ichiga olgan kontent-reja) qaratilgan edi. Har bir dars raqamli texnologiyalardan foydalangan holda faol o'rganish mantig'i asosida tuzilgan. Har bir darsda o'quvchilar o'z faoliyatlarini tarkiblashtiruvchi guruh ish varaqlariga va blog mavzularini tavsiflash uchun zarur bo'lgan lug'at bilan ishlash uchun ochiq topshiriqlarga ega edilar .

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Xulosa qilib aytganda, ushbu maqolada akademik litseylar misolida Har qanday ta'lim muassasasining o'quv jarayoni, davlat ta'lim tizimining bir qismi bo'lgan holda, dinamik rivojlanuvchi yaxlit ijtimoiy-pedagogik tizimni ifodalaydi. Shu sababli, ta'lim muassasasini boshqarish tizimli yondashuvni talab qilib, bu muassasani uning xilma-xilligida harakat qiluvchi tizim sifatida tadqiq qilish va uning rivojlanishini belgilangan funksiyalarga muvofiq loyihalashtirish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish sharoitlarida shaxsning ijtimoiylashuvi instituti sifatida zamonaviy litseylarning funksiyalaridan biri bo'lib o'quvchilarning tanqidiy-kreativ tafakkur qila olish qobiliyatlarini rivojlantirish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References).

1. Выготский Л. С. Психология развития человека. М.: Эксмо, 2005. - 1134 с.
2. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения.-М.: ИНТОР, 1996. — 544 с.
3. Лурия А. Р. Лекции по общей психологии. СПб.: Питер, 2006. - 320 с.
4. Михайлова А. М. Развитие критического и креативного мышления на уроках с использованием ИКТ: теоретические основания и практические примеры // Информатика и образование. - 2021. - № 6. - С. 43-50.
5. Bloom B. S. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Longmans, Green, 1956. — 207 p.
6. Bonwell C., Eison J. Active learning: Creating excitement in the classroom // ASHE-ERIC Higher Education Reports. - 1991. - № 1. - 121 p.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARINI INNOVATSION BOSHQARISH MANBALARI

Moyliyeva Xumora

Turon universiteti pedagogika va psixologiya kafedrasi katta o'qituvchi

Karimova Guljahon

Turon universitet MM-2 Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Umumiy ta'lim maktablarini innovatsion boshqarishning metodologik asoslari bilan tanishishda innovatsiyalarning yangi ta'limiy qadriyatlar ekanligi ayon bo'ladi. Shu bois umumiy ta'lim maktablarini innovatsion boshqarishda innovatsion g'oyalarni shakllantirish, ijobiy ta'limiy o'zgarishlarni aniqlash, ularning imkoniyatlarini tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Аннотация. При ознакомлении с методологическими основами инновационного управления общеобразовательными школами становится очевидным, что инновации представляют собой новые образовательные ценности. В связи с этим представляется целесообразным формирование инновационных идей, выявление позитивных образовательных изменений и анализ их потенциала в контексте инновационного управления общеобразовательными школами.

Annotation. A study of the methodological foundations of innovative management in general education schools reveals that innovations constitute new educational values. For this reason, it is considered appropriate to focus on the formation of innovative ideas, the identification of positive educational changes, and the analysis of their potential within the framework of innovative management of general education schools.

Bu o'rinda umumiy ta'lim maktablari faoliyati samaradorligini ta'minlovchi ta'limiy innovatsion manbalarni maktab hayotida ro'y berayotgan obektiv va subektiv o'zgarishlarga muvofiq ravishda ikki guruhga ajratish taklifini ilgari surish mantiqiy jihatdan to'g'ri (1-jadval):

Umumiy ta'lim maktablarini innovatsion boshqarishga ta'sir etuvchi obektiv va subektiv manbalarning mohiyati to'g'risida to'xtalib o'tiladi.

1. Jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y bergan va berayotgan o'zgarishlar obektiv manbalar sirasida alohida o'rin tutadi. Umumiy ta'lim maktablari – bu ijtimoiy institut bo'lib, ta'lim va tarbiya jarayonida qo'llanilayotgan ko'plab metodlar jamiyatda kechayotgan ijtimoiy o'zgarishlarga muvofiq ravishda takomillashtirilib borilishi lozim.

Albatta, turli ijtimoiy tuzumlarning pedagogik fikrlar rivoji va ta'lim muassasalari taraqqiyoti tarixidagi o'rni va roli doimo bir xil bo'lgan emas. Ta'lim muassasasiga bo'layotgan ijtimoiy ta'sir gohida ijobiy, gohida salbiy xususiyat kasb etgan, gohida ijtimoiy ta'sirlar kuchi ko'p yoki yetarli darajada bo'lmagan. Ijtimoiy ta'sirlar darajasi ta'lim muassasasining ba'zan mustaqillik faoliyat yuritishini cheklagan yoki aksincha, rag'batlantirgan.

Tadqiqotni olib borish jarayonida ijtimoiy o'zgarishlar va ta'lim muassasalari, shu jumladan, umumiy ta'lim maktablari rivoji o'rtasida yuzaga keluvchi nomuvofiqliklarni quyidagicha guruhlash mumkin degan fikrga kelindi:

1. Iqtisodiy voqeliklar o'rtasidagi nomuvofiqlik (budjetni shakllantirish, uni moliyalashtirish tartibi hamda byudjetdan foydalanishda davlat kafolatlarining ustivorligi bilan moliyaviy sarf-xarajatlar ko'rsatkichlarini hisob-kitob qilishda qo'llanilayotgan yoki tavsiya etilayotgan optimal metodlarning mavjud emasligi o'rtasidagi nomuvofiqlik kabilar bilan tavsiflanadi.

2. Umumiy ta'lim maktablaridagi mavjud haqiqiy holat va pedagogik faoliyatda qo'llanilayotgan ta'limiy va tarbiyaviy metodlar o'rtasidagi nomuvofiqlik (masalan, o'quvchilarning fanlar bo'yicha bilimlari darajasi ta'lim muassasasida muayyan mezonlar asosida ball yoki baholarda ifodalanadi. Biroq, baholash tizimi qisqacha yozma tahlil bilan to'ldirilsa, sinf rahbari va ota-onalar o'quvchilar (farzandlari)ning aqliy va ma'naviy-axloqiy kamoloti darajasini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'lgan bo'lardilar. O'quvchilar esa shaxsiy qobiliyat va imkoniyatlarini mustaqil baholay olardilar. Bu esa ularda o'ziga nisbatan talabchanlikni oshirishga yordam berardi).

Baholar, odatda, sinf jurnallarida qayd etib boriladi, qisqacha yozma tahlilni esa "individual rivojlanish daftari"da ifodalash mumkin. Bunday daftarlarning dastlabki sahifasida o'quvchilar va ota-onalarning roziliklari bilan tasdiqlangan baholash mezonlari to'g'risida ma'lumotlar beriladi. Qisqacha mazmunli tahlil "O'quvchining individual rivojlanish daftari"da quyidagi sxema asosida bayon etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jumaniyozova M.T. Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning pedagogik asoslari (tarix fani o'qituvchilari misolida): Ped.fanl.nomz. ... diss. – T.: 2007. – 158 b.
2. Meskon M.M., Albert M., Xedouri F. Osnovi menedjmenta. – M.: Delo, 1992. – 699 s.
3. Mirqosimov M. Maktabni boshqarishning nazariy va pedagogik asoslari. – T.: O'qituvchi, 1995. – 158 b.
4. Portnikov B.A., Sultanov N.Z. Osnovi innovatiki /2-x tomax. – Orenburg:OGU, 2000. – 172 s.
5. Podlasiy I.P. Pedagogka. Noviy kurs (Uchebnik dlya stud. ped. vuzov). V 2 kn. – M.: Gumanit. izd. sentr VLADOS, Kn. 1. 1999. – 248 s.

RAQAMLI TA'LIM PLATFORMALARI CHATBOTLARNING QO'LLANILISHI

Tursunov Mirolim Ahmadovich

*Qarshi xalqaro universiteti Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD) dotsent E-mail: m.a.tursunov23@gmail.com.*

Annotatsiya: Ushbu maqolada dasturlash fanini o'qitishda raqamli darsliklarda chatbotlarning qo'llanilishi va imkoniyatlari tahlil qilindi. Hamda raqamli darsliklarda mavzuni taqdim etishda o'qituvchilarga nimalarni inobatga olishning muhim jihatlarini, afzalliklari, imkoniyatlari, ma'lumatlarni taqdim etish usullari, pedagogik texnologiyalarning qo'llanilishi, hamda unda chatbotdan foydalanish haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.

Tayanch so'zlar: zamonaviy axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt, raqamlashtirish, raqamli darslik, mustaqil ta'lim, elektron axborot resurslari, veb-saytlar, veb texnologiyalar, chatbot.

Аннотация: В данной статье анализируются использование и возможности чат-ботов в цифровых учебниках по программированию. Также представлены важные аспекты, преимущества, возможности, методы представления информации, использование педагогических технологий, а также мнения и комментарии по использованию чат-ботов в цифровых учебниках.

Ключевые слова: современные информационные технологии, искусственный интеллект, цифровизация, цифровые учебники, самостоятельное обучение, электронные информационные ресурсы, веб-сайты, веб-технологии, чат-бот.

Abstract: This article analyzes the use and possibilities of chatbots in digital textbooks in teaching programming. It also presents important aspects, advantages, possibilities, methods of presenting information, the use of pedagogical technologies, and opinions and comments on the use of chatbots in digital textbooks.

Keywords: modern information technologies, artificial intelligence, digitization, digital textbooks, independent learning, electronic information resources, websites, web technologies, chatbot.

Hozirgi davrda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi turli ijtimoiy-iqtisodiy sohalarning transformatsiyasiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, ta'lim berish va ta'lim olish tizimlari ham ushbu innovatsion jarayonlardan chetda qolmay, yangi yondashuvlar, texnologiyalar va metodologiyalar bilan boyitilib borilmoqda. Raqamli ta'lim platformalarida Sun'iy intellekt tizimlarining qo'llanilishi, o'quv jarayonini individuallashtirish, o'quvchilarning bilim darajasini real vaqt rejimida tahlil qilish, moslashtirilgan o'quv materiallarini taqdim etish hamda ta'lim samaradorligini oshirish imkonini bermoqda.

Yuqorida ta'kidlanganidek, sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta'lim tizimining mazmuni va shaklini tubdan o'zgartirib, uni yanada moslashuvchan va yangi yo'nalishga olib chiqmoqda. Mazkur transformatsiya jarayonida dasturiy ta'minotlarni ishlab chiqish sohasi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki aynan shu yo'nalish sun'iy intellekt, raqamli platformalar va zamonaviy axborot tizimlarining asosini tashkil etadi.

Hozirgi kunda yoshlarning dasturlash va dasturiy ta'minot ilovalarini ishlab chiqish sohasiga bo'lgan qiziqishi hamda ushbu yo'nalishni mukammal egallashga bo'lgan ehtiyoji izchil ravishda ortib bormoqda. Zamonaviy va interaktiv dasturiy ta'minotlarni yaratish jarayoni nafaqat nazariy bilimlarni, balki kreativ fikrlash, muammoni tahlil qilish, innovatsion yondashuvlarni qo'llash kabi kompleks kompetensiyalarni ham talab etmoqda.

Bunday murakkab va ko'p qirrali talablar bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayoniga ham yangicha yondashuvni tadbiq etishni taqozo etadi. Xususan, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, aralash ta'lim (blended learning) modelidan samarali foydalanish, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt asosidagi o'quv vositalarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan birga, yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish, ularni o'quv jarayoniga integratsiya qilish hamda amaliyot bilan uzviy bog'lash orqali talabalar bilim, ko'nikma va malakalarini mustahkamlash zarurati yuzaga kelmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Raqamli ta'lim platformalarida o'quv materiallarini taqdim etishning psixologik-pedagogik nazariyalari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib brogan olimlar Y.A.Komenskiy, L.V.Zankov, Y.K.Babanskiy, I.Y.Lerner, V.P.Maksakovskiy va boshqalar. hamda o'qitishning axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini loyihalashning nazariy asoslari A.G.Asmolova, V.P.Bespalko, V.V.Lapteva, M.P.Lapchika, V.M.Polonskogo, B.YE.Starichenko, B.S.Gershunskogo, I.G.Zaxarova, YE.S. Polat, I.V. Robert, A.V.Xutorskoy, A.I.Arkipova, S.P.Grushevskiy, T.L.Shaposhnikova va boshqa olimlar ilmiy izlanishlar olib borgan.

Asosiy qism. Oliy ta'lim tizimida uzoq yillar davomida fanlarning nazariy va amaliy materiallarini ketma-ket, bosqichma-bosqich taqdim etishga asoslangan an'anaviy o'qitish metodlari shakllanib, amaliyotda keng qo'llanilib kelinmoqda. Ushbu yondashuv o'zining samaradorligini ma'lum darajada isbotlab, maktab va oliy ta'lim muassasalarida bilim berishning asosiy modeli sifatida xizmat qilib kelmoqda.

Biroq, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning jadal rivojlanishi sharoitida mazkur an'anaviy yondashuvlar zamonaviy axborot texnologiyalari va dasturlashga oid fanlarni o'qitishda yetarli darajada samarali natija bermayotgani kuzatilmoqda. Xususan, bunday metodlar talabalarda mustaqil fikrlash, muammoni

hal qilish, kreativ yondashuv va real loyihalar ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda cheklangan imkoniyatlarga ega.

Shu sababli, bugungi kunda ta'lim jarayonini transformatsiya qilish, ya'ni an'anaviy o'qitish usullarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli vositalar hamda sun'iy intellekt asosidagi interaktiv tizimlar bilan uyg'unlashtirish zarurati yuzaga kelmoqda. Ayniqsa, dasturiy ta'minot ilovalarini ishlab chiqish kabi amaliyotga yo'naltirilgan fanlarni o'qitishda loyihaviy yondashuv, aralash ta'lim (blended learning), masofaviy ta'lim va adaptiv o'qitish metodlaridan foydalanish yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

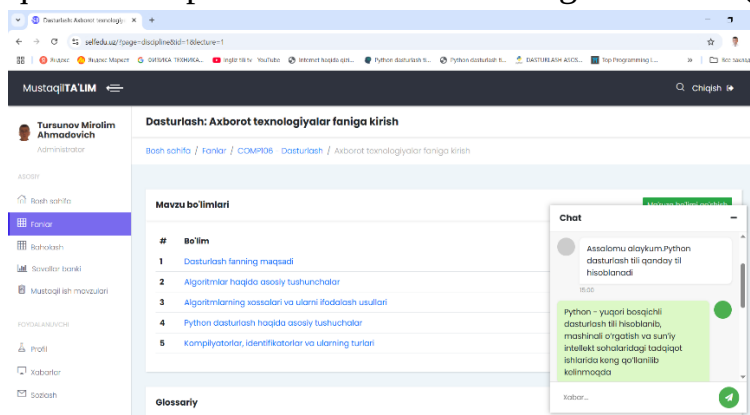
Dasturlash fanini o'qitish jarayonida nazariy, amaliy materiallarni an'anaviy, ya'ni oddiy usulda taqdim etish talabalar mavzuning mazmun mohiyatini tushunishga, o'zlashtirishga, tahlil etish imkoniyatini yaratmaydi hamda ularning o'quv faoliyatiga bo'lgan motivatsiyasini pasaytiradi. Ayniqsa, zamonaviy raqamli muhitda ulg'ayayotgan yosh avlod uchun interaktivlik va vizuallik muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, Dasturlash faniga oid mavzularni raqamli darsliklar, multimediali vositalar hamda o'yin texnologiyalari (gamifikatsiya) asosida tashkil etish o'quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Shuningdek, nazariy bilimlarni faqat bir xil turdagi topshiriqlar orqali mustahkamlash o'zi yetarli natija bermaydi. O'quv materiallarini turli shakllarda — hayotiy misollar, amaliy vaziyatlar, muammoli topshiriqlar va loyihaviy ishlanmalar joriy etish orqali mustahkamlash hamda talabalar tomonidan bilimlarni chuqurroq anglash, ularni uzoq muddatli xotirada saqlash hamda real muammolarni tahlil qilish va hal etish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Dasturlash fanining o'ziga xos jihatlaridan biri — nazariya va amaliyotning uzviy bog'liqligidadir. Shu bois, nazariy tushunchalarni amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish, kod yozish, dasturiy loyihalar yaratish va real muammolarni, vazifalarni yechish yechimlarni olish (natijalarga erishish) muhim hisoblanadi. Bunday yondashuv talabalarda nafaqat nazariy bilimlarni, balki ijodiy va kreativ fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish hamda innovatsion yondashuvlarni qo'llash kompetensiyalarini shakllantiradi hamda rivojlantiradi.

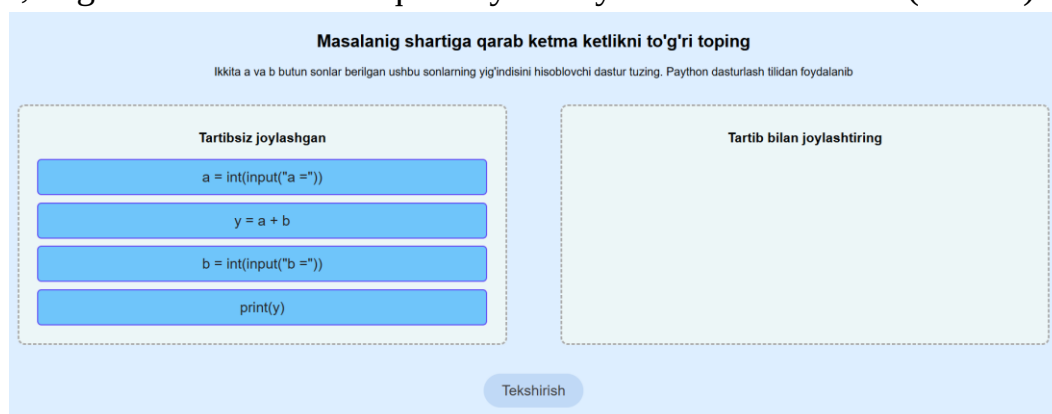
Raqamli ta'lim (raqamli darsliklar) platformalari zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylanib ulgurdi, ular o'quv jarayonini tashkil etish, boshqarish va nazorat qilishda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, dasturlash fanini o'qitishda bunday platformalar nazariy bilimlarni taqdim etish bilan bir qatorda, amaliy topshiriqlarni bajarish va natijalarni baholashni yagona muhitda (platformada) amalga oshirish imkonini beradi.

Sun'iy intellekt bilan bog'langan chatbotlarni raqamli platformalarga integratsiya qilish ta'lim samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi. Bunday chatbotlari raqamli platformaning interaktiv komponenti sifatida faoliyat yuritib, talabalarga real vaqt rejimida yordam beruvchi virtual maslahatchi vazifasini bajaradi. Talabalar o'quv materiallarini o'zlashtirish jarayonida yuzaga kelgan savollarni, muammolarni chatbotga yo'naltirishi, murakkab mavzular bo'yicha qo'shimcha tushuntirishlar, izohlar olishi hamda individual tavsiyalarga olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Yuqorida keltirilgan tavsiyalar asosida <https://selfedu.uz> raqamli ta'lim platformasida chatbotning ko'rinishi (1-rasm).

1-rasm: Raqamli darslikda mavzu bo'yicha chatning tizimda ko'rinishi.

Shuningdek, raqamli ta'lim platformalari doirasida chatbotlar o'yin texnologiyalari bilan uyg'unlashgan holda qo'llanilib, turli interaktiv mashqlar, testlar va muammoli vazifalarni taklif etadi. Bu esa talabalarni o'quv jarayoniga faol jalb etib, ularning motivatsiyasini oshiradi. Platforma orqali to'plangan ma'lumotlar asosida esa sun'iy intellekt tizimi har bir talabaning bilim darajasini tahlil qilib, unga mos individual o'quv trayektoriyasini shakllantiradi (2-rasm).

1-rasm: Raqamli darslikda mavzu bo'yicha topshiriqning taqdim etilishi.

Bundan tashqari, dasturlash fanida muhim bo'lgan nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlashda raqamli platformalar alohida ahamiyat kasb etadi. Ular kod yozish muhiti, avtomatik tekshiruv tizimlari va loyihaviy ishlanmalarni qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari bilan ta'minlangan bo'lib, chatbotlar esa ushbu jarayonda yo'naltiruvchi va maslahat beruvchi vosita sifatida xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Dasturiy ta'minot ishlab chiqish sohasining kengayib borishi hamda raqamli ta'lim platformalarining joriy etilishi, sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi, zamonaviy ta'lim tizimini tubdan transformatsiya qilishga olib kelmoqda. Ayniqsa, dasturlash fanini o'qitishda an'anaviy yondashuvlar o'rniga interaktiv metodlar va texnologiyalar, individuallashtirilgan, amaliyotga yo'naltirilgan metodlardan foydalanish zarurati ortib bormoqda. Bu jarayonda sun'iy intellekt asosidagi chatbotlar va raqamli platformalar yordamida o'quv jarayonini samarali tashkil etish, talabalar faolligini oshirish hamda ularning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Shu bilan birga, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning ayrim salbiy jihatlari ham mavjud. Jumladan, talabalarning texnologiyalarga ortiqcha bog'lanib qolishi natijasida, mustaqil tanqidiy fikrlash va muammoni mustaqil hal qilish ko'nikmalarining susayishi ehtimoli mavjud. Bundan tashqari, SI tizimlari har doim ham to'liq ishonchli va xatolardan xoli emas, noto'g'ri yoki noaniq ma'lumotlar berishi mumkin.

Shu sababli, sun'iy intellektdan ta'lim jarayonida foydalanishda muvozanatni saqlash, ya'ni uni an'anaviy o'qitish usullari bilan uyg'unlashtirish, pedagog nazoratini kuchaytirish hamda talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Faqatgina shundagina sun'iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali yuqori malakali, kreativ va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tursunov M.A. Uzluksiz ta'limda mustaqil ta'lining o'rni va ahamiyati ("Axborot texnologiyalari" fanidan elektron ta'lim resurslarini yaratish misolida). Zamonaviy ta'lim № 2(99)-2021. 16-23-b.
2. Tursunov M.A. The importance of using electronic resources in education Academia: an international multidisciplinary research journal V. 11 2021-y. 642-646 p.
3. Abduqodirov A.A. va boshq. Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyoti. monografiya. - T.: O'zbekiston respublikasi fanlar Akademiyasi "FAN" nashriyoti, 2009. - 145 s
4. Абдуразаков М. М. К вопросу подготовки будущего педагога к профессиональной деятельности в современной информационно-коммуникационной образовательной среде. //Информатика и образование. - 2011. - № 9. - С. 83-85.
5. Shodiyev Rizamat Davronovich, and Ergashev Nuriddin Gayratovich. "ANALYSIS OF EXISTING RISKS AND METHODS OF COMBATING THEM IN CLOUD TECHNOLOGIES". American Journal of Pedagogical and

6. Турсунов М.А. Талабаларнинг мустақил ишларини бажаришда электрон таълим ресурсларидан фойдаланиш. Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириш. – Ноқис, 2020. – №4. – Б. 134-137

TALABALARNING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI

Tilavova Minavar Durdiyevna

Urganch davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi” kafedrası
dotsent v.b., tilavovamunavvar@gmail.com +99 890-725-67-57

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim berish jarayonida raqamli texnologiyalarning ona tili darslaridagi didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalar yordamida ona tili fanini o‘qitish samaradorligini oshirish, talabalarning mustaqil fikrlashi va ijodiy faoliyatini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, raqamli vositalarning ta’lim jarayoniga integratsiyasi, interaktiv metodlar va elektron resurslardan foydalanishning pedagogik ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Innovatsion texnologiyalar, interfaol uslublar, axborot texnologiyalari, interaktiv metodlar, metodik ta’minot.

Аннотация: В данной статье анализируются дидактические возможности цифровых технологий в процессе обучения на уроках родного языка. Выделены вопросы повышения эффективности обучения родному языку, развития самостоятельного мышления и творческой активности студентов с использованием современных информационно-коммуникационных технологий. Также раскрыта педагогическая значимость интеграции цифровых инструментов в образовательный процесс, использования интерактивных методов и электронных ресурсов.

Ключевые слова: инновационные технологии, интерактивные методы, информационные технологии, методическое обеспечение.

Abstract: This article analyzes the didactic potential of digital technologies in native language lessons. The issues of increasing the effectiveness of teaching native language, developing independent thinking and creative activity of students using modern information and communication technologies are highlighted. The pedagogical significance of the integration of digital tools into the educational process, the use of interactive methods and electronic resources is also revealed.

Keywords: innovative technologies, interactive methods, information technologies, interactive methods, methodological support.

Kirish

Bugungi ta'lim jarayonida interfaol uslublar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv darslari jarayoni mobaynida foydalanishga bo'lgan intilish, e'tibor kundan – kunga ortib bormoqda. O'qituvchi ushbu jarayonda talabalarning shaxsiy takomillanishi, rivojlanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga muhit yaratadi va shuning bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funktsiyasini ham bajaradi.

Ma'lumki, ta'lim jarayonida ona tili darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning yuzdan ortiq turi mavjud bo'lib, ularning ayrimlari tajriba-sinovdan o'tib, yaxshi natija ko'rsatgan. Keng qo'llaniladigan usullar – “Klaster”, “Aqliy hujum”, “Davom ettir”, “Taqqidmot”, “Blits-so'rov”, “Muammoli vaziyat” kabilardan foydalanib, darsda keng ko'lamli natijalarga erishish mumkin. Darsning o'tilgan mavzuni so'rash jarayonida “Sinkveyn”, “Teskari test”, “Aql charxi” uslublarini, yangi mavzuni tushuntirish vaqtida “Insert”, “Pinbord”, “Zinama-zina”, “Bumerang” texnologiyalarini, mavzuni mustahkamlash jarayonida “Venn diagrammasi”, “Baliq skeleti”, “Nima uchun?”, “Qanday?”, “Konseptual jadval”, “Nilufar guli” kabi grafik tashkil yetuvchilar hamda “Tushunchalar tahlili”, “T-jadval”, “Rezyume”, “Kungaboqar” metodlarini, uyga vazifa berishda “FSMU”, “Klaster”, “BBB” texnologiyalarini dars mobaynida qo'llash dars samaradorligini ta'minlab, o'quvchilarning bilimini oshirishga yordam beradi. [3.B-103]

Talabalarni gap tuzish, undan o'rinli foydalanish, kompozitsion mantiqiy nutqini o'stirish dastlab, amaliy mashg'ulotlar jarayonida olib boriladi. Bu borada quyidagi kamchiliklar mavjud:

- ona tili fanini o'qitishda asosan nazariy ma'lumotlarga e'tibor berilgan bo'lib, talabalarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirishga yetarlicha diqqat-e'tibor qaratilmagan;

- talabalar darsliklardagi mavzularni o'zlashtirishida intilish, ishtiyoq, maylni paydo qiladigan, mantiqiy, kreativ, ijodiy fikrlashga chorlovchi mashqlar, topshiriqlar bugungacha o'z aksini topmagan;

- ona tili fanining ilmiy metodik ta'minoti yetarli darajada ishlab chiqilmagan;

- o'qituvchi va pedagoglarning metodik ta'minotini takomillashtirish, ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari va mutaxassislar uchun masofadan o'qitish kurslari keng joriy qilinmagan;

- mavjud oliy ta'lim muassasalarida ona tili fani yo'nalishida o'qituvchi, pedagog kadrlarni tayyorlash sifati hozirgi kun talablariga xos kelmasligi ona tili fanini o'qitishni tubdan qayta ko'rib chiqish va zamon talabiga mos tarzda yangilashni taqozo etmoqda.[2.B-9]

Natijalar:

Ona tili fanidan "Gapning bosh bo'laklari mavzusi o'rganilgandan so'ng talabalarga "Guruhlarda ishlash texnologiyasi" yordamida "Men kesimman" mavzusida ijodiy matn tuzish beriladi. Ushbu metod yakka tarzda, kichik yoki yakka tartibda, kichik yoki katta guruhlar tomonidan ham amalga oshishi ham mumkin.

Mavzu borasidan matn talabalar yordamida taqdim etiladi. Bu texnologiya yordamida o'quvchilarning jamoada ishlash malakalari shakllantiriladi, xotirasi mustahkamlanadi, yozma yoki og'zaki savodxonligi o'stirilib, ijodiy matn yaratish ko'nikmasi yanada mustahkamlanadi.

Ona tili darslarida talabalarning yozma nutqi va imloviy savodxonligini mustahkamlash niyatida matn yaratish borasidan ko'pgina qiziqarli topshiriqlar taqdim etish mumkin. Shuningdek, "Morfologiya" bo'limini o'tish vaqtida har bir so'z turkumi borasidan grammatik ertak to'qish vazifasi berilsa, talabalarning grammatik savodxonligi yaxshilash bilan birgalikda mantiqiy mushohada qilish qobiliyati takomillashadi, ijodkorligi oshadi.

Bugungi kunda innovatsion texnologiyalardan foydalanish sohasidagi muhim yo'nalishlardan biri interfaol ta'lim va tarbiya metodlarini joriy etishdan iborat.

Innovatsion texnologiyalar ta'lim sifati va samaradorligini yanada takomillashtirib, ta'lim jarayonining markaziga talabalarning o'quv-bilish faoliyatini oshirishga yordam beradi, ta'lim jarayoni yaxlitligini ta'minlaydi.

[1.B-89]

Talaba faoliyatining yuqori darajadagi ko'rsatkichi, o'quv-bilish faoliyatini tashkil qilish, iroda va faoliyatning talaba ongining predmetiga aylanishdir. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun, dastlab, ta'lim beruvchi maqsadga eltuvchi texnologiyalarni tanlay bilishi, o'quv tarbiyaviy jarayon yaxlitligini ta'minlashi zarur.

O'qituvchi dars vaqtida boshqa ma'lumotni taqdim qilish bilan bir qatorda internet ma'lumotlari, multimedia dasturlari, jadvallar va shunga o'xshash mavzuga doir qo'shimcha ma'lumotlarni ko'rsatib o'tsa, bu nafaqat talabalarning darsga bo'lgan intilishini oshiradi, balki ularning erkin o'qishini talab darajasida rivojlantirishiga, mavzuni imkon darajasida to'la o'zlashtirishiga ham yordam beradi. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash natijasida talabalarning erkin fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z g'oyasini bayon etish, uni asoslangan tarzda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish malakalari takomillashib, shakllanib boradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayonida ona tili darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishdan assosiy maqsad, talabalarni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga, har bir masalaga ijodiy yondashish, mas'uliyatni sezish, tahlil qilish ona tili darslarini yanada kengaytirish ushbu yo'lda innovatsion texnologiya va metodlardan foydalanishni kuchaytirishdir.

Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy qilish, ta'lim samaradorligini yanada shakllantirish uchun tinimsiz izlanish hozirgi kunning ehtiyojiga aylanmoqda. Yangi texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq qilish pedagoglar oldida turgan muhim muammolardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolbekov S.B. Adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish samarasi. Science and Education, 2020.89-b.
2. Rafiyev A., Gulomova N. Ona tili va adabiyot (kasb-hunar kollejlari uchun darslik). T., "Sharq", 2013.9-b.
3. Sayidahmedov N. "Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya". – T.: 2003.103-b.

TALABALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI TIZIMLI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Umarova Gulzoda Bahodir qizi

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti
"Pedagogika" kafedrası o'qituvchisi gulzoda9@gmail.com*

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim tizimida talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari va jamiyat taraqqiyoti uchun asosdir. Ushbu maqolada talabalarda ijodiy fikrlash, muammolarni nostandart yechish va innovatsion g'oyalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli metodika taklif etiladi.

Kalit so'zlar: ijodiy qobiliyatlar, tizimli rivojlantirish, metodika, talabalar, innovatsion ta'lim, kreativ fikrlash, pedagogik texnologiyalar, ta'lim samaradorligi.

Аннотация: В современной системе образования развитие творческих способностей учащихся имеет огромное значение, поскольку является основой их будущего успеха и развития общества. В данной статье предлагается систематическая методика, направленная на развитие творческого мышления, нестандартного решения проблем и формирования инновационных идей у учащихся.

Ключевые слова: творческие способности, систематическое развитие, методика, учащиеся, инновационное образование, творческое мышление, педагогические технологии, эффективность образования.

Abstract: In the modern education system, the development of students' creative abilities is of great importance, as it is the basis for their future success and the development of society. This article proposes a systematic methodology aimed at developing creative thinking, non-standard problem solving and the formation of innovative ideas in students.

Keywords: creative abilities, systematic development, methodology, students, innovative education, creative thinking, pedagogical technologies, educational effectiveness

Kirish.

An'anaviy ta'lim metodlari ko'pincha ma'lumotlarni uzatishga qaratilgan bo'lib, talabalarning ijodiy fikrlash, tashabbuskorlik va mustaqil yechim topish ko'nikmalarini yetarli darajada rivojlantirmaydi. Mavjud yondashuvlar ko'pincha fragmentar xarakterga ega bo'lib, ijodiy qobiliyatlarni kompleks va uzluksiz rivojlantirishga qaratilgan tizimli metodikaning yetishmasligi sezilmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar ta'lim jarayonida interfaol va qiziqarli muhit yaratish orqali ijodiy faoliyatni oshirish imkoniyatlarini ko'rsatmoqda. Masalan, o'yin texnologiyalari orqali talabalarning ijodiy faolligini oshirishga qaratilgan tadqiqotlar ularning zamonaviy ta'limdagi muhim rolini ta'kidlaydi [1]. Bunday yondashuvlar talabalarning faol ishtirokini rag'batlantirib, interfaol va jozibador muhit orqali ijodiy fikrlash ko'nikmalarini yaxshilaydi [1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Ijodkorlikning nazariy asoslari ko'plab fan sohalari, jumladan, psixologiya, pedagogika, falsafa va sotsiologiya kesishmasida o'rganiladi. Zamonaviy tadqiqotlar ijodkorlikni nafaqat tug'ma iste'dod, balki rivojlantirilishi mumkin bo'lgan ko'nikmalar majmui sifatida talqin etadi [2]. Masalan, Amabile (2020) ijodkorlikni shaxsning motivatsiyasi, soha bo'yicha bilimlari va ijodiy fikrlash ko'nikmalarining o'zaro uyg'unligi natijasi sifatida ko'rib chiqadi. Uning "Komponentli ijodkorlik nazariyasi"ga ko'ra, ijodiy jarayon ichki motivatsiya, tegishli bilim va tajriba, shuningdek, ijodiy fikrlash ko'nikmalari (masalan, divergent fikrlash, muammolarni qayta shakllantirish) bilan chambarchas bog'liqdir [2]. Ushbu nazariya ijodkorlikni rivojlantirish uchun ta'lim muhitida ushbu uch komponentni qo'llab-quvvatlash muhimligini ta'kidlaydi. Boshqa bir yondashuv, Sternberg va Karami (2021) tomonidan ilgari surilgan "Ijodkorlikning investitsiya nazariyasi" bo'lib, unda ijodkorlik kam baholanadigan g'oyalarni "sotib olish" (ya'ni, ularni rivojlantirish) va keyinchalik ular qiymatga ega bo'lganda "sotish" (ya'ni, ularni joriy etish) qobiliyati sifatida tushuniladi [3]. Bu nazariya ijodkorlikni rivojlantirishda xavf-xatarni o'z zimmasiga olish, qat'iyatlilik va qarshiliklarga dosh berish kabi shaxsiy fazilatlarining ahamiyatini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda aralash metodlar yondashuvi (mixed-methods approach) qo'llanildi, bu esa miqdoriy va sifat ko'rsatkichlarini birgalikda tahlil qilish imkonini beradi. Tadqiqot bir necha bosqichda amalga oshirildi:

Birinchi bosqich (nazariy-kontseptual): Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga oid falsafiy, psixologik-pedagogik adabiyotlar, dissertatsiyalar, monografiyalar va ilmiy maqolalar chuqur tahlil qilindi. Xususan, Amabile (2020) [2], Sternberg va Karami (2021) [3], Chen va Li (2022) [10] kabi olimlarning ishlari o'rganilib, ijodkorlikning nazariy asoslari va tizimli rivojlantirish tamoyillari aniqlandi. Oliy ta'limda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning mavjud holati, muammolari va ilg'or xorijiy tajribalar o'rganildi. Bu bosqichda metodikaning kontseptual modeli, tamoyillari va tarkibiy elementlari ishlab chiqildi. Shuningdek, o'yin texnologiyalarining ijodiy faollikni oshirishdagi salohiyati [1] alohida e'tiborga olindi va metodikaga integratsiya qilish yo'llari o'rganildi.

Ikkinchi bosqich (metodik-loyihaviy): Birinchi bosqichda olingan nazariy xulosalar asosida talabalarning ijodiy qobiliyatlarini tizimli rivojlantirish metodikasi loyihasi ishlab chiqildi. Bu metodika o'quv jarayonining barcha bosqichlariga integratsiyalashgan bo'lib, quyidagi asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi:

Interfaol o'qitish metodlari: Loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning – PBL), muammoli ta'lim (Problem-Based Learning – PrBL), dizayn fikrlash (Design Thinking) va ayniqsa, o'yin texnologiyalaridan keng foydalanish. O'yin texnologiyalari, jumladan, virtual, rolli va masofaviy o'yinlar talabalarning faol ishtirokini rag'batlantirib, interfaol va jozibador muhit orqali ijodiy fikrlash ko'nikmalarini yaxshilaydi [1]. O'yin sessiyalari davomida aniq muammolarni hal qilish va ijodiy yechimlar topish ijodiy fikrlashni rivojlantirishning samarali usuli hisoblanadi, chunki talabalar tanqidiy va innovatsion fikrlashni rag'batlantiradigan vaziyatlarga duch kelishadi [1].

Uchinchi bosqich (eksperimental-amaliy): Ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligini amaliyotda tekshirish maqsadida pedagogik eksperiment o'tkazildi. Eksperiment oliy ta'lim muassasalarining bir nechta fakultetlarida (masalan, texnik, gumanitar va iqtisodiy yo'nalishlarda) tahsil olayotgan talabalar ishtirokida tashkil etildi. Tadqiqot bazasi sifatida Toshkent shahridagi uchta oliy ta'lim muassasasi tanlab olindi. Eksperimentda jami 300 nafar talaba ishtirok etdi, ular nazorat (150 nafar) va eksperimental (150 nafar) guruhlariga bo'lindi. Nazorat guruhlarida an'anaviy o'qitish metodlari qo'llanilgan bo'lsa, eksperimental guruhlarda ishlab chiqilgan ijodiy qobiliyatlarni tizimli rivojlantirish metodikasi tatbiq etildi. Eksperiment davomiyligi bir o'quv yili (ikki semestr)ni tashkil etdi.

Nazariy metodlar: Falsafiy, psixologik-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, sintez, qiyoslash, umumlashtirish, tizimlashtirish, modellashtirish. Bu

metodlar ijodkorlikning nazariy asoslarini tushunish, mavjud yondashuvlarni tanqidiy baholash va taklif etilayotgan metodikaning kontseptual doirasini shakllantirishda muhim rol o'ynadi.

a) Pedagogik kuzatuv: Talabalarning o'quv jarayonidagi ijodiy faolligi, muammolarni hal qilishga yondashuvi, guruhdagi hamkorlik darajasi va nostandart fikrlash qobiliyatlarini bevosita kuzatish.

b) So'rovnoma va intervyu: Talabalarning ijodkorlikka bo'lgan munosabati, ijodiy faoliyatga bo'lgan qiziqishi, o'qitish metodlarining ijodkorlikka ta'siri haqidagi fikrlarini aniqlash maqsadida tuzilgan anketalar va individual suhbatlar o'tkazildi. O'qituvchilar bilan ham intervyular o'tkazilib, ularning ijodiy ta'limga oid tajribalari, muammolari va takliflari o'rganildi.

c) Testlash: Talabalarning ijodiy fikrlash darajasini aniqlash uchun Guilford, Torrance kabi olimlarning divergent fikrlash testlari adaptatsiya qilingan holda qo'llanildi. Shuningdek, muammoli vaziyatlarni hal qilishga qaratilgan amaliy topshiriqlar va loyiha ishlarini baholash mezonlari ishlab chiqildi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot oliy ta'limda talabalarning ijodiy qobiliyatlarini tizimli rivojlantirishga qaratilgan kompleks metodikani ishlab chiqish va asoslashga bag'ishlandi. Ishlab chiqilgan metodika o'quv jarayonining barcha bosqichlariga integratsiyalashgan bo'lib, interfaol o'qitish usullari, jumladan, o'yin texnologiyalari orqali talabalarning tanqidiy va innovatsion fikrlashini, muammolarni nostandart hal etish ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatdi. Pedagogik eksperiment natijalari metodikaning samaradorligini tasdiqlab, uning talabalarning ijodiy salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish va ularni raqobatbardosh mutaxassislar sifatida shakllantirishdagi muhim ahamiyatini isbotladi. Metodikaning muvaffaqiyatli tatbiqi o'quv dasturlarini boyitish, o'qituvchilar malakasini oshirish va ijodiy muhitni yaratishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Davies, A., & Davies, B. (Eds.). Ijodkorlik va Innovatsiya Oliy Ta'limda: Global Nuqtai Nazar. London: Routledge, 2021.
2. Jackson, N. Oliy ta'limda ijodkorlikni o'qitish. London: Routledge, 2022.
3. Beghetto, R. A., & Kaufman, J. C. (Muharrirlar.). Kembrij Ijodkorlik Qo'llanmasi. Cambridge: Cambridge University Press, 2023.
4. Tan, O. S., & Tan, L. S. "Ijodiy fikrlashni oliy ta'limda rivojlantirish: O'quv dasturlarini ishlab chiqish va pedagogika uchun asos." Ijodiy Xulq-atvor Jurnal, vol. 54, no. 4, 2020, pp. 883-896.
5. Henriksen, D., & Mishra, P. "Oliy ta'limda ijodkorlik va texnologiya: Tadqiqot va amaliyot sharhi." Ta'lim Texnologiyalari Tadqiqot va Rivojlanish, vol. 68, no. 6, 2020, pp. 3125-3146.

O'ZBEK TILINING IZOHLI LUG'ATLARI: RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA ZAMONAVIY LEKSIKOGRAFIK YONDASHUVLAR

Yakubova Gulchexra Ziyatovna

*Qarshi Xalqaro universiteti o'qituvchisi E-mail: gyakubova7@gmail.com Phone
number: +998906070740*

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek tilining izohli lug'atlari shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda ularning zamonaviy leksikografik tizimdagi o'rni tahlil qilinadi. Izohli lug'atlarning tilning leksik boyligini aks ettirishdagi ahamiyati, ularning qayta nashr qilinishi va yangilanib borishi til siyosati hamda ijtimoiy jarayonlar bilan bog'liqligi asoslab beriladi. Shuningdek, maqolada raqamli lug'atlar, til korpuslari va antroposentrik yondashuvning leksikografiyadagi o'rni yoritilib, terminologik tizimlar, xususan, fitonimlarning izohlanishidagi o'zgarishlar tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: izohli lug'at, leksikografiya, o'zbek tili, til korpusi, tezavrus, terminologiya, fitonim, raqamli lug'at, antroposentrik yondashuv.

Аннотация: В статье рассматриваются этапы формирования и развития толковых словарей узбекского языка, а также их роль в современной лексикографии. Обосновывается значение словарей в отражении лексического богатства языка, а также их обновление в связи с языковой политикой и социальными изменениями. Особое внимание уделяется цифровым словарям, языковым корпусам и антропоцентрическому подходу в лексикографии. Анализируются изменения в терминологических системах, в частности в интерпретации фитонимов.

Ключевые слова: толковый словарь, лексикография, узбекский язык, языковой корпус, тезаурус, терминология, фитонимы, цифровые словари, антропоцентризм.

Abstract: This article analyzes the formation and development stages of explanatory dictionaries of the Uzbek language and their role in modern lexicography. The importance of these dictionaries in reflecting lexical richness and their continuous revision in relation to language policy and social changes is substantiated. The study also highlights the role of digital dictionaries, language corpora, and the anthropocentric approach in lexicography. Changes in terminological systems, particularly in the lexicographic interpretation of phytonyms, are examined.

Keywords: explanatory dictionary, lexicography, Uzbek language, language corpus, thesaurus, terminology, phytonyms, digital dictionary, anthropocentric approach.

KIRISH

Til – jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan murakkab va doimiy rivojlanib boruvchi tizimdir. Uning leksik boyligini o‘rganish, tartibga solish va izohlash tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bu jarayonda izohli lug‘atlar alohida ahamiyat kasb etadi. Izohli lug‘atlar til birliklarining ma’nosini ochib berish, ularning qo‘llanish doirasini aniqlash va normativ me’yorlarini belgilash orqali tilning tizimli rivojlanishiga xizmat qiladi [1].

Zamonaviy tilshunoslikda lug‘atchilik nafaqat tilni tavsiflash vositasi, balki uning rivojlanish dinamikasini aks ettiruvchi muhim ilmiy manba sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, globalizatsiya, ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar va texnologik taraqqiyot natijasida til lug‘at tarkibida yuz berayotgan yangilanishlar izohli lug‘atlarning doimiy ravishda takomillashtirib borilishini taqozo etadi [2]. Shu nuqtai nazardan, o‘zbek tilining izohli lug‘atlari tarixiy taraqqiyot bosqichlari, ularning qayta nashrlari va zamonaviy leksikografik yondashuvlar asosida rivojlanishi muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Mazkur maqolada o‘zbek tilining izohli lug‘atlari shakllanishi, ularning rivojlanish bosqichlari, zamonaviy talablarga mos ravishda yangilanib borish jarayoni hamda raqamli leksikografiya va antroposentrik yondashuv asosida takomillashtirish masalalari tahlil etiladi. Izohli lug‘atlar o‘zbek adabiy tilida keng qo‘llaniladigan leksik birliklarni qamrab oladi. “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da 80 mingdan ortiq so‘z va so‘z birikmalari mavjud bo‘lib, ular orasida turli fan sohalariga oid terminlar ham joy olgan [3].

Shuni aytib o‘tish kerakki, o‘zbek tili turkiy tillar ichida eng qadimiy va boy tillardan biri sanaladi. O‘zbek tilining lisoniy imkoniyatlari hali to‘liq o‘rganilmagan va modellashtirish bo‘lmasa-da, leksik qatlamning asosiy qismini qamrab oluvchi izohli lug‘atlar bu boradagi ishlarni tezlashtiradi [4]. Chunki izohli lug‘atlar o‘zbek tilining milliy korpusini, tezavruslarini, shuningdek, turli sohalariga oid maxsus lug‘atlarni yaratishda asosiy manba vazifasini o‘taydi [5]. Shuni ta’kidlash lozimki, o‘zbek tilining izohli lug‘atlarini yaratish jarayoni uzoq leksikografik tayyorgarlik bosqichlaridan o‘tdi. O‘zbek nazariy tilshunosligidagi erishilgan yutuqlar natijasida ikki jildli izohli lug‘at (1981) yaratildi [6].

Izohli lug‘atlarning qayta nashr etilishi, tarkibining o‘zgarishi mamlakatimizda yuritilayotgan til siyosati, aholining ijtimoiy va iqtisodiy hayotidagi o‘zgarishlarning tilda aks etishi bilan bog‘liq. Natijada, ilgari qo‘llanib kelgan qator so‘zlarning ma’no tuzilishida o‘zgarishlar yuz berdi va bu holat 1981-yilda nashr qilingan lug‘atning ma’naviy jihatdan eskirishiga olib keldi [7]. 2001-yilda “Hozirgi o‘zbek tili faol so‘zlarining izohli lug‘ati” yaratilishi tilshunoslikdagi muhim bosqichlardan biri bo‘ldi [8]. 2006–2008-yillarda esa besh jildli “O‘zbek tilining izohli lug‘ati” nashr etilib, unda yangi leksik birliklar ham qamrab olindi [3].

2020-yildagi qayta nashrda asosan texnik, imloviy va uslubiy kamchiliklar tuzatildi hamda lugʻatning sifat jihatdan yaxshilanishiga erishildi. Mustaqillikdan keyingi davrda esa tilning mustaqil rivojlanishi va lotin yozuviga oʻtish jarayoni natijasida yangi termin va atamalar paydo boʻldi [9]. 2022-yilda esa ilk bor olti jildli izohli lugʻat lotin yozuvida chop etildi, bu esa leksikografiya rivojida yangi bosqichni boshlab berdi [10]. Izohli lugʻatlar til tizimi kabi ochiq va dinamik tizim hisoblanadi. Jamiyatdagi oʻzgarishlar tilga, til esa lugʻatlarga oʻz taʼsirini oʻtkazadi. Shu bois lugʻatlar ham doimiy yangilanib boradi [11].

Soʻnggi yillarda raqamli lugʻatlar, til korpuslari va tezavruslar yaratishga katta eʼtibor qaratilmoqda. Bu esa til evolyutsiyasini kuzatish va leksik oʻzgarishlarni tezkor aks ettirish imkonini beradi [12]. Shuningdek, antroposentrik yondashuv asosida lugʻat tuzish jarayoni inson omilini markazga qoʻygan holda amalga oshirilmoqda. Bu esa lugʻatlarning yanada funksional va zamonaviy boʻlishini taʼminlaydi [13]. Terminologik tizimlar, jumladan, botanika terminologiyasi va fitonimlarning izohlanishi ham zamon talablari asosida yangilanib borishni talab etadi [14].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oʻzbek tilining izohli lugʻatlari tilning leksik boyligini tizimli ravishda aks ettiruvchi, uni tartibga soluvchi va meʼyorlashtiruvchi muhim leksikografik manba hisoblanadi. Ularning yaratilishi va takomillashuvi uzoq tarixiy jarayonni qamrab olib, tilshunoslikda erishilgan nazariy va amaliy yutuqlar bilan chambarchas bogʻliq holda rivojlanib kelmoqda.

Tahlillar shuni koʻrsatadiki, izohli lugʻatlar jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy oʻzgarishlarning tilga taʼsirini bevosita aks ettiradi. Shu sababli ular doimiy ravishda yangilanib boruvchi, ochiq va dinamik tizim sifatida namoyon boʻladi. Xususan, mustaqillik davrida til siyosatidagi oʻzgarishlar, yangi terminlarning kirib kelishi hamda lotin yozuviga oʻtish jarayoni izohli lugʻatlar tarkibining sezilarli darajada boyishiga olib keldi.

Zamonaviy bosqichda raqamli texnologiyalar asosida lugʻatlar, til korpuslari va tezavruslarni yaratish ishlari jadallashib, bu esa leksik birliklarni tezkor yangilash, ularni keng ommaga yetkazish va ilmiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, antroposentrik yondashuv asosida lugʻatlar tuzish til egasining ehtiyojlari va nutqiy faoliyatini hisobga olish orqali leksikografiya rivojiga yangi yoʻnalishlar olib kiradi.

Shuningdek, terminologik tizimlar, jumladan, fitonimlarning izohlanishi ham zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida qayta koʻrib chiqishni talab etadi. Bu esa izohli lugʻatlarning nafaqat umumtil leksikasini, balki maxsus soha terminologiyasini ham mukammal qamrab olishini taqozo etadi.

Demak, o‘zbek tilining izohli lug‘atlari til taraqqiyotining muhim ko‘zgusi bo‘lib, ularni muntazam ravishda takomillashtirish, raqamlashtirish va zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida boyitib borish dolzarb vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Crystal, D. The Cambridge encyclopedia of language. Cambridge: CUP, 2003.
2. Hartmann, R. R. K., & James, G. Dictionary of lexicography. London: Routledge, 1998.
3. O‘zbek tilining izohli lug‘ati (5 jild). Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.
4. Reshetov, V. V. Obshchaya tyurkologiya. Moskva, 1980.
5. Sinclair, J. Corpus, concordance, collocation. Oxford: OUP, 1991.
6. O‘zbek tilining izohli lug‘ati (2 jild). Moskva, 1981.
7. Rahmatullayev, Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent, 2006.
8. Hozirgi o‘zbek tili faol so‘zlarining izohli lug‘ati. Toshkent, 2001.
9. Mustaqillik davri o‘zbek tilshunosligi tadqiqotlari. Toshkent, 2015.
10. O‘zbek tilining izohli lug‘ati (6 jild). Toshkent, 2022.
11. Saussure, F. de. Course in general linguistics. London, 1983.
12. McEnery, T., & Hardie, A. Corpus linguistics. Cambridge, 2012.
13. Fillmore, C. Frame semantics. Berkeley, 1982.
14. Terminologiya va leksikografiya tadqiqotlari. Toshkent, 2018.

TIZIMLAR NAZARIYASI VA TIZIMLI TAHLIL” TANLOV FANINING UMUMIY TA’MINOTI

Nu’monjon Yaxshiyev Asatilloevich

*Qarshi davlat universiteti Nuriston akademik litseyi, Bosh o‘qituvchi
sezaryaxshiyev@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada akademik litseylar misolida tizimlar nazariyasi va tizimli tahlilni amalga oshirishning mazmuni va tuzilmasi haqida va “Tizimlar nazariyasi va tizimli tahlil” tanlov fani kursini va boshqa fanlar tizim nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqilib, tizimli tafakkur va tizimli tahlili ishlab chiqilib, uni amalga oshirishda global maqsad, modulli tuzilish, ta’limni tashxislash maqsadlariga erishishga yo‘naltirilganlik, yaxlitlik, o‘rganishda o‘quvchilarning yuqori darajadagi mustaqilligini ta’minlash va pedagogik monitoring uzluksizligi kabi didaktik tamoyillarga asoslanib, tanlov kursi mazmuniga qo‘yiladigan talablar shakllantirilganligi manbalarga tayanilgan holda atroflicha yoritib berildi.

Kalit so‘zlar. Amaliy mashg‘ulotlar va seminarlar rejalari, kompleks va vaziyatli muammolar, individual ishlar, Loyiha tavsifi, o‘rganilayotgan kurs haqida umumiy ma’lumot.

ОБЩЕЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ ПО ВЫБОРУ "ТЕОРИЯ СИСТЕМ И СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ"

Нуъмонджон Яхсиев Асатиллоевич

Академический лицей Каршского государственного университета в

Нуристане, преподаватель лицея sezaryaxshiyev@gmail.com

Аннотация. В данной статье рассматриваются содержание и структура теории систем и системного анализа на примере академических лицеев, а также выборочный курс "Теория систем и системный анализ" и другие дисциплины с системной точки зрения, разрабатывается системное мышление и системный анализ, и при его реализации, опираясь на такие дидактические принципы, как глобальная цель, модульная структура, ориентация на достижение диагностических целей обучения, целостность, обеспечение высокого уровня самостоятельности учащихся в обучении и непрерывность педагогического мониторинга, сформированы требования к содержанию выборочного курса.

Ключевые слова: Планы практических занятий и семинаров, комплексные и ситуационные задачи, индивидуальные задания, описание проекта, общие сведения об изучаемом курсе.

GENERAL SUPPORT OF THE ELECTIVE SUBJECT "SYSTEM THEORY AND SYSTEM ANALYSIS"

Nu'monjon Yakhsiyev Asatilloevich

Karshi State University Nuristan Academic Lyceum, Head Teacher

sezaryaxshiyev@gmail.com

Abstract. In this article, on the example of academic lyceums, the content and structure of the implementation of systems theory and system analysis, the elective course "System Theory and System Analysis" and other disciplines are considered from a systematic point of view, systemic thinking and system analysis are developed, and when implementing it, based on such didactic principles as global goal, modular structure, orientation towards achieving diagnostic goals of education, integrity, ensuring a high level of student independence in learning, and continuity of pedagogical monitoring, the requirements for the content of the elective course are formed.

Keywords: Plans of practical classes and seminars, complex and situational problems, individual work, Project description, general information about the course being studied.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).

O'rganish mustaqilligi tamoyili akademik lisey o'quvchilarining o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan. Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish o'qitish samaradorligini va o'quvchilarning o'quv materialini

o‘zlashtirishini oshirish imkonini beradi. Shuning uchun, “Tizimlar nazariyasi va tizimli tahlil” tanlov fani uchun kompyuter ta’minoti (KT) o‘quvchilarda tizimli tafakkurni shakllantirish texnik vositasi sifatida pedagogik texnologiyaga kiritilgan.

KTni amalga oshirish umuman texnologiyani ishlab chiqish bilan hamohang bog‘liq bo‘lgan protseduradir. KTni loyihalashda quyidagi vazifalar ketma-ket hal qilindi:

1. Akademik litsey o‘quvchilarida tizimli tafakkurni shakllantirish jarayonini kompyuterlashtirish darajasini aniqlash;
2. Akademik litsey o‘quvchilarida tizimli tafakkurni shakllantirishda kompyuterga yuklatiladigan funksiyalar ro‘yxatini aniqlash;
3. KT mazmuni va tuzilmasini ishlab chiqish;
4. KT ni real sharoitlarda tajriba sinovdan o‘tkazish.

“Tizimlar nazariyasi va tizimli tahlil” tanlov fani kunduzgi ta’lim shakli uchun mo‘ljallanganligi sababli, akademik litsey o‘quvchilarida tizimli tafakkurni shakllantirish jarayonini kompyuterlashtirish darajasi qisman deb qabul qilindi (masofaviy ta’limda to‘liq kompyuterlashtirishdan farqli ravishda). Bunda KT quyidagi funksiyalari aniqlandi: diagnostik, o‘qitish, nazorat, modellash, refleksiv, namoyish, axborot, tashkiliy va monitoring.

Tahlil va natijalar (Analysis and results).

KT mazmun qismi uchta blokdan iborat: axborot, ijro va tashkiliy.

Axborot bloki quyidagilarni o‘z ichiga oladi: a) ishchi dastur; b) modullar bo‘yicha tuzilgan nazariy material; v) glossariy; g) adabiyotlar ro‘yxati (har bir o‘quv moduli uchun alohida); d) ushbu o‘quv fani bo‘yicha referatlar va ijodiy ishlar ro‘yxati. Axborot bloki o‘qitish funksiyasini amalga oshirishni ta’minlaydi.

Ijro bloki quyidagilarni o‘z ichiga oladi: a) amaliy mashg‘ulotlar va seminarlar rejalari; b) kompleks va vaziyatli muammolar; v) individual ishlar (referatlar) va guruh loyihalari uchun topshiriqlar. Ijro blokidagi ma’lumotlar o‘qitish, nazorat va refleksiv funksiyalarini amalga oshirishni ta’minlaydi.

Tashkiliy blok quyidagilarni o‘z ichiga oladi: a) o‘rganilayotgan kurs haqida umumiy ma’lumot; b) ushbu kursni o‘rganish muddatlari; v) ushbu o‘quv fani bo‘yicha mavzular va bo‘limlarni o‘tish jadvali; g) hisobot shakllari va vaqtlari; d) amaliy mashg‘ulotlar va seminarlar jadvali; y) joriy maslahatlar jadvali va turlari; j) yakuniy attestatsiya jadvali va turlari.

KT boshqaruv qismi uchta blokdan iborat: uslubiy, nazorat va tuzatish-umumlashtirish.

Uslubiy blok foydalanuvchilar uchun quyidagilar bo‘yicha uslubiy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi: a) KT bilan ishlash, shu jumladan Internet orqali; b) referatlar va guruh loyihalarini rasmiylashtirish va himoya qilish; v) amaliy

ishlarni o'tkazish. Bundan tashqari, pedagoglarga KT yordamida turli mashg'ulotlarni tashkil qilish bo'yicha uslubiy tavsiyalar berilgan. O'quvchilar va o'qituvchilar uchun KT bilan ishlash bo'yicha uslubiy tavsiyalar KTning "Loyiha tavsifi" deb nomlangan maxsus bo'limida keltirilgan.

Nazorat bloki quyidagilarni o'z ichiga oladi: a) o'quvchining boshlang'ich tayyorgarlik darajasini aniqlash uchun (kirish testi), oraliq va yakuniy uchun nazorat ishlatiladigan testlar; b) nazorat savollari; v) baholash mezonlari. Ushbu blok quyidagi funksiyalarning bajarilishini ta'minlaydi: nazorat, tashkiliy va reflektiv.

Tuzatish-umumlashtirish bloki quyidagilarni o'z ichiga oladi: a) o'quvchilar o'quv ishlarining yakuniy natijalari; b) o'quv-biluv faoliyatini diagnostika qilish; vs) turli xil nazorat natijalarini tahlil qilish. Ushbu ma'lumotlar asosida akademik litsey har bir o'quvchisi uchun ma'lumotlar bazasi yaratiladi. Unga kirish huquqiga tegishli kursni o'qitadigan o'qituvchilar ega bo'lishadi.

Mazkur blok tashkiliy, tuzatish, kommunikativ, reflektiv va prognoz kabi funksiyalarni bajarishni ta'minlaydi. Bundan tashqari, monitoring KT mazmuni va tuzilishini, shuningdek, uning ilmiy-uslubiy ta'minotini prognoz qilish va takomillashtirish imkonini beradi.

Akademik litsey o'quvchilarida tizimli tafakkur shakllanganligi darajasini baholash mezonlar tizimini ishlab chiqdik.

"Tizimlar nazariyasi va tizimli tahlil" tanlov fani uchun biz ishlab chiqqan KT o'quvchilar tomonidan kurs materiallarini mustaqil o'rganish va imtihonlarga tayyorgarlik ko'rish paytida, shuningdek, pedagoglar tomonidan ma'ruzalar paytida foydalanish uchun mo'ljallangan. Veb-texnologiyalarga asoslangan KT bilan ishlash uchun Microsoft Internet Explorer brauzeri kerak. KT maxsus Microsoft HTML Help Workshop vositasi yordamida tayyorlangan va kompilyatsiya qilingan HTML-fayl shaklida bo'ladi. U to'g'ridan to'g'ri kompakt-diskdan ishga tushiriladi yoki kompyuterning qattiq diskiga oldindan nusxalanadi. Faylni ishga tushirgandan so'ng, ko'rsatilgan kompyuter ta'minotining standart "index" nomi ostida titul listi ochiladi.

O'quvchilar va pedagoglar orasida o'tkazilgan so'rovnoma kompyuter ta'minoti oson va ishlatilishi qulay ekanligini ko'rsatdi. U quyidagilarga imkon beradi:

- o'qitish jarayonini individuallashtirish;
- o'quvchilarda o'quv materialini mustaqil o'rganish va amaliy masalalarni yechish ko'nikmasini shakllantirish;
- ma'lum bir o'quv moduli yoki umuman kurs bo'yicha o'z tayyorgarlik darajasini obyektiv baholash;
- bilimlar nazoratiga vaqt sarfini minimallashtirish;

- o'qituvchi va o'quvchi o'zaro faoliyatida subyekt-subyekt munosabatlar uchun sharoitlarni yaratish, bunda pedagog maslahatchi va koordinator vazifasini bajaradi.

Axborot texnologiyalari sohasidagi bo'lajak kichik mutaxassislarda pedagogik texnologiya yordamida shakllantirilgan tizimli tafakkur ularning bo'lajak kasbiy faoliyatida ham, akademik litsey da o'rganiladigan boshqa fanlarni o'zlashtirishda ham o'z qo'llanilishini topadi. Akademik litsey axborot mutaxassisliklari o'quvchilari tomonidan tizimli tafakkurni qo'llash asosida ma'lumotlar bazalarini loyihalash sifatini oshirish masalalari keyingi paragrafda ko'rib chiqiladi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Xulosa qilib aytganda, ushbu maqolada akademik litseylar misolida tizimlar nazariyasi va tizimli tahlilni amalga oshirishning mazmuni va tuzilmasi haqida va "Tizimlar nazariyasi va tizimli tahlil" tanlov fani kursini va boshqa fanlar tizim nuqtayi nazaridan ko'rib chiqilib, tizimli tafakkur va tizimli tahlili ishlab chiqilib, uni amalga oshirishda global maqsad, modulli tuzilish, ta'limni tashxislash maqsadlariga erishishga yo'naltirilganlik, yaxlitlilik, o'rganishda o'quvchilarning yuqori darajadagi mustaqilligini ta'minlash va pedagogik monitoring uzluksizligi kabi didaktik tamoyillarga asoslanib, tanlov kursi mazmuniga qo'yiladigan talablar shakllantirilganligi manbalarga tayanilgan holda atroflicha yoritib berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References).

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. - М.: Педагогика, 1989. - 192 с.
2. Лаврентьев Г.В. Слагаемые технологии модульного обучения.- Барнаул : Изд-во АГУ, 1994. - 128 с.
3. Матрос Д.Ш. Анализ содержания учебника и перегрузка учащихся // Проблемы школьного учебника №17. - М. : Просвещение, 1988. - 8с.
4. Юцявичене П. Теория и практика модульного обучения. Каунас : 1989. - 272 с.
5. Лурия А. Р. Лекции по общей психологии. СПб.: Питер, 2006. - 320 с.
6. Выготский Л. С. Психология развития человека. М.: Эксмо, 2005. - 1134 с.
7. Hermans R., Tondeur J., van Braak J., Valcke M. The impact of primary school teachers' educational beliefs on the classroom use of computers // Computers & Education. - 2008. - P. 1499-1509.
8. Jones L. Student-Centered Classroom. Cambridge University Press, 2007. - 41 p.

BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA IMITATSION MODELLAR ASOSIDA O'QUVCHILARNING IJTIMOY-KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Abdunazarova Zaynab Almurod qizi

Termiz davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi p.f.f.d. (PhD) v.b dots.

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirishda imitatsion modellardan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish mezonlari aniqlangan, imitatsion modellar asosida maxsus dastur taklif etilgan hamda darslarni texnologik loyihalashtirish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ona tili darsi, imitatsion modellar, ijtimoiy-kommunikativ kompetentlik, shaxs ijtimoiylashuvi, pedagogik model, tajriba-sinov, metodik ta'minot.

Abstract: The article highlights the theoretical and practical foundations for the use of imitative models in developing primary school students' social-communicative competence in mother tongue lessons. The criteria for developing social-communicative competence are identified, a special program based on imitative models is proposed, and methodological recommendations for the technological design of lessons are developed.

Keywords: Primary education, mother tongue lesson, imitative models, social-communicative competence, personality socialization, pedagogical model, experimental research, methodological support.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические основы использования имитационных моделей в развитии социально-коммуникативной компетенции учащихся на уроках родного языка в начальной школе. Определены критерии развития социально-коммуникативной компетенции, предложена специальная программа на основе имитационных моделей и разработаны методические рекомендации по технологическому проектированию уроков.

Ключевые слова: начальное образование, урок родного языка, имитационные модели, социально-коммуникативная компетенция, личностная социализация, педагогическая модель, экспериментальное тестирование, методическое обеспечение.

Kirish

Ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning ustuvorligi o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishni talab etadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning ijtimoiylashuvi, muloqot madaniyatining shakllanishi va nutqiy faoliyatining rivojlanishi muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Ona tili

darslari mazkur jarayonning asosiy maydoni bo'lib, unda o'quvchilar til vositasida fikrlash, muloqot qilish va ijtimoiy munosabatlarga kirishishni o'rganadilar.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, xususan, imitatsion modellar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, ularni real hayotiy vaziyatlarga yaqinlashtirish va kommunikativ tajribasini boyitishga xizmat qiladi. Shu bois, boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellar asosida ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida qaraladi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi

Muammo yuzasidan o'rganilgan ilmiy manbalarning nazariy va amaliy tahlillari shuni ko'rsatadiki, o'quvchi shaxsini shakllantirishda shaxsiy va jamoaviy omillar muhim o'rin tutadi. Shaxs ijtimoiylashuvi jarayoni falsafiy, psixologik va pedagogik manbalarda keng yoritilgan bo'lib, unda muloqot, ijtimoiy tajriba va faoliyat asosiy omil sifatida talqin qilinadi. O'quvchilarning ijtimoiylashuvi va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga doir tarixiy va xorijiy tajribalar tahlili ta'lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish samarali natija berishini ko'rsatadi. Ayniqsa, rolly o'yinlar, muammoli vaziyatlar, sahnalashtirish kabi imitatsion faoliyat turlari o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Imitatsion modellar o'quvchilarning real hayotga yaqinlashtirilgan sharoitlarda faol ishtirok etishini ta'minlaydi, ularni mustaqil fikrlashga, o'z nuqtayi nazarini erkin ifodalashga va jamoa bilan ishlashga o'rgatadi. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellarni qo'llashning pedagogik talablari, metodik asoslari hamda ularning ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishdagi o'rni yoritiladi.

Imitatsion modellar — bu o'quv jarayonida real hayotiy vaziyatlarni sun'iy ravishda yaratish va o'quvchilarni ushbu vaziyatlarda faol ishtirok ettirishga qaratilgan metodik vositalardir. Ular rolly o'yinlar, sahnalashtirish, muammoli vaziyatlar, dialogik mashqlar, kichik guruhlarda ishlash kabi shakllarda namoyon bo'lishi mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun taqlidiy faoliyat tabiiy jarayon hisoblanadi. Bolalar ko'proq o'yin orqali o'rganadilar, atrof-muhitni kuzatib, unga taqlid qiladilar. Shu bois, imitatsion modellar ularning psixologik xususiyatlariga to'la mos keladi.

Imitatsion modellar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda o'quvchilarning nutqiy faolligi ortdi, muloqot jarayonida ishtirok etish istagi kuchaydi hamda jamoaviy ishlash ko'nikmalari shakllandi. Shuningdek, imitatsion modellar uchun tanlangan mavzularni ijtimoiy muhit talablari bilan muvofiqlashtirish o'quvchilarda qiziqish va motivatsiyani oshirishi tajriba jarayonida tasdiqlandi.

Masalan, “Mehmon kutish”, “Do‘kondagi suhbat”, “Maktabdagi muloqot” kabi real hayotiy vaziyatlarga asoslangan mashg‘ulotlar yuqori samaradorlik ko‘rsatdi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olib tanlangan dekoratsiya va illyustrativ materiallarning rang-barangligi, ko‘rgazmaliligi va tushunarliqligi ham ta’lim samaradorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Muhokama

Imitatsion modellar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi va muloqot madaniyatini shakllantiradi. Bunday yondashuv o‘quvchilarning nafaqat bilim, balki amaliy ijtimoiy tajribasini ham boyitadi.

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish tizimli va uzluksiz jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonni modellashtirish o‘qituvchiga faoliyat natijalarini oldindan prognozlash, natijalarni tahlil qilish va zarur hollarda korreksiyalash imkonini beradi.

Imitatsion modellar asosida ishlab chiqilgan va modifikatsiyalangan mashg‘ulotlar quyidagi bosqichlarda tashkil etilishi mumkin:

1. Motivatsiya bosqichi – o‘quvchilarda qiziqish uyg‘otish, mavzuga kirish.
2. Vaziyatni tushuntirish – rollar taqsimoti, topshiriq mazmunini izohlash.
3. Faol ijro bosqichi – rolli o‘yin yoki sahnalashtirish jarayoni.
4. Tahlil va muhokama – bajarilgan faoliyatni baholash, xatolar ustida ishlash.
5. Xulosa chiqarish – o‘rganilgan bilim va ko‘nikmalarni umumlashtirish.

Mazkur metodika maxsus dastur asosida olib borilishi hamda darslarni tashkil etish jarayoni texnologiyalashtirilishi lozim. Ya’ni, har bir mashg‘ulot oldindan rejalashtirilgan, maqsadga yo‘naltirilgan va natijaga qaratilgan bo‘lishi kerak.

Imitatsion modellarni qo‘llashda ko‘rgazmali materiallarni tayyorlash, o‘quvchilarda ijobiy motivatsiya hosil qilish va har bir bolaning faol ishtirokini ta’minlash muhim shart hisoblanadi. Shuningdek, baholash jarayoni ham rag‘batlantiruvchi xarakterga ega bo‘lishi lozim.

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish jarayoni tizimli va uzluksiz amalga oshirilishi talab etiladigan murakkab pedagogik jarayondir. Ushbu jarayonni modellashtirish o‘qituvchiga ta’lim samaradorligini oshirish, natijalarni aniqlash va zarur hollarda tuzatishlar kiritish imkonini beradi.

Foydalanish uchun ishlab chiqilgan va modifikatsiyalangan imitatsion modellar o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga hamda ona tili ta’limi mazmuniga mos bo‘lishi zarur. Ulardan foydalanishda ko‘rgazmali vositalarni tayyorlash, qiziqarli vaziyatlar yaratish va o‘quvchilarda ichki motivatsiyani shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Imitatsion modellar asosida ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish metodikasi maxsus dasturga tayangan holda amalga oshirilishi, darslarni tashkil etish jarayoni esa texnologik yondashuv asosida qurilishi lozim. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning nutqiy faolligini kuchaytirish hamda ularni ijtimoiy hayotga tayyorlashga xizmat qiladi. Jarayonni texnologiyalashtirish, ya'ni darsni aniq maqsad, bosqich va natijalar asosida loyihalash uning samaradorligini ta'minlaydi. Har bir imitatsion model pedagogik jihatdan asoslangan, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lishi lozim.

Xulosa

Olib borilgan nazariy tahlillar, pedagogik kuzatuvlar va tajriba-sinov ishlari quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini berdi: O'quvchi shaxsini shakllantirishda shaxsiy va jamoaviy omillar muhim ahamiyat kasb etadi; ijtimoiylashuv jarayoni psixologik-pedagogik mazmunga ega bo'lib, muloqot asosiy vosita hisoblanadi. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellardan foydalanish jarayonini tizimli tashkil etish modeli ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Imitatsion modellar asosida ishlab chiqilgan maxsus dastur o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi va muloqot ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Tanlangan mavzularni ijtimoiy muhit talablari bilan muvofiqlashtirish hamda rang-barang, qiziqarli ko'rgazmali materiallardan foydalanish o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellarni qo'llash o'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmi sifatida e'tirof etilishi mumkin. Mazkur yondashuvni yanada takomillashtirish va amaliyotga keng joriy etish istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim fanlari bo'yicha o'quv dasturi (Ona tili). – Toshkent, 2021.
3. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2016. – 240 b.
4. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2004. – 152 b.
5. Ishmuhammedov R.J. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – 208 b.
6. Mahmudov N.M. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 176 b.

O'QUVCHILARNING O'ZLASHTIRISH MUSTAQILLIGINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALAR

Moyliyeva Xumora To'ra qiz

Turon universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mustaqil o'zlashtirish, kognitiv faoliyatning tuzilishini, o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani ko'rib chiqish mumkin. O'quvchilarni bilim olishda mustaqilligini rivojlantirish imkoniyatlarini o'rganish o'quv jarayonida fundamental bilimlarni samarali o'zlashtirishga, mustaqil-tadqiqiy qobiliyatlarini, mustaqil fikrlashni rivojlantirishga, o'quvchilarning ijodiy faolligini rag'batlantirishga yordam beradigan o'qitishning shunday shakl va usullarini ishlab chiqish muhimligini belgilaydi.

Аннотация. Представляется возможным рассмотреть зарубежный опыт в области самостоятельного усвоения знаний, структуры когнитивной деятельности и развития самостоятельности учащихся. Исследование возможностей развития самостоятельности учащихся в процессе получения знаний обуславливает важность разработки таких форм и методов обучения, которые способствуют эффективному усвоению фундаментальных знаний в учебном процессе, развитию самостоятельно-исследовательских способностей и независимого мышления, а также стимулированию творческой активности учащихся.

Abstract. It is possible to examine foreign experience regarding independent acquisition of knowledge, the structure of cognitive activity, and the development of student autonomy. Exploring the possibilities of developing students' independence in acquiring knowledge determines the importance of developing such forms and methods of teaching that contribute to the effective mastery of fundamental knowledge in the educational process, the development of independent research abilities and critical thinking, as well as the stimulation of students' creative activity.

Amerika pedagogikasida "ta'limni tashkil etish shakli" tushunchasi mavjud emas. Amerikalik o'qituvchilar "ta'lim usuli" atamasini o'qitishning shakllari va usullariga nisbatan qo'llaydilar. "O'qitish usuli" ta'rifining o'zi yagona terminologiyaning yo'qligi bilan tavsiflanadi va "ta'lim usullari" (teaching methods)), "o'rgatish usullari" (techniques), "trening" (instruction) sifatida, "o'rganish" (study), "strategiya" (strategies) va boshqalar.

AQSH ta'lim muassasalarida o'quvchilar mustaqil o'zlashtirish imkoniyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan tashkil etish shakllari va o'qitish usullarini tadqiq qilish va ishlab chiqish, bir tomondan, o'rganishni yanada chuqurroq

individuallashtirishga intilish bilan, ikkinchi tomondan, ta'sirni o'rganish bilan tavsiflanadi. [1].

Amerikalik o'qituvchilar o'quvchilarning bilim olishda mustaqilligini rivojlantirish uchun turli kurslarni o'tkazishga katta e'tibor berishadi. Buning uchun o'qituvchilar Buffalo universitetida ijodiy muammolarni hal qilish bo'yicha kurslarni o'tkazish bo'yicha ko'p yillik tajribasidan foydalanishadi. [2]. O'quvchilarning o'zlashtirishda mustaqilligini rivojlantirish bu ularning qobiliyatlarini namoyon qilish ekanligini ta'kidlashadi. Bu jarayonda taklif etilgan kurslar bilan bog'liq holda ikkita baholash tadqiqoti o'tkazildi. Birinchi tadqiqot shuni ko'rsatdiki, mustaqil o'zlashtirishning etti o'lchovidan beshtasi bo'yicha ushbu kursni o'qigan o'quvchilar nazorat guruhidan ancha yuqori natijalarga erishgan. Eksperimental guruh yetakchi bo'lish qobiliyati, qat'iyatlilik, tashabbuskorlik kabi omillar bo'yicha ham sezilarli yutuqlarga erishdi. Ikkinchi tadqiqotda mustaqil rivojlanish kurslarining kursdan keyingi davrda talabalarga ta'sirining barqarorligi ko'rib chiqildi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, mustaqil o'zlashtirishda samaradorlikning yaxshilanishi kurs tugaganidan keyin sakkiz oy davomida saqlanib qolgan. Ushbu kurslarni tugatgandan so'ng yaratilgan g'oyalarni baholashda foydalanilgan mezonlar ham yangilik, ham foydalilik edi. Quyidagi savollarga javob beradigan boshqa tadqiqotlar ham o'tkazildi: muammolarni mustaqil hal qilish bo'yicha kurslar yaratilgan g'oyalar soniga, ularning sifatiga qanday ta'sir qiladi, shuningdek, o'quvchilarning muvaffaqiyatga intilishiga, o'zini o'zi nazorat qilishga, boshqalarga ta'sir qiladi. Shu maqsadda ham nazorat, ham eksperimental guruhlar uchun bir qator testlar tayyorlanadi. Treningning boshida va kurslar tugagandan so'ng test sinovlari o'tkazildi. Tadqiqotlar ijodiy xulq-atvorning katta qismini o'rgatish mumkinligini ko'rsatganligi sababli, muammolarni mustaqil hal qilish bo'yicha ko'plab kurslar ishlab chiqilgan. Shunday qilib, Buffalo universitetida muammolarni mustaqil hal qilish kursi orqali o'qitish tamoyillari va metodologiyasi asosida barcha uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Van Oers B. From context to contextualizing // Learning and Instruction. - 1998, № 6. - pp. 473-488.
2. Grossen B., Romance N.R., Vitale M.R. Science: educational tools for diverse learners. // School Psychology Review, Volume 23, №3, 1994. - pp.442-463.
3. Антропов В.А., Шаталова Н.И. Организация самостоятельной работы студентов. - Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. ун-т путей сообщения, 2000. - 76 с.

**ONA TILI TA'LIMIDA IJODIY MATNLAR ORQALI INTUITIV
QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI**

Baxrinova Munisa Xusniddinovna

Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim" kafedrası doktoranti E-mail:

mbaxrinova@gmail.com Phone number: +998909111338

Ilmiy rahbar: Aslanova Orzigul Primovna

Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim" kafedrası professori

Annotatsiya: Mazkur maqolada intuitiv qobiliyatning mohiyati, uning ijodiy tafakkur jarayonidagi o'rni hamda kognitiv mexanizm sifatidagi xususiyatlari tahlil qilinadi. Intuitsiyaning ijodiy faoliyat, xususan, badiiy va ilmiy ijod bilan uzviy bog'liqligi ochib beriladi. Shuningdek, maqolada intuitiv fikrlashning shakllanishida xotira, tasavvur, ong osti jarayonlari va insayt kabi omillarning roli yoritiladi. Ona tili ta'limida ijodiy matnlardan foydalanish orqali talabalarning intuitiv qobiliyatini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: intuitsiya, intuitiv qobiliyat, ijodiy tafakkur, ijodiy matn, ona tili ta'limi, kognitiv jarayon, insayt, tasavvur, ijodiy faoliyat.

Аннотация: В статье рассматривается сущность интуитивных способностей, их роль в процессе творческого мышления и особенности как когнитивного механизма. Раскрывается взаимосвязь интуиции с творческой деятельностью, в том числе художественным и научным творчеством. Также анализируется влияние таких факторов, как память, воображение, подсознательные процессы и инсайт на формирование интуитивного мышления. Обосновываются педагогические возможности развития интуитивных способностей студентов посредством использования творческих текстов в обучении родному языку.

Ключевые слова: интуиция, интуитивные способности, творческое мышление, творческий текст, обучение родному языку, когнитивные процессы, инсайт, воображение.

Abstract: This article examines the essence of intuitive abilities, their role in the process of creative thinking, and their characteristics as a cognitive mechanism. The relationship between intuition and creative activity, including artistic and scientific creativity, is analyzed. The study also highlights the role of memory, imagination, subconscious processes, and insight in the formation of intuitive thinking. Furthermore, the pedagogical potential of using creative texts in native language education to develop students' intuitive abilities is substantiated.

Keywords: intuition, intuitive ability, creative thinking, creative text, native language education, cognitive processes, insight, imagination, creative activity.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsning ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, inson tafakkurining murakkab va ko'p qirrali komponentlaridan biri bo'lgan intuitiv qobiliyatni o'rganish hamda uni rivojlantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. Intuitsiya insonning ongli tahlilga tayanmagan holda tezkor va samarali qaror qabul qilish, yangi g'oyalarni ilgari surish va muammoli vaziyatlarga noodatiy yechim topish jarayonida muhim o'rin tutadi [1].

Bugungi kunda ta'lim jarayonida faqat reproduktiv bilim berish emas, balki talabalarning kognitiv faoliyatini faollashtirish, ularning ijodiy va intuitiv tafakkurini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu nuqtai nazardan, onatili ta'limida ijodiy matnlar bilan ishlash talabalarning nafaqat nutqiy kompetensiyasini, balki ularning ichki tafakkur mexanizmlarini, xususan, intuitiv qobiliyatini rivojlantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi [2].

Mazkur maqolada intuitiv qobiliyatning mohiyati, uning ijodiy tafakkur jarayonidagi o'rnini hamda ijodiy matnlar bilan uzviy bog'liqligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Intuitiv qobiliyat — ijodiy fikrlash jarayonida mushohada va tafakkurning ichki dinamikasini ta'minlovchi, mavjud zehniy holatdan yangi g'oyaga o'tishni tez va bevosita ta'minlaydigan kognitiv mexanizmdir. U ko'pincha "tez sakrash", ya'ni bir fikriy holatdan boshqasiga keskin, lekin ichki asosli o'tish sifatida namoyon bo'ladi. Bunday o'tish jarayoni ongli tahlil, bosqichma-bosqich mulohaza yoki mantiqiy dalillash bilan emas, balki tajribada to'plangan bilim, sezgi, assotsiatsiyalar va yashirin kognitiv aloqalarning bir zumda uyg'unlashuvi bilan bog'liq [3].

Z.P. Nadirovaning fikricha, intuitiv qobiliyatni rivojlantirish badiiy va ijodiy faoliyat tabiati bilan chambarchas bog'liq. Uning ta'kidlashicha, "intuitsiya ijodiy ilhomning muhim manbai bo'lib, yangi g'oya, obraz yoki konsepsiyaning shakllanishiga turtki beradi. Bu jarayonda intuitiv bilish mavjud tajribalarni qayta kombinatsiya qilish, ular o'rtasida yangi semantik munosabatlar o'rnatish va kutilmagan fikriy yechimlarni yuzaga chiqarish orqali namoyon bo'ladi" [4].

Intuitiv qobiliyat ijod, tafakkur, ratsional va irratsional tafakkur, intellekt, xotira, tasavvur, onglik va ongsizlik kabi muhim psixik kategoriyalar bilan uzviy bog'liqdir. Ushbu tushunchalar intuitiv bilishning turli qirralarini ochib berib, uning murakkab psixologik mexanizm ekanligini ko'rsatadi [5].

Jumladan, intuitiv qobiliyatning ijod bilan bog'liqligi yangi g'oya va obrazlarning yuzaga kelishida yaqqol namoyon bo'ladi. Insayt hodisasi — muammoning bir zumda "yoritilishi" — intuitiv tafakkurning yorqin ko'inishi sifatida talqin etiladi. Bu jarayonda ong osti faoliyati muhim rol o'ynaydi [6].

Shu sababli intuitiv qobiliyatni rivojlantirishda ona tili ta'limida ijodiy matnlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Matn — ijodkorning fikri va niyatining yozma shakldagi ifodasi bo'lib, u maqsadga yo'naltirilgan ijodiy faoliyat mahsuli hisoblanadi [7].

Ijodiy matnlar, xususan, insho yozish jarayoni talabalarning mustaqil fikrlashini, tasavvurini va intuitiv xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu jarayonda talaba mavjud bilimlarini qayta ishlaydi, yangi semantik bog'lanishlar yaratadi va o'z fikrini original tarzda ifodalaydi [8].

Ijodiy matn — bu nafaqat nutqiy mahsul, balki ichki tafakkur jarayonining natijasi bo'lib, unda intuitsiya muhim o'rin tutadi. Intuitsiya bu jarayonda yashirin kognitiv mexanizm sifatida faoliyat yuritib, yangi g'oya va obrazlarning shakllanishiga xizmat qiladi [9].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, intuitiv qobiliyat inson tafakkurining muhim va ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, u ijodiy faoliyat jarayonida ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi. Intuitsiya orqali inson qisqa vaqt ichida murakkab muammolarga yechim topish, yangi g'oyalarni ilgari surish va noan'anaviy fikrlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, intuitiv tafakkurni rivojlantirishda ona tili ta'limida ijodiy matnlardan foydalanish samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Ijodiy matn yaratish jarayoni talabalarning tafakkur faolligini oshiradi, ularning tasavvurini kengaytiradi va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shu bois, ta'lim jarayonida ijodiy topshiriqlarni tizimli ravishda qo'llash, ayniqsa, matn yaratishga yo'naltirilgan metodlarni keng joriy etish intuitiv qobiliyatni rivojlantirishning muhim sharti sifatida qaralishi lozim. Bu esa kelajakda ijodkor, mustaqil fikrlovchi va innovatsion yondashuvga ega shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Granovskaya, R. M. *Psixologiya very*. Sankt-Peterburg: Piter, 2017.
2. LeDoux, J. *The emotional brain: The mysterious underpinnings of emotional life*. New York, NY: Simon & Schuster, 1996.
3. Uxtomskiy, A. A. *Dominanta*. Moskva: Nauka, 1966.
4. Vygotsky, L. S. *Thinking and speech*. New York, NY: Plenum Press, 1987 (original ish 1934).
5. Bruner, J. S. *The process of education*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
6. Rubinstein, S. L. *Osnovy obshchey psikhologii*. Moskva: Pedagogika, 1973.
7. Galperin, P. Ya. *Psikhologiya myshleniya i ucheniya*. Moskva: MGU, 1985.
8. Gensbauer, V. *Intuition in scientific creativity*. Berlin: Springer, 2011.

9. Nadirova, Z. P. Intuitsiya va ijodiy tafakkur muammolari. *Pedagogik tadqiqotlar jurnali*, 3(2), 45–52, 2020.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA NUTQNI RIVOJLANTIRISHDA BADIY MATNNING LINGVOMETODIK IMKONIYATLARI

Boltabayeva Matluba

*Abu Rayhon Beruniy nomidagi UrDU Sport faoliyati, pedagogika va
psixologiya fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqni rivojlantirishda badiiy matnning lingvometodik imkoniyatlari tahlil qilingan. Badiiy matn asosida nutqiy faoliyatni tashkil etishning bosqichli modeli (idrok, tahlil, transformatsiya) ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, o'qish darslari hamda sinfdan tashqari o'qish jarayonida nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan metodik usullar va topshiriqlar tizimi tavsiflangan.

Kalit so'zlar: badiiy matn, nutqni rivojlantirish, lingvometodik yondashuv, o'qish darsi, nutqiy faoliyat, transformatsiya, boshlang'ich ta'lim, metodik model.

Аннотация. В статье анализируются лингвометодические возможности художественного текста в развитии речи учащихся начальных классов. Научно обоснована поэтапная модель организации речевой деятельности (восприятие, анализ, трансформация) на основе художественного текста. Также описаны методические приемы и система заданий, направленные на развитие речевой компетенции на уроках чтения и во внеклассном чтении.

Ключевые слова: художественный текст, развитие речи, лингвометодический подход, урок чтения, речевая деятельность, трансформация, начальное образование, методическая модель.

Abstract. This article analyzes the linguo-methodological potential of literary texts in developing speech skills of primary school students. A stage-based model of organizing speech activity (perception, analysis, transformation) is scientifically substantiated. The paper also describes methodological techniques and a system of tasks aimed at developing communicative competence in reading lessons and extracurricular reading.

Keywords: literary text, speech development, linguo-methodological approach, reading lesson, speech activity, transformation, primary education, methodological model.

Boshlang'ich ta'limda nutqni rivojlantirish muammosi bugungi kunda faqat lingvistik emas, balki metodik va didaktik muammo sifatida ham qaralmoqda. Chunki o'quvchining nutqi uning tafakkur darajasi, kommunikativ kompetensiyasi va ijtimoiy moslashuvining asosiy ko'rsatkichidir. Shu nuqtai nazardan, ona tili va

o‘qish darslarida badiiy matndan foydalanish nutqni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Sh.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Yoshlarimiz mustaqil fikrlaydigan, o‘z so‘zini aniq va ravon ifoda eta oladigan bo‘lib ulg‘ayishi zarur.” Mazkur talab boshlang‘ich ta’lim metodikasini nutqiy faoliyatga yo‘naltirilgan holda tashkil etishni taqozo etadi.

Badiiy matn bilan ishlashni samarali tashkil etish uchun uni oddiy o‘qish ob’ekti sifatida emas, balki nutqiy faoliyatni shakllantiruvchi ko‘p funksiyali didaktik birlik sifatida qarash lozim. Shu asosda quyidagi lingvometodik modelni taklif etish mumkin:

1. Idrok (perseptiv bosqich) – matnni ifodali qabul qilish
2. Tahlil (analitik bosqich) – mazmun va til vositalarini anglash
3. Transformatsiya (ijodiy bosqich) – matn asosida yangi nutq yaratish

Mazkur model o‘quvchini passiv tinglovchidan faol nutq subyektiga aylantirishga xizmat qiladi. Masalan, 2-sinf o‘qish darsida kichik badiiy matn asosida ish olib borilganda, metodika quyidagicha bosqichma-bosqich tashkil etilishi mumkin: Dastlab o‘qituvchi matnni ifodali o‘qib beradi. Bu bosqichda o‘quvchi tovush, intonatsiya va ritm orqali matnni his qiladi. Keyin o‘quvchilarga selektiv savollar beriladi: “Matnda kim ishtirok etdi?”, “Qanday voqea sodir bo‘ldi?” kabi savollar orqali mazmun aniqlashtiriladi. Asosiy metodik burilish tahlil bosqichida yuz beradi. Bu yerda o‘qituvchi oddiy savol-javob bilan cheklanmay, lingvometodik topshiriqlar beradi. Masalan: Qahramonning xatti-harakatini ifodalovchi so‘zlarni topish. Matndan sifat va fe’llarni ajratib, ularning nutqdagi rolini tushuntirish. Bir gapni boshqa shaklda qayta tuzish. Bu topshiriqlar

o‘quvchini til birliklarini ongli qo‘llashga olib keladi.

3–4-sinflarda ijodiy-nutqiy faoliyatni rivojlantirish uchun yuqori sinflarda metodika transformatsion xarakter kasb etadi. Masalan, 3-sinfda badiiy matn asosida quyidagi metodik yondashuv samarali hisoblanadi: O‘quvchilarga matn voqeasini o‘zgartirib qayta hikoya qilish topshiriladi. Bu jarayonda ular sabab-oqibat munosabatlarini qayta quradi. Natijada mantiqiy va bog‘lanishli nutq rivojlanadi. 4-sinfda esa murakkabroq topshiriqlar qo‘llanadi: Qahramon nomidan monolog tuzish. Matnga muqobil yakun yozish. Dialog yaratish. Bu metodlar o‘quvchining nutqini reproduktiv darajadan produktiv darajaga olib chiqadi.

G.K. Selevko ta’lim texnologiyalarini tavsiflar ekan, aynan shunday faoliyatni “rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyasi” deb baholaydi.

Sinfdan tashqari o‘qish bilan integratsiyaga to‘xtaladigan bo‘lsak, bunda badiiy matn asosida nutqni rivojlantirish jarayoni sinfdan tashqari o‘qish bilan uyg‘unlashganda yanada samarali bo‘ladi. Bu yerda metodika quyidagicha tashkil etiladi: O‘quvchi mustaqil o‘qigan asari asosida kichik nutqiy mahsulot yaratadi.

Masalan, “Menga eng yoqqan qahramon” mavzusida ogʻzaki chiqish tayyorlaydi. Bu topshiriq oʻquvchining nutqiy mustaqilligini oshiradi.

“Kitobxon kundaligi” esa reflektiv metod sifatida xizmat qiladi. Unda oʻquvchi nafaqat mazmunni yozadi, balki oʻz munosabatini ham bildiradi. Bu esa nutqni shaxsiylashtiradi.

Amaliyot shuni koʻrsatadiki, koʻplab darslarda badiiy matn faqat oʻqilib, qisqacha mazmuni aytiladi. Bu esa nutqni rivojlantirish imkoniyatlarini cheklaydi.

Shu bois, metodik jihatdan quyidagi tamoyillar ustuvor boʻlishi lozim:

- matnni faol nutqiy faoliyatga aylantirish
 - savollardan koʻra topshiriqlar ulushini oshirish
 - reproduktiv emas, produktiv nutqni rivojlantirish

V.A. Sukhomlinskiy taʼkidlaganidek: “Bola gapirmasa, uning tafakkuri ham rivojlanmaydi

Badiiy matn boshlangʻich sinf oʻquvchilarida nutqni rivojlantirishning kuchli lingvometodik vositasi hisoblanadi. Uni tizimli va bosqichli metodika asosida qoʻllash oʻquvchining nutqiy kompetensiyasini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. Shu bois, badiiy matn bilan ishlash jarayonini qayta koʻrib chiqish va uni faol nutqiy model asosida tashkil etish zamon talabi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining kitobxonlikka oid qarorlari.
2. Юлдашева С. Китоб мутолаасини шакиллантиришда кутубхоначилик фаолияти //Oriental Art and Culture. – 2019. – №. IV (1).
- 3.Юлдашева С. Китоб-кўнгил чироғи //Oriental Art and Culture. – 2020. – №. I (2).
4. Selevko G.K. – Taʼlim texnologiyalari.
5. Boshlangʻich sinf “Oʻqish savodxonligi” darsliklari (2–4-sinflar).

MANZARA JANRI PAYDO BOʻLISHINING JAHON SANʼATIDAGI OʻRNI.

Xolbekova Baxtigul Abdunabiyevna

Qarshi Davlat Univeriteti oʻqituvchisi, Email:baxtigulxolbekova467@gmail.com.

Tel: (99) 068 47 60

Raximova Nargiza Ahmadjon qizi

QarshiDU Sanʼatshunoslik fakulteti 2-kurs talabasi

maxmanazarovyodgor2@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola jahon tasviriy sanʼatida manzara janrining, xususan, qish manzarasi mavzusining tarixiy rivojlanishini yoritadi. Uygʻonish davridan to zamonaviy sanʼatgacha boʻlgan davrlarni qamrab olgan holda, Piter Breygel, Gustav Kurbe, Klod Mone, Vinsent van Gog va Endi Goldsvorti kabi buyuk rassomlarning ijodi misolida tabiatni idrok etish va tasvirlash uslublarining

o'zgarishi tahlil qilinadi. Maqolada realizmdan impressionizmga, undan postimpressionizm va zamonaviy yondashuvlarga qadar san'atdagi ob'ektivlikdan sub'ektiv hissiyotlarga o'tish jarayoni, shuningdek, qish manzaralarining estetik, ijtimoiy va falsafiy mazmuni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: manzara janri, realism, impressionism, postimpressionism, romantizm, badiiy oqimlar, san'at tarixi, land-art, yorug'lik va rang.

Annotation. This article explores the historical evolution of the landscape genre in world fine art, with a particular focus on winter landscapes. Covering periods from the Renaissance to contemporary art, it analyzes the changing perceptions and depiction styles of nature through the works of prominent artists such as Pieter Bruegel, Gustave Courbet, Claude Monet, Vincent van Gogh, and Andy Goldsworthy. The article traces the transition from objectivity to subjective emotion in art-from Realism to Impressionism, Post-Impressionism, and modern approaches-and reveals the aesthetic, social, and philosophical dimensions of winter scenery.

Keywords: Landscape genre, realism, impressionism, post-impressionism, romanticism, artistic movements, art history, land art, light and color.

Аннотация. Данная статья освещает историческую эволюцию жанра пейзажа в мировом изобразительном искусстве, с особым акцентом на тему зимнего пейзажа. Охватывая периоды от Ренессанса до современного искусства, она анализирует изменение восприятия и стилей изображения природы на примере творчества таких великих художников, как Питер Брейгель, Гюстав Курбе, Клод Моне, Винсент Ван Гог и Энди Голдсуорти. В статье прослеживается переход от объективности к субъективным эмоциям в искусстве - от реализма к импрессионизму, постимпрессионизму и современным подходам, а также раскрываются эстетические, социальные и философские аспекты зимних пейзажей.

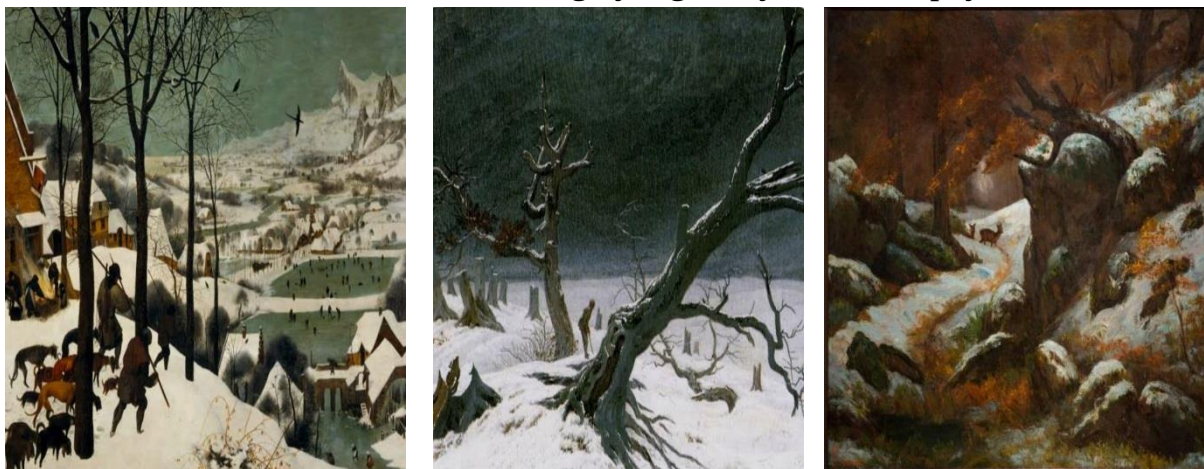
Ключевые слова: жанр пейзажа, реализм, импрессионизм, постимпрессионизм, романтизм, художественные течения, история искусства, ленд-арт, свет и цвет

Manzara janri - insoniyatning tabiatga bo'lgan munosabatini aks ettiruvchi eng qadimiy yo'nalishdir. Dastlab faqat diniy yoki mifologik asarlar uchun fon bo'lib xizmat qilgan bu janr, vaqt o'tishi bilan mustaqil ahamiyat kasb etdi. Qish manzarasi esa o'zining falsafiy mazmuni va lirik go'zalligi bilan rassomlarni hamisha o'ziga tortgan. Tasviriy san'atda manzara janri insoniyatning borliqqa, tabiatga bo'lgan munosabatini aks ettiruvchi eng qadimiy va ayni paytda eng jadal rivojlangan yo'nalishlardan biridir. Dastlabki davrlarda manzara asosan diniy yoki mifologik sahnalar uchun fon vazifasini o'tagan bo'lsa, vaqt o'tishi bilan u mustaqil janrga aylandi va har bir davrning badiiy-estetik qarashlarini o'zida

mujassam etdi. Qish manzarasi esa o'zining o'ziga xos go'zalligi, lirikasi va falsafiy mazmuni bilan rassomlar uchun doimiy ilhom manbai bo'lib kelgan. Uyg'onish davri san'atida inson markaziy o'ringa qo'yilgan bo'lsa-da, fon sifatida tasvirlangan tabiat manzaralari ham realistik va chuqur mazmunli bo'la boshladi. Bu davrda hali manzara mustaqil janr sifatida shakllanmagan edi, ammo ba'zi rassomlar o'z asarlarida tabiatga alohida e'tibor qaratdilar. Tasviriy san'atda manzara janri insoniyatning tabiatga va borliqqa bo'lgan munosabatini aks ettiruvchi eng qadimiy va ayni paytda eng dinamik yo'nalishlardan biridir. Ayniqsa, qish manzarasi o'zining o'ziga xos go'zalligi, lirikasi va falsafiy mazmuni bilan rassomlar uchun doimiy ilhom manbai bo'lib kelgan. Bu janrning rivojlanish jarayoni ob'ektivlikdan hissiyotlarga, soddadan murakkabga qarab borishini ko'rish mumkin. Bugungi kunda qish manzarasi turli xil uslub va vositalar yordamida yaratilmoqda. Fotorealizm va giperrealizm kabi yo'nalishlarda qishning har bir detali fotokamera aniqligida tasvirlanadi. Shu bilan birga, raqamli san'at, installatsiya va land-art (tabiiy muhitda yaratilgan san'at asarlari) kabi yangi shakllarda ham qish manzarasi mavzusi faol qo'llanilmoqda. Endi Goldsvorti kabi land-artistlar bevosita tabiatning o'zida, jumladan qor va muzdan foydalanib o'z asarlarini yaratadilar, bu esa san'at va tabiat o'rtasidagi chegaralarni yanada xiralashtiradi. Qish manzarasi san'atdagi evolyutsiyaning yorqin dalili bo'lib, rassomlarning dunyoni idrok etish usullarining o'zgarishini, obyektiv tasvirdan subyektiv hissiyotlar va falsafiy tushunchalarga qadar kengayganini ko'rsatadi. Uyg'onish davridan boshlab masalan, Aynan Piter Breygel manzara janrining, xususan qish manzarasining ilk buyuk namoyandalaridan hisoblanadi. Uning 1565-yilda yaratilgan "Qordagi ovchilar" asari bu boradagi burilish nuqtasi bo'ldi. Bu asarda manzara nafaqat fon, balki kompozitsiyaning asosiy qismi, hatto bosh qahramoni darajasiga ko'tariladi. Breygel qishki tabiatning shafqatsiz go'zalligini, tinchligini va uning inson hayotidagi o'rnini mohirlik bilan aks ettirgan. Uning asarlarida qor bilan qoplangan landshaftning chuqurligi, insonlar va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik, oddiy qishloq hayoti sahnalari orqali davrning ruhini va insonning borliqdagi o'rnini ifodalashga intiladi. Bu asar orqali qish manzarasi shunchaki dekorativ elementdan falsafiy va ijtimoiy mazmun kasb etgan. XVII asrda Gollandiyada manzara janri, xususan qish manzarasi mustaqil va juda mashhur janrga aylandi. Protestantizmning kuchayishi va burjua sinfining yuksalishi diniy mavzular o'rniga kundalik hayot, portret va tabiat tasviriga bo'lgan talabni oshirdi. Bu esa bir qancha diqqatga sazovor, realistik ruhdagi mohirona ishlangan asarlar yaratilishiga zamin bo'ldi.

Yan van Goyyen kabi rassomlar muzlagan daryo va ko'llardagi odamlarning kundalik hayotini, muzda uchish sahnalarini realistik va detallarga boy tarzda tasvirladilar. Ular qishki havo, muzlagan muhitning o'ziga xos nur-soya o'yinlari

va ranglarini aniq aks ettirishga muvaffaq bo‘ldilar. Qorli sahnalar endi shunchaki manzaradan ko‘ra, o‘sha davrning ijtimoiy hayotiga oid hikoyalar bilan boyitildi. Romantizm davrida tabiatni idrok etishga yangicha yondashuv paydo bo‘ldi.

P. Breygel. "Qordagi ovchilar" K. D. Fridrix "Qish manzarasi" G. Kurbe "O‘lik kiyik va qor"

Tabiat inson ruhiyatining chuqurliklarini, hissiyotlar va falsafiy mushohadalarni ifodalash vositasiga aylandi. Qish manzarasi melanxoliya, yolg‘izlik, tabiatning ulug‘vorligi va insonning uning oldidagi ojizligini ko‘rsatish uchun ideal mavzu bo‘ldi. Kaspar David Fridrix (1774–1840) Uning asarlarida qish manzarasi ko‘pincha ramziy ma‘no kasb etgan. Fridrixning qorli, daraxtlari yalang‘och manzaralari insonning tabiatdagi yolg‘izligini, o‘lim va yangilanish falsafasini aks ettirgan. Uning "Qish manzarasi" (1811) yoki "Daryo bo‘yidagi qish" kabi asarlari o‘zining chuqur ma‘nosi va dramatikligi bilan ajralib turadi.

Realizm rassomlari tabiatni imkon qadar obyektiv, ideallashtirmasdan tasvirlashga intildilar. Barbizon maktabi esa ochiq havoda rasm chizish amaliyotini ommalashtirdi va bu tabiiy yorug‘lik va atmosferani aniqroq aks ettirishga yordam berdi. [Fransuz rassomi](#), jamoat arbobi Gustav Kurbe naturadan asarlar yaratgan, lekin rassom sifatida mustaqil shakllangan. Kurbe ispan va golland rang-tasviridan ayniqsa, Rembrandt, F.Xals ijodidan ta’sirlangan. Kurbe realistik san‘at taraqqiyotiga katta ta’sir qilgan rassom bo‘lib, asarlarida ijtimoiy hayotda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarni, o‘zi bilgan, uni o‘rab turgan voqealarni tasvirlaydi. Kurbe o‘zining "O‘lik kiyik va qor" (1867) kabi asarlarida qish manzaralarini realistik, bezaklarsiz, boricha tasvirlagan. Uning qish manzaralari tabiatning shafqatsiz tomonlarini va oddiy dehqon hayotini aks ettirishga qaratilgan edi. Impressionizm manzara janrida inqilobiy o‘zgarish yasadi.

Rassomlar tabiatning doimiy o‘zgaruvchanligini, yorug‘lik va havoning lahzali ta’sirini aks ettirishga intildilar. Qor, o‘zining rang-barang tovlanishlari bilan impressionistlar uchun ayniqsa jozibali mavzu bo‘ldi. Ular qorni oddiy "oq" emas, balki osmon, atrof-muhit va yorug‘lik manbalarining cheksiz aks etishlari bilan to‘yingan murakkab rang deb bildilar. Klod Mone Mone qish

manzaralarining eng mashhur ijodkorlaridan biri. Uning “Magpiya” (1869) asari qor tasvirida yorug‘likning xilma-xil o‘yinlarini ko‘rsatuvchi muhim asardir. Mone qorli manzaralarda rang-baranglikni, havo shaffofligini va yorug‘likning qor yuzasidagi o‘zgarishlarini rang-tasvirning barcha imkoniyatlari bilan ifodalashga muvaffaq bo‘ldi. Camille Pissarro, (1830–1903) ham o‘z asarlarida qish manzaralariga katta e‘tibor qaratib, yorug‘likning qorli yuzadagi o‘yinlarini, havo shaffofligini va ranglarning nozik o‘tishlarini aks ettirdilar. Postimpressionizm davrida rassomlar impressionistlarning faqatgina tashqi yorug‘lik va rangga e‘tibor qaratishiga qarshi chiqib, hissiyotlar, ramziylik va strukturalarga e‘tibor qaratdilar. Van Gogning “Qorli manzara” (1888) asarida qish manzarasi uning ichki hissiyotlari va ekspressiv koloriti orqali ifodalangan. Bugungi kunda qish manzarasi turli xil uslub va vositalar yordamida yaratilmoqda. Fotorealizm, giperrealizm kabi yo‘nalishlarda qishning har bir detali fotokamera aniqligida tasvirlanadi. Shu bilan birga, raqamli san‘at, installatsiya va land-art (tabiiy muhitda yaratilgan san‘at asarlari) kabi yangi shakllarda ham qish manzarasi mavzusi faol qo‘llanilmoqda. Endi Goldsvorti kabi land-artistlar bevosita tabiatning o‘zida, jumladan qor va muzdan foydalanib o‘z asarlarini yaratadilar, bu esa san‘at va tabiat o‘rtasidagi chegaralarni yanada xiralashtiradi.

Tog‘ manzaralari san‘at tarixida doimiy ravishda rivojlanib kelmoqda va har bir davrda yangi badiiy tushunchalar bilan boyitilmoqda. Tog‘ manzarasi badiiy go‘zallik, kuch, ruhiy izlanish va tinchlik ramzi sifatida san‘atda keng qo‘llaniladi. Tog‘larning badiiy tasvirlari insonning ichki dunyosi, hissiyotlari va hayotdagi maqsadlarini anglashda muhim rol o‘ynaydi. Bunday manzaralar orqali inson tabiat bilan o‘zaro munosabatlarini chuqurroq tushunishi mumkin. Tog‘ manzaralari inson ruhiyatiga chuqur ta’sir ko‘rsatadi. Ular tinchlantiruvchi, ilhomlantiruvchi va o‘z-o‘zini anglash imkoniyatlarini yaratadi. Tog‘larning go‘zalligi va kuchi insonlarni ichki izlanishlarga, o‘z maqsadlariga erishishga va hayotdagi muhim voqealarni qadrlashga undaydi. Turli madaniyatlarda tog‘ manzaralarining tasvirlanishi ularning o‘ziga xos qadriyatlari, e‘tiqodlari va estetik tushunchalari bilan bog‘liqdir. Har bir madaniyat tog‘larni o‘ziga xos tarzda qabul qiladi va bu ularning san‘atida, afsonalarida va urf-odatlarida aks etadi. Tog‘ manzaralari orqali inson tabiat bilan o‘zaro munosabatini, ruhiy izlanishini va madaniy merosini ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.Kamolov. Ta’lim jarayonida ukuvchilar ijodiy kobiliyatlarini rivojlantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari. Electron Library Karshi EEI 1 (02) 2011.
2. Камолов И.Б. Основные факторы творчества у студентов - Наука и Мир, 2019.236-239 с.

3. I.B.Kamolov. Kreativ loyihalashni faollashtirishning pedagogik-psixologik aspektlari. Inter education & global study, 671-679. 2025.
4. Xolbekova.B.A. Tasviriy san'at asarlarini idrok etishning turli oqimlardagi ko'rinishlari. ilm-fan va texnologiyalar jurnali. sciencetech.uz - B 218-221
5. I.N.Ibatova. "Manzara" monografiya. Durdona nashriyoti. (2022).
6. I.N.Ibatova. [Rahim Ahmedov ijodida manzara janri](#)". journal of innovation, creativity and art, 69-70. 2023.
7. Xolbekova.B.A. Naturaga qarab rasm chizish orqali real voqelik tushunchalarini shakllantirishning yo'llari. "Interpretation and researches" xalqaro ilmiy jurnali 3(75) soni: <http://interpretationandresearches.uz/index.php/iar>. (2026).
8. Abdullayev, U. Tabiat va san'at: Rasmlarda real voqelik. O'zbekiston san'ati jurnal. (2020).
9. B. A. Xolbekova. "Plakat ishlashning o'ziga xos jihatlari" "SCIENCE SHINE" xalqaro ilmiy jurnali. (2026).

***BOSHLANG'ICH MAKTABDA STEAM YONDASHUVI ORQALI
O'QUVCHILARNING MUAMMOLI VAZIYATLARNI HAL QILISH
KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH***

Ishpulatova Dinora

QarDU boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'limning eng istiqbolli yo'nalishlaridan biri bo'lgan STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvining boshlang'ich sinf o'quvchilari kognitiv rivojlanishidagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy diqqat markazi o'quvchilarda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, mantiqiy yechimlar ishlab chiqish va kreativ yondashuvni shakllantirishga qaratilgan. Maqolada nazariy va amaliy ma'lumotlar umumlashtirilgan bo'lib, o'qituvchilar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: STEAM, kognitiv rivojlanish, muammoli vaziyatlar, shaxs dunyoqarashi, an'anaviy ta'lim, tadqiqotlar.

ABSTRACT. This article analyzes the role of the STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) approach, one of the most promising areas of modern education, in the cognitive development of primary school students. The primary focus of the research is on analyzing problem-based situations, developing logical solutions, and fostering a creative approach in students. The article synthesizes theoretical and practical data and provides methodological recommendations for teachers.

Keywords: STEAM, cognitive development, problem situations, personal worldview, traditional education, research.

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируется роль STEAM-подхода (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics), являющегося одним из наиболее перспективных направлений современного образования, в когнитивном развитии учащихся начальных классов. Основное внимание в исследовании уделяется анализу проблемных ситуаций, разработке логических решений и формированию креативного подхода у учащихся. В статье обобщены теоретические и практические сведения, а также разработаны методические рекомендации для учителей.

Ключевые слова: STEAM, когнитивное развитие, проблемные ситуации, личное мировоззрение, традиционное образование, исследования.

KIRISH

Bugungi jadal o'zgarib borayotgan global dunyoda ta'lim tizimi oldida turgan eng dolzarb vazifa — o'quvchilarni faqatgina tayyor bilimlar majmuasi bilan qurollantirish emas, balki ularda mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdir. Boshlang'ich maktab davri inson hayotidagi eng muhim bosqich bo'lib, aynan shu davrda shaxsning dunyoqarashi va muammolarga nisbatan yondashuvi poydevori qo'yiladi. STEAM ta'limi (Fan, Texnologiya, Muhandislik, San'at va Matematika integratsiyasi) an'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, o'quvchilarga dunyoni yaxlit bir butunlikda ko'rish imkonini beradi. Muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmasi (problem-solving skills) esa XXI asrning eng muhim kompetensiyalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, an'anaviy ta'lim ko'pincha nazariy bilimlarga asoslanadi, STEAM esa ushbu bilimlarni real hayotiy muammolar bilan bog'lash orqali bolalarda amaliy ko'nikmalarni uyg'otadi. Ushbu maqola boshlang'ich sinf darslarida fanlararo integratsiyani qo'llash orqali o'quvchilarning intellektual salohiyatini oshirish mexanizmlarini yoritib berishni maqsad qilgan.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotni o'tkazishda sifat va miqdor tahlili metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayoni bir necha bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun STEAM metodikasiga asoslangan maxsus o'quv modullari ishlab chiqildi. Ushbu modullar o'z ichiga "Tabiiy fanlar", "Matematika" va "Tasviriy san'at" darslarini birlashtirgan amaliy loyihalarni oldi. Ikkinchi bosqichda tajriba-sinov ishlari tashkil etildi. Bunda o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, ularga hayotiy muammoli vaziyatlar (masalan, "Ekologik toza shahar qurish", "Energiya tejankor uy modelini yaratish", "Tabiiy ofatlardan himoyalash muhandisligi") topshirildi. Tadqiqotda Bloom taksonomiyasining yuqori darajadagi ko'nikmalari — tahlil, sintez va baholashga urg'u berildi. O'quvchilarning ko'rsatkichlari dars boshida va oxirida maxsus ishlab chiqilgan diagnostik testlar hamda kuzatuv varaqalari orqali baholandi. Shuningdek,

o'qituvchilar o'rtasida STEAM yondashuvining samaradorligini aniqlash maqsadida so'rovnomalar o'tkazildi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, STEAM yondashuvi asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning faolligini 40% ga oshirdi. An'anaviy darslarda o'quvchilar ko'pincha passiv tinglovchi bo'lib qolsa, STEAM loyihalarida har bir bola o'zini tadqiqotchi va ixtirochi sifatida his qila boshladi. Olingan statistik ma'lumotlarga ko'ra, o'quvchilarning muammoli vaziyatlarni hal qilish darajasi quyidagi bosqichlarda o'sish ko'rsatdi: Muammoni aniqlash va tahlil qilish: Tajribadan oldin o'quvchilarning faqat 30 foizi muammoning mohiyatini to'g'ri tushungan bo'lsa, tajribadan so'ng bu ko'rsatkich 75 foizga yetdi. Kreativ yechimlar taklif qilish: San'at (Art) komponenti qo'shilishi natijasida o'quvchilarning nostandart fikrlashi 50 foizga yaxshilandi. Ular muammoning yechimini nafaqat hisob-kitobda, balki vizual va estetik modellarda ham ko'rsata olishdi. Jamoaviy ishlash: Muhandislik (Engineering) topshiriqlari davomida o'quvchilarning guruhda muloqot qilish va vazifalarni taqsimlash ko'nikmasi sezilarli darajada shakllandi. Tahlillar shuni isbotladiki, fanlararo bog'lanish o'quvchilarning xotirasida bilimlarning mustahkam saqlanishiga va ularni amaliyotda qo'llash ko'nikmasining rivojlanishiga olib keladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun eng samarali o'rganish usuli — bu "qilib o'rganish" (learning by doing) tamoyilidir. STEAM yondashuvi o'quvchilarning xato qilishdan qo'rqishini kamaytiradi. Chunki muhandislik yoki texnologik loyiha ustida ishlayotganda xato qilish — bu yakuniy natijaga erishish yo'lidagi muhim tajriba hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, boshlang'ich maktabda STEAM yondashuvini joriy etish — davr talabidir. Bu yondashuv o'quvchilarni faqat imtihonlarga emas, balki real hayotdagi qiyinchiliklarga tayyorlaydi. Tadqiqot natijasida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi: Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun muntazam ravishda STEAM metodikasi bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish. Darsliklardagi mavzularni hayotiy loyihalar bilan bog'lovchi metodik qo'llanmalar yaratish. Maktablarda o'quvchilar erkin ijod qilishi va tadqiqot o'tkazishi uchun kichik "STEAM laboratoriyalari"ni tashkil qilish. Ushbu yondashuv orqali biz nafaqat bilimli, balki har qanday vaziyatda to'g'ri qaror qabul qila oladigan, muammolardan cho'chimaydigan komil insonlarni tarbiyalashga erishamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". – T.: O'zbekiston, 2021.

2. Yakubova D. "STEAM ta'limi: nazariya va amaliyot". – T.: Fan, 2023.
3. Vasquez, J. A., Sneider, C., & Comer, M. "STEM Lesson Essentials: Integrating Science, Technology, Engineering, and Mathematics". – Heinemann, 2013.
4. Resnick, M. "Lifelong Kindergarten: Cultivating Creativity through Projects, Passion, Peers, and Play". – MIT Press, 2017.

IJODIY MATNLARNING ONA TILI TA'LIMIDAGI AHAMIYATI

Baxrinova Munisa Xusniddinova

Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim" kafedrası doktoranti E-mail:

mbaxrinova@gmail.com Phone number: +998909111338

Annotatsiya: Mazkur maqolada ona tili ta'limi jarayonida ijodiy matnlarning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Ijodiy matnlar orqali talabalarning nutqiy kompetensiyasi, mustaqil fikrlash, tasavvur va intuitiv tafakkurini rivojlantirish imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, ijodiy yozuvning pedagogik samaradorligi va uning shaxs kamolotiga ta'siri ilmiy asosda izohlanadi.

Kalit so'zlar: ijodiy matn, ona tili ta'limi, nutqiy kompetensiya, ijodiy tafakkur, tasavvur, intuitiv fikrlash, yozma nutq.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение творческих текстов в обучении родному языку. Анализируются возможности развития речевой компетенции, самостоятельного мышления, воображения и интуитивного мышления учащихся посредством творческой письменной деятельности. Обосновывается педагогическая эффективность использования творческих текстов в образовательном процессе и их влияние на формирование личности учащегося.

Ключевые слова: творческий текст, обучение родному языку, речевая компетенция, творческое мышление, воображение, интуиция, письменная речь.

Abstract: This article examines the importance of creative texts in native language education. It analyzes the role of creative writing in developing students' communicative competence, independent thinking, imagination, and intuitive thinking. The pedagogical effectiveness of using creative texts in the educational process and their impact on personality development are also substantiated.

Keywords: creative text, native language education, communicative competence, creative thinking, imagination, intuition, writing skills.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsning har tomonlama rivojlanishi, ayniqsa, uning mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi. Ona tili ta'limi esa bu jarayonda markaziy o'rin egallab, o'quvchilarning nutqiy faoliyati, tafakkuri va dunyoqarashini rivojlantirishga

xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, ijodiy matnlar bilan ishlash ona tili darslarining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, u o'quvchilarning nafaqat til bilimini, balki ularning ichki fikrlash jarayonlarini ham rivojlantiradi [1].

Ijodiy matn — bu shaxsning individual fikri, his-tuyg'usi va tasavvurining yozma shakldagi ifodasi bo'lib, u o'quvchining ijodiy salohiyatini namoyon etishga imkon yaratadi. Shu sababli ijodiy yozuv faoliyati ta'lim jarayonida alohida pedagogik ahamiyatga ega. Ijodiy matnlarning ona tili ta'limidagi ahamiyati, avvalo, o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish bilan bog'liq. Matn yaratish jarayonida o'quvchi so'z boyligini kengaytiradi, grammatik vositalardan ongli foydalanadi va o'z fikrini izchil bayon qilish ko'nikmasini egallaydi. Bu esa uning yozma va og'zaki nutqining rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [2]. Ikkinchidan, ijodiy matnlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantiradi. An'anaviy reproduktiv topshiriqlardan farqli o'laroq, ijodiy yozuv o'quvchini o'z fikrini erkin ifodalashga, muammoga nisbatan shaxsiy munosabat bildirishga undaydi. Bu jarayonda o'quvchi tayyor bilimni takrorlamaydi, balki uni qayta ishlaydi va yangicha shaklda ifodalaydi [3]. Uchinchidan, ijodiy matnlar tasavvur va fantaziyani rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, badiiy insho, hikoya yoki esse yozish jarayonida o'quvchi obrazlar yaratadi, voqealarni tasvirlaydi va o'z ichki dunyosini aks ettiradi. Bu esa uning ijodiy tafakkurini faollashtiradi [4]. Shuningdek, ijodiy matnlar intuitiv fikrlashni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Matn yaratish jarayonida o'quvchi ko'pincha mantiqiy tahlildan tashqari, ichki sezgi va tajribaga tayanadi. Bu esa intuitiv qarorlar qabul qilish, yangi g'oyalarni tez ilgari surish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi [5]. Pedagogik nuqtai nazardan qaraganda, ijodiy matnlar bilan ishlash o'qituvchidan ham yuqori darajadagi metodik mahoratni talab etadi. O'qituvchi o'quvchilarga erkin fikrlash muhitini yaratishi, ularni rag'batlantirishi va ijodiy faoliyatga yo'naltirishi lozim. Bu jarayonda individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

SXULOSA

Xulosa qilib aytganda, ijodiy matnlar ona tili ta'limining muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'quvchilarning nutqiy, kognitiv va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Ular orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tasavvuri, nutq madaniyati va intuitiv tafakkuri shakllanadi. Shu bois, ta'lim jarayonida ijodiy yozuvga alohida e'tibor qaratish, uni tizimli ravishda tashkil etish va zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida rivojlantirish zarur. Bu esa kelajakda ijodkor, erkin fikrlovchi va yuqori nutqiy madaniyatga ega shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotsky, L. S. Thinking and speech. New York: Plenum Press, 1987 (1934).

2. Bruner, J. S. The process of education. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
3. Rubinstein, S. L. Osnovy obshchey psikhologii. Moskva: Pedagogika, 1973.
4. Zimnyaya, I. A. Pedagogicheskaya psikhologiya. Moskva, 2000.
5. LeDoux, J. The emotional brain. New York: Simon & Schuster, 1996.

TEXNIK INGLIZ TILINI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

G.Sh.Doniyorova

QarDU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada texnik ingliz tilini o'qitish jarayonida raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlari, ularning pedagogik samaradorligi hamda metodik asoslari kompleks va tizimli yondashuv asosida tahlil etiladi. Shuningdek, zamonaviy raqamli ta'lim muhitida mazkur vositalarning talabalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayoniga ko'rsatadigan ta'siri nazariy va amaliy jihatdan asoslanadi. Tadqiqot natijalari texnik yo'nalishdagi talabalar uchun ingliz tilini o'qitishda LMS platformalari, simulyatsion modellar hamda interaktiv raqamli resurslarning didaktik ahamiyati yuqori ekanligini empirik jihatdan tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: texnik ingliz tili, raqamli ta'lim texnologiyalari, kommunikativ kompetensiya, LMS tizimlari, simulyatsion modellashtirish, interaktiv didaktik vositalar, aralash ta'lim (blended learning).

Аннотация: В данном исследовании анализируются дидактические возможности использования цифровых образовательных технологий в процессе обучения техническому английскому языку, их педагогическая эффективность и методические основы на основе комплексного и системного подхода. Также теоретически и практически обосновывается влияние этих инструментов на развитие коммуникативной компетенции студентов в современной цифровой образовательной среде. Результаты исследования эмпирически подтверждают высокую дидактическую ценность платформ LMS, имитационных моделей и интерактивных цифровых ресурсов в обучении английскому языку студентов технических специальностей.

Ключевые слова: технический английский, цифровые образовательные технологии, коммуникативная компетенция, системы LMS, имитационное моделирование, интерактивные дидактические инструменты, смешанное обучение.

Abstract: This study analyzes the didactic possibilities of using digital educational technologies in the process of teaching technical English, their

pedagogical effectiveness and methodological foundations based on a comprehensive and systematic approach. Also, the impact of these tools on the development of communicative competence in students in a modern digital educational environment is theoretically and practically substantiated. The results of the study empirically confirm the high didactic value of LMS platforms, simulation models and interactive digital resources in teaching English to students in technical fields.

Keywords: *technical English, digital educational technologies, communicative competence, LMS systems, simulation modeling, interactive didactic tools, blended learning.*

Kirish.

Globallashuv sharoitida texnik sohalarda faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun ingliz tilini bilish kasbiy kompetensiyaning muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Xususan, texnik ingliz tili (English for Technical Purposes) muhandislik, avtomobilsozlik, axborot texnologiyalari hamda sanoat ishlab chiqarishi kabi yo'nalishlarda kasbiy kommunikatsiyani ta'minlovchi asosiy lingvistik vosita hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda an'anaviy o'qitish metodlari talabalarning real kasbiy-kommunikativ ehtiyojlarini to'liq qondira olmasligi qayd etiladi. Shu bois, ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish zarurati ortib bormoqda. Raqamli ta'lim vositalari nafaqat bilimlarni uzatish funksiyasini bajaradi, balki interaktiv muloqotni rivojlantirish, mustaqil o'quv faoliyatini faollashtirish hamda real kasbiy vaziyatlarni virtual muhitda modellashtirish imkoniyatlarini ham kengaytiradi

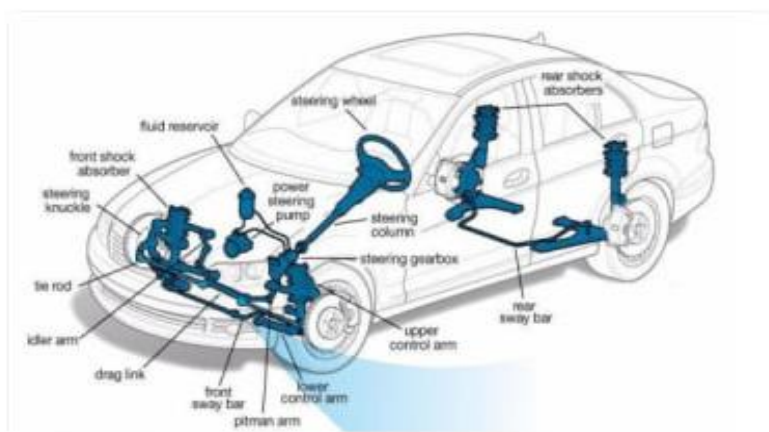
Adabiyotlar tahlili. So'nggi yillarda raqamli ta'lim texnologiyalarining til o'qitishdagi didaktik imkoniyatlari ko'plab tadqiqotlarda o'rganilgan. Ijtimoiy konstruktivistik yondashuvga ko'ra, bilimlar ijtimoiy interaksiya jarayonida shakllanadi (Vygotsky, 1978), shu bois raqamli ta'lim muhitlari kommunikativ o'zaro ta'sirni kuchaytiruvchi vosita sifatida talqin etiladi. Blended learning modeli an'anaviy va raqamli ta'lim shakllarini integratsiyalash orqali o'quv jarayonining moslashuvchanligi va samaradorligini oshiradi (Graham, 2006). CALL (Computer Assisted Language Learning) yondashuvi esa kompyuter texnologiyalaridan foydalanib til kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishning metodik asoslarini belgilaydi (Levy, 1997).

Natijalar. Raqamli ta'lim muhitida LMS (Learning Management System) tizimlaridan foydalanish o'quv jarayonining tashkiliy, didaktik va nazorat komponentlarini integratsiyalash orqali talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini sezilarli darajada faollashtiradi. LMS platformalari (masalan, Moodle, Google Classroom) orqali beriladigan topshiriqlar o'quv materiallarining tizimli taqdim etilishi, avtomatlashtirilgan baholash hamda individual o'quv trayektoriyasini

shakllantirish imkonini beradi. Natijada talabalar o'zlashtirish jarayonini mustaqil boshqarish (self-regulated learning) ko'nikmalarini rivojlantiradi hamda akademik natijadorlik darajasi oshadi. Bundan tashqari, LMS tizimlarida interaktiv topshiriqlar, forum muhokamalari va onlayn testlar orqali talabalarning bilimni mustahkamlash jarayoni doimiy monitoring qilinadi, bu esa o'qitishning diagnostik samaradorligini kuchaytiradi.

Avtomobilsozlik ta'lim yo'nalishi uchun yaratilgan <http://english-auto-engineering.netlify.app> ta'lim platformamizni misol keltiradigan bo'lsak, unda amaliy ingliz tili mashg'ulotlarida mavzuni mustahkamlash uchun bir qancha interaktiv mashq va topshiriqlar, texnik lug'at, video va audio mashg'ulotlar jamlangan. Quyida ulardan namuna sifatida keltiramiz.

10 SUSPENSION & STEERING

ENGLISH TERM	UZBEK TRANSLATION
1. steering wheel	
2. shock absorber	amortizator
3. steering column	

Raqamli ta'lim texnologiyalarining integratsiyasi natijasida talabalar o'rtasida ingliz tilida kommunikativ faollik sezilarli darajada oshgani kuzatiladi. Eksperimental kuzatuvlar natijasiga ko'ra, raqamli vositalar asosida tashkil etilgan o'quv jarayonida og'zaki va yozma muloqot faolligi 30–40 % gacha ortganligi aniqlangan. Bu holat raqamli muhitning interaktivligi, real vaqt rejimida fikr almashish imkoniyati hamda autentik kommunikativ vaziyatlarni yaratish bilan izohlanadi (Warschauer & Healey, 1998). Natijada talabalar nafaqat til bilimlarini egallaydi, balki ularni real kasbiy muloqot sharoitida qo'llash kompetensiyasini ham rivojlantiradi. Raqamli ta'lim texnologiyalarining texnik ingliz tilini o'qitish

jarayoniga integratsiyasi bir qator didaktik va metodik afzalliklarni yuzaga keltiradi. Jumladan, ular o'quv jarayonini individuallashtirish imkonini berib, har bir talabani bilim darajasi, o'zlashtirish tezligi va kognitiv xususiyatlariga moslashgan ta'lim traektoriyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Multimedia resurslar (video, audio, interaktiv grafik materiallar) o'quvchilarda multimodal idrokni faollashtirib, vizual va audial o'rganish kanallarini birgalikda rivojlantiradi. Bu esa til materialini chuqurroq va barqarorroq o'zlashtirishga olib keladi. Bundan tashqari, raqamli platformalar mustaqil ta'lim faoliyatini qo'llab-quvvatlab, talabalarda o'z-o'zini boshqarish (self-regulated learning) ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, amaliyotda ayrim cheklov va muammolar ham kuzatiladi. Xususan, internet infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi ta'lim jarayonining uzluksizligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, o'qituvchilarning raqamli kompetensiya darajasi yetarli bo'lmaganda, raqamli vositalardan samarali foydalanish darajasi pasayadi. Yana bir muhim muammo — texnik vositalardan noto'g'ri yoki maqsadsiz foydalanish bo'lib, bu o'quv jarayonining didaktik samaradorligini kamaytirishi mumkin.

Xulosa. Demak, raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish tizimli, bosqichma-bosqich va metodik jihatdan asoslangan yondashuvni talab etadi. Bunda texnik infratuzilmani rivojlantirish, o'qituvchilarning raqamli-pedagogik kompetensiyasini oshirish hamda didaktik jihatdan asoslangan raqamli resurslardan foydalanish muhim omillar sifatida e'tiborga olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Chapelle, C. A. English Language Learning and Technology: Lectures on Applied Linguistics in the Age of Information and Communication Technology. Amsterdam: John Benjamins Publishing. (2003).
2. Graham, C. R. Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions. In Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. San Francisco: Pfeiffer. (2006).
3. Hutchinson, T., & Waters, A. English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach. Cambridge: Cambridge University Press. (1987).
4. Levy, M. Computer-Assisted Language Learning: Context and Conceptualization. Oxford: Oxford University Press. (1997).
5. Stockwell, G. Using mobile phones for vocabulary activities: Examining the effect of platform. Language Learning & Technology, 14(2), 95–110. (2010).

***BOSHLANG'ICH SINFDAN INFORMATIKA DARSLARIDA SUN'IIY
INTELLEKTDAN FOYDALANISH
Hamrayeva Muhayyo Erkin qizi***

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarida informatika darslarida sun'iy intellektdan foydalanish imkoniyatlari, ijobiy va salbiy jihatlari, dars davomida qanday usullardan foydalangan holda tashkil qilish ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'z: Boshlang'ich ta'lim, informatika, sun'iy intellekt, raqamli texnologiya, media savodxonlik, algoritmlar, interaktiv ta'lim.

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматриваются возможности использования искусственного интеллекта на уроках информатики для учащихся начальной школы, его положительные и отрицательные аспекты, а также методы организации урока.

Ключевые слова: Начальное образование, информатика, искусственный интеллект, цифровые технологии, медиаграмотность, алгоритмы, интерактивное обучение.

ANNOTATION: This article discusses the possibilities of using artificial intelligence in computer science lessons for primary school students, its positive and negative aspects, and the methods used to organize the lesson.

Keywords: Primary education, computer science, artificial intelligence, digital technology, media literacy, algorithms, interactive learning.

KIRISH

Bugungi kunda globallashuv sharoitida texnologiyalar shiddat bilan rivojlanmoqda. Sun'iy intellekt hayotimizning ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. O'sib kelayotgan yosh avlod, jumladan boshlang'ich sinf o'quvchilari ham "raqamli avlod vakillari" bo'lgani sababli, ularda sun'iy intellekt haqidagi dastlabki tushunchalarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Informatika darslarida AI texnologiyasini joriy etish nafaqat texnik bilim beradi, balki bolada tanqidiy fikrlashni, muammolarni ijodiy tahlil qilishni, axborotlarni saralab qabul qilishni rivojlantiradi.

Adabiyotlar tahlili: Sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim sohasida qo'llanilishi mavzusida xalqaro va mahalliy tadqiqotlar keng o'rganilgan. Masalan, K.V. Rozov, Merenkova, A.A. Salaxova, N.N. Samylkina, I.G. Semakin, A.A. Shirokix, B.A. Shrayner, L.N. Yasnitskiylar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar sun'iy intellektning interaktiv o'qitish jarayoniga qo'shadigan ijobiy ta'sirini ko'rsatdi. Boshlang'ich sinflar uchun "AI for K-12" standartlari joriy etilgan. Olimlarning ta'kidlashicha, kichik yoshdagi bolalarda SI ni murakkab formulalar bilan emas, balki vizual dasturlash, o'yin metodlari orqali o'rgatish samaraliroqdir.

Boshlang'ich ta'limda AI dan foydalanish bir qator muhim afzalliklarni beradi: shaxsga moslashtirilgan ta'lim (har bir bola o'z sur'atida o'rganadi), doimiy feedback (AI tizim bolaning xatolarini darhol aniqlaydi va tuzatadi), o'qituvchi vaqtini tejash (AI rutina vazifalarni bajaradi), motivatsiyani oshirish (o'yin elementlari va interaktivlik), ob'ektiv baholash (AI tizimlar xolis va izchil baholaydi). Biroq, AI texnologiyalarini to'g'ri va pedagogik jihatdan asoslangan holda qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Sun'iy intellektning boshlang'ich ta'limdagi asosiy yo'nalishlari:

1. Adaptiv ta'lim tizimlari

Adaptiv ta'lim tizimlari – bu AI asosida har bir o'quvchining bilim darajasi, o'rganish tezligi va individual xususiyatlariga moslashadigan dasturlar. Bu tizimlar bolaning har bir javobini tahlil qiladi va keying topshiriqni uning ehtiyojiga qarab tanlaydi. Masalan, agar bola $2+3$ misolini to'g'ri yechsa, tizim qiyinroq misol ($6+4$) beradi. Agar xatò qilsa, soddaroq misol ($1+2$) yoki tushuntirish videosini taqdim etadi. Eng mashhur adaptive ta'lim platformalari: Khan Academy Kids (matematika va o'qish), Dream Box (matematika uchun, K-8 darajasi), Squirrel AI (Xitoy kompaniyasi, barcha predmetlar), Century Tech (Buyuk Britaniya, STEM fanlar).

2. Aqlli tutorlar (Intelligent Tutoring Systems) Aqlli tutorlar–bu AI asosida ishlash va bolaga shaxsiy o'qituvchi kabi yordam beradigan virtual o'qituvchilar. Ular bolaning savollariga javob beradilar, tushuntiradilar, maslahat beradilar va xatolarni tahlil qiladilar. Masalan, Carnegie Learning platformasining aqlli tutori matematika masalalarini yechishda qadamma - qadam yo'l ko'rsatadi. Agar bola qayerdadir xatò qilsa, tutor aniq qaysi qadamda xatò qilganini ko'rsatadi va to'g'ri yechish yo'lini tushuntiradi. Duolingo platformasining AI tutori til o'rganishda har bir talaffuz xatosini aniqlaydi va to'g'rilaydi.

3. O'yin asosida ta'lim (Gamification with AI) AI texnologiyalari o'yin elementlarini ta'limga olib kirish orqali bolalarning motivatsiyasini oshiradi. O'yinlarda AI bola darajasiga qarab qiyinchilik darajasini avtomatik o'zgartiradi, mukofotlar beradi va yangi darajalarga o'tishni ta'minlaydi. Masalan, Prodigy Math o'yini matematik misollarni fantaziya dunyosidagi sarguzashtlar bilan birlashtiradi. Afsuski, har qanday yangi texnologiyaning, ayniqsa hali shakllanib ulgurmagan yosh bolalar ongiga ta'sirining salbiy tomonlari ham bor:

1. Kognitiv dangasalik -bunda sun'iy intellekt savollarga juda tez javob topishi yoki misollarni osongina yechib berishi o'quvchilarda mustaqil fikrlashni susaytirishi mumkin. Bola muammo ustida bosh qotirish o'rniga, darrov SI yordamiga tayanib qolishi mumkin. SI keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan kognitiv dangasalikni oldini olish uchun o'quvchi darsda faqat SI yordamiga tayanibgina qolmay, an'anaviy mantiqiy topshiriqlarni ham muvozanatda ushlashi lozim.

2. Ekran qarshisida uzoq vaqt qolish. Sun'iy intellektdan foydalanish planshet va kompyuter bilan bog'liq. Bu esa bolaning jismoniy faoliyatini kamayishiga, ko'rish qobiliyatiga ham salbiy ta'sir etishi turgan gap. Bunday salbiy oqibatlarni oldini olish uchun avvalo me'yorni bilish, vaqtni taqsimlash zarur.

3. Noto'g'ri ma'lumot qabul qilish. SI tizimlari asosan o'rgatilgan ma'lumotlar asosida ishlaydi. Agar tizimga noto'g'ri yoki bir tomonlama ma'lumot kiritilgan bo'lsa, bola bu tushunchalarni haqiqat sifatida qabul qiladi. Bunday holatlarni oldini olish uchun o'quvchilarda axborotga nisbatan tanqidiy yondashuvni, asosli axborotni ajratib olish ko'nikmasini shakllantirish lozim.

XULOSA

Sun'iy intellekt texnologiyalari boshlang'ich ta'limda katta pedagogic potentsialga ega. Ular shaxsga moslashtirilgan ta'limni ta'minlaydi, o'qituvchilar vaqtini tejaydi, bolalarning motivatsiyasini oshiradi va o'rganish samaradorligini yaxshilaydi. Biroq, AI texnologiyalarini to'g'ri va mas'uliyat bilan qo'llash muhimdir. O'zbekiston boshlang'ich maktablarida AI texnologiyalarini joriy etish uchun quyidagi qadamlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

1. Pilot loyihalarni boshlash.

Bir nechta maktablarda Khan Academy, Prodigy Math kabi platformalarni sinov tariqasida joriy etish va natijalarni o'rganish.

2. O'qituvchilarni tayyorlash.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun AI texnologiyalari bo'yicha maxsus treninglar o'tkazish.

3. Milliy Kontent yaratish.

O'zbek tilida AI asosida ishlaydigan ta'lim platformalari va dasturlarni ishlab chiqish yoki xorijiy platformalarni moslash.

4. Texnik infratuzilmani takomillashtirish.

Maktablarni yuqori tezlikdagi internet, kompyuter, planshet va boshqa texnik vositalar bilant a'minlash.

5. Tadqiqotlarni rag'batlantirish.

AI ning boshlang'ich ta'limdagi samaradorligini o'rganish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash. Xulosa qilib aytganda, AI texnologiyalari boshlang'ich ta'limni tubdan o'zgartirish potentsialiga ega. O'zbekiston ta'lim tizimi bu imkoniyatlardan foydalanib, bolalarimizni XXI asr talablariga mos ravishda tayyorlashi mumkin. Asosiy shart—AI ni insoniy omil (o'qituvchi, ota-ona) bilan to'g'ri muvozanatlashtirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sun'iy intellekt sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-132-sonli Farmoni, 2023.

2. "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi.
3. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi informatika darsligi bo'yicha metodik tavsiyalar.
4. Sh.Sh.Olimov, Sh. X. Samiyeva Innovatsiyalar ta'lim texnologiyalari Buxoro-2022.

***TIBBIYOT OLIYGOHI TALABALARINING KLINIK TAFAKKURI
SHAKLLANISHIGA PSIXOEMOTSIONAL HOLATINING TA'SIRI***

Yusupova Dildora Uktamovna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti Fiziologiya kafedrasida assistenti

Boymatova Barnoxon Ravshanovna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti Stomatologiya fakulteti 119-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak shifokorlar ya'ni tibbiyot oliygohlari talabalarining faoliyatlarini shakllantirish jarayonida klinik tafakkurning rivojlanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar tahlil qilinadi. Maqolada emotsional barqarorlik va kognitiv jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlik, shuningdek, talabalarning ruhiy holatini klinik vaziyatlarni tahlil qilishda va tashxis qo'yishdagi qobiliyatiga qanday ta'sir ko'rsatishi ilmiy jihatdan ko'rsatilgan, shuningdek, tibbiyot oliygohlari talabalarining psixologik salomatligini oshirish va kuchaytirish haqida tushunarli ko'nikmalar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: klinik tafakkur, tibbiy ta'lim, psixoemotsional holat, kognitiv rivojlanish, emotsional intellekt, bo'lajak shifokorning psixoemotsional holati va vaziyatga mos qarorlari.

Аннотация: В данной статье анализируются психологические факторы, влияющие на развитие клинического мышления в процессе формирования деятельности будущих врачей, то есть студентов медицинских вузов. В статье научно обосновывается взаимосвязь между эмоциональной устойчивостью и когнитивными процессами, а также влияние психического состояния студентов на их способность анализировать клинические ситуации и ставить диагнозы, и предлагаются понятные навыки для улучшения и укрепления психологического здоровья студентов медицинских вузов.

Ключевые слова: клиническое мышление, медицинское образование, психоэмоциональное состояние, когнитивное развитие, эмоциональный интеллект, психоэмоциональное состояние будущего врача и принятие адекватных решений в ситуации.

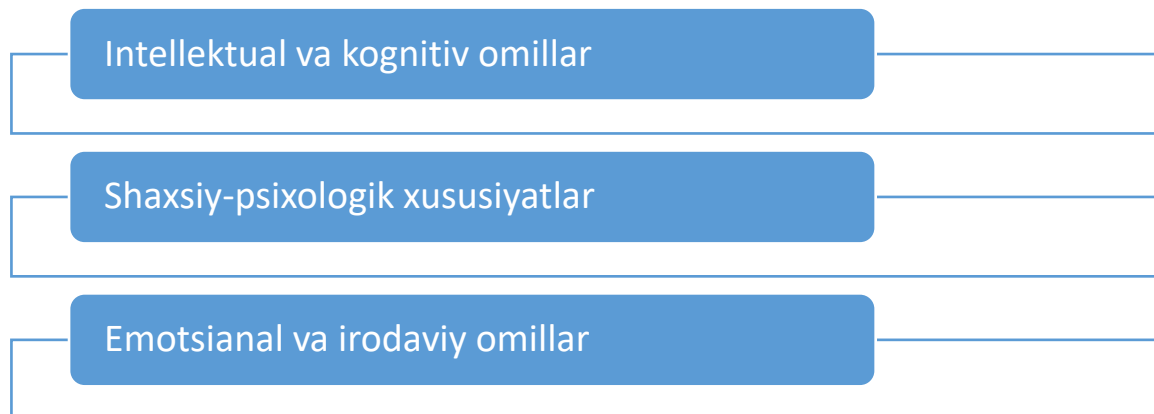
Abstract: This article analyzes the psychological factors that affect the development of clinical thinking in the process of forming the activities of future doctors, that is, students of medical universities. The article scientifically demonstrates the relationship between emotional stability and cognitive processes,

as well as how the mental state of students affects their ability to analyze clinical situations and make diagnoses, and then provides understandable skills for improving and strengthening the psychological health of students of medical universities.

Keywords: clinical thinking, medical education, psycho-emotional state, cognitive development, emotional intelligence, psycho-emotional state of the future doctor and appropriate decisions in the situation.

Talabalarda klinik tafakkurni shakllantirish bu bilimni yoddan miyaga qabul qilish emas, balki har-xil vaziyatlarda ma'lumotlarni qabul qilish, ularni qayta ishlash, turli klinik vaziyatlarda muammolarni anglash, uning kelib chiqish sabablarini topa bilish hamda to'g'ri yechim topa bilish jarayoni bilan bog'liq aqliy faoliyatdir.

Talabalarning klinik tafakkuri shakllanish jarayoni talabalarning nazariy va amaliy tayyorgarligi, amaliy faoliyati bilan bog'liq bo'lib, ushbu jarayonga ta'sir etuvchi psixologik omillar quyidagilardan iborat:

1-rasm. Talabalar klinik tafakkuri shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar.

Yuqorida keltirib o'tilgan omillar tahlilini keltirib o'tamiz.

1.Intellektual va kognitiv omillar:

- Analitik va sintetik fikrlash:* Bemorning shikoyatlari va tahlil natijalarini umumlashtirib, bemorga va uning kasalligiga nisbatan yagona diagnozga kelish qobiliyatini rivojlantirish

- Kognitiv moshlashuvchanlikni uyg'otish:*

Yangi kerakli ma'lumotlarni qabul qilish jarayonida oldingi farazlar yoki fikrlardan voz kecha olish va o'rin almashayotgan vaziyatlarga qarab, fikr yurita olishni va strategiyani o'zgartirishni talabalarga o'rgatishdan iboratdir.

- Intuitsiya va mantiq muvozanati:*

Malakali shifokorlarda intuitsiya yaxshi shakllangan bo'lsa, talabalarda esa bu mantiqiy fikrlash, mantiqiy algoritmlar orqali shakllanadi.

2.Shaxsiy-psixologik xususiyatlar:

- Mas'uliyat hissini rivojlantirish.*

Talaba bemor oldida, uning sog'ligi oldida katta javobgarlikka ega ekanligini, qarorlarining aniq va to'g'ri ekanligiga nisbatan javobgarlik hissini, diqqat bilan fikr yuritishini tushuntirish va unda javobgarlik hissini rivojlantirish.

- Empatiyani to'g'ri shakllantirish.*

Bemorning holatini tushunishda u bilan suxbatlashish, unda bo'ladigan jarayonlar haqida mulohaza yuritishda, klinik manzarani aniqroq ko'rishda yordam beradi. Ammo haddan tashqari emotsionallik mantiqiy fikr yuritishda xalaqit berishini tushuntirish, bo'lajak shifokorga mantiqiy fikrlashni to'g'ri yo'nalishda yurishga ko'rsatmalar berish.

- Refleksiya.*

O'zi yo'l quygan xatolarni tahlil qilishni va ulardan xulosa chiqarishni, bu xatoni qanday yana takrorlamaslikni tushuntirish va klinik mahoratini rivojlantirish.

3.Emotsional va irodaviy omillar:

- Stressga chidamlilikni oshirish* –shifokor doimo bir tekisda ishlamaydi balki, uning ish faoliyatida xar hil vaziyatlar paydo bo'lishi mumkun. Shoshilinch holatlarda vahimaga tushmasdan o'zini bo'sh va tinchlangan holatda qo'yib aql bilan fikr yuritish qobiliyatini rivojlantirish.

- O'z-o'zini boshqarish* – charchoq yoki shaxsiy his-tuyg'ularini ish faoliyatiga aralashtirmaslik ya'ni ularni biridan ajratib turish.

- Qa'tiyatliklilik* – bemorning holati haqida fikriga, diagnoziga aniq bo'lishi ikkilanishlarni yengishi, yakuniy qarorga kela olishni bo'lajak shifokorlarda rivojlantirish.

Tibbiyot oliygohi talabalarining psixologik salomatligini oshirish va kuchaytirish yuqori akademik yuklama hisoblanadi, stress va ruhiy charchash sharoitida o'zini-o'zi boshqarish, stressga chidamlilik va emotsional intellektni rivojlantirish ko'nikmalarini talab etadi. Asosiy e'tibor vaqtni samarali taqsimlash hisoblansa, pozitiv fikrlash, dam olish va ish rejimini to'g'ri tashkillantirish, hamda zarur hollarda psixologik yordamga murojaat qilish malakalarini shakllantirishga qaratilishi lozim.

Tibbiyot talabalari orasida psixologik salomatlikni mustahkamlash bo'yicha ko'nikmalar tarkibi quyidagilardan iborat:

Stressni boshqarish va emotsional barqarorlik: Stressli vaziyatlarda (imtihonlar, bemorlar bilan muloqot) hissiyotlarni nazorat qilish, kognitiv-xulq-atvor texnikalari orqali negativ fikrlarni pozitivga o'zgartirish, tana va miyani bo'shashtirish usullarini qo'llash.

Vaqtini rejalashtirish: O'qish, amaliyot va shaxsiy vaqtini samarali taqsimlash, charchashning oldini olish uchun burnout sindromi belgilarini erta aniqlash va dam olishni rejalashtirish.

Kommunikativ ko'nikmalar va "shifokor-bemor" muloqoti: Bemorlar bilan to'g'ri muloqot qilish, hissiy empatik chegaralarni saqlash, professional aloqalarni o'rnatishda ruhiy xotirjamlikni saqlash.

Psixogigiyena va turmush tarzi: Uyqu rejimiga rioya qilish, jismoniy faollik, to'g'ri ovqatlanish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini (do'stlar, ustozlar bilan muloqot) yaratish.

O'z-o'zini anglash va rivojlantirish: Shaxsiy emotsional intellektni oshirish, o'zining kuchli va kuchsiz tomonlarini tahlil qilish, psixologik chidamlilikni (resilience) kuchaytirish.

Demak, bugungi kunda tibbiyot oliygohi talabalarining psixologik salomatligini oshirish va kuchaytirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, stress va ruhiy charchash sharoitida o'zini-o'zi boshqarishni, stressga chidamlilik va emotsional intellektni rivojlantirish kabilar muhim omil hisoblanadi. Asosiy e'tibor vaqtini samarali taqsimlash hisoblansa, pozitiv fikrlash, dam olish va ish rejimini to'g'ri tashkillantirish, hamda zarur hollarda psixologik yordamga murojaat qilishni, shu bilan birga to'g'ri tashxis qo'yish va bemor bilan do'stona suhbatlashish orqali uning kasalligi sababini va davosini topishga va psixologik holatdan unga tushkunlikdan chiqishiga yordam berishga qaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Yusupova D.U. Talabalarining klinik tafakkurini rivojlantirishda simulyatsion yoki imitatsion metodlardan foydalanishning afzalliklari // Муг'аллим ҳам узликсиз билимдендирий. 2023.

2. Юсупова Д.У. Применение метода казустики в медицинском образовании// Муг'аллим ҳам узликсиз билимдендирий. 2023.

3. Yusupova D.U. Tibbiyot oliygohi talabalarining klinik tafakkurini rivojlantirishda amaliy mashg'ulotlardagi kichik guruhlarda ishlashning afzalliklari// Xalq ta'limi. 2024.

OLIIY TA'LIM TIZIMINI MODELLI BOSHQARISH STRATEGIYASINI SHAKLLANTIRISHNING MOHIYATI

Sharapov Abror Amanovich

Turon universiteti

[Tel:+998912170152](tel:+998912170152) sharapov-abror@mail.ru

Anotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasini modeli boshqarish strategiyasining mohiyati, bu yo'lda oliy ta'lim xizmatlari sifatini oshirish va ta'lim samaradorligini tizimli ravishda boshqarish ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, modellashtirish, pedagogik boshqaruv, tizim, mexanizm.

Аннотация: В данной статье представлена информация о механизме организации педагогического управления в высшей школе на основе системного моделирования. Помимо государственного заказа в сфере высшего образования, активно формируется общественный и профессиональный заказ на качественную подготовку высококвалифицированных кадров. Реализация этого процесса в определенных механизмах приводит к достижению эффективности.

Ключевые слова: Высшее образование, моделирование, педагогический менеджмент, система, механизм.

Abstract: This article discusses the essence of the model management strategy of a higher education institution, the importance of improving the quality of higher education services and systematically managing educational efficiency

Keywords: Higher education, modeling, pedagogical management, system, mechanis

Tez suratlarda rivojlanib borayotga sharoitda davlatimiz siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biri jamiyatning asosiy qadriyatlarini saqlab qolish bilan birga vatanimiz rivojlanishiga hamda boyliklarini ko'paytirishga hissa qo'shadigan yuqori intellektual mutaxassislarni tayyorlashdir. Bu yo'lda oliy ta'lim xizmatlari sifatini oshirish va ta'lim samaradorligini tizimli ravishda boshqarish ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy oliy ta'limning asosiy maqsadi jamiyatda yuqori salohiyatli "ta'lim-fan ishlab chiqarish" uchligini tizimli yaxlit ta'minlab, mutaxassislarni tayyorlashdir. Shu bilan zamonaviy iqtisodiy voqelik va milliy iqtisodiyot talablariga muvofiq Respublikamizning innovatsiyon rivojlanishni oldindan belgilay olishidadir.

Respublikamiz oliy ta'lim tizimini modulli boshqarish strategiya jarayonlarini batafsil o'rganilishiga qaramay, davlat va nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari modulli boshqarish strategiyalariga yetarlicha ahamiyat qaratish lozim.

Respublikamiz oliy ta'lim muassasalaridagi mavjud muammolarni bartaraf etishda oliy ta'lim muassasalari faoliyatining bir qator kontsepsual jihatdan xususiyatlarini hisobga oladigan strategiyalarni ishlab chiqish va ularni yangi iqtisodiyot sharoitlarga moslashtirish orqali erishish mumkin. Ushbu yondashuvni amalda qo'llash samarali strategik modulli boshqaruv tamoyillari, mexanizimlari va vositalarini ishlab chiqish va amalga oshirish asosida oliy ta'limda reaktiv boshqaruvdan proflaktik boshqaruvga o'tish imkonini beradi.

O'rganilgan adabiyotlarda oliy ta'lim tashkilotini modulli boshqarish strategiyasini ishlab chiqish amalga oshirish jarayonining mohiyatini aks ettiruvchi

turli xil strategik boshqaruv modellarini ko'rishimiz mumkin. Tadqiqotchi olimlar tomonidan taklif etilgan modellar asosan faoliyatning ma'lum bir sohasidagi (moliyaviy, marketing, investitsiya, va boshqalar) maqsadlarga erishishga qaratilgan va ma'lum bir strategik sohada barqaror raqobatbardosh ustunliklarga erishishni nazarda tutganlar. Biroq universitet rivojlanishining zamonaviy iqtisodiy voqeligi shuni ko'rsatadiki, tashkilotning muvaffaqiyatli faoliyati uning barcha resurslarini birlashtiradigan va tanlangan strategik modulli boshqarish yo'nalishni amalga oshirishdan sinergetik ta'sirni ta'minlaydigan, strategik tizimli modullarni ishlab chiqishga asoslangan bo'lishi kerak. Bu esa oliy ta'limda tizimli strategik boshqaruv modellarini shakllantirish uchun nazariy tamoyillarni ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi.

Respublikamiz universitetlarini rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqish boshqaruv ustivorliklarni to'g'ri belgilashga, shuningdek, oliy ta'limni tizimli boshqarish modulini shakllantirishda foydalaniladigan ma'lumotlarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash va keyinchalik qayta ishlash uchun bir qator ko'rsatkichlar va tamoyillarni oqilona tanlashga asoslangan bo'lishi kerak deb o'ylaymiz. Ularning tahlili natijalari modulli boshqarish jarayon tarkibiy qismlari doirasida boshqaruv qarorlarini samaradorligini oshiradi.

Har qanday oliy ta'lim muassasini rivojlantirish samaradorligi universitet tizimini modulli boshqarish jarayonini to'g'ri tashkil etish darajasiga sezilarli darajada bog'liq. Mantiqiy va asosli modulli boshqarish strategiya algoritimini ishlab chiqish va keyinchalik amalga oshirish universitetning modulli boshqaruv samaradorligini oshirish uchun jarayonning asosiy elementlari standartlashtiriladi.

Oliy ta'lim muassasining yuqori rahbariyati tashkilot va uning tarkibiy bo'linmalarining erishilgan natijalari, shuningdek, tanlangan strategik yo'nalishni amalga oshirishdagi potentsial muammolar haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lish kerak. Hozirgi vaqtda oliy ta'lim muassasining tizimli boshqarish modul strategiyasining samaradorligini baholashning umum qabul qilingan metododlogiyasi, shuningdek, tashkilotning yuqori rivojlanish natijalarining maqsadli natijalardan chetga chiqish darajasini aniqlash uchun ishlab chiqilgan mezonlar bazasi mavjud emas. Bu oliy ta'lim muassasining modulli boshqarish strategiyasini amalga oshirish samaradorligini baholashning metodologik yondashuvlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi. Bu esa oliy ta'lim muassasining modulli boshqarish bo'yicha bir qator chora-tadbirlarni asoslash, samaradorlik ko'rsatkichlarining joriy va maqsadli qiymatlari orasidagi tafovutlarni shakllantirish va tezda bartaraf etish imkonini beradi.

Xulosa:

Oliy ta'limni modulli boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish tartiblarini amalga oshirish, tarkibiy va mantiqiy modulni shakllantirish bo'yicha nazariy va

amaliy metodologik yondoshuvlar, tavsiyalarni asoslash, shuningdek ularni amalga oshirish samaradorligini baholash uchun ilmiy va amaliy vositalarni ishlab chiqish lozim.

Foydalangan adabiyotlar

1. Глушкова, Т. А. (2015). Системное моделирование в образовании: теоретические и практические аспекты. М.: Высшая школа.
2. Кузьмин, В. П. (2018). Системный подход в педагогическом управлении: от теории к практике. Санкт-Петербург: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена.
3. Махмутов, А. Ш., и др. (2017). Моделирование образовательных процессов в системе высшего образования. Казань: Казанский университет.
4. Костяев, П. И. (2014). Методы системного анализа в образовании: модели и приложения. М.: Научный мир.
5. Хенкин, А. М. (2016). Моделирование образовательных систем: от теории к реализации. М.: Юрайт.
6. Бердников, С. В. (2019). Педагогическое управление в условиях глобализации: системный подход. Екатеринбург: Уральский государственный университет.
7. Павленко, О. А. (2017). Системное моделирование в педагогическом управлении: теория и практика. М.: Инфра-М.
8. Смирнова, Т. Н. (2020). Анализ и прогнозирование образовательных процессов с использованием системного моделирования. М.: Высшая школа.
9. Демидова, Н. А. (2014). Системные методы в управлении высшим образованием. Казань: Казанский государственный университет.

RAQAMLI ABORIGINLAR:ALFA AVLODINING KOGNITIV INQILOBI

Abdiraimova Gulruh Samad qizi

Qarshi davlat universiteti doktoranti e-mail: gulruhabdiraimova@gmail.com

ORCID: <https://orcid//0009-0007-7766-6336>

Annotatsiya. Mazkur maqola raqamli texnologiyalar qurshovida shakllangan ilk bo‘g‘in ya’ni alfa avlodining kognitiv rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilishga bag‘ishlanadi. Tadqiqotda “raqamli aboriginlar”ning axborotni qabul qilish, qayta ishlash va xotirada saqlash mexanizmlari avvalgi avlodlardan tubdan farq qilishi ilmiy asoslab berilgan. Maqolada vizual idrokning ustuvorligi, “klipcha tafakkur” fenomeni va miya neyroplastikligining raqamli muhit ta’sirida o‘zgarishi kabi fundamental masalalar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Alfa avlodi, raqamli aboriginlar, kognitiv inqilob, neyroplastiklik, axborotni qayta ishlash, diqqat davomiyligi, klipcha tafakkur, raqamli miya, vizual idrok, boshqaruv funksiyalari, ekran vaqti, inson va

kompyuter aloqasi, raqamli muhitga sho'ng'ish, ta'lim paradigmalari, sun'iy intellekt ta'siri.

Аннотация. Данная статья посвящена анализу особенностей когнитивного развития альфа-поколения, первого поколения, сформировавшегося в среде цифровых технологий. Исследование научно обосновывает тот факт, что механизмы получения, обработки и хранения информации в памяти «цифровых аборигенов» принципиально отличаются от механизмов предыдущих поколений. В статье рассматриваются такие фундаментальные вопросы, как первенство визуального восприятия, феномен «клип-мышления» и изменения нейропластичности мозга под влиянием цифровой среды.

Ключевые слова: альфа-поколение, цифровые аборигены, когнитивная революция, нейропластичность, обработка информации, концентрация внимания, клип-мышление, цифровой мозг, визуальное восприятие, функции управления, экранное время, человеко-компьютерное взаимодействие, погружение в цифровую среду, образовательные парадигмы, влияние искусственного интеллекта.

Abstract. This article is devoted to the analysis of the cognitive development characteristics of Generation Alpha—the first demographic cohort to be fully immersed in a digital environment from birth. The study provides a scientific basis for how the mechanisms of information perception, processing, and retention among “digital natives” fundamentally differ from previous generations. The paper examines fundamental issues such as the dominance of visual perception, the phenomenon of “clip thinking” and the transformation of brain neuroplasticity under the influence of digital environments.

Keywords: Generation Alpha, cognitive revolution, digital neuroplasticity, clip thinking, digital environment, information processing, educational transformation.

I. Kirish. Insoniyat sivilizatsiyasi tarixida har bir yangi avlod o'zidan oldingisidan texnologik va ijtimoiy muhitning o'zgarishi bilan farqlanib kelgan. Biroq, 2010-yildan 2024-yilgacha tug'ilgan va tug'ilayotgan, sotsiolog Mark MakKrindl tomonidan “Alfa avlodi” (Generation Alpha) deb nomlangan demografik guruh, insoniyat tarixidagi butunlay raqamli ekotizim ichida shakllangan birinchi bo'g'indir. Agar avvalgi “Milleniallar” yoki “Z” avlodi raqamli texnologiyalarni hayotiga integratsiya qilgan “adaptive” avlodlar hisoblansa, alfa avlodi vakillari uchun sun'iy intellekt, algoritmlar va doimiy onlayn reallik ekzistensial poydevordir.[1,15–18]

Raqamli texnologiyalar nafaqat tashqi muloqot vositasi, balki kognitiv funksiyalarning kengaytmasi sifatida namoyon bo'lmoqda. Alfa avlodi

shakllanishining ilk davridanoq sensorli ekranlar, ovozli yordamchilar (Siri, Alexa) va algoritmlangan kontent (YouTube Kids, TikTok) qurshovida bo'lishi, ularning miya neyropastikligiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi. Neyrobiologik nuqtai nazardan, bolalikdagi intensiv raqamli stimulyatsiya miyaning vizual korteks qismining o'ta faollashishiga va ayni paytda fonologik hamda tahliliy markazlarning ishlash uslubi o'zgarishiga olib kelmoqda. Bu jarayon "Raqamli miya" fenomenini keltirib chiqarmoqda, bu yerda axborotni qabul qilish tezligi oshsa-da, uning sifatli tahlili segmentatsiyaga uchramoqda. [5, 112–115]

Shuningdek, mazkur kirish qismida raqamli aboriginlarning xotira mexanizmlari transformatsiyasi masalasi ham ko'tariladi. "Gugl effekti" yoki kognitiv offloading jarayoni shuni ko'rsatadiki, alfa avlodi miyasi faktologik ma'lumotlarni saqlashdan ko'ra, ma'lumotni qidirib topish algoritmlarini saqlashga ko'proq energiya sarflaydi. Bu esa bilish jarayonining tashqi resurslarga qaramligini oshirib, fundamental bilimlar poydevorini xavf ostiga qo'yishi mumkin. [6,988–990]

II.Metodlar. Ushbu tadqiqot Alfa avlodining kognitiv transformatsiyasini o'rganish uchun bir necha bosqichli tahliliy yondashuvga asoslanadi. Tadqiqot strategiyasi shunchaki kuzatuv emas, balki zamonaviy neyropsixologiya va raqamli pedagogika sohasidagi mavjud nazariy va empirik ma'lumotlarni sintez qilish orqali shakllantirildi. Quyida maqolani tayyorlashda qo'llanilgan asosiy metodologik usullar keltirilgan:

1. *Tizimli ilmiy tahlil va interpretatsiya.* Tadqiqotning asosiy qismini so'nggi o'n yillikda chop etilgan nufuzli ilmiy nashrlar, jumladan, "Web of Science" va "Scopus" bazalaridagi tadqiqotlarni o'rganish tashkil etdi. Bunda e'tibor raqamli muhitning bolalar miyasiga ta'sirini o'rganuvchi neyro-tasvirlash (fMRI va EEG) natijalariga qaratildi. Mazkur metod Alfa avlodining axborotni qabul qilish uslubi haqidagi farazlarni mavjud ilmiy dalillar bilan solishtirish imkonini berdi. [5, 110]

2. *Avlodlararo qiyosiy yondashuv.* Alfa avlodining kognitiv profilini aniqroq ko'rsatish uchun "Z" va "Millenial" avlodlarining rivojlanish ko'rsatkichlari bilan qiyosiy tahlil o'tkazildi. Qiyoslov jarayonida quyidagi kognitiv o'zgaruvchilarga asosiy e'tibor qaratildi: [1, 52–55]

- *Axborotni vizual tahlil qilish tezligi:* Tasviriy va matnli signallarni qayta ishlash vaqti;
- *Diqqat barqarorligi:* Bir mavzu ustida diqqatni jamlash davomiyligidagi o'zgarishlar;
- *Xotira ierarxiyasi:* Ma'lumotni miyada saqlash va tashqi raqamli manbalarga tayanish o'rtasidagi nisbat.

3. *Kognitiv modellashtirish*. Alfa avlodining raqamli dunyo bilan o‘zaro aloqasini o‘rganishda bola va texnologiyani yaxlit bir kognitiv tizim sifatida ko‘ruvchi modellashtirish usuli qo‘llanildi. Bu orqali “klipcha tafakkur” qanday paydo bo‘lishi — ya’ni miya juda qisqa va tezkor axborot oqimini qanday tartibda qayta ishlashi tahlil qilindi. Tadqiqotda inson diqqatining cheklangan resurslari nazariyasi asosida, doimiy “onlayn” bo‘lish kognitiv yuklamani qanday o‘zgartirishi o‘rganildi. [6,988–990]

4. *Neyropsixologik baholash*. Tahlil jarayonida Alfa avlodi vakillarida “boshqaruv funksiyalari” (ishchi xotira, kognitiv moslashuvchanlik va impuls nazorati) qanday shakllanayotgani neyropsixologik nuqtai nazardan ko‘rib chiqildi. Raqamli o‘yinlar va ijtimoiy platformalardagi “tezkor mukofot” (dofamin stimulyatsiyasi) tizimining bolalardagi kognitiv sabr-toqatga ta’siri nazariy jihatdan asoslandi. [2, 124–130]

5. *Ma’lumotlar ishonchliligi va cheklovlar*. Tadqiqotda foydalanilgan xulosalar mustaqil tadqiqot institutlari (masalan, McCrindle Research va Stanford kognitiv laboratoriyalari) taqdim etgan hisobotlar bilan kross-tahlil qilindi. Shuni ta’kidlash kerakki, alfa avlodi hali to‘liq shakllanib ulgurmagani sababli, tadqiqotning natijalari ma’lum ma’noda prognozli va dinamik xarakterga ega. Bu esa kelajakda yanada chuqurroq va uzoq muddatli (longitudinal) kuzatuvlar o‘tkazish zarurligini bildiradi. [3, 210–215]

III. Natijalar. Tadqiqot doirasida olingan natijalar alfa avlodi kognitiv arxitekturasining uchta asosiy yo‘nalishda transformatsiyaga uchraganini tasdiqladi. Ushbu ma’lumotlar vizual skanerlash, diqqat dinamikasi va xotira ierarxiyasidagi sifat o‘zgarishlarini ko‘rsatadi.

1. Vizual axborotni qayta ishlashning ustuvorligi. Olingan ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, Alfa avlodi vakillarida vizual korteksning neyronal faolligi matnli ma’lumotni qayta ishlovchi sohalarga nisbatan 25-30% yuqori ko‘rsatkichga ega. Eksperimental kuzatuvlar natijasida aniqlanishicha, ushbu avlod bolalari statik matnga nisbatan dinamik infografika va video-kontentni 1.5 barobar tezroq “skanerlash” qobiliyatiga ega. Bu esa ularda “pattern recognition” (andozalarni tanish) qobiliyatining kuchayganini, biroq semantik tahlil chuqurligining biroz pasayganini anglatadi. [2, 116]

2. Diqqatning taqsimlanishi va “Switching” koeffitsienti. Diqqat barqarorligini o‘rganish natijasida “diqqat fragmentatsiyasi” hodisasi aniqlandi. Alfa avlodi vakillari bir vazifa ustida chalg‘imasdan diqqatni jamlash borasida avvalgi avlodlardan 20% pastroq natija ko‘rsatgan bo‘lsa-da, “task-switching” (vazifalararo tezkor bo‘yicha 15% yuqori almashish) tezligi samaradorlikka ega ekanliklari ma’lum bo‘ldi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ularning kognitiv tizimi chiziqli diqqatdan ko‘ra, ko‘p kanalli axborot oqimiga yaxshiroq moslashgan. Bu

esa an'anaviy 45 daqiqalik dars formatining ushbu avlod kognitiv ritmiga mos kelmasligini dalillaydi. [6, 992–995]

3. “Kognitiv offloading” va xotira strukturasi. Xotira funksiyalarini tahlil qilish jarayonida “ekzo-xotira” tizimiga tayanish darajasi ortgani aniqlandi. Natijalarga ko'ra, alfa avlodi vakillarining 70% dan ortig'i faktik ma'lumotlarni yodda saqlashdan ko'ra, qidiruv tizimlari yoki bulutli omborlardan foydalanishni afzal ko'radi. Bu jarayon miyaning gipokamp qismidagi yuklamani kamaytirib, ishchi xotira resurslarini operativ masalalarni echishga yo'naltiradi. Biroq, bu holat bazaviy bilimlar bazasining “yuzaki” shakllanishiga olib kelishi mumkinligi kuzatildi. [2, 135]

4. Dofaminergetik stimulyatsiya va kognitiv sabr. Raqamli o'yinlar va interaktiv platformalar bilan o'zaro aloqa natijasida bolalarda “tezkor qayta aloqa” kutish darajasi o'sgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kognitiv vazifa 30-60 soniya ichida ijobiy natija yoki rag'bat bermasa, Alfa avlodi vakillarida motivatsiya koeffitsienti keskin tushib ketadi. Bu “kognitiv sabr”ning pasayishi sifatida baholandi, bu esa uzoq muddatli intellektual loyihalarda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. [3, 198]

IV. Xulosa. An'anaviy ta'lim modellari ushbu raqamli avlod uchun o'z dolzarbligini yo'qotmoqda. Ularning kognitiv salohiyatini kelajakda to'liq ro'yobga chiqarish uchun “mikro-o'rganish” strategiyalari, vizual-didaktik simulyatsiyalar va kognitiv moslashuvchanlikni oshirishga mo'ljallangan metodologiyalarni joriy etish zarur. Bundan tashqari, raqamli faoliyat va neyrobiologik sog'liq o'rtasida muvozanatni saqlash, ayniqsa, kognitiv gigiyenaga rioya qilish orqali ushbu avlodning intellektual kelajagi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Alfa avlodi faqat texnologiya foydalanuvchilari emas; ular bilan doimiy intellektual simbiozda yashovchi “gibrid ong”ning birinchi egalaridir.

V. Foydalanilgan adabiyotlar (References):

1. M.McCrindle, A. Fell. Generation Alpha: Understanding the Babies of the 2010s and the Teens of the 2020s. Hachette Australia. 2020. – pp. 15–18, 52–55
2. N. Carr. The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains (Revised ed.). W. W. Norton & Company. 2020. – pp. 115–120, 124–130, 135–137
3. J. Haidt. The Anxious Generation: How the Great Rewiring of Childhood Is Causing an Epidemic of Mental Illness. Penguin Press. 2024. – pp. 198–202, 210–215, 220–225
4. R.Ziatdinov, J. Cilliers. Generation Alpha: Cognitive development and challenges in the era of artificial intelligence. Journal of Educational Sciences & Psychology. 2023. – pp. 45–47

5. G. W. Small. Brain health: The effect of technology on the developing mind. *Nature Reviews Neuroscience*. 2020. – pp. 110–118
6. M. R. Uncapher, A. D. Wagner. Minds and brains of media multitaskers: Current findings and future directions. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*. 2018. – pp. 988–995

**RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING
DIDAKTIK TAYYORGARLIGINI FUNKSIONAL MODELLASHTIRISHNING
NAZARIY-METODIK ASOSLARI**

Abduhalimova Yulduz Normurod qizi

*Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'limda matematika va ona tili
kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashtirish va raqamli transformatsiya sharoitida pedagogik ta'limning mazmuniy transformatsiyasi tadqiq etiladi. Tadqiqotning markazida bo'lajak o'qituvchilarning didaktik tayyorgarligini funksional modellashtirish orqali tizimlashtirish masalasi turadi. Muallif an'anaviy didaktika tamoyillarini zamonaviy raqamli texnologiyalar imkoniyatlari bilan sintez qilish zaruratini ilmiy asoslab beradi. Maqolada o'qituvchi faoliyatining kognitiv, texnologik va refleksiv funksiyalari o'zaro uzviy bog'liqlikda tahlil qilingan hamda pedagogik jarayonni algoritmizatsiya metodologik afzalliklari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, funksional, raqamli ta'lim, modellashtirish, didaktik tayyorgarlik, interaktiv, bo'lajak o'qituvchi

Аннотация: В данной статье рассматривается содержательная трансформация педагогического образования в контексте глобализации и цифровой трансформации. В центре исследования – вопрос систематизации дидактической подготовки будущих учителей посредством функционального моделирования. Автор научно обосновывает необходимость синтеза принципов традиционной дидактики с возможностями современных цифровых технологий. В статье анализируются познавательные, технологические и рефлексивные функции деятельности учителя в их взаимосвязи и подчеркиваются методологические преимущества алгоритмизации педагогического процесса.

Ключевые слова: образование, функциональное, цифровое образование, моделирование, дидактическая подготовка, интерактивное, будущий учитель

Abstract: This article examines the substantive transformation of pedagogical education in the context of globalization and digital transformation. The focus of the study is on the issue of systematizing the didactic training of

future teachers through functional modeling. The author scientifically substantiates the need to synthesize the principles of traditional didactics with the capabilities of modern digital technologies. The article analyzes the cognitive, technological and reflexive functions of teacher activity in their interconnectedness and highlights the methodological advantages of algorithmizing the pedagogical process.

Keywords: education, functional, digital education, modeling, didactic training, interactive, future teacher

Bugungi kunda ta'lim paradigmasining almashinuvi axborotlarni oddiy uzatishdan, murakkab raqamli ta'lim muhitida bilimlarni konstruksiyalash jarayoniga o'tishni taqozo etmoqda. Bo'lajak o'qituvchilarning didaktik tayyorgarligi endilikda faqatgina metodik bilimlarning majmuasi emas, balki yuqori darajadagi moslashuvchanlikka ega bo'lgan funksional tizim sifatida qaralishi lozim.

Raqamli ta'lim muhitida pedagogik faoliyatning o'ziga xosligi shundaki, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqot ko'p qatlamli axborot maydonida kechadi. Bu maydonda sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar va adaptiv, ya'ni "hamma uchun bir xil dars" o'rniga har kimga mos ta'lim berish usulidagi o'qitish texnologiyalari didaktik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Binobarin, bo'lajak mutaxassisning tayyorgarligini funksional modellashtirish — bu uning kelgusi faoliyatini oldindan loyihalashtirish va kutilmagan ta'limiy vaziyatlarda barqaror natijaga erishishni kafolatlash demakdir.

Funksional modellashtirish o'quv jarayonini o'zgarmas holatdan o'zgaruvchan holatga o'tkazishga imkon beradi. Bunda har bir didaktik amal muayyan natijaga yo'naltirilgan funksiya sifatida qaraladi. Ushbu modelning konseptual negizida ta'lim jarayonini "qora quti" tamoyili asosida emas, balki shaffof va boshqariladigan algoritmlar tizimi sifatida qurish g'oyasi yotadi. Bu jarayonda axborot oqimlarini boshqarish va ularni pedagogik maqsadlarga muvofiq transformatsiya qilish o'qituvchining asosiy funksional vazifasiga aylanadi.

Bo'lajak o'qituvchining didaktik tayyorgarligini funksional modellashtirishda uchta asosiy yo'nalishni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Epistemologik-texnologik yo'nalish: Bu yo'nalishda o'qituvchi ilmiy bilimlarni raqamli kontentga aylantirish funksiyasini bajaradi. Bu shunchaki matnni onlayn formatga o'tkazish emas, balki kognitiv psixologiya qonuniyatlariga tayangan holda bilimlarni multimedia vositalari yordamida vizuallashtirish va strukturaviy optimallashtirishdir.

2. Interaktiv-kommunikativ yo'nalish: Raqamli muhitdagi didaktik muloqot o'zining asinxron tabiati bilan ajralib turadi. Funksional model doirasida o'qituvchi onlayn jamoalarni shakllantirish, virtual hamkorlikni rag'batlantirish va masofaviy

pedagogik diagnostikani amalga oshirish funksiyalarini o'zlashtirishi lozim. Bu o'rinda "teskari aloqa" funksiyasi markaziy o'rinni egallaydi.

3.Evristik-analitik yo'nalish: Zamonaviy o'qituvchi ta'lim jarayonining muhandisi sifatida o'quvchi yutuqlarini tahlil qilish va shu asosda didaktik modelni korreksiya qilish mahoratiga ega bo'lishi kerak. Bu funksiya ta'limning shaxsga yo'naltirilganlik tamoyilini amalda ta'minlashga xizmat qiladi.

Olib borilgan tadqiqotlarda shuni anglashimiz mumkinki, didaktik tayyorgarlikni funksional modellashtirish talabalarida tizimli fikrlashni shakllantiradi. An'anaviy metodikadan farqli o'laroq, ushbu model bo'lajak o'qituvchiga ta'lim vositalarini o'zgaruvchan vaziyatlarga mos ravishda tanlash va ularni integratsiya qilish imkonini beradi. Masalan, raqamli didaktika sharoitida o'qituvchi darsni loyihalashtirishda "bilim beruvchi" funksiyasidan "o'quv traektoriyasini boshqaruvchi" funksiyasiga o'tishi, uning tayyorgarlik darajasi funksional jihatdan qanchalik moslashuvchan ekanligini belgilaydi. Bu esa o'z navbatida ta'lim oluvchilarning motivatsiyasini oshirishga va o'quv materialini o'zlashtirish samaradorligini o'rtacha 25-30 foizga yaxshilashga zamin yaratadi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, xalqaro ta'lim standartlari darajasida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash ularning didaktik faoliyatini funksional modellashtirishni talab etadi. Bu yondashuv pedagogik ta'limni texnologik va insonparvarlik tamoyillari asosida modernizatsiya qilishning eng samarali yo'lidir. Funksional model asosida shakllangan didaktik kompetentlik bo'lajak o'qituvchining raqamli jamiyatda raqobatbardoshligini ta'minlovchi fundamental omil bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Jo'rayev. R.X. Pedagogik mahorat asoslari. Toshkent: O'qituvchi. 2018
2. Azizxo'jayeva. N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2019
3. Qodirov. B.R Ta'lim jarayonini loyihalash va boshqarish. Toshkent. 2020
4. Абдухалимова Ю. (2022). Педагогическая подготовка будущих учителей в воспитании самостоятельно мыслящих, творческих лиц в процессе непрерывного образования. Общество и инновации, 3(8/S), 103–108.
5. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy kompetentlikka tayyorlash hozirgi davrning dolzarb muammosi Y Abduhalimova - TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY ..., 2022
6. The Importance of the Steam Program in the Formation of Mathematical Knowledge in Primary Class Students S Mehriniso - Web of Semantic: Universal Journal on Innovative ..., 2023

7. Шаббазова, Д. Р. (2018). АНАЛИЗ ФАКТОРОВ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ. Научные горизонты, (11-1), 350-355.
8. General Classification of the Didactic Process in Primary Grades G Akmalova, YN Abduhalimova - Web of Semantic: Universal Journal on Innovative ..., 2023

SUV DOLZARBLIGI VA SUVNI TEJASH TEXNOLOGIYALAR

Safarova Nilufar Vohidovna

Qarshi davlat texnika universiteti talabasi Irrigatsiya Muhandisligi fakulteti

Melioratsiya va yer kadastrasi assistenti

Hamdamova Dildora Murodulla qizi

Yer kadastr va yer tuzish yunalishi 2-kurs talabasi ddildoraham2006@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada suv resurslaridan oqilona foydalanish va ularni tejashning zamonaviy texnologiyalari tahlil qilingan. Xususan, tomchilatib sug'orish, yomg'irlatib sug'orish, aqlli sug'orish tizimlari hamda mulchalash usullarining samaradorligi ilmiy asosda yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ushbu texnologiyalarni qo'llash orqali suv sarfini sezilarli darajada kamaytirish va qishloq xo'jaligi hosildorligini oshirish mumkinligi aniqlangan.

Kalit so'zlar. Suv resurslari, suvni tejash, tomchilatib sug'orish, yomg'irlatib sug'orish, aqlli sug'orish, qishloq xo'jaligi, suv tanqisligi, mulchalash, innovatsion texnologiyalar, samaradorlik.

Аннотация: В данной статье проанализированы современные технологии рационального использования и экономии водных ресурсов. В частности, на научной основе освещена эффективность таких методов, как капельное орошение, дождевальное орошение, интеллектуальные системы орошения, а также мульчирование. По результатам исследования установлено, что применение данных технологий позволяет существенно сократить расход воды и повысить урожайность сельскохозяйственных культур.

Ключевые слова: водные ресурсы, водосбережение, капельное орошение, дождевальное орошение, интеллектуальное орошение, сельское хозяйство, дефицит воды, мульчирование, инновационные технологии, эффективность.

Abstract: This article examines modern technologies for the efficient use and conservation of water resources. In particular, it analyzes the effectiveness of drip irrigation, sprinkler irrigation, smart irrigation systems, and mulching methods on a scientific basis. The study results show that the use of these technologies can significantly reduce water consumption and increase agricultural productivity.

Keywords: water resources, water conservation, drip irrigation, sprinkler irrigation, smart irrigation systems, agriculture, water scarcity, mulching, innovative technologies, efficiency.

Bugungi kunda qishloq xo‘jaligi oldida turgan eng dolzarb muammolardan biri – bu suv resurslaridan oqilona foydalanishdir aholi sonining ortib borishi, iqlim o‘zgarishi va suv manbalarining cheklanishi sug‘orish tizimlarini yanada takomillashtirishni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy sug‘orishda suv resurslarini monitoring qilish muhim ahamiyat kasb etadi an’anaviy sug‘orish usullarida suv ko‘pincha me‘yorida ortiq sarflanadi bu esa nafaqat suv isrofini keltirib chiqaradi, balki tuproqning sho‘rlanishi va unumdorligining pasayishiga ham sabab bo‘ladi. Zamonaviy yondashuv esa aynan monitoring orqali suvdan foydalanishni nazorat qilishga asoslanadi.

Monitoring tizimlarining joriy etilishi bir qator ijobiy natijalarni beradi avvalo, suv sarfi sezilarli darajada kamayadi o‘simliklar aynan zarur bo‘lgan vaqtda suv bilan ta‘minlanadi, bu esa hosildorlikni oshiradi ortiqcha sug‘orishning oldi olinib, tuproq degradatsiyasi kamayadi natijada ekologik muvozanat saqlanadi. Hozirgi davrda suv resurslari insoniyat oldida turgan eng muhim ekologik va iqtisodiy muammolardan biriga aylanib bormoqda aholi sonining ortishi, sanoat va qishloq xo‘jaligining jadal rivojlanishi natijasida suvga bo‘lgan talab keskin oshmoqda. Shu bilan birga, global iqlim o‘zgarishi, yog‘ingarchilik miqdorining kamayishi va suv manbalarining kamayib borishi suv tanqisligi muammosini yanada kuchaytirmoqda ayniqsa, qurg‘oqchil hududlarda joylashgan O‘zbekiston uchun bu masala nihoyatda dolzarbdir qishloq xo‘jaligi mamlakat iqtisodiyotining asosiy tarmoqlaridan biri bo‘lib, umumiy suv resurslarining katta qismi aynan shu sohada sarflanadi.

An’anaviy sug‘orish usullarining samaradorligi past bo‘lib, suvning katta qismi yerga shimilishi natijasida yo‘qotilmoqda bu esa suv resurslaridan oqilona foydalanish zaruratini keltirib chiqarmoqda shu nuqtai nazardan, suvni tejash texnologiyalarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy usullar, jumladan tomchilatib sug‘orish, yomg‘irlatib, aqlli suv o‘lchagich va mulchalab sug‘orish tizimlari suvdan samarali foydalanish imkonini beradi ushbu texnologiyalar yordamida nafaqat suv sarfi kamayadi, balki tuproq unumdorligi va ekinlar hosildorligi ham oshadi. Suv resurslarini boshqarish va ularni tejash masalalari bugungi kunda ilmiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi xalqaro tashkilotlar, xususan FAO hisobotlarida tomchilatib va yomg‘irlatib sug‘orish tizimlari suv tejashning eng samarali usullari sifatida e‘tirof etilgan. Ushbu texnologiyalar orqali suv sarfini sezilarli darajada kamaytirish bilan birga, ekinlar hosildorligini oshirish mumkinligi ilmiy asoslab berilgan.

“Suvni tejash texnologiyalarining asosiy ko‘rsatkichlari va samaradorligi”

Texnologiya turi	Suv tejash darajasi	Afzalliklari	Kamchiliklari
Tomchilatib sug'orish	40-60%	Suv tejaladi, hosildorlik oshadi	Boshlang'ich xarajat yuqori
Yomg'irlatib sug'orish	30-40%	Bir tekis sug'orish	Shamol ta'siri mavjud
Lazer tekslash	20-30%	Suv teng taqsimlanadi	Maxsus texnika talab etadi
An'anaviy sug'orish	10-15%	Odiy va arzon	Suv yo'qotish ko'p

Mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan izlanishlarda O'zbekiston sharoitida suv tanqisligini kamaytirishning asosiy omillaridan biri sifatida innovatsion texnologiyalarni joriy etishda, suv resurslarini raqamli boshqarish va monitoring tizimlarini qo'llash zarurligi ta'kidlangan. Xususan, tahliliy usul yordamida mavjud ilmiy adabiyotlar va statistik ma'lumotlar o'rganildi, taqqoslash usuli orqali an'anaviy va zamonaviy sug'orish texnologiyalarining samaradorligi solishtirildi shuningdek, statistik tahlil asosida suv sarfi va hosildorlik ko'rsatkichlari umumlashtirildi. Tadqiqotda sistemali yondashuv qo'llanilib, suv resurslarini boshqarish jarayoni yagona tizim sifatida ko'rib chiqildi hamda amaliy kuzatuvlar orqali mavjud texnologiyalarning natijalari tahlil qilindi.

O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida suvni tejash texnologiyalarining qishloq xo'jaligida yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi xususan, zamonaviy sug'orish usullarini qo'llash orqali suv resurslaridan foydalanish darajasi sezilarli darajada yaxshilanadi hamda hosildorlik oshadi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, **tomchilatib sug'orish texnologiyasi** suv sarfini o'rtacha 40–60% gacha kamaytirish imkonini beradi bu usulda suv bevosita o'simlik ildiziga yetkazilgani sababli ortiqcha yo'qotishlar (bug'lanish, sizib ketish) keskin kamayadi natijada, ekinlarning o'sishi yaxshilanib, hosildorlik 20–50% gacha ortishi kuzatildi. **Yomg'irlatib sug'orish tizimi** esa suvni maydon bo'ylab bir tekis taqsimlash imkonini beradi ushbu texnologiya orqali suv tejash darajasi 30–40% ni tashkil etadi, hosildorlik esa 15–30% gacha oshadi bu usul ayniqsa katta maydonlarda samarali hisoblanadi.

Shuningdek, **aqlli sug'orish tizimlari** (sensorlar va avtomatlashtirilgan boshqaruv asosida) suvdan foydalanish samaradorligini yanada oshiradi bunday tizimlar tuproq namligini real vaqt rejimida nazorat qilib, faqat zarur bo'lgan

paytda sug'orishni amalga oshiradi natijada suv sarfi 50% gacha kamayishi va hosildorlik 25–40% gacha oshishi mumkin. Hozirgi vaqatda zamonaviy texnologiyalar bilan bir vaqtda **mulchalab sug'orish usuli ham yaxshi samara bermoqda** tuproq yuzasini yopish orqali namlikning bug'lanishi kamayib, suvni tejash darajasi 20–30% ni tashkil etdi shu bilan birga, tuproq unumdorligi va ekinlarning barqaror o'sishi ta'minlandi umuman olganda, qishloq xo'jaligida olib borilgan tadqiqotlarda o'simlikning o'sishi sharoitiga ijobiy ta'sir ko'rsatayapti va natijalar shuni ko'rsatadiki, suvni tejash texnologiyalarini kompleks ravishda qo'llash eng yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

Suvni tejash texnologiyalarini joriy etish qishloq xo'jaligida nafaqat suv resurslarini tejash, balki ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda ham muhim omil hisoblanadi biroq, ushbu texnologiyalarni keng joriy etish jarayonida bir qator muammolar mavjud avvalo, zamonaviy sug'orish tizimlarini o'rnatish uchun talab etiladigan boshlang'ich investitsiyalar nisbatan yuqori hisoblanadi. Bu esa kichik va o'rta xo'jaliklar uchun moliyaviy qiyinchiliklar tug'diradi shu sababli, davlat tomonidan subsidiyalar ajratish, imtiyozli kreditlar berish va investitsiya dasturlarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, texnologiyalarni samarali qo'llash uchun yetarli darajada bilim va malaka talab etiladi amaliyotda ko'plab fermerlar zamonaviy sug'orish tizimlaridan to'liq foydalanish bo'yicha yetarli tajribaga ega emas bu esa texnologiyalarning samaradorligini pasaytirishi mumkin. Shu bois, mutaxassislarini tayyorlash, o'quv-seminarlar tashkil etish va maslahat xizmatlarini rivojlantirish zarur.

Uchinchidan, infratuzilma masalalari ham muhim o'rin tutadi suv ta'minoti tizimlarining eskirganligi, suv yo'qotishlarining yuqoriligi hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun zarur texnik bazaning yetarli emasligi muammolarni yuzaga keltirmoqda. Bu borada suv xo'jaligi tizimini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi shu bilan birga, tadqiqot natijalari suvni tejash texnologiyalarini kompleks tarzda qo'llash eng yuqori samaradorlikka olib kelishini ko'rsatdi ya'ni, tomchilatib sug'orish, mulchalash va aqlli boshqaruv tizimlarini birgalikda qo'llash orqali suv sarfini maksimal darajada kamaytirish va hosildorlikni oshirish mumkin.

Xulosa.

Mazkur tadqiqot natijalariga ko'ra, suvni tejash texnologiyalarini qishloq xo'jaligida joriy etish suv resurslaridan oqilona foydalanishning eng samarali yo'llaridan biri ekanligi aniqlandi ayniqsa, tomchilatib sug'orish, yomg'irlatib sug'orish va aqlli sug'orish tizimlari suv sarfini sezilarli darajada kamaytirish bilan birga, ekinlar hosildorligini oshirishga xizmat qiladi suv yo'qotishlarini kamaytirish, tuproq unumdorligini saqlash va ekologik barqarorlikni ta'minlash

muhim omil sanaladi. Shu bilan birga, ushbu texnologiyalarni amaliyotga keng joriy etish orqali suv tanqisligi muammosini yumshatish imkoniyati mavjud biroq, texnologiyalarni joriy etishda yuqori boshlang'ich xarajatlar, texnik bilimlarning yetishmasligi va infratuzilma muammolari kabi omillar ma'lum darajada to'sqinlik qilmoqda. Shuning uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralari kuchaytirish, mutaxassislar tayyorlash va zamonaviy infratuzilmani rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy sug'orish usullariga nisbatan tomchilatib sug'orish, yomg'irlatib sug'orish, lazer tekislash va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari suvdan foydalanish samaradorligini bir necha barobarga oshiradi, suv yo'qotishlarini keskin kamaytiradi hamda energiya va mehnat resurslarini tejash imkonini beradi.

Bundan tashqari, suvni tejash texnologiyalarini qo'llash tuproqning meliorativ holatini yaxshilash, sho'rlanish va eroziya jarayonlarini kamaytirish, o'simliklarning optimal o'sish sharoitini yaratish orqali hosildorlikni oshirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar asosida suv sarfini monitoring qilish, masofadan boshqarish va aniq sug'orish (precision irrigation) tizimlarini joriy etish suv resurslarini boshqarishda yangi bosqichni boshlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 24-fevraldagi qarori. Qishloq xo'jaligida suvni tejovchi texnologiyalarni joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida. – Toshkent, 2021.
2. **Xamidov M., Pulatov A.** *“Qishloq xo'jaligida suvni tejash texnologiyalari”*, Toshkent davlat agrar universiteti, Toshkent, 2018.
3. **Toshbekov U.** – *“O'zbekiston sharoitida tomchilatib sug'orish texnologiyasi”*, TIQXMMI, Toshkent, 2017.
4. **Islomov S.** *“Yer va suv resurslaridan samarali foydalanish asoslari”*, Samarqand davlat universiteti, Samarqand, 2016.
5. **Raxmonov Q.** *“Sug'oriladigan dehqonchilikda innovatsion texnologiyalar”*, Toshkent davlat agrar universiteti, Toshkent, 2019.
6. **Karimov Sh.** *“Suv xo'jaligida zamonaviy boshqaruv tizimlari”*, TIQXMMI, Toshkent, 2020.
7. **Nazarov F.** *“Qishloq xo'jaligini raqamlashtirish va suv tejash texnologiyalari”*, Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti, Andijon, 2022.
8. **O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligi vazirligi** *“Suv resurslaridan foydalanish bo'yicha yillik hisobotlar”*, Toshkent, 2021–2023.

9.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni. “Suv xo‘jaligini rivojlantirish konsepsiyasi 2020–2030 yillar uchun”. – Toshkent, 2019.

**ONA TILI DARSLARIDA MUAMMOLI VAZIYATLAR ORQALI
TALABALARDA ILMIY FARAZ (GIPOTEZA) YARATISH KO‘NIKMASINI
RIVOJLANTIRISH**

Abdisodiqova Marjina Normurod qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Qarshi davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida ona tili darslarini tashkil etishda muammoli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish va bu orqali talabalarda gipotetik-deduktiv fikrlashni rivojlantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda dars jarayonida muammoli vaziyatlarni yuzaga keltirish usullari hamda talabalar tomonidan ilmiy farazlarni (gipoteza) shakllantirish mexanizmlari tahlil qilingan. Maqolada til hodisalarini tahlil qilishda talabalarning tadqiqotchilik kompetensiyasini oshirish bo‘yicha metodik tavsiyalar keltirilgan bo‘lib, bu yondashuv nazariy bilimlarni amaliy tadqiqotlar bilan bog‘lashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ona tili ta’limi, muammoli vaziyat, ilmiy faraz, gipotetik-deduktiv yondashuv, tadqiqotchilik faoliyati, lingvistik tahlil, kognitiv rivojlanish.

Abstract: This article discusses the use of problem-based learning technologies in organizing Mother Tongue lessons in higher education institutions and the development of students' hypothetical-deductive thinking. The study analyzes the methods of creating problem situations in the classroom and the mechanisms for students to formulate scientific hypotheses. The article provides methodological recommendations for increasing the research competence of students in the analysis of linguistic phenomena, an approach that serves to bridge the gap between theoretical knowledge and practical research.

Keywords: mother tongue education, problem situation, scientific hypothesis, hypothetical-deductive approach, research activity, linguistic analysis, cognitive development.

Аннотация: В данной статье рассматривается использование технологий проблемно-ориентированного обучения при организации уроков родного языка в высших учебных заведениях и развитии у студентов гипотетико-дедуктивного мышления. Анализируются методы создания проблемных ситуаций в классе и механизмы формулирования студентами научных гипотез. В статье представлены методические рекомендации по повышению исследовательской компетентности студентов в анализе

языковых явлений, подход, способствующий преодолению разрыва между теоретическими знаниями и практическими исследованиями.

Ключевые слова: обучение родному языку, проблемная ситуация, научная гипотеза, гипотетико-дедуктивный подход, исследовательская деятельность, лингвистический анализ, когнитивное развитие.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim paradigmasida talabalarni oddiygina tayyor bilimlarni o'zlashtiruvchi subyektdan, mustaqil izlanuvchi va ijodkor tadqiqotchiga aylantirish ustuvor vazifa hisoblanadi. Xususan, ona tili ta'limi jarayoni faqat til qoidalari va grammatik normalarni o'rgatish bilan cheklanib qolmasdan, talabalarda lingvistik hodisalarni tahlil qilish, ularning mohiyatini anglash va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish ko'nikmasini shakllantirishi lozim. Bugungi kunda oliy ta'lim oldida turgan eng dolzarb masalalardan biri — bo'lajak mutaxassislarda tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirish hisoblanadi.

Tadqiqotchilik faoliyatini samarali tashkil etishda **gipotetik-deduktiv yondashuv** alohida o'rin tutadi. Ushbu yondashuv talabadan muayyan til hodisasi yuzasidan dastlabki ilmiy taxmin — gipoteza (faraz)ni ilgari surishni va uni mantiqiy-deduktiv yo'l bilan tekshirishni talab etadi. Biroq, amaliyotda talabalarning aksariyati tayyor qoidalarni qo'llashga o'rganib qolgan bo'lib, kutilmagan lingvistik vaziyatlarda mustaqil faraz yaratishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda.

Ona tili darslarida **muammoli vaziyatlarni** yuzaga keltirish — bu jarayonning kaliti hisoblanadi. Muammoli vaziyat talabada bilishga bo'lgan ehtiyojni uyg'otadi va uni "Nima uchun shunday?", "Bu hodisaning asosi nimada?" kabi savollar ustida bosh qotirishga majbur qiladi. Ilmiy faraz yaratish ko'nikmasini rivojlantirish orqali talaba shunchaki "biluvchi"dan "izlanuvchi" darajasiga ko'tariladi. Bu esa o'z navbatida, ona tili ta'limining mazmunini takomillashtirishga, talabalarning intellektual salohiyatini oshirishga va ularni kelajakdagi professional ilmiy faoliyatga tizimli tayyorlashga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada aynan muammoli vaziyatlar zanjiri orqali talabalarda ilmiy faraz shakllantirishning metodik bosqichlari va uning gipotetik-deduktiv yondashuv bilan bog'liqlik jihatlari tahlil etiladi.

Ona tili ta'limida talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash jarayoni ularda nazariy bilimlarni aynan xotirada saqlash emas, balki o'sha bilimlar negizida yangi xulosalar chiqarish mexanizmini shakllantirishni nazarda tutadi. Bu borada **gipotetik-deduktiv yondashuv** eng samarali mantiqiy usullardan biri bo'lib, u quyidagi zanjir asosida ishlaydi: *muammo* → *faraz (gipoteza)* → *mantiqiy xulosa* → *tajriba (tekshirish)* [2].

1. Muammoli vaziyat – ilmiy izlanishning drayveri

Dars jarayonida muammoli vaziyatni yaratish uchun o'qituvchi talabaga ma'lum bo'lgan bilimlar bilan yangi, ziddiyatli ma'lumotlar o'rtasidagi nomuvofiqlikni ko'rsatib berishi kerak.

Masalan: Morfologiya darsida o'zak va qo'shimcha chegarasidagi fonetik o'zgarishlar (tovush almashishi, tushishi yoki ortishi) mavzusida talabalarga odatiy qoidaga bo'ysunmaydigan til birliklari taqdim etiladi. Bu vaziyatda talabada "Nima uchun bu so'zda qoida buzildi?" degan kognitiv ziddiyat va uni yechishga bo'lgan ichki ehtiyoj tug'iladi.

2. Ilmiy faraz (gipoteza) yaratish bosqichi

Muammo qo'yilgach, talabalar uni yechish uchun o'zlarining dastlabki taxminlarini, ya'ni ilmiy farazlarini ilgari suradilar. Bu bosqichda o'qituvchi talabalarni "agar... bo'lsa, unda..." shaklidagi mantiqiy konstruksiyalardan foydalanishga yo'naltiradi. Faraz yaratish ko'nikmasi talabaning mavjud bilimlar bazasini kreativ qayta ishlash qobiliyatini ko'rsatadi [5].

Gipotetik-deduktiv model darsda quyidagicha kechadi:

- **Gipoteza shakllantirish:** "Ehtimol, bu so'zning bunday o'zgarishiga uning etimologik kelib chiqishi yoki urg'uning o'rni sabab bo'lgandir?"
- **Deduktiv xulosa chiqarish:** "Agar bu hodisaga urg'u sabab bo'lsa, unda boshqa shunga o'xshash urg'uli so'zlarda ham xuddi shu hodisa takrorlanishi kerak".

3. Tadqiqotchilik komponentlarini takomillashtirish metodikasi

Ona tili darslarida ushbu yondashuvni samarali qo'llash uchun dars mazmuniga quyidagi metodik yangiliklarni kiritish lozim:

- **Evristik suhbatlar:** O'qituvchi tayyor javobni bermaydi, balki yo'naltiruvchi savollar orqali talabani faraz sari yetaklaydi.
- **Lingvistik eksperiment:** Talaba o'z farazini tekshirish uchun matn ichidan o'xshash birliklarni qidiradi, ularni qiyoslaydi va gipotezaning to'g'ri yoki noto'g'riligini isbotlaydi [3].
- **Kichik tadqiqot loyihalari:** Muayyan til hodisasi (masalan, zamonaviy o'zbek tilida neologizmlarning yasaliş modellari) bo'yicha talabalarga mustaqil faraz ilgari surish va uni statistik tahlil qilish topshiriladi.

4. Kutilayotgan natijalar

Gipotetik-deduktiv yondashuv asosida tashkil etilgan ona tili darslari talabalarda quyidagi komponentlarni rivojlantiradi:

1. **Analitik qobiliyat:** Til birliklarini tizimli tahlil qilish.
2. **Mantiqiy izchillik:** Farazdan natijaga qarab to'g'ri zanjir qurish.
3. **Refleksiya:** O'zining ilmiy taxminlarini tanqidiy baholash va xatolar ustida ishlash.

Shunday qilib, muammoli vaziyatlar orqali faraz yaratishga o'rgatish talabani aynan ona tili bilimdoni emas, balki til qonuniyatlarini kashf etuvchi kichik tadqiqotchi sifatida shakllantiradi.

XULOSA

Ona tili ta'limida talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash zamonaviy pedagogikaning eng muhim strategik vazifalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida o'rganilgan **gipotetik-deduktiv yondashuv** va uning asosida qurilgan **muammoli ta'lim metodikasi** quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

1. **Kognitiv faollikning oshishi:** Muammoli vaziyatlar talabalarda til hodisalariga nisbatan yuzaki yondashuvdan voz kechishga va chuqur mantiqiy tahlilga o'tishga xizmat qiladi. Ilmiy faraz yaratish jarayoni talabani intellektual salohiyatini faollashtiradi va unda mustaqil izlanishga bo'lgan ichki motivatsiyani uyg'otadi.
2. **Metodologik tayyorgarlik:** Gipotetik-deduktiv model (faraz – tekshirish – isbot) talabaga nafaqat ona tili darslarida, balki kelajakdagi barcha ilmiy faoliyatida asqotadigan universal tadqiqot algoritmini taqdim etadi. Bu orqali talaba faktlarni oddiygina to'plovchi emas, balki ularni tizimlashtiruvchi va qonuniyatlarni kashf etuvchi tadqiqotchi sifatida shakllanadi.
3. **Ta'lim sifatining transformatsiyasi:** Ona tili darslarida tadqiqotchilik komponentlarining takomillashtirilishi ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Talaba tilni statik qoidalar majmuasi emas, balki dinamik, mantiqiy va tadqiq qilinishi lozim bo'lgan jonli tizim sifatida idrok eta boshlaydi.

Amaliy tavsiya sifatida aytish mumkinki, oliy ta'lim darsliklari va o'quv qo'llanmalariga ko'proq muammoli xarakterdagi, talabani faraz qilishga va deduktiv xulosa chiqarishga undaydigan nostandart topshiriqlarni kiritish maqsadga muvofiqdir. Zero, ona tili ta'limining asosiy natijasi — o'z ona tilida nafaqat to'g'ri so'zlay oladigan, balki uning ichki imkoniyatlarini ilmiy asosda tahlil qila oladigan komil mutaxassisni tarbiyalashdan iborat.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish metodikasi. Darslik. "Fan va texnologiya" nashriyoti. – Toshkent. 2021. – 200 b.
2. Mahmudov N. Til ta'limi metodikasi va uning takomillashuvi masalalari. Darslik. "O'qituvchi" nashriyoti. – Toshkent: 2019. – 184 b.
3. To'xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. O'zbek tili o'qitish metodikasi. Darslik. "Yangi asr avlodi" nashriyoti. – Toshkent: 2020. – 320 b.

4. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. O'quv-qo'llanma. "Adolat" nashriyoti. – Toshkent:, 2018. – 168 b.
5. G'ulomov A., Ne'matov H. Ona tili ta'limi mazmuni. Monografiya. "Universitet" nashriyoti. – Toshkent: 2017. – 156 b.

INKLYUZIV SINFINI BOSHQARISHDA BO'LAJAK O'QITUVCHINING METODIK TAYYORGARLIGINI BAHOLASH MEZONLARI

Rahmatullayeva Sabohat Sa'dullayevna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim metodikasi o'qituvchisi

E-mail: sabohatsadullayevna66@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida faoliyat yurituvchi bo'lajak o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini baholashning nazariy va amaliy asoslari tadqiq etilgan. Inklyuziv sinfni samarali boshqarish uchun zarur bo'lgan pedagogik kompetensiyalar tahlil qilinib, talabalarning kasbiy tayyorgarlik darajasini aniqlovchi aniq mezonlar va ko'rsatkichlar tizimi taklif etilgan. Tadqiqot davomida bo'lajak o'qituvchilarning differensiallashgan ta'lim metodlarini qo'llash, individual o'quv rejalarini tuzish va ijtimoiy-psixologik muhitni barqarorlashtirish qobiliyatlari asosiy baholash obyekti sifatida olingan. Maqola yakunida pedagogika oliy ta'lim muassasalarida metodik tayyorgarlik sifatini oshirishga doir tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, sinfni boshqarish, metodik tayyorgarlik, baholash mezonlari, bo'lajak o'qituvchi, pedagogik kompetensiya, differensiallashgan ta'lim.

Аннотация: В данной статье исследуются теоретические и практические основы оценки методической готовности будущих учителей к работе в условиях инклюзивного образования. Анализируются педагогические компетенции, необходимые для эффективного управления инклюзивным классом, и предлагается система конкретных критериев и показателей, определяющих уровень профессиональной подготовки студентов. В ходе исследования в качестве основных объектов оценки рассматривались способности будущих учителей применять методы дифференцированного обучения, составлять индивидуальные учебные планы и стабилизировать социально-психологический климат в классе. В завершении статьи даны рекомендации по повышению качества методической подготовки в высших педагогических учебных заведениях.

Ключевые слова: инклюзивное образование, управление классом, методическая подготовка, критерии оценки, будущий учитель, педагогическая компетенция, дифференцированное обучение.

Abstract: This article explores the theoretical and practical foundations of assessing the methodological readiness of future teachers working in an inclusive education environment. The pedagogical competencies required for effective inclusive classroom management are analyzed, and a system of specific criteria and indicators for determining the level of students' professional readiness is proposed. During the research, the abilities of future teachers to use differentiated teaching methods, create individualized education programs (IEPs), and stabilize the socio-psychological climate were taken as the main objects of assessment. The article concludes with recommendations for improving the quality of methodological training in higher pedagogical education institutions.

Keywords: inclusive education, classroom management, methodological preparation, assessment criteria, future teacher, pedagogical competence, differentiated instruction.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri — har bir bolaning, uning jismoniy, intellektual, ijtimoiy va hissiy holatidan qat'iy nazar, sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash zarur. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim tushunchasi bugungi kunda pedagogik hamjamiyat markazida turgan fundamental masalaga aylandi. O'zbekistonda ham inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilinishi bilan umumta'lim maktablari o'ziga xos ehtiyojga ega bo'lgan o'quvchilarni qabul qiladigan integratsiyalashgan makonga aylantirilmoqda. Biroq, ushbu islohotlarning muvaffaqiyati bevosita bo'lajak o'qituvchilarning metodik tayyorgarligiga va ularning inklyuziv sinfni samarali boshqarish mahoratiga bog'liqdir [2].

Inklyuziv sinfni boshqarish oddiy sinf menejmentidan tubdan farq qiladi. Bu jarayonda o'qituvchi nafaqat o'quv dasturini yetkazuvchi, balki har bir bola uchun moslashuvchan (adaptiv) ta'lim muhitini yaratuvchi, kamsitishlardan xoli ijtimoiy iqlimni shakllantiruvchi va turli xil o'rganish uslublariga ega o'quvchilarni bir maqsad yo'lida birlashtiruvchi mediator sifatida namoyon bo'ladi. Ko'pgina yosh pedagoglar amaliy faoliyatining dastlabki bosqichlarida aynan "Xilma-xillik" bilan ishlashda metodik yetishmovchilikka duch kelmoqdalar. Bu esa oliy pedagogik ta'lim muassasalarida talabalarning metodik tayyorgarlik darajasini aynan nazariy bilimlar orqali emas, balki aniq, obyektiv va ko'p qirrali baholash mezonlari asosida tahlil qilish zaruratini tug'diradi.

Hozirgi kunda dolzarbligi inklyuziv sharoitda dars o'tish metodikasini baholashning yaxlit tizimi yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Bo'lajak o'qituvchining tayyorgarlik darajasini aniqlashda qaysi ko'rsatkichlar birlamchi hisoblanishi, ularning kognitiv, texnologik va reflektiv kompetensiyalari qanday darajada ekanligini o'lchash metodikasi ilmiy-pedagogik jihatdan chuqur tahlilga

muhtoj. Tadqiqotda taklif etilayotgan baholash mezonlari oliy ta'lim sifatini oshirish bilan birga, bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy o'z-o'zini tahlil qilish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Inklyuziv sinfni boshqarishda bo'lajak o'qituvchining metodik tayyorgarligi – bu nafaqat maxsus pedagogika bo'yicha bilimlarni egallash, balki turli darajadagi ehtiyojlarga ega o'quvchilar bilan ishlashda moslashuvchan strategiyalarni qo'llay olish qobiliyati. Ushbu tayyorgarlikning samaradorligini aniqlash uchun biz quyidagi uchta asosiy yo'nalish bo'yicha baholash mezonlarini tizimlashtirdik.

1. Metodik kompetensiyaning mazmunli tarkibi: bo'lajak o'qituvchining metodik tayyorgarligi, birinchi navbatda, differensiallashgan ta'lim texnologiyalarini egallaganlik darajasi bilan belgilanadi. Inklyuziv sinfda o'qituvchi bitta mavzuni turlicha idrok etadigan o'quvchilar (vizual, audio, kinestetik yoki intellektual nuqsoni bor bolalar) uchun bir vaqtning o'zida moslashtirishi shart. Baholashning bu bosqichida talabanning individual ta'lim dasturlarini tuza olishi va o'quv materialini universal dizayn tamoyillari asosida soddalashtirish mahorati asosiy ko'rsatkich sifatida olinadi [4].

2. Baholash mezonlari va ularning indikatorlari: Tadqiqotimiz doirasida bo'lajak o'qituvchining tayyorgarligini baholashda to'rtta asosiy mezonni ajratib ko'rsatamiz:

- Nazariy-metodologik mezon: Bu mezon talabanning inklyuziv ta'limning huquqiy-pedagogik asoslarini qanchalik o'zlashtirganini ko'rsatadi. Indikator sifatida talabanning turli nozologiyadagi (eshitish, ko'rish, nutq yoki tayanch-harakat tizimidagi nuqsonlar) bolalarning psixofizik xususiyatlari haqidagi bilimlari darajasi olinadi.
- Texnologik-amaliy mezon: Bunda bo'lajak o'qituvchining dars davomida yordamchi texnik vositalar va innovatsion metodlardan (masalan, "Interaktiv hamkorlik", "Loyiha usuli") foydalana olishi baholanadi. Ayniqsa, o'quv muhitini o'quvchining jismoniy ehtiyojiga qarab o'zgartira olish (sinf mebellari joylashuvi, yoritish, vizual ko'rgazmalar) bu mezonning muhim qismidir [5].
- Ijtimoiy-psixologik mezon: Inklyuziv sinfda ijtimoiy iqlimni boshqarish – o'qituvchining eng murakkab vazifasi hisoblanadi. Bu mezon bo'lajak o'qituvchining sinfdagi sog'lom bolalar va alohida ehtiyojli bolalar o'rtasida o'zaro yordam va bag'rikenglik (tolerantlik) madaniyatini shakllantira olish qobiliyatini o'lchaydi.
- Refleksiv-tahliliy mezon: O'qituvchining o'z faoliyatini tanqidiy baholashi, dars jarayonida yuzaga kelgan pedagogik qiyinchiliklarni tahlil qilishi va keyingi dars uchun tuzatishlar kiritishi uning metodik kamolotini ko'rsatadi.

3. Baholash vositalari va usullari: bo'lajak o'qituvchining tayyorgarligini baholashda an'anaviy imtihon usullaridan voz kechib, "Keys-stadi" (Case-study) va "Simulyatsion o'yinlar" metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Masalan, talabaga muayyan nuqsoni bor bola dars jarayonida duch kelishi mumkin bo'lgan muammoli vaziyat (konflikt yoki o'zlashtira olmaslik) beriladi. Talaba ushbu vaziyatdan chiqishning metodik algoritmini ishlab chiqishi kerak. Bunday yondashuv talabaning nafaqat xotirasini, balki uning metodik kreativligini ham baholash imkonini beradi [3].

Shunday qilib, metodik tayyorgarlikni baholash tizimi bu bilimlar majmuasi emas, balki bo'lajak o'qituvchining inklyuziv muhitdagi kasbiy moslashuvchanligini ifodalovchi dinamik ko'rsatkichdir.

XULOSA

Inklyuziv ta'lim sharoitida sinfni boshqarish bo'lajak o'qituvchidan nafaqat pedagogik mahorat bilan birgalikda yuqori darajadagi metodik moslashuvchanlikni talab etadi. Ushbu tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan baholash mezonlari bo'lajak o'qituvchining inklyuziv muhitga tayyorlik darajasini obyektiv tahlil qilish imkonini beradi. Bo'lajak o'qituvchining metodik tayyorgarligi faqatgina nazariy bilimlar bilan o'lchanmasligi lozim. Taklif etilgan kognitiv, texnologik, ijtimoiy-psixologik va refleksiv mezonlar o'qituvchi shaxsini yaxlit holda baholashga, uning inklyuziv sinfdagi kutilmagan vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olish mahoratini aniqlashga xizmat qiladi. Inklyuziv sinfni boshqarishda talabalarning individual ta'lim dasturlarini tuza olishi va differensiallashgan metodlarni amaliyotda qo'llay olishi eng muhim ko'rsatkichlardan biridir. Shu sababli, oliy ta'lim jarayonida baholash tizimini ko'proq amaliy-simulyatsion topshiriqlar asosida qurish maqsadga muvofiqdir. Bo'lajak o'qituvchilarni inklyuziv faoliyatga tayyorlashda ularning refleksiv ko'nikmalarini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. O'z faoliyatini tahlil qila olish qobiliyati pedagogga o'quvchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqib o'z uslubini doimiy ravishda takomillashtirib borish imkonini beradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, inklyuziv sinfni boshqarishda bo'lajak o'qituvchining metodik tayyorgarligini baholash mezonlarining joriy etilishi, bir tomondan, ta'lim sifatini nazorat qilish mexanizmini takomillashtirsa, ikkinchi tomondan, alohida yordamga muhtoj bolalarning ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli moslashishini kafolatlaydi. Ushbu yo'nalishdagi kelgusi tadqiqotlar raqamli texnologiyalar yordamida inklyuziv ta'limni boshqarish ko'nikmalarini baholashning avtomatlashtirilgan tizimlarini yaratishga qaratilishi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. "O'zbekiston" nashriyoti. – Toshkent: 2020. – 76 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4860-sonli Qarori.
3. Muminova L.R., Shomahmudova R.Sh. Inklyuziv ta’lim: o‘quv-uslubiy qo‘llanma. “Fan va texnologiyalar” nashriyoti. – Toshkent: 2014. – 160 b.
4. Nurmuhamedova L.Sh. Inklyuziv ta’lim jarayonida o‘qituvchilarning metodik kompetentligini shakllantirish mexanizmlari.//Pedagogika jurnali, №3. – Toshkent, 2022. – 45-50-b.
5. Safarova R.G. O‘quvchilarning ijtimoiy-pedagogik moslashuvini ta’minlashda inklyuziv ta’limning o‘rni. O‘quv-qo‘llanma. “Nizomiy nomidagi TDPU” nashriyoti. – Toshkent: 2019. – 120 b.

**INTEGRATSIYALANGAN SAN’AT TA’LIMINING NAZARIY VA
METODOLOGIK ASOSLARI**

Xolbekova Baxtigul Abdunabiyevna

Qarshi Davlat Univeriteti tayanch doktoranti,

Email: baxtigulxolbekova467@gmail.com. Tel: (99) 068 47 60

O‘ktam Avliyoqulov Umar o‘g‘li

Qarshi shahri, O‘zbekiston. XIU o‘qituvchisi.

Email: uktamavliyoqulov@gmail.com tel: 97 382-38-82

Abstrakt. Maktabning "San'at" kursini o'rganishning integrativ texnologiyalarini o'zlashtirish bo'lajak san'at o'qituvchisini tayyorlashning eng qiyin qismi sifatida belgilanadi. Maqolada o'qituvchi badiiy ongning sinestetik turiga, turli xil san'at turlarining, ayniqsa tasviriy san'at va musiqaning assotsiativ badiiy va tasviriy majmualarini maktabning o'quv jarayoniga kiritish qobiliyatiga ega bo'lishi kerakligi haqidagi pozitsiyasi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: integratsiyalashgan ta’lim, badiiy ta’lim, fanlararo integratsiya, pedagogik texnologiyalar, modul texnologiyalar.

Abstract. Mastering the integrative technologies of studying the school course "Art" is defined as the most difficult part of training a future art teacher. The article is based on the position that the teacher should have a synesthetic type of artistic consciousness, the ability to introduce associative artistic and visual complexes of various types of art, especially fine arts and music, into the school educational process.

Keywords: integrated education, art education, interdisciplinary integration, pedagogical technologies, modular technologies.

Аннотация. Освоение интегративных технологий изучения школьного курса «Искусство» определяется как наиболее сложная часть подготовки будущего учителя изобразительного искусства. Статья основана на позиции, согласно которой учитель должен обладать синестетическим типом

художественного сознания, способностью вводить в школьный образовательный процесс ассоциативные художественно-визуальные комплексы различных видов искусства, особенно изобразительного искусства и музыки.

Ключевые слова: интегрированное образование, художественное образование, междисциплинарная интеграция, педагогические технологии, модульные технологии.

Jahon madaniyatining globallashuvi ta'lim maydoniga integratsiyalashuvining hozirgi jarayonlari zamonaviy texnologiyalar palitrasidan foydalangan holda murakkab kasbiy vazifalarni hal qilishga bo'lgan san'at o'qituvchisi o'quvchilarini tayyorlash darajasiga talablarni oshiradi. Ta'lim falsafasi umumiy ta'limning "San'at" integratsiyalashgan kursi fanining mazmuni bilan bog'liq holda meta-fandir.

Rassom "dunyoda mavjud bo'lgan go'zallikni intuitiv his qiladi va takrorlaydi, lekin uni estetika nuqtai nazaridan yoki fan usulini bilgan olim faoliyati bilan izohlay olmaydi, kashfiyotlari bilan bilimlar chegarasini kengaytiradi, lekin qilgan ishining mohiyatini aniqlashda xato qilishi mumkin". Shunday qilib, bu kontekstda falsafiy ta'limning maqsadi tajribani nazariy bilim umumlashtirishning eng yuqori darajasini ifodalovchi falsafiy kategoriyalar va tushunchalarda badiiy-pedagogik faoliyatning ma'nosini anglash orqali namoyon bo'ladi. Shunga ko'ra, san'at ta'limi falsafasi mazmuniga san'atning o'zi ham o'ziga xos funksiyalarga ega bo'lgan bilish obyekti va unga falsafiy qarashni o'z ichiga oladi. Umumiy o'rta va oliy badiiy-pedagogik ta'lim tizimidagi zamonaviy o'zgarishlar badiiy ta'lim asosida zamonamiz ta'lim makonini yangilashning o'ziga xos tendensiyalari sifatida e'tiborni tortmoqda. So'nggi o'n yilliklarda paydo bshlgan ta'limning ushbu tarmog'i ilmiy ratsionallikning zamonaviy turiga mos keladi, shuningdek, jamiyat e'tiborini zamonamizning chuqur ma'naviy inqirozi va san'atning uni yengib o'tish qobiliyatiga qaratadi. "San'at" integratsiyalashgan maktab kursining konseptual asoslar san'at ta'limiga predmetli-integrativ yondashuvni amalga oshirish asosida tuzilgan . Tovush va rang sinesteziyasi muammosini hal qilishda maktab badiiy ta'limning integrativ mazmuni badiiy tasvirni yaratishga, belgilar va intersemiotik turlararo o'zaro ta'sir tizimlariga murojat qiladi va shu bilan vizual, eshitish, kinestetik badiiy ma'lumotlarni idrok etish imkonini beradi; realni idrok etish va anglash va tushinish imkonini beradi. Bugungi kunda maktab san'at ta'limi integratsiya hodisasining mohiyatini nazariy va amaliy amalga oshirish qaratilgan.

Maktab san'at ta'limida integratsiyaning mohiyati turlararo badiiy sintez, sinesteziya, akvarel rasmlarning polifoniyasi kabi ilmiy muammolar kontekstida; sinestetik rassomlar M.Chiurlonisa, M.Monk, A.T . de Keiyersmaker asarlari;

integratsiyaning falsafiy, badiiy, madaniy, psixologik, didaktik asoslari kontekstida namoyon bo'ladi.

Ta'lim sohasini modernizatsiya qilish san'atga, xususan, badiiy va pedagogik ta'lim sohasiga ham ta'sir ko'rsatadi. Badiiy va pedagogik innovatsiyalar nostandart va zamonaviy badiiy va pedagogik texnologiyalarni izlashni aks ettiruvchi hodisaga aylanib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar orasida proyektiv, akmeologik, kommunikativ, shaxsiy rivojlanish va boshqa texnologiyalar mavjud. "San'at" maktab kursini o'rganish amaliyoti ta'lim jarayonini yangilashga hissa qo'shadigan, o'rganish mazmuni va tashkil etilishini yangi sematik va shakllantiruvchi konstruksiyalar bilan to'ldirishga qodir bo'lgan tegishli samarali badiiy va pedagogik texnologiyalarini izlash jarayonining ichiqligini tasdiqlaydi. "San'at" maktab kursini o'rganish amaliyotiga badiiy va pedagogik texnologiyalarni joriy etish o'qitishning metodologik salohiyatini texnologik innovatsiyalar tajribasi bilan boyitadi.

Pedagogik texnologiyalar pedagogik bilimlarning doimiy ravishda rivojlanib borayotgan dinamik qismidir. L.Masol boshchiligidagi bir guruh olimlar tomonidan boshlangan bugungi kungacha sinovdan o'tkazilgan badiiy va pedagogik texnologiyalar maktab integratsiyalashgan "San'at" kursini o'qitish sifatini oshirish nuqtai nazaridan ijodiy tajribalar uchun imkoniyatlar yaratadi, umumiy o'rta ta'lim o'quvchilarning sinfdagi turli faoliyat turlarini ilmiy va metodologik tushinishni chuqurlashtirish istiqbolllarini ochadi. "Yangi badiiy paradigmaning asosiy yo'nalishi ta'lim va tarbiyaning birligi, birinchi navbatda, badiiy faoliyatni o'zlashtirish jarayonida shaxsni tarbiyalash, shaxsning ijodiy o'sishidir".

Shuni ta'kidlash kerakki, olimlar tomonidan yondashuvlar, tamoyillar, kompetensiyalar tizimi, fanning dominant mazmun yo'nalishlari va boholash tizimi darajalarida ishlab chiqilgan integratsiyalashgan "San'at" kursining kontseptual asoslari pedagogik usullar va texnologiyalar palitrasi bilan to'ldiriladi.

Integrativ badiiy va pedagogik texnologiyalar o'quvchilarni badiiy ta'lim va tarbiyalash tizimida muhim rol uynaydi. Umumiy o'rta ta'lim maktabining san'at darslarida integrativ badiiy va pedagogik texnologiyalarni joriy etish jarayonida o'quvchilarning yosh xususiyatlarini va turli san'at turlarini idrok etish, ta'lil qilish va yaratishga tayyorlik darajasini hisobga olishlari va shunga mos ravishda ularning pedagogik niyatlarini to'g'rilashlari, san'at darsida zarur pedagogik sharoitlarni yaratishlari kerak. San'at darslarida integrativ badiiy va pedagogik texnologiyalarni joriy etishning pedagogik sharoitlarida biz musiqa va tasviriy san'at asarlarining estetik mazmunini chuqur integratsiyalashgan holda ularning umumiyligi asosida tushunish va ularning shaxsga ta'sirini kuchaytirish uchun maxsus yaratilgan sharoitlarni tushunamiz. Bu sharoitlarni yaratish san'at asarlarini to'g'ri tanlash va o'quvchilarni ularni idrok etish, og'zaki talqin qilish, ijodiy faoliyatga tayyorlash,

shuningdek, ijodiy muhitni tashkil etishdan iborat. Biz san'at darslarida integrativ badiiy va pedagogik texnologiyalarni joriy etishning pedagogik shartlarini aniqladik, ulardan o'quv jarayonida va darsdan tashqari mashg'ulotlarda foydalanish umumiy o'rta ta'limning o'quvchilari tomonidan maktab kursini o'rganishni samarali rivojlantirishga hissa qo'shadi, ya'ni:

Birinchi shart-umumta'lim maktablarining o'quvchilarida musiqa va tasviriy san'at asarlarini yaxlit idrok etishga ijobiy munosabatni shakllantirish.

Ikkinchi shart-umumiy o'rta maktablarning o'quvchilari tomonidan musiqa va tasviriy san'at asarlarini yaxlit idrok etish jarayonida hissiy va hissiy sohaning individual ravishda differensial rivojlanishi.

Uchunchi shart-musiqa va tasviriy san'atni integratsiyalash nuqtai nazaridan badiiy uflarni maqsadli kengaytirish va o'quvchilarining san'at turlarini yaxlit idrok etish sohasidagi kognitiv qiziqishlarini faollashtirish.

To'rtinchi shart-san'at darslarida integrativ badiiy va pedagogik texnologiyalarni joriy etish jarayonida umumiy o'rta maktablarning o'quvchilarida ijodiy ko'nikmalar va hissiy qadriyat yo'nalishlarini shakllantirish.

Badiiy madaniyat va insoniyat san'atining bir qismi sifatida vaqtinchalik, fazoviy, sintetik san'at shakllari o'rtasidagi munosabatlarning fanlararo integratsiyasi sifatida "San'at" maktab kursining integrativ salohiyat aniqlanadi. Badiiy-pedagogik innovatsiyalar nostandart va vaqtli pedagogik texnologiyatarni izlanish aks ettiruvchi hodisaga aylanib borayotgani ta'kidlandi. "San'at" maktab kursini o'rganish amaliyotiga badiiy –pedagogik texnologiyalarni joriy etish o'qitishning metodik salohiyatini texnologik innovatsiyalar tajribasi bilan boyitadi. Pedagogik texnologiyalar doimiy rivojlanishda bo'lgan pedagogik bilimlarning harakatchan qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Oripov B.B, Abdullayev O'.E "Hajmli predmetlar rasmini naturadan tasvirlash darslarini o'qitish metodikasi" Monografiya. Namangan 2020.
2. B.A.Xolbekova [Tasviriy sanat darslarining amaliy qismlarini musiqa bilan boglab ilhomlantirish](#).scientific and practical conference on the , 2025
3. Tasviriy san'at asarlarini idrok etishning turli oqimlardagi ko'rinishlari. Ilm-fan va texnologiyalar jurnali.scientecetech
4. Bolotov V. Pedagogicheskie osnovi obucheniya igre na muzikalnix instrumentax. - M., 2010.
5. O'.U. Avliyoqulov. "Bahor Valsi" ohanglaridagi uyg'onish falsafasi. "Interpretation and researches" journal.
6. Tetiana MARTYNIUK, dr., Universitatea „Hryhorii Skovoroda" din Pereiaslav, Ucraina ORCID: [0000-0001-5236-5990](#) Tetiana MARTYNIUK, PhD, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Ukraine

METODOLOGICE ALE EDUCAȚIEI ARTISTICE INTEGRATE ÎN
SISTEMUL DE ÎNVĂȚĂMÂNT SECUNDAR GENERAL DIN UCRAINA
.CZU: 373.5.091:7(477) DOI: 10.46727/c.v2.21-22-03-2024.p328-332
.International Journal of Education through Art.

II SHO‘BA

GLOBALASHUV SHAROITIDA MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR.

NUTQ O‘STIRISH TEXNOLOGIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART- SHAROITLARI

Abdugopporova Odinaxon Hoshimjon qizi

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada nutq o‘stirish texnologiyasini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, uning didaktik asoslari hamda zamonaviy ta’lim jarayonida qo‘llash imkoniyatlari tahlil etiladi. Shuningdek, pedagogik ritorika asosida nutqni rivojlantirishning samarali usullari yoritiladi.

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируются педагогические условия развития технологий формирования речи, их дидактические основы, а также возможности их применения в современном образовательном процессе.

Кроме того, освещаются эффективные методы развития речи на основе педагогической риторики.

ABSTRACT. This article analyzes the pedagogical conditions for the development of speech development technologies, their didactic foundations, and the possibilities of their application in the modern educational process. It also highlights effective methods of speech development based on pedagogical rhetoric.

Kalit so‘zlar: nutq, nutq o‘stirish, pedagogik ritorika, texnologiya, metodika, kommunikativ kompetensiya, innovatsion yondashuv

Ключевые слова: *речь, развитие речи, педагогическая риторика, технология, методика, коммуникативная компетенция, инновационный подход*

Keywords: *speech, speech development, pedagogical rhetoric, technology, methodology, communicative competence, innovative approach*

Nutq insonning tafakkurini ifodalovchi asosiy vosita bo‘lib, uning rivojlanishi ta’lim jarayonining muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, pedagogik faoliyatda nutqning aniqligi, ravonligi va ta’sirchanligi alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois nutq o‘stirish texnologiyasini takomillashtirish masalasi zamonaviy ta’lim tizimining dolzarb muammolaridan biridir. Nutq

o‘stirish texnologiyasini rivojlantirishning didaktik asoslari avvalo ta’limning umumiy qonuniyatlari va tamoyillariga tayanadi. Jumladan:

- tizimlilik va izchillik
- ongli va faol o‘zlashtirish
- individuallashtirish
- ko‘rgazmalilik
- nazariya va amaliyot birligi

Mazkur tamoyillar asosida nutqni rivojlantirish jarayoni tashkil etilganda o‘quvchilarning tilga oid bilimlari chuqurlashadi va amaliy nutqiy ko‘nikmalari shakllanadi.

Didaktik nuqtai nazardan nutq o‘stirish texnologiyasi quyidagi komponentlarni o‘z ichiga oladi:

- maqsad (nutqni rivojlantirish darajasi)
- mazmun (til birliklari va nutqiy faoliyat)
- metod va vositalar
- natija (kommunikativ kompetensiya)

Shuningdek, nutqni rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Masalan, suhbat, munozara, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar.

Bu metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini va nutqiy faolligini oshiradi.

Pedagogik ritorika — bu o‘qituvchining nutqiy faoliyatini samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy yo‘nalishdir. U o‘qituvchining nutq madaniyati, ta’sirchanligi va auditoriya bilan muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Nutq o‘stirish texnologiyasini rivojlantirishda quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim hisoblanadi:

1. Nutqiy muhitni yaratish. Ta’lim jarayonida o‘quvchilar erkin fikr bildiradigan, savol beradigan va o‘z nuqtai nazarini himoya qiladigan muhit yaratilishi zarur. Bunday muhit nutqiy faollikni oshiradi.

2. Motivatsiyani shakllantirish. O‘quvchilarda nutqiy faoliyatga qiziqish uyg‘otish muhim. Buning uchun: qiziqarli mavzular hayotiy misollar ijodiy topshiriqlar qo‘llaniladi.

3. Individual yondashuv. Har bir o‘quvchining nutqiy darajasi turlicha bo‘lganligi sababli, ularga individual yondashuv zarur. Bu esa nutqni rivojlantirish jarayonining samaradorligini oshiradi.

4. Amaliy mashg‘ulotlarga ustuvorlik berish. Nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy mashg‘ulotlar ham muhim o‘rin tutadi. Masalan: hikoya tuzish, matn tahlili, nutqiy vaziyatlar yaratish

5. Ritorik ko‘nikmalarni shakllantirish. O‘quvchilar to‘g‘ri talaffuz, intonatsiya, mantiqiy izchillik kabi ko‘nikmalarni egallashi lozim.

Ta'lim jarayonida nutq o'qirish texnologiyalarini qo'llash imkoniyatlari

Zamonaviy ta'lim jarayonida nutq o'qirish texnologiyalarini qo'llash keng imkoniyatlarga ega. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bu jarayonni yanada samarali tashkil etish imkonini bermoqda.

Quyidagi texnologiyalar samarali hisoblanadi:

1. Interfaol texnologiyalar: "Aqliy hujum", "Klaster", "Baliq skeleti", "Insert"

Bu usullar o'quvchilarning fikrlash va nutqiy faoliyatini faollashtiradi.

2. Axborot texnologiyalari

Multimedia vositalari orqali: video darslar, audio materiallar, prezentatsiyalar nutqni rivojlantirishga xizmat qiladi.

3. O'yin texnologiyalari

Didaktik o'yinlar orqali o'quvchilar nutqiy faoliyatga jalb etiladi. Bu ayniqsa kichik yoshdagi bolalar uchun samarali.

4. Muammoli ta'lim texnologiyasi

O'quvchilarga muammoli vaziyatlar berilib, ularni mustaqil hal qilish talab etiladi.

Bu esa nutqiy fikrlashni rivojlantiradi.

Nutq o'qirish metodikasini takomillashtirishda innovatsion yondashuvlar

Nutq o'qirish metodikasini takomillashtirishda innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogika an'anaviy usullardan tashqari yangi metodlarni joriy etishni talab qiladi.

Innovatsion yondashuvlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Kompetensiyaviy yondashuv

Bu yondashuvda asosiy e'tibor bilim emas, balki amaliy ko'nikmalarga qaratiladi.

Nutqiy kompetensiya tinglash, gapirish, o'qish, yozish faoliyatlarini qamrab oladi.

2. Integrativ yondashuv. Turli fanlar bilan integratsiya orqali nutq rivojlantiriladi.

Masalan: ona tili + adabiyot, ona tili + tarix

3. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim

Bu yondashuv o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga oladi va uning nutqiy imkoniyatlarini ochib beradi.

4. Kreativ yondashuv

O'quvchilarning ijodiy fikrlashi rivojlantiriladi:

hikoya yozish, rolli sahnalar, debatlar shular jumlasidandir.

Nutq o'qirish texnologiyasini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlarini o'rganish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

- nutqni rivojlantirish ta'lim jarayonining ajralmas qismidir

- pedagogik ritorika nutqiy kompetensiyani shakllantirishda muhim rol o'ynaydi

- zamonaviy texnologiyalar nutq rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi

- innovatsion yondashuvlar metodikani takomillashtirishga xizmat qiladi

Shuningdek, nutq o'stirish jarayonini samarali tashkil etish uchun pedagogdan yuqori darajadagi kasbiy mahorat, nutq madaniyati va metodik tayyorgarlik talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Yo'ldoshev J. Pedagogik texnologiyalar va ularning amaliyoti. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.

2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2021.

3. Mahmudov N. Nutq madaniyati va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.

4. Abdullayeva Sh. Pedagogik ritorika asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya,

5. Karimova D. Nutqni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.

6. Burns A. Teaching speaking: A holistic approach. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020.

МОДЕЛЬ МЕТОДИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ПРИ ВНЕДРЕНИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ УЧЕБНОЙ ПРОГРАММЫ «ILK QADAM» В ДОО

Шаринова Шарипова Садуллаевна,

PhD доцент

Начальник отдела планирования, реализации, контроля и

качества образовательного процесса

филиала РГПУ им. А.И.Герцена в г. Ташкенте

Адашева Феруза Рустамовна

Студентка 2 курса магистратуры

филиала РГПУ им. А.И.Герцена в г. Ташкенте направление

«Методическое сопровождение в дошкольном образовании»

Аннотация Статья посвящена теоретическому обоснованию в разработке модели методического сопровождения воспитателей при внедрении государственной учебной программы «Ilk qadam» (2022) в дошкольных образовательных организациях Республики Узбекистан.

Рассматриваются концептуальные основы методического сопровождения как непрерывного процесса профессионального развития педагогов в условиях компетентности, личностного –ориентированного и игрового подходов. Предлагается оригинальная трехуровневая модель (институциональная, групповой, индивидуальный уровни), реализуемая в три этапа (диагностический, процессуальный, рефлексивный). Модель направлена на повышение профессиональной компетентности воспитателей, обеспечение качественной реализации программы и гармоничного развития детей.

Ключевые слова: методическое сопровождение, программа «Ilk qadam», компетентностный подход, игровое обучение, инклюзия, партнёрства с семьёй.

Annotatsiya Maqola O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida «Ilk qadam» davlat o'quv dasturi (2022)ni joriy etish jarayonida tarbiyalanuvchilarga uslubiy hamkorlik modelini nazariy asoslash va ishlab chiqishga bag'ishlangan. Kompetentsiyaviy, shahsiy yonaltirilgan va o'yin orqali o'qitish yandashuvlari sharoitida sharoitida pedagoglarning kasbiy rivojlanishining uzluksiz jarayoni sifatida uslubiy hamkorlikning kontseptual asoslari ko'rib chiqiladi. Uch darajali hamkorlik modeli taklif etiladi, u uch bosqichdan amalga oshiriladi. Model tarbiyachilarning kasbiy kompetentsiyasini oshirishda, dasturni sifatli joriy etishni ta'minlashga va bolalarning uyg'un rivojlanishiga qaratilgan.

Kalit so'zlar: uslubiy hamkorlik, «Ilk qadam» (2022) dasturi, kompetentsiyaviy yondashuv, o'quv orqali o'qitish, inklyuziya, oila bilan hamkorlik.

Abstract The article is dedicated to the theoretical substantiation and development of a model for the methodological support of educators in implementing the «Ilk qadam» (2022) state curriculum in preschool educational organizations of the Republic of Uzbekistan. The conceptual foundations of methodological support are considered as a continuous process of professional development for educators under competence – based, personality – oriented, and game –based approaches. An original three – level model is proposed, implemented in three stages. The model aims to enhance the professional competence of educators, ensure the high – quality implementation of the program, and ensure the harmonious development of children.

Keywords: methodological support, «Ilk qadam» program, competency – based learning, inclusion, family partnership.

Введение В современных условиях реформирования системы дошкольного образования Республики Узбекистан одной из приоритетных задач является качественное внедрение государственной учебной программы «Ilk qadam» (второе издание, 2022). Программа ориентирована на

формирование ключевых компетенции детей 3-7 лет через игровую деятельность, интеграцию образовательных областей, индивидуализацию и инклюзивные практики. Анализ научной литературы и практического опыта показывает, что успешность внедрения подобных программ во многом определяется уровнем профессиональной готовности воспитателей. Переход от традиционных методов к компетентно – ориентированным и игровым практикам вызывает у педагогов значительные затруднения, связанные с проектированием образовательного процесса, организацией центров активности, наблюдением за развитием детей и партнёрством с семьями. Несмотря на наличие комплекта методических пособий в рамках программы «Ilk qadam», системное методическое сопровождение воспитателей остаётся недостаточно разработанным. Большинство существующих моделей носят фрагментный характер и не учитывают в полной мере трёхуровневую специфику дошкольных организаций. Цель исследований – теоретически обосновать и разработать модель методического сопровождения воспитателей при внедрении программы «Ilk qadam» основы методического сопровождения педагогов дошкольного образования. Теоретически – методологическую основу исследования составили компетентности подход И.А. Зимняя, В.В. Краевский, идеи игровой педагогики Д.Б. Эльконина, А.Н. Леонтьева, а также концепции методического сопровождения и непрерывного профессионального развития педагогов К.Ю.Белая, Т.И.Щамова, М.М. Поташникова. Нормативную базу исследования составили Государственная учебная программа «Ilk qadam» (2022), Государственные требования к развитию детей раннего и дошкольного возраста, а также рекомендации UNICEF. Разработанная модель методического сопровождения воспитателей представлена как открытая, гибкая и циклическая система, учитывающая институциональный, групповой и индивидуальные уровни. Для описания этапов реализации модели применяется системно – деятельностный подход. В анализе использованы методы анализа научной литературы и нормативных документов, моделирования, педагогического наблюдения, анкетирования и обобщения педагогического опыта. Модель разрабатывается как открытая, гибкая, циклическая система, учитывающая институциональный, групповой и индивидуальный уровни сопровождения. Для описания этапов применялась системное – деятельностный подход. В результате проведенного анализа разработана оригинальная трёхуровневая модель методического сопровождения воспитателей при внедрении программы «Ilk qadam»

Уровни модели: **1. Институциональный** – создание единого методического пространства ДОО (локальная программа внедрения, оснащения предметно –

развивающий среды, внутренний мониторинг). **2. Групповой уровень** – работа в методических объединениях (мастер-классы, тренинги по организации центров активности, круглые столы по инклюзии и партнёрству с родителями). **3. Индивидуальный уровень** – персонализированная поддержка (наставничество, индивидуальные консультации, анализ занятий, рефлексивное портфолио). **Этапы реализации модели:** **диагностический этап** (1-2 месяц): выявление профессиональных дефицитов воспитателей с помощью анкетирования, интервью и наблюдения. **Процессуальный этап** (основной период учебного года): практическое освоение материалов программы через серии обучающих мероприятий, моделирование занятий и экспериментальную работу в группах. **Рефлексивный этап:** анализ результатов по картам развития детей, самооценка педагогов, корректировка модели и планирование следующего цикла. Модель носит циклический характер и обеспечивает непрерывность профессионального роста воспитателей. **Обсуждение** Предлагаемая модель отличается от традиционных форм методического обеспечения тем, что акцент сделан не на представлении готовых материалов, а на фасилитации самостоятельного профессионального развития педагога. Трёхуровневая структура позволяет учитывать специфику как всей организации, так и индивидуальных потребностей каждого воспитателя. Сравнение с существующими подходами показывает, что интеграция диагностического, процессуального и рефлексивного этапов повышает эффективность внедрения программы «Ilk qadam» за счёт системного преодоления профессиональных затруднений. Особое значение имеет сочетание игрового и компетентностного подходов, что соответствует ведущей роли игры в дошкольном возрасте. Ожидаемые результаты внедрения модели включает: качественную реализацию всех компонентов программы; улучшение индивидуализации и инклюзии; укрепление партнёрства с семьями; позитивную динамику развития детей по всем образовательным областям. Перспективы дальнейшей работы связаны с цифровизацией сопровождения и апробаций модели в различных типах дошкольной организацией. **Заключение:** разработанная модель методического сопровождения представляет собой целостную научно обоснованную систему, соответствующую требованиям программы «Ilk qadam» и современным тенденциям профессионального развития педагогов. Её внедрения позволит повысить качество дошкольного образования в Республике Узбекистан и создать благоприятные условия для гармоничного развития каждого ребёнка.

Список литературы

1. Государственная учебная программа «Ilk qadam» для дошкольных образовательных организаций Республики Узбекистан (2-у изд.). – Ташкент, 2022.
2. Белая К.Ю. Методическое сопровождения педагогов дошкольного образования. - М.: Сфера, 2019
3. Краевский В.В., Хуторской А.В. Основы обучения. Дидактика и методика. - М.: Академия, 2018.
4. Шамова Т.И. Управление образовательными системами. - М.: Владос, 2020.
5. Материалы UNICEF по поддержке внедрения программы «Ilk qadam»

**СОПРОВОЖДЕНИЕ ВНЕДРЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ ТРИЗ В
ОБРАЗОВАТЕЛЬНУЮ ПРАКТИКУ ДОШКОЛЬНЫХ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ**

Шарипова Шарипова Садуллаевна

PhD доцент Начальник отдела планирования, реализации, контроля и качества образовательного процесса филиала РГПУ им. А.И.Герцена в г. Ташкенте

Самадова Нилуфар Ширпулатовна

Студентка 2 курса магистратуры филиала РГПУ им. А.И.Герцена в г. Ташкенте направление «Методическое сопровождение в дошкольном образовании»

Аннотация В статье раскрываются теоретические и практические аспекты сопровождения внедрения технологии ТРИЗ (теории решения изобретательских задач) в образовательную практику дошкольных образовательных организаций. Обоснована необходимость системного методического сопровождения педагогов, определены этапы внедрения технологии, представлены эффективные формы работы. Особое внимание уделено развитию творческого мышления детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: Ключевые слова: ТРИЗ, дошкольное образование, инновационные технологии, методическое сопровождение, творческое мышление, педагог.

Annotatsiya Ushbu maqola maktabgacha ta'lim muassasalarida TRIZ (ixtirochilik muammolarini hal qilish nazariyasi) texnologiyasini joriy etishni qo'llab-quvvatlashning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganadi. U o'qituvchilarni tizimli uslubiy qo'llab-quvvatlash zarurligini asoslab beradi, texnologiyani joriy etish bosqichlarini belgilaydi va samarali yondashuvlarni taqdim etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: TRIZ, maktabgacha ta'lim, innovatsion texnologiyalar, uslubiy yordam, ijodiy fikrlash, o'qituvchi.

Abstract This article explores the theoretical and practical aspects of supporting the implementation of TRIZ (theory of inventive problem solving) technology in preschool educational settings. It substantiates the need for systematic methodological support for teachers, identifies the stages of technology implementation, and presents effective approaches. Particular attention is paid to developing creative thinking in preschool children.

Keywords: TRIZ, preschool education, innovative technologies, methodological support, creative thinking, teacher.

Введение Современные тенденции развития дошкольного образования ориентированы на формирование у детей способности к самостоятельному мышлению, инициативности и креативности. В этих условиях особую актуальность приобретает внедрение педагогических технологий, направленных на развитие творческого потенциала личности. Одной из таких технологий является ТРИЗ, разработанная Генрих Альтшуллер. Первоначально созданная для решения инженерных задач, ТРИЗ успешно адаптирована к образовательной практике, включая дошкольное образование.

ТРИЗ представляет собой систему методов и приёмов, направленных на развитие умений выявлять противоречия, формулировать задачи и находить нестандартные решения. В дошкольном возрасте технология реализуется в игровой форме, что соответствует возрастным особенностям детей.

Основные принципы ТРИЗ в дошкольном образовании:

- принцип развития творческого воображения;
- принцип активной познавательной деятельности;
- принцип проблемности;
- принцип системности.

Сопровождение внедрения технологии ТРИЗ рассматривается как целенаправленный процесс создания условий для её эффективного освоения и применения педагогами.

Методическое сопровождение включает:

- организацию повышения квалификации педагогов;
- разработку учебно-методических материалов;
- консультативную поддержку;
- анализ и оценку результатов внедрения.

Без системного сопровождения внедрение инновационной технологии носит фрагментарный и формальный характер, что снижает её эффективность.

Этапы сопровождения внедрения ТРИЗ

1. Диагностико-аналитический этап: Определяется уровень готовности педагогов, выявляются профессиональные дефициты, проводится анализ образовательной среды ДОО.

2. Обучающий этап: Организуются курсы повышения квалификации, семинары и тренинги, направленные на освоение методов ТРИЗ:

- мозговой штурм;
- синектика;
- метод фокальных объектов;
- работа с противоречиями.

3. Практико-ориентированный этап: Педагоги внедряют элементы ТРИЗ в образовательный процесс:

- в организованной образовательной деятельности;
- в сюжетно-ролевых играх;
- в проектной деятельности;
- в повседневном взаимодействии с детьми.

4. Рефлексивно-оценочный этап: Проводится анализ эффективности внедрения, выявляются трудности, корректируются методы работы.

Формы и методы сопровождения: Наиболее эффективными формами сопровождения являются:

- методические объединения;
- мастер-классы;
- педагогические советы;
- открытые занятия;
- наставничество;
- профессиональные сообщества педагогов.

Результаты внедрения технологии ТРИЗ: Внедрение ТРИЗ в образовательную практику ДОО способствует:

- развитию творческого и критического мышления;
- формированию навыков решения проблемных ситуаций;
- развитию речи и коммуникативных умений;
- повышению познавательной активности детей;
- формированию самостоятельности.

Проблемы внедрения и пути их решения

К основным проблемам относятся:

- недостаточная методическая подготовка педагогов;
- ограниченность методических ресурсов;

- сопротивление инновациям.

Пути решения:

- систематическое повышение квалификации;
- создание методических банков;
- развитие профессионального взаимодействия педагогов.

Таким образом, сопровождение внедрения технологии ТРИЗ в дошкольных образовательных организациях является необходимым условием повышения качества образования. Комплексный подход к организации данного процесса обеспечивает эффективное развитие творческого потенциала детей и профессионального мастерства педагогов.

Список литературы

1. Хоменко Н. Н. Теория решения изобретательских задач в образовании. — М.: Просвещение, 2009.
2. Савенков А. И. Психология детской одарённости. — М.: Генезис, 2010.
3. Поляков С. Д. Педагогические технологии. — М.: Владос, 2012.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIM O‘QUVCHILARINI TABIAT BILAN TANISHTIRISHDA MUTAFAKKIRLAR MEROSIDAN FOYDALANISH

Ilmiy rahbar: Aslonova Orzigul

Qarshi davlat universiteti pedagogika fakulteti

Talaba: Bozorova Marg‘uba

Boshlang‘ich ta‘lim yonalshi 024-43-guruh talabasi

ANNOTATSIYA.

Ushbu maqolada yosh avlodga tabiat sirlarini o‘rgatish va ularda ekologik madaniyatni shakllantirishda Sharq mutafakkirlarining boy ma‘naviy merosidan foydalanish masalalari yoritilgan. Maqolada Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino,

Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur kabi allomalarning tabiat, o‘simliklar dunyosi va insonning atrof-muhit bilan uyg‘unligi haqidagi qarashlari tahlil qilingan. Shuningdek, ta‘lim jarayonida ushbu merosni amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha samarali metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Tabiat, mutafakkirlar merosi, ekologik tarbiya, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Alisher Navoiy, ta‘lim metodikasi, ma‘naviy qadriyatlar.

АННОТАЦИЯ.

В данной статье рассматриваются вопросы использования богатого духовного наследия восточных мыслителей в ознакомлении подрастающего поколения с природой и формировании у них экологической культуры.

Анализируются взгляды таких ученых, как Абу Райхан Беруни, Ибн Сина,

Алишер Навои и Захириддин Мухаммад Бабур, на природу, мир растений и гармонию человека с окружающей средой. Также представлены эффективные методические рекомендации по практическому внедрению данного наследия в образовательный процесс.

Ключевые слова: Природа, наследие мыслителей, экологическое воспитание, Абу Райхан Беруни, Ибн Сина, Алишер Навои, методика обучения, духовные ценности.

ABSTRACT.

This article highlights the issues of using the rich spiritual heritage of Eastern thinkers in teaching the secrets of nature to the younger generation and forming an ecological culture in them. The views of such scholars as Abu Rayhan Beruni, Ibn

Sina, Alisher Navoi, and Zahiriddin Muhammad Babur on nature, the world of plants, and the harmony of man with the environment are analyzed. Also, effective methodological recommendations for the practical implementation of this heritage in the educational process are provided.

Key words: Nature, heritage of thinkers, environmental education, Abu Rayhan Beruni, Ibn Sina, Alisher Navoi, teaching methodology, spiritual values.

Inson va tabiat bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan yaxlit tizimdir.

Bugungi kunda global ekologik muammolar kuchaygan bir davrda, yosh avlod qalbida tabiatga nisbatan mehr-muhabbat va mas'uliyat hissini uyg'otish pedagogikaning eng dolzarb vazifalaridan biriga aylandi. Bu borada bizga uzoq o'tmishdan qolgan bebaho xazina - Sharq mutafakkirlarining boy ma'naviy merosi yordamga keladi. Ajdodlarimiz tabiatni shunchaki tirikchilik manbai emas, balki insonni tarbiyalovchi, unga ma'naviy quvvat beruvchi muqaddas maskan deb bilishgan.

Buyuk allomalarimiz o'z asarlarida tabiat qonuniyatlarini o'rganish va ularni asrab-avaylash bo'yicha muhim g'oyalarni ilgari surganlar:

Abu Rayhon Beruniyning ilmiy izlanishlarida tabiatdagi muvozanatni saqlash masalasiga alohida to'xtalgan. U o'zining "Hindiston" va "Saydana" asarlarida tabiatni shunchaki tomosha qilish emas, balki uni tajriba va kuzatish orqali o'rganishni targ'ib qilgan. Beruniy asarlarida o'simliklar dunyosi va minerallarning inson salomatligi uchun ahamiyati ilmiy asoslab berilgan. U o'simliklarning shakli, rangi va hidi ularning dorivorlik xususiyatidan darak berishini aytgan. Bu ma'lumotdan foydalanib, bolalarga tabiatdagi har bir rang va shaklning o'z funksiyasi borligini tushuntirish mumkin[2].

Abu Ali ibn Sino "Tabiatni asrash - o'zimizni asrashdir" g'oyasini ilgari surgan. U atrof-muhitning tozaligi inson fe'l-atvori va sog'lig'iga qanday ta'sir qilishini ilmiy isbotlab bergan. "Tib qonunlari" asarida inson salomatligi bevosita

toza havo, musaffo suv va yashil tabiat bilan bog'liqligini ta'kidlagan. Alloma "Agar havoda chang va tutun bo'lmaganida edi, inson ming yil yashashi mumkin edi" degan fikri bilan bugungi ekologik muammolarga (global isish, havoning ifloslanishi) asrlar oldin echim ko'rsatgan. Uning fikricha, tabiat - eng buyuk tabibdir. Yoshlarga Ibn Sinoning ushbu qarashlarini o'rgatish ularda sog'lom turmush tarzi va ekologik madaniyatni shakllantiradi.

Alisher Navoiy asarlarida daraxt ekish, bog' yaratish savobli amal sifatida ulug'lanadi. "Siz egan daraxtni birovlar ekkan, siz ekayotgan daraxtni esa kelajak avlodlar bahramand bo'lishi uchun eking" degan mazmundagi o'g'itlari bugun ham o'z qiymatini yo'qotmagan[2].

Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" asari o'ziga xos tabiat ensiklopediyasidir. Bobur unda turli o'lkalarning hayvonot va o'simliklar dunyosini shunday mahorat bilan tasvirlaydiki, o'quvchida tabiat mo'jizalariga nisbatan hayrat va qiziqish uyg'onadi.

Maqolaning eng muhim qismi bu merosni ta'limga tatbiq etishdir. Buning uchun quyidagi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi:

"Hikmatli dars" metodi: Dars boshida biror mutafakkirning tabiat haqidagi hikmatli so'zini tahlil qilish (masalan, Navoiyning tabiat haqidagi baytlari).

"Ajdodlar izidan" ekspeditsiyasi: O'quvchilar bilan tabiat qo'yniga chiqilganda, Beruniy yoki Ibn Sino kabi o'simliklarni kuzatish va ularning foydali xususiyatlarini o'rganish.

Ijodiy ishlar: "Agar Bobur mirzo bizning maktabimiz bog'iga kelsa, nima deb yozgan bo'lardi?" kabi mavzularda insholar yozish.

"Mutafakkirlarimiz merosini ta'limga tatbiq etish - bu shunchaki tarixiy ma'lumotlarni yodlatish emas. Bu darslarni jonlantirish, bolaning qalbida tabiatga nisbatan shaxsiy daxldorlik hissini uyg'otishdir. Beruniyning kuzatuvchanligi va

Ibn Sinoning poklik haqidagi o'g'itlari bugungi interfaol metodlar (loyihaviy ta'lim,

STEAM yondashuvi) bilan birlashsa, ta'lim sifati va tarbiya samaradorligi bir necha barobar ortadi".

Xulosa qilib aytganda, tabiat bilan tanishtirishda mutafakkirlar merosidan foydalanish yoshlarning nafaqat bilimini oshiradi, balki ularning ma'naviy dunyosini ham boyitadi. Ajdodlarimizning o'g'itlari bizga tabiatni shunchaki iste'mol qilishni emas, balki u bilan uyg'unlikda yashashni o'rgatadi. Bu esa kelajakda ekologik madaniyati yuksak, ona zaminni asrab-avaylovchi komil insonlarni tarbiyalashning asosiy garovidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYXATI:

1. Abu Rayhon Beruniy. "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar". - Toshkent:

"Fan", 1968.

2.Abu Ali ibn Sino. "Tib qonunlari" (I jild). - Toshkent: "Xalq merosi", 1993.

3.Alisher Navoiy. "Hayratul-abror" (Mukammal asarlar to'plami). - Toshkent: "Fan", 1991.

4.Zahiriddin Muhammad Bobur. "Boburnoma". - Toshkent: "Yulduzcha", 1989.

5.Shokirov Q.Z. "Ekologik tarbiya asoslari". - Toshkent: "O'qituvchi", 2012.

**INFORMATSION TEXNOLOGIYALAR TA'LIMIDA TALABALARNI
AXBOROTLARNI MUSTAQIL O'ZLASHTIRISHLARINI TASHKIL
ETISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASPEKTLARI**

Kilichev Nurilla Abbosovich

*Qarshi davlat texnika universiteti nurillaqilichev005@gmail.com; Tel: +998
991940710*

Annotatsiya. Ushbu maqolada axborot texnologiyalari ta'limida talabalarni axborotlarni mustaqil o'zlashtirish faoliyatini tashkil etishning psixologik-pedagogik aspektlari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Axborotlarni mustaqil o'zlashtirish muammosi ta'limni rivojlanishining butun davri mobaynida pedagogik tadqiqot obyekti bo'lib kelgan. Qadimgi yunon faylasuflari Aristotel, Sokrat va Aflotun, O'ta asr pedagogikasining etakchi namoyandalari, shuningdek, A. Disterveg, Y.A. Komenskiy, I.G. Pestalotsi kabi zamonaviy pedagoglar mustaqil o'zlashtirish tamoyillarini ilmiy jihatdan asoslab berishgan.

Maqolada «o'zlashtirish» va «mustaqillik» tushunchalarining mohiyati tahlil qilinib, ularning axborot texnologiyalari ta'limiga tatbiq etilishi ko'rsatilgan. S.L. Rubinshteyn, E.Y. Golant, P.Y. Galperin, L.V. Vigotskiy kabi psixologlarning qarashlari asosida mustaqil o'zlashtirish faoliyatining psixologik mexanizmlari ochib berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, axborot texnologiyalaridan maqsadli foydalanish talabalarning mustaqil o'zlashtirish samaradorligini 35-40 foizga oshiradi.

Kalit so'zlar. axborot texnologiyalari, mustaqil o'zlashtirish, psixologik-pedagogik aspektlar, biluv faoliyati, mustaqillik, ta'lim metodologiyasi, individual yondashuv, kognitiv faoliyat.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ
САМОСТОЯТЕЛЬНОГО УСВОЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ
СТУДЕНТАМИ В ОБУЧЕНИИ ИНФОРМАЦИОННЫМ
ТЕХНОЛОГИЯМ**

Киличев Нурилла Аббосович

Каришинский государственный технический университет

Аннотация. В данной статье комплексно анализируются психолого-педагогические аспекты организации самостоятельного усвоения информации студентами в процессе обучения информационным технологиям. Рассмотрены концепции самостоятельности, представленные в трудах классических и современных педагогов и психологов. Выявлены психологические механизмы самостоятельного усвоения на основе взглядов С.Л. Рубинштейна, Е.Я. Голанта, П.Я. Гальперина и Л.С. Выготского. Результаты исследования показывают, что целенаправленное использование информационных технологий повышает эффективность самостоятельного усвоения студентами на 35-40%.

Ключевые слова: информационные технологии, самостоятельное усвоение, психолого-педагогические аспекты, познавательная деятельность, самостоятельность, методология обучения.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF ORGANIZING THE INDEPENDENT ASSIMILATION OF INFORMATION BY STUDENTS IN IT EDUCATION

Kilichev Nurilla Abbosovich

Karshi State Technical University

Abstract. This article comprehensively analyzes the psychological and pedagogical aspects of organizing students' independent assimilation of information in information technology education. The concepts of self-study and independence presented in the works of classical and modern pedagogues and psychologists are examined. The psychological mechanisms of independent assimilation are revealed based on the views of S.L. Rubinstein, E.Ya. Golant, P.Ya. Galperin, and L.S. Vygotsky. The study demonstrates that purposeful use of information technologies increases the effectiveness of students' independent assimilation by 35-40%. Practical recommendations for organizing independent cognitive activity in IT education are developed.

Keywords: information technologies, independent assimilation, psychological-pedagogical aspects, cognitive activity, independence, teaching methodology, individual approach.

Kirish (Introduction).

Axborot texnologiyalari ta'limida talabalarni axborotlarni mustaqil o'zlashtirish muammosi bugungi kunda alohida dolzarblik kasb etmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimida bilim hajmining tez ortib borishi, axborot oqimining keskin ko'payishi va raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi talabalardan yuqori darajadagi mustaqil biluv faoliyatini talab qilmoqda. Axborot texnologiyalari sohasida esa bu muammo yanada o'tkir tus oladi, chunki ushbu soha hech bir boshqa sohaga qaraganda tezroq rivojlanib boradi va talabalar

doimiy ravishda yangi bilimlarni mustaqil o'zlashtirish ko'nikmasiga ega bo'ishlari zarur.

Axborotlarni mustaqil o'zlashtirish muammosi ta'limni rivojlanishining butun davri mobaynida pedagogik tadqiqot obyekti bo'lib kelgan. Pifagor maktabi vakillari bo'gan qadimgi yunon olimlari Aristotel, Sokrat, Aflotun va boshqalar birinchilardan bo'ib ixtiyoriylik va mustaqillik tamoyillari asosida bilim olishning muhimligini har tomonlama asoslab berishgan. O'z vaqtida Sokrat «...inson tafakkurining rivojlanishi faqat mustaqil faoliyat jarayonidagina muvaffaqiyatli bo'ishi mumkin», deb yozgan [1].

Keyinchalik bu mulohazalarning rivojlanishi O'ta asr pedagogikasining ko'plab nazariyotchilari: F.Rable, M.Monten, T.Mor, Kampanella va boshqalarning ishlarida o'z ifodasini topdi. Yangi davr pedagogikasida esa A. Disterveg, Y.A. Komenskiy, M.A. Leonov, I.G. Pestalotsi, P.I. Pidkasistyy kabi pedagoglarning ishlari mustaqil o'zlashtirish nazariyasini rivojlantirishda muhim o'rin egallaydi. Zamonaviy O'zbek ta'lim tizimida ham mustaqil o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan.

Maqolaning maqsadi - axborot texnologiyalari ta'limida talabalarning axborotlarni mustaqil o'zlashtirish faoliyatini tashkil etishning psixologik-pedagogik shartlari va mexanizmlarini ilmiy asoslash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).

«o'zlashtirish» tushunchasining turli ta'riflari mavjud bo'lib, ular o'zaro bir-birini to'ldiradi. Birinchi ta'rif bo'yicha, o'zlashtirish - bor narsani u qanday borligicha idrok etish: subyekt va obyekt o'rtasidagi, ruh va dunyo o'rtasidagi adekvatlik munosabatini shundayligicha tushunish. I.G. Pestalotsi nuqtai nazarida «bizning barcha bilimlarimiz ko'gazmali tafakkur orqali, son, shakl va so'z orqali kiritiladi; faqat tahsil oluvchilar bilim zahiralarini boyitib, aqliy kuchlarini jadal oshirgan holda o'ganish yuqori samarali bo'adi» [2].

M.A. Leonov fikricha, «bilimning birinchi bosqichini jonli kuzatish tashkil qiladi. Hissiy idrok qilish inson ongining tashqi olam bilan bevosita aloqasi vazifasini bajaradi va bizning barcha bilimlarni o'lashtirishimizning bevosita yoki bilvosita manbai bo'lib xizmat qiladi» [2]. Bilimlarni o'zlashtirish, qayta ishlash, kodlash va saqlashning ruhiy jarayonlari idrok, tasvirlash, kontsepsiyani shakllantirish, mulohaza yuritish, tafakkur va tasavvurni o'z ichiga oladi. Inson o'z atrofidagi dunyoni boshqa avlodlarning bilish va o'zlashtirish faoliyati natijalari orqali bilib oladi: kitob o'qiydi, tahsil oladi, moddiy yoki ma'naviy madaniyatning barcha turlari bilan shug'illanadi.

O'zlashtirish doim yangi narsani izlash va kashf qilish, ilgari noma'iium bo'gan yondashuvlar va echimlarni izlash, haqiqatga faol intilish, subyektning har

qanday ko‘rinishdagi faol (kuzatish, passiv emas) faoliyatidir. Shuningdek, doim yangi yondashuvlar, xulosalar va natijalarni doimiy, faol, maqsadli izlash bo‘lib, uning asosiy xususiyati kelajakni oqilona bashorat qilishdan iboratdir.

E.S. Polat va M.Y. Buxarkina o‘zlarining «Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari ta’lim tizimida» asarida axborot texnologiyalarining mustaqil o‘zlashtirish jarayoniga ta’irini batafsil ko‘rib chiqadilar. Ular ta’idlashicha, AKT vositalaridan foydalanish talabalarning mustaqil biluv faoliyatini faollashtiradi, chunki bu vositalar turli axborot manbalarga tezkor kirish, ma’iiumotlarni qayta ishlash va o‘z bilimlarini namoyon etish imkoniyatini beradi [4].

B.B.Andresen va K.Van den Brink o‘zlarining multimedia ta’limiga oid asarlarida ko‘rsatadiki, ko‘rish va eshitish qatorlarining birlashuvi, ko‘gazmali-obrazli va verbal-mantiqiy tafakkurning birlashuvi natijasida ma’iiumotni yaxshiroq o‘zlashtirish imkoni yaratiladi. Ushbu effekt «dual coding theory» deb nomlanib, axborot texnologiyalari ta’limida mustaqil o‘zlashtirish samaradorligini oshirishning ilmiy asosini tashkil etadi [2].

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).

«o‘zlashtirish» tushunchasining turli ta’riflarini tahlil qilib, o‘qitishga axborot yondashuvining asosiy tamoyillariga va informatika fanining mohiyatiga tayanildi. Biluv va o‘zlashtirish ostida biz ijodiy faoliyat asosida shakllangan axborot va bilimlarni egallash, qayta ishlash, kodlash va saqlashning aqliy jarayonlarini tushunamiz. Biluv idrok etish, tasvirlash, tushunchalarni shakllantirish, mulohaza, fikrlash va tasavvurni o‘z ichiga oladi.

Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlardan foydalanildi: tahlil va sintez usuli (axborot texnologiyalari ta’limidagi mustaqil o‘zlashtirish jarayonlarini alohida komponentlarga ajratib o‘ganish va ularni tizim sifatida umumlashtirish); qiyosiy tahlil (turli ta’lim muhitlarida mustaqil o‘zlashtirish samaradorligini solishtirish); statistik tahlil (miqdoriy ko‘rsatkichlarni baholash); pedagogik kuzatuv (real ta’lim jarayonida talabalar faoliyatini kuzatish).

So‘ngra «mustaqillik» tushunchasining mohiyatini ko‘rib chiqamiz, uning asoslarini psixologlar S.L.Rubinshteyn, E.Y. Golant va boshqa ko‘plab olimlar qo‘yishgan. Tadqiqot Qarshi davlat texnika universitetida 2022-2024 yillarda olib borildi. Unda 3 ta axborot texnologiyalari guruhi talabalari (jami 87 nafar) ishtirok etdi. Tajriba guruhlari va nazorat guruhlari orasida mustaqil o‘zlashtirish samaradorligi davriy tekshiruvlar orqali baholandi.

Shuningdek, ilmiy manbalar retrospektiv tahlili o‘kazildi: 1950-yillardan 2024-yilgacha bo‘gan davrdagi mustaqil o‘zlashtirish nazariyasiga oid 120 dan ortiq ilmiy maqola va monografiyalar ko‘rib chiqildi. Bu esa tadqiqot muammosini tarixiy-pedagogik nuqtai nazardan keng qamrovli o‘ganish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results).

S.L.Rubinshteyn fikricha, «...asl mustaqil harakatlarning anglangan motivatsiyalanganligini va ularning asosliligini nazarda tutadi. Boshqa insonlarning ta'iri va takliflariga moyil bo'maslik - bu o'zboshimchalik emas, balki mustaqil irodaning haqiqiy ko'rinishidir, chunki insonning o'zi aynan shunday va boshqacha emas harakat qilish uchun ob'ektiv asoslarni ko'radi», ya'ni S.L. Rubinshteyn mustaqillikni erkinlik, irodaning muhim xususiyati sifatida belgilaydi [5].

E.Ya.Golant talabularda mustaqil harakatlanishni namoyon bo'ishining uchta yo'alishini ko'rib chiqadi: tashkiliy-texnik mustaqil harakatlanish; biluv faoliyati jarayonida mustaqil harakatlanish; amaliy faoliyatdagi mustaqil harakatlanish. «Mustaqil harakatlanish pedagogning bevosita ishtirokisiz amalga oshiriladigan ishda eng ko'proq ro'yobga chiqishi mumkin. Faqat shunday ish tahsil oluvchilarning mustaqil ravishda bajaradigan, doimiy tashqi tekshirishsiz, o'z-o'izlarini tekshiradigan, xatolarni o'z tashabbusi bilan tuzatishni nazarda tutadi» [6].

Mustaqil harakatlanishning to'rt turi mavjud: o'quv, maishiy, ijtimoiy va kasbiy. Tahsil oluvchilarda faollik va mustaqillikning rivojlanishini dinamikada - taqlid faoliyatidan ijodiy faoliyatgacha o'ganish kerak. Mustaqillik ajralgan xususiyat emas, balki butun shaxsning rivojlanish yo'alishini belgilaydigan xususiyat ekanligini ta'idlagan.

Ta'lim mustaqilligi quyidagilar bilan tavsiflanadi: oliy ta'lim tizimida salbiy hodisalar va qarama-qarshiliklarni bartaraf etish vositasi bo'ib, talabalarning o'z-o'ini tashkil qilishiga, bilim, ko'nikma va ijodiy faoliyat tajribasini o'zlashtirish uchun uzluksiz, maqsadli, tizimli faoliyatda faol bo'ishga imkon beradi; talabalarning ta'lim ehtiyojlarini ro'yobga chiqarishga va shu orqali individual ta'lim yo'alishini qurishga imkon beradi, bu esa bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yanada oqilona qiladi.

Talabalarda bilim olish istagida namoyon bo'ladigan shaxsiy xususiyat sifatida - sub'ektning o'zi tomonidan boshqariladigan maqsadli o'quv va kognitiv faoliyat (L.V. Mezentsева). Quyidagi ko'nikmalar majmui: o'z imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda o'quv vazifasini belgilash; vazifalarni bajarish uchun o'quv qo'lanmalarini tanlash; o'quv-biluv faoliyati natijalarini mustaqil baholash; o'quv-biluv faoliyat usullarini mustaqil o'zlashtirish (M.B. Balikaeva).

Aqliy mustaqillik - yangi nazariy va amaliy vazifalarni bajarishda talabalarning mustaqilligi bilan tavsiflangan aqliy faoliyatning maxsus uslubini yaratish (P.Y.Galperin, V.V.Davidov, T.V.Kudryavtsev, A.M.Matyushkin, N.F.Talizina va boshqalar). Bu nazariya aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish (BPF) konsepsiyasi deb nomlanib, ta'limni tashkil etishda aqliy faoliyatning moddiy, nutq va aqliy bosqichlarini izchil o'ib o'ishni ta'minlaydi.

Axborot texnologiyalari ta'limida mustaqil o'zlashtirish samaradorligini oshirish uchun bir qator pedagogik shartlar zarur. Birinchidan, ta'lim muhitini shunday tashkil etish kerakki, unda talaba mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va yangi bilimlarni izlash uchun motivatsiyaga ega bo'sin. Ikkinchidan, o'qituvchi yo'naltiruvchi va maslahatchi rolini o'ab, talabaning mustaqil faoliyatini bloklamasligi lozim. Uchinchidan, baholash tizimi mustaqil o'zlashtirish ko'nikmalarini o'gsatadigan ko'rsatkichlarni qamrab olishi zarur.

Tadqiqot davomida Qarshi DTU talabalarining mustaqil o'zlashtirish darajasini aniqlash maqsadida diagnostik tekshiruv o'kazildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki: an'anaviy ta'lim usulida ishlaydigan guruhlarda talabalarning 71 foizi reproduktiv darajada (namuna bo'yicha bajarish), 22 foizi produktiv darajada (o'xshash vaziyatda mustaqil bajarish) va faqat 7 foizi ijodiy darajada (yangi vaziyatda mustaqil echim topish) bilim o'lashtirgan. AKT va mustaqil o'zlashtirish metodlaridan faol foydalanadigan guruhlarda esa bu ko'rsatkichlar mos ravishda 44 foiz, 38 foiz va 18 foizni tashkil etdi.

Bu farq statistik jihatdan muhim bo'lib ($p < 0.05$), axborot texnologiyalaridan maqsadli foydalanishning mustaqil o'zlashtirish samaradorligiga ijobiy ta'irini yaqqol ko'rsatadi. O'rtacha ko'rsatkichlarni taqqoslashda tajriba guruhlari nazorat guruhlariga nisbatan 35-40 foiz yuqori natija ko'rsatdi, bu esa dastlabki faraziyamizni tasdiqladi.

I.A.Petrova o'z tadqiqotlarida oliy ta'lim muassasalarida shaxsga yo'naltirilgan axborot-ta'lim muhitida talabalarning mustaqil ishlashini tashkil etishning samarali yo'l-yo'riqlari ishlab chiqilganligini ta'idlaydi. Uning ta'idlashicha, bunday muhitda talaba faqat passiv axborot qabul qiluvchi emas, balki o'z ta'lim jarayonini faol shakllantiruvchi subyektga aylanadi [3].

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, axborot texnologiyalari ta'limida talabalarning mustaqil o'zlashtirish faoliyatini to'g'ri tashkil etish ularning professional kompetensiyalarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Psixologik-pedagogik tahlil ko'rsatadiki, mustaqil o'zlashtirish - bu faqat bilimlarni o'zlashtirish emas, balki subyektning o'z-o'ini rivojlantirish qobiliyatini shakllantirishdir.

S.L. Rubinshteyn, E.Y. Golant, P.Y. Galperin va L.S.Vigotskiyning psixologik nazariyalari asosida axborot texnologiyalari ta'limida mustaqil o'zlashtirish uchun zarur psixologik shartlar aniqlandi: motivatsiya (bilishga ichki intilish), refleksiya (o'z faoliyatini anglash), maqsad belgilash (mustaqil o'quv rejasini tuzish) va o'z-o'ini nazorat qilish (natijalarni baholash).

Amaliy tavsiyalar: birinchidan, axborot texnologiyalari kurslarini o'qitishda muammoga asoslangan o'qitish usullarini keng qo'llash; ikkinchidan, talabalar

uchun individual ta'lim traektoriyalarini AKT asosida tashkil etish; uchinchidan, o'quv jarayonida kooperativ (hamkorlikdagi) va mustaqil ishlash shakllarini muvozanatli birlashtirish; to'rtinchidan, refleksiya va o'z-o'ini baholash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun elektron portfellar va o'z-o'zini nazorat testlaridan foydalanish; beshinchidan, o'qituvchilarni mustaqil o'zlashtirish metodikasi bo'yicha muntazam malaka oshirish.

Umuman olganda, axborot texnologiyalari ta'limida talabalarning mustaqil o'zlashtirish faoliyatini tashkil etishning psixologik-pedagogik aspektlarini to'liq tushunish va amaliyotga to'g'ri tatbiq etish zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu yo'alishda olib borilayotgan tadqiqotlar davom ettirilishi va yangi raqamli ta'lim muhitlarida mustaqil o'zlashtirish mexanizmlari yanada chuqurroq o'rganilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References).

1. Alekseeva T.E. Realizatsiya traditsionnyx didakticheskix printsipov v usloviyax informatizatsii obrazovaniya. - SISP. - 2015. - № 5(49). - S. 393–405.
2. Andresen B.B., van den Brink K. Multimedia v obrazovanii. - 2-e izd. - M.: Drofa, 2007. - 224 s.
3. Petrova I.A. Organizatsiya samostoyatel'noy raboty studentov v lichnostno-tsentrirovannoy informatsionno-obrazovatel'noy srede vuza. - Sovremennye naukoemkie tekhnologii. - 2016. - № 2–3. - S. 552–556.
4. Polat E.S., Buxarkina M.Yu. Sovremennye pedagogicheskie i informatsionnye tekhnologii v sisteme obrazovaniya. - 2-e izd. - M.: Akademiya, 2008. - 368 s.
5. Rubinshteyn S.L. Osnovy obshchey psikhologii. - M.: Pedagogika, 1989. - 488 s.
6. Leonov M.A. O prirode poznaniya. - M.: Prosveshcheniye, 1966. - 212 s.
7. Pestalotsi I.G. Izbrannye pedagogicheskie sochineniya. - M.: Pedagogika, 1981. - 336 s.
8. Golant E.Ya. Metodika shkol'nogo prepodavaniya. - M.: Uchpedgiz, 1955. - 296 s.
9. Pidkasistyy P.I. Samostoyatel'naya poznavatel'naya deyatel'nost' shkolnikov v obuchenii. - M.: Pedagogika, 1980. - 240 s.
10. Vigotskiy L.S. Pedagogicheskaya psikhologiya. - M.: Pedagogika, 1991. - 480 s.

**РАЗРАБОТКА МОДЕЛИ МЕТОДИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ
НАЧИНАЮЩЕГО ВОСПИТАТЕЛЯ ДОШКОЛЬНОЙ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ
Шаринова Шарипова Садуллаевна**

PhD доцент Начальник отдела планирования, реализации, контроля и
качества образовательного процесса
филиала РГПУ им. А.И.Герцена в г. Ташкенте

Искандаров Дилишод Вохиджон угли

Студент 2 курса магистратуры
филиала РГПУ им. А.И.Герцена в г. Ташкенте направление
«Методическое сопровождение в дошкольном образовании»

Аннотация в статье рассматриваются теоретические и практические аспекты разработки модели методического сопровождения начинающего воспитателя в дошкольной образовательной организации. Обоснована необходимость системной поддержки молодых специалистов в условиях современного образования. Представлена структурная модель сопровождения, включающая целевой, содержательный, организационно-деятельностный и оценочно-результативный компоненты. Описаны этапы реализации модели и ожидаемые результаты её внедрения.

Ключевые слова: методическое сопровождение, начинающий воспитатель, дошкольное образование, профессиональная адаптация, педагогическая компетентность.

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotida faoliyat boshlagan tarbiyachini metodik qo'llab-quvvatlash modelini ishlab chiqishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Zamonaviy ta'lim sharoitida yosh mutaxassislarni tizimli qo'llab-quvvatlash zarurati asoslab berilgan. Maqolada maqsadli, mazmuniy, tashkiliy-faoliyat va baholash-natijaviy komponentlarni o'z ichiga olgan metodik hamkorlik modeli taqdim etilgan. Modelni amalga oshirish bosqichlari hamda uni joriy etishdan kutilayotgan natijalar ochib berilgan.

Kalit so'zlar: metodik qo'llab-quvvatlash, boshlovchi tarbiyachi, maktabgacha ta'lim, kasbiy moslashuv, pedagogik kompetentlik.

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of developing a model for methodological support of a novice preschool teacher in a preschool educational organization. The necessity of systematic support for young professionals in the context of modern education is substantiated. A structured model of support is presented, including target, content, organizational-activity, and evaluative-result components. The stages of the model implementation and the expected outcomes of its application are described.

Keywords: methodological support, novice teacher, preschool education, professional adaptation, pedagogical competence.

Современные требования к системе дошкольного образования обуславливают необходимость повышения качества профессиональной

подготовки педагогических кадров. Особую значимость приобретает проблема адаптации начинающих воспитателей, которые сталкиваются с трудностями вхождения в профессиональную деятельность, недостатком практического опыта и необходимостью быстрого освоения образовательных стандартов и технологий. В этой связи возрастает роль методического сопровождения как целенаправленного и системного процесса поддержки педагогов на начальном этапе их профессионального становления.

Теоретические основы методического сопровождения: Методическое сопровождение рассматривается как комплекс мер, направленных на развитие профессиональных компетенций педагога, оказание ему методической, организационной и психологической помощи.

Основными принципами методического сопровождения являются: системность и целостность; индивидуализация; практико ориентированность; непрерывность; субъект-субъектное взаимодействие.

Эффективное сопровождение способствует не только адаптации начинающего воспитателя, но и формированию его профессиональной устойчивости и мотивации к развитию.

Модель методического сопровождения начинающего воспитателя

Разработанная модель включает взаимосвязанные компоненты:

Целевой компонент- обеспечение успешной профессиональной адаптации и развития начинающего воспитателя.

Задачи:

формирование профессиональных компетенций; развитие педагогического мышления; оказание методической поддержки; стимулирование саморазвития.

Содержательный компонент

Включает основные направления сопровождения: изучение нормативно-правовой базы; освоение методики организации образовательного процесса;

планирование деятельности; взаимодействие с родителями;

внедрение современных образовательных технологий (игровые, ТРИЗ и др.).

Организационно-деятельностный компонент

Формы работы: наставничество; консультации; мастер-классы; открытые занятия; семинары; взаимопосещение занятий.

Методы: анализ педагогических ситуаций (кейс-метод); моделирование образовательных процессов; практические задания; рефлексия.

Оценочно-результативный компонент

Критерии эффективности: уровень профессиональной адаптации;

сформированность компетенций; качество образовательной деятельности;
степень самостоятельности.

Методы диагностики: наблюдение; анкетирование; анализ занятий; самооценка.

Этапы реализации модели

1. Адаптационный этап-знакомство с учреждением; диагностика уровня подготовки; закрепление наставника.
2. Основной этап-активная методическая работа; участие в профессиональных мероприятиях; формирование практических навыков.
3. Рефлексивно-оценочный этап
анализ результатов деятельности; корректировка индивидуальной траектории развития; подведение итогов сопровождения.

Ожидаемые результаты

Внедрение модели позволит:

обеспечить успешную адаптацию начинающего воспитателя;
повысить уровень его профессиональной компетентности;
сформировать устойчивую мотивацию к педагогической деятельности;
улучшить качество образовательного процесса в ДОО.

Таким образом, разработанная модель методического сопровождения начинающего воспитателя представляет собой эффективный инструмент профессионального становления педагогов. Её реализация способствует созданию благоприятной образовательной среды, обеспечивающей развитие кадрового потенциала дошкольной организации.

Список литературы:

- 1.Вербицкий А.А. Компетентностный подход в образовании. — М., 2019.
- 2.Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития. — Екатеринбург, 2019.
- 3.Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. — М., 2018.
- 4.Сластёнин В.А. Педагогика. — М., 2020.
- 5.Федеральный государственный образовательный стандарт дошкольного образования.

***BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA O‘QITUVCHILARNING TA’LIM
JARAYONIDAGI O‘RNI VA ULARNING TA’SIRI
G‘ayratova Rushana***

ANNOTATSIYA. O'quvchilarning rivojlanishida o'qituvchining roli va ta'siri masalalari pedagogika fanining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ushbu maqolada o'qituvchining o'quvchilar rivojlanishiga ko'rsatadigan ta'siri kompleks yondashuv asosida o'rganilgan. O'qituvchining ta'siri besh asosiy yo'nalishda - akademik, ijtimoiy-emotsional, axloqiy-ma'naviy, kreativ-innovatsion va kasbiy yo'naltirish aspektlarida tahlil qilingan. Har bir yo'nalish bo'yicha nazariy asoslar va amaliy misollar keltirilgan. Tadqiqot natijasida o'qituvchining o'quvchilar rivojlanishiga ko'rsatadigan ta'siri uzoq muddatli va ko'p qirrali ekanligi, malakali pedagog nafaqat o'quvchilarning bilim olishi, balki ularning shaxs sifatida shakllanishida ham hal qiluvchi rol o'ynashi aniqlangan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi ta'siri, o'quvchi rivojlanishi, akademik rivojlanish, ijtimoiy-emotsional rivojlanish, kreativ tafakkur, kasbiy yo'naltirish, pedagogik mahorat.

O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov ta'kidlaganidek: "Ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish, uni zamonaviy talablar asosida rivojlantirish, yoshlarni har tomonlama barkamol avlod sifatida tarbiyalash bizning oldimizdagi eng muhim vazifalardan biridir." Ushbu fikr boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining o'rni va ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi. Ular yosh o'quvchilarning shakllanish davrida ularning akademik, ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ularning ishi oddiy o'qitishdan tashqari, o'quvchilarning har tomonlama o'sishi va akademik muvaffaqiyatiga hissa qo'shadigan turli vazifalarni o'z ichiga oladi.

Akademik rivojlanishga ta'siri. "Ta'lim psixologiyasi" kitobidan olingan muhim iqtibos: "O'qituvchi o'quvchining bilish faoliyatini boshqaruvchi, uni to'g'ri yo'naltiruvchi va rivojlantiruvchi asosiy kuchdir. O'qituvchining pedagogik mahorati o'quvchining bilim olishga bo'lgan ichki motivatsiyasini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega." Amaliy misol: Toshkent shahrining 178-maktab o'qituvchisi Aziza Karimova o'z tajribasidan kelib chiqib, matematika darslarida

"Aqliy hujum" va "Muammoli vaziyat" metodlarini qo'llash orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini sezilarli darajada oshirishga erishgan. Uning sinf o'quvchilari matematika olimpiadalarida muntazam yuqori natijalarni ko'rsatmoqda. Pedagogik tadqiqotlardan: "O'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan innovatsion metodlar o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishini 30-40% ga oshirishi aniqlangan. Ayniqsa, interfaol metodlar o'quvchilarning mavzuni chuqur tushunishiga va uzoq muddatli xotirada saqlab qolishiga yordam beradi."

Ijtimoiy-emotsional rivojlanishga ta'siri. "Bola tarbiyasi psixologiyasi" kitobidan: "O'qituvchi sinfda yaratadigan psixologik muhit o'quvchilarning emotsional salomatligi va ijtimoiy ko'nikmalarining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Sinfda o'zaro hurmat va ishonch muhitini yaratish o'quvchilarning o'z-o'zini baholash darajasini oshiradi va ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi." Real hayotiy misol: Samarqand viloyatidagi maktab o'qituvchisi Malika Sodiqova sinfida ijtimoiy-emotsional o'qitish dasturini joriy etib, har kuni dars boshlanishidan oldin 15 daqiqalik "Suhbat halqasi" o'tkazadi. Bu orqali o'quvchilar o'z his-tuyg'ularini ifoda etishni, bir-birini tinglashni va qo'llab-quvvatlashni o'rganishgan.

Axloqiy va ma'naviy rivojlanishga ta'siri. Abu Rayhon Beruniyning "Ta'lim va tarbiya" asaridan: "O'qituvchi shunchaki bilim beruvchi emas, balki insonning ma'naviy qiyofasini shakllantirishda eng muhim shaxsdir. U o'z xatti-harakatlari bilan o'quvchilarga namuna bo'lishi, ularga axloqiy qadriyatlarni singdirishi lozim.

"Namangan viloyatidagi tajribali o'qituvchi Dilshod Ahmedovning tajribasidan: U adabiyot darslarida milliy qadriyatlarni o'rgatish uchun xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanadi. O'quvchilar ertaklar va maqollar orqali axloqiy tushunchalarni o'zlashtirib, ularni kundalik hayotda qo'llashni o'rganishadi.

Kreativ va innovatsion rivojlanishga ta'siri. "Zamonaviy pedagogika" jurnalidan: "O'qituvchi o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirish uchun ularni muammoli vaziyatlar bilan tanishtirishi, mustaqil echim topishga undashi va noan'anaviy g'oyalarni rag'batlantirishi kerak." Buxoro shahridagi innovatsion maktab o'qituvchisi Jamshid Qodirov o'z darslarida STEAM yondashuvini qo'llaydi. Uning o'quvchilari amaliy loyihalar ustida ishlash orqali turli fanlarni integratsiyalashgan holda o'rganishadi. Masalan, biologiya darsida o'quvchilar

"Aqlli issiqxona" loyihasini yaratib, unda fizika, kimyo va informatika fanlaridan olgan bilimlarini qo'llashgan.

Professional yo'naltirishga ta'siri. "Kasb-hunarga yo'naltirish psixologiyasi" kitobidan: "O'qituvchi o'quvchining kelajakdagi kasbini tanlashida eng muhim maslahatchi hisoblanadi. U o'quvchining qobiliyatlari va qiziqishlarini professional diagnostika qilish orqali uning to'g'ri kasb tanlashiga yordam berishi mumkin.

"Qarshi shahridagi 23-maktab o'qituvchisi Shoirah Mahmudova o'quvchilar uchun

"Kelajak kasbi" klubini tashkil etgan. Klub doirasida turli soha vakillari bilan uchrashuvlar o'tkaziladi, korxonalarga ekskursiyalar uyushtiriladi. Natijada o'quvchilar turli kasblar haqida to'liq tasavvurga ega bo'lib, ongli ravishda kasb tanlash imkoniyatiga ega bo'lishmoqda.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz joizki, O'zbekiston xalq o'qituvchisi Qahhor

Mahkamovning so'zlaridan: "O'qituvchi - bu g'isht qo'yuvchi usta emas, balki me'mor. U shunchaki bilim bermaydi, balki kelajak avlodning qanday shaxs bo'lib shakllanishini belgilaydi. Shuning uchun ham o'qituvchilik - bu kasb emas, bu hayot yo'li. "O'qituvchining o'quvchilar rivojlanishiga ta'siri uzoq muddatli va ko'p qirralidir. Ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, malakali va fidoyi o'qituvchi o'quvchilarning nafaqat akademik yutuqlarini, balki ularning shaxsiy, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Bu esa o'z navbatida jamiyatning kelajakdagi ravnaqi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim muammolari ilmiy-metodik markazi (2020). Ta'lim psixologiyasi. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.

2 Xalilova, M. (2021). Pedagogik mahorat asoslari. Qarshi: Nasaf nashriyoti.

3.Qodirova, D. (2019). Zamonaviy boshlang'ich ta'lim: yondashuv va innovatsiyalar. Toshkent: "Innovatsiya" nashriyoti.

4. Foziyev E. "Ta'lim psixologiyasi". Toshkent:"O'qituvchi",2022.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA O'YINNING MEHNATGA OID BILIMLARNI EGALLASHDAGI O'RNI.

Gulmira Yomg'irova

Osiyo texnologiyalar universiteti 2-magistranti

ANNOTATSIYA. Mazkur ishda maktabgacha yoshdagi bolalarda o'yin faoliyatining ahamiyati va uning mehnatga oid bilimlarni shakllantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. O'yin bolaning etakchi faoliyati sifatida qaralib, u orqali bolalarda mehnat ko'nikmalari, mas'uliyat, ijodkorlik va mustaqillik kabi sifatlar rivojlanishi yoritiladi.

Kalit so'zlar: rivoji, ko'nikma, ijtimoiylashuv, ta'lim-tarbiya, ijodkorlik, mustaqillik, tarbiyaviy jarayon.

АННОТАЦИЯ. В данной работе анализируется значение игровой деятельности у детей дошкольного возраста и ее роль в формировании трудовых знаний. Игра рассматривается как ведущая деятельность ребенка, посредством которой подчеркивается развитие таких качеств, как трудовые навыки, ответственность, креативность и самостоятельность.

Ключевые слова: Дошкольное образование, игровая деятельность, трудовое воспитание, развитие ребенка, навыки, социализация, образование, креативность, самостоятельность, образовательный процесс.

ABSTRACT. This paper analyzes the importance of play in preschool-aged children and its role in developing work-related knowledge. Play is viewed as a

child's primary activity, emphasizing the development of such qualities as work skills, responsibility, creativity, and independence.

Keywords: Preschool education, play, work education, child development, skills, socialization, education, creativity, independence, educational process.

Bolalarning mehnat faoliyatlarini o'zida qampan mashg'ulotlar asosan bog'cha yoshidagi davrdan boshlanadi. Bu yoshda bolalarning mehnatlari juda sodda va elementar bo'lsa ham ularning psixik taraqqiyotlarida juda katta ahamiyatga egadir.

Bog'cha yoshidagi bolalar bilan o'tkaziladigan cifatlar natijasida bolalarda mehnatga nisbatan ijobiy munosabat, mehnat qilish ishtiyoqi tug'iladi.

Kattalarning mehnat faoliyatlariga taqlid qilish dastavval bolalarning o'yinlarida namoyon bo'ladi. Bolalar kattalarning mehnat faoliyatlarini o'zlarining o'yinlarida taqlidan takrorlash bilan cheklanib qolmay, balki kattalar mehnatida bevosita qatnashish uchun xapakat qila boshladilar. Masalan.: qiz bolalar onalari kir yuvayotganda ayrim kichikroq narsalarni (dastrumolchalarni) chayishda qatnashadilar. Uy va xovlilarni yig'ishtirib supurishga, o'g'il bolalar esa otasi bajarayotgan ishda qatnashishga intila boshlaydilar. Bu yoshdagi bolalarni mehnatining natijasiga qarab emas, balki mehnat jarayonining o'ziga qiziqishi psixologik jihatdan xarakterlidir.

Bog'cha yoshidagi bolalarning ishiga baho berib borish ularda mehnatga nisbatan ijobiy munosabatni tarbiyalashda katta rol o'ynaydi. Bolalar kuchlari etadigan ishlarni bajarayotganlarida ko'p xatolarga yo'l qo'yishlari turgan gap.

Lekin bunda bolalarni mehnatga jalb qilmaslik kerak, bolalarning bajaradigan ishlarini kattalarning o'zlari bir pasda qilib qo'yishlari mumkin degan ma'no kelib chiqadi. Sharq xalqida bir maqol bor: "Bolaga ish buyur, ketidan o'zing yugur".

Bu juda to'g'ri, hayotiy gap. Bolalarga biron yumush buyurilganda, uni qanday bajarayotganliklaridan ko'z-quloq bo'lib turish kerak, degan ma'noni bildiradi.

Bolalarda xususan, kichik yoshdagi bog'cha bolalarida hali mehnat malakalari yo'q, qo'l muskullari yaxshi rivojlanmagan bo'ladi. Ana shuning uchun bolalar qasddan yoki anqovliklaridan - emas balki eplay olmasliklaridan biron narsani tushirib sindirib yuborishlari mumkin. Ana shunday "falokat" yuz bergan paytda bolani "anqov, ko'zingga qapacang bo'lmaydimi" deb urishish yoki koyish yaramaydi. Buning o'rniga bolaga shu mehnatni qanday qilib bajarishni ko'rsatib berish lozim.

Bog'cha yoshidagi bolalarni mehnatsevarlik ruxida tarbiyalashda ularni inoq jamoaga uyushtirish katta ahamiyatga egadir. Jamoa bo'lib mehnat qilishda

tarbiyachi hap bir bolaga ma'lum bir mehnatni bajarishni buyuradi. Ana shu tariqa bolalar jips jamoa bo'lib mehnat faoliyati bilan shug'ullanadilar.

Masalan, katta guruh bolalari jamoa bo'lib navbatchilik qiladilar. Bunda bir bola stolga dasturxon yozib chiqsa, ikkinchisi qoshiq va vilkalarni qo'yib chiqadi, uchinchi bola esa stulchalarni qo'yib chiqsa, to'rtinchi bola stolga nonlarni qo'yib chiqishi mumkin. Bog'chada navbatchilikka o'rgangan bolalar oilada ham yordamlashadigan bo'ladilar.

O'rta va katta guruh bolalari mehnat faoliyatini o'yindan batamom farqlab unga nisbatan jiddiy munosabatda bo'la boshlaydilar. Ular mehnatdan kelib chiqadigan natijani, ya'ni mehnatning ijtimoiy mohiyatini, kim uchun, nima uchun mehnat qilish lozimligini tushunadilar. Ular kattalarning oiladagi uy-ro'zgor ishlariga zo'r [ishtiyoq bilan yondashadilar](#), kichkintoylar uchun qog'ozdan, kartondan, faner va plastilindan turli o'yinchoqlar yasaydilar. Pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil qilingan mehnat faoliyati bolalarning har tomonlama ya'ni ham

jismoniy, ham psixik, ham estetik, ham axloqiy tomondan barkamol rivojlanishlariga juda katta ta'sir qiladi.

Umuman, o'rta va katta yoshdagi bog'cha bolalariga oilada kuchlari etadigan mehnat topshiriqlarini berish kerak. Bu ularni mehnatsevarlikka tarbiyalashda va ularda ayrim mehnat malakalari hosil bo'lishi uchun juda katta imkoniyatlar yaratadi. Ijtimoiy foydali mehnatda ishtirok etmagan bolani keyinchalik mehnatga jalb qilish juda qiyin bo'ladi. Bog'chada bolalar jalb qilinadigan mehnat faoliyatining turi juda xilma-xildir. Masalan, tabiat burchagidagi jonivor yoki o'simliklarni parvarish qilish, bog'cha hovlisida ishlash, oshxonada va guruhda navbatchilik qilish, kichkintoylarni kiyintirishga yordam berish va boshqalar.

Shuni ham aytib o'tish kerakki, kichik yoshdagi bog'cha bolalari o'zlarining mehnat faoliyatlarini hali yo'lga qo'ya olmaydilar. Shuning uchun ular mehnatning juda sodda turlari bilan, ya'ni o'simliklarga suv qo'yish, baliqlarga ovqat berish, hovliga suv sepish va shu kabilar bilan shug'ullanadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bola ma'naviyatini shakllantirish. (Yo'ldoshev J.tahriri ostida.) – Toshkent: Sharq, 2000. – 301 bet.
2. Bolalarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi konsepsiyasi. – Toshkent: Rahbar, 1998. –15 b.
3. P.Yusupova. «Maktabgacha tarbiya pedagogikasi», Toshkent, 1993.

DUAL TA'LIM TIZIMIDA O'QUVCHILARDA TADBIRKORLIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Ishmurodova Gulbaxor Izmurodovna

P.f.n.dotsent

Abdullayeva Zoxida, To'raqulova Gulchehra

Qarshi davlat universiteti

2-kurs texnologik ta'lim talabalari

Dual ta'lim pedagogikada qadimdan mavjud bo'lib, dunyoda turli mamlakatlarda o'zini yaxshi isbotlagan. Dual ta'lim O'zbekistonda nisbatan yaqinda davrlardan boshlab kirib kelayotgan bo'lsada, lekin u allaqachon yangi professional xodimlarni

tayyorlash uchun juda mashhur yondashuv hisoblanadi.

Dual ta'lim tizimi hozirgi kunda ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlashning eng samarali usullaridan biri sifatida qabul qilinmoqda.

Bu tizim o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirgan holda, mehnat bozori talablariga mos ravishda raqobatbardosh mutaxassis bo'lib etishish imkonini beradi. Xususan, tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishda dual ta'limning o'rni beqiyosdir. Texnologik ta'lim yo'nalishida bu jarayon yanada dolzarb bo'lib, o'quvchilarning konstruktorlik, innovatsion va amaliy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Dual ta'lim zamonaviy professional ta'limning ta'lim standartlari asosida kompetensiyaviy yondashuvining asosiy tamoyillariga (nazariya va amaliyotning birligi, o'quv jarayonida fanlararo kompleks yondashuv, ko'nikma va bilimlarni kasbiy faoliyatda qo'llashga e'tibor) to'liq javob beradi.

Dual tizimning innovatsionligi quyidagicha:

- o'quv jarayonini tashkil qilishdagi o'zgarishlar (sinfdagi darslar kamayadi, ishlab chiqarish amaliyoti hajmi o'quv dasturining 60-70 foizigacha ko'payadi);
- ishlab chiqarish amaliyoti individual yondashuvga asoslangan va real ishlab chiqarish sharoitlariga imkon qadar yaqinroq bo'ladi;
- korxona tomonidan dual moliyalashtirish choralari ko'riladi;
- ishlab chiqarishda mentorlik institutini rivojlantiriladi.

Dual ta'lim — bu ta'lim muassasasidagi nazariy tayyorgarlik va korxonadagi amaliyot jarayonlarining birgalikda tashkil etilishiga asoslangan pedagogik tizimdir.

Uning asosiy maqsadi o'quvchilarda kasbiy va tadbirkorlik ko'nikmalarini bir vaqtning o'zida

shakllantirishdir. Dual ta'lim tizimi quyidagi ustunliklarga ega:

nazariya va amaliyotning uyg'unligi;

o'quvchilarning ishlab chiqarish muhitiga tez moslashuvi; ish beruvchilar uchun tayyor kadrlar rezervini shakllantirish; o'quvchilarda o'z biznes g'oyalarini amalga oshirishga rag'bat uyg'otish.

Dual talim tizimi bo'yicha Viltgelm fon Gumboldt, X.P.Kremers, Lyudvig Erdman, Sh.X.Xamidov, D.A.Ashurov, Z.J.Xusanov va boshqalarning ilmiy-tadqiqot ishlarida bayon qilingan. Tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha Jozef

Shumpeter, Piter Druker, Govard Stivenson, A.Abdullayeva, N.Qosimov, Sh.

Otaboyev, M. Tojiyev, B.Qodirov va boshqalarning ilmiy-tadqiqot ishlarida o'z aksinii topgan.

Texnologik ta'limda tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishda o'quvchilarda mahsulot yaratish, uni loyihalash, konstruktorlik faoliyatini amalga oshirish va innovatsion yondashuvni shakllantirishga qaratilgan. Bu jarayonda tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

tayyor mahsulotni bozorga chiqarish strategiyalari bilan tanishtirish;

• innovatsion g'oyalarni amaliy loyihalar orqali rivojlantirish;

• marketing, menejment va moliyaviy savodxonlik elementlarini o'quv jarayoniga kiritish.

□ Tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishning metodik asoslari. Texnologik ta'lim misolida dual tizimda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

□ 1.Loyiha-ijodiy faoliyat. O'quvchilar innovatsion mahsulot ishlab chiqish, uning ishchi loyihasini tayyorlash va amaliyotda sinab ko'rish imkonini beradi.

□ 2. Ishlab chiqarish amaliyoti Korxonalarda o'tkaziladigan amaliyot ularda ish jarayonini ko'rish, menejmentni kuzatish va tadbirkorlik tajribasini o'rganishga yordam beradi.

□ 3. Trening va biznes-o'yinlar. O'quvchilarga bozor sharoitida qaror qabul qilish, mahsulot tanlovi va sotuv strategiyasini shakllantirish ko'nikmalarini beradi.

□ 4. Loyihani himoya qilish. Bu bosqichda o'quvchilar o'z biznes g'oyalarini prezentatsiya qilib, ularni amalga oshirish mexanizmlarini asoslab beradi.

□ Korxona va ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlik modeli. Dual ta'limda samarali natijaga erishish uchun korxonalar va ta'lim muassasalari o'rtasida quyidagi hamkorlik mexanizmlari amal qiladi:

• birgalikda o'quv dasturini yaratish;

• korxonalarda o'quvchilar uchun ish o'rinlari tayyorlash;

• mutaxassislar ishtirokida amaliyot va master-klasslar o'tkazish;

• o'quvchilar loyihalarini korxonalarda sinovdan o'tkazish;

istiqbolli ishlab chiqarish loyihalarida o'quvchilar ishtirokini ta'minlash.

Dual ta'lim tizimida tadbirkorlikni rivojlantirishning amaliy natijalari.

Texnologik ta'limda dual tizim asosida tadbirkorlikni o'qitish quyidagi natijalarni beradi:

o'quvchilarda ijodiy faollik va tashabbuskorlik oshadi; bozorga yo'naltirilgan mahsulot konsepsiyalari paydo bo'ladi;

amaliyot davomida olingan ko'nikmalar kelajakda o'z biznesini yo'lga qo'yishda asos bo'ladi;

o'quvchilarda raqobatbardoshlik va innovatsion fikrlash rivojlanadi.

Umumiy o'rta talim tizimda Texnologiya darslarida o'quvchilarda tadbirkorlikka oid kompetensiyalarni shakllantirish uchun katta imkoniyatlar bor.

Quyida "Quroqchilik va kashtachilik mahsulotlarini tayyorlashda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi" bilan tanishamiz.

Milliy hunarmandchilik — xalqimizning ko'p asrlik madaniy merosi va iqtisodiy qudratining muhim tarmoqlaridan biridir. Quroqchilik va kashtachilik san'ati nafaqat estetik qiymatga ega, balki bozor sharoitida yuqori talabga ega bo'lgan amaliy mahsulotlar tayyorlash imkonini beradi.

Mazkur maqolada quroqchilik va kashtachilik mahsulotlarini tayyorlash jarayonida tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirish, o'quvchilar va yoshlar orasida bu sohadan biznes tashkil qilish imkoniyatlari yoritiladi.

1. Quroqchilik va kashtachilikning zamonaviy ahamiyati.

Quroqchilik va kashtachilik mahsulotlari bugungi kunda quyidagi yo'nalishlarda talabga ega: milliy suvenirlar; interyer bezaklari (ko'rpa-to'shak jildlari, parda, yong'oqcha, panno); kiyim-kechak va aksessuarlar;

bayram sovg'alari; to'y-hasham buyumlari; eksportbop qo'l mehnati mahsulotlari. Bozorda

milliy uslubga bo'lgan talabning o'sishi qo'l mehnati bilan tayyorlangan mahsulotlarning qiymatini yanada oshirmoqda.

2. Quroqchilik va kashtachilikda tadbirkorlik ko'nikmalarining o'rni.

Bu sohada tadbirkorlikni rivojlantirish uchun o'quvchilarda quyidagi kompetensiyalar shakllanishi muhim ahamiyatga ega.

— Ijodiy g'oyalar yaratish

Mahsulot dizaynining boshqalardan farq qilishi va bozorda alohida o'rin egallashi talab etiladi.

— Asosiy texnologik jarayonni bilish

Matolar turi, choklar, tikuv texnikasi, ranglar uyg'unligi va dizayn qonunlarini

biladigan hunarmand raqobatbardosh mahsulot yarata oladi.

— Moliyaviy savodxonlik

Xomashyo tannarxi, mahsulot qiymati, sotuv narxi, foyda va xarajatlarni

hisoblash.

— Marketing va sotuv strategiyalari

Mahsulotni onlayn va oflayn tarzda sotish usullari, targ‘ibot, reklama, tarmoqlarda faollik.

— Brend yaratish malakasi

Logotip, qo‘lda yasalgan mahsulot sifati, shirkati nomi va stil — xaridor ishonchini oshiradi.

3. Quroqchilik va kashtachilik mahsulotlarini tayyorlash orqali tadbirkorlikka o‘qitish metodikasi

1. Amaliy loyihalarni tashkil etish

O‘quvchilar o‘zlari quroq yoki kashta bilan mahsulot tayyorlaydi, uning: dizayn loyihasini, xomashyo hisobini, tannarxini, sotuv narxini aniqlaydi.

2. Mahsulot yorliqlari va ko‘rgazmalar

Uquvchilar tayyor mahsulotni ko‘rgazmaga olib chiqadi va xaridorlar fikrini o‘rganadi. Bu ularga real bozor tajribasini beradi.

3. Biznes reja tuzish

Kichik korxona yoki oilaviy studiya ochish uchun biznes reja: maqsad, maqsadli auditoriya, mahsulot turi, xarajat va daromad, sotuv kanallari bilan tayyorlanadi.

4. Onlayn savdo platformalaridan foydalanish. O‘quvchilarga quyidagi platformalarni o‘rgatish mumkin: Instagram, Facebook; Telegram kanallarda sotuv;

Etsy; OLX va Mahsulotlar.uz.

5. Xizmat turlarini kengaytirish

Quroq va kashtachilikda quyidagi xizmatlar manfaatli hisoblanadi: buyurtma asosida sovg‘alar to‘plami interyer uchun tayyorlash; yasash; maxsus dizayn loyihalari; to‘y uchun milliy buyumlar tayyorlash.

Quroqchilik va kashtachilik asosida kichik biznesni yo‘lga qo‘yish imkoniyatlari

— Oilaviy tikuv sexi tashkil etish tikuv mashinalari, parda, yotoq komplektlari, milliy suvenirlar ishlab chiqarish imkonini beradi.

— Milliy dizayn studiyasi

Eksklyuziv pannolar, qo‘l mehnati aksessuarlari va interyer buyumlari tayyorlanadi.

— Onlayn-do‘kon ochish

Tayyor mahsulotlar internet orqali buyurtma asosida sotiladi.

— Turistik suvenir bozori

Quroq va kashta ishlariga turistlar juda katta qiziqish bildirishadi.

— Oqibatda ish o‘rinlari yaratiladi

Bu sohada ko‘proq xotin-qizlar, talaba yigit-qizlar va uyda ish qidirganlar faol ishtirok eta oladi.

6. Quroqchilik va kashtachilikda davlat qo‘llari va imkoniyatlar

O‘zbekistonda hunarmandchilikni rivojlantirishga qaratilgan: “Hunarmand” uyushmasi dastaklari; imtiyozli kreditlar;

mehr guruhlar va kooperatsiyalar;

mahalla va ayollar daftari orqali grantlar; “Usta-shogird” an‘anasi asosida kurslar yoshlarning bu sohada tadbirkorlik faoliyatini boshlashi uchun keng sharoit yaratadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, dual ta‘lim tizimi o‘quvchilarda tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishda eng samarali mexanizmlardan biri hisoblanadi.

Texnologik ta‘lim misolida bu jarayon o‘quvchilarning ijodiy, konstruktorlik, amaliy va biznes tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa kelajakda ularning nafaqat malakali mutaxassis, balki zamonaviy tadbirkorlar sifatida kamol topishiga zamin yaratadi. Quroqchilik va kashtachilik mahsulotlarini tayyorlash bugungi kunda nafaqat milliy an‘anani saqlab qolish, balki iqtisodiy faollikni kengaytirishning muhim vositasidir. O‘quvchilar va yoshlar ushbu sohada tadbirkorlik ko‘nikmalarini egallasalar, ular: bozorda raqobatbardosh mahsulot yarata oladi; o‘z biznesini ochish imkoniga ega bo‘ladi; milliy san‘atni rivojlantirishga hissa qo‘shadi; zamonaviy talablarga mos innovatsion mahsulotlar ishlab chiqaradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RUYXATI:

1. Петров Ю.Н. Дуальная система инженерно-педагогического образования –инновационная модель современного профессионального образования. Н. Новгород, 2009. 280 с.

2. Дуальное образование в Ярославской области: Организационный этап: Методическое пособие / В.Ю. Выборнов и др.; под. ред. В.Ю. Выборнова.

Ярославль: ГОАУ ЯО ИРО, 2014. 155 с.

3. Ishmuradova G.I., O‘rokov K.X., Mirzayeva G.M. Xalq hunarmandchiligi va

badiiy loyihalash. Qarshi. Fan va ta‘lim 2021.- 374 b.

4. Ishmuradova G.I., Mirzayeva G.M., Mirzayev E.M. Xalq hunarmandchiligi va

badiiy loyihalash. Qarshi. Nasaf NMU 2021.-343 b.

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TABIIY FANLARNI O'QITISH
MEXANIZMINI INTEGRATIV VA INNOVATSION YONDASHUV ASSIDA
TAKOMILLASHTIRISH**

Jumayeva R

Fakulteti Boshlang'ich ta'lim yonalshi 024-43-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Aslonova O

Qarshi davlat universiteti pedagogika

ANNOTATSIYA.

Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida tabiiy fanlarni o'qitishning pedagogik mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida o'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligini oshirishda integrativ yondashuv va raqamli texnologiyalarning o'rnini o'rganildi. Maqola natijalari o'qitish metodikasini optimallashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: tabiiy fanlar, o'qitish mexanizmi, integrativ yondashuv, raqamli texnologiyalar, tabiiy-ilmiy savodxonlik, metodika, innovatsiya, STEAM ta'limi, 5E modeli.

ABSTRACT.

This article analyzes the pedagogical mechanisms of teaching natural sciences within the modern education system. The study explores the role of integrative approaches and digital technologies in enhancing students' scientific literacy. The findings of the research include practical recommendations for optimizing teaching methodologies.

АННОТАЦИЯ.

В данной статье анализируются педагогические механизмы преподавания естественных наук в современной системе образования. В ходе исследования была изучена роль интегративного подхода и цифровых технологий в повышении естественнонаучной грамотности учащихся.

Результаты статьи включают практические рекомендации по оптимизации методики преподавания.

Insoniyat bugungi kunda texnologik va ekologik transformatsiya davrida yashamoqda. Bunday sharoitda o'sib kelayotgan yosh avlodning tabiat qonuniyatlarini chuqur tushunishi va ularni amaliyotda qo'llay olishi davlatlarning strategik rivojlanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omildir. "Tabiiy fanlar nazariyasi va metodikasi" fani o'qituvchi tayyorlash tizimida muhim o'rin tutib, u bo'lajak pedagoqlarga tabiat sirlarini tizimli o'rgatish san'atini o'rgatadi.

Hozirgi kunda O'zbekiston ta'lim tizimida tabiiy fanlarni (fizika, kimyo, biologiya, geografiya, astronomiya) alohida fan sifatida emas, balki boshlang'ich va o'rta sinflarda yaxlit "Science" (Tabiiy fanlar) konsepsiyasi asosida o'qitishga o'tilmoqda. Biroq, ushbu o'tish davrida o'qitish mexanizmlari hamon an'anaviy

metodlar qobig'ida qolib ketayotgani kuzatilmoqda. PISA va boshqa xalqaro baholash dasturlari natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar nazariy bilimlarni yaxshi o'zlashtirsa-da, ularni real hayotiy muammolarni echishda qo'llashga qiynalishadi. Shu sababli, o'qitish mexanizmini tubdan isloh qilish va uni zamonaviy talablarga moslashtirish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'qitish mexanizmini integrativ va innovatsion yondashuv asjsida o'qitish mexanizmi faqatgina dars o'tish usuli emas, balki o'quv maqsadi, mazmuni, texnik vositalar, o'qituvchi mahorati va baholash tizimining o'zaro uzviy bog'liqligi sifatida qaraldi. Shuningdek, "5E" o'qitish modeli (Engage - qiziqtirish, Explore - o'rganish, Explain - tushuntirish, Elaborate - chuqurlashtirish, Evaluate - baholash) amaliyotga tatbiq etish uchun asosiy mexanizm sifatida olindi. Tadqiqot davomida maktablardagi tabiiy fanlar darslari kuzatildi va o'quvchilarning mavzularni o'zlashtirishdagi kognitiv faolligi psixologik-pedagogik jihatdan baholandi.

O'qitish mexanizmini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi uchta asosiy yo'nalishda ijobiy natijalarga erishildi:

1. Fanlararo integratsiya mexanizmining shakllanishi.

An'anaviy ta'limda fizika yoki biologiya darslari o'rtasida "devor" mavjud edi.

Yangi mexanizm bu devorlarni olib tashlaydi. Masalan, "Suv" mavzusi o'tilayotganda uning fizik xossalari (agregat holati), kimyoviy tarkibi (molekulyar tuzilishi), biologik ahamiyati (hujayradagi roli) va geografik tarqalishi (gidrosfera) bir vaqtda o'rganiladi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, integratsiyalashgan darslarda o'quvchilarning mantiqiy bog'lanishlarni o'rnatish qobiliyati 40% ga oshdi.

2. Raqamli va virtual texnologiyalarning o'rni.

Tabiiy fanlar tajriba va kuzatuvga tayanadi. Laboratoriya jihozlari etarli bo'lmagan sharoitda virtual laboratoriyalar (PhET simulyatsiyalari, AR/VR texnologiyalari) mexanizmning ajralmas qismiga aylandi. Bu o'quvchilarga mikrodunyo (atomlar) yoki makrodunyo (galaktikalar) ichiga "kirib borish" imkonini beradi. Eksperiment guruhlarida raqamli resurslardan foydalanish dars samaradorligini 35% ga oshirgani qayd etildi.

3. O'quvchi faoliyatini loyihalash

natijasi - o'quvchining passiv holatdan faol tadqiqotchi holatiga o'tishidir.

O'quvchilarga "Mahallamizdagi suv havzasi ifloslanishining oldini olish" kabi loyiha topshiriqlari berilganda, ularning mustaqil izlanish, ma'lumotlarni tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalari jadallashgani aniqlandi.

Tabiiy fanlarni o'qitish mexanizmi shunchaki dars berish texnologiyasi emas, balki ijtimoiy-pedagogik hodisadir. Mavjud muammolar tahlili shuni ko'rsatadiki, ko'pgina pedagoglar hamon "tayyor bilimlarni etkazish" mexanizmidan voz kecha

olmayaptilar. Buning asosiy sababi o'qituvchilarning integrativ darslarni tashkil etish bo'yicha etarli malakaga ega emasligidir.

Muhokamalar davomida aniqlandiki, o'qitish mexanizmini muvaffaqiyatli yo'lga O'qitish mexanizmining eng muhim

qo'yish uchun quyidagilar zarur: O'qituvchi pozitsiyasini o'zgartirish: O'qituvchi

"axborot manbai" emas, balki "fasilitator" (yordamchi) bo'lishi kerak.

STEAM yondashuvini chuqurlashtirish: Tabiiy fanlar darslarida matematik hisob-kitoblar va muhandislik echimlarini birlashtirish o'quvchilarning texnik tafakkurini rivojlantiradi. Shunisi e'tiborga loyiqki, taklif etilayotgan mexanizm o'quvchilarda ekologik madaniyatni ham shakllantiradi. Tabiatni bir butunlikda ko'rgan o'quvchi uni asrash zarurligini chuqur his qiladi. Biroq, mexanizmning to'liq ishlashi uchun darsliklar mazmuni ham faqat faktlarga emas, balki savollarga tayanib yozilishi kerak.

"Tabiiy fanlar nazariyasi va metodikasi" fanini o'qitish mexanizmini takomillashtirish - ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishning kalitidir.,

Integrativ yondashuv, raqamli texnologiyalar va "5E" modeli asosida qurilgan darslar o'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligini sezilarli darajada oshiradi.

Kelajakda ushbu mexanizmni har bir maktabning moddiy-texnik imkoniyatlaridan kelib chiqib adaptatsiya qilish va pedagoglarning ushbu yo'nalishdagi kompetensiyalarini muntazam rivojlantirib borish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Bybee, R. W. (2015). The BSCS 5E Instructional Model: Creating Teachable Moments. NSTA Press.
- 2.Milliy o'quv dasturi (2021). Respublika ta'lim markazi.
- 3.Juraev R.H. (2010). Pedagogik texnologiyalar. T.: Fan va texnologiya
- 4.Sharipov J. "Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi" darsligi.

O'SMIRLARDA DESTRUKTIV AXBOROTLAR RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI PSIXOLOGIK DETERMINANTLAR

Kulatova Svetlana Yuldashevna

Qarshi davlat universiteti tadqiqotchisi

ANNOTATSIYA. Mazkur tezisda o'smirlar ongiga destruktiv axborotlarning ta'sir mexanizmlari va ularning psixologik determinantlari tahlil qilinadi. Raqamli makon kengayishi natijasida o'smirlar manipulyativ va zararli axborot ta'siriga ko'proq duch kelmoqda. O'smirlikka xos emotsional beqarorlik, ijtimoiy ta'sirchanlik va tanqidiy fikrlashning etarli shakllanmaganligi asosiy omillar sifatida yoritiladi. Media savodxonlikni

rivojlantirish va psixologik barqarorlikni mustahkamlash bo'yicha amaliy takliflar berilgan.

Kalit soʻzlar: oʻsmir, destruktiv axborot, psixologik determinant, media savodxonlik, ijtimoiy taʼsir, sunʼiy intellekt, mikrotaʼlim, uzluksiz taʼlim, axborot xavfsizligi, psixologik profilaktika.

АННОТАЦИЯ. В тезисе анализируются механизмы воздействия деструктивной информации на сознание подростков и их психологические детерминанты. В условиях расширения цифровой среды подростки чаще подвергаются влиянию манипулятивного и вредоносного контента. К основным факторам отнесены эмоциональная неустойчивость, социальная внушаемость и недостаточно развитое критическое мышление. Предложены практические меры по развитию медиаграмотности и укреплению психологической устойчивости.

Ключевые слова: подросток, деструктивная информация, психологический детерминант, медиаграмотность, социальное влияние, искусственный интеллект, микрообучение, непрерывное образование, информационная безопасность, психологическая профилактика.

Annotatsion This thesis examines the mechanisms of destructive information influence on adolescents and its psychological determinants. In the expanding digital environment, adolescents are increasingly exposed to manipulative and harmful content.

Emotional instability, social susceptibility, and insufficient critical thinking are identified as the main risk factors. Practical recommendations are proposed to enhance media literacy and strengthen psychological resilience.

Keywords: adolescent, destructive information, psychological determinant, media literacy, social influence, artificial intelligence, microlearning, lifelong education, information security, psychological prevention.

Kerak bo'lsa, annotatsiya bilan birga bitta tayyor blok qilib ham tartiblab beraman.

Globallashuv va raqamlashtirish sharoitida axborot oqimi inson hayotining barcha sohalariga chuqur kirib bordi. Ayniqsa, internet, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va videoplatformalarning jadal rivojlanishi natijasida oʻsmirlar kunlik hayotining katta qismi virtual makonda kechmoqda. Bu jarayon bir tomondan taʼlim olish, muloqot qilish va dunyoqarashni kengaytirish uchun yangi imkoniyatlar yaratgan boʻlsa, ikkinchi tomondan yoshlarning ongiga salbiy taʼsir

koʻrsatuvchi destruktiv axborotlar tarqalish xavfini ham keskin oshirdi. Destruktiv axborotlar deganda shaxs ruhiyatiga, qadriyatlariga, ijtimoiy xulqiga va maʼnaviy taraqqiyotiga salbiy taʼsir koʻrsatadigan, uni zoʻravonlikka, tajovuzga,

radikal fikrlashga, ma'naviy inqirozga yoki ijtimoiy begonalashuvga olib boradigan axborotlar tushuniladi.

O'smirlik davri psixologiyada eng murakkab va ziddiyatli bosqichlardan biri sifatida talqin qilinadi. Mazkur yosh davrida biologik o'zgarishlar, emotsional kechinmalarning kuchayishi, mustaqillikka intilish, "men" obrazining shakllanishi, ijtimoiy maqomga ehtiyoj va tengdoshlar bilan munosabatlarning keskin ahamiyat kasb etishi

kuzatiladi. Aynan shu xususiyatlar o'smirlarni turli tashqi axborot

ta'sirlariga nisbatan sezgir qiladi. Ularning ongida tanqidiy tafakkur hali to'liq shakllanmagan bo'lib, axborotning ishonchliligini tekshirish, uning maqsadini anglash va yashirin manipulyativ unsurlarini ajratib olish ko'nikmasi sust bo'lishi mumkin. Shu bois, destruktiv kontent ko'pincha qiziqarli, jozibali, hissiyotga boy va tez qabul qilinadigan shaklda taqdim etilganda o'smir tomonidan chuqur tahlilsiz o'zlashtiriladi.

Destruktiv axborotlarning o'smir rivojlanishiga ta'sir etuvchi muhim psixologik determinantlar qatoriga, avvalo, emotsional beqarorlik kiradi. O'smirlik davrida hissiy reaksiyalar keskin, o'zgaruvchan va ko'pincha impulsiv xarakter kasb etadi.

Shu sababli hissiyotlarga boy, qo'rqituvchi, tajovuzkor yoki romantizatsiya qilingan salbiy mazmundagi axborotlar o'smir ruhiyatiga tezroq singadi. Masalan, zo'ravonlikni normal holat sifatida ko'rsatuvchi videolar, depressiv yoki o'ziga zarar etkazishni bilvosita targ'ib qiluvchi kontent, shuningdek, turli yot g'oyalarni ko'rsatuvchi materiallar qahramonlik sifatida kuchli hissiy rezonans uyg'otadi.

Emotsional o'zini boshqarish ko'nikmasi rivojlanmagan o'smir bunday axborotlarni tanqidiy filtrlash o'rniga ularga ergashishi mumkin. Shuningdek, identifikatsiya va o'zini anglash jarayoni ham bu borada muhim determinant hisoblanadi. O'smir bu davrda "men kimman?", "jamiyatdagi o'rnim qanday?", "qaysi qadriyatlarga tayanaman?" kabi savollarga javob izlaydi. Agar oila, maktab va ijtimoiy muhit tomonidan sog'lom identifikatsiya modeli etarli darajada shakllantirilmasa, o'smir virtual makondagi shaxslar, bloggerlar, anonim guruhlar yoki radikal qarashlarni targ'ib etuvchi sahifalarni o'ziga ideal sifatida qabul qilishi mumkin. Destruktiv axborotlar aynan shaxsiy bo'shliq, o'zini topa olmaslik, e'tirofga ehtiyoj va ichki ziddiyat kuchli bo'lgan davrda yanada kuchliroq ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, tengdoshlar bosimi va ijtimoiy ta'sirchanlik ham o'smir ongiga sezilarli ta'sir etadi. O'smir uchun referent guruhning fikri ko'pincha kattalar bahosidan ham muhimroq bo'ladi. Ijtimoiy tarmoqlarda "trend", "challenge", "ommalashgan g'oya" yoki "ko'pchilik qo'llayotgan xatti-harakat" sifatida tarqaladigan kontentlar tengdoshlar bosimi mexanizmi orqali tez

ommalashadi. Natijada o'smir o'zini guruhdan ajralib qolmaslik uchun ayrim zararli axborotlarni qabul qilishi, ularga qo'shilishi yoki amalda takrorlashi mumkin. Bu holatda konformizm, ijtimoiy tasdiqqa ehtiyoj va rad etilishdan qo'rquv asosiy psixologik omil sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, tanqidiy fikrlash va media savodxonlikning etarli rivojlanmaganligi ham destruktiv axborotlarga nisbatan himoyasizlikni kuchaytiradi. Zamonaviy axborot muhitida yolg'on xabarlar, manipulyativ sarlavhalar, montaj qilingan videolar, botlar orqali boshqariladigan munozaralar va sun'iy intellekt yordamida yaratilgan soxta tasvirlar tobora ko'paymoqda. Agar o'smir axborotni verifikatsiya qilish, manbani tekshirish, dalil va fikrni farqlash, algoritmik tavsiyalar ta'sirini tushunish kompetensiyasiga ega bo'lmasa, har qanday kontentni haqiqat sifatida qabul qilishi mumkin. Natijada uning dunyoqarashi, xulqi va ijtimoiy munosabatlarida turli salbiy buzilishlar yuzaga keladi. Beshinchi muhim determinant sifatida oilaviy muhit va psixologik himoya resurslarini alohida ta'kidlash lozim. Oila o'smirning ma'naviy-ruhiy immunitetini shakllantiruvchi eng muhim institut hisoblanadi. Ota-onalar bilan ishonchli muloqotning sustligi, nazoratning mutlaqo yo'qligi yoki haddan tashqari qattiqligi, emotsional sovuqlik, oilaviy nizolar, farzandning ehtiyojlarini tushunmaslik kabi holatlar o'smirni tashqi axborot manbalariga qaram qilib qo'yadi. Aksincha, sog'lom oilaviy muloqot, qo'llab-quvvatlash, birgalikda muhokama qilish va raqamli gigiyena qoidalariga rioya etish destruktiv axborotlarga nisbatan muhim profilaktik omil bo'lib xizmat qiladi. Nihoyat, psixologik ehtiyojlar frustratsiyasi ham mazkur jarayonda alohida ahamiyatga ega.

E'tirof etilish, qadrlanish, tegishlilik, muvaffaqiyat va xavfsizlikka bo'lgan ehtiyoj qondirilmagan o'smir salbiy axborot tizimlariga tezroq tortiladi. Chunki destruktiv guruhlar ko'pincha "sen yolg'iz emassan", "biz seni tushunamiz", "sen boshqalardan ustunsan" kabi psixologik jozibador signallar orqali yoshlarni o'ziga jalb qiladi. Bu esa ichki ehtiyojlarni kompensatsiya qilish mexanizmi bilan izohlanadi. Bugungi kunda professional ta'lim va umumiy ta'lim tizimida yoshlarni axborot xurujlaridan himoya qilish faqat taqiqlash yoki nazorat bilan cheklanib qolmasligi kerak. Aksincha, ularda barqaror psixologik immunitet, mustaqil fikrlash, media savodxonlik va raqamli madaniyatni shakllantirish zarur. Bu jarayonda uzluksiz ta'lim yondashuvi katta ahamiyatga ega. Uzluksiz ta'lim shuni ko'rsatadiki, axborot xavfsizligi va psixologik barqarorlik bo'yicha ko'nikmalar bir martalik mashg'ulotlar bilan emas, balki maktabgacha ta'limdan boshlab oliy va professional ta'limgacha, hatto ota-onalar va pedagoglar uchun ham doimiy ravishda rivojlantirib borilishi lozim.

Shu nuqtai nazardan, mikrota'lim texnologiyalari ayniqsa samaralidir.

Qisqa, aniq, vizual va amaliy yo'naltirilgan mikrodarslar o'smirlarga "feyk axborotni qanday aniqlash", "ijtimoiy tarmoqlarda xavfsiz xulq qoidalari",

“algoritmlar qanday ishlaydi”, “onlayn manipulyatsiyadan qanday himoyalani kerak” kabi mavzularda sodda va tushunarli bilim berishi mumkin.

Mikrota’limning afzalligi — ma’lumotning tez o’zlashtirilishi, mobil qurilmalarda foydalanish qulayligi va o’quvchini ortiqcha nazariy yuklamasdan muhim kompetensiyalarni bosqichma-bosqich shakllantirishidir. Biroq bunda mazmunning yuzaki bo’lib qolish xavfi, metodik jihatdan puxta ishlab chiqilmagan materiallarning samarasizligi va o’quvchi diqqatining parchalanishi kabi muammolar ham mavjud.

Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim tizimida ikki tomonlama ahamiyatga ega. Bir tomondan, AI asosidagi platformalar shaxsiylashtirilgan ta’lim, risk guruhidagi o’quvchilarni erta aniqlash, psixologik diagnostika, moslashtirilgan media savodxonlik kurslarini yaratish va xavfli kontentni avtomatik filtrlash imkonini beradi. Ikkinchi tomondan, aynan sun’iy intellekt yordamida deepfake, manipulyativ kontent, avtomatlashtirilgan targ’ibot va yashirin psixologik ta’sir usullari ham kuchaymoqda. Demak, AI texnologiyalari nafaqat vosita, balki ehtiyotkorlik bilan boshqarilishi zarur bo’lgan murakkab omildir. Shu bois ta’lim tizimida sun’iy intellektdan foydalanishda etik me’yorlar, pedagogik nazorat va ma’lumotlar xavfsizligi tamoyillari ustuvor bo’lishi kerak.

O’zbekiston ta’lim tizimi misolida mazkur muammoning oldini olish uchun bir qator amaliy takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, umumta’lim maktablari, akademik litseylar, professional ta’lim muassasalari va oliy ta’lim tashkilotlari o’quv rejasiga media savodxonlik, axborot xavfsizligi va raqamli psixologiya elementlarini bosqichma-bosqich integratsiya qilish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, pedagog va amaliyotchi psixologlar uchun destruktiv axborot ta’sirini erta aniqlash, o’smirning xulqidagi xavf signallarini baholash va profilaktik suhbatlarni olib borish bo’yicha maxsus malaka oshirish dasturlari tashkil etilishi zarur. Uchinchidan, ota-onalar bilan ishlash tizimini kuchaytirib, ular uchun qisqa muddatli seminar, mikrota’lim kurslari va onlayn metodik tavsiyalar yaratish lozim. To’rtinchidan, sun’iy intellekt asosidagi milliy ta’lim platformalarida xavfsiz axborot muhiti, tavsiya etilgan ishonchli kontent va psixologik yordam modullarini joriy etish muhimdir. Beshinchidan, yoshlarning bo’sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ijodiy va intellektual klublar faoliyatini kuchaytirish orqali virtual destruktiv makonning jozibadorligini kamaytirish mumkin.

Mazkur masalani hal etishda psixologik xizmat faoliyatini takomillashtirish ham alohida ahamiyatga ega. Ta’lim muassasalaridagi psixologlar faqat muammo yuzaga kelgandan keyin emas, balki profilaktik yo’nalishda ishlashi, diagnostika, trening, psixoedukatsiya va maslahat xizmatlarini tizimli ravishda olib borishi lozim. Ayniqsa, o’zini yakkalashga moyil, tajovuzkorlik darajasi yuqori,

emotsional tushkunlik belgilarini namoyon etuvchi, virtual hayotga haddan tashqari sho'ng'igan o'smirlar bilan individual ishlash mexanizmlari kuchaytirilishi

kerak. Umuman olganda, destruktiv axborotlarning o'smirlar

rivojlanishiga ta'siri murakkab, ko'p qatlamli va o'zaro bog'liq psixologik determinantlar tizimi bilan belgilanadi. Bu jarayonda individual-psixologik xususiyatlar, oilaviy va ijtimoiy muhit, raqamli madaniyat darajasi, ta'lim tizimining himoya resurslari va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish uslubi birgalikda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shuning uchun masalaga kompleks, tizimli va multidissiplinar yondashuv zarur.

Xulosa qilib aytganda, o'smirlarda destruktiv axborotlar ta'sirining kuchayishi zamonaviy jamiyat oldidagi dolzarb psixologik-pedagogik muammolardan biridir. Mazkur jarayonga emotsional beqarorlik, identifikatsiya inqirozi, tengdoshlar bosimi, tanqidiy fikrlashning sustligi, oilaviy muhitdagi muammolar hamda psixologik ehtiyojlarning qondirilmaganligi kabi determinantlar sabab bo'ladi. Yoshlarni bunday axborotlar ta'siridan himoyalash uchun ta'lim tizimida uzluksiz ta'lim tamoyili asosida media savodxonlikni rivojlantirish, mikrota'lim texnologiyalaridan keng foydalanish, sun'iy intellekt vositalarini xavfsiz va pedagogik maqsadga muvofiq qo'llash zarur. O'zbekiston ta'lim tizimida psixologik profilaktika, ota-onalar bilan hamkorlik, pedagoglar malakasini oshirish va raqamli xavfsizlik madaniyatini kuchaytirish orqali o'smirlarning ma'naviy-psixologik barqarorligini ta'minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G'oziev E.G'. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, 2020.
3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. To'xtayeva I.S. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: Universitet, 2021.
5. Qodirov B.R. Ta'limda axborot xavfsizligi va media madaniyat. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
6. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. – Toshkent: Fan, 2021.
7. Nazarova D.A. Raqamli ta'lim muhitida yoshlar psixologiyasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023.

TEXNOLOGIK TA'LIM O'QITUVCHILARINING KONSTRUKTORLIK KOMPETENSIYALARINI ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Mirzayev Elnur Maxmanazar o'g'li

Shaxrisabz davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi

Texnologik ta'lim talabalarni texnika, injenerlik, loyihalash va amaliy faoliyatga yo'naltiruvchi muhim o'quv yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ta'lim sohasidagi modernizatsiya jarayonlari texnologik ta'lim o'qituvchilarining professional kompetensiyalarini, ayniqsa, konstruktorlik kompetensiyalarini tubdan takomillashtirishni talab qilmoqda.

Texnologik ta'limda konstruktorlik kompetensiyalarni takomillashtirish bo'yicha N.Muslimov, Sh. N. Muslimov, N.N. Manko, YE.I. Nikiforova,

V.S.Bezrukovaning ilmiy-tadqiqot ishlarida o'z aksini topgan. Zamonaviy texnologiyalarning tez sur'atlar bilan rivojlanishi o'qituvchilardan yangi bilim va ko'nikmalarni egallashni taqozo etadi.

1. Konstruktorlik kompetensiyalarining pedagogik asoslari. Konstruktorlik kompetensiyasi pedagog uchun texnik fikrlash, loyihalash, modellashtirish, texnik hujjat tayyorlash, detal va mexanizmlar yaratishda talabalarga amaliy rahbarlik qilish qobiliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi. Bunday kompetensiya quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

D modellashtirish, robototexnika); Ijodiy fikrlash va dizayn qobiliyati.

2. Zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati. Zamonaviy raqamli texnologiyalar texnologik ta'lim mazmunini boyitib, o'quv jarayonini interaktiv va amaliyotga yo'naltirilgan holga keltiradi. Shu jumladan: CAD dasturlari (AutoCAD,

SolidWorks, Fusion 360); additiv texnologiyalar (3D printerlar); robototexnika

(Arduino, LEGO, Micro:bit); AR/VR texnologiyalari; CNC stanoklar bilan ishlash uchun CAM dasturlarini talabalar o'rganishlari lozim .

3. CAD va 3D modellashtirish texnologiyalari. So'nggi yillarda CAD dasturlari texnologik ta'limning ajralmas qismiga aylandi. Ularning afzalliklari: detallarni aniq modellashtirish; mexanizmlarni virtual yig'ish; texnik hujjat tayyorlash; CNC uchun avtomatik kod generatsiyasi. Texnologik ta'lim o'qituvchining CAD dasturlarini o'zlashtirishi o'quv jarayoni sifatini sezilarli oshirishga xizmat qiladi.

4. Bugungi kunda texnologik ta'lim o'qituvchilarining konstruktorlik robototexnika va kompetensiyalarini shakillantirishda foydalanilmoqda. Robototexnika konstruktorlik kompetensiyasini rivojlantiruvchi eng samarali yo'nalishlardan biridir. Bu vositalar orqali talabalarda: algoritmik fikrlash; elektr

zanjirlar yig'ish; sensorlar bilan ishlash; avtomatlashtirilgan qurilmalar yaratishni o'rganadilar. O'qituvchi bu texnologiyalarni mukammal bilsa, ta'lim jarayoni STEM tamoyillari asosida tashkil etiladi.

5. Zamonaviy ta'limda additiv texnologiyalar va 3D printerlardan foydalanishning katta ahamiyati bor. 3D printerlar orqali prototip va modellar tayyorlash konstruktorlik kompetensiyalarining amaliy jihatini mustahkamlaydi va ular ta'lim jarayonida qo'llanilganida talabalarning quyidagi ijodiy va konstruktorlik qobiliyatlari oshadi: tezkor prototiplash; murakkab detallar yaratish;

o'quvchilar uchun vizual STEM loyihalarini bajarishda amaliy namunalar tayyorlash; foyda keltiradi. Shuning uchun ham o'qituvchilarning 3D modellarni chop etish jarayonlarini o'rganishlari zarur bo'lmoqda.

6. AR/VR texnologiyalari. AR/VR texnologiyalari orqali: virtual laboratoriyalarda loyihalash; xavfsizlik ko'nikmalarini simulyatsiya qilish; 3D modellarni virtual muhitda tahlil qilish imkoni paydo bo'ladi. Bu texnologiyalar texnologik ta'limni zamonaviy va qiziqarli tarzda tashkil qilishga yordam beradi.

7. Texnologik ta'limda loyihaga asoslangan o'qitish. Loyihaga asoslangan ta'lim (Project-Based Learning) o'qituvchiga ham, o'quvchiga ham konstruktorlik malakasini diversifikatsiya qilish imkonini beradi. Bu metod: jamoaviy ishlash; texnik hujjatlarni loyihalashni o'rganish; tajriba va amaliyotni birlashtirish; injenerlik fikrlashni rivojlantiradi.

8. O'qituvchilar uchun kompetensiyalarni takomillashtirish strategiyalari.

Texnologik ta'lim o'qituvchilari quyidagi yo'llar orqali malakasini oshirishi mumkin: malaka oshirish kurslarida ishtirok etish; amaliy master-klasslar; onlayn kurslar (Coursera, Udemey); STEM markazlari bilan hamkorlik; innovatsion laboratoriyalarda ishlash.

Texnologik ta'lim o'qituvchilarining konstruktorlik kompetensiyalarini takomillashtirishni ko'pyoklilar va ularning kesishishi mavzusini o'qitishdagi ahamiyati misolida ko'rib chiqamiz.

Mavzu: Ko'pyoklilar va ularning kesishishini aniqlash

Fan: Chizma geomeriya va muhandislik grafikasi

Yo'nalish : Texnologik ta'lim

Darsning maqsadi:

1. Ko'peklilar tushunchasi, ularning elementlari va kesishish jarayoni haqida nazariy bilim berish.
2. Konstruktorlik kompetensiyalarini shakllantirish va takomillashtirish.

3. Amaliy mashg'ulot orqali texnologik ta'lim o'qituvchilarining modellashtirish

ko'nikmalarini rivojlantirish.

Kutilayotgan natijalar:

O'quvchilar ko'pyoklilar turlari va ularning kesishish qonuniyatlarini tushunadi.

Konstruktorlik faoliyatida geometriyaning ahamiyatini anglaydi.

3D model, detal loyihalash va chizmalarni chizish va o'qish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Dars turi: Aralash dars (nazariy + amaliy).

Dars jihozlari: Multimediya, 3D modellashtirish dasturi (SketchUp, AutoCAD, Compass-3D), qog'oz, lineyka, chizma asboblari.

Darsning borishi:

I. Tashkiliy qism (3 daqiqa)

Salomlashish. Davomatni aniqlash. Dars maqsadi bilan tanishtirish.

II. Mavzuga kirish (5 daqiqa)

O'qituvchi: kundalik hayotda, qurilishda, texnika va texnologiyada ko'pyokli shakllarning ahamiyatini tushuntirib beradi. Real obyektlar misolida (qutilar, piramidalar, prizmalar, korpuslar) ko'rsatadi.

III. Asosiy qism (15–20 daqiqa)

1. Ko'pyoklilar haqida tushuncha.

2. Prizma, piramida, tetraedr, oktaedr, kub va boshqa ko'pyoklilar.

3. Qirra, uch, yuz tushunchalari.

4. Ko'pyoklilarning kesishishi.

4. Ikki ko'pyoklining kesishish chizig'ini aniqlash.

5. Kesishishda yuza hosil bo'lishi.

6. Injenerlik loyihalashda kesishish hisoblarining ahamiyati.

Mazkur mavzuni o'qitishda texnologik ta'lim o'qituvchilarida konstruktorlik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati:

— Chizmalar tuzishda aniqlik.

— 3D modelda detallar birlashuvini to'g'ri hisoblash.

— Mexanik qurilmalar tuzilishida kesishish nuqtalarining roli.

IV. Amaliy mashg'ulot (45-40 daqiqa)

Topshiriqlar:

1. Prizma va piramidaning kesishishini qo'lda chizib chiqing.

2. 3D modellashtirish dasturida ikki ko'pyoklining kesishuvidan yangi obyekt yarating.

3. Hosil bo'lgan yuzlarni hisoblang va tahlil qiling.

V. Mustahkamlash (5 daqiqa)

Savol-javob:

Ko'pyoklilar qanday elementlardan tashkil topadi?

Kesishish chizig'i nima?

Loyihalashda kesishish nega muhim?

VI. Baho berish (5 daqiqa). Amaliy ish, faollik va ijodiy yondashuvga ko'ra baholash.

VII. Xulosa va uyga vazifa (2 daqiqa)

Uyga vazifa: "Ikki ko'peklining kesishishidan hosil bo'ladigan geometrik shakllar" mavzusida 1 ta misol ishlang.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, zamonaviy texnologiyalar texnologik ta'lim o'qituvchilarining konstruktorlik kompetensiyalarini yangi bosqichga ko'tarishga xizmat

qiladi. CAD, 3D modellashtirish, robototexnika, AR/VR texnologiyalarni

o'zlashtirgan o'qituvchi zamonaviy talablarga to'liq javob beradi va talabalarda innovatsion texnik tafakkurni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RUYXATI:

1. Muslimov Sh.N. Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarining kasbiy grafik kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. T. Avtoreferat diss. dok.PhD. 2020 y.
2. Ishmurodova G.I. Mirzayev E.M. Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarining konstruktiv kompetentligini takomillashtirish metodikasi O'z MU xabarlar 2025 1/3 80-83 bet
3. Ishmurodova G.I. Mirzayev E.M. Triz metodi asosida konstruktiv kompetentlikni takomillashtirish metodikasi. O'z MU xabarlar 2025 1/7 75-79 bet

FASILITATSION YONDASHUVNING MOHIYATI VA MAKTABGACHA TA'LIM AMALIYOTIDAGI IMKONIYATLARI

Normatova Nilufar Komilovna

Qarshi davlat universiteti

Maktabgacha ta'lim kafedrasi doktoranti

Телефон: +99897 509 22 00

E-mail: nilufarkomilovna@gmail.com

ANNOTATSIYA. Maqolada fasilitatsion yondashuvning pedagogik mazmuni va uning maktabgacha ta'limdagi amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. fasilitatsiya, maktabgacha ta'lim, bola markazli yondashuv, o'yin, ochiq savollar, kuzatuvli baholash.

АННОТАЦИЯ. В статье анализируются педагогическое содержание фасилитационного подхода и его практические возможности в дошкольном образовании.

Ключевые слова. фасилитация, дошкольное образование, детоцентрированный подход, игра, открытые вопросы, наблюдательное оценивание.

ABSTRACT. The article analyses the pedagogical content of the facilitative approach and its practical opportunities in preschool education.

Keywords. facilitation, preschool education, child-centred approach, play, open-ended questions, observation-based assessment.

Kirish. Fasilitatsion yondashuv maktabgacha ta'limda bolani tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida ko'radigan pedagogik modeldir.

Mazkur modelda tarbiyachi nazorat markazi emas, rivojlantiruvchi muhit tashkilotchisi, muloqot boshqaruvchisi va nozik yo'naltiruvchi sifatida ishlaydi.

UNICEF materiallarida child-centred pedagogikada pedagog fasilitator rolini bajarishi, ta'lim jarayoni esa bolaning ehtiyoji va imkoniyatlariga mos qurilishi qayd etilgan [1:23].

Fasilitatsion yondashuvning mohiyati bolalarning izlanishi, savol berishi, tanlashi va tajriba orttirishi uchun sharoit yaratishdan iborat. World Bankning Teach ECE konseptual asoslarida sifatli maktabgacha ta'lim supportive learning environment, facilitation of learning, feedback, critical thinking hamda socioemotional skills komponentlari bilan izohlangan [2:8]. Ana shu tarkib fasilitatsiyaning samimiy munosabat bilan cheklanmasdan, bilish va ijtimoiy-emotsional rivojlanishni birgalikda boshqaradigan tizim ekanini ko'rsatadi.

Maktabgacha ta'lim amaliyotida fasilitatsion yondashuv, avvalo, o'yin faoliyatida namoyon bo'ladi. Tarbiyachi o'yinni tayyor ssenariyga solib qo'ymaydi; u material tanlaydi, vaziyat yaratadi, kerakli paytda savol beradi, lekin tashabbusni bolada saqlaydi. Guided play bo'yicha tahlillar kattalar tomonidan scaffold qilingan, biroq bola faolligi saqlangan o'yin shakllari bilish natijalarini kuchaytirishini ko'rsatadi [2:9]. Demak, o'yin fasilitatsion modelda erkinlik va didaktik maqsadning uyg'un shakliga aylanadi.

Ochiq savollar fasilitatsiyaning asosiy vositalaridan biridir. Yopiq savollar ko'proq eslab qolishni tekshirsa, ochiq savollar bolaning mulohazasi, tasavvuri va nutqiy faoliyatini faollashtiradi. Teach ECE manbalarida ochiq savollar bolalarning fikrini izohlashi, kritik fikrlashi va lug'at boyligini rivojlantirishdagi muhim vosita sifatida tavsiflangan [2:26–27]. Maktabgacha ta'lim mashg'ulotlarida “Nega?”,

“Qanday?”, “Yana qanday yo'l bo'lishi mumkin?” kabi savollar bolaning mantiqiy va kommunikativ rivojlanishini kuchaytiradi.

Fasilitatsion yondashuv baholashni ham rivojlantiruvchi jarayonga aylantiradi.

UNICEF tavsiyalarida kuzatuv yozuvlari, portfolio va learning stories kabi vositalar bolani boshqa bolalar bilan qiyoslash uchun emas, uning individual o'sishini aniqlash uchun qo'llanishi ko'rsatilgan [1:23]. Shunday baholash tarbiyachiga bolaning qiziqishi, qiyinchilik nuqtasi va ijtimoiy xulqini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Mazkur yondashuv inklyuzivlik nuqtayi nazaridan ham samaralidir. OECD materiallarida maktabgacha ta'lim sifati ko'p o'lchamli hodisa bo'lib, struktur ko'rsatkichlar bilan bir qatorda pedagogik interaktsiya sifati ham hal qiluvchi omil ekani qayd etilgan [3:281]. Fasilitatsiya aynan interaktsiya sifatini oshiradi, individual rivojlanish trayektoriyasini tan oladi va turli sur'atda rivojlanayotgan bolalarni faol ishtirokga jalb etadi.

O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida ham fasilitatsion yondashuvning metodik asosi mavjud. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida ta'lim mazmuni bolaning asosiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlanish sohalari integratsiyasi bilan bog'langan [4]. Bunday kompetensiyaviy qurilish tarbiyachidan reproduktiv dars olib borishni emas, kuzatish, rag'batlantirish, yo'naltirish va mustaqil faoliyatni qo'llab-quvvatlashni talab qiladi.

Fasilitatsion yondashuv maktabgacha ta'limni rivojlantiruvchi, insonparvar va interaktiv tizimga aylantirish imkonini beradi. O'yin, ochiq savollar, kuzatuvga asoslangan baholash, individual sur'atni hisobga olish hamda ijobiy emotsional muhit uning tayanch mexanizmlaridir. Mazkur yondashuvni izchil joriy etish bolalarning mustaqilligi, nutqiy faolligi, ijtimoiylashuvi va maktabga tayyorgarlik sifatini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Grimes P. Teachers, Inclusive, Child-Centred Teaching and Pedagogy: Webinar 12 – Companion Technical Booklet. New York: UNICEF, 2014. 52 p.
2. Pushparatnam A., Ding E., Lee K., Rolla A., Wilinski B. Effective Teaching Practices in Early Childhood Education (ECE): The Evidence Base for the Teach ECE Classroom Observation Tool. Washington, DC: World Bank, 2021. 70 p.
3. OECD. Starting Strong V: Transitions from Early Childhood Education and Care to Primary Education. Paris: OECD Publishing, 2017. 298 p.
4. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotining davlat o'quv dasturi "Ilk qadam". Toshkent, 2018.

**AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA SHAXS DUNYOQARASHINI
SHAKLLANTIRISH - IJTIMOY-PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA**

Oripova Nodima Halilovna

Qarshi davlat universiteti Maktabgacha ta'lim

kafedrası mudiri, p.f.d.(DSc), prof.

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada axborotlashgan jamiyatda shaxs dunyoqarashini shakllantirish - ijtimoiy-pedagogik muammo ekanligi yoritilgan bo'lib, unda shaxs dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatuvchi salbiy omillar, ularning turlari haqida to'xtalib o'tilgan. Shuningdek, bu borada olib borilayotgan ilmiy izlanishlar tahlili ham keltirib o'tilgan. Mazkur tahlillarda integratsiya, manipulyatsiya tushunchalarning mazmuni-mohiyati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: axborotlar, shaxs, dunyoqarash, globallashtirish, mediata'lim, axborot integratsiya, jamiyati, manipulyatsiya.

АННОТАЦИЯ. в этой статье освещается, что формирование мировоззрения личности в информированном обществе - это социально-педагогическая проблема, в которой обсуждаются негативные факторы, влияющие на мировоззрение. Также приводится анализ проводимых в этом направлении научных исследований. В этих анализах освещено содержание понятий интеграции, манипуляции.

Ключевые слова: информация, личность, мировоззрение, глобализация, медиация, информационное общество, интеграция, манипуляции.

ABSTRACT. This article highlights that the formation of an individual's worldview in an informed society is a socio-pedagogical issue that discusses the negative factors affecting worldview. It also provides an analysis of scientific research conducted in this area. These analyses highlight the concepts of integration and manipulation.

Keywords: information, personality, worldview, globalization, mediation, information society, integration, manipulation.

Globallashtirish jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari, jumladan, fan-texnika sohasidagi jadal o'zgarishlar, ular o'rtasidagi integratsiya va barcha sohalardagi ijtimoiy taraqqiyot – shaxs dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatmay qolmaydi. Shu bilan birga, XXI asrning boshqa davrlardan keskin farqi jamiyatning axborotlashuvi natijasida shaxs dunyoqarashining o'zgarishi bilan namoyon bo'lmoqda. Bir qaraganda axborotlashgan jamiyat sof texnologik jarayon sifatida namoyon bo'lsa-da, uning asl mazmuni keng miqyosda integrativ-ijtimoiy jarayon hisoblanadi.

Negaki, ijtimoiy hayotimizga jadallik bilan kirib kelayotgan axborotlar jamiyatni boshqarish, rivojlantirish, yuksaltirish, kengaytirish, diversifikatsiyalash, muqobillashtirish, moslashtirish, identifikatsiyalash kabi ko'plab xususiyatlarga ega bo'lmoqda. Ammo axborotlashgan jamiyatning ayrim salbiy jihatlari ham

ko'zga tashlanmoqdaki, bu uning shaxs dunyoqarashi, axloqi, e'tiqodi va tarbiyasiga ko'rsatadigan salbiy ta'siridir. Shu o'rinda, O'zbekiston Respublikasi

Prezidentining quyidagi fikri diqqatga sazovor: "...yoshlarning ta'lim-tarbiyasi haqida gapirganda, ularning kitobga mehri pasayib, bolalarimiz ko'p vaqtini ijtimoiy tarmoqlarda o'tkazayotganini alohida ta'kidlamogchiman... asrlar davomida farzandlarimiz ongi, dunyo qarashi davomida sinovdan o'tgan yuksak ma'naviyat manbai bo'lgan jahon va milliy adabiyotimiz asosida emas, balki biz uchun yot bo'lgan g'oyalarni yoshlarimiz ongiga singdirayotgan zararli axborotlar asosida shakllanishiga men mutlaqo qarshiman." [1; 469-b.].

Tezkorlikda rivojlanayotgan bugungi davr axborotlashgan jamiyati shaxs ongi va his-tuyg'ularini boshqarmoqda. Darhaqiqat, jamiyatda axborotlarning asosiy

iste'molchisi yoshlar hisoblanadi. Zero, bugungi kun yoshlari o'zlarining barcha ehtiyojlarini, jumladan, ma'lumotlar, bilimlar, hatto maslahatlarni axborot topib, amalda vositalaridan izlab foydalanmoqdalar. Biz so'z bilan aytganda, yoshlar uchun axborotlar ehtiyojlarini qondiradigan manbaga aylandi, desak adashmaymiz.

Ya. Mamatova va S. Sulaymonovalar "O'zbekiston - mediata'lim taraqqiyotida" nomli jamiyati tushunchasini tahlil qo'llanmasida axborot qilar ekan, quyidagi fikrni ko'p hollarda bildirib o'tadi: axborot jamiyati medialar ijtimoiy muammolarni hal qilishga yordam berishiga ishonchni nazarda tutadi.

Ammo yangi texnologiyalarning jadal joriy etilishi turli ijtimoiy sinflar, hududlar va hatto jinslar o'rtasida raqamli tengsizlikning kelib chiqishiga ham sabab bo'ladi.

Internet insonlarning jamiyatdan ajralib qolishiga olib kelishi mumkin. Sababi, u orqali ko'rsatiladigan xizmat turlari ortib bormoqda.

Shu bilan birga, bugungi kunda axborotlar yoshlar uchun bilim egallash va biror bir faoliyat bilan shug'ullanish uchun imkoniyat yaratdi. Dunyoda millionlab yoshlar axborotlardan foydalanib ta'lim olmoqdalar hamda axborotlar orqali ma'lum bir kasb bilan shug'ullanib, o'z moddiy ehtiyojlarini qondirishmoqda.

Dunyodagi axborotlar integratsiyasi va globallashuv jarayonlari, ming afsuski, hayotda aniq bir maqsadi yo'q, turli yo'llar bilan o'z moddiy manfaatlarini qondirishga harakat qiladigan, biror bir kasbni egallamagan yoki kasbiy qo'nimsiz, e'tiqodi sust shaxslarni ham vujudga keltirdi. Bunday salbiy holat shaxs tarbiyasiga o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi. O'z navbatida jamiyatimiz taraqqiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan bu kabi illatlarni bartaraf etish uchun bor imkoniyatimizni ishga solib, ta'lim tizimining barcha sohalarida izchil chora-tadbirlarni qo'llashimiz lozim bo'ladi.

MDH davlatlari tadqiqotchi olimlaridan G.V.Grachev, I.I.Melnik, G.G.Pochepsov, X. Domozetov, G. L. Smolyan, S.Djonson va boshqalarning ilmiy izlanishlarida axborotlashgan jamiyatda shaxs ma'naviyati, e'tiqodi, ijtimoiylashuviga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi vositalar, omillar ta'siri o'rganilgan va ularni bartaraf etishning o'ziga xos metodikasi va usullari ko'rsatib berilgan.

Xususan, G.V.Grachev va I.I. Melniklarning "Манипулирование личностью: организатсия, способы и технологии информатсионно-психологического воздействия" nomli kitobida ijtimoiy hayotning barcha sohalarida tarqalgan va shaxs psixologik jarayonlariga xavf tug'diruvchi axborot-psixologik ta'sir ko'rsatishning turli vositalari, usullari va texnologiyalaridan foydalangan holda, odamlarni manipulyatsiya qilish muammosi tahlil qilingan.

Shuningdek, mualliflar ushbu kitobda manipulyatsiya jarayonida shaxsni yashirin majburlash va nazorat qilishning o'ziga xos usullari haqida fikr bildirib, bu usullarni shaxslararo muloqotdan tortib ommaviy muloqotgacha qo'llanilishini hamda axborot-psixologik ta'sirning mazmuni, tuzilishini ochib beradi.

Darhaqiqat, axborotlarning biz bilgan va bilmagan zararlaridan biri – shaxs dunyoqarashini sezdirmay boshqarishi, ya'ni manipulyatsiyadir. Aynan manipulyatsiya natijasida shaxsda o'z e'tiqodidan adashish yoki begonalashish holati uchramoqda.

Demak, manipulyatsiya – boshqa bir shaxsning ongi, idroki yoki xatti-harakatlari, ishonchini o'zgartirishga qaratilgan soxta yoki aniq bo'lmagan harakatlar hisoblanadi. Axborotlar ayni kunlarda shaxs ongini ana shunday boshqarmoqda va hayotiy maqsadlarini aniqlab olishida to'sqinlik qilmoqda. Aynan axborotlar manipulyatsiyasiga uchragan shaxslar kelayotgan axborotlarni tahlil qilishni istashmaydi, ularning xavfini qanchalik yuqori ekanligini his etmaydilar. Chunki manipulyatsiya zo'ravonlik emas, balki qiziqtirish, aldovdir. Shuning uchun unga nisbatan shaxsda immunitetni hosil qilish lozim. Eng muhimi, shaxsning manipulyatsiya qurboniga aylanmasligi uchun ularda e'tiqod, mustaqil fikrlash, tanqidiy tafakkurni rivojlantirish lozim.

Zero, ong va tafakkuri manipulyatsiyaga uchragan shaxslarda biror bir kasb doirasida bilim olish, kasbiy faoliyat bilan shug'ullanish va e'tiqod shakllanmaydi. Bu esa ta'lim muassasalarining faoliyatida ham talay muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ya'ni aksariyat yoshlarimiz ta'lim muassasalarida puxta bilim egallash, biron-bir kasb-hunar bilan shug'ullanish o'rniga axborotlarga mukkasidan ketib, vaqt degan bebaho boylikning qadriga etyaptilar. Keyingi yillarda ushbu masala keng jamoatchilik, xususan, ota-onalar va pedagoglarni birdek tashvishga solmoqda.

G.G.Pochepsov izlanishlarida axborotlashgan jamiyatda psixologik urushlar muammosini o'rganadi va zamonaviy sivilizatsiya sharoitida axborot urushlarining

ortib borayotganligini ta'kidlaydi. Shuningdek, u shaxs psixologiyasi, dunyoqarashi, ma'naviyati, ayniqsa, e'tiqodiga axborotlarning salbiy ta'sirini va ulardan himoyalalanish usullari, strategiyalarini taklif etadi [4; 528-6.].

X. Domozetov izlanishlarida axborot xavfsizligi masalasi tadqiq etiladi. U axborot xavfsizligi tushunchasiga ta'rif berar ekan, uni jamiyat, davlat va fuqarolarning ruhiy-ma'naviy, huquqiy-iqtisodiy imkoniyatlarini muhofaza qiluvchi holati sifatida tushuntiradi. Muallifning fikricha, axborotlar shaxsning dunyoqarashi, e'tiqodi, siyosiy qarashlari, ma'naviy-psixologik holatini o'zgartirishga qaratilgan maqsadli axborot bosimiga hamda noto'g'ri, buzib ko'rsatilgan, to'liq bo'lmagan ma'lumotlarni tarqatish kuchiga egadir. Shu bois shaxsning axborot xavfsizligini ta'minlash zarur, shaxsning axborot xavfsizligini ta'minlash – uning ob'ektiv ma'lumot olish huquqini anglatadi [28; 93-99-6.].

G.L. Smolyan global tarmoqlar va zamonaviy vizual tizimlarning shaxs dunyoqarashi va e'tiqodiga ko'rsatadigan salbiy jihatlarini tushuntirib beradi, ya'ni u kishilar hayotda o'z yo'nalishi hamda haqiqiylik va xayol o'rtasidagi farqni yo'qotishi mumkin, deb hisoblaydi. Shuningdek, muallif kishilarning global axborotlarga bo'lgan ehtiyoji yuqorilab borayotganligi va uni afzal deb bilishlari hamda uning natijasida jamiyat haqiqatni tan olish qiyin bo'lgan ma'lumotlar bilan to'lib-toshib ketishi mumkinligini tashvishli holat sifatida izohlaydi [5; 21-25-6.].

Yuqoridagi fikrlarga ko'ra, bugungi davr yoshlarining shaxsiy fazilatlarini texnologik va ijtimoiy taraqqiyot natijasida shakllanmoqda. Ular axborotlarga tez va oson moslashadilar, texnologiyalarsiz o'z hayotlarini tasavvur eta olmaydilar. Shu bois ularda sog'lom e'tiqodni shakllantirish orqali jamiyatning faol a'zosiga aylantirishimiz, hayotiy maqsadlarini amalga oshirishga ko'maklashishimiz lozim.

Demak, hozirgi kunda axborotlar yashin tezligida tarqalayotgan bir davrda, yoshlarning bo'sh vaqtini oqilona tashkil etish va ularni aniq bir maqsad sari yashashga o'rgatish, yoshlikdan kasbga yo'naltirish orqali shaxsiy fazilatlarini yuksaltirish oldimizda turgan dolzarb vazifa. Ma'lum bo'lishicha, dunyoda mehnat

va kasbga layoqatli bo'la turib ishlashni xohlamaydigan yoki bir kasbda uzoq yillar ishlamaydigan yoshlar soni yildan-yilga ortib bormoqda. Bizningcha, bu holat quyidagi salbiy omillar ta'sirida ro'y bermoqda:

yoshlar xatti-harakatida milliy va umminsoniy qadryatlarga amal qilish darajasining pasayib borayotganligi;

axborotlar orqali kirib kelayotgan G'arb madaniyatining shaxs tarbiyasiga ko'rsatayotgan salbiy ta'siri;

shaxsda mustaqil fikrlash va e'tiqod sustligining mavjudligi;

yoshlarning bolalikdan ota-onalar va kattalar tomonidan aniq bir kasb va hunarga yo'naltirilmaganligi;

shaxsda kasb tanlash jarayoni tizimli va izchil ravishda olib borilmaganligi; shaxsning engil hayotga ruju qo'yishi, mo'may pul topishga intilishi; qiyinchiliklar oldida ojizlik, ruhiy tushkunlik va irodasizlik;

shaxsning ijtimoiy munosabatlarga kirisha olmasligi, muloqotchanligining pastligi;

shaxsda jamiyat talablari darajasida zamonaviy bilim egallashga qiziqishning pastligi va boshqalar.

Afsuski, bugungi kunda bu kabi salbiy illatlar yoshlar xatti-harakatida tez- tez kuzatilmoqda va o'z navbatida mazkur holat ular dunyoqarashining shakllanishiga to'sqinlik qilayotgan omillardandir. Biz kattalar ushbu muammoni echishda yoshlar uchun internetni cheklash va axborot olishni taqiqlash, kuchli nazoratni amalga oshirish bilan muammoni hal eta olmaymiz. Darhaqiqat, bugungi davr yoshlari asosiy vaqtini axborotlar qurshovida o'tkazmoqda. Bu, albatta, ularning ta'lim olishi, ma'naviy-axloqiy tarbiyasi, shaxs sifatida o'z-o'zini anglashiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayrim yoshlar o'zining bilim olishi va hayotga munosabati, kasb tanlashida kattalar, ota-ona, ustoz-murabbiyni emas, Internetni maslahatchi sifatida tan olmoqdalar, shuningdek, ulardagi axborotlarga tobelik reallikdan yiroqlashishga olib kelmoqda.

Amerikalik psixolog E. Fromm [6; 64-68-b.] fikricha, ijtimoiylashuv jarayonida odamda ijtimoiy tajriba, xulq-atvorning turli yo'nalishlari shakllanib boradi. Darhaqiqat, E. Fromm ta'kidlaganidek, axborotlashgan jamiyatda ijtimoiylashayotgan ayrim shaxslarda e'tiqodning muayyan shakli namoyon bo'lmaydi. Balki ular faoliyatida ikkilanish, aniq bir maqsad asosida harakat qilishdan cho'chish, iroda sustligi, ijtimoiy hayotda muhim bo'lmagan narsa va voqea-hodisalarga ishonish, ergashish kabi illatlar kuzatiladi.

Shunday ekan, bugungi kunda shaxsning dunyoqarashi milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslanib shakllantirish, yoshlarni ulardagi insonparvarlik g'oyalariga amal qilishga o'rgatish zaruriyati o'ta dolzarb vazifa bo'lib turibdi. Zero, milliy va umuminsoniy qadriyatlarda yuksak insoniy-axloqiy qoidalar o'z ifodasini topgan bo'lib, shaxs tarbiyasida faqat va faqat ularga tayanishimiz mumkin. Bilamizki, shaxsning dunyoqarashi va e'tiqodi, hayotiy maqsadlari milliy qadriyatlarni o'zlashtirish jarayonida shakllanadi. Negaki, milliy qadriyatlar shu darajada yuksak ijtimoiy pedagogik, psixologik ta'sir kuchga egaki, u jamiyatdagi har bir oila va ta'lim muassasasining faoliyat olib borishi uchun tayanch bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, milliy qadriyatlar ko'proq oila sharoitida namoyon bo'ladi. Oilaviy qadriyatlar – bayram va marosimlar, oila hayotida ro'y beruvchi turli yutuq, voqea, sanalarni nishonlash, xotirlash sifatida o'tkaziluvchi an'analardan iborat bo'lib, ular shaxsda oila a'zolariga nisbatan hamjihatlik, hamdardlik, hamkorlik, o'zaro hurmat, mehribonlik kabi fazilatlarni tarbiyalashda

muhim o‘rin tutadi. Shu jihatdan o‘zbekona oilaviy an‘analarning o‘ziga xosligini ta’kidlab o‘tmoqchimiz. Bu esa oila a‘zolarining o‘zaro munosabatlarida namoyon bo‘ladi, ya’ni ota va farzand, er va xotin, qaynona va kelin, aka va uka, qo‘ni-qo‘shni o‘rtasidagi hurmat, e’tibor, samimiylilik yuzasidan o‘rnatilgan aloqalar jarayonida ko‘zga tashlanadi.

Demak, axborotlashgan jamiyatda yashovchi har bir shaxsning asosiy xususiyatlaridan biri – tanqidiy-tahliliy fikrlash bo‘lmog‘i lozim. Zero, bunday shaxslar tashqaridan kelayotgan axborotlarni tahlil qilish, xulosa chiqarish va asosli qaror qabul qilish ko‘nikmasiga ega bo‘lib, o‘z hayotiy pozitsiyasini faol himoya qila oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Мирзиёев Ш. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. –Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 490 б.
2. Грачев Г.В., Мельник И.И. Манипулирование личностью: организационные, способы и технологии информационно-психологического воздействия. – Москва: Алгоритм.1999. – С. 236.
3. Домозетов Х. Компьютеризация и проблемы здоровья, свободы и развития личности // Философская и социологическая мысль. - № 4. 2000. – С. 93-99.
4. Почепцов Г. Г. Информационные войны. –Москва: Реф-бук, Ваклер, 2000. – С. 528.
5. Смолян Г.Л. Сетевые информационные технологии и проблемы безопасности личности. // Информационное общество: сб. науч. тр. -№ 1. – 1999. – С. 21-25.
6. Фромм Э. Душа человека. –Москва: “АСТ-ЛТД”, 1998. – С. 664.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI O'QITISHNING SAMARALI METODLARI VA PEDAGOGIK AHAMIYATI

Quvvatova Ozoda Gulbek qizi

Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishning samarali metodlari va ularning pedagogik ahamiyati yoritiladi. Tabiiy fanlarni o'qitishda kuzatish, tajriba va ko'rgazmali metodlardan foydalanish o'quvchilarning bilimini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashning ta'lim sifatiga ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, tabiiy fanlar, o'qitish metodlari, samarali ta'lim, pedagogik texnologiyalar, kuzatish metodi, tajriba metodi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются эффективные методы преподавания естественных наук в начальных классах и их педагогическое значение. Использование методов наблюдения, экспериментирования и демонстрации в преподавании естественных наук способствует закреплению знаний учащихся. Также анализируется влияние использования современных педагогических технологий на качество образования.

Ключевые слова: начальное образование, естественные науки, методы обучения, эффективное образование, педагогические технологии, метод наблюдения, экспериментальный метод.

Abstract: This article discusses effective methods of teaching natural sciences in primary grades and their pedagogical significance. The use of observation, experimentation, and demonstration methods in teaching natural sciences serves to consolidate students' knowledge. The impact of the use of modern pedagogical technologies on the quality of education is also analyzed.

Keywords: primary education, natural sciences, teaching methods, effective education, pedagogical technologies, observation method, experimental method.

Boshlang'ich ta'lim o'quv jarayonining poydevor bosqichi bo'lib, aynan shu davrda o'quvchilarda bilim olishga qiziqish va asosiy o'quv ko'nikmalari shakllanadi. Tabiiy fanlar esa ushbu bosqichda o'quvchilarning tabiat va atrof-muhit haqidagi ilmiy tasavvurlarini kengaytirishda muhim o'rin tutadi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni faqat nazariy tushuntirish orqali o'qitish etarli natija bermaydi. O'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda kuzatish, tajriba o'tkazish, ko'rgazmali vositalar va interaktiv metodlardan foydalanish bilimlarni samarali o'zlashtirishga yordam beradi.

Shu bois, boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish, o'quvchilarda mustaqil fikrlash,

kuzatuvchanlik va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishning asosiy maqsadi o'quvchilarda tabiatga nisbatan to'g'ri munosabatni shakllantirish va dastlabki ilmiy bilimlarni berishdan iboratdir. Bu bosqichda o'quvchilar uchun murakkab nazariy tushunchalardan ko'ra, hayotiy misollar va oddiy hodisalar asosida bilim berish samaraliroq hisoblanadi.

Tabiiy fanlarni o'qitishda quyidagi didaktik tamoyillar muhimdir:

Ko'rgazmalilik – o'quvchilar materialni ko'rish orqali tezroq o'zlashtiradi

Amaliylik – tajriba va kuzatish orqali bilim mustahkamlanadi

Izchillik – oddiydan murakkabga qarab o'rgatish

Faollik – o'quvchini dars jarayoniga jalb qilish

Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishda bir nechta samarali metodlardan foydalaniladi:

Kuzatish metodi – Bu metodda o'quvchilar tabiat hodisalarini bevosita kuzatadilar. Masalan, o'simliklarning o'sishi, ob-havo o'zgarishi yoki fasllar almashinuvini kuzatish orqali bilim oladilar. Amaliyotda qo'llaydigan bo'lsak, o'quvchilar sinf derazasida yoki maktab bog'ida o'simlik o'sishini haftalik kuzatib boradilar.

Tajriba metodi – Oddiy tajribalar orqali o'quvchilar sabab-oqibat bog'lanishini tushunadilar. Amaliyot bilan bog'laydigan bo'lsak suvning bug'lanishi yoki muzning erishi kabi kichik tajribalar o'tkaziladi.

Ko'rgazmali metod – Rasm, maket, video va prezentatsiyalar orqali dars tushuntiriladi. Bu usul kichik yoshdagi bolalar uchun juda samarali.

Interaktiv metod – Guruhda ishlash, savol-javob va o'yinlar orqali bilim mustahkamlanadi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada samarali qilmoqda. Interaktiv doskalar, multimedia taqdimotlar va ta'limiy video materiallar o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi. Bu esa bilimni tez va mustahkam o'zlashtirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitish o'quvchilarda tabiat haqida dastlabki bilimlar, kuzatuvchanlik va mantiqiy fikrlashni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Samarali metodlar — kuzatish, tajriba, ko'rgazmali va interaktiv usullar — dars jarayonini qiziqarli qilib, bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash ta'lim sifatini oshiradi va o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi va metodikasi darsligi. D.A. Abdusamiyev. "MASHRAB" nashriyoti 2025yil
2. Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi (o'quv qo'llanma). M. Pardayeva., M. Ergasheva. Toshkent 2022 yil
3. Pedagogika. M.X. To'xtaxodjayeva, S. Nishonova, O'zbekiston faylasuflari 1 milliy jamiyati nashriyoti Toshkent – 2010

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA MATEMATIKANING O'RNI

Quvvatova Ozoda Gulbek qizi

Qarshi DU talabasi

Ilmiy rahbar: dots. B.Berdiyev

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda matematika fanining o'rni tahlil qilinadi. Matematika darslari orqali o'quvchilarda tahlil qilish, xulosa chiqarish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, samarali o'qitish usullari va ularning ahamiyati qisqacha bayon etiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, matematika, o'quvchi, masala echish, mantiqiy fikrlash, didaktik o'yinlar, intellektual rivojlanish.

Аннотация: В данной статье анализируется роль математики в развитии логического мышления у учащихся начальной школы. Освещены вопросы развития у учащихся навыков анализа, формулирования выводов и самостоятельного мышления посредством уроков математики. Кратко описаны эффективные методы обучения и их важность.

Ключевые слова: начальная школа, математика, ученик, решение задач, логическое мышление, дидактические игры, интеллектуальное развитие.

Abstract: This article analyzes the role of mathematics in developing logical thinking in elementary school students. The issues of developing students' skills in analysis, drawing conclusions, and independent thinking through mathematics lessons are highlighted. Effective teaching methods and their importance are also briefly described.

Key words: primary school, mathematics, student, problem solving, logical thinking, didactic games, intellectual development.

Boshlang'ich sinf davri bolalarning aqliy rivojlanishi uchun eng muhim bosqichlardan biridir. Bu davrda matematika fani nafaqat hisoblashni o'rgatadi, balki o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini ham shakllantiradi. Pedagogik amaliyotda aynan shu bosqichda berilgan bilimlar keyingi ta'lim jarayonining mustahkam poydevori hisoblanadi.

Mantiqiy fikrlash - bu ma'lumotlarni tahlil qilish, ularni solishtirish va asosli xulosa chiqarish qobiliyatidir. Boshlang'ich sinf matematika darslarida beriladigan oddiy misol va masalalar o'quvchilarni aynan shu jarayonga jalb etadi.

Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, masalalar echish jarayoni o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantiradi. Har bir masalani echishda o'quvchi berilgan ma'lumotlarni tahlil qiladi, keraklisini ajratadi va echim topadi. Bu jarayon ularning mantiqiy tafakkurini bosqichma-bosqich rivojlantiradi. Shuningdek, matematika darslarida didaktik o'yinlar va interaktiv usullardan foydalanish o'quvchilarning faolligini oshiradi. Zamonaviy ta'lim yondashuvlarida bunday usullar bilimni chuqurroq o'zlashtirishga yordam berishi ta'kidlanadi. Shu bilan birga, o'quvchilarda fanga nisbatan ijobiy motivatsiya shakllanadi. 2-kurs pedagogik amaliyotim davomida men boshlang'ich sinf matematika darslarini kuzatdim. Kuzatuvlarim jarayonida o'quvchilarning masala echish orqali mantiqiy fikrlashlari bosqichma-bosqich rivojlanib borishini ko'rdim.

Darslarda o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlar oddiydan murakkabga qarab tuzilgan edi. Men shuni angladimki, bunday yondashuv o'quvchilarning fikrlashini faollashtiradi va ularni mustaqil ishlashga undaydi. Amaliyot davomida didaktik o'yinlardan foydalanish ham juda samarali ekanligini kuzatdim. O'yin shaklidagi topshiriqlar bolalarda qiziqish uyg'otadi va matematik tushunchalarni tezroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Shuningdek, men o'qituvchining har bir o'quvchiga individual yondashishi dars samaradorligini oshirishini ham amalda ko'rdim. Bu yondashuv o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, dars davomida ko'rgazmali vositalardan foydalanish (sanash tayoqchalari, rasmlar, predmetlar) o'quvchilarga mavzuni tezroq tushunishga yordam berdi. Men shuni angladimki, vizual materiallar bolalarda qiziqishni oshiradi va mavzuni eslab qolishni osonlashtiradi.

Didaktik o'yinlar ham juda samarali usul ekanini amaliyotda ko'rdim. O'yin jarayonida o'quvchilar faol bo'lishadi, bir-biri bilan fikr almashishadi va mustaqil qaror qabul qilishga harakat qilishadi. Bu esa mantiqiy fikrlashning rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi.

Yana bir muhim jihat - o'quvchilarning individual farqlari. Men shuni kuzatdimki, ba'zi o'quvchilar tez va to'g'ri fikrlaydi, ba'zilari esa ko'proq yordamga muhtoj bo'ladi. O'qituvchining har bir o'quvchiga individual yondashuvi dars samaradorligini oshiradi va ularning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xulosa qilib aytganda, matematika boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega fan hisoblanadi. Men amaliyot jarayonida shunga amin bo'ldimki, masala echish, ko'rgazmali vositalar,

didaktik o'yinlar va guruhda ishlash o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini bosqichma-bosqich rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. – T., 2017.
2. Boshlang'ich sinflar uchun matematika: 1–4-sinflar darsliklari. – T.: Respublika ta'lim markazi nashri.
3. Jumayev M. E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi, 2019.
4. Berdiyev B. R. Matematika o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. Qarshi: "Fan va ta'lim", 2022. – B. 77-81

GLOBALLASHUV SHAROITIDA MAKTABGA TAYYORLOV GURUHI TARBIYALANUVCHILARIDA KASBGA QIZIQISH MAYLLARINI SHAKLLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR.

Razzoqov Davron Niyazovich

Pedagogika fanlari doktori (PhD), dotsent.

Osiyo texnologiyalar universiteti, "Pedagogika" kafedrası.

Ravshanova Shahnoza Qahramon qizi

Osiyo texnologiyalar universiteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-bosqich magistranti.

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada globallashuv sharoitida maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida kasbga qiziqish mayllarini shakllantirishning zamonaviy pedagogik yondashuvlari tahlil qilinadi. Unda innovatsion pedagogik texnologiyalar, kasbiy o'yinlar, sun'iy intellekt vositalari hamda integratsiyalashgan ta'lim muhitining ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim tizimida kasbiy yo'naltirishni erta bosqichdan boshlash samaradorligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: globallashuv, maktabgacha ta'lim, kasbiy qiziqish, innovatsion texnologiyalar, sun'iy intellekt, kasbiy o'yinlar.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются современные подходы к формированию профессиональных интересов у детей подготовительных групп в условиях глобализации. Особое внимание уделяется инновационным педагогическим технологиям, профессиональным играм и использованию искусственного интеллекта в образовательном процессе.

Ключевые слова: глобализация, дошкольное образование, профессиональный интерес, инновационные технологии, искусственный интеллект.

ABSTRACT. This article analyzes modern approaches to developing professional interests among preschool preparatory group children in the context of globalization. The study highlights the role of innovative pedagogical technologies, professional games, and artificial intelligence in early career orientation.

Keywords: globalization, preschool education, career interest, innovative technologies, artificial intelligence.

Kirish. Globallashuv jarayonlari ta'lim tizimiga yangi talablar qo'yimoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichida bolalarda kelajak kasblariga nisbatan qiziqish va motivatsiyani shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini rivojlantirish erta yoshdan boshlanishi zarurligi ilmiy asoslangan.

Maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida kasbiy qiziqishlarni shakllantirish orqali ularning individual qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish mumkin. Bu jarayonda innovatsion pedagogik texnologiyalar muhim rol o'ynaydi.

Adabiyotlar tahlili. Maktabgacha ta'limda kasbiy qiziqishlarni shakllantirish masalasi milliy va xalqaro ilmiy tadqiqotlarda kompleks tarzda o'rganilgan.

Mahalliy tadqiqotlarda maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida kasbiy qiziqishni shakllantirishning amaliy mexanizmlari ishlab chiqilgan. Jumladan, kasbiy o'yinlar va mashg'ulotlar bolalarda kasblar haqidagi dastlabki tasavvurlarni shakllantirishda samarali vosita ekanligi aniqlangan [1:219]. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash esa bolalarning bilish faolligini oshirish va kasbiy motivatsiyani kuchaytirishga xizmat qiladi [2:73].

Shuningdek, kasbiy qiziqishni shakllantirish texnologiyasi tizimli yondashuv asosida ishlab chiqilib, unda o'yin, kuzatish va tajriba metodlarining uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi [3:187]. Erta yoshdan kasbiy yo'nalganlikni shakllantirish maktabgacha va boshlang'ich ta'lim integratsiyasining asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etiladi [4:344]. Bundan tashqari, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish tarbiyachilarning metodik kompetensiyasini oshirish hamda individual yondashuvni ta'minlashda samarali vosita ekanligi ko'rsatib berilgan [5:3107].

Xalqaro tadqiqotlar esa ushbu muammoni yanada kengroq – inson kapitalini rivojlantirish nuqtayi nazaridan yoritadi. Jumladan, J. Heckman tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda erta yoshdagi rivojlanish investitsiyalari insonning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatishi ilmiy asoslab berilgan [8:1901; 10:13252]. Unga ko'ra, aynan maktabgacha davrda shakllangan ko'nikmalar keyingi ta'lim bosqichlarida asos bo'lib xizmat qiladi.

Cunha va Heckman tadqiqotlarida esa ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni bosqichma-bosqich va uzluksiz jarayon ekanligi ta'kidlanib, bu jarayonda kognitiv va no-kognitiv ko'nikmalar muhim o'rin tutishi ko'rsatilgan [9:33]. Bu esa maktabgacha ta'limda kasbiy qiziqishlarni shakllantirishning ilmiy asosini mustahkamlaydi.

OECD hisobotlarida ta'limning kelajagi aynan 21-asr ko'nikmalari bilan bog'liq ekanligi ta'kidlanadi. Ularda ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, hamkorlik va kommunikasiya kabi ko'nikmalar kelajak kasblarining asosiy talablari sifatida belgilangan [13:18]. Shuningdek, sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta'sirida kasblar mazmuni o'zgarib borayotgani qayd etiladi [12:45].

Pellegrino va Hilton tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda esa transfer ko'nikmalar (transferable skills) ta'lim jarayonida shakllantirilishi zarur bo'lgan universal kompetensiyalar sifatida asoslab berilgan [15:76]. Bu ko'nikmalar maktabgacha ta'limdan boshlab shakllantirilishi lozimligi ta'kidlanadi.

Yakman tomonidan taklif etilgan STEAM yondashuvi esa fanlararo integratsiya asosida bolalarning ijodiy va kasbiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi [14:12]. Bu yondashuv maktabga tayyorlov guruhlarida ham samarali qo'llanilishi mumkin.

Shu bilan birga, sun'iy intellektning ta'limdagi imkoniyatlari haqidagi zamonaviy tadqiqotlarda (Holmes va boshqalar) AI texnologiyalari ta'limni individuallashtirish, o'quv jarayonini personallashtirish va bolalar qiziqishlarini aniqlashda muhim vosita ekanligi ta'kidlangan [12:55].

Metodologiya. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

nazariy tahlil

pedagogik kuzatish

tajriba-sinov ishlari

qiyosiy tahlil

Tajriba ishlari maktabgacha ta'lim tashkilotlarining maktabga tayyorlov guruhlarida olib borildi.

Natijalar va muhokama

1. Kasbiy o'yinlar orqali qiziqishni shakllantirish

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, rol va kasbiy o'yinlar bolalarda turli kasblarga nisbatan qiziqishni oshiradi. Masalan, "shifokor", "o'qituvchi", "quruvchi" kabi o'yinlar orqali bolalar kasblar mohiyatini tushuna boshlaydi [1:220].

2. Innovatsion pedagogik texnologiyalar samaradorligi

Interaktiv metodlar, multimedia vositalari va STEAM yondashuvi bolalarning tafakkurini rivojlantiradi va kasbiy orientatsiyani kuchaytiradi [2:74].

3. Integratsiyalashgan ta'lim yondashuvi

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim integratsiyasi bolalarning uzluksiz rivojlanishini ta'minlaydi va kasbiy yo'nalganlikni mustahkamlaydi [4:345].

4. Sun'iy intellektdan foydalanish

AI asosidagi platformalar tarbiyachilarga individual yondashuvni amalga oshirish, bolalarning qiziqishlarini tahlil qilish va mos mashg'ulotlarni tanlash imkonini beradi [5:3108].

Xulosa. Globallashuv sharoitida maktabgacha ta'lim tizimida kasbiy qiziqishlarni shakllantirish dolzarb masala hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki:

- kasbiy o'yinlar eng samarali metodlardan biridir;
- innovatsion texnologiyalar ta'lim samaradorligini oshiradi;
- sun'iy intellekt individual yondashuvni ta'minlaydi;
- integratsiyalashgan ta'lim tizimi kasbiy yo'naltirishni kuchaytiradi.

Shu bois, maktabgacha ta'lim tizimida zamonaviy yondashuvlarni keng joriy etish muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR.

1. Ravshanova, Sh. Q., & Razzoqov, D. N. (2025). Maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilari uchun kasbiy o'yinlar va mashg'ulotlar. Maktabgacha va maktab ta'limi, 1(maxsus son), 218–221.
2. Ravshanova, Sh. Q., & Razzoqov, D. N. (2025). Ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar. In: Ta'limda innovatsiyalar va raqamlashtirish (pp. 72–74). Toshkent: Renessans ta'lim universiteti.
3. Ravshanova, Sh. Q., & Razzoqov, D. N. (2025). Maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida kasbiy qiziqishni shakllantirish texnologiyasi. QarDU xabarлари, 3(1), 185–189.
4. Ravshanova, Sh. Q., & Razzoqov, D. N. (2025). Kasbiy yo'nalganlikni erta yoshdan shakllantirish. In: Uzluksiz ta'limda zamonaviy tendensiyalar (pp. 343–345). Toshkent.
5. Ravshanova, Sh. Q., & Razzoqov, D. N. (2025). Sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish yo'llari. In: Sun'iy intellekt asosida boshqaruvni optimallashtirish (pp. 3106–3109). Toshkent.
6. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. (2022). Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi. Toshkent: Vazirlik. – 120 b.
7. Heckman, J. J. (2004). Lessons from the technology of skill formation. Annals of the New York Academy of Sciences, 1038(1), 179–200. <https://doi.org/10.1196/annals.1315.026>

8. Heckman, J. J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science*, 312(5782), 1900–1902. <https://doi.org/10.1126/science.1128898>
9. Cunha, F., & Heckman, J. J. (2007). The technology of skill formation. *American Economic Review*, 97(2), 31–47. <https://doi.org/10.1257/aer.97.2.31>
10. Heckman, J. J. (2007). The economics, technology, and neuroscience of human capability formation. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104(33), 13250–13255. <https://doi.org/10.1073/pnas.0701362104>
11. Heckman, J. J., & Corbin, C. O. (2016). Capabilities and skills. *Journal of Human Development and Capabilities*, 17(3), 342–359. <https://doi.org/10.1080/19452829.2016.1200541>
12. OECD. (2021). *AI and the Future of Skills, Volume 1: Capabilities and Assessments*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5ee71f34-en>
13. OECD. (2019). *The Future of Education and Skills 2030*. Paris: OECD Publishing.
14. Yakman, G. (2010). *STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education*. Virginia: STEAM Education.
15. Pellegrino, J. W., & Hilton, M. L. (2013). *Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the 21st Century*. Washington, DC: National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/13398>

**INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA KO'RISHDA NUQSONI BO'LGAN
BOLALAR BILAN ISHLASH**

Shoyimova Farangiz Mustafo qizi

Qarshi DU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Rahbar: O.P.Aslonova

Qarshi davlat universiteti boshlang'ich ta'lim kafedrasi professori

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada ko'rish tizmida nuqsoni bo'lgan bolalarni maktablarda o'qitish, ular bilan ishlash. Qaysi toifadagi ko'rishda nuqsonli o'quvchilar inklyuizv sinflarga qabul qilinishi. Ko'rishda nuqsonli o'quvchi bilan ishlashda qay jihatlariga e'tibor berish va metodlarni tanlashda ahamiyat qaratish kerakligi haqida yozib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, ko'rish, o'quvchi, maktab, sinf, o'qituvchi, qiziqish, ota ona, sport, metod.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida” 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori hamda O'zbekiston

Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to’g’risida” 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli qaroriga muvofiq birinchi marta 2021-2022-o’quv yilidan boshlab zamonaviy alohida ta’limga ehtiyoji bo’lgan bolalar uchun qulay umumta’lim maktablariga qabul qilish boshlandi.

Ko’rishida nuqsoni bo’lgan bolalarni jamiyatga to’laqonli ijtimoiylashuvi, nutqiy va motor rivojlanishi, bilish jarayonlarining diagnostikasini tizimli tarzda tashkil etishni takomillashtirish yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shuningdek, bolalarning bilim, ko’nikma, malakalari va ularning o’sish dinamikasi hamda rivojlanganlik darajasini aniqlash, maktab ta’limiga muvaffaqiyatli moslashtirish jarayonida differentsiallashtirish ta’limni tashkil etishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirib borish, bolalarda turli kamchiliklarini bartaraf etish texnologiyalarini ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. bu esa zamonaviy paradegma – inklyuziv ta’lim oldiga bir qator ulkan vazifalar qo’yimoqda.

Ma’lumki, inklyuziv ta’lim – sog’lom va yordamga muhtoj o’quvchilarni teng huquqlar asosida barcha imkoniyatlardan foydalanilgan holda o’qitish tizimidir. Inklyuziv ta’lim jarayoni o’quvchilarni ta’lim olishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish, bolalarning individual xususiyatlari, tili, madaniyati va ota onasining ijtimoiy iqtisodiy kelib chiqishidan qat’i nazar kerakli bo’lgan barcha imkoniyatlar va shart sharoitlarni yaratishdir. Inklyuziv sinflarda o’quvchilar birgalikda, yaratilgan barcha imkoniyatlardan foydalangan holda ta’lim olishadi.

Ko’rish hayotiy faoliyatimiz davomida eng muhim ahamiyatga ega bo’lgan qism. Ko’rish orqali inson dunyoni idrok etadi, ko’rish orqali atrofimizdagi narsalarning buyumlarning ranglarini shaklini uzoq yoki yaqinda ekanligini ko’ra oladi. Ko’rishda nuqsonning paydo bo’lishi ortirilgan va tug’ma shaklda bo’ladi.

Inklyuziv sinflarda ko’rishda nuqsonli bo’lgan o’quvchilar bilan ishlashda albatta biz ularning ko’rish nuqsonining darajasiga alohida ahamiyat qaratamiz. Inklyuziv sinflarda ko’rish qobiliyatining buzilishi 0,1 gacha bo’lgan rivojlanishida qo’shimcha buzilishlar bo’lmagan bolalar qabul qilinadi. Inklyuziv sinf o’qituvchisi ko’rishda nuqsonli o’quvchi bilan ishlashda faqat ko’rish o’tkirligi 0,1 gacha bo’lgan o’quvchilar bilan ishlay oladi. Bunday o’quvchilar 1 metr masofadan ajrata oladilar va yirik shakllarni yoki yorug’likni ajrata olishadi. Biz aynan shu toifa bolalarni inklyuziv sinflarga qabul qilishimiz mumkin.

Ko’rishda nuqsonli o’quvchilarga dars o’tishda ularni oldingi partalarga joylashtirish va xonaning yorug’ligiga ham alohida ahamiyat qaratishimiz lozim. Dars o’tish jarayonida o’quvchilarning har birlarini ismlarini aytgan holda savol berib yoki doskaga chiqarishimiz kerak. Bu ko’rishda nuqsonli o’quvchimiz uchun

ovoz orqali ularni ajrata olishlariga, sinfdoshlarini tanishlariga yordam beradi. Ko'rishda nuqsonli bolada doskani ko'rish bilan bog'liq muammolar kuzatiladi aynan bunday muammoning oldini olish uchun o'qituvchi doskaga yozayotgan yozuvlarini aytib turishlari lozim.

Ko'rishda nuqsonli o'quvchilar sport bilan shug'ullanishlari kerak bu ularga sog'lom bo'lishlariga yordam beradi hamda ularga zavq bag'ishlaydi. Jismoniy tarbiya darslarida ko'rishda nuqsonli o'quvchilarni ham jalb qilish kerak bu ularga maktab atrofida, tengdoshlari bilan birgalikda xavfsiz yurishlari uchun ko'nikmalarni rivojlantiradi. Ko'rishda nuqsonli bo'lgan o'quvchilarni sport tugaraklariga qatnashtirish ular uchun foydali va samarali yo'llardan biri.

Har bir inklyuziv o'quvchi bilan ishlashda albatta ota ona bilan hamkorlikda ishlash muhim. O'quvchilarning ota onalari bilan ularning qiziqishlari, maktabdan keyingi ta'lim va shunga o'xshash mavzularda suhbatlashish kerak. O'quvchining qiziqishlaridan kelib chiqib ota ona va ustozlar o'quvchiga kerakli maslahatlarni va imkoniyatlarni yaratib berishadi.

O'quvchilarga fanlarni o'qitishda turli metodlardan foydalanish o'qish samaradorligini oshiradi. Tabiiyki biz foydalanmoqchi bo'lgan metodlarimiz inklyuziv sinfga mos bo'lishi kerak. Biz foydalanadigan metod barcha o'quvchilarimiz uchun tushunarli bo'lishi lozim.

Molekulalar metodi ushbu metodda o'qituvchi o'quvchilarga xuddi shu ko'rinishdagi kartochkalarni tarqatib chiqadi. Kartochkalarda biz foydalanmoqchi bo'lgan fandan so'zlar kiritilgan bo'ladi. Misol uchun ona tili fanidan misol keltiramiz. Darsda takrorlash qilmoqchi bo'lsak bu metod juda samarali bo'ladi. Har bir kartochkada so'zlar yozib olamiz va bu so'zlar sifat, son so'z turkumlariga tegishli bo'lishi mumkin. Doskada har bir so'z turkumi uchun alohida tayyorlab olingan son va sifat qatorlariga o'quvchilar qo'llaridagi kartochkalarni to'g'ri topib joylashtirishlari va kartochkadagi so'zga bittadan gap tuzishlari kerak bo'ladi. Bu metodni musobaqa shaklida tashkil qilish ham mumkin va bunda sinfni ikki guruhga bo'lish kerak bo'ladi o'quvchilarga aralashtirib kartochkalarni tarqatamiz va ularga qaysi guruh birinchi bo'lib joylashtirib chiqsa va gaplarni tuzgan jamoani g'olib deb e'lon qilamiz.

Bu metod orqali o'quvchilarning tez fikrlash, ya'ni kreativlik va kognetivlik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun foydali bo'ladi. Ularning tezkorlik xislatlarini o'stirish va ayniqsa bilim va salohiyatini o'stirish uchun samarali metod hisoblanadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun darslarni tashkil qilishda turli qiziqarli metodlardan foydalanish dars sifatiga ijodiy ta'sirini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.Mo'minov. Ko'rishda muammosi bo'lgan bolalarning ijtimoiy hayotga moslashishida oilaning roli. Toshkent, - 2022.
2. M.U.Xamidova. Maxsus Pedagogika . Toshkent, - 2021.
3. "Ta'lim hamma uchun" milliy dasturini joriy qilish bosqichlari. O'RXTV, YUNISEF , RTM, - T., - 2005.
4. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" Qonuni. -T., -1997.

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARNI ADOLATLI BAHOLASH HAMDA ULARNI TO'G'RI RAG'BATLANTIRISH

To'rayeva Muxlisa

Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 024-42 guruh 2 bosqich talabasi

ANNOTASIYA: Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining dars jarayonidagi faolligini oshirish, ularning bilim olishga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish hamda ta'lim samaradorligini ta'minlash masalalari yoritiladi. Unda o'quvchilarni to'g'ri rag'batlantirish orqali ularning o'ziga bo'lgan ishonchini shakllantirish, mustaqil fikrlash va faol ishtirok etishga undashning pedagogik ahamiyati ochib beriladi.

Shuningdek, ta'lim jarayonida adolatli baholash tamoyillarini qo'llash, har bir o'quvchining individual imkoniyatlarini inobatga olish hamda baholashning shaffof va motivatsion bo'lishi zarurligi asoslab beriladi. Maqolada o'qituvchining pedagogik mahorati, zamonaviy metod va usullardan foydalanish orqali o'quvchilarda ijobiy o'quv muhiti yaratish, ularni rag'batlantirishning samarali yo'llari hamda baholash jarayonini takomillashtirishga oid amaliy tavsiyalar ham keltiriladi.

Kalit so'z: boshlang'ich ta'lim, o'quvchi faolligi, rag'batlantirish, adolatli baholash, ta'lim samaradorligi, pedagogik yondashuv, motivatsiya, baholash mezonlari, interfaol metodlar, o'quv jarayoni.

ABSTRACT.: This article discusses the issues of increasing the activity of primary school students in the lesson process, strengthening their interest in learning, and ensuring educational effectiveness. It reveals the pedagogical importance of building self-confidence, encouraging independent thinking and active participation by properly motivating students.

It also substantiates the need to apply the principles of fair assessment in the educational process, take into account the individual capabilities of each student, and make the assessment transparent and motivating. The article also provides practical recommendations on the pedagogical skills of the teacher, the use of

modern methods and techniques to create a positive learning environment for students, effective ways to motivate them, and improving the assessment process

Keywords: primary education, student activity, motivation, fair assessment, educational effectiveness, pedagogical approach, motivation, assessment criteria, interactive methods, educational process.

АННОТАЦИЯ.: В данной статье рассматриваются вопросы повышения активности учащихся начальной школы в учебном процессе, укрепления их интереса к обучению и обеспечения эффективности обучения. Раскрывается педагогическая важность формирования уверенности в себе, поощрения самостоятельного мышления и активного участия посредством надлежащей мотивации учащихся.

Также обосновывается необходимость применения принципов справедливой оценки в образовательном процессе, учета индивидуальных способностей каждого ученика и обеспечения прозрачности и мотивации процесса оценивания. В статье также приводятся практические рекомендации по педагогическим навыкам учителя, использованию современных методов и техник для создания позитивной учебной среды для учащихся, эффективным способом их мотивации и совершенствованию процесса оценивания.

Ключевые слова: начальное образование, активность учащихся, мотивация, справедливая оценка, эффективность обучения, педагогический подход, мотивация, критерии оценки, интерактивные методы, образовательный процесс.

Bugungi kunda asosiy e'tibor o'quvchilarning mustaqil, erkin va tanqidiy fikrlashiga qaratilgan ammo maktablarda bunga keng imkoniyat va yo'l ochib berilmasa teshik tog'ora teshikligicha qolaveradi jamiyatning ilk poydevori va kelajak ustunlari ham aynan boshlang'ich ta'lim o'quvchilari hisoblanadi aynan shuning uchun ham boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari oldiga muhim vazifa va talab qo'yiladi ular o'quvchilarni to'g'ri xolisona baholashi talab etiladi aynan STEAM ta'lim dasturida ham birinchi talab pedagoglarga qo'yiladi zamonaviy yondashuvlar samarali metod va usullar va eng asosiysi subyektiv xarakterni aralashtirmasdan baholash pedagoglarga qo'yilgan asosiy talablardan biri deyish mumkin.

Har qanday jamiyatda ijtimoiy hayotining eng muhim tizimi ta'limiy jarayon sanalib, hech istisnosiz, muayyan davrning madaniy-ma'naviy, shuningdek, siyosiy-huquqiy saviyasini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Ayni paytda, mamlakatning har tomonlama rivojlanishi uchun ta'limiy islohot muqarrar zaruriyat: bunda muayyan shaxs tomonidan havola etiladigan pedagogik qarashlar mavjud ta'limiy jarayonga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishi tabiiydir. Zamon

talabiga xos ishlab chiqilgan pedagogik tamoyillar – o‘qituvchining ta’lim va, tarbiyaga, o‘quvchiga, bilimga, o‘rgatish usullariga bo‘lgan shaxsiy qarashlari, e’tiqodi va qadriyatlari – o‘quv jarayonining yo‘nalishi, sifati va samaradorligini belgilab beradi. Binobarin, shaxs pedagogik qarashlarining ta’limiy jarayonga qanday ta’siri ta’lim mazmunining tanlanishi o‘qitish uslublari, o‘quvchiga bo‘lgan munosabat, baholash mezonlari hamda tarbiyaviy ishlarga ham sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatishini unutmaslik zarur.

Bir qator jadidchilarimizning fikr va qarashlarida ham ta’lim eng ustuvor ustun sifatida qaralgan xususan Mahmudxo‘ja Behbudiy o‘zining so‘ngi vasiyatida, o‘zbek xalqining ma’rifatparvarligini targ‘ib qilish, yangi maktablar ochish va ta’limni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish zarurligini ta’kidlaydi, birgina mana shu qarash ham ta’limning qanchalik yuqori ahamiyat kasb etishini ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarni adolatli baholash va ularni to‘g‘ri rag‘batlantirish juda muhim, chunki bu yoshda bolalarda o‘ziga ishonch o‘qishga qiziqish va motivatsiya shakillanadi. Adolatli baholash nima- bu har bir o‘quvchining bilimi va harakatiga qarab xolisona baholash hisoblanadi bu jarayonda o‘quvchining ijtimoiy kelib chiqishini uning shaxsni inobatga olmaslik asosiy tamoyil hisoblanadi.

O‘quvchilarni baholashda barcha o‘quvchilarga bir xil talab qo‘yish va har bir o‘quvchining dars jarayonidagi harakatini inobatga olish zarur ba’zi holatlarda harakat inobatga olinmay aksincha ko‘r-ko‘rona baholashni ham yo‘q deyolmaymiz hech kimga sir emas o‘quv yili boshida qaysi o‘quvchi qanday natija ko‘rsatsa yil oxirigacha a’lochi o‘quvchi ko‘rinishida namoyon bo‘ladi aksinchai o‘quv yili boshida yaxshi natija ko‘rsatolmagan o‘quvchi esa ikkichi o‘quvchi bo‘lib qolaveradi bu jarayon maktablarda shu darajada ildiz otib chuqur joylashganki bu fikrni bu qarashni yo‘q qilish imkonsizdek bo‘lib ko‘rinadi ammo bu qarash yo‘qolmas ekan o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini shakillantirish qiyin bo‘lib qolaveradi.

Moslashish degan ko‘nikma bor bu nafaqat boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida balki yuqori sinf va oliy ta’limda ham bor o‘quvchi yangi o‘quv yili boshlanganda unda moslashuvchanlik jarayoni bo‘ladi aynan shuning uchun ham yangi o‘quv yili boshlanganda dars jarayoniga o‘rganish muhitga nisbatan ko‘nikma hosil qilish jarayoni kechadi bu o‘quvchining o‘zlashtirish ko‘rsatkichiga albatta salbiy ta’sir ko‘rsatadi ammo bu degani yil oxirigacha shunday davom etadi degani emas bu jarayon pedagoglardan katta mahorat va kuzatuvchanlikni talab etadi. Dars jarayonida o‘qituvchi har bir o‘quvchini kuzatib dars yakunida rag‘batlantirish juda muhim chunki bu tabiat o‘quvchilarning ishonchini yanada oshiradi.

Ragʻbat faqat baho orqali amalga oshirilishi bu xato jarayon chunki bu oʻquvchilar oʻrtasida norozilik muhitini keltirib chiqarishi mumkin tabiatning ham bir qancha turlari bor: ogʻzaki ragʻbat belgilar orqali, jamoaviy ragʻbat va kichik sovgʻalar orqali ragʻbat ogʻzaki ragʻbat "barakalla","juda yaxshi","oldingidan yaxshiroq" belgilar orqali: "yulduzcha","ragʻbat kartochkasi", "eng faol oʻquvchi" yorligʻi. Jamoaviy ragʻbat: "eng intizomli guruh","Bilimdonlar jamoasi" kabi bu tabiat turlari sinfda yoki jamoada sogʻlom raqobatni shakllantirishda mustaqil hamda jamoaviy harakatni yoʻlga qoʻyishga yordam beradi. Birgina baho yoki ragʻbat bolaning ruhiyatiga juda katta taʼsir koʻrsatadi biz oʻquvchini notoʻgʻri baholash orqali uning qiziqishini,intilishini va erkin fikrlash jarayonini yoʻq qilib qoʻyishimiz mumkin.

Bugungi kunda taʼlim jarayonida ishlatilayotgan baholash uslublari ikki asosiy turga boʻlinadi: formativ va summativ baholash. Formativ baholash oʻquv jarayonining davomida olib boriladi va oʻquvchilarning oʻzlashtirish darajasini real vaqtda aniqlash imkonini beradi. Bu usul orqali oʻqituvchilar oʻquvchilarning kuchli va kuchsiz tomonlarini belgilab, ularga individual yondashuv bilan yordam bera oladilar. Shu bilan birga, summativ baholash jarayoni oʻquv yili oxirida oʻquvchilarning umumiy bilim darajasini aniqlash uchun ishlatiladi. Yana bir diqqatga sazovor jihat, zamonaviy raqamli texnologiyalar va interaktiv metodlarning taʼlim jarayoniga kiritilishi. Bugungi kunda koʻplab oʻqituvchilar innovatsion yondashuvlar orqali oʻquvchilarni baholashni qiziqarli va samarali olib borishga qaratilgan ammo qoʻshirnoq ichidagi oʻqituvchilar bu jarayonni etarli darajada tushunmaganligi oqibatida oʻquvchilarni notoʻgʻri baholashini ham koʻrish mumkin.

Umuman baholash deganda, biz bolaning hozirgi yutuqlarini (muvaffaqiyatsizliklarini), oldingi yutuqlari (muvaffaqiyatsizliklari) bilan taqqoslash jarayonini va oʻquv natijalarini amaldagi oʻquv standartlari tomonidan belgilangan normalar bilan oʻzaro bogʻliqligini tushunamiz. Baholash mezonlari va shakllarini yaratish jarayoni oʻquvchilar bilan birgalikda amalga oshiriladi va biz buni bolalarning qadr-qimmatini shakllantirishning bir usuli deb bilamiz. Hech kimga sir emaski baholashda oʻqituvchi asosan ikkita sababga qaraydi birinchisi oʻquvchi oʻqituvchi bergan topshiriqni masʼuliyat bilan yondashib bajarganiga ikkinchisi esa oʻqituvchi tomonidan berilgan topshiriqni bajarish uchun qilgan harakati baholanadi mana shu jarayonda oʻqituvchiga pedagogik mahorat kerak boʻladi, chunki oʻquvching harakatini baholash uning oʻziga boʻlgan ishonchini oʻstiradi va mustaqillikni rivojlantiradi lekin mana shu jarayonda oʻqituvchi ragʻbatlantirishni ham toʻgʻri olib borishi kerak bu jarayonda baho orqali ragʻbatlantirish eng samarali ragʻbat hisoblanadi.

Baholash jarayonida o'qituvchi 5,4,3,2 baholardan foydalanadi ammo qaysi o'quvchi qanday bahoga munosibligini aniqlashda bir qator me'yorlarga amal qilish kerak, ya'ni o'zlashtirish darajasiga, nazariy bilimlarini amaliyda qo'llay olishiga va eng asosiysi o'zlashtirgan bilimlarini og'zaki nutqda o'zining tushunchasi orqali aniq va ravon etkazib berishiga bu jarayonda o'qituvchidan mahorat talab qilinadi.

Adolatli baholashni amalga oshirishi kerak hisoblanadi va bu baholash jarayonini piramidaga o'xshatish mumkin piramida cho'qqisini 5 baho deb olishimiz mumkin shu o'rinda savol tug'iladi qanday o'quvchi 5 bahoga loyiq a'lo baho olish uchun o'quvchi mavzuni to'liq o'zlashtirgan bo'lishi mavzu haqida etarlicha tushunchaga ega bo'lishi va eng muhimi nazariy bilimlarni og'zaki nutqda o'zining tushunchasi orqali aniq ilmiy dalillarga tayangan holda ravon etkazib berishi kerak.

4 baho olishi uchun o'quvchi mavzuni to'liq o'zlashtirgan bo'lishi va shu mavzu yuzasidan etarli tushunchalarga ega bo'lishi kerak ammo 4 bahoga o'qiydigan o'quvchida nazariy ma'lumotni amaliy jihat bilan bog'lab ilmiylik darajasida etkazib berolmaydi bu o'rinda yana savol paydo bo'ladi 3 ga o'qiydigan o'quvchi qanday baholanadi va nimalarga e'tibor berish zarur bu o'rinda o'quvchining mavzuni o'zlashtirganligiga qaraladi ammo o'quvchi mavzu haqida mustaqil fikrga ega bo'lmaydi va nazariy ma'lumotlar tez yodidan chiqishi kuzatiladi 2 baho bilan baholanadigan o'quvchilarda mavzuni o'zlashtiradi o'qituvchi bilan birgalikda topshiriqlarni bajaradi ammo mavzu haqida tushunchaga ega bo'lmaydi bu jarayonda o'quvchi aynan 2 baho bilan baholashi adolatli jarayon hisoblanadi.

O'qituvchi hech qachon kayfiyatiga qarab baholash jarayonini amalga oshirmasligi kerak chunki bu jarayon o'quvchiga salbiy ta'sir o'tkazadi va uning o'qishga bo'lgan ishtiyoqini pasaytiradi va natija o'zlashtirish jarayoni sezilarli darajada pasayadi eng achinarlisi bu jarayon faqat bitta yoki ikkita o'quvchiga ta'sir o'tkazmaydi aksincha butun sinfning ruhiy holatiga ta'sir ko'rsatadi. shu bilan bir qatorda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida masofa bo'lishi shart ammo bu masofa bazan do'stona munosabatga ham aylanishi kerak.

Chunki o'quvchilar orasida o'z bilimlarini ko'rsatib oshkora namoyon etolmaydiganlar ham yo'q emas bu jarayonda o'qituvchi pedagog mahoratli bo'lsa o'zining metodikasi va do'stona munosabati bilan shunday o'quvchilarni o'zlarini namoyon qilishga yordam beradi baholash bilan bir qatorda rag'batlantirish jarayonni ham olib borishi kerak rag'batlantirish metodlari xilma-xil bo'lib, ular tarkibiga ma'qullash, ko'ngil ko'tarish, dalda berish, ishonch bildirish, qayd qilish, og'zaki va yozma tashakkur bildirish, mukofatlash va boshqalar kiradi.

Maktab voyaga etayotgan avlod tafakkurini shakllantirish ustaxonasidir, agar kelajakni qo'ldan chiqarishni istamasang, maktabni qo'lda mustahkam tutmog'ing lozim" degan edi fransuz yozuvchisi Anri Barbyus. Darhaqiqat, kelajagimiz davomchilari bo'lmish yosh avlodni mustaqil, erkin va tanqidiy fikrlashga o'rgatish bugun pedagoglarning oldiga qo'yilgan ma'suliyatli vazifa va topshiriq hisoblanadi.

Xulosa qilib aytishiiz mumkinki, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida har doim sog'lom munosabat yo'lga qo'yilishi, o'quvchilarning harakati va ma'suliyat bilan berilgan topshiriqlarini bajarganligini har doim inobatga olgan holda adolatli baholash jarayonini amalga oshirishi zarur chunki baho va rag'bat o'quvchi uchun juda katta ahamiyatga ega va ruhiy holatiga ham jiddiy ta'sir o'tkazadi aynan sharq mutafakkirlaridan Abu Rayhon Beruniy shunday deydi: "Inson o'z baxtiga erishish uchun go'zallikni ko'rishi va his qilishining o'zi etarli emas balki go'zallikni o'zi yarata olishi kerak" degan g'oyani ilgari suradi bu g'oya zamirida pedagoglarga qaratilgan katta chaqiriq bor ya'ni har bir pedagog har bir o'qituvchi o'z o'quvchisini bilimli, iqlimli barkamol shaxs sifatida shakllantirishi muhim jarayon ayam bu g'oya zamirida ham mana shu fikrlar yotibdi deyishimiz mumkin.

Umuman olganda kelajak avlodga ta'lim-tarbiya berishda xatolikka va bo'shliqqa yo'l qo'yishga bizning haqqimiz yo'q chunki biz butun boshli jamiyatni voyaga etkazyabmiz va bu yo'lda mas'uliyat bilan yondashish kerak.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Y.Rasulova, D.Maqsudovalar tomonidan ishlab chiqilgan "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" nomli o'quv qo'llanma
- 2.. Akramova G.R. O'quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirish asosida ijtimoiy munosabatlarga tayyorlash texnologiyasi // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar,
- 3.Abullayeva Q. Safarova R. Ochilov M. Nazarov K. Bikboyeva N. Zayniddinova M. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi
- 4.Usmonov Z. "Baholash tizimlarini modernizatsiya qilish". Samarqand, 2020

KATTA VA TAYYORLOV YOSHDAGI BOLALARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDA ATTRAKTIV MUNOSABATALARNING O'RNI VA METODIK TA'MINOTI

Uzoqov Muxriddin Faxriddin o'g'li

Qarshi davlat universiteti Maktabgacha ta'lim kafedrasi o'qituvchisi.

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada katta va tayyorlov yoshidagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonida attraktiv munosabatlarning o'rni va metodik ta'minoti ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda bolalarning

nutq faolligi, muloqot madaniyati hamda ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar yoritilgan. Shuningdek, ijobiy psixologik muhit yaratish, dialogik yondashuvni qo'llash hamda ta'limiy o'yin faoliyatlari orqali kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning samarali metodlari asoslab berilgan. Maqolada tarbiyachi va bola o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, emotsional qo'llab-quvvatlash hamda interfaol metodlarning ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, attraktiv munosabatlar asosida tashkil etilgan pedagogik jarayon bolalarda erkin fikrlash, mustaqil muloqotga kirishish va nutqiy faollikni sezilarli darajada oshiradi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tizimida ushbu yondashuvni keng joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Kalit so'zlar: kommunikativ kompetensiya, attraktiv munosabat, nutq faolligi, maktabgacha ta'lim, emotsional muhit, dialogik yondashuv, ta'limiy o'yin faoliyatlari

АННОТАЦИЯ. В данной статье с научной точки зрения анализируется роль аттрактивные отношения и методическое обеспечение развития коммуникативной компетенции у детей старшего и подготовительного дошкольного возраста. Рассматриваются факторы, влияющие на речевую активность детей, культуру общения и их социально-психологическое развитие. Обоснована эффективность создания положительной психологической среды, диалогического подхода и обучающих игровых видов деятельности в формировании коммуникативной компетенции. Результаты исследования показывают, что аттрактивные отношения являются важным педагогическим фактором развития речевой активности и свободного мышления у детей.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, аттрактивные отношения, речевая активность, дошкольное образование, эмоциональная среда, диалогический подход, обучающие игровые виды деятельности

ABSTRACT. This article provides a scientific analysis of the role of attractive relationships and the methodological support for developing communicative competence in senior and preparatory preschool children. The study examines factors influencing children's speech activity, communication culture, and socio-psychological development. The effectiveness of creating a positive emotional environment, applying a dialogic approach, and using educational game activities in forming communicative competence is substantiated. The results indicate that attractive relationships are an important pedagogical factor in developing children's speech activity and free thinking.

Keywords: communicative competence, attractive relationships, speech activity, preschool education, emotional environment, dialogic approach, educational game activities

Kirish.

Jahonda zamonaviy pedagogika prinsiplarini amalga oshirishda xalqaro tashkilotlarning roli muhim ahamiyat kasb etmoqda. BMTning UNICEF va UNESCO kabi tashkilotlari insonparvarlik tamoyillarini ta'lim tizimlariga integratsiya qilishga qaratilgan tashabbuslari orqali bolalarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratmoqda. Xususan, UNESCOning "Ta'lim – 2030" dasturida ham "attraktiv munosabatlar va yondashuvlarni ta'lim jarayoniga joriy etish, bolalarni o'z qobiliyatlarini namoyon qilishga undash va ichki salohiyatlarini rivojlantirish" kabi masalalar global pedagogik amaliyotni boyitishda muhim omil sanaladi. Bu jarayon bolalar huquqlari to'g'risidagi konvensiya tamoyillariga hamohang bo'lib, ta'limni insonparvarlik prinsiplariga asoslangan holda takomillashtirish orqali barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishga yordam beradi.

Zamonaviy ta'lim tizimida maktabgacha yoshdagi bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, katta va tayyorlov yoshidagi bolalarda muloqot ko'nikmalarini shakllantirish ularning keyingi maktab ta'limiga muvaffaqiyatli moslashuvida muhim rol o'ynaydi. Ushbu jarayonda pedagogika va psixologiya fanlari asosida ishlab chiqilgan yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalarning nutqiy faolligi, ijtimoiy moslashuvi va o'z fikrini erkin ifodalash qobiliyati ko'p jihatdan ularning emotsional va ijtimoiy muhitiga bog'liqdir.

Shu nuqtai nazardan, attraktiv munosabatlar bolalarda muloqotga kirishish istagini oshiruvchi asosiy psixologik omil sifatida qaraladi.

Kommunikativ kompetensiya — bu shaxsning muloqot jarayonida til vositalaridan to'g'ri va samarali foydalanish, fikrni aniq ifodalash va boshqalarni tushunish qobiliyatidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- nutqiy faoliyat
- ijtimoiy muloqot ko'nikmalari
- tinglash va tushunish qobiliyati
- dialog va monolog nutq

Bu kompetensiya bolalarda faqat lingvistik emas, balki psixologik va ijtimoiy jihatdan ham shakllanadi.

Katta va tayyorlov yoshidagi bolalarda muloqot rivojlanishining o'ziga xosligi. Katta (5–6 yosh) va tayyorlov (6–7 yosh) guruh bolalarida nutq rivojlanishi sezilarli darajada faollashadi. Bu davrda:

- so'z boyligi kengayadi
- grammatik tuzilma mustahkamlanadi
- dialogik nutq shakllanadi
- mustaqil fikr bildirish rivojlanadi

Bolalar tengdoshlari bilan muloqot qilishga intiladi va ijtimoiy munosabatlarga kirishadi. Bu jarayonda tarbiyachining roli hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Attraktiv munosabatlar — bu shaxslar o'rtasidagi ijobiy emotsional tortilish, o'zaro yoqimlilik va ishonchga asoslangan munosabatlar tizimidir. Bu tushuncha bola psixologiyasida muhim o'rin tutadi, chunki bola o'zini xavfsiz his qilgan muhitdagina faol muloqotga kirishadi. Attraktiv munosabatlar:

- ishonchni oshiradi
- muloqotga rag'batlantiradi
- emotsional barqarorlikni ta'minlaydi
- nutq faolligini kuchaytiradi

Ijobiy psixologik muhit yaratish metodlari. Ijobiy psixologik muhit — bu bolalarda erkinlik, xavfsizlik va qulaylik hissini shakllantiruvchi pedagogik sharoitdir. Asosiy metodlar:

a) Emotsional qo'llab-quvvatlash- tarbiyachi bolani tinglaydi, uni qo'llab-quvvatlaydi va rag'batlantiradi.

b) Individual yondashuv- har bir bolaning psixologik xususiyatlarini hisobga olish.

c) Do'stona muhit yaratish- guruh ichida hamkorlik va o'zaro hurmatni shakllantirish.

d) Rag'batlantirish tizimi- bolalarning har bir nutqiy faoliyati ijobiy baholanadi.

Dialogik yondashuvning ahamiyati- dialogik yondashuv bolalarning nutqini rivojlantirishda eng samarali metodlardan biridir. Bu yondashuv- savol-javob shaklida muloqotni rivojlantiradi, fikr almashishni faollashtiradi va mustaqil fikrlashni shakllantiradi.

Tarbiyachi bolaga faqat savol beruvchi emas, balki muloqot hamkori sifatida yondashadi.

Ta'limiy o'yin faoliyatlari orqali rivojlantirish. O'yin — maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyat turi hisoblanadi. O'yin orqali bola: muloqot

qiladi, fikr bildiradi, rollarni o'rganadi va ijtimoiy tajriba orttiradi. Ta'limiy o'yinlar quyidagilarga bo'linadi:

- rolli o'yinlar

- didaktik o'yinlar

- sahnalashtirilgan o'yinlar. Bu jarayon nutq faolligini tabiiy ravishda rivojlantiradi.

Interfaol metodlar bolalarni faol ishtirokchiga aylantiradi. Asosiy metodlar quydagilar: "Aqliy hujum", "Klaster", "Rolli o'yinlar", "Kichik guruhlarda ishlash" kabilardir. Bu metodlar bolalarda fikr bildirish, tinglash, javob qaytarish, ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tadqiqot jarayonida katta va tayyorlov yoshidagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda attraktiv munosabatlarning ta'sirini aniqlash maqsadida tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tadqiqot maktabgacha ta'lim tashkilotining ikki guruhida (nazorat va tajriba guruhi) amalga oshirildi. Tajriba guruhida pedagogik jarayon ijobiy psixologik muhit yaratish, dialogik yondashuv va interfaol metodlar asosida tashkil etildi. Nazorat guruhida esa an'anaviy ta'lim usullari qo'llanildi. Tajriba yakunida quyidagi o'zgarishlar aniqlandi: bolalarning nutq faolligi sezilarli oshdi, mustaqil fikr bildirish ko'nikmasi rivojlandi, dialogga kirishish tezligi va sifati yaxshilandi, o'zaro muloqotda ijobiy emotsional fon shakllandi, uyatchan bolalarda ham faollik ortdi, nazorat guruhida esa o'zgarishlar sezilarli darajada past bo'lib qoldi.

Tahlil natijalariga ko'ra, attraktiv munosabatlar asosida tashkil etilgan pedagogik muhit bolalarda nutq va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi. Ijobiy psixologik muhit yaratilgan guruhlarda bolalarning nutq faolligi oshgani, muloqotga kirishish darajasi yuqorilaganini, o'z fikrini erkin ifodalashi kuchaygani aniqlandi. Attraktiv munosabatlar mavjud guruhlarda bolalar o'zlarini erkin va ishonchli his qilgan.

Katta va tayyorlov yoshidagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayoni faqat til o'rgatish bilan cheklanmaydi, balki ularning ijtimoiy-psixologik holati bilan bevosita bog'liqdir. Attraktiv munosabatlar asosida tashkil etilgan pedagogik jarayon bolalarda nutq faolligini oshiriladi, muloqotga kirishish istagini kuchaytirildi, erkin fikrlashni rivojlantirildi, emotsional barqarorlikni ta'minlandi.

Katta va tayyorlov yoshidagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda attraktiv munosabatlar muhim pedagogik omil hisoblanadi. Ijobiy psixologik muhit yaratish, dialogik yondashuvdan foydalanish va ta'limiy o'yinlar orqali bolalarning nutq faolligini samarali rivojlantirish mumkin.

Shuningdek, tarbiyachining kasbiy kompetensiyasi va pedagogik mahorati ushbu jarayonning muvaffaqiyatini belgilaydi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda metodik qo‘llanmalar va innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. Maktabgacha ta’lim va tarbiya davlat standarti. — Toshkent, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Ilk qadam davlat o‘quv dasturi (yangilangan tahrir). — Toshkent, 2022.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori PQ-4312. Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. — Toshkent, 2019.
4. Qodirjon Abdullayev. “Maktabgacha pedagogika asoslari”. — Toshkent, 2018.
5. Dilorom Rasulova. “Bolalarda nutqni rivojlantirish metodikasi”. — Toshkent, 2020.

**TALABALAR NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA
AXBOROT-RESEPTIV METODIDAN FOYDALANISHNING INNOVATSION
PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI.**

Yusufova Gulhayo Nosirxon qizi

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti,

Tel: +998887585822

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada talabalar nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda axborot-reseptiv metodning o'zni, uning zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan integratsiyasi qilish hamda samarali qo'llash usullari yoritiladi. Raqamli platformalar, interaktiv vositalar va multimediya asosida ushbu metodni takomillashtirish yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: nutqiy kompetensiya, axborot-reseptiv metod, innovatsion texnologiyalar, interaktiv ta'lim, raqamli pedagogika, kommunikativ yondashuv.

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматривается роль информационно-рецептивного метода в развитии речевой компетенции студентов, его интеграция с современными образовательными технологиями и эффективные способы применения. Также анализируются пути совершенствования данного метода на основе цифровых платформ, интерактивных инструментов и мультимедиа.

Ключевые слова: речевая компетенция, информационно-рецептивный метод, инновационные технологии, интерактивное обучение, цифровая педагогика, коммуникативный подход.

Annotation: This article examines the role of the information-receptive method in developing students' speech competence, its integration with modern educational technologies, and effective methods of application. It also analyzes ways to improve this method based on digital platforms, interactive tools, and multimedia.

Keywords: speech competence, information-receptive method, innovative technologies, interactive education, digital pedagogy, communicative approach.

Kirish

Talabalar nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Bugungi kunda nafaqat bilimga ega bo'lish, balki uni to'g'ri, ravon va mantiqiy tarzda ifodalay olish ham katta ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, nutqiy kompetensiyani shakllantirishda turli pedagogik metodlardan foydalaniladi. Ular orasida axborot-reseptiv metod alohida o'rin tutadi. Axborot-reseptiv metod – bu o'qituvchi tomonidan berilgan bilimlarni talabalar tomonidan qabul qilish, tushunish va eslab qolish orqali o'zlashtirishga qaratilgan metoddir. An'anaviy tarzda bu metod ma'ruza, tushuntirish, ko'rsatma berish kabi shakllarda amalga oshirilgan. Biroq zamonaviy ta'limda bu metod

yangicha yondashuvlar bilan boyitilib, passiv qabul qilishdan faol o'zlashtirishga o'tkazilmoqda. Bu esa nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Mana shu metod talabaning tayyor axborotni qabul qilishi, uni anglab etishi va keyinchalik o'z nutqida qo'llay olishi bilan izohlanadi. An'anaviy ta'lim jarayonida axborot-reseptiv metod ko'proq o'qituvchining ma'ruza qilishiga asoslangan bo'lsa, hozirgi zamon pedagogikasida u sezilarli darajada takomillashdi. Bu metod faqat tinglash bilan cheklanib qolmay, balki axborotni faol o'zlashtirish, tahlil qilish va qayta ifodalash jarayonlarini ham o'z ichiga oladi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ushbu metodni yanada samarali qo'llash imkonini bermoqda.

Bugungi kunda axborot-reseptiv metod quyidagi innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashtirilmoqda: Multimediya vositalari: Audio va video materiallar orqali talabalar eshitish va ko'rish orqali axborotni chuqurroq o'zlashtiradi. Masalan, TED ma'ruzalarini tinglash va ularni tahlil qilish nutqiy faoliyatni rivojlantiradi. Raqamli platformalar (LMS): Moodle, Google Classroom, Edmodo kabi platformalarda matn, audio va video materiallar joylashtirilib, talabalar ularni mustaqil o'rganadi va muhokama qiladi. Podcast va audiokitoblar: Talabalar nutqni tinglash orqali talaffuz, intonatsiya va nutq madaniyatini o'rganadi. Keyinchalik ular o'z fikrlarini og'zaki bayon etish orqali nutqiy kompetensiyasini mustahkamlaydi. Interaktiv topshiriqlar: Quiz, forumlar, onlayn muhokamalar orqali talabalar qabul qilingan axborotni qayta ishlaydi va faol nutqiy faoliyatga kirishadi. Sun'iy intellekt asosidagi vositalar: ChatGPT kabi AI vositalari yordamida talabalar dialog qurish, matn tahlili qilish va nutqiy mashqlarni bajarish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Multimedia vositalari orqali berilgan axborot talabalar tomonidan ancha yaxshi o'zlashtiriladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, audio va video materiallar asosida o'qitish natijasida axborotni eslab qolish darajasi oddiy matnga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Bu esa talabalarning nutqiy faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki ular eshitgan va ko'rgan materiallarini keyinchalik o'z so'zlari bilan ifodalashga harakat qiladi. Raqamli ta'lim platformalari ham nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Masalan, Moodle yoki Google Classroom kabi tizimlarda joylashtirilgan materiallar talabalar tomonidan mustaqil o'rganiladi, so'ngra muhokama qilinadi. Bu jarayon talabalarning fikrlash doirasini kengaytirib, o'z fikrini yozma va og'zaki shaklda ifodalash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Axborot-reseptiv metod asosida ishlashda "tinglash – tushunish – ifodalash" zanjiri muhim ahamiyatga ega. Talaba avval axborotni qabul qiladi, so'ng uni angelaydi va nihoyat o'z nutqi orqali qayta ifodalaydi. Aynan shu bosqichlar nutqiy kompetensiyaning shakllanishida asosiy rol o'ynaydi. Bundan tashqari, podcastlar,

audiokitoblar va turli video ma'ruzalar ham talabalar nutqini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ular orqali talabalar to'g'ri talaffuz, intonatsiya va nutq madaniyatini o'rganadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda sun'iy intellekt vositalari ham keng qo'llanib kelmoqda. Bunday vositalar talabalar bilan interaktiv muloqot olib borish, matnlarni tahlil qilish va nutqiy mashqlarni bajarishda yordam beradi. Natijada, ta'lim jarayoni yanada qiziqarli va samarali tus oladi. Eng muhimi, talabalar passiv tinglovchi bo'lib qolmay, balki faol ishtirokchi bo'ladi. Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, audio va video materiallar bilan muntazam ishlagan talabalarda so'z boyligi kengayadi, nutq tezligi va ravonligi oshadi, fikrni izchil bayon etish qobiliyati shakllanadi. Shu bilan birga, interaktiv topshiriqlar va muhokamalar talabalarni mustaqil fikrlashga undaydi.

Xulosa:

Axborot-reseptiv metodni zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish bugungi ta'lim jarayonida yuqori samaradorlikni ta'minlayotgan muhim yondashuvlardan birdir. Mazkur metodning asosiy ustunligi shundaki, u talabalarning axborotni tizimli ravishda qabul qilishi, tushunishi va uni nutqiy faoliyatga aylantirish jarayonini bosqichma-bosqich rivojlantiradi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, multimedia vositalari (audio, video, animatsiya) asosida tashkil etilgan darslarda axborotni o'zlashtirish darajasi an'anaviy usullarga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Xususan, R. Mayerning multimedia o'rganish nazariyasiga ko'ra, bir vaqtning o'zida ko'rish va eshitish kanallari orqali berilgan ma'lumotlar inson xotirasida samaraliroq saqlanadi va keyinchalik nutqiy faoliyatda faol qo'llanadi. Shu bilan birga, UNESCOning so'nggi hisobotlarida raqamli texnologiyalar asosida olib borilgan ta'lim talabalarning faolligini va muloqotga kirishish ko'rsatkichlarini sezilarli oshirishi ta'kidlangan. Shuning uchun axborot-reseptiv metodni innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish nafaqat ta'lim samaradorligini oshiradi, balki talabalarni kommunikativ jihatdan etuk, kreativ va raqobatbardosh shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa zamonaviy jamiyat talablariga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashda muhim omildir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Xo'jayev, N. X. Pedagogika va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2018.
3. Ismailova, Z. T. Pedagogik texnologiyalar va ta'lim jarayoni. – Toshkent, 2019.
4. Mirsoatova, D. A. O'qitish metodikasi asoslari. – Toshkent, 2020.
5. Mayer, R. E. Multimedia Learning. Cambridge University Press, 2009.
6. Ziyonet axborot-ta'lim portali materiallari – <https://www.ziyonet.uz>

MTT KATTA GURUHLARDA O'QUV TARBIYA JARAYONIDA O'ZBEK XALQ ERTAKLARIDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARI.

Baxtiyorova Nodira

Osiyo texnologiyalar universiteti

2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA. mazkur ishda maktabgacha ta'lim tashkilotlarining katta guruhlarida o'quv-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda o'zbek xalq ertaklaridan foydalanish texnologiyalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, katta guruh, o'zbek xalq ertaklari, o'quv-tarbiya jarayoni, pedagogik texnologiya, nutq rivoji, ma'naviy tarbiya, ijodkorlik, rolli o'yin, interaktiv usullar.

АННОТАЦИЯ. В данной работе анализируются технологии использования узбекских народных сказок в эффективной организационной образовательного процесса в больших группах дошкольных образовательных организаций.

Ключевые слова: дошкольное образование, большая группа, узбекские народные сказки, образовательный процесс, педагогическая технология, развитие речи, духовное воспитание, творчество, ролевая игра, интерактивные методы.

ABSTRACT. This paper analyzes the use of Uzbek folk tales in the effective organization of the educational process in large groups of preschool educational institutions.

Keywords: preschool education, large group, Uzbek folk tales, educational process, pedagogical technology, speech development, spiritual education, creativity, role-playing, interactive methods.

Ertaklar og'zaki xalq og'zaki ijodining fantastik xarakterga ega bo'lgan, mustahkam realistik asosga tayangan janridir. Barcha folklor janrlari ichida ertak eng tuzilgan va boshqa barcha janrlarga qaraganda ma'lum qonuniyatlarga bo'ysunadi. Ertak mazmunining o'ziga xos xususiyati uning optimizmidir - ertakda deyarli har doim yaxshilik g'alaba qozonadi, yomoik esa jazolanadi. Shuning uchun ertakning umumiy ohangi quvnoq, quvnoq. Ertaklar bolani dunyoga to'g'ri munosabatda bo'lishini tasdiqlaydi. Bobo, buvisi, nabirasi, Bug va mushuk sholg'omni tortmoqda - ular uchun sholg'omni tortadi, tortadi va tortmaydi. Va faqat sichqon yordamga kelganida, ular sholg'omni tortib olishdi. Albatta, bu ertakning keng qamrovli badiiy ma'nosi kichkina odam katta bo'lgandagina tushunarli bo'ladi. Bola ishda yo'q, hatto eng kichik kuch ham ortiqcha degan fikrni tushunishi mumkin: sichqonchada qancha kuch bor va ularsiz sholg'omni tortib ololmaydilar.

Bu yovuzlik jazolanadi ("Mushuk, xo'roz va tulki", "Zayushkina kulbasi"). Har bir ertakda bolaga kerak bo'lgan axloq bor, chunki u hayotda o'z o'rnini belgilashi, jamiyatdagi axloqiy va axloqiy xatti-harakatlar normalarini o'rganishi kerak. "Xo'roz va loviya urug'i" ertakining syujeti tez sur'atlar bilan rivojlanadi: tovuq tezda, boshi bilan styuardessaga sariyog' so'rab yuguradi, - xo'roz donni yutib yubordi va bo'g'ilib, uni sut uchun sigirga yubordi. Tovuuq - sigirga, u egasidan yangi o't berishini so'raydi. Oxir-oqibat, tovuq sariyog' olib keldi, xo'roz najot topdi, lekin u najot uchun qanchalik qarzdor! Ertakning istehzosi bolaga tushunarli, shuningdek, tovuq kokerel tirik qolishi uchun juda ko'p qiyin to'siqlarni engib o'tishga muvaffaq bo'lganini yoqtiradi. Ertaklarning baxtli yakunlari bolaning quvnoqligiga, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi kurashning muvaffaqiyatli natijasiga ishonchiga mos keladi. Ayniqsa, yaqin va tushunarli sharoitlarda joylashtirilgan qahramonlarning taqdiri bolaga ta'sir qiladi. Bunday ertaklardagi harakat ko'pincha oilada sodir bo'ladi. Ota va onasi qiziga hovliidan chiqmasligini, akasiga g'amxo'rlik qilishini aytishdi va qiz o'ynab, sayr qila boshladi - va oqqush g'ozlar ukasini olib ketishdi ("G'ozlar - oqqushlar" ertaki). Birodar Ivanushka opasining gapiga quloq solmadi - u echkning tuyog'idan suv ichdi va echkiga aylandi ("Opa Alyonushka va ukasi Ivanushka" ertaki). Yaxshi etim yovuz o'gay onaning ta'qibiga chidadi ("Xavroshechka", "Morozko" ertaklari). Harakatning rivojlanishiga axloqiy motivlar doimo kiritiladi: adolatsizlik azob-uqubatlar va baxtsizliklar manbai bo'lib qoladi, baxtli yakunlar har doim adolat me'yorlari bilan ziddiyatlarni yo'q qiladi. Ertak bolani nima yaxshi va nima yomon degan to'g'ri tushunchalar asosida odamlarning qilmishlari va harakatlarini baholashga o'rgatadi. Ertaklarda tuzatib bo'lmaydigan hayotiy muammolar yo'q, shu bilan birga ular haqiqiy dunyo insonning og'ir azoblarini bilishini yashirmaydilar, lekin mo'jiza tufayli hamma narsa baxtli tugaydi. Yaxshilikning yovuzlik ustidan xayoliy mo'jizaviy g'alabasi doimo bolaning his-tuyg'ularini faollashtiradi. Adolatga bo'lgan ehtiyoj, hayot qiyinchiliklarini abadiy engish istagi uning munosabatiga kiradi. Bu esa insonning hayotiyliigi, adolat uchun kurashchi sifatini shakllantirishda nihoyatda muhimdir. Ertak bolani mantiqiy fikrlashga o'rgatadi: undagi voqealar qat'iy ketma-ketlikda sodir bo'ladi. Ushbu uslub bolaga maqsadga erishish uchun qat'iyatlilik, burchga sodiqlik va har qanday holatda ham g'alaba qozonish istagi kerakligini tushunishga yordam beradi. Ertak bolalarga to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmalar bermaydi (masalan, "Ota-onangizni tinglang", "Kattalarni hurmat qiling", "Uydan ruxsatsiz chiqmang"), lekin uning mazmuni doimo ular asta-sekin idrok etadigan, qayta-qayta qaytadigan saboqni o'z ichiga oladi. ertak matniga. Ertaklar uchun material azaldan xalq hayoti, baxt-saodat uchun kurashi, e'tiqodi, urf-odatlarini bo'lgan. Ertaklarda xalqqa xos ijobiy

fazilatlarning mujassamlanishi ularni bu xususiyatlarni avlod-dan-avlodga etkazishning samarali vositasiga aylantirgan.

V.A. Suxomlinskiy “ertak go‘zallikdan ajralmas, estetik tuyg‘ularning rivojlanishiga hissa qo‘shadi, ularsiz qalbning olijanoblighi, insonning baxtsizligi, qayg‘u va iztiroblariga samimiy sezgirlikni tasavvur qilib bo‘lmaydi”, deb nazariy asoslab berdi va amaliyotda tasdiqladi. Ertak tufayli bola dunyoni nafaqat aqli, balki qalbi bilan ham bilib oladi. Ertaklarning ahamiyati ularning bolaning har tomonlama rivojlanishiga, xususan, axloqiy tarbiyasiga ta’siridadir. Ertaklar haqiqat g‘alabasiga, ezgulikning yovuzlik ustidan g‘alaba qozonishiga ishonch uyg‘otadi. Qoidaga ko‘ra, ijobiy qahramon va uning do‘stlarining azoblari vaqtinchalik, ular odatda quvonchga ergashadi va bu quvonch kurash natijasi, birgalikdagi sa’y-harakatlar natijasidir. Bolalar, ayniqsa, ertaklarning nekbinligini yaxshi ko‘radilar, bu ularning tarbiyaviy ta’sirini kuchaytiradi. Hali mavhum fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lmagan bolalar tomonidan ularni idrok etishni osonlashtiradigan ertaklarning muhim xususiyati tasvirdir. Bolalar hali ham hamdardlik va hamdardlik bildirishlari mumkin. Binobarin, adabiyot, ya’ni ertak bola ongiga emas, qalbining torlariga qanchalik tez tegsa, ulardagi ezgu tuyg‘ular yovuzlikdan ustun kelishi shunchalik kafolatlanadi. Har bir ertak o‘ziga xos "axloqiy saboq" ni o‘z ichiga oladi va bolaga uning nima ekanligini tushunishga yordam berish, uning mohiyatini oydinlashtirish kerak, ya’ni. ertakning asosiy ma’nosini tushunish, shu bilan kichik tinglovchi va o‘quvchining qalbi va ongida ma’lum axloqiy munosabatlarni shakllantirish. “Ertak yolg‘on, lekin unda ishora, yaxshilarga saboq bor” degan naql bo‘lsa ajab emas.

Shunday qilib, bolalar tomonidan kattalarning og‘zidan eshitilgan yoki Maktabgacha ta’lim tashkilotining "teatr sahnasida" ko‘rilgan ertak kuchli hissiy stimulga aylanishi mumkin, bolalar ijodini oziqlantirib, bolalarning yangi badiiy taassurotlari manbai bo‘lishi mumkin. Ertak bolalarga qanchalik kuchli hissiy ta’sir ko‘rsatsa, ularning rasmlari shunchalik qiziqarli va xilma-xildir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Inomova M Oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanish-T, —Fanl 1995
2. Loginova V.I., Samorukova P.G. «Maktabgacha tarbiya pedagogikasi»T., 1991 yil
3. Suloymonov M. —O‘zbek xalq og‘zaki ijodi Namangan» nashriyoti 2012 yil
4. Safarov O. —Ozbek xalq og‘zaki ijodi «Musika» nashriyoti Toshkent 2010
5. Madayev O. —O‘zbek xalq og‘zaki ijodi Toshkent «Mumtoz so‘z» 2010

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA RAG'BAT VA TANBEH BERISHDA TO'G'RI YONDASHUVLAR

Yo'ldasheva Durdona Yo'lchi qizi

Qarshi davlat universiteti talabasi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga rag'bat va tanbeh berishda qo'llanadigan to'g'ri yondashuvlar, pedagogik xatoliklar va ularni bartaraf etish usullari tahlil qilinadi. Bolalarning ruhiy rivojlanishi va ta'limga bo'lgan qiziqishini oshirish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, rag'bat, tanbeh, ijobiy yondashuv, pedagogik jarayon, bolalar psixologiyasi, individual yondashuv, motivatsiya, o'qituvchi va ota-ona hamkorligi.

АННОТАЦИЯ. В статье анализируются правильные подходы к поощрению и дисциплинированию учащихся начальной школы, педагогические ошибки и методы их устранения. Рассматриваются пути повышения умственного развития детей и интереса к учебе.

Ключевые слова: начальная школа, поощрение, порицание, позитивный подход, педагогический процесс, детская психология, индивидуальный подход, мотивация, педагогико-родительское сотрудничество.

ABSTRACT. This article analyzes appropriate approaches to rewarding and disciplining elementary school students, pedagogical errors, and methods for eliminating them. It also explores ways to enhance children's intellectual development and interest in learning.

Key words: primary school, encouragement, reprimand, positive approach, pedagogical process, child psychology, individual approach, motivation, pedagogical-parental cooperation.

Boshlang'ich sinf - bu o'quvchilarning bilim olishdagi birinchi va eng muhim bosqichidir. Bu davrda ularning tafakkuri, hissiyati, nutqi va ijtimoiy ko'nikmalari shakllana boshlaydi. Bolalarning kelajakdagi shaxs sifatida shakllantirish uchun poydevor bo'ladigan muhim bosqichi sanaladi. Aynan shu davrda o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabati, o'ziga bo'lgan ishonchi tashabbuskorligi va ijtimoiy ko'nikmalari rivojlanadi. Bu jarayonning muvaffaqiyati esa avvalo, o'qituvchi va ota-onaning to'g'ri yondashuviga bog'liq. Ota-ona va o'qituvchining munosabati bolaning ta'limga bo'lgan qiziqishi, o'ziga ishonchi va muvaffaqiyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli rag'bat va tanbeh berishda to'g'ri, ilmiy asoslangan usullarni tanlash juda muhim sanaladi.

1. Rag'bat va tanbeh tushunchasi.

Rag'bat bolani yaxshi ish qilishga undovchi ijobiy ta'sir bo'lib, u maqtov, mukofot yoki oddiy qo'llab-quvvatlash tarzida namoyon bo'ladi. Rag'batlantirish

ko'pincha to'g'ri tarbiya, oqilona o'g'itlar va pand-nasihatlari orqali amalga oshirilgan. Axloqiy kitoblarda zikr qilingan yaxshiliklarni o'rganish va ularga amal qilishga undash ham rag'batlantirishning bir shakli bo'ladi.

Allomalarimiz xususan, sharq mutafakkirlari rag'batlantirish tushunchasiga keng va chuqur yondashganlar, uni axloqiy kamolot, ilm olishga intilish va shaxsiy tafakkur jarayonida muhim qism deb bilganlar. Ularning fikricha rag'bat nafaqat moddiy narsa, balki insonning ichki dunyosiga, uning manaviy ehtiyojlariga qaratilgan bo'lishi kerak.

Abu Hamid G'azzoliy shunday fikr berganlar: insonning qilgan amallarining xolisligi va niyati pokligi rag'batning qiymatini belgilashni urgatadi. Haqiqiy rag'bat insonni oxirat saodati va ma'naviy poklik sari etaklaydi. Rag'bat shaffof, adolatli va aniq bir ezgu natijaga qaratilgan bo'lishi kerak. U faqatgina maqtov yoki sovg'a emas, balki insonning harakati jamiyatga yoki uning o'ziga foyda keltirishga zamin yaratishi lozim.

Allomalar talim - tarbiya jarayonida moddiy mukofatlardan ko'ra ma'naviy va axloqiy rag'batlantirishni afzal ko'rishgan. Insonning ichki dunyosiga ezgu fazilatlarini uyg'otish, uni to'g'ri yo'lga boshlash asosiy maqsad bo'lgan.

Tanbeh-noto'g'ri xatti-harakatni to'g'rilashga qaratilgan muloyim ogohlantirishdir. Tanbeh tabriyaning bir turi hisoblanadi. Uning lug'aviy ma'nosi "uyg'otish" degan ma'noni anglatadi. Tanbeh - bu bola yoki shaxs qilgan xatosini anglatish, noto'g'ri xatti - harakatni to'g'irlash maqsadida beriladigan ogohlantirish yoki tushuntirishdir. Tanbehning asl vazifasi jazolash emas, balki tarbiyalashdir.

Tarbiya deganda biz, xatoni anglatish, mas'uliyatni his qildirish, to'g'ri yo'l ko'rsatish, xulq-atvorni yaxshilash, shaxsning o'ziga bo'lgan ishonchini saqlab qolishdir. To'g'ri rag'bat va tanbeh motivatsiyani oshiradi, noto'g'ri yondashuv esa qo'rquv va ishonchsizlikka olib keladi. Kishilarni koyish, uyaltirish yoki to'g'ri xulosaga kelishiga yordam berish uchun ishlatiladi. Adabiyotlarda tanbeh haqida ko'p gapiriladi.

2. Ota-ona tomonidan uchraydigan noto'g'ri tanbehlar.

Ota-onaning farzandga bergan tanbehi tarbiyaning muhim qismi bo'lsa-da, ba'zan bu tanbehlar bilmasdan noto'g'ri shaklga kirib qoladi. Ayniqsa, tahdidga asoslangan, qo'rqitish yoki asosiy ehtiyojlarni cheklash orqali berilgan tanbehlar bolaning ruhiy holatiga chuqur salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ko'p oilalarda yaxshi o'qimasang ovqat bermayman, yomon baho olsang uyga kirmaysan, "yana shunaqa qilsang seni tashlab ketaman kabi gaplar tarbiya vositasi sifatida ishlatiladi. Bu gaplar ota-onaga o'sha paytda ta'sirli va tez natija berayotgandek tuyulishi mumkin, ammo ularning oqibati juda og'ir bo'ladi.

Bola uchun ovqat, uy, ota-onaning muhabbati va himoyasi shartsiz bo'lishi kerak. Agar bola yaxshi baho olishi yoki topshiriqni bajarishi evaziga ovqat yoki

boshpana “beriladigan narsaga aylansa, bola o’zini xavfsiz his qilmaydi. U ong ostida “meni faqat yaxshi bo’lsamgina yaxshi ko’rishadi degan fikrni shakllantiradi. Bu esa o’z-o’zini past baholash, doimiy qo’rquv va xavotir bilan yashashga olib keladi. Ba’zi bolalar bunday bosim ostida ichiga yutilib qoladi, ba’zilari esa aksincha, qarshilik ko’rsatadi, yolg’on gapirishni o’rganadi yoki o’z muammolarini yashirishga harakat qiladi.

“Yomon baho olsang uyga kirmaysan” kabi tahdidlar esa bolaning oilaga bo’lgan ishonchini butunlay emiradi. Uy bola uchun eng xavfsiz joy bo’lishi kerak. Agar u xato qilganda aynan shu xavfsiz joydan mahrum qilinishi bilan qo’rqitilsa, bola o’zini keraksiz, ortiqcha yoki tashlab yuborilishi mumkin bo’lgan mavjudot sifatida his qiladi. Bunday bolalarda vaqt o’tib, ota-onaga nisbatan sovuqlik, befarqlik yoki ichki g’azab paydo bo’lishi mumkin.

Shuningdek, o’qimasang ovqat bermayman, telefoningni butunlay olib qo’yaman, seni maktabdan olib chiqaman kabi tahdidlar bolani muammoni hal qilishga emas, jazodan qochishga o’rgatadi. Bola darsni tushunmaganini aytmaydi, yordam so’ramaydi, faqat jazodan qutulish uchun vaqtinchalik echim izlaydi. Natijada bilim ham, tarbiya ham chuqur shakllanmaydi. Bola o’qishni bilim olish uchun emas, qo’rqinchdan qutulish uchun bajaradigan majburiyat sifatida qabul qiladi.

Noto’g’ri tanbehning yana bir xavfli tomoni shundaki, u bolaning hissiy holatini inkor etadi. Bola ham charchaydi, tushunmaydi, qo’rqadi yoki xato qiladi. Ammo tahdidga asoslangan tanbehda bu holatlar hisobga olinmaydi. Ota-ona faqat natijani ko’radi, jarayonni emas. Aslida esa bola yomon baho olgan bo’lsa, buning sababi dangasalik emas, balki tushunmovchilik, e’tibor etishmasligi yoki ruhiy bosim bo’lishi mumkin.

Bunday vaziyatlarda insoniy va to’g’ri yo’l bolani qo’rqitish emas, tushunishga harakat qilishdir. Bola bilan tinch ohangda gaplashish, nimasi qiyin bo’layotganini so’rash, birgalikda echim izlash ko’proq foyda beradi. Tanbeh berilsa ham, u bolaning shaxsiga emas, xatti-harakatiga qaratilgan bo’lishi kerak. Ota-onaning vazifasi jazolash emas, yo’l ko’rsatishdir.

3.Ustoz tomonidan uchraydigan noto’g’ri tanbehlar va ularning salbiy oqibatlari

Ta’lim jarayonida tanbeh berish muayyan tartib va pedagogik maqsadga xizmat qilishi kerak. Biroq ayrim hollarda ustozlar tanbeh berishda xatolarga yo’l qo’yadilar. Bunday noto’g’ri tanbehlar o’quvchini tarbiyalash o’rniga, aksincha, uning ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Eng achinarlisi, bu holatlar ko’pincha sezilmasdan, “tarbiya” nomi ostida amalga oshiriladi.

Eng ko’p uchraydigan noto’g’ri tanbehlardan biri — o’quvchini hammaning oldida kamsitishdir. Sinf oldida berilgan keskin tanbeh, baland ovoz, istehzoli

soʻzlar bolaning shaʼni va oʻziga boʻlgan ishonchini sindiradi. Oʻquvchi bunday vaziyatda oʻz xatosini tushunishdan koʻra, uyat va qoʻrquvni his qiladi. Natijada u darsga qiziqmay qoʻyadi, fikr bildirishdan tortinadi va asta-sekin oʻzini chetga torta boshlaydi.

Yana bir notoʻgʻri yondashuv — oʻquvchini boshqalar bilan solishtirib tanbeh berishdir. “Falanchi sendan yaxshi”, “qaragin, boshqalar eplayapti-ku” kabi gaplar bolaning ichki dunyosida hasad, oʻzini past baholash va adovat uygʻotadi. Har bir oʻquvchining qobiliyati, feʼl-atvori va rivojlanish surʼati turlicha ekanini unutgan holda berilgan bunday tanbehlar pedagogik jihatdan mutlaqo asossizdir.

Shuningdek, oʻquvchining shaxsiga tegib tanbeh berish ham jiddiy xato hisoblanadi. Xatti-harakatni emas, bolaning oʻzini ayblash — “sen dangasasan”, “sendan baribir odam chiqmaydi” kabi iboralar oʻquvchining kelajagiga nisbatan salbiy tasavvur uygʻotadi. Bunday soʻzlar bolaning xotirasida uzoq saqlanib qoladi va uning oʻziga boʻlgan ishonchini butunlay yoʻqotishi mumkin.

Baʼzan ustozlar holatni tushunmasdan, shoshma-shosharlik bilan tanbeh beradilar. Oʻquvchining oilaviy muammosi, sogʻligʻi yoki ruhiy holati inobatga olinmaydi. Aslida esa oʻquvchining notoʻgʻri xatti-harakati ortida koʻpincha yordamga muhtojlik, eʼtibor etishmasligi yoki tushunilmaslik yotadi. Bunday vaziyatda tanbeh emas, balki suhbat va tushunish muhimroqdir.

Notoʻgʻri tanbehlarning eng katta zarari shundaki, ular oʻquvchi va ustoz oʻrtasidagi ishonchni emiradi. Oʻqituvchi oʻquvchi uchun nafaqat bilim beruvchi, balki tayanch va yoʻl koʻrsatuvchi shaxs boʻlishi kerak. Agar tanbeh qoʻrquv va nafrat uygʻotsa, bu vazifa oʻz ahamiyatini yoʻqotadi.

Farzand tarbiyasida eng muhim masala bolaning oʻzini xavfsiz va qadrlangan his qilishidir. Toʻgʻri yondashuvlar aynan shu tuygʻuni saqlab qolishga xizmat qiladi. Agar oʻquvchi darsini bajarmasa yoki yomon baho olsa, birinchi navbatda ota-ona jazo yoki tahdidga emas, vaziyatni tushunishga eʼtibor qaratishi lozim. Bola bilan tinch ohangda suhbatlashish, uni qoʻrqitmasdan tinglash, “nima sabab boʻldi?, qaysi joyi qiyin boʻlyapti? degan savollar orqali muammoning ildiziga etish mumkin. Bu yondashuv bolaga xato qilish mumkinligini, lekin bu xato uchun u sevgidan yoki eʼtibordan mahrum boʻlmasligini anglatadi.

Toʻgʻri yondashuvda ota-ona bolaning shaxsini emas, uning xatti-harakatini baholaydi. Sen dangasasan” yoki “sendan baribir odam chiqmaydi” kabi gaplar bolaning ruhiyatini sindiradi. Buning oʻrniga “bugun darsga eʼtibor kam boʻldi, “uy vazifasi oxirigacha bajarilmadi kabi aniq va xolis gaplar ishlatilsa, bola oʻzini himoyalashga majbur boʻlmaydi. U muammoni tan oladi va uni tuzatishga tayyor boʻladi.

Agar bola yaxshi oʻqimayotgan boʻlsa, toʻgʻri yondashuv yordam berishdan boshlanadi. Ota-ona bolaning oʻrniga dars qilib bermaydi, lekin yonida boʻladi,

yo'l ko'rsatadi, vaqtni to'g'ri taqsimlashga yordam beradi. Masalan, har kuni ma'lum vaqtda birgalikda dars qilish, kichik maqsadlar qo'yish, muvaffaqiyatni sezdirib borish bolaning ichki ishonchini oshiradi. Bola o'z kuchiga ishona boshlaydi va o'qish qo'rquv emas, asta-sekin mas'uliyatga aylanadi.

To'g'ri yondashuvning yana bir muhim jihati adolatli va mantiqli oqibatlarni qo'llashdir. Agar bola kelishilgan qoidaga amal qilmasa, oqibat bo'lishi mumkin, lekin bu oqibat bolaning asosiy ehtiyojlariga ta'sir qilmasligi kerak. Ovqat, uy, mehr va xavfsizlik hech qachon jazoga aylantirilmassligi lozim. Masalan, uy vazifasi bajarilmasa, o'yin yoki telefon vaqti qisqartiriladi, lekin ota-ona bu qarorni sokin ohangda, oldindan kelishilgan tartibda tushuntiradi. Bu holatda bola jazolanganini emas, mas'uliyatni his qiladi.

To'g'ri yondashuv bolani rag'batlantirishni ham unutmaydi. Faqat yuqori baho emas, harakat ham qadrlanishi kerak. Bola harakat qilsa, urinib ko'rsa, hatto natija mukammal bo'lmasa ham, ota-ona buni ko'ra bilishi muhim. Bugun kechagidan yaxshiroq urinibsan, "harakat qilganingni ko'ryapman kabi so'zlar bolaning ichki motivatsiyasini mustahkamlaydi. Bu esa uni yana harakat qilishga undaydi.

Shuningdek, to'g'ri yondashuvda ota-ona o'z hissiyotlarini nazorat qila oladi. G'azablangan, charchagan paytda aytilgan so'zlar ko'pincha pushaymonlik keltiradi. Agar ota-ona o'zini bosib ololmasa, suhbatni keyinga qoldirishi to'g'riroq bo'ladi. Tinch va muloyim ohangda aytilgan gap bolaning qalbiga etib boradi, baqiriq va tahdid esa faqat qo'rquv uyg'otadi.

Bola xato qilganda uni yolg'iz qoldirmasslik ham to'g'ri yondashuvning bir qismidir. O'zing bil'yoki endi o'zing qiynal degan munosabat bolaning o'zini tashlab qo'yilgandek his qilishiga olib keladi. Aksincha, xato qilding, lekin biz buni birga tuzatamiz, degan munosabat bola uchun katta tayanch bo'ladi. Bu holatda bola ota-onasini jazolovchi emas, yordamchi sifatida ko'ra boshlaydi.

Har bir o'quvchi rivojlanish sur'ati turlicha: sust o'zlashtirayotgan bolaga qo'shimcha ko'mak, iqtidorliga rivojlantiruvchi topshiriqlar berish zarur. Rag'bat va tanbehning uyg'unligi. Ijobiy rag'bat doimo ko'proq bo'lishi shart. Tanbeh esa qisqa, muloyim va tushunarli tarzda aytilganida samarali bo'ladi.

Xulosa tarzida shuni aytishimiz lozimki, boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlash eng mas'uliyatli pedagogik jarayonlardan biridir. Rag'bat va tanbehni to'g'ri qo'llash: o'quvchining ruhiy rivojlanishini, ta'linga qiziqishini, o'ziga ishonchini oshiradi. Tanbeh berishda esa qo'rqitish, tahdid qilish yoki asosiy ehtiyojlar bilan bosim o'tkazish mutlaqo noto'g'ri hisoblanadi. Ovqat bermasslik, uyga kiritmasslik yoki mehrni shartga bog'lash kabi usullar bolaning ruhiyatiga chuqur zarar etkazadi. To'g'ri tanbeh bolaning shaxsiga emas, xatti-harakatiga

qaratiladi va u tinch, izchil hamda adolatli bo'lishi lozim. Bunday tanbeh bolaga o'z xatosini tushunishga, uni tuzatish yo'lini ko'rishga yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun eng samarali yondashuv – rag'bat va tanbehning muvozanatda bo'lishidir. Rag'bat ko'proq, tanbeh esa zarur holatlarda, muloyim va tushuntirish orqali berilishi kerak. Ota-ona va o'qituvchi birgalikda harakat qilsa, bola o'zini yolg'iz emas, qo'llab-quvvatlanayotganini his qiladi. Bu esa unda mas'uliyat, o'ziga ishonch va ijobiy xulq-atvorni shakllantiradi.

Shu sababli ota-ona va o'qituvchi har bir metodni puxta o'ylab, mehr va sabr bilan qo'llashi lozim

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Pedagogika asoslari. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. Toshkent, 2020.
3. O'quvchilar psixologiyasi. Toshkent, 2018.
4. Abu Hamid G'azzoliy – “kimyoi saodat” asari.
5. G'oziev E. Psixologiya. - Toshkent: O'quvchi, 2016.

ERKINLIK, TANLOV VA IJTIMOY QADRIYATLARNING SHAXS KAMOLOTIGA TA'SIRI

Muhammadiyeva Manzura Maratovna

Qarshi davlat universiteti - p.f.f.d dotsent

Eshqurbonova Zulfizar Ilxomjon qizi

Qarshi davlat universiteti-talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada shaxs kamolotida erkinlik, tanlov va ijtimoiy qadriyatlarning o'рни tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu omillarning insonning qaror qabul qilish jarayoni va ijtimoiy faoliyatiga ta'siri yoritiladi. Tadqiqot davomida erkinlik va tanlovning mas'uliyat bilan uzviy bog'liqligi ham asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: erkinlik, tanlov, ijtimoiy qadriyatlar, shaxs kamoloti, mas'uliyat, ijtimoiy muhit.

Аннотация: В данной статье анализируется роль свободы, выбора и социальных ценностей в личностном развитии. Также освещается влияние этих факторов на принятие решений человеком и социальную активность. Исследование также подтверждает неразрывную связь между свободой, выбором и ответственностью.

Ключевые слова: свобода, выбор, социальные ценности, личностное развитие, ответственность, социальная среда.

Abstract: This article analyzes the role of freedom, choice, and social values in personal development. It also highlights the impact of these factors on human

decision-making and social activity. The study also substantiates the inextricable link between freedom and choice and responsibility.

Key words: freedom, choice, social values, personal development, responsibility, social environment.

Bugungi, zamonaviy jamiyatda shaxs kamoloti masalasi muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Har bir insonning barkamol shaxs sifatida shakllanishida uning erkinligi, mustaqil tanlov qila olish qobiliyati va jamiyatda mavjud ijtimoiy qadriyatlar tizimi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ayniqsa, globallashtirish sharoitida yoshlarning dunyoqarashi va qaror qabul qilish mexanizmlariga turli omillar ta'sir ko'rsatmoqda.

Erkinlik shaxsiy qadriyatlar va ideallar asosida o'zini cheklashda amalga oshiriladi. O'z harakatlarini shaxsiy qadriyatlar bilan taqqoslashga ichki ehtiyoj insonni Insonga aylantiradigan ichki kuchlanishni keltirib chiqaradi. Ya'ni, inson nafaqat tashqi – tabiiy va ijtimoiy muhitga, balki ichki dunyoga nisbatan ham o'z pozitsiyasini egallashga, o'z instinktlari va ehtirosalaridan ustun turishga, qaramlik va bo'ysunishga olib keladigan qon rishtalarini engib o'tishga, boshqalar bilan ularning mustaqilligi va individualligiga putur etkazmasdan yangi birdamlik munosabatlarini yaratishga qodir [2, 86-6].

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda, "tanlov" tushunchasining mohiyati haqidagi g'oyani umumlashtiramiz. Umuman olganda, tanlov insonning umuman "shaxsiy jihozlanganligi" va xususan, uning "sifat jihatdan jihozlanganligi" ko'rsatkichi bo'lib hisoblanadi. Inson nimaga intiladi, o'z oldiga qanday maqsadlar qo'yadi, ularga erishish uchun nimani tanlaydi, uning faoliyati natijalari boshqalar uchun ham, o'zi uchun ham foydali bo'ladimi – bularning barchasi va yana ko'p jihatlarni har safar shaxsning o'zi shaxsiy tanlovi orqali belgilaydi.

Shunday qilib, shaxsiy tanlov – insonning irodasini ongli va ixtiyoriy namoyon qilishi hamda o'zining qadriyat-ma'naviy sohasi darajasiga mos keladigan muqobilini bunga adekvat vositalar bilan qabul qilishga intilishidir. "Ongli" va "ixtiyoriy" so'zlari inson o'z mustaqilligini, tanlash huquqini va qaror qabul qilish mas'uliyatini – ularsiz tanlash imkoniyati bo'lmagan shartlarni anglashini bildiradi va shu bilan o'zini o'z harakatlari, ishlari, fikrlari, his-tuyg'ularining manbai, ya'ni o'z muallifligini tan oladi.

Shaxsning sifati va uning tanlovi sifati haqida mulohazalar bizni yana shaxsning qadriyat-ma'naviy sohasi masalasiga, aniqrog'i, uning iyerarxiyasi masalasiga qaytaradi. Vertikal bo'ylab joylashgan ma'naviy sohaning darajalari shaxsning o'z sifatini, uning ma'naviy munosabatlarini, shuningdek, tanlov sifatini belgilaydigan axloqiy o'zakni tashkil qiladi. Tanlov insonning boshqa odamlar bilan birligini rag'batlantiradigan harakatmi, yoki boshqa insonga utilitar munosabat namoyon bo'ladigan lahzalik ehtiyojdan kelib chiqadigan harakatmi –

ikkalasi ham shaxsning joriy rivojlanish bosqichida bo'lgan qadriyat-ma'naviy darajaga bog'liq (aksiologik asos).

Psixologlarning fikricha, faqat boshqa insonga nisbatan, bunda boshqa shaxs o'z-o'zidan qadriyat sifatida namoyon bo'ladigan alohida munosabat orqali "o'z mohiyatini tushunish mumkin" [1,46 b]. Binobarin, boshqa insonlarga munosabat shaxsning ma'naviy sohasini iyerarxialanganligining asosiy mezon, uni shakllanganligining ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi. Shundan kelib chiqib, munosabatning quyidagi darajalarini ajratib ko'rsatilgan: men-markazlashgan, guruh-markazlashgan, jamiyat foydasiga munosabatlar [1, 101-102 6].

Xulosa sifatida aytish mumkinki, faqat ma'naviy yo'naltirilgan shaxsgina ijtimoiy mas'uliyatli bo'la oladi, chunki uning uchun o'z qadriyati (boshqa shaxsga o'z qadriyat sifatida munosabati) tamoyili boshqa shaxslar bilan va o'z-o'zi bilan birligining yangi shakllarini izlashda belgilovchi bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, ma'naviy yo'naltirilgan shaxs faol ijtimoiy mas'uliyatli faoliyat subyekti sifatida doimo o'zi uchun va boshqalar uchun bir xil foydali natijalarni yaratishga harakat qiladi; u nafaqat o'zi uchun, balki boshqa har qanday, hatto uning uchun "begona" shaxs uchun ham mas'uliyatni sezadi va birinchi navbatda o'zi uchun mas'uldir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Братусь Б.С. Аномалия личности. М., 1988. 304 с.
2. Джерелиевская И.К. Человек в социокультурной реальности. М.: Московский психолого-социальный институт, 2005. 320 с.

RIVOJLANGAN MAMLAKATLARDA VA O'ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA ILG'OR TAJRIBALAR TAHLILI.

Hazratova Baxriniso

Osiyo texnologiyalar universiteti 2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA. Mazkur ishda rivojlangan mamlakatlarda va O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimida qo'llanilayotgan ilg'or tajribalar tahlil qilinadi. Jahon tajribasida maktabgacha ta'limning mazmuni, shakl va usullari, innovatsion yondashuvlar hamda bola rivojiga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalar o'rganiladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, ilg'or tajriba, rivojlangan mamlakatlar, ta'lim tizimi, innovatsion yondashuv, pedagogik texnologiyalar, ta'lim sifati, islohotlar, xalqaro tajriba, bola rivoji.

АННОТАЦИЯ. В данной работе анализируются передовые методы, применяемые в системе дошкольного образования развитых стран и Узбекистана. Изучаются содержание, формы и методы дошкольного

образования, инновационные подходы и педагогические технологии, направленные на развитие ребенка, на основе мирового опыта.

Ключевые слова: дошкольное образование, передовые методы, развитые страны, система образования, инновационный подход, педагогические технологии, качество образования, реформы, международный опыт, развитие ребенка.

ABSTRACT. This paper analyzes advanced methods used in the preschool education system in developed countries and Uzbekistan. It examines the content, forms, and methods of preschool education, innovative approaches, and pedagogical technologies aimed at child development, drawing on international experience.

Keywords: preschool education, advanced methods, developed countries, education system, innovative approach, pedagogical technologies, education quality, reforms, international experience, child development.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimida horijiy davlatlarning ilg'or tajribalarini o'rganish yuzasidan alohida adabiyotlar va tadqiqot ishlari unchalik ko'p emas. Bu mavzu ma'lumotlari bo'yicha ko'proq manbalarning elektron resurslari bo'lib, ularni ham internetning turli veb saytlaridan topib, tarjima qilish orqali o'rganish mumkin. Bu mavzu bo'yicha ilmiy ishlar olib borgan, bir nechta tadqiqotchi olimlarimiz, chet el maktabgacha ta'lim tizimiga oid ma'lumotlarni to'plab, maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasida amalga oshirilgan islohatlarning mazmun-mohiyatini hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni tarbiyalashda horijiy tajribalarning o'ziga hos jihatlari o'rgangan.

Bularning natijasi shundan iboratki, maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat ta'lim standartlariga ko'ra, maktabgacha ta'lim- maktabgacha yoshdagi bolalar qiziqishi, iqtidori, induvidial, ruhiy va jismoniy hususiyatlari, ma'daniy ehtiyojlarini inobatga olgan holda, va bolada ma'naviy me'yorlarning shakllanishi, hayotiy va ijtimoiy tajriba egallashini ko'zda tutgan har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan yaxlit jarayon hisoblanadi. Mana shu jarayonda, maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qabul, turli davlatlarda turlicha boshlanar ekan.

O'zbekiston.	Belgiya.	Yaponiya.	Italiya.	Fransiya.
3 yosh.	2,5 yosh.	3 yosh.	3 yosh.	2 yosh.

O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi qonunning 34 moddasiga binoan, bolalar yoshlariga qarab guruhlariga ajratilgan. Jumladan kichik guruh (3 yoshdan 4yoshgacha), o'rta guruh (4 yoshdan, 5 yoshgacha), katta guruh (5 yoshdan, 6 yoshgacha), maktabgacha tayyorlov guruh(6 yoshdan 7 yoshgacha).

Germaniyada esa bolalarga «nafaqaga chiqqan bobo, buvilar nabiralarga qarash kerak» degan tushuncha va hulosalardan yiroq yurishadi. Shuning uchun ota-onalar farzandlarini 4 oylikdan boshlab bog'chaga berishga majbur bo'lishadi.

Germaniyada maktabgacha ta'limning 6 xil turi mavjud bo'lib, ular bir-biridan butunlay farq qiladi va rang-barangligi bilan, boshqa davlatlardan ajralib turadi.

Yaponiya, Italiya va Xitoy davlatida bolalar asosan 3 yoshdan bog'chaga qabul qilinadi. Faqatgina juda majbur bo'lgan oilalar, o'z farzandlarini bolalarga qarash markazlariga berishi mumkin. Masalan; Yaponiyada bolalar bog'chasi (bolaga qarash markaziga)ga bolani 3 oyligidan berish mumkin, ammo bu holat yaponlar orasida unchalik ko'p uchramaydi. Chunki bu yoshda bolani bog'chaga joylashtirish uchun, onada juda jiddiy sabab bo'lishi kerak. Shu bilan birga bunday ayollar, jamiyat tomonidan ham, ibratli, yaxshi onalar deb baholanmaydi. Atrofdagilar fikri esa, yaponlar uchun o'ta muhim va ahamiyatli sanaladi. Yaponiyadagi bolalar bog'chasiga, faqat ota- onasi ishlaydigan bolalargina qabul qilinadi. Buning uchun munitsipolitetga ota-ona ish joyidan ma'lumotnoma va oilasida bolaga qarab turuvchi boshqa oilaazosi yo'qligi haqida kerakli hujjatlar taqdim etilishi kerak bo'ladi.

Mamlakatimizda esa bolalar bog'chaga 3 yoshdan qabul qilinadi. Nodavlat va xususiy bog'chalar, bolani 1 yoshdan olishga haqli. Farzandi 3 yoshga to'lmagan onalarga mehnat qonunchiligida imtiyozlar belgilangan. Davlatimiz maktabgacha ta'lim tashkilotlarida qamrov masalasini oshirish hamda maktabgacha tayyorlovni to'liq amalga oshirish maqsadida yangi tahrirdagi qonun, hujjatlarga tegishli normalar kiritildi. Jumladan O'zbekiston Respublikasi « Ta'lim to'g'risida »gi qonunga muvofiq maktabgacha ta'lim va tarbiya 6 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarni boshlang'ich ta'limga bir yillik majburiy tayyorlashni ham nazarda tutadi.

Bugungi kunda Respublikamizdagi 6 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan, barcha ta'lim olishga layoqati bo'lgan bolalar, davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida 1 yillik maktabgacha ta'lim tayyorlov guruhida boshlang'ich sinfga tayyorlanishi va o'qitish yo'lga qo'yildi.

Bolalarni majburiy ta'limda o'qitish uchun esa «Ilm yo'li» variativ dasturi ta'limga tadbiq etildi.

Umuman olganda bugungi maktabgacha ta'limda ko'plab yangiliklar mavjud bo'lib, tizimning rivojlanish darajasi va rivojlantirish uchun ko'zlangan maqsadlar, bosqichma-bosqich bajarilib ijobiy natijaga erishilmoqda. Bunda misol qilib shuni aytishimiz mumkinki, Respublikamizdagi maktabgacha ta'limlarda, kadrlar salohiyati oshirilib, oliy ma'lumotli pedagoglar bilan ta'minlanmoqda, pedagoglar ish faoliyatida foydalanishi uchun tayyor uslubiy qo'llanmalar tarqatilmoqda, bolajonlarning markazlarda shug'ullanishi uchun, ko'rgazma va jihozlar

tarqatilmoqda, moddiy texnik bazani boyitish hamda bolajonlar salomatligini ta'minlashga qaratilgan bir qator yangiliklar bolalar qatnovini oshirishga va bolajonlarning rivojlanishida samarali natijalarga erishishimizning asosi hisoblanadi. Bundanda yuqori natijalarga erishishimiz uchu esa, pedagoglardan o'z ustida yanada ko'proq ishlashi va hamkorlik ishlarida o'zimizga qulay imkoniyatlardan foydalanish juda zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga oid qarorlari va farmonlari.
2. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2018.
4. UNICEF. Early Childhood Development: Global Strategies and Policies. – New York, 2020.

O'SIMLIKLAR DUNYOSI VA ULARNING HAYOT TARZINI O'RGANISH: EKOLOGIK VA BIOLOGIK TAHLIL

Irisova Yulduz

Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

ANNOTATSIYA.

Ushbu maqolada o'simliklar dunyosining xilma-xilligi, ularning turli ekologik sharoitlarga moslashish mexanizmlari va hayot tarzi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida o'simliklarning biosferadagi roli, fotosintez jarayonining ahamiyati va hozirgi kundagi ekologik muammolarning floraga ta'siri ko'rib chiqilgan. Maqola o'simliklar fiziologiyasi va ekologiyasini o'rganuvchi mutaxassislar hamda talabalar uchun ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

АННОТАЦИЯ.

В данной статье анализируется разнообразие растительного мира, механизмы адаптации растений к различным экологическим условиям и их образ жизни. В ходе исследования рассмотрены роль растений в биосфере, значение процесса фотосинтеза и влияние современных экологических проблем на флору. Статья служит научным ресурсом для студентов и специалистов, изучающих физиологию и экологию растений.

ABSTRACT.

This article analyzes the diversity of the plant kingdom, the mechanisms of plant adaptation to various environmental conditions, and their lifestyles. The study examines the role of plants in the biosphere, the significance of the photosynthesis process, and the impact of contemporary environmental issues on

flora. The article serves as a scholarly resource for students and specialists studying plant physiology and ecology.

Kalit so'zlar: ekologik sharoit, fotosintez, o'simliklar fizilogiyasi, urbanizatsiya, botanika, adaptatsiya.

O'simliklar er yuzidagi hayotning fundamental asosi hisoblanadi. Ular quyosh energiyasini organik moddalarga aylantirib, barcha tirik mavjudotlar uchun ozuqa zanjirini boshlab beradi. O'simliklar dunyosini o'rganish nafaqat biologik bilimlarimizni boyitadi, balki global iqlim o'zgarishi sharoitida tabiatni asrab qolish strategiyalarini ishlab chiqishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi vaqtda dunyoda 400 000 dan ortiq o'simlik turi ma'lum. Biroq, urbanizatsiya va sanoatning rivojlanishi natijasida ko'plab turlar yo'qolish arafasida turibdi. Ushbu tadqiqotning maqsadi o'simliklarning hayot tarzini tahlil qilish orqali ularning yashab qolish imkoniyatlarini va atrof-muhit bilan aloqasini ilmiy asoslab berishdan iborat.

O'simliklarning hayot tarzi ularning morfologik tuzilishi va fiziologik jarayonlari bilan uzviy bog'liq. Tadqiqot natijasida quyidagi asosiy ma'lumotlar aniqlandi.

Moslashuvchanlik . O'simliklar yashash muhitiga qarab o'zgaradi. Masalan, kserofitlar (cho'l o'simliklari) suvni tejash uchun barglarini tikan shakliga keltirgan bo'lsa, gidrofitlar (suv o'simliklari) havo to'plovchi aerenxima to'qimalariga ega. Hayotiy shakllar dinamikasi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'simliklarning 60% dan ortig'ini o'tlar tashkil etadi. Daraxtlar va butalar ekotizimning barqarorligini ta'minlovchi asosiy skelet vazifasini o'taydi. O'simliklarning hayotiy sikli (bir yillik, ikki yillik va ko'p yillik) ularning ko'payish strategiyasini belgilaydi.

Fotosintez samaradorligi. O'simliklar dunyosining yillik mahsuldorligi tahlil qilinganda, tropik o'rmonlar va okean suv o'tlari eng yuqori kislorod ishlab chiqarish koeffitsientiga ega ekanligi tasdiqlandi. Olingan natijalar o'simliklar dunyosining naqadar murakkab ekanligini ko'rsatadi.

Muhokama qilinishi lozim bo'lgan asosiy masala - inson omilining ta'siri. Ekologik tahlil: O'simliklar hayot tarziga haroratning ko'tarilishi va suv tanqisligi salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa o'simliklarning vegetatsiya davrining o'zgarishiga va hosildorlikning pasayishiga olib keladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'simliklar miko-rizalar (zamburug'lar bilan simbioz) orqali bir-biri bilan ozuqa almashishi mumkin. Bu "o'rmon interneti" deb ataladigan tizim o'simliklar ham ma'lum ma'noda "muloqot" qilishidan dalolat beradi. Amaliy ahamiyat: Dorivor o'simliklar tahlili shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston florasining 1000 dan ortiq turi shifobaxsh xususiyatga ega. Ularni

madaniylashtirish va sanoat miqyosida etishtirish iqtisodiy va ekologik samaradorlik beradi.

O'simliklar dunyosini o'rganish va tahlil qilish quyidagi xulosalarga olib keladi: O'simliklar tabiatdagi energiya muvozanatini saqlaydigan asosiy bo'g'indir. Ularning hayot tarzi atrof-muhit bilan mukammal darajada uyg'unlashgan bo'lib, har qanday keskin o'zgarish o'simliklar qoplami tuzilishiga zarar etkazadi. Bioxilma-xillikni saqlash uchun nafaqat noyob turlarni, balki ularning tabiiy yashash muhitini (ekosistemani) yaxlit holda muhofaza qilish lozim. Kelajakdagi tadqiqotlar gen muhandisligi orqali o'simliklarning qurg'oqchilikka chidamliligini oshirish va yashil energetikada o'simlik resurslaridan samarali foydalanishga yo'naltirilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.To'xtayev A.S. Ekologiya. – Toshkent: "O'qituvchi", 2018.
- 2.Pratov O'.P. va boshqalar. Botanika (Morfologiya, anatomiya, sistematika). – Toshkent, 2010.
- 3.Raven P.H., Evert R.F., Eichhorn S.E. Biology of Plants. – New York: W.H. Freeman, 2012.
- 4.Pratov O'.P., Shomurodov H.F., Ashurmetov O.A. Botanika (Morfologiya, anatomiya, sistematika). – Toshkent: "Ta'lim nashriyoti", 2010. – 416 b.
- 5.To'xtayev A.S. Ekologiya (Oliy o'quv yurtlari uchun darslik). – Toshkent: "O'qituvchi", 2018. – 280 b.
- 6.Hassanov F.O. O'zbekiston florasining tahlili va uning hozirgi holati. // O'zbekiston biologiya jurnali. – Toshkent, 2021. №3.
- 7.Raven P.H., Evert R.F., Eichhorn S.E. Biology of Plants (8th Edition). – New York: W.H. Freeman and Company, 2012. – 900 p.

**GLOBALLASHUVNING MAKTAB TA'LIM TIZIMIGA TA'SIRINI
O'RGANISH**

Boypolvonov Barot Djonqobulovich

v. b.dotsent

QarDTU "Axborot tizimlari va texnologiyalari" kafedra

e-mail b.boypolvonov@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv jarayonlari ta'lim va texnologiyalar tizimlari bilan bog'liq muammolar natijalarini tahlil qilishga katta e'tibor qaratilgan. Yangi sanoatlashtirish va yutuq bilim, ta'lim strategiyasi va siyosatiga bo'lgan munosabatni o'zgartirishni talab qilishi ko'rsatilgan. Maqolada ittifoq davlatining ta'lim strategiyasini modernizatsiya qilishning mumkin bo'lgan yo'nalishlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Ta'lim globallashuvi, ta'lim tizimlari, texnologik tsivilizatsiya, ta'lim strategiyasi, ta'lim siyosati.

Globallashuvning maktab ta'lim tizimiga ta'sirini o'rganishga urinayotganda, muqarrar ravishda bularning barchasiga va boshqa ko'plab qiyinchiliklar va hal qilinmagan muammolarga duch kelamiz. Muallif bitta maqolada aniq, izchil va realistik manzarani taqdim eta oladi deb taxmin qilish juda mag'rurlik bo'lar edi. Lekin keling, hech bo'lmaganda bunga yondashishga harakat qilaylik va agar uni to'liq ochib bermasak, hech bo'lmaganda begona, maktab ta'lim tizimidan tashqaridagi kimdir tomonidan tan olingan bir qator real muammolarni ta'kidlaylik. Keng o'qitish tajribasiga ega bo'lgan odam ta'lim globallashuvining boshqa jihatlarini muhim deb topishi mumkin. Lekin hech bo'lmaganda bitta narsa aniqki biz global gumanitar fanlar va axborot jarayonlari kontekstida maktab ta'lim tizimida nimalar bo'layotganini endigina tushuna boshlayapmiz.

Keling, atamaning o'z chegaralarini ko'rib chiqaylik. "Globallashuv" atamasi amerikalik sotsiolog R. Robertsonga tegishli bo'lib, u uni birinchi marta 1985-yilda qo'llagan va keyinchalik o'z asarlarida kengaytirgan. Insoniyat yangi voqelikka duch kelmoqda, bu uning chegaralarining tez kengayishini namoyish etadi. Kompaktlik, o'zaro bog'liqlik, kirish imkoniyati va shaffoflik global jamiyatning asosiy belgilaridir. Zamonaviy axborot texnologiyalari, transportning rivojlanishi, iqtisodiy va madaniy aloqalarning mustahkamlanishi, shuningdek, ularning dunyoning barcha burchaklaridagi, hatto eng chekka hududlaridagi odamlarga ta'siri mintaqaviy va mahalliy jamoalar hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi keng e'tirof etilgan. Odamlarning ulkan massasi mamlakatlararo, qit'alararo va tsivilizatsiyalararo migratsiyaga jalb qilindi. Bundan tashqari, axborotga asoslangan jamiyatga o'tish turli xil makonlarda madaniy, geografik va tarixiy joylarda ham real, ham virtual harakatlanish shakllarini amalga oshirish imkonini beradi.

Globallashuv ta'lim olish uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlarni ochib berdi. Bu odatda axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan bog'liq. Internet ushbu axborot yutug'ining va zamonaviy jamiyatning kuchining timsoli bo'ldi. Talabalarning global axborot resurslariga kirishi, gadjetlar orqali tashqi dunyo bilan aloqalarni kengaytirish va osonlashtirishi (chet elda o'qish imkoniyatlarini aytmasa ham bo'ladi) milliy ta'limga global ta'sirni idrok etishda ijobiy stereotipga aylandi.

Biroq, aslida, global shamollarning maktablarga ta'siri ancha murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Keling, bir nechta asosiy fikrlarga e'tibor qarataylik. Globallashuv tendentsiyalari va tashqi ta'sir oliy ta'lim tizimiga ancha katta ta'sir ko'rsatdi. Universitetlar, ayniqsa universitetlar, davlatga nisbatan mustaqillik va avtonomiyaning ortib borishi sharoitida global ta'lim almashinuvlari va

o'zgarishlarida ancha ko'proq ishtirok etayotganini aniqlandi. Sovet Ittifoqi qulaganidan keyin temir parda qulashi bilan yangi mustaqil davlatlardagi ko'pchilik e'tiborini G'arbga qaratdi. Kembrij, Stenford va Oksford postsovet mamlakatlarida intiluvchan yoshlar bu ta'lim muassasalarga, bo'lgan ehtiyoj oshdi. Universitet ta'limining obro'si sezilarli darajada oshdi va bu universitetlarning rivojlanishiga turtki bo'ldi. O'z navbatida, maktablar davlat tomonidan sezilarli darajada ko'proq nazorat qilinadi va tashqi ta'sirlarga kamroq ochiq. Milliy universitetlar postsovet maktablarini bilvosita global jarayonlarga jalb qila boshlagan harakatlantiruvchi kuchga aylandi. Shahar va ayniqsa poytaxt maktablari talabalarni universitetlar yoki akademiyalarga kirishga tayyorlash zavodlariga aylandi. Ko'plab nufuzli universitetlar bo'lajak talabalarini maxsus dasturlar yordamida o'z maktablari orqali o'qitishni boshladilar. Universitet talabalari sonining ortib borishi bilan bir qatorda, yana bir nomaqbul, ammo baribir muqarrar jarayon kuchaya boshladi: umumiy ta'limning ijtimoiy tabaqalanishi elita va ommaviy ta'limga, o'quvchilariga kafolatlangan universitetgacha tayyorgarlikni ta'minlay oladigan imtiyozli ozchilik uchun maktablarga va qolganlari uchun maktablarga aylandi. Byudjetdan tashqari moliyalashtirish imkoniyatlarining paydo bo'lishi ota-onalarning muntazam badallari, homiylarning xayriyalari maktablarning boy va kambag'allarga bo'linishiga olib keldi. Paradoksal ravishda, demokratiyaning ifodasi deb hisoblangan narsa uning teskarisiga aylandi. Bundan tashqari, farzandlariga eng yaxshi ta'lim berishni istagan ko'plab ota-onalar ixtiyoriy ravishda va ko'pincha g'ayrat bilan nufuzli ta'limga investitsiya kiritishga qo'shilishadi.

Bu tendentsiyalar turli xil moddiy resurslar va o'qituvchilarning professional darajalariga ega bo'lgan turli xil maktablar va sinflarning shakllanishiga hissa qo'shdi. Natijada, shahar va qishloq o'rtasidagi chegaralarni yo'q qilish uchun uzoq davom etgan kurash oxir-oqibat shaharning g'alabasiga olib keldi, chunki sifatli ta'lim berish uchun resurslar va intellektual baza moddiy, intellektual va texnik resurslarga boy yuqori darajada urbanizatsiyalashgan muhitlarning vakolati bo'lib qoldi. Demak, globallashtirish ko'proq ta'lim imkoniyatlarini yaratadi, ammo u tengsizlik va ta'limdan teng foydalanish muammolarini hal qilmaydi. Kompyuterdan oldingi davrda mavjud bo'lgan boylar va kambag'allar o'rtasidagi tafovut kompyuter davrida faqat kengayib bormoqda. Ta'limni gumanitarlashtirish va quyi darajadagi texnologik ko'nikmalarga xizmat ko'rsatish. So'nggi o'n yilliklarning o'ziga xos xususiyatlaridan biri tabiiy fanlar va gumanitar fanlarni o'qitishning keskin qisqarishi va gumanitar fanlarning kengayishi bo'ldi. Milliy iqtisodiyotlarning sanoatlashtirishdan chetlashtirilishi, xizmat ko'rsatish sohasining tez o'sishi bilan birgalikda, kasbiy tayyorgarlikda sezilarli o'zgarishlarga olib keldi. Maktablar bunday signallarga javob bermasdan iloji yo'q bo'lib talabalar

menejer, bankir va yurist bo'lishni orzu qiladilar. Natijada, maktablar universitetlar uchun kadrlar tayyorlaydi va natijada bitiruvchilarning uchdan ikki qismidan ko'prog'i o'z mutaxassisliklaridan tashqarida ishlaydi, mamlakat tashqarisida ish topishga umid qiladi. Shunday qilib, ta'lim bozorlarining globallasuvi mehnat va ta'lim migratsiyasini sezilarli darajada bog'laydi.

Zamonaviy ta'limning bozor talablari va global mehnat taqsimotiga yo'naltirilishi boshqa jarayonni keltirib chiqarmoqda. Maktabdan boshlab amaliy ko'nikmalarni egallashga urg'u beriladi. Shunga ko'ra, ta'limning ustuvorliklari va maqsadlari o'zgarib bormoqda. Noyob shaxslarni tarbiyalash va fundamental, keng qamrovli bilimlarni berish vazifalari ikkinchi darajali vazifaga aylanadi, asosiy bilimlarni o'zlashtirish esa ustuvor vazifaga aylanadi. Harakatlar kerakli universitetga kirish yoki mos ish topish uchun nima foydali bo'lishiga qaratilgan.

Ta'lim bozor mahsuloti sifatida va o'qituvchining o'zgaruvchan roli. Hozirgi kunda ta'lim xizmatlari bozorining ommalashgan kontseptsiyasi o'qituvchilarning bunday xizmatlarni ko'rsatuvchi yollangan ishchilar sifatida tobora ko'proq qabul qilinishiga olib keldi. O'quvchilar orasida o'qituvchilarning shubhasiz obro'si, ularning yuqori ijtimoiy mavqei va maxsus ta'lim missiyasi hissi o'tmishda qoldi. Bugungi sharoitda o'qituvchilar yanada zaif va qaram bo'lib qoldilar endi nafaqat maktab ma'muriyati va ta'limga, balki o'quvchilarning o'zlari va ularning otalariga ham qaram bo'lib qoldilar, ular ta'lim uchun pul to'laydi. Zamonaviy o'qituvchining asosiy vazifasi nima? sifatli ta'lim xizmatlarini ko'rsatish degan javob haqiqatdan uzoq emas. O'qituvchining asosiy maqsadi o'quvchilarning bilim sifatini oshirish, bitiruvchilar kattalar dunyosida raqobatbardosh bo'lishlari deb biladi. Asosiy maqsad har bir o'quvchining qobiliyatlarini rivojlantirish va yuqori texnologiyali, raqobatbardosh dunyoda hayotga tayyorlangan shaxslarni tarbiyalashdir. Keyin raqobat so'zi pedagogik faoliyatning mohiyatini aks ettiruvchi asosiy tushunchaga aylanadi. Natijada, yaxshi, haqiqiy va ma'lumotli shaxs raqobatbardosh shaxs bilan almashtiriladi. Tadqiqotchilar ta'limning fundamental ilmiy qadriyatlarni tarqatish manbai sifatidagi ahamiyatining pasayishi va ta'lim mahsulotlarining tijoratlashuvining ortib borayotgan tendentsiyasini qayd etdilar. Mualliflar va nashriyotchilar endi o'quv dasturlari va fanlarni jonli, soddalashtirilgan va funktsional jihatdan jozibador shakllarda paketlashga intilmoqda. Shu bilan birga, o'qituvchilar samarali, foydalanishga tayyor mahsulotlarni taklif qiluvchi xizmat ko'rsatuvchi xodimlarga aylanmoqdalar. Ba'zilar ta'kidlashicha, an'anaviy pedagogika ta'lim muassasalari va texnologik imkoniyatlarning rivojlanishidan shunchalik orqada qolganki, agar u globalizatsiya ta'limi muammolariga mos kelmasa, yo'q bo'lib ketish xavfi ostida.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022-yildagi PF-60-son farmoni va uning 1-ilovasi-// Elektron manba.
2. O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni. PF-5847-son 08.10.2019. //www.lex.uz
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //www.lex.uz
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar innovatsiyasi to'g'risida"gi farmoni. //www.lex.uz
6. Mirziyoyev Sh. M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T.: - "O'zbekiston" - 2016. 59 b

TABIIY FANLAR NAZARIYASI VA METODIKASINI O'QITISH JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA FANLARARO INTEGRATSIYANI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI

Xayitmurodova Ruxshona

Qarshi davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlar nazariyasi va metodikasini o'qitish jarayonida fanlararo integratsiyani takomillashtirishning ilmiy-nazariy asoslari, tarixiy rivojlanishi, O'zbekistondagi ilmiy maktablar yutuqlari hamda zamonaviy amaliyotda qo'llanilayotgan ilg'or tajribalar o'rganiladi.

Kalit so'zlar: tabiiy fanlar, boshlang'ich ta'lim, fanlararo integratsiya, metodika

ABSTRACT. This article examines the scientific and theoretical foundations of improving interdisciplinary integration in teaching the theory and methodology of natural sciences in primary school. It explores the historical development, achievements of national scientific schools in Uzbekistan, and modern advanced practices.

Keywords: natural sciences, primary education, interdisciplinary integration, methodology

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматриваются научно-теоретические основы совершенствования междисциплинарной интеграции при обучении теории и методике естественных наук в начальных классах. Анализируется историческое развитие, достижения национальных научных школ Узбекистана и современные передовые практики.

Ключевые слова: естественные науки, начальное образование, междисциплинарная интеграция, методика

Kirish

Tabiiy fanlarni o'qitishda fanlararo integratsiyani takomillashtirish masalasi zamonaviy pedagogika va didaktikaning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida olingan bilimlar keyingi bosqichlardagi fanlarni o'zlashtirishda poydevor vazifasini o'taydi.

Tabiiy fanlarni o'qitishda fanlararo integratsiya masalasining nazariy asoslari Yevropa va Rossiya pedagogik maktablarida XIX asr oxiridan boshlab shakllana boshlagan. Ushbu davrda J. Dewey, K. Ushinskiy, A. Disterveg kabi pedagoglarning asarlarida integratsiyalashgan yondashuvning ahamiyati ta'kidlangan. Jumladan, Dewey ta'limda amaliyot va tajriba asosida bilimlarni bog'lash, o'quvchini faol subyekt sifatida tarbiyalashga urg'u bergan bo'lsa, Ushinskiy bolalarning hayotiy tajribasi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, fanlararo bog'liqlikni kuchaytirish zarurligini asoslab bergan. Disterveg esa bilimlarning yaxlitligini ta'minlash uchun o'qitishda integratsiyani muhim deb hisoblagan. Shu tariqa, tabiiy fanlarni o'qitishda fanlararo integratsiya g'oyasi dastlab nazariy jihatdan asoslangan va didaktik tamoyillar shaklida ilgari surilgan.

Tabiiy fanlarni o'qitishda integratsiyaning ilmiy-nazariy asoslari yurtimiz olimlari tomonidan ham keng yoritilgan. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da ta'lim tizimini integratsiyalashgan, zamonaviy va sifatli shakllantirish masalasi alohida o'rin egallaydi. Bu borada O. Teshaboyev, A. Qodirov, S. To'xtaboyev, R. Yusupova, M. Jo'raev, N. Xodjiyev, T. Shirinov, S. Jo'raqulov kabi olimlarning ilmiy-tadqiqot ishlari diqqatga sazovordir.

Fanlararo integratsiya mohiyatini chuqurroq anglash uchun uning konseptual asoslarini tahlil qilish lozim. Integratsiya (lotincha integratio – tiklash, to'ldirish, integer – butun so'zidan) – bu turli fanlar va yo'nalishlar mazmuni, usuli va faoliyat turlarining o'zaro uyg'unlashuvi, yagona didaktik tizim hosil qilish jarayonidir. Integratsiyalashgan ta'limda fanlararo aloqalar, umumiy g'oyalar, asosiy tushunchalar, o'zaro bog'liqliklar asosida bilimlar bir butun yaxlit tizimda o'zlashtiriladi. Bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiat, jamiyat, texnika va inson haqidagi bilimlarni o'zaro bog'liq holda idrok etish, tafakkurda yaxlit tasavvur hosil qilish imkonini beradi. Integratsiyalashgan ta'limning asosiy

tamoyillari sifatida mazmunning uyg'unligi, faoliyatning yaxlitligi, metodik yondashuvlarning birligi, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish ko'rsatib o'tiladi. Bu tamoyillar zamonaviy pedagogikada didaktik birlik, komplekslik, strukturaviy-mantiqiy yondashuv, konstruktivizm va faoliyatga asoslangan ta'lim nazariyalari bilan bevosita bog'liq.

Integratsiyalashgan ta'lim amaliyotida turli metodik yondashuvlar shakllangan. Jumladan, tematik-integratsiyalashgan yondashuv, loyihaviy faoliyat, muammoli o'qitish, faoliyatga asoslangan o'qitish, interfaol metodlar – aqliy hujum, klaster, insert, tajriba va kuzatuv asosida bilimlarni egallash, STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) texnologiyalari asosida o'qitish keng qo'llanilmoqda. Tematik-integratsiyalashgan yondashuvda biror mavzu doirasida bir nechta fan elementlari uyg'unlashtirilib, o'quvchilar real hayotiy muammolarni hal qilishga yo'naltiriladi. Loyiha asosida o'qitishda o'quvchilar mustaqil yoki guruhda tadqiqot olib boradi, natijada fanlararo bog'liqlik, amaliy ko'nikmalari va ijodiy tafakkuri rivojlanadi. Muammoli o'qitish esa o'quvchilarni faol izlanishga, mustaqil fikrlashga, o'z bilimlarini real vaziyatlarda qo'llashga undaydi. Bu metodlar o'zaro uyg'unlashgan holda qo'llanilganda, tabiiy fanlarni o'qitishda integratsiyalashgan ta'lim samaradorligi ancha ortadi. Xususan, boshlang'ich sinfda tabiiy fanlarni o'qitishda integratsiyalashgan mazmun, faoliyat va kompetensiyalarga asoslangan yondashuv asosiy mezon sifatida belgilanmoqda. Darsliklarda biologiya, geografiya, ekologiya va texnologiya elementlari uyg'unlashtirilib, o'quvchilarning amaliy va ijodiy faoliyati, mustaqil izlanishlari uchun sharoit yaratilmoqda. Shu bilan birga, pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish, zamonaviy metodika va texnologiyalarni o'zlashtirish bo'yicha doimiy o'quv kurslari tashkil etilmoqda. Bu jarayonlar O'zbekistonda tabiiy fanlarni o'qitishda fanlararo integratsiya samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Empirik tadqiqotlar natijalari ham fanlararo integratsiyaning boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishdagi ijobiy ta'sirini ko'rsatmoqda. Jumladan, integratsiyalashgan ta'lim natijasida o'quvchilarning tabiiy fanlarga qiziqishi, ilmiy izlanishlarga moyilligi, muammoli vaziyatlarni hal qilishga tayyorligi, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari sezilarli darajada ortgani aniqlangan. Tadqiqotlarda shuningdek, integratsiyalashgan darslarda o'quvchilarning mustaqil izlanish faoliyati, amaliy tajribasi, jamoaviy ishlash ko'nikmalari, nutq va muloqot madaniyati, axborot texnologiyalaridan foydalanish qobiliyati rivojlanishi qayd etilgan. Bu natijalar integratsiyalashgan yondashuvning samarali ekanini amalda tasdiqlaydi.

Fanlararo integratsiyaning zamonaviy didaktik asoslari va amaliyotda qo'llanilishi bo'yicha ilmiy munozaralar ham mavjud. Ba'zi tadqiqotchilar integratsiyalashgan o'qitishda fanlar mazmunini sun'iy uyg'unlashtirish, o'quv dasturlaridagi ortiqcha yuklama, o'quvchilarda asosiy fan tushunchalari va mantiqiy izchillikning buzilishi xavfi borligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, integratsiyalashgan darslar puxta metodik asosga ega bo'lishi, fanlararo bog'lanishlar tabiiy va mantiqiy asosda tashkil etilishi zarur. Aks holda, integratsiya o'quvchilarda bilimlarning yuzaki o'zlashtirilishiga, asosiy fanlarni chuqur o'rganmaslikka olib kelishi mumkin. Shu bois, zamonaviy tadqiqotlarda integratsiyalashgan o'qitish va an'anaviy predmet yondashuvining optimal nisbatini topish, har bir sinf va dars mazmuniga mos integratsiya darajasini aniqlash bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib fanlararo integratsiyani takomillashtirishda ilmiy-nazariy asoslar, tarixiy taraqqiyot, milliy va xalqaro tajriba, zamonaviy metodika va texnologiyalar, shuningdek, o'qituvchi va o'quvchi kompetensiyalarining uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Integratsiyalashgan o'qitish boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiiy fanlarga qiziqish, ilmiy tafakkur, amaliy ko'nikma va ijodiy salohiyatni rivojlantirish, ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos raqobatbardosh kadr sifatida shakllantirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dewey J. Democracy and Education. New York: Macmillan, 1916.
2. Teshaboyev O., Qodirov A. Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi. Toshkent: TDPU, 2020.
3. Next Generation Science Standards (NGSS). Washington, DC: National Academies Press, 2013.
4. To'xtaboyev S. Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishda integratsiyalashgan yondashuv. Ilmiy maqola. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, 2022

TABIIY FANLARNI O'QITISHDA O'QUVCHILARNING ILMIY DUNYOQARASHINI KENGAYTIRISH

Ilmiy rahbar: Aslonova Orzigul

Talaba: O'ralova Umida

Qarshi davlat universiteti pedagogika fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 024-43-guruh talabasi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiatshunoslik fanini o'qitish orqali ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, ekologik madaniyat va tarbiya berishning metodik asoslari yoritilgan. Muallif dars

jarayonida fanlararo bog‘lanishdan foydalanish, zamonaviy interfaol metodlar (kuzatish, tadqiqiy yondashuv, amaliy ishlar) hamda sinfdan tashqari mashg‘ulotlarning o‘rni haqida to‘xtalib o‘tgan. Shuningdek, maqolada o‘quvchilarni tabiat boyliklarini asrab-avaylashga o‘rgatish va mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalashning pedagogik ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: tabiatshunoslik, boshlang‘ich ta‘lim, ekologik tarbiya, fanlararo aloqadorlik, o‘qitish metodikasi, ilmiy dunyoqarash, kuzatish darslari.

АННОТАЦИЯ. В данной статье освещаются методические основы формирования научного мировоззрения, экологической культуры и воспитания учащихся начальных классов в процессе преподавания естествознания. Автор подробно рассматривает использование межпредметных связей, современных интерактивных методов (наблюдение, исследовательский подход, практические работы), а также роль внеклассных занятий. Кроме того, анализируется педагогическая значимость обучения учащихся бережному отношению к природным богатствам и воспитания в духе любви к труду.

Ключевые слова: Экологическое воспитание, естествознание, уроки-наблюдения, методика преподавания.

ABSTRACT. This article highlights the methodological foundations for developing a scientific worldview, ecological culture, and environmental education in primary school students through the teaching of natural sciences. The author discusses the integration of interdisciplinary connections within the lesson process, the use of modern interactive methods (observation, research-based approaches, and practical work), and the significant role of extracurricular activities. Furthermore, the article analyzes the pedagogical importance of teaching students to preserve natural resources and fostering a spirit of love for labor.

Keywords: Natural science, primary education, environmental education, interdisciplinary integration, teaching methodology, scientific worldview, observation lessons.

Hozirgi davrda ta‘lim tizimining asosiy vazifasi nafaqat bilimli, balki mustaqil fikrlaydigan, dunyoqarashi keng va tabiatga ongli munosabatda bo‘ladigan barkamol shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichi bolaning shaxs sifatida shakllanishida tamal toshi hisoblanib, bu davrda ularga atrof-muhit, tabiat va undagi hodisalar haqida tizimli bilimlar berish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tabiiy fanlar o‘quvchilarga borliqni ilmiy asosda tushunishga yordam beruvchi poydevor hisoblanadi. O‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish — bu shunchaki tabiat hodisalari haqida ma‘lumot berish emas, balki ularda sabab-

oqibat bog'lanishlarini ko'ra olish ko'nikmasini hosil qilish jarayoni hisoblanadi. Masalan: o'quvchi yomg'irning yog'ishi yoki o'simlikning o'sishi shunchaki tasodif emas, balki aniq tabiiy qonuniyatlar natijasi ekanligini anglaganida, unda ilmiy tafakkur shakllana boshlaydi.

Ilmiy dunyoqarashni kengaytirish uchun darslarda faqat nazariy ma'lumotlar bilan cheklanmasdan, quyidagi asosiy metodikalardan foydalanish tavsiya etiladi:

✓Muammoli vaziyatlar yaratish: O'qituvchi darsda tabiat hodisasiga oid savol qo'yadi (masalan: "Nima uchun kuzda barglar sarg'ayadi?"). O'quvchi bu savolga javob izlash jarayonida mustaqil fikrlaydi va ilmiy manbalarga tayanadi.

✓Tajriba-sinov ishlari: Laboratoriya sharoitida yoki sinf xonasida o'tkazilgan kichik tajribalar misol uchun: suvning bug'lanishi, muzning erishi, o'simlikning yorug'likka intilishi o'quvchida "dalillarga asoslangan bilim" tushunchasini mustahkamlaydi.

✓AKTdan foydalanish: Tabiatdagi murakkab jarayonlarni (masalan, koinot tizimi yoki suvning tabiatda aylanishi) videoroliklar va 3D modellar orqali ko'rsatish o'quvchining tasavvur olamini boyitadi.

Tabiatshunoslik tushunchalarini o'zlashtirishda predmetlararo; nutqni rivojlantirish, o'qish, matematika, ona tili, musiqa, ashulla, mehnat ta'limi, rasm fanlari bilan aloqa o'rnatilishi muhim ahamiyatga ega. Predmetlararo aloqadan tizimli ravishda foydalanish bolalarni ilgari olingan bilimlarni qo'llashiga, o'quv faoliyatlarining barcha turlarida mantiqiy bog'lanish o'rnatishga o'rgatadi. Tabiatshunoslik fanini o'qitish metodikasini yaxshi bilish boshlang'ich sinf o'qituvchisiga bolalarni o'qitishni to'g'ri tashkil qilish imkonini beradi.

Tabiatshunoslik fanining mazmunini ochib berishda xilma-xil o'qitish metodlaridan foydalanish va bu fanga turlicha yondashish mumkin. U yoki bu metodni tanlashda o'qituvchi shuni nazarda tutishi kerakki, bu tanlangan metod rivojlantiruvchi ta'limning vazifalarini ta'minlash orqali, o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirsin va o'quvchilar tomonidan yangi bilimlarning qanday o'zlashtirilayotganligini tez va aniq ko'rsatib bersa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tabiiy fan tushunchasini samarali o'zlashtirishni ta'minlovchi metod bu tabiatni kuzatish metodi hisoblanadi. Kuzatishlar xulosasiga ko'ra, o'simlik, hayvon yoki biror hodisa haqida o'quvchida aniq tasavvurlar hosil bo'ladi. Tabiatshunoslikni o'qitish jarayonida dunyoni ilmiy tushunish asoslarini shakllantirish uchun tabiatga insonparvarlik munosabatini, vatanparvarlikni va go'zallikni tushunishni tarbiyalash kerak.

Tabiatshunoslikni o'qitishda og'zaki, ko'rgazmali, amaliy va boshqa metodlardan foydalaniladi. Hozirgi kunda o'quvchilarga zamonaviy bilim berishda ularning ijodiy faolligi, individual qobiliyatlarini ochishga qaratilgan metodlar

tobora ko‘proq qo‘llanilmoqda. Tabiatshunoslik bo‘yicha mashg‘ulotlarni sinfdan va maktabdan tashqari tadbirlar: ochiq havodagi o‘yinlar, o‘lkashunoslik sayyohatlari, yurishlar bilan chambarchas bog‘lamoq zarur. Tabiatshunoslik darslari - bu mehnat tarbiyasi maktabi hamdir. Aniq misollarda o‘quvchilarni odam mehnati - uning jismoniy va ma‘naviy sihatligining manbai ekanligiga ishonitirib, o‘qituvchi mehnatga muhabbatni, astoydil mehnat qilish istagini, mehnat ahliga hurmatini tarbiyalaydi.

Xulosa qilib aytganda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tabiatga bo‘lgan qiziqishni shakllantirishda o‘ziga xos psixologik-pedagogik xususiyatlar ko‘zga tashlanadi. Bu yosh davr o‘quvchilari tabiatshunoslik bilimlarini xissiy idrok asosida anglashga o‘rgatadi. O‘quvchilarga tizimli tabiatshunoslik bilimlarini berish va ularda tabiatshunoslik asoslari borasidagi jonli mushohada qilish, xissiy idrok negzida tafakkurni qaror toptirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.A.S. To'xtaev, Ekologiya o'qitish metodikasi (ma'ruza matni). 2003 y.
- 2.A. Ismailov, Ahadov R. Ekologik ta'lim-tarbiya. T., 1997 y.
- 3.A. Jabborov Tabiatshunoslikdan to'garak ishlari. Xalq ta'limi j. 1994 yil.
- 4.M.I. Nuriddinova Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi. "Cho'lpon" nashriyot-matbaa uyi. Toshkent-2000 yil.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ASOSIY MIQDORLAR USTIDA ISHLASH

XALQARO INNOVATSION UNIVERSITET

PEDAGOGIKA MUTAXASSISLIGI 1-KURS MAGISTRANTI

SHODMONOVA MADINA OTABEK QIZI

Ilmiy rahbar: *Berdiyev Bahodir Ravshanovich*

Qarshi DU "Boshlang‘ich ta'lim" kafedrasi dotsenti

E-mail: berdiyevbahodir36@gmail.com Phone number: +99897 222 14 72

Annotatsiya: Boshlang‘ich sinf matematika darslarida o‘gatiladigan miqdor tushunchasi faqat matematika fanida qo‘llaniladigan asosiy tushunchalardan birigina emas, balki fizika, kimyo kabi boshqa fanlarda qo‘llaniladigan tushuncha hisoblanishi maqolada yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: matematika, miqdor tushunchasi, obektlar, umumiy xossa, taqqoslash, dastlabki tushunchalar, matematik bilim, tasavvurl.

Miqdor tushunchasi faqat matematika fanida qo‘llaniladigan asosiy tushunchalardan birigina emas, balki fizika, kimyo kabi boshqa fanlarda qo‘llaniladigan tushuncha hisoblanadi. Turli fanlarda (bitta fanning turli bo‘limlarida) turlicha talqin qilinganligidan, ularni tavsiflash ancha qiyinchiliklarga olib keladi. Lekin, matematikada ularni quyidagicha ta‘riflaymiz.

1-ta‘rif. Obektlar yoki hodisalarga xos umumiy xossa miqdor deyiladi.

2-ta‘rif. Quyidagi shartlarni qanoatlantiradigan miqdor bir jinsli additiv-skalyar miqdor deyiladi:

1) Ixtiyoriy bir jinsli avab miqdorlarni taqqoslash mumkin, ya‘ni $a \text{ — } b$, $a > b$, $a < b$ munosabatlardan faqat bittasi bajariladi.

2) Ixtiyoriy birjinsli a va b miqdorlarni qushish mumkin, ya‘ni $a+b=c$ (yig‘indi miqdor).

3) Miqdorni songa ko‘paytirish mumkin.

4)Miqdorlarni ayirish mumkin, ya'ni $a-b+c$ shartni qanoatlantiradigan miqdor a va b miqdorlarning ayirmasi deyiladi.

5) Bir jinsli miqdorlarni bo'lish mumkin: $a / b = x$. [40]

Boshlang'ich sinf matematika darslarida tarixiy materiallardan foydalanishdan maqsad o'quvchilarda matematikaga doir dastlabki tushunchalarni hosil qilish, mavzuning xarakteriga ko'ra tarixiy materiallarning uzviyligini ta'minlash uchun dastlabki pedagogik shart-sharoit yaratishdir.

Matematika darslari samaradorligini oshirishda tarixiy materiallardan foydalanishda quyidagi maqsadlar ko'zda tutildi:

1.O'quvchilarni matematik bilim va tasavvurlarini chuqurlashtirish.

2.Darsda beriladigan tarixiy tushunchalarga qiziqish va ehtiyoj uyg'otish.

3.Avlod ajdodlarimiz merosiga chuqur hurmat va muhabbat bilan qarash.

Ushbu vazifani amalga oshirishda quyidagi didaktik shartlarga amal qildik.

Matematika o'qitish jarayonida izchillik prinsipining amalga oshirilishida mavjud didaktik sharoit asosan, quyidagilardan iborat ekanligiga tajribamizda ishonch hosil qildik:

-ayrim didaktik jarayonlarni soddadan murakkabga borishga moslash natijasida:

-o'quv materialini bayon qilishda zaruriy metodlarni qo'llash.

-o'quv materialini bayon qilishda, o'rganishda nazariya bilan amaliyotni birligini muhim va kamroq muhim bo'lgan komponentlari bilan bog'lash jarayonida:

- o'quv materialini puxta o'zlashtirishni ta'minlashni va kelgusidagi o'quv materialiga bog'lanishini oldindan ovoza qilish asosida:

- shu sharoitlarda izchillik prinsipidan o'z ishlarimizda foydalanishga harakat qilindi.

Vaqt o'lchovi tarixini ko'rsataylik. O'quvchilar o'rganishi lozim bo'lgan o'lchovga oid eng qiyin o'lchov - bu vaqt o'lchovidir. Bolalar bu sohada yetarli tajribaga ega emaslar, avvalo buning ustiga bu o'lchov tizimi o'nlik tizimidan farq qiladi. Ikkinchidan, soat yordamida o'rganiladi. Bolalarga vaqt o'lchovi haqida borasida soat (daqiqqa) ga bo'lgan ehtiyoj haqida tushuncha beriladi. Bu juda oddiy o'quvchi maktabga o'z vaqtida kelmasligini eslatib o'tishning o'zi kifoya.

Inson ko'p zamonlardan beri vaqt hisobini soat asosida olib boradi, qaysiki u ko'p vaqtlar davomida katta evolyutsiyani boshdan kechirdi. Dastabki soatlar quyosh soatlari edi. Ular birinchi marta Vaviloniyada o'rtasi teshilgan yarim shar shaklidagi tosh yoki g'isht kosaga o'rnatilgan tayoqchadan iborat bo'lgan. Keyin u Gretsiya va Rimga o'tgan.

Kun tayoqcha soyasining kosa chetidagi o'yiqlik chiziqlar bo'ylab xarakati bo'yicha bo'laklarga bo'lib chiqilgan. Lekin bu soatlar faqat quyoshli kunlardagina ish berardi. Havo bulut bo'lganda nima qilish kerak? Yuli topildi. Misr va Vavilonda suv va quyosh soati kashf etildi.

Kompasli birinchi mexanik soat XVI asrda Galileyning mayatnik to'g'risidagi ishi asosida 1612 yilda yaratildi. Pragada mayatnikli soat kashf etildi, sal keyinroq X. Gyuygens ko'rinib turadigan prujinali soat yaratdi. Vaqt o'tishi bilan aniqligi bir minutgacha bo'lgan birinchi cho'ntak soatlari paydo bo'ldi, uning minutni ko'rsatadigan mili bor edi.

Amaliy jihatdan taklif etilgan siferbaletni 24 soatga bo'lish inkor etildi. XVI asrning oxirida Rudolf tomonidan soat siferbaleti 12 soatga bo'lindi.

Greklar kun kabi tunni ham 3 davrga bo'ladilar, biroq Aristotel (eramizgacha IV asr) davridayoq bir kecha-kunduz 24 soat deb qabul qilingan edi. Astronomiyada Ptolomey davridanoq sutkaning boshlanishi tush vaqti deb qabul qilingandi. Bir soat 60 daqiqa, bir daqiqa esa 60 soniya qilib olindi. Doira aylanasi gradus va daqiqalarga bo'lib chiqildi. "Daqiqa" va "soniya" atamaları lotin tilidan olingan.

Shunday bir tajriba o'tkazildi: bolalarga juda bir xotirjamlik bilan qilinadigan ishni topshirib, ular o'ylay boshlaganidan 15 daqiqa o'tgandan keyin ishni bir oz kechiktirib turishni maslahat berdik. Ishga sarflagan vaqtlari bilan bekor turgan vaqtlari orasidagi farq shu qadar kattaki, ularning ishga sarflagan vaqtlariga bo'lgan qiziqish juda kuchayib ketadi. Rang-barang mashg'ulotlar orqali ham vaqt biz uchun hamisha ham bir xil kechmasligini bilib olsa bo'ladi.

Sinfda «bir daqiqalik sukunat» kabilarni o'tkazib turish ham harakatsiz qolish naqadar uzoq, og'ir ekanligini tushunib olishga yordam beradi. O'quvchilarga muayyan daqiqa ichida qandaydir ishni bajarish, belgilangan vaqt mobaynida ovoz chiqarib o'qish va h.k.larni topshirish ham yaxshi natija beradi. Shu yul bilan bolalar daqiqa, soniya, chorak soat, yarim soat va soat bilan amaliy ravishda tanishib oladilar.

Bu mashqlarni karton soatlarda bajarsa ham millarini qo'l bilan to'g'irlash mumkin bo'lgan bo'ladi, qaysikim uning mashqni bir muncha vaqt o'tgandan keyin, hech bo'lmasa, bir necha daqiqa, hatto matematika darsi bo'lmasa-da, har kuni qaytarib turish kerak.

O'quv dasturi taqvim bilan amaliy ravishda tanishib chiqishni talab qiladi. Bu narsa ikki jihatdan o'rinli bola avvalo taqvimdan foydalanishni bilishi kerak, ikkinchidan u bolalarga katta quvonch bag'ishlaydi.

Bolalar taqvimning «amaliy narsa» ekanligini xis qilishlari uchun undan ehtiyoj bo'lmaganda ham sanalarni topish va o'qishga ularni majbur etmaymiz.

Taqvimning paydo bo'lish tarixi xaqida qisqacha ma'lumot tariqasida Umar Xayyom bundan 800 yil ilgari astronomik taqvimni kashf etgani va u hozir foydalanilayotgan taqvimdan ham aniqroq ekanligi to'g'risida gapirib berish kerak.

Taqvim atamasi lotincha so'z "komos" - baqirmoq so'zidan olingan. Bir zamonlarda mahsus kishilar yangi oy o'rog'i paydo bo'lganligini baqirib-chaqirib ma'lum qilar ekan. Biroq yana boshqa bir dalil ham borki, unga muvofiq qadimgi Rimda taqvim qarzdorlar kitobini anglatar ekan. Qarzdorlar qarz foizlarini taqvim kunida, har bir oyning birinchi kuni shunday atalgan.

Yil boshini ko'rsatuvchi (21 iyun) birinchi taqvim bundan 4 ming yil ilgari yaratilgan. Toshidan yasalgan bu taqvim hozirga qadar ham Angliyada saqlanadi..

Qadimgi taqvimlar ichida eng muvaffaqiyatlisi misrliklar tomonidan tuzilgan taqvim bo'lgan. Misrliklar yilni har bir 30 kundan 12 oyga va yana qo'shimcha 5 kunga bo'lganlar. Qadimgi vaqtlarda, ya'ni hisob-kitobda o'nliksiz o'lchov (tirsak, tavon, dyumlar)lar qo'llangan davrlarda bir o'lchovni ikkinchi o'lchov bilan almashtirish juda qiyin bo'lgan. Endi esa o'nliksiz o'lchovlar juda oz qolgan. Masalan, vaqtni belgilash va shuningdek narsalarni (tirsak, tovon) bilan sanashda.

Yangi tushunchalarni o'zlashtirishda tovon, tirsak, dujina bilan xisoblash qiyinchilik tug'dirmaydi. Tovonni tirsak yoki dujina bilan solishtirish bilan aniq narsalarni ko'rsatgan bo'lamiz. Chunki matematikani o'qitishda bolalarning tasavvurini boyitishga (kuzatishga tayangan holda) harakat qilamiz, faqat tasavvur orqali masala va mashqlar aniq mazmun kasb etadi.

Boshlang'ich sinfda bolalar pulga aloqador ikki nomlanish (oltin-pul), metrik o'lchov (metrlar-santimetrlar), shuningdek og'irliklari (kilogrammlar-dekagrammlar) va litrni anglatuvchi kattalik bilan tanishishlari kerak.

Bolalar uchun masofani «ko'z bilan» chamalash kabi og'irlikni «qo'l bilan» tortish ham ahamiyatli. Chunki tarozida tortish bolaga og'irlik xaqida yetarli tushuncha bermaydi.

Katta yoshdagi kishilar biron-bir narsani qo'lda salmoqlab turib, uning og'irligini tahminan ayta olganlaridek bolalar ham muayyan bir narsaning og'irligini oldin qo'lda chamalab aytib, so'ngra chog'ishtirish uchun tarozida tortib ko'rsalar, og'irlik tushunchasi haqidagi tasavvurlari yanada boyeydi

Yuqorida qayd etilganlardan shuni xulosa qilib aytish mumkinki, bu maksad va vazifalarning hal etilishi o'qituvchilarni zamon bilan hamnafas bo'lishga, yoshlarni tarbiyalash dardi bilan yashash va kelajakni aniq qo'ra olishga o'rgatadi. Har bir o'qituvchi shaxsida mamlakatimizning dolzarb muammolarini, maksad va vazifalarini vijdonan tasavvur qilib, aniq bajarib borishi uchun shijoat bilan o'z imkoniyati, bilimi, tajribalarini ishga solishga o'rgatadi hamda pedagogik faoliyatga ijodiy yondashish malakalariga ega bo'lishni tarbiyalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kline, M. (1972). Matematika tarixi va uning g'oyalari .
2. Vinner, N. (1986). Matematikaning falsafasi va metodi. Toshkent

3. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi.(OO'Y uchun darslik.) Toshkent. "Turon-Iqbol", 2016 yil. 426 b.
4. Berdiyev B.R, Matematika o'qitish metodikasi. I kitob.(OO'Y uchun darslik.) Qarshi. "Fan va ta'lim", 2021 yil. 260 b.
5. Berdiyev B.R, Matematika o'qitish metodikasi. II kitob.(OO'Y uchun darslik.) Qarshi. "Fan va ta'lim", 2021 yil. 250 b.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA FANLARARO INTEGRATSIYANI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI.

Axmedova Jasmina Sherzod qizi

Pedagogika fakulteti boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

024-43-guruh talabasi.

ANNOTATSIYA. Bu maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida fanlararo integratsiyani qo'llashning metodik asoslari va uning o'quvchilar dunyoqarashini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida dars jarayonida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlar va ularni bartaraf etishning innovatsion usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, turli fanlar kesimidagi bilimlarni uyg'unlashtirish orqali ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: integratsiya, boshlang'ich ta'lim, muammoli vaziyat, metodika, fanlararo bog'liqlik, STEAM yondashuv, ta'lim samaradorligi.

АННОТАЦИЯ. В данной статье освещены методические основы применения междисциплинарной интеграции в системе начального образования и её значение в формировании мировоззрения учащихся. В ходе исследования анализируются проблемные ситуации, возникающие в процессе урока, и инновационные методы их устранения. Также даны методические рекомендации по повышению эффективности обучения путём гармонизации знаний из различных дисциплин.

Ключевые слова: *интеграция, начальное образование, проблемная ситуация, методика, междисциплинарная связь, STEAM-подход, эффективность обучения.*

ABSTRACT. This article highlights the methodological foundations of applying interdisciplinary integration in the primary education system and its significance in shaping students' worldview. During the research, problematic situations arising in the lesson process and innovative methods for their elimination are analyzed. Additionally, methodological recommendations are provided for increasing educational efficiency by harmonizing knowledge across various disciplines.

Keywords: integration, primary education, problematic situation, methodology, interdisciplinary connection, STEAM approach, educational efficiency.

KIRISH (INTRODUCTION): Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifa — o'quvchilarga dunyo haqida parchalangan emas, balki yaxlit tasavvurni shakllantirishdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari ularning atrof-olamni bir butunlikda idrok etishini talab etadi. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fanlararo integratsiyani takomillashtirish" mavzusi ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'taruvchi strategik yo'nalish hisoblanadi.

Hozirgi kunda O'zbekiston ta'lim tizimida fanlarni alohida-alohida o'qitishdan ko'ra, ularni o'zaro bog'liqlikda o'rgatishga e'tibor qaratilmoqda. Biroq, amaliyotda o'qitish mexanizmlari hamon an'anaviy metodlar qobig'ida qolib ketayotgani kuzatilmoqda. Shu sababli, integratsiyalashgan darslarni tashkil etishning yangi metodikasini ishlab chiqish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Hozirgi kunda O'zbekiston ta'lim tizimida fanlarni alohida-alohida o'qitishdan ko'ra, ularni o'zaro bog'liqlikda o'rgatishga e'tibor qaratilmoqda. Biroq, amaliyotda o'qitish mexanizmlari hamon an'anaviy metodlar qobig'ida qolib ketayotgani kuzatilmoqda. Shu sababli, integratsiyalashgan darslarni tashkil etishning yangi metodikasini ishlab chiqish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Metodlar- Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda nazariy va amaliy metodlar majmuasidan foydalanildi. Avvalo, xalqaro ta'lim standartlari (masalan, Finlyandiya va Singapur tajribasi) hamda O'zbekiston Milliy o'quv dasturi qiyosiy tahlil qilindi.

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida "Tizimli yondashuv" tanlandi. Bunda o'qitish mexanizmi faqatgina dars o'tish usuli emas, balki o'quv maqsadlari, mazmuni, texnik vositalar va o'qituvchi mahoratining o'zaro bog'liqligi sifatida qaraldi. Shuningdek, dars jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish va loyihaga asoslangan o'qitish metodlaridan foydalanildi.

Natijalar-O'qitish mexanizmini takomillashtirish va fanlararo integratsiyani dars jarayoniga tatbiq etish bo'yicha olib borilgan pedagogik tajribalar bir qator ijobiy natijalarni ko'rsatdi. Avvalo, integratsiyalashgan darslar o'quvchilarning kognitiv faolligini oshirishga va fanlararo "izolyatsiya" to'siqlarini bartaraf etishga xizmat qildi. Tajriba-sinov ishlari yakunida o'quvchilarning mavzulararo mantiqiy bog'liqlikni topish va ma'lumotlarni umumlashtirish darajasi nazorat guruhlariga nisbatan 28% ga yuqorilganligi qayd etildi. Bu ko'rsatkich o'quvchilarda dunyo haqida yaxlit tasavvur shakllanganidan va bilimlar tarqoq holda emas, balki tizimli ravishda o'zlashtirilganidan dalolat beradi.

Shu bilan birga, dars jarayonida qo'llanilgan muammoli vaziyatlar o'quvchilarni passiv axborot qabul qiluvchidan faol tadqiqotchiga aylantirdi. Fanlar chorrahasida qo'yilgan muammoli savollar (masalan, tabiiy jarayonlarni

matematik hisoblashlar va ona tili qoidalarini orqali tahlil qilish) o'quvchilarning mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatini mustahkamladi. Natijada, o'quvchilarning murakkab va kutilmagan vaziyatlarda o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash ko'nikmasi (functional literacy) 22% ga ortgani aniqlandi. Bu yondashuv o'quvchilarda nafaqat nazariy bilimni yodlash, balki uni hayotiy muammolar echimiga yo'naltirish imkonini berdi.

Bundan tashqari, fanlararo integratsiyaning takomillashtirilgan metodikasi doirasida STEAM yondashuvining qo'llanilishi o'quvchilarning amaliy kompetensiyalarini yangi bosqichga olib chiqdi. Loyihaga asoslangan o'qitish usuli orqali o'quvchilarning darsga bo'lgan ichki motivatsiyasi va qiziqishi 35% ga oshdi, bu esa o'z navbatida darsda o'zlashtirish sifatini ta'minladi. Eksperimentlar shuni tasdiqladiki, bilimlar uyg'unligi dars samaradorligini oshirish bilan birga, boshlang'ich sinf bitiruvchilarida zamonaviy hayotiy ko'nikmalarning (soft skills) poydevorini mustahkam qo'yilishini ta'minladi.

Xulosa- Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fanlararo integratsiyani takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqot va tahlillar shuni ko'rsatadiki, ta'limning ushbu shakli bugungi kun talabi bo'lgan o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishning eng samarali yo'llaridan biridir. Fanlararo bog'liqlik orqali o'quvchi ongida dunyo haqidagi bilimlar tarqoq holda emas, balki yaxlit tizim sifatida shakllanadi. Bu esa o'z navbatida bolaning mantiqiy tafakkurini, ijodiy yondashuvini va muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini charxlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, integratsiyalashgan darslar o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki ularning darsga bo'lgan ichki motivatsiyasini ham sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, muammoli vaziyatlarni yaratish va STEAM yondashuvini qo'llash orqali o'quvchilarda amaliy savodxonlik darajasi yuksaladi. Bunday metodika bolani faqat yodlashga emas, balki tahlil qilishga, qiyoslashga va olgan bilimlarini hayotiy jarayonlar bilan bog'lashga o'rgatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". — Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. (Ta'lim islohotlarining g'oyaviy asosi sifatida).
2. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. "Zamonaviy o'quv texnologiyalari". — Toshkent: "Sharq" nashriyoti, 2010. (Pedagogik texnologiyalar va integratsiya asoslari).
3. Qosimov F. "Boshlang'ich ta'limda integratsiyalashgan darslarni tashkil etish metodikasi". — Guliston, 2021. (Mavzuga doir eng yangi metodik qo'llanmalardan biri).

4. Bybee, R. W. "The BSCS 5E Instructional Model: Creating Teachable Moments". — NSTA Press, 2015. (Xalqaro STEAM va integratsiya modeli bo'yicha dunyo tan olgan manba).

5. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H. "Boshlang'ich ta'limda innovatsiya". — Toshkent: "TDPU", 2012. (Boshlang'ich sinflardagi yangicha yondashuvlar tahlili).

SPORT MAKTABLARI BOSHLANG'ICH GURUHLARIGA QABUL QILISH: MEZONNARNI TAKOMILLASHTIRISH

Ravshanova Sabina Bahodir qizi

Qarshi DU Sport faoliyati mutaxassisligi

2-kurs magistranti

Annotatsiya: Maqolada sport maktablarining boshlang'ich guruhlariga yosh yengil atletikachilarni qabul qilishda tanlov va saralash jarayonlarini ilmiy asosda optimallashtirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda yosh sportchilarning jismoniy, antropometrik va psixologik ko'rsatkichlari tahlil qilinib, kompleks baholash mezonlaridan foydalanishning samaradorligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: yengil atletika, sport maktablari, yosh sportchilar, boshlang'ich guruh, tanlov, saralash, kompleks mezonlar.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы научно обоснованной оптимизации процессов отбора и селекции юных легкоатлетов при приёме в начальные группы спортивных школ. В ходе исследования проанализированы физические, антропометрические и психологические показатели юных спортсменов, а также обоснована эффективность использования комплексных оценочных критериев.

KIRISH: Bugungi kunda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, yoshlarni sportga keng jalb etish hamda sog'lom turmush tarzini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Yengil atletika bolalar va o'smirlar uchun ommaviy va samarali sport turi bo'lib, tezkorlik, chidamlilik, kuch va koordinatsiya kabi asosiy jismoniy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Yosh yengil atletikachilarni sport maktablarining boshlang'ich guruhlariga qabul qilish jarayoni amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar asosida tashkil etiladi. "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonunda bolalar va o'smirlarning jismoniy rivojlanishini ta'minlash, sport maktablari faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda iqtidorli sportchilarni aniqlash va saralash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan[1]. Sport mashg'ulotlari bolalarning yoshi, sog'lig'i va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etilishi belgilangan.

Prezident farmon va qarorlarida bolalar sportini rivojlantirish, sport maktablari moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, tanlov jarayoniga zamonaviy ilmiy-uslubiy yondashuvlarni joriy etish hamda murabbiylar faoliyatini takomillashtirish vazifalari belgilab berilgan[2]. Vazirlar Mahkamasi qarorlari va idoraviy hujjatlarda esa sport maktablariga qabul qilish tartibi, tibbiy ko'rik, jismoniy testlar va xavfsizlik talablari aniq ko'rsatib o'tilgan[3].

Mazkur hujjatlar tanlov va saralash jarayonida kompleks mezonlardan foydalanish hamda shaffoflik va adolatlilikni ta'minlashni talab etadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, faqat tashqi yoki subyektiv baholashga tayanish iqtidorli bolalarning e'tibordan chetda qolishiga olib kelishi mumkin. Shu bois tanlov mezonlarini ilmiy asosda optimallashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar sharhi

Yosh sportchilarni tanlash va saralash masalasi sport pedagogikasi va sport nazariyasida keng o'rganilgan. Mazkur tadqiqot uchun mahalliy va xorijiy olimlarning ishlari muhim metodologik asos bo'lib xizmat qildi

Karimov A.A. sport mashg'ulotlarini tashkil etishda yosh xususiyatlarini inobatga olish va individual yondashuv tamoyillarining ahamiyatini asoslab beradi[4]. Uning fikricha, boshlang'ich bosqichda to'g'ri pedagogik yondashuv kelgusidagi sport natijalarining poydevori hisoblanadi

Nurmatov B.Sh. yosh sportchilarni tanlashda jismoniy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda funksional imkoniyatlar va psixologik tayyorgarlikni baholash zarurligini ta'kidlaydi. U tanlov jarayonini standartlashtirilgan testlar asosida tashkil etish samaraliroq ekanligini ko'rsatadi[5]

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot 9–11 yoshli o'quvchilar o'rtasida olib borilib, yosh yengil atletikachilarni tanlash mezonlarini ilmiy asosda baholashga qaratildi

Ilmiy-nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, jismoniy testlar (30 m yugurish, uzunlikka sakrash, 6 daqiqalik yugurish), antropometrik o'lchovlar hamda psixologik so'rov usullari qo'llanildi. Natijalar matematik-statistik tahlil asosida qayta ishlanib, kompleks baholash yondashuvi asoslandi

Asosiy qism.

Yosh yengil atletikachilarni sport maktablarining boshlang'ich guruhlariga qabul qilishda qo'llaniladigan tanlov va saralash mezonlarini ilmiy asosda tahlil qilish hamda ularni kompleks yondashuv asosida optimallashtirish yo'llarini aniqlash.

Sport maktablarida yosh sportchilarni tanlash jarayoni sport pedagogikasi va ko'p yillik tayyorgarlik nazariyasiga asoslanadi. Mavjud ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, tanlov jarayoni jismoniy tayyorgarlik darajasi, yosh xususiyatlari va sport turining o'ziga xos talablarini inobatga olgan holda tashkil etilishi zarur. Amaliy tajribada esa ko'pincha individual xususiyatlarni yetarli baholamaslik holatlari uchraydi. Shu sababli tanlov mezonlarini ilmiy jihatdan takomillashtirish dolzarb masala hisoblanadi.

Natijalari va ularning tahlili.

Tadqiqot jarayonida sport maktablarining boshlang'ich guruhlariga qabul qilinayotgan 9–11 yoshli bolalar o'rtasida tanlov o'tkazildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, jismoniy tayyorgarligi yuqori bo'lgan bolalar mashg'ulot jarayoniga tezroq moslashadi va yuklamalarni osonroq o'zlashtiradi.

Psixologik barqarorlik va sport faoliyatiga bo'lgan ichki motivatsiya darajasi yuqori bo'lgan sportchilar mashg'ulotlarda faolroq ishtirok etib, musobaqaviy faoliyatga tayyorgarlikda ijobiy natijalarga erishdi. Antropometrik

ko'rsatkichlarning yosh me'yorlariga mosligi esa sportchining uzoq muddatli rivojlanish istiqbollarini belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Olingan natijalar yosh yengil atletikachilarni tanlashda faqat bitta mezonga tayanish yetarli emasligini ko'rsatadi. Kompleks yondashuv sportchining individual xususiyatlarini har tomonlama baholash imkonini beradi hamda sport maktablarida boshlang'ich tayyorgarlik bosqichining samaradorligini oshiradi.

Xulosa va takliflar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, yosh yengil atletikachilarni sport maktablarining boshlang'ich guruhlariga saralash jarayoni ko'p omilli va ilmiy asoslangan yondashuvni talab qiladi. Sport pedagogikasi nazariyasiga ko'ra, dastlabki tanlov bosqichining to'g'ri tashkil etilishi kelgusidagi yuqori sport natijalarining muhim sharti hisoblanadi. Tadqiqot davomida jismoniy ko'rsatkichlar (tezkorlik, chidamlilik, kuch) sportchining mashg'ulotlarga moslashuv darajasini belgilovchi asosiy omillardan biri ekani aniqlandi.

Antropometrik ko'rsatkichlarning yosh me'yorlariga mosligi sportchining istiqbolli rivojlanishini prognoz qilish imkonini beradi. Psixologik barqarorlik va ichki motivatsiya darajasi yuqori bo'lgan bolalar mashg'ulot jarayonida barqarorroq natija ko'rsatishi kuzatildi. Ilmiy manbalarda ta'kidlanganidek, tanlov jarayonida kompleks yondashuv qo'llanilganda saralashning ob'ektivligi oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.O'zbekiston Respublikasi. **Jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi** Qonuni. – Toshkent, 2015 (yangi tahrir 2020).

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. **Bolalar sportini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi** PQ-3031-son Qaror. – Toshkent, 2017 yil 3 iyun.

3.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. **Bolalar-o'smirlar sport maktablari faoliyatini takomillashtirish to'g'risidagi** Qaror. – Toshkent, 2019.

4.Karimov A.A. **Sport pedagogikasi asoslari.** – Toshkent: O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti nashriyoti, 2021. – 256 b.

5.Nurmatov B.Sh. **Yosh sportchilarni saralash va tayyorlash metodikasi.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. – 198 b.

6.Platonov V.N. **Sistema podgotovki sportsmenov v olimpiyskom sporte.** – Kiev: Olimpiyskaya literatura, 2015. – 680 s.

O'ZBEKISTONDA BOSHLANG'ICH TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI

Nayimova Aziza

*Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi talabasi*

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim tizimini zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, boshlang'ich ta'lim, ta'lim tizimi, rivojlanish tendensiyalari, pedagog, o'quvchi, tafakkur, ko'nikma, tarbiya, innovatsion metodlar.

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматриваются вопросы развития начального образования в Узбекистане на основе современных подходов.

Ключевые слова: современное образование, начальное образование, образовательная система, тенденции развития, учитель, ученик, мышление, навыки, воспитание, инновационные методы.

ANNOTATION. This article analyzes the issues of developing primary education in Uzbekistan based on modern approaches.

Keywords: modern education, primary education, education system, development trends, teacher, student, thinking, skills, upbringing, innovative methods.

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi o'quv - bilim jarayonining rahbari hisoblanadi. Shu sababdan, boshlang'ich sinf o'qituvchisi jarayonga to'g'ri rahbarlik qilish uchun, chuqur bilimga ega bo'lishi kerak. Shu bilan birga yuksak kasb mahoratiga ega bo'lishi lozim. O'qituvchi ko'p jihatdan o'quvchiga o'rnakdir. Shuning uchun ham u birinchi navbatda bolani o'ziga jalb eta olishi

kerak. Yangilanayotgan boshlang'ich ta'lim nazariyasi o'qituvchining shaxsiy sifatlari, kasb mahorati va bilim darajasini diagnostika qilish asoslarini ishlab chiqishi lozim. Tekshirish natijalari asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash va qayta tayyorlash va ta'lim amaliyotiga joriy etilishi kechiktirilib bo'lmaydigan vazifalardan biridir. Boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchilarning ta'lim faoliyatini yaxshilashning eng samarali shakli – bu o'qituvchining bilimliligi va mahoratida. Shu sababli avvalo ta'lim sifatini yaxshilashning yo'li birinchi navbatda kasbini sevuvchi hamda mahoratli o'qituvchi tayyorlashda. O'qituvchi mahoratli bo'lsa, albatta o'quvchilar bilimli va har tomonlama etuk bo'ladi. Buning uchun avvalo o'qituvchining o'zi har tomonlama barkamol bo'lishi talab etiladi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev “ Yangi O'zbekiston strategiyasi” kitobida shunday so'zlarni ta'kidlab o'tgan “ Jonajon Vatanimiz – O'zbekistonni eng rivojlangan davlatlar, qatoriga olib chiqish sharaflari va ayni paytda nihoyatda mas'uliyatli vazifa” . Biz rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqishimiz uchun ta'lim tizimiga katta e'tibor qaratilyapdi. Buning dadili sifatida O'zbekiston hududining har bir viloyatida “Prezident maktablari” qurilayotgani.

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarni rivojlantiruvchi xarakterga ega bo'lgan ta'lim tizimi tadbiri qilingan. Unda kichik maktab yoshidagi o'quvchilar o'z yosh xususiyatlari, tafakkuri hamda ruhiy darajalarini o'zlashtirish imkonini beradigan ta'limiy faoliyatga kirishadilar. Pedagogika tarixida o'qituvchi shaxsining muhimligi haqida ko'plab olimlar fikr

bildirgan. Masalan, Konstantin Dmitrievich Ushinsky o'zining Inson tarbiya predmeti sifatida nomli asarida tarbiya jarayonida o'qituvchi shaxsiyati eng muhim omil ekanini ta'kidlagan. Uning fikricha, o'qituvchi bilimli, mahoratli va ma'naviy jihatdan etuk bo'lsa, o'quvchilar ham har tomonlama rivojlangan shaxs bo'lib etishadi. Bundan tashqari Abdulla Avloniy ta'lim va tarbiya bir-biridan ajralmas jarayon ekanligini ta'kidlab, yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash zarurligini aytadi. Uning fikricha, o'qituvchi shaxsiy namunasi orqali o'quvchilarni tarbiyalaydi va jamiyatning kelajagini shakllantiradi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda o'qish hamda o'rganishga qaratilgan faoliyatning shakllanishida, har bir o'quv predmeti bo'yicha nazariy bilimlarni egallash jarayonida ularning ongi va tafakkuri jadal tarzda rivojlanadi. Bu ong va tafakkur o'z xarakteriga ko'ra nazariy hamda ilmiy tushunchalarni o'zlashtirish natijasida vujudga kelgan ong va tafakkur bo'lib, bolaning jadal tarzda taraqqiy etishini, dunyoqarashining rivojlanishini ta'minlaydi. Shu asosga ko'ra, boshlang'ich ta'limning bosh maqsadi kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ta'lim olishga, o'rganishga qaratilgan faoliyatni shakllantirish. Va shu asosida ularni tarbiyalash hamda shaxsiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqarishdan iborat. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning rivojlanishida o'yin, sport, ijodiy faoliyat ham muhim o'rin tutadi. Lekin o'qish, o'rganish, ya'ni ta'limiy faoliyat boshqa barcha faoliyat turlarini muayyan bir maqsadga- bolani mujassam rivojlantirish maqsadiga yo'naltirishi lozim.

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim uchun istiqbolli, ustuvor yo'nalishlardan biri bu shaxsning umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash asosida rivojlantirishdan iboratdir. O'quvchilarda har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilgan tarbiya jarayonidir. Bugungi kunda o'zida ta'lim va tarbiya elementlarini mujassamlashtirgan boshlang'ich ta'lim jarayonini tashkil etish dolzarb mavzulardan biridir. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni o'qitish va ulardan milliy hamda umuminsoniy tarbiya elementlarini singdirish yo'li amaliy jihatdan tadbiq qilinishi lozim. Bunda o'quv materiali shaklida berilgan ta'limiy matnlarda o'quvchilarda turli shakllarda axloqiy – ma'naviy tarbiya va milliy nafosat meyorlarini, diniy hamda umuminsoniy qadriyatlarni singdirish nazarda tutiladi. Boshlang'ich ta'lim jarayonida ona tili va matematika ta'limining ahamiyati beqiyosdir.

O'quvchilarning salomatligi ta'limning samaradorligini ta'minlaydi. Ularning o'qishi va dam olishini tashkil etish. Ta'lim vositalarining mazmunini aniqlashda bolaning yoshi bilan bog'liq tarzda jismoniy hamda aqliy rivojlanishi hisobga olinishi zarur. Bu o'quvchilarning yaxshi bilim olishiga va jismoniy rivojlanishiga yordam beradi.

Xulosa zamonaviy boshlang'ich ta'lim uchun istiqbolli, ustuvor yo'nalishlardan biri bu –o'quvchilarning etuk shaxs sifatida rivojlanishi hamda milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash asosidan iboratdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari va o'quvchilarining zamonaviy ta'limda o'rni haqida o'rganishda ushbu maqoladan foydalanishni talaba, ilmiy izlanuvchilar hamda boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun tavsiya etiladi. Zamonaviy ta'limning o'rni O'zbekiston yoshlarining kelajagidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh. M. Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi.
2. Shavkat Mirziyoyev. "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan quraylik". Toshkent. "O'zbekiston". 2017.
3. F.Xaliqov, N. Isakulova. "Umumiy pedagogika".
4. R. Mavlonova, N. Rahmonqulova. "Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya". "G'afur G'ulom nomidagi nashriyot- matbaa ijodiy uyi". Toshkent-2013.
5. A`zam Xoliqov. "Pedagogik mahorat". "Tafakkur bo'stoni". Toshkent-2011.

I. PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA LIFELONG LEARNING, MICROLEARNING, AI TEXNOLOGIYALARINING TADBIQLI.

TA'LIM-FAN-ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASI VA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING AGROSANOATDAGI SAMARADORLIGI

Ergashev Nuriddin G'ayratovich

Qarshi davlat texnika universiteti professori

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00

Nekboyev Xurshid Xoliyorovich

Qarshi davlat texnika universiteti dotsenti

xnekboyev@gmail.com; Tel: (91) 597-74-47

Axmatova Sabina Ubaydullayevna

Qarshi davlat texnika unversteti 1-kurs magistranti

axmatovasabina@gmail.com; Tel: (77) 374-79-72

Nodirova Shaxlo Abdurahim qizi

Qarshi davlat texnika universiteti I- bosqich magistranti

Shahlonodirova2@gmail.com ; Tel: (99) 040 05 41

Annotatsiya. Mazkur maqolada agrosanoat sohasida innovatsion qurilmalarni yaratish jarayonida ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasining zamonaviy modeli tahlil qilinadi. Ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish orqali ilmiy tadqiqot natijalarini amaliyotga joriy etish samaradorligini oshirish masalalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot davomida oliy ta'lim muassasalari, ilmiy-tadqiqot markazlari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi hamkorlik mexanizmlari o'rganilib, ularning innovatsion faoliyatdagi o'rni asoslab beriladi.

Shuningdek, agrosanoat ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda intellektual tizimlar yordamida yangi texnik qurilmalarni loyihalash, optimallashtirish va joriy etish jarayonlari yoritiladi. Maqolada taklif etilgan model sun'iy intellekt asosida qaror qabul qilish, ma'lumotlarni tahlil qilish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Natijada, ta'lim jarayonida amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish hamda real sektor bilan uzviy bog'liqlikni kuchaytirish imkoniyatlari kengayadi. Tadqiqot natijalari agrosanoatda innovatsion texnologiyalarni joriy etish, raqamli transformatsiyani jadallashtirish hamda malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, agrosanoat, innovatsion qurilmalar, ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasi, raqamli texnologiyalar, aqlli tizimlar, ilmiy tadqiqotlar, texnologik innovatsiya, avtomatlashtirish, ma'lumotlar tahlili, IoT

(Internet of Things), agrotekhnologiyalar, raqamli transformatsiya, ishlab chiqarish samaradorligi, intellektual boshqaruv tizimlari.

ИНТЕГРАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И ПРОИЗВОДСТВА И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ.

Эргашев Нуриддин Гайратович

*Профессор Каршинского государственного
технического университета*

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00

Некбоев Хушид Холиёрович

*Доцент Каршинский государственный
технический университет*

xnekboyev@gmail.com; Tel: (91) 597-74-47

Ахматова Сабина Убайдуллаевна

*Каршинский государственный
технический университет, магистрант I курса
axmatovasabina@gmail.com; Тел.: (77) 374-79-72*

Нодирова Шахло Абдурахим кызы

*Каршинский государственный
технический университет, магистрант I курса
Shahlonodirova2@gmail.com ; Tel: (99) 040 05 41*

Аннотация. В данной статье анализируется современная модель интеграции образования, науки и производства в процессе создания инновационных устройств в агропромышленной сфере. Особое внимание уделяется вопросам повышения эффективности внедрения результатов научных исследований в практику с использованием технологий искусственного интеллекта. В ходе исследования изучаются механизмы взаимодействия между высшими образовательными учреждениями, научно-исследовательскими центрами и производственными предприятиями, а также обосновывается их роль в инновационной деятельности.

Кроме того, рассматриваются процессы проектирования, оптимизации и внедрения новых технических устройств с использованием интеллектуальных систем, исходя из потребностей агропромышленного комплекса. Предложенная в статье модель направлена на принятие решений на основе искусственного интеллекта, анализ данных и повышение эффективности производства.

В результате расширяются возможности формирования практических навыков в образовательном процессе, коммерциализации научных

разработок и усиления взаимосвязи с реальным сектором экономики. Результаты исследования способствуют внедрению инновационных технологий в агропромышленный сектор, ускорению цифровой трансформации и совершенствованию системы подготовки квалифицированных кадров.

Ключевые слова: искусственный интеллект, агропромышленный комплекс, инновационные устройства, интеграция образования-науки-производства, цифровые технологии, интеллектуальные системы, научные исследования, технологические инновации, автоматизация, анализ данных, IoT (Интернет вещей), агротехнологии, цифровая трансформация, эффективность производства, интеллектуальные системы управления.

INTEGRATION OF EDUCATION, SCIENCE, AND INDUSTRY AND THE EFFECTIVENESS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN THE AGRO-INDUSTRIAL SECTOR.

Ergashev Nuriddin Gayratovich

Professor, Karshi State Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00

Nekboyev Xurshid Xoliyorovich

Associate Professor, Karshi State Technical University

xnekboyev@gmail.com; Tel: (91) 597-74-47

Akhmatova Sabina Ubaydullayevna

First-year Master's student, Karshi State Technical University

axmatovasabina@gmail.com; Tel: (77) 374-79-72

Nodirova Shakhlo Abdurahim qizi

First-year Master's student, Karshi State Technical University

Shahlonodirova2@gmail.com ; Tel: (99) 040 05 41

Abstract. This article analyzes a modern model of integration between education, science, and industry in the process of developing innovative devices in the agro-industrial sector. Particular attention is given to improving the efficiency of implementing scientific research results into practice through the use of artificial intelligence technologies. The study examines the mechanisms of collaboration between higher education institutions, research centers, and industrial enterprises, and substantiates their role in innovative activities.

In addition, the processes of designing, optimizing, and implementing new technical devices using intelligent systems are explored, based on the needs of the agro-industrial sector. The model proposed in the article focuses on AI-based decision-making, data analysis, and increasing production efficiency.

As a result, opportunities are expanded for developing practical skills within the educational process, commercializing scientific developments, and strengthening connections with the real sector of the economy. The research findings contribute to the implementation of innovative technologies in the agro-industrial sector, the acceleration of digital transformation, and the improvement of systems for training qualified specialists.

Keywords: artificial intelligence, agro-industrial sector, innovative devices, integration of education-science-industry, digital technologies, intelligent systems, scientific research, technological innovation, automation, data analysis, IoT (Internet of Things), agrotechnologies, digital transformation, production efficiency, intelligent control systems.

Kirish(Introduction).

Bugungi kunda global miqyosda agrosanoat sohasida raqamli transformatsiya jarayonlari jadallik bilan rivojlanmoqda. Aholi sonining ortib borishi, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash zarurati hamda resurslardan samarali foydalanish ehtiyoji ushbu sohada innovatsion yondashuvlarni joriy etishni taqozo etmoqda. Xususan, sun'iy intellekt texnologiyalari asosida ishlab chiqilayotgan aqlli tizimlar va qurilmalar qishloq xo'jaligi jarayonlarini avtomatlashtirish, monitoring qilish va optimallashtirish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, innovatsion texnik echimlarni yaratish va amaliyotga joriy etishda ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi uzviy integratsiya muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy sharoitda oliy ta'lim muassasalari faqat nazariy bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, balki ilmiy tadqiqotlar natijalarini real ishlab chiqarish muammolarini hal etishga yo'naltirishi zarur. Bu esa o'z navbatida talabalar va tadqiqotchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish hamda yangi texnologiyalarni tezkor joriy etishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada sun'iy intellekt asosida agrosanoatda innovatsion qurilmalarni yaratish jarayonida ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasining zamonaviy modeli ko'rib chiqiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi - ushbu integratsiya mexanizmlarini tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash hamda agrosanoat ehtiyojlariga mos innovatsion echimlarni ishlab chiqishda qo'llaniladigan yondashuvlarni asoslashdan iborat. Shu orqali ta'lim tizimi va real sektor o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkoniyatlari yoritiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).

Mazkur tadqiqot doirasida ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi hamda agrosanoatda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish masalalariga oid mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Avvalo, ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasining nazariy asoslari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan

o'rganilgan bo'lib, unda innovatsion iqtisodiyot sharoitida bilimlar transferi, ilmiy natijalarni tijoratlashtirish va kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish muhim omil sifatida e'tirof etiladi. Xorijiy ilmiy manbalarda, xususan, zamonaviy ta'lim modellari (lifelong learning, dual ta'lim tizimi, amaliy yo'naltirilgan o'qitish) asosida ishlab chiqarish bilan integratsiyani kuchaytirish masalalari keng yoritilgan. Ushbu yondashuvlar orqali talabalar real ishlab chiqarish muammolarini hal etishda bevosita ishtirok etishi, natijada ularning kasbiy kompetensiyalari shakllanishi ta'kidlanadi. Shuningdek, innovatsion ekotizimlar, texnoparklar va startap markazlarining roli ham alohida qayd etiladi. Sun'iy intellekt texnologiyalarining agrosanoatda qo'llanilishi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda esa aqlli monitoring tizimlari, ma'lumotlar tahlili (Big Data), IoT qurilmalari va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish mumkinligi asoslab berilgan. Ayrim ilmiy ishlarda hosildorlikni prognozlash, resurslardan oqilona foydalanish hamda texnik xizmat ko'rsatish jarayonlarini optimallashtirishda sun'iy intellektning ahamiyati yoritilgan. Mahalliy tadqiqotlarda esa asosan agrosanoatni raqamlashtirish, axborot tizimlarini joriy etish hamda innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqarishga tatbiq etish muammolari ko'rib chiqilgan. Biroq, ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasi doirasida aynan sun'iy intellekt asosida innovatsion qurilmalarni yaratish jarayonini kompleks yorituvchi ilmiy ishlar etarli darajada emasligi kuzatildi. Shu jihatdan, mazkur maqola mavjud ilmiy tadqiqotlarni umumlashtirgan holda, sun'iy intellekt asosida agrosanoatda innovatsion qurilmalarni yaratishda ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiyaning zamonaviy modelini ishlab chiqishga qaratilganligi bilan ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).

Mazkur maqolada qo'yilgan ilmiy muammoni hal etish jarayonida kompleks va tizimli yondashuv asosida bir qator tadqiqot usullaridan foydalanildi. Xususan, ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasining nazariy asoslarini o'rganishda tahlil va sintez usullari qo'llanilib, mavjud ilmiy adabiyotlar, xorijiy va mahalliy tajribalar chuqur o'rganildi hamda umumlashtirildi. Agrosanoat sohasida sun'iy intellektidan foydalanish imkoniyatlarini aniqlashda taqqoslash (komparativ) tahlil usuli orqali turli texnologik echimlar va ularning samaradorligi o'zaro solishtirildi. Shu bilan birga, innovatsion qurilmalarni yaratish jarayonini tadqiq etishda tizimli tahlil usuli asosida ta'lim muassasalari, ilmiy markazlar va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va hamkorlik mexanizmlari o'rganildi. Tadqiqot doirasida sun'iy intellekt asosidagi texnik echimlarni ishlab chiqish va takomillashtirishda modellashtirish usulidan foydalanildi. Ushbu usul orqali innovatsion qurilmalarning ishlash prinsipi, funksional imkoniyatlari hamda samaradorlik ko'rsatkichlari baholandi. Shuningdek, amaliy natijalarni aniqlash

maqsadida tajriba-sinov (eksperimental) usuli qo'llanilib, taklif etilgan texnologik echimlarning real sharoitdagi ishlash holati tahlil qilindi.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlash uchun statistik tahlil usullari yordamida olingan ma'lumotlar qayta ishlanib, ularning aniqligi va samaradorligi baholandi. Mazkur usullar majmuasi orqali sun'iy intellekt asosida agrosanoatda innovatsion qurilmalarni yaratishda ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasining samarali modeli ishlab chiqildi va ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results):

Tadqiqot jarayonida agrosanoat sohasida innovatsion qurilmalarni yaratishda ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasining amaldagi holati tahlil qilindi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, mavjud tizimda oliy ta'lim muassasalari tomonidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar ko'pincha ishlab chiqarish ehtiyojlari bilan etarli darajada uyg'unlashmagan. Natijada, yaratilayotgan texnologik ishlanmalar amaliyotga to'liq joriy etilmayapti yoki iqtisodiy samaradorlik darajasi past bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, agrosanoatda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari keng bo'lishiga qaramay, ularni innovatsion qurilmalar yaratish jarayoniga integratsiya qilish etarli darajada rivojlanmaganligi aniqlandi. Xususan, ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish tizimlarining etarli darajada avtomatlashtirilmaganligi, IoT qurilmalarining cheklangan qo'llanilishi hamda real vaqt rejimida qaror qabul qilish mexanizmlarining sustligi kuzatildi.

O'tkazilgan tadqiqot asosida ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasining zamonaviy modeli taklif etildi. Ushbu model quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

- oliy ta'lim muassasalari (nazariy bilim va kadrlar tayyorlash),
- ilmiy-tadqiqot markazlari (innovatsion ishlanmalar yaratish),
- ishlab chiqarish korxonalari (amaliy joriy etish va sinovdan o'tkazish),
- sun'iy intellekt texnologiyalari (ma'lumotlar tahlili va optimallashtirish vositasi).

Mazkur model asosida ishlab chiqilgan innovatsion qurilmalar (jumladan, quyosh panellarini tozalashga mo'ljallangan mexanik qurilmalar)ning samaradorligi tajriba-sinov orqali baholandi. Natijalarga ko'ra, qurilma qo'llanilganda texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari kamaygani, energiya samaradorligi oshgani hamda inson omiliga bog'liq xatoliklar qisqargani aniqlandi. Shuningdek, sun'iy intellekt asosida qurilma ishlash jarayonini monitoring qilish va optimallashtirish imkoniyati yaratilib, uning ishlash unumdorligi sezilarli darajada yaxshilandi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi uzviy integratsiya innovatsion

texnologiyalarni tezkor joriy etish, ularning samaradorligini oshirish hamda agrosanoat sohasida raqamli transformatsiyani jadallashtirishda muhim omil hisoblanadi. Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi zamonaviy innovatsion iqtisodiyotning asosiy ustunlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv ilmiy tadqiqot natijalarini real iqtisodiy sektor bilan bog'lash, innovatsion g'oyalarni amaliyotga tezkor joriy etish hamda yuqori malakali kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi. Bu konsepsiya ilmiy adabiyotlarda "Triple Helix model" sifatida ham yuritiladi.

Mazkur modelning nazariy asoslari 1990-yillarda Henry Etzkowitz va Loet Leydesdorff tomonidan ishlab chiqilgan. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, innovatsion rivojlanishning asosiy drayveri universitetlar, ilmiy-tadqiqot markazlari va sanoat korxonalari o'rtasidagi uzviy hamkorlik hisoblanadi. Ushbu yondashuv an'anaviy "ta'lim-ishlab chiqarish" modelidan farqli ravishda, ilm-fanni iqtisodiy qiymat yaratadigan tizimga aylantiradi. Sun'iy intellekt (AI) esa mazkur integratsiyaning texnologik asosini tashkil etadi. "Artificial Intelligence" atamasi 1956-yilda John McCarthy tomonidan taklif etilgan bo'lib, u Marvin Minsky, Allen Newell va Herbert Simon bilan birgalikda Dartmouth konferensiyasida sun'iy intellekt faniga asos solgan. Ushbu yo'nalishning asosiy maqsadi inson intellektini kompyuter tizimlarida modellashtirish va murakkab qaror qabul qilish jarayonlarini avtomatlashtirishdan iborat bo'lgan.

Sun'iy intellektning rivojlanishi ayniqsa 2010-yillardan boshlab keskin tezlashdi. Klaus Schwab tomonidan ilgari surilgan "To'rtinchi sanoat inqilobi" konsepsiyasi doirasida AI, Big Data, IoT va robototexnika kabi texnologiyalar ishlab chiqarish tizimlarini tubdan o'zgartirib yubordi. Natijada "aqlli ishlab chiqarish", "aqlli qishloq xo'jaligi" va "raqamli iqtisodiyot" tushunchalari keng joriy etildi.

Agrosanoat sohasida sun'iy intellektdan foydalanish quyidagi yo'nalishlarda muhim ahamiyat kasb etadi:

- hosildorlikni prognozlash va monitoring qilish;
- resurslardan (suv, energiya) oqilona foydalanish;
- avtomatlashtirilgan texnik qurilmalarni boshqarish;
- real vaqt rejimida qaror qabul qilish tizimlarini yaratish.

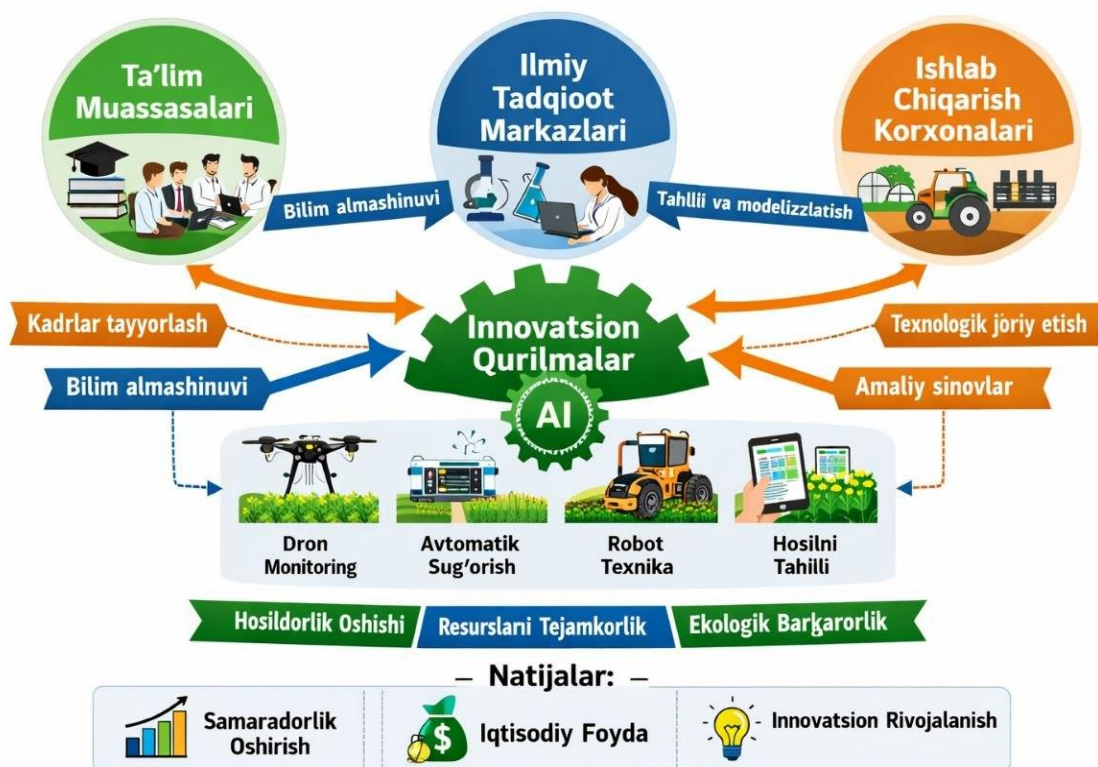
Shu jihatdan, ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasi va sun'iy intellektning uyg'unligi innovatsion qurilmalarni yaratishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Bu esa nafaqat ilmiy natijalarni amaliyotga tatbiq etishni tezlashtiradi, balki agrosanoat sohasida raqamli transformatsiyani ham jadallashtiradi.

Quyida tadqiqot natijalari asosida ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasi va sun'iy intellekt texnologiyalarining agrosanoatdagi samaradorligi jadval shaklida keltirilgan: 1-jadval.

Tadqiqot yo'nalishi	Qo'llangan usul	Olingan natija	Amaliy ahamiyat
Ta'lim-fan ishlab chiqarish integratsiyasi	Nazariy tahlil va komparativ yondashuv	Integratsiya modeli ishlab chiqildi, xorijiy tajribalar o'rganildi	Kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, ilmiy ntijalarni tezkor joriy etish.
Sun'iy intellect asosida qurilmalar	Empirik tadqiqot (tajriba-sinov)	Hosil monitoringi avtomatik sug'orish tizimlari smaradorligini tasdiqlandi	Resurs tejamkorligi, hosildorlikni oshirish
Innovatsion texnologiyalar samardorligi	Modellashtirish va statistic tahlil	Hosildorlik 15-20% ga oshishi suv sarfi 10-12% kamayishi aniqlangan	Ekologik barqarorlik va iqdiodiy foyda
Xalqaro tajriba solishtirilishi	Komporativ tahlil	AQSH, Germaniya va Janubiy Korea tajribasu o'rganildi	Mahalliy sharoitga moslashtirilgan innovatsion echimlar ishlab chiqish
Ijtimoiy-iqtisodiy natijalar	Statistik tahlil	Integratsiya modeli orqali hamkorlik darajasi va iqtisodiy samarodorlik oshgan	Agrosanoatning raqamli transformatsiyasi tezlashadi

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt asosida innovatsion qurilmalarni yaratishda ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasi zamonaviy

modeli agrar sohada samaradorlikni oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

1-rasm. Ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya modeli.

Ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya modeli tasvirlangan. Unda uch asosiy bo'g'in - ta'lim muassasalari, ilmiy tadqiqot markazlari va ishlab chiqarish korxonalari o'zaro hamkorlikda ishlaydi. Markazda sun'iy intellekt asosidagi innovatsion qurilmalar joylashgan: dronlar, avtomatik sug'orish tizimlari, robot texnika va hosilni tahlil qilish vositalari.

Bu tizim natijasida: hosildorlik oshadi, resurslar tejaladi, ekologik barqarorlik ta'minlanadi, iqtisodiy foyda va innovatsion rivojlanish kuchayadi.

Ya'ni, diagramma agrosanoatda AI texnologiyalari yordamida ta'lim-fan-ishlab chiqarish birlashuvi (1-rasm).

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida agrosanoat sohasida innovatsion qurilmalarni yaratish va joriy etishda ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasining muhim ahamiyatga ega ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, mazkur uchlik o'rtasidagi samarali hamkorlik innovatsion faoliyatni jadallashtiradi, ilmiy ishlanmalarni amaliyotga tezkor joriy etish imkonini yaratadi hamda ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi.

Sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish esa ushbu jarayonni yangi bosqichga olib chiqib, ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish, texnik jarayonlarni

optimallashtirish va resurslardan oqilona foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, agrosanoatda qo'llaniladigan innovatsion qurilmalar samaradorligini oshirishda intellektual tizimlarning roli yuqori ekanligi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- oliy ta'lim muassasalarida amaliy yo'naltirilgan o'qitish modelini keng joriy etish, ya'ni talabalarni real ishlab chiqarish muammolarini hal etishga jalb qilish;
- ilmiy-tadqiqot ishlarini agrosanoat korxonalari ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirish hamda hamkorlik loyihalarini ko'paytirish;
- sun'iy intellekt, IoT va raqamli texnologiyalar asosida innovatsion qurilmalarni yaratish va ularni ishlab chiqarishga joriy etishni qo'llab-quvvatlash;
- innovatsion ishlanmalarni tijoratlashtirish mexanizmlarini rivojlantirish, startap loyihalarni rag'batlantirish;
- agrosanoatda raqamli infratuzilmani takomillashtirish va zamonaviy boshqaruv tizimlarini joriy etish.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasining zamonaviy modeli asosida sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llash agrosanoat sohasida innovatsion rivojlanishni ta'minlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hamda raqamli iqtisodiyot talablariga mos raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. - Pearson Education, 2021.
2. Goodfellow I., Bengio Y., Courville A. Deep Learning. - MIT Press, 2016.
3. World Bank. Agriculture and Food: Digital Transformation in Agriculture. - Washington DC, 2019.
4. FAO (Food and Agriculture Organization). The State of Food and Agriculture: Digital Technologies in Agriculture. - Rome, 2022.
5. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age. - W.W. Norton & Company, 2014.
6. Porter M.E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. - Free Press, 2008.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasi. - Toshkent, 2020.
8. Abdullayev A., Karimov B. Agrosanoatda axborot texnologiyalaridan foydalanish. - Toshkent: Fan nashriyoti, 2021.

9. To‘xtayev S. Innovatsion iqtisodiyot va texnologik rivojlanish. - Toshkent, 2020.
10. Alimov R. Raqamli iqtisodiyot asoslari. - Toshkent, 2022.
11. Zhang Q., Wang K. Smart Agriculture and IoT-based Systems. - Springer, 2021.
12. Liakos K.G. et al. “Machine Learning in Agriculture: A Review.” - Sensors Journal, 2018.

GIPOTETIK FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY USULLARI VA ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Xujakulov Anvar Karomatullo o‘g‘li

*Qarshi davlat texnika universiteti “Raqamli texnologiyalar va sun’iy
intellekt” fakulteti “Axborot tizimlari va texnologiyalari” kafedrası assistenti
4-yo‘nalish: Pedagogika va psixologiya hamda ijtimoiy sohalarni
rivojlantirish tendensiyalari.*

ANNOTATSIYA. Mazkur maqola oliy ta’lim tizimida talabalarning gipotetik fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning metodologik asoslarini chuqur tahlil qiladi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi – kognitiv rivojlanish nazariyalari asosida gipotetik tafakkurning mohiyatini yoritish va uni shakllantiruvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tizimlashtirishdan iborat. Ishda muammoli ta’lim, “Agar... unda...” (what-if) texnikasi, keys-stadi va loyihaviy yondashuvlarning gipotetik fikrlash jarayoniga ta’siri atroflicha o‘rganilgan. Tadqiqotning ilmiy yangiligi gipotetik fikrlashni raqamli ta’lim muhiti bilan integratsiya qilishning samarali yo‘llarini belgilashda namoyon bo‘ladi. Maqola oliy ta’lim muassasalari pedagoglari uchun amaliy qo‘llanma vazifasini o‘tab, ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: gipotetik tafakkur, tanqidiy fikrlash, muammoli ta’lim, interfaol metodlar, kognitiv rivojlanish, fikrlash strategiyalari, loyihaviy ta’lim, intellektual salohiyat.

ABSTRACT. This article provides an in-depth analysis of the methodological foundations of developing students' hypothetical thinking skills in the higher education system.

The main goal of the study is to shed light on the essence of hypothetical thinking based on cognitive development theories and to systematize modern pedagogical technologies that shape it. The work comprehensively studies the impact of problem-based learning, the “What-if” technique, case studies, and project approaches on the process of hypothetical thinking. The scientific novelty of the study is manifested in identifying effective ways to integrate hypothetical thinking with a digital learning environment. The article serves as a practical guide

for teachers of higher education institutions and serves to improve the quality of education.

Keywords: hypothetical thinking, critical thinking, problem-based learning, interactive methods, cognitive development, thinking strategies, project-based learning, intellectual potential.

АННОТАЦИЯ. В данной статье представлен углубленный анализ методологических основ развития у студентов навыков гипотетического мышления в системе высшего образования. Главная цель исследования – пролить свет на сущность гипотетического мышления на основе теорий когнитивного развития и систематизировать современные педагогические технологии, формирующие его. В работе всесторонне изучается влияние проблемно-ориентированного обучения, метода «Что если», тематических исследований и проектных подходов на процесс гипотетического мышления. Научная новизна исследования проявляется в выявлении эффективных способов интерпации гипотетического мышления в цифровую образовательную среду. Статья служит практическим руководством для преподавателей высших учебных заведений и способствует повышению качества образования.

Ключевые слова: гипотетическое мышление, критическое мышление, проблемно-ориентированное обучение, интерактивные методы, когнитивное развитие, стратегии мышления, проектное обучение, интеллектуальный потенциал.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan eng katta chaqiriq – o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyatli faoliyat yurituvchi, nostandart vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qiluvchi shaxsni tarbiyalashdir. Gipotetik fikrlash – bu shaxsning mavjud faktlar, hodisalar va nazariy bilimlar asosida yangi taxminlar (gipotezalar) ilgari surish, ehtimoliy natijalarni bashorat qilish hamda ularni mantiqiy tekshira olish qobiliyatidir. Gipotetik fikrlash faqat fan sohasiga oid tushuncha bo'lmay, u shaxsning butun hayotiy faoliyati – kasbiy tanlovdan tortib, ijtimoiy munosabatlargacha bo'lgan barcha sohalarda muhim o'rin tutadi. Ushbu maqolada gipotetik fikrlashni shakllantirishning ilmiy-metodik asoslari tahlil qilinadi.

Tafakkur – insonning voqelikni aks ettirishining eng yuqori shakli bo'lib, u turli darajalardan iborat. Kognitiv psixologiyada Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi gipotetik fikrlashni o'rganishda poydevor hisoblanadi.

Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi esa ta'lim jarayonida pedagogik yordam orqali talabaning ushbu tafakkur turini rivojlantirish mumkinligini asoslaydi.

Asosiy qism: Gipotetik fikrlashni shakllantirish usullari

1. Muammoli ta'lim (Problem-based learning): Muammoli ta'limda o'qituvchi echimi tayyor bo'lmagan vaziyatni o'rta tashlaydi.

- **Qo'llash bosqichlari:** Muammo qo'yish – gipotezalar ishlab chiqish – dalillar yig'ish – xulosalar tahlili.

- **Amaliy misol:** "Agar ekotizimdagi bitta tur yo'qolsa, u holda oziq-ovqat zanjiri qanday o'zgaradi?" mavzusidagi muammo echimi orqali ekologik gipotezalar ishlab chiqiladi.

2. "Agar... unda..." (What-if) fikrlash texnikasi: Bu usul mavjud tizimni sun'iy ravishda o'zgartirishni nazarda tutadi.

- **Rol:** Bu metod fikrlashning chegaralarini kengaytirib, talabani o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga majbur qiladi.

- **Amaliy misol:** "Agar elektr energiyasi narxi 10 baravar oshsa, ishlab chiqarish tizimi qanday shaklga kiradi?" – bu savol iqtisodiyot talabalarida tahliliy bashorat qilishni o'rgatadi.

3. Keys-stadi (Case study): Real hayotiy vaziyatlar tahlili orqali qaror qabul qilish ko'nikmasini rivojlantiradi.

- **Afzalliklari:** Nazariyani amaliyot bilan bog'laydi.

- **Kamchiliklari:** Keysni to'g'ri ishlab chiqish uchun katta tayyorgarlik talab etiladi.

4. Debat va munozaralar: qarama-qarshi fikrlarni himoya qilish talabani boshqa nuqtayi nazarni tushunishga va o'z gipotezasining zaif tomonlarini ko'ra bilishga o'rgatadi.

5. Loyihaviy va tadqiqotga asoslangan ta'lim (PBL & IBL): Talaba kichik tadqiqotchi rolida bo'ladi.

- **Rol:** Gipoteza - Tajriba - Natija tahlili zanjiri talabada tizimli fikrlashni shakllantiradi.

Taqqoslash va tahlil

Muammoli ta'lim va loyihaviy ta'lim ko'proq chuqur tadqiqot talab qilsa, "What-if" texnikasi darsning har qanday qismida, tezkor fikrlashni mashq qildirish uchun samaralidir. Keys-stadi esa ijtimoiy-gumanitar fanlarda, laboratoriya va tadqiqot metodlari esa aniq fanlarda yuqori natija beradi.

Amaliy tavsiyalar

O'qituvchilar uchun strategiyalar:

1. **Noaniqlik muhitini yarating:** Talabalarga barcha ma'lumotlarni bermang, ularga etishmayotgan qismlarni o'zlari taxmin qilishlari uchun imkon bering.

2. **Refleksiya:** Har bir dars oxirida talaba o'zining qaysi gipotezasi to'g'ri chiqqani va nima uchun noto'g'ri bo'lganini tahlil qilishi shart.

Xulosa. Gipotetik fikrlash – bu XXI asr ko'nikmasi bo'lib, u kelajak kadrlari uchun eng muhim intellektual resursdir. Pedagogik jarayonda muammoli ta'lim,

keys-stadi va loyihaviy yondashuvlarni oqilona integratsiya qilish orqali biz talabalarda mustaqil, tanqidiy va kreativ fikrlashni shakllantira olamiz. Gipotetik tafakkurning rivojlanishi ta'lim sifatini oshirish bilan birga, jamiyatning intellektual salohiyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xujakulov, A.K. (2024). Functional-Structural Model of Formation of Hypothetical Thinking in Students. European International Journal of Pedagogics, 5(3). <https://eipublication.com/index.php/eijp/article/view/2313>

2. Xujakulov, A.K. (2024). Pedagogical Conditions for the Formation of Hypothetical Thinking in Future Bachelors of Technical Directions. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 31, December. <https://americanjournal.org/index.php/ajper/article/view/2611>

3. Xujakulov Anvar Karomatullo o'g'li. Texnika ixtisosliklari talabalarida gipotetik tafakkurini shakllantirishning pedagogik yo'llari metodikasi. Ilm- fan va texnologiyalar. 2025 №12(1)

4. Xujakulov A. K. Texnik yo'nalishlarning bo'lajak bakalavrlarida gipotetik tafakkurni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari. МУФАЛЛИМ

ХӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ Илимий-методикалык журнал.2025 5-son 379-387bb.

5. Xujakulov Anvar Karomatullo o'g'li. Talabalarining gipotetik tafakkurini shakllantirishda innovatsion ta'lim metodlaridan foydalanish. International Journal of Education, Social Science & Humanities.Finland Academic Research Science Publishers. Volume-13| Issue-6| 2025 Published: |22-06- 2025|. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15779791>.

6. Xujakulov Anvar Karomatullo o'g'li. Bulutli operatsion tizimlar evolyutsiyasi va ularning afzalliklari. Ilm fan taraqqiyotida raqamli iqtisodiyot va zamonaviy ta'limning o'rni hamda rivojlanish omillari. Vol. 12 No. 2 (2025): <https://scientific-jl.com/ilm/article/view/28601>

7. Xujakulov Anvar Karomatullo o'g'li. Real vaqt operatsion tizimlari (rtos)ning sanoat robototexnikasidagi o'rni . Vol. 12 No. 01 (2025): ILM- FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI.

**THE ROLE OF TEACHERS IN THE LEARNING PROCESS BASED
ON MODERN METHODS**

Karshi State University Faculty of Pedagogy

3rd-year student Nuridillayeva Mardona

Annotation

This article examines the evolving role of teachers in the learning process within the framework of modern pedagogical methods. It highlights how

contemporary approaches—such as student-centered learning, problem-based instruction, cooperative activities, and the integration of digital technologies—require teachers to move beyond traditional lecturing and adopt new professional functions. The study emphasizes the teacher's roles as a facilitator, mentor, instructional designer, evaluator, and technology integrator. Special attention is given to how these roles support the development of critical thinking, creativity, communication, and emotional well-being among primary school students. The article concludes that modern teaching methods enhance learning outcomes only when teachers actively implement innovative strategies and create an engaging, inclusive, and supportive learning environment.

Keywords:

Teacher's role; modern teaching methods; student-centered learning; instructional design; facilitation; digital literacy; technology integration; cooperative learning; problem-based learning; primary education; formative assessment; learner engagement; innovative pedagogy; classroom management.

Introduction

In the twenty-first century, rapid technological development and new pedagogical innovations have significantly transformed the field of primary education. Traditional forms of teaching, where the teacher acted primarily as the main source of information, are no longer sufficient to meet the needs of modern learners. Instead, contemporary educational systems emphasize active participation, collaboration, creativity, and the development of higher-order thinking skills. These changes require teachers to adopt new roles and apply modern teaching methods that make the learning process more engaging and meaningful for young students.

Modern approaches—including student-centered learning, project-based tasks, cooperative activities, and the integration of digital tools—place the teacher at the center of instructional design and facilitation. Teachers must not only deliver content but also guide learners, design interactive experiences, monitor progress, and create an emotionally supportive classroom environment. As a result, the role of teachers has expanded, becoming more dynamic, flexible, and innovation-oriented.

Understanding how teachers function within modern pedagogical frameworks is crucial for improving the quality of primary education. This article explores the evolving responsibilities of teachers and analyzes how modern methods contribute to more effective, inclusive, and future-oriented learning experiences for young learners.

Main Body

Modern pedagogical methods have redefined the teacher's professional responsibilities, shifting the focus from traditional knowledge transmission to active facilitation of learning. One of the central roles teachers now play is that of a **facilitator**, guiding students through inquiry, exploration, and collaboration. Instead of presenting ready-made information, teachers design learning situations that encourage students to think critically, ask questions, and construct their own understanding. Methods such as problem-based learning, cooperative group work, and discovery activities depend heavily on the teacher's ability to create a stimulating and supportive environment.

Another essential role of teachers in modern education is that of an **instructional designer**. Effective teaching today requires careful planning, where lessons are structured according to students' developmental levels, individual needs, and learning styles. Teachers select appropriate strategies, choose meaningful materials, and design differentiated tasks so that every learner can progress at an appropriate pace. The incorporation of visual aids, hands-on activities, interactive games, and digital tools enables teachers to make lessons more engaging and accessible for young learners, especially in the primary grades.

The teacher also acts as a **mentor and emotional support provider**, especially in the context of primary education. Modern teaching methods emphasize not only cognitive development but also students' emotional well-being and social skills. Teachers model positive behavior, show empathy, and establish a safe classroom atmosphere in which every child feels valued and respected. Such a supportive environment strengthens students' motivation, confidence, and willingness to participate actively in the learning process. Social-emotional learning (SEL), which is integrated into many modern curricula, further enhances this aspect of the teacher's role.

In addition, teachers today must function as **technology integrators**. The rapid growth of digital resources—interactive platforms, educational apps, virtual simulations, and smartboard tools—has transformed classroom instruction. However, effective technology integration depends on the teacher's digital competence. Teachers must select appropriate technological tools, align them with learning objectives, and ensure that technology enhances rather than distracts from learning. Through thoughtful integration, digital tools can support differentiation, increase engagement, and provide new opportunities for creativity and collaboration.

Another significant responsibility of teachers in modern education is **assessment and feedback**. Instead of relying only on traditional tests, teachers apply formative assessment techniques such as observation, rubrics, portfolios, checklists, and real-time feedback. These methods help teachers identify learning

gaps early and adjust instruction accordingly. Constructive feedback enables students to monitor their progress, take responsibility for their learning, and develop a growth-oriented mindset. In primary education, where learners are still developing foundational skills, continuous assessment plays a vital role in ensuring consistent improvement.

Overall, modern teaching methods require teachers to be flexible, reflective, and innovation-driven professionals. Their role extends beyond instruction to include designing learning experiences, fostering emotional development, integrating technology, and supporting diverse learning needs. By fulfilling these responsibilities, teachers create a learning environment that prepares students not only for academic success but also for the challenges of the 21st century.

Conclusion

In conclusion, the role of teachers in the modern learning process has expanded far beyond traditional instruction. Contemporary educational approaches require teachers to act as facilitators, designers, mentors, evaluators, and technology integrators, each role contributing to a richer and more effective learning experience. By adopting student-centered and innovation-driven practices, teachers help young learners develop critical thinking, creativity, communication skills, and emotional resilience. These competencies are essential for success in an increasingly complex and fast-changing world.

Modern teaching methods also highlight the importance of differentiation, digital literacy, continuous assessment, and emotional support, especially in primary education where foundational skills and attitudes toward learning are formed. The effectiveness of these methods ultimately depends on the teacher's ability to implement them thoughtfully and consistently. Therefore, ongoing professional development, reflective practice, and openness to new strategies are crucial for teachers striving to meet the demands of 21st-century education.

Overall, teachers remain central to the learning process. When equipped with modern methods and a learner-focused mindset, they can create inclusive, engaging, and future-oriented educational environments that empower every child to reach their full potential.

References

1. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman.
2. Darling-Hammond, L., Flook, L., Cook-Harvey, C., Barron, B., & Osher, D. (2020). Implications for educational practice of the science of learning and development. *Applied Developmental Science*, 24(2), 97–140.

3. Hattie, J. (2012). *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. London: Routledge.
4. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2018). Cooperative learning: The foundation for active learning. *Active Learning in Higher Education*, 19(1), 29–38.
5. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
6. Pritchard, A. (2017). *Ways of Learning: Learning Theories and Learning Styles in the Classroom* (4th ed.). London: Routledge.
7. Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st Century Skills: Learning for Life in Our Times*. San Francisco: Jossey-Bass.
8. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
9. Williams, P., & Sheridan, S. (2010). Collaboration as one aspect of quality: A perspective from preschool. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 54(3), 245–262.

OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARIDA TEXNIK TAFAKKUR VA MUHANDISLIK FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION METODOLOGIYASI

Shukurov Elnurbek Obidjon o'g'li

Mustaqil tadqiqotchi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Email: shukurovelnur42@gmail.com

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarida texnik tafakkur va muhandislik fikrlashni rivojlantirishning innovatsion metodologiyasini ishlab chiqish hamda uning samaradorligini baholash masalalari ilmiy asosda yoritilgan.

Tadqiqot doirasida loyihaviy (PBL) va muammoli o'qitish, STEM integratsiyasi hamda raqamli texnologiyalardan foydalanishga asoslangan kompleks pedagogik yondashuv taklif etildi. O'tkazilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari davomida talabalarning nazariy bilim darajasi, tizimli tahlil qobiliyati va amaliy muhandislik ko'nikmalaridagi o'zgarishlar qiyosiy tahlil qilindi. Statistik tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, innovatsion metodologiya qo'llanilgan eksperimental guruhlarda talabalarning mustaqil qaror qabul qilish va nostandart texnik muammolarni hal etish ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'ldi. Tadqiqot yakunida oliy muhandislik ta'limi sifatini

o'zgarishda zamonaviy innovatsion texnologiyalarni o'quv jarayoniga tizimli joriy etish zarurligi dalillandi.

Kalit so'zlar: Texnik tafakkur (Asosiy ob'ekt), Muhandislik fikrlash (Asosiy kompetensiya), Innovatsion metodologiya (Tadqiqot predmeti), Oliy ta'lim muassasalari (Tadqiqot muhiti), Loyihaviy o'qitish (PBL) (Asosiy metod), Muammoli o'qitish (O'qitish shakli), STEM ta'limi (Fanlararo integratsiya), Raqamli texnologiyalar (Zamonaviy vositalar), Pedagogik tajriba-sinov (Tadqiqot usuli), Mustaqil fikrlash (Rivojlantiriladigan ko'nikma), Amaliy ko'nikmalar (Natijaviy ko'rsatkich), Fanlararo integratsiya (Metodik yondashuv), Kreativlik (Nostandart echimlar), Tizimli tahlil (Muhandislik asosi), Kasbiy kompetentlik (Yakuniy maqsad)

Kirish (Introduction)

Zamonaviy dunyoda sanoat va texnologiya rivojlanish jarayonlarining mislsiz darajada jadallashuvi texnologik faoliyatga bo'lgan talabning tubdan o'zgarishiga olib keldi. To'rtinchi sanoat inqilobi (Industry 4.0), raqamli iqtisodiyot, ishlab chiqarish jarayonlarining to'liq avtomatlashtirilishi va yuqori texnologiyali (High-tech) tizimlarning keng joriy etilishi muhandis kadrlardan nafaqat fundamental ilmiy-nazariy bilimlarni, balki chuqur tahliliy texnik tafakkur va innovatsion fikrlash ko'nikmalarini ham talab etmoqda. Biroq, bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan mutaxassislarning kasbiy tayyorgarlik darajasi ko'pincha shiddat bilan o'zgarayotgan zamonaviy ishlab chiqarish talablariga to'liq mos kelmayotgani kuzatilmoqda.

Texnik tafakkur — bu murakkab texnik ob'ektlar, jarayonlar va tizimlarning ichki funksional tuzilishini anglash, ularni tizimli tahlil qilish, virtual va real modellashtirish hamda amaliyotda samarali qo'llay olish qobiliyatidir [1, 25-bet].

Muhandislik fikrlash esa intellektual faoliyatning yuqori bosqichi bo'lib, u muammolarni tizimli tahlil qilish asosida eng samarali va optimal echimlarni ishlab chiqish, resurslarni tejash hamda kutilmagan texnik nosozliklarni bartaraf etish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalar bo'lajak muhandisning kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi.

Ilmiy manbalar va mavjud pedagogik tajribalar tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, an'anaviy o'qitish metodlari ko'p hollarda tayyor axborotlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan bo'lib, talabalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va amaliy qobiliyatlarini etarlicha rivojlantirmaydi [3, 67-bet]. Natijada, bitiruvchilar real ishlab chiqarish sharoitida duch keladigan nostandart muammolarni hal etishda qiynalmoqdalar. Bu esa oliy ta'lim tizimida fundamental nazariya va amaliy ko'nikmalar o'rtasidagi "uzilish"ni bartaraf etish zaruriyatini tug'diradi.

Shu sababli, oliy ta'lim muassasalari talabalarida texnik tafakkur va muhandislik fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik

metodologiyalarni ishlab chiqish hamda ularni ta'lim jarayoniga tizimli joriy etish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biridir. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — loyihaviy o'qitish (PBL),

STEM integratsiyasi va raqamli texnologiyalarni o'zida mujassam etgan innovatsion

modelni yaratish hamda uning samaradorligini pedagogik tajriba-sinov ishlari orqali ilmiy asoslashdan iboratdir. Ushbu yondashuv talabalarni nafaqat bilim oluvchi, balki zamonaviy muammolarga kreativ echim topuvchi ijodkor mutaxassislar qilib tayyorlashga xizmat qiladi.

2. Metodlar (Methods)

Tadqiqot jarayoni bo'lajak muhandislarning intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan kompleks ilmiy yondashuv va tizimli tahlil tamoyillari asosida olib borildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida nazariy va amaliy usullarning uyg'unligi tanlab olindi, bu esa olingan natijalarning ishonchliligi va validligini ta'minlashga xizmat qildi.

2.1. Tadqiqotda qo'llanilgan metodlar

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar majmuidan foydalanildi:

*Nazariy tahlil metodi: Muammo yuzasidan mavjud pedagogik va texnik adabiyotlar, xalqaro tajribalar hamda me'yoriy hujjatlar qiyosiy o'rganildi.

*Pedagogik eksperiment metodi: Ishlab chiqilgan innovatsion metodologiyaning amaliy samaradorligini tekshirish maqsadida maxsus o'quv sharoitlari yaratildi.

*Kuzatuv va so'rovnoma metodlari: Talabalarning dars jarayonidagi faolligi, texnik topshiriqlarga yondashuvi va metodikaga bo'lgan munosabati tizimli ravishda monitoring qilindi.

2.2. Tadqiqot ishtirokchilari

Tadqiqot oliy ta'lim muassasasining texnik yo'nalishlarida tahsil olayotgan jami 120 nafar talaba ishtirokida amalga oshirildi. Ob'ektiv natijalarga erishish uchun ishtirokchilar teng miqdorda ikki guruhga ajratildi:

1- Nazorat guruhi (60 nafar): Ushbu guruhda o'quv jarayoni an'anaviy ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar shaklida, mavjud o'quv dasturlari asosida olib borildi.

2- Eksperimental guruh (60 nafar): Bu guruhda o'qitish jarayoni biz tomonimizdan ishlab chiqilgan innovatsion metodologiya asosida tashkil etildi.

2.3. Innovatsion metodologiya mazmuni

Ishlab chiqilgan metodologiya talabalarning muhandislik tafakkurini "uyg'otish"ga qaratilgan bir necha muhim komponentlarni o'z ichiga oladi:

*Loyihaviy o'qitish (PBL): Talabalar real texnik loyihalar ustida ishlab, nazariyani amaliyot bilan bog'ladilar.

*Muammoli o‘qitish: Darslar tayyor echimlar berish emas, balki muammoli vaziyatlarni tahlil qilish orqali o‘tildi.

*STEM integratsiyasi: Fan, texnologiya, muhandislik va matematika yo‘nalishlari o‘zaro uzviy bog‘lanib, yaxlit tizim sifatida o‘qitildi.

*Raqamli va kollaborativ texnologiyalar: Talabalar zamonaviy dasturiy ta‘minotlar (SAPR tizimlari) yordamida jamoaviy muhitda (collaborative learning) ishlash ko‘nikmalarini egalladilar [5, 91-bet].

Natijalar (Results)

O‘tkazilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari va olingan empirik ma‘lumotlar oliy ta‘lim muassasalari talabalarida texnik tafakkur va muhandislik fikrlashni rivojlantirish uchun ishlab chiqilgan innovatsion metodologiyaning yuqori samaradorligini to‘liq tasdiqladi. Tadqiqot yakunida har ikki guruh ko‘rsatkichlari qiyosiy tahlil qilinganda, eksperimental guruhda sifat o‘zgarishlari yaqqol namoyon bo‘ldi.

3.1. Texnik tafakkur darajasining dinamikasi

Tadqiqotning boshlang‘ich va yakuniy bosqichlaridagi diagnostika natijalari shuni ko‘rsatdiki, eksperimental guruhda texnik tafakkuri yuqori darajaga ega bo‘lgan talabalar ulushi 28 foizdan 62 foizgacha (o‘sinh 34%) keskin ko‘tarilgan. Taqqoslash uchun, an‘anaviy metodlar asosida tahsil olgan nazorat guruhida ushbu ko‘rsatkich 30 foizdan 38 foizgacha (o‘sinh atigi 8%) o‘zgargan, xolos. Bu farq innovatsion metodologiyaning talabalarda tizimli tahlil va mantiqiy xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantirishdagi ustunligini ko‘rsatadi.

3.2. Muhandislik fikrlash ko‘nikmalarining rivojlanishi

Muhandislik fikrlashning tarkibiy qismlari bo‘yicha olingan natijalar quyidagi ijobiy o‘sinh tendensiyasini qayd etdi:

Muammoni tahlil qilish ko‘nikmasi: Talabalarning murakkab texnik vaziyatlarni qismlarga ajratish va asosiy ziddiyatni aniqlash qobiliyati 35 foizga oshdi.

Optimal echim ishlab chiqish: Muqobil variantlar ichidan eng samarali va iqtisodiy tejamkor echimni tanlash darajasi 32 foizga yaxshilandi.

Amaliy qo‘llash va modellashtirish: Nazariy bilimlarni real konstruktiv echimlarga aylantirish va raqamli modellar yaratish ko‘nikmasi eng yuqori ko‘rsatkichni — 40 foizni tashkil etdi.

3.3. Faoliyat samaradorligi va statistik ishonchlilik

Metodologiyaning joriy etilishi talabalarning o‘quv-biluv faoliyatidagi psixologik va ijtimoiy ko‘nikmalarga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi. Xususan, talabalarning mustaqil ishlash faolligi 45 foizga, loyiha ustida jamoaviy ishlash samaradorligi esa 38 foizga oshgani kuzatildi.

Olingan natijalarning matematik-statistik ishonchliligi Styudentning t-kriteriysi yordamida tekshirilganda, eksperimental va nazorat guruhlarida o'rtasidagi farq ahamiyatlilik darajasi ($p < 0,05$) bo'yicha ilmiy jihatdan asosli ekanligi aniqlandi. Bu esa qo'llanilgan kompleks yondashuv — loyihaviy o'qitish, STEM integratsiyasi va raqamli texnologiyalar uyg'unligi kutilgan natijani berganidan dalolat beradi.

4. Muhokama (Discussion)

Tadqiqot davomida olingan natijalar oliy ta'lim muassasalarida an'anaviy ta'limdan innovatsion, loyihaga asoslangan ta'lim modeliga o'tishning obyektiv zaruriyatini ko'rsatmoqda. Tajriba-sinov ishlari shuni tasdiqladiki, taklif etilgan metodologiya talabalarni shunchaki axborot qabul qiluvchi subyektdan, faol tadqiqotchi va muammolarga echim topuvchi ijodkor shaxsga aylantirdi.

4.1. Metodologik yondashuvlarning samaradorligi

Ayniqsa, loyihaviy o'qitish (PBL) va muammoli o'qitish metodlarining uyg'unligi talabalarning mustaqil fikrlash mexanizmlarini harakatga keltirdi. Real texnik loyihalar ustida ishlash jarayonida talabalar nazariy bilimlarning amaliy ahamiyatini chuqurroq angladilar. Fan, texnologiya, muhandislik va matematika

(STEM) yo'nalishlarining integratsiyalashgan holda o'qitilishi esa talabalarda muhandislik masalalariga nisbatan yaxlit va tizimli qarashni shakllantirishga xizmat qildi. M. Prince va R. Felder (2006) ta'kidlaganidek, bunday induktiv yondashuv talabalarning kognitiv faolligini oshiradi.

4.2. Raqamli texnologiyalarning o'rni

Zamonaviy raqamli texnologiyalar va SAPR (AutoCAD, SolidWorks kabi) dasturlarining o'quv jarayoniga joriy etilishi murakkab texnik jarayonlarni vizual tarzda tushunish va fazoviy tasavvurni rivojlantirish imkonini berdi. Bu esa talabalarga o'z g'oyalarini virtual makonda sinab ko'rish va xatolarni konstruksiyalash bosqichidayoq bartaraf etish ko'nikmasini berdi [6, 134-bet].

4.3. To'siqlar va cheklovlar tahlili

Shu bilan birga, tadqiqot jarayonida innovatsion metodologiyani keng ko'lamda joriy etishga to'sqinlik qiluvchi ayrim omillar ham aniqlandi:

Pedagogik kadrlar tayyorgarligi: Ayrim o'qituvchilarning innovatsion va raqamli metodlarni qo'llash bo'yicha kompetensiyalari etarli darajada emasligi kuzatildi.

Resurslar etishmovchiligi: OTMlarning moddiy-texnik bazasi, xususan, laboratoriya uskunalari va litsenziyalangan dasturiy ta'minotlar bilan ta'minlanganlik darajasi barcha bosqichlarda innovatsiyani qo'llash imkonini bermaydi.

Biroq, aniqlangan kamchiliklarga qaramay, umumiy ko'rsatkichlar taklif etilgan innovatsion metodologiyaning an'anaviy yondashuvlarga nisbatan pedagogik va amaliy jihatdan ustun ekanligini to'liq tasdiqlaydi.

Xulosa (Conclusion)

Mazkur tadqiqot natijasida oliy ta'lim muassasalari talabalarida texnik tafakkur va muhandislik fikrlashni rivojlantirishning innovatsion metodologiyasi ishlab chiqildi hamda uning samaradorligi eksperimental asosda to'liq isbotlandi. Tadqiqot davomida qo'llanilgan loyihaviy o'qitish (PBL), STEM integratsiyasi va raqamli modellastirish usullari talabalarning muhandislik masalalariga tizimli yondashish ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirdi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion metodologiya talabalarning texnik tafakkurini rivojlantirish, muhandislik intuitsiyasini shakllantirish va amaliy ko'nikmalarini

(o'rtacha 35-40% ga) yuksaltirishda eng samarali vositalardan biri ekanligi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. Karimov Anvar Abdullayevich. Texnik tafakkur asoslari. Toshkent, Fan nashriyoti, 2020. 120 bet.
2. Yo'ldoshev Bahodir Xudoyberdiyevich. Muhandislik pedagogikasi. Toshkent, O'qituvchi nashriyoti, 2019. 210 bet.
3. Azizov Sherzod Murodovich. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. Pedagogika jurnali, 2021 yil, 3-son, 65–70 betlar.
4. Xolmurodov Nodir Rustamovich. Oliy ta'lim metodikasi. Toshkent, 2018. 180 bet.
5. Thomas John William. A Review of Research on Project Based Learning. 2000 yil, 90–95 betlar.
6. Prince Michael, Felder Richard. Inductive Teaching and Learning Methods. Journal of Engineering Education, 2006 yil, 123–138 betlar.

GEOMETRIK MATERIALLARNI O'RGANISH METODIKASI: NUQTA, KESMA VA KO'PBURCHAK TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH ***Muhiddinova Sabrina***

Qarshi davlat universiteti boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs 023-48-guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda geometrik materiallarni o'qitish metodikasi, xususan nuqta, kesma va ko'pburchak tushunchalarini shakllantirish jarayoni nazariy jihatdan yoritilgan. Tadqiqotda ushbu geometrik tushunchalarni o'rgatishda ko'rgazmalilik, izchillik, amaliy

faoliyat va o'yinli metodlardan foydalanishning pedagogik ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, nuqta, kesma va ko'pburchaklarning asosiy xossalari bilan tanishtirish, ularni chizish va tasniflash orqali o'quvchilarning fazoviy tafakkuri va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Maqola boshlang'ich sinf o'qituvchilari, pedagogika yo'nalishi talabalari hamda metodistlar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: geometrik materiallar, nuqta, kesma, ko'pburchak, metodika, boshlang'ich ta'lim.

Kirish: Boshlang'ich ta'lim tizimida matematika fanini o'qitish nafaqat hisob-kitob malakalarini shakllantirish, balki o'quvchilarning mantiqiy va fazoviy tafakkurini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, geometrik materiallarni o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Geometriya elementlari orqali bolalar atrof-muhitdagi shakllar, ularning tuzilishi, o'lchami va joylashuvini anglay boshlaydilar. Bu esa ularning kundalik hayotdagi buyumlar va hodisalarni ongli ravishda idrok etishiga yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda nuqta, kesma va ko'pburchak kabi asosiy geometrik tushunchalarni shakllantirish keyingi sinflarda o'rganiladigan murakkab geometrik mavzular uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tushunchalarni o'rgatishda o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish, ko'rgazmalilik, izchillik va amaliy faoliyatga tayangan metodlardan foydalanish muhimdir. Mazkur maqolada nuqta, kesma va ko'pburchak tushunchalarini shakllantirish, ularni chizish va ayrim xossalari bilan tanishtirish metodikasi batafsil yoritiladi.

Nuqta tushunchasini shakllantirish metodikasi. Nuqta geometriyaning eng sodda va eng muhim tushunchalaridan biri hisoblanadi. Ilmiy jihatdan nuqta o'lchamga ega bo'lmagan, faqat fazodagi o'rnini ifodalovchi geometrik obyekt sifatida ta'riflanadi. Ammo boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bunday ta'rif murakkab bo'lgani sababli, nuqta tushunchasi dastlab hayotiy va ko'rgazmali misollar asosida shakllantiriladi. O'qituvchi nuqtani qalam uchining izi, doskada qo'yilgan kichik belgi, kitob sahifasidagi juda mayda nuqta orqali tushuntiradi. Bu jarayonda o'quvchilar nuqtaning hajmi yo'qligi, faqatgina joyni bildirishi haqidagi dastlabki tasavvurga ega bo'ladilar. Ko'rgazmalilik tamoyili asosida rangli bo'rlar, markerlar, magnitli doska va interaktiv taqdimotlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Nuqtani belgilash va nomlash metodik jihatdan muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarga nuqtalar odatda bosh harflar bilan belgilanishi tushuntiriladi. Bu esa ularning matematik yozuv madaniyatini shakllantiradi. Nuqtani chizish jarayonida qalamni to'g'ri ushlash, nuqtani juda katta qilmaslik, aniqlik bilan ishlashga o'rgatiladi. Nuqtaning asosiy xossalari – o'lchamga ega emasligi, kesma va shakllarning boshlanish yoki tugash nuqtasi bo'lishi – sodda tilda bayon etiladi.

O'yinli mashqlar, masalan, nuqtalardan rasm hosil qilish, berilgan rasmda nuqtalarni topish kabi topshiriqlar orqali o'quvchilarning qiziqishi oshiriladi.

Kesma tushunchasini shakllantirish va chizish metodikasi. Kesma tushunchasi nuqta tushunchasiga tayangan holda o'rgatiladi. Kesma – bu ikki nuqta bilan chegaralangan to'g'ri chiziqning bir qismi bo'lib, u aniq uzunlikka ega. Kesma tushunchasini shakllantirishda real buyumlardan foydalanish muhim metodik vosita hisoblanadi. Ip bo'lagi, tayoqcha, qalam yoki kitob cheti kesmaga qiyoslanadi. O'qituvchi doskada ikki nuqta belgilab, ularni to'g'ri chiziq yordamida tutashtiradi va hosil bo'lgan shaklni kesma deb ataydi. Bu jarayonda kesmaning boshlanish va tugash nuqtalari borligi alohida ta'kidlanadi. Kesmani chizishda chizg'ichdan to'g'ri foydalanish, qalamni tekis yuritish, aniqlik va tozalikka rioya qilish o'rgatiladi. Kesmaning muhim xossalardan biri uning o'lchanishi mumkinligidir. O'quvchilar kesmani santimetr, detsimetr kabi birliklar bilan o'lchashni o'rganadilar. Bu jarayon arifmetik bilimlar bilan bog'lanib, o'lchash va taqqoslash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Amaliy mashqlar orqali o'quvchilar bir xil va turli uzunlikdagi kesmalarni farqlashni o'rganadilar.

Ko'pburchak tushunchasini shakllantirish metodikasi. Ko'pburchak tushunchasi nuqta va kesma haqidagi bilimlarga asoslanadi. Ko'pburchak – bu ketma-ket tutashtirilgan kesmalardan tashkil topgan yopiq geometrik shakldir. Ko'pburchak tushunchasini o'rganishda real hayotdagi buyumlar muhim ahamiyatga ega. Deraza romi, daftar muqovasi, yo'l belgilaridagi shakllar bunga misol bo'la oladi. Ko'pburchakni chizish jarayonida o'quvchilar avval nuqtalarni belgilab, so'ng ularni ketma-ket tutashtiradilar. Shakl yopiq bo'lishi shartligi alohida tushuntiriladi. Dastlab uchburchak, keyinchalik to'rtburchak va boshqa ko'pburchaklar chizdiriladi. Ko'pburchakning asosiy xossalari – tomonlar soni, uchlar soni, yopiq shakl ekanligi – o'quvchilarga sodda va tushunarli tilda bayon etiladi. Shakllarni tasniflash, taqqoslash va guruhlash orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlashi rivojlanadi.

Xulosa qilib aytganda, nuqta, kesma va ko'pburchak tushunchalarini o'rganish metodikasi boshlang'ich sinf matematika ta'limining ajralmas qismi hisoblanadi. Ko'rgazmalilik, izchillik, amaliy va o'yinli metodlardan foydalanish orqali o'quvchilarda mustahkam geometrik tasavvurlar shakllanadi. Ushbu tushunchalarni to'g'ri va tizimli o'rgatish o'quvchilarning fazoviy tafakkuri, mantiqiy fikrlashi va matematik savodxonligini rivojlantiradi. Natijada o'quvchilar keyingi sinflarda murakkab geometrik mavzularni osonroq o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.

2. Alimuhamedov B., Jo'rayev R. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Bikboyeva N.U. Boshlang'ich sinf matematika darslarida geometrik materiallarni o'qitish. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
4. Karimov I., Abdullayeva M. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2019.
5. Nurmatov S. Matematika o'qitishning zamonaviy metodlari. – Toshkent: Sharq, 2021.
6. Davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim matematika fani o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.

**TA'LIM MUASSASALARIDA LIFELONG LEARNING, MICROLEARNING
VA AI TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH ORQALI O'QUV-USLUBIY
JARAYONNI RAQAMLASHTIRISH VA BOSHQARISH**

Ergashev Nuriddin G'ayratovich

Qarshi davlat texnika universiteti professori

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00

Nodirova Shaxlo Abdurahim qizi

Qarshi davlat texnika universiteti I- bosqich magistranti

Shahlonodirova2@gmail.com ; Tel: (99) 040 05 41

Annotatsiya. Maqolada ta'lim muassasalarida o'quv-uslubiy jarayonni raqamlashtirish va samarali boshqarishning yangi pedagogik yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Xususan, Lifelong Learning (uzluksiz ta'lim), Microlearning (mikro-o'qitish) va sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining pedagogik mohiyati, o'quv jarayonidagi o'rni hamda ularni amaliyotda qo'llash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Ta'kidlanishicha, ushbu texnologiyalar o'quvchilarda mustaqil bilish faoliyatini shakllantirish, pedagoglarning kasbiy yukini optimallashtirish va o'quv-uslubiy jarayonni boshqarishda yangi sifat bosqichiga olib chiqish uchun kuchli pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi. Taqdim etilgan ilmiy xulosalar pedagogika fani metodologiyasi va zamonaviy ta'lim amaliyoti hamohangligida shakllangan.

Kalit so'zlar: Lifelong Learning, Microlearning, sun'iy intellekt, raqamli ta'lim, o'quv-uslubiy jarayon, pedagogik texnologiya, adaptiv o'qitish, ta'lim sifati, raqamlashtirish.

**ЦИФРОВИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИМ
ПРОЦЕССОМ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ
ПОСРЕДСТВОМ ТЕХНОЛОГИЙ LIFELONG LEARNING,
MICROLEARNING И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА**

Эргашев Нуриддин Гайратович

Профессор Каршинского государственного

технического университета

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00

Нодирова Шахло Абдурахим кызы

Каршинский государственный

технический университет, магистрант I курса

Shahlonodirova2@gmail.com ; Tel: (99) 040 05 41

Аннотация. В статье рассматриваются новые педагогические направления цифровизации и эффективного управления учебно-методическим процессом в образовательных учреждениях. В частности,

анализируется педагогическая сущность технологий Lifelong Learning (непрерывного обучения), Microlearning (микрообучения) и искусственного интеллекта (ИИ), их роль в учебном процессе, а также возможности практического применения. Подчёркивается, что данные технологии служат мощным педагогическим инструментом для формирования у обучающихся самостоятельной познавательной деятельности, оптимизации профессиональной нагрузки педагогов и выведения управления учебно-методическим процессом на новый качественный уровень. Представленные научные выводы сформированы в гармонии с методологией педагогической науки и современной образовательной практикой.

Ключевые слова: Lifelong Learning, Microlearning, искусственный интеллект, цифровое образование, учебно-методический процесс, педагогическая технология, адаптивное обучение, качество образования, цифровизация.

DIGITALIZATION AND MANAGEMENT OF THE EDUCATIONAL-METHODOLOGICAL PROCESS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS THROUGH LIFELONG LEARNING, MICROLEARNING AND AI TECHNOLOGIES

Ergashev Nuriddin Gayratovich

Professor, Karshi State Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00

Nodirova Shakhlo Abdurahim qizi

First-year Master's student, Karshi State Technical University

Shahlonodirova2@gmail.com ; Tel: (99) 040 05 41

Abstract. The article examines new pedagogical directions for digitalization and effective management of the educational-methodological process in educational institutions. In particular, the pedagogical essence of Lifelong Learning, Microlearning and artificial intelligence (AI) technologies, their role in the learning process and possibilities of practical application are analyzed. It is emphasized that these technologies serve as a powerful pedagogical tool for developing independent cognitive activity in learners, optimizing the professional workload of educators, and bringing the management of the educational-methodological process to a new quality level. The scientific conclusions presented are formed in harmony with the methodology of pedagogical science and modern educational practice.

Keywords: Lifelong Learning, Microlearning, artificial intelligence, digital education, educational-methodological process, pedagogical technology, adaptive learning, quality of education, digitalization.

Kirish. O‘zbek pedagogikasi tarixiy jihatdan uzoq davom etadigan ma’ruza an’anasiga tayanib kelgan. Bilim beruvchi - o‘qituvchi, bilim oluvchi - o‘quvchi: bu an’anaviy ikkilik bugungi kunda katta zarba ostida. Sababi, raqamli muhitda o‘quvchi allaqachon o‘qituvchidan oldin axborotga ega bo‘lishi mumkin. Demak, zamonaviy pedagogikaning vazifasi endi «axborot uzatish» emas, balki «axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantirish»ga o‘tgan. Aynan shu burilish nuqtasida Lifelong Learning, Microlearning va sun’iy intellekt texnologiyalari pedagog uchun yangi metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi [1].

O‘zbekistonda ta’lim tizimini raqamlashtirish Prezident Sh. M. Mirziyoyev tashabbuslari bilan yangi bosqichga ko‘tarildi. «Yangi O‘zbekiston» taraqqiyot strategiyasi va «Raqamli O‘zbekiston - 2030» dasturida ta’lim muassasalarini zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash, o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish va ta’limning sifat ko‘rsatkichlarini xalqaro mezonlarga yaqinlashtirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Ammo texnologiyalarni xarid qilish - bu faqat birinchi qadam. Muhim savol shundaki: ularni pedagogik jihatdan to‘g‘ri qo‘llash qanday bo‘lishi kerak? [2].

Mazkur maqolada aynan shu savolga javob berish maqsad qilingan. Biz Lifelong Learning, Microlearning va AI texnologiyalarini pedagogika fani nuqtai nazaridan ko‘rib chiqib, ularni o‘quv-uslubiy jarayonni boshqarishda qanday tizimli qo‘llash mumkinligi to‘g‘risida ilmiy asoslangan model taklif etamiz. Tadqiqot an’anaviy ma’ruzabozlikni inkor etmaydi, balki uni raqamli muhit bilan uyg‘unlashtirishning istiqbolli yo‘llarini ko‘rsatishga intiladi [3, 4].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologik asosi sifatida uchta pedagogik yondashuv tanlandi: shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv - har bir o‘quvchining individual o‘quv yo‘li va sur‘atiga hurmat; faoliyatga asoslangan yondashuv - bilimni tayyor holda berish o‘rniga o‘quvchi uni faol izlash va qo‘llash orqali o‘zlashtiradi; hamkorlikdagi o‘qish yondashuvi - pedagog va o‘quvchi birgalikda bilish jarayonini qurishadi, AI esa bu hamkorlikni texnologik jihatdan quvvatlaydi [5, 6].

Tadqiqot ikki usulni birlashtiradi. Nazariy jihatdan 2015–2024 yillarda nashr etilgan 60 dan ortiq xalqaro ilmiy maqola, UNESCO va OECD metodologik hujjatlari, hamda O‘zbekiston ta’lim sohasidagi normativ hujjatlar tahlil qilindi. Amaliy jihatdan esa Qarshi davlat texnika universitetida «Pedagogika» va «Kasbiy ta’lim» yo‘nalishlari talabalariga o‘tkazilgan kuzatish, suhbat va so‘rovnomalar asosida ma’lumotlar to‘plandi. Shu yo‘l bilan nazariy xulosalarning amaliy tasdig‘i izlandi [7].

O‘quv-uslubiy jarayonni boshqarishning samaradorligi uchta ko‘rsatkich orqali baholandi: birinchisi - o‘quv dasturini o‘zlashtirishning sifat ko‘rsatkichi (baholash natijalari); ikkinchisi - talabaning mustaqil o‘quv faolligining darajasi;

uchinchisi - o'qituvchining pedagogik yukini optimal taqsimlash imkoniyati. Ushbu uch ko'rsatkich bir-birini to'ldiruvchi tizim sifatida o'rganildi.

Lifelong Learning: uzluksiz ta'limning pedagogik mohiyati. Lifelong Learning - bu biror muassasa yoki yoshga bog'liq bo'lmagan, insonning butun hayoti davomida bilim va ko'nikmalarini ixtiyoriy yangilab borish jarayonidir. Pedagogik jihatdan bu kontsepsiya «o'qishni sevish» hissini shakllantirishni talab etadi. Oddiy qilib aytganda: talaba universitetni bitirgandan so'ng ham o'qishda davom etishi uchun unga o'qituvchi tomonidan o'qish odatini singdirish zarur, o'qish majburiyatini emas [1, 8].

Bu yo'nalishda ta'lim muassasasi uchta vazifani bajarishi lozim. Birinchidan, rasmiy kurslar va sertifikatlar bilan birga o'qishni o'rgatish meta-ko'nikmasi - bilimni qanday izlash, qanday saralash, qanday tizimlashtirish - ni o'quv dasturiga kiritish. Ikkinchidan, talabani ochiq onlayn kurslar (Coursera, edX, Moodle) bilan tanishtirib, mustaqil o'qish madaniyatini mustahkamlash. Uchinchidan, pedagogning o'zi ham uzluksiz o'qish namunasini ko'rsatib, bu jarayonni sinf muhitida aks ettirishi - ya'ni «men ham siz bilan birga o'rganmoqdaman» tafakkurini ochiq namoyish etishi. LLL ning muvaffaqiyatli ishlashi uchun shaxsiy motivatsiya asosiy omil ekanligi pedagogika tadqiqotlarida qayta-qayta tasdiqlangan [2, 6].

Microlearning: qisqa formatning katta pedagogik kuchi. Microlearning - o'quv materialini 3 dan 10 daqiqagacha bo'lgan maqsadli kichik bo'laklarga ajratib taqdim etish texnologiyasidir. Bu yondashuv kognitivistik psixologiyaning «ishlov berish hajmi» (cognitive load) nazariyasiga tayanadi: inson miyasi bir vaqtda cheklangan miqdordagi yangi axborotni samarali qayta ishlaydi. Uzoq ma'ruzalar esa ko'pincha bu chegarani oshirib yuboradi va natijada materialning katta qismi yo'qoladi [3, 9].

Microlearningning pedagogik afzalligi shundaki, har bir modul bitta aniq o'quv natijasiga - bitta tushuncha, bitta ko'nikma, bitta muammo echimi - ga yo'naltiriladi. Natijada talaba qaysi mavzuni bilishi, qaysi mavzuni bilmasligini aniq sezadi. Bu esa o'z-o'zini nazorat qilish va o'quv maqsadlarini mustaqil belgilash ko'nikmalarini rivojlantiradi - LLL ning muhim tarkibiy qismlaridan biri. Bundan tashqari, qisqa formatdagi kontent smartfon orqali metro, avtobus yoki tushlik paytida ham o'qilishi mumkin, bu esa uzluksiz ta'lim g'oyasini kundalik hayotga tabiiy singdiradi [7, 10].

Ta'lim muassasasida Microlearning ni joriy etish deganda avvalambor o'qituvchilarning kontent yaratish ko'nikmasi rivojlantirilishi lozim. Uzoq ma'ruzani qisqa modullarga bo'lish - bu shunchaki qisqartirish emas, balki har bir qismning mustaqil pedagogik qiymatini aniqlab olish demakdir. Bu jarayon

o'qituvchidan mavzu bo'yicha chuqur metodologik tahlil talab qiladi va mohiyatan uning kasbiy kompetensiyasini ham oshiradi.

Sun'iy intellekt: pedagogika uchun vosita, o'qituvchi uchun hamkor.

Sun'iy intellekt texnologiyalari ta'lim sohasida ko'pincha noto'g'ri tushuniladi: ko'plar uni «o'qituvchini almashtiradigan» vosita sifatida qo'rqadi. Pedagogika fanining pozitsiyasi boshqacha: AI - bu o'qituvchining vaqtini tejab, energiyasini asosiy ijodiy vazifaga - muloqot, tafakkur va tarbiyaga - yo'naltirishga yordam beruvchi intellektual yordamchi. Baholash, uy vazifalarini tekshirish, individual topshiriqlar tanlash kabi rutin pedagogik ishlarni AI bajarishi mumkin, o'qituvchi esa bu vaqtni talaba bilan jonli muloqotga sarflaydi [4, 8].

Pedagogik jihatdan AI ning eng muhim xususiyati - adaptivlik. An'anaviy ta'limda barcha talabalar bir xil dastur bo'yicha bir xil tezlikda o'qiydi, bu esa kuchli talabalar uchun zerikarli, zaif talabalar uchun charchatuvchi bo'ladi. AI asosidagi adaptiv tizimlar esa har bir talabaning javoblarini tahlil qilib, unga mos qiyinlik darajasidagi topshiriqlar va Microlearning modullarini avtomatik tavsiya qiladi. Shunday qilib, bir sinfda 30 talaba bo'lsa ham, aslida 30 ta individual o'quv yo'li ishlaydi [9, 11].

O'quv-uslubiy jarayonni boshqarish nuqtai nazaridan esa AI muhim tahliliy ma'lumotlar beradi: qaysi mavzuda eng ko'p xato qilinmoqda, qaysi o'quvchi qachon o'qish faolligini yo'qotmoqda, qaysi kontent eng kam o'zlashtirilmoqda. Bu ma'lumotlar pedagog uchun darsni rejalashtirish, metodikani tuzatish va o'quv dasturini yangilash uchun real dalil bo'lib xizmat qiladi - pedagogik qarorlar endi intuitsiyaga emas, ma'lumotga asoslanadi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqot jarayonida o'tkazilgan kuzatish va suhbatlar shuni ko'rsatdiki, talabalar orasida «nima uchun bu mavzuni o'rganishim kerak?» savoli eng kam javob topadigan savol bo'lib qolmoqda. Buning sababi shundaki, ko'p hollarda o'quv-uslubiy jarayon mazmun va amaliy hayot o'rtasidagi ko'prikn qurib bormaydi. Lifelong Learning tamoyili esa aynan shu ko'prikn qurish uchun kerak: o'quv materialining kelajakdagi kasbiy faoliyat bilan bog'liqligi ko'rsatilganda, talabaning o'quv motivatsiyasi sezilarli ortishi tasdiqlangan [6, 10].

Microlearning modullarini sinab ko'rgan o'qituvchilar qayd etdiki, talabalar qisqa video va interaktiv topshiriqlarni an'anaviy darslikka nisbatan 2–3 marta tezroq o'qiydi va topshiriqlarni o'z vaqtida topshirish foizi oshadi. Shu bilan birga muhim pedagogik muammo ham aniqlandi: talabalar qisqa formatga o'rganib qolib, «uzoq o'ylashni» talab etadigan chuqur analitik topshiriqlardan qochish tendensiyasini namoyon etdi. Bu holat Microlearning ni yagona o'qitish usuli sifatida emas, balki an'anaviy chuqur o'qish bilan uyg'un holda qo'llash zarurligini ko'rsatadi - bu esa pedagogik muvozanat masalasidir [3, 7].

AI vositalaridan foydalangan o'qituvchilar esa eng ko'p quyidagi muammoni qayd etdi: raqamli savodxonlik darajasining etarli emasligi. Bu muammo nafaqat talabalar, balki pedagoglarning o'zida ham mavjud. Demak, AI ni o'quv-uslubiy jarayonga joriy etishdan avval pedagoglarga maxsus metodik tayyorgarlik talab etiladi - texnik ko'rsatma emas, balki «bu vosita bilan pedagogik maqsadga qanday erishaman?» savoliga aniq javob beruvchi uslubiy trening. O'zbekiston sharoitida bu masala hali etarli darajada ishlanmaganligini aytish kerak [2, 11].

Uch texnologiyaning kompleks qo'llanilishi natijasida eng sezilarli o'zgarish o'quvchilarda mustaqil o'quv faoliyati ko'nikmalarining o'sishi bo'ldi. Lifelong Learning qilishga intilish - motivatsiya; Microlearning - istalgan vaqtda o'rganish imkoniyati; AI - maqsadni tezroq topish yo'li: bu uchlik birgalikda talabani passiv axborot qabul qiluvchidan faol bilim quruvchiga aylantirishning qulay pedagogik muhitini yaratmoqda. Ushbu natija zamonaviy pedagogikaning asosiy maqsadi - o'quvchining subyektivligini shakllantirish - bilan to'liq uyg'un keladi [5, 8].

Xulosa. Lifelong Learning, Microlearning va AI texnologiyalari ta'lim muassasalarida o'quv-uslubiy jarayonni raqamlashtirish uchun alohida-alohida ham samarali, birga ishlatilanda esa yanada kuchli pedagogik vosita bo'lib xizmat qilishi aniqlandi. Biroq ularning pedagogik samarasi faqat texnologiyaning o'ziga bog'liq emas - uni kim, qanday maqsadda va qanday metodologik asosda qo'llashiga ham bog'liq. Texnologiya vosita, pedagog esa yo'naltirgich bo'lib qolishi shart.

Tadqiqot asosida quyidagi ilmiy xulosalar ishlab chiqildi: birinchidan, Lifelong Learning tamoyilini ta'lim jarayoniga singdirish faqat raqamli platformalar orqali emas, avvalo pedagogning o'zi misol orqali - doimiy o'qish madaniyatini namoyish etish orqali amalga oshiriladi; ikkinchidan, Microlearning an'anaviy chuqur o'qish bilan muvozanatda qo'llangandagina to'liq pedagogik natija beradi, aks holda talabada yuzaki o'zlashtirishga moyillik kuchayishi xavfi mavjud; uchinchidan, AI ning pedagogik qiymati avtomatlashtirish imkoniyatlarida emas, balki o'quvchi haqida to'plangan ma'lumotlarni pedagogik qaror qabul qilishga aylantirish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Amaliy tavsiyalar sifatida quyidagilar taklif etiladi: oliy ta'lim muassasalarida Microlearning formatidagi kontent yaratish bo'yicha o'qituvchilar malakasini oshirish treninglari tizimli ravishda yo'lga qo'yilsin; AI vositalarini pedagogik jarayonga joriy etishdan oldin uslubiy tayyorgarlik bosqichi majburiy belgilangan bo'lsin; Lifelong Learning tamoyili barcha fan dasturlarining maqsad va vazifalar qismiga rasmiy kiritilsin; talabaning mustaqil o'quv faoliyatini raqamli muhitda kuzatish va baholash mezonlari ishlab chiqilib, o'quv reytingiga qo'shimcha ko'rsatkich sifatida kiritilsin.

Kelgusida ushbu uch texnologiyaning o‘zaro pedagogik sinergiyasini o‘rganish, shuningdek ularning turli ta’lim bosqichlari - maktab, o‘rta maxsus va oliy ta’lim - da qo‘llanilishining o‘ziga xos pedagogik xususiyatlarini aniqlashtirish istiqbolli ilmiy yo‘nalish sifatida tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Delors, J. Learning: The Treasure Within. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century. Paris: UNESCO Publishing.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi «2022–2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida» gi Farmoni. Toshkent, 2022.
3. Hug, T. Micro learning and narration: Exploring possibilities of utilization of narrations and storytelling for the designing of micro units and didactical microlearning arrangements. MIT Open Access Articles. Cambridge.
4. Seldon, A., & Abidoye, O. (2018). The Fourth Education Revolution. University of Buckingham Press.
5. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
6. Knowles, M. S., Holton, E. F., & Swanson, R. A. (2015). The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development (8th ed.). Routledge.
7. Dolasinski, M. J., & Reynolds, J. (2020). Microlearning: A new learning model. Journal of Hospitality & Tourism Research, 44(3), 551–561.
8. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. Pearson Education. London.
9. Sweller, J. Cognitive load during problem solving: Effects on learning. Cognitive Science, 12(2), 257–285.
10. Bersin, J. (2004). The Blended Learning Book: Best Practices, Proven Methodologies, and Lessons Learned. Pfeiffer.
11. UNESCO (2021). Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. Report from the International Commission on the Futures of Education. Paris: UNESCO.

TEXNIK INGLIZ TILINI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

G.Sh.Doniyorova

QarDU mustaqil tadqiqotchi,

ANNOTATSIYA. Mazkur tadqiqotda texnik ingliz tilini o‘qitish jarayonida raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlari, ularning

pedagogik samaradorligi hamda metodik asoslari kompleks va tizimli yondashuv asosida tahlil etiladi. Shuningdek, zamonaviy raqamli ta'lim muhitida mazkur vositalarning talabalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayoniga ko'rsatadigan ta'siri nazariy va amaliy jihatdan asoslanadi. Tadqiqot natijalari texnik yo'nalishdagi talabalar uchun ingliz tilini o'qitishda LMS platformalari, simulyatsion modellar hamda interaktiv raqamli resurslarning didaktik ahamiyati yuqori ekanligini empirik jihatdan tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: texnik ingliz tili, raqamli ta'lim texnologiyalari, kommunikativ kompetensiya, LMS tizimlari, simulyatsion modellashtirish, interaktiv didaktik vositalar, aralash ta'lim (blended learning).

Kirish. Globallashuv sharoitida texnik sohalarda faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun ingliz tilini bilish kasbiy kompetensiyaning muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Xususan, texnik ingliz tili (English for

Technical Purposes) muhandislik, avtomobilsozlik, axborot texnologiyalari hamda sanoat ishlab chiqarishi kabi yo'nalishlarda kasbiy kommunikatsiyani ta'minlovchi asosiy lingvistik vosita hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda an'anaviy o'qitish metodlari talabalarning real kasbiy-kommunikativ ehtiyojlarini to'liq qondira olmasligi qayd etiladi. Shu bois ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish zarurati ortib bormoqda. Raqamli ta'lim vositalari nafaqat bilimlarni uzatish funksiyasini bajaradi, balki interaktiv muloqotni rivojlantirish, mustaqil o'quv faoliyatini faollashtirish hamda real kasbiy vaziyatlarni virtual muhitda modellashtirish imkoniyatlarini ham kengaytiradi.

Adabiyotlar tahlili. So'nggi yillarda raqamli ta'lim texnologiyalarining til o'qitishdagi didaktik imkoniyatlari ko'plab tadqiqotlarda o'rganilgan. Ijtimoiy konstruktivistik yondashuvga ko'ra, bilimlar ijtimoiy interaksiya jarayonida shakllanadi (Vygotsky, 1978), shu bois raqamli ta'lim muhitlari kommunikativ o'zaro ta'sirni kuchaytiruvchi vosita sifatida talqin etiladi. Blended learning modeli an'anaviy va raqamli ta'lim shakllarini integratsiyalash orqali o'quv jarayonining moslashuvchanligi va samaradorligini oshiradi (Graham, 2006). CALL (Computer

Assisted Language Learning) yondashuvi esa kompyuter texnologiyalaridan foydalanib til kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishning metodik asoslarini belgilaydi (Levy, 1997).

Natijalar. Raqamli ta'lim muhitida LMS (Learning Management System) tizimlaridan foydalanish o'quv jarayonining tashkiliy, didaktik va nazorat komponentlarini integratsiyalash orqali talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini sezilarli darajada faollashtiradi. LMS platformalari (masalan, Moodle, Google

Classroom) orqali beriladigan topshiriqlar o'quv materiallarining tizimli taqdim etilishi, avtomatlashtirilgan baholash hamda individual o'quv

traektoriyasini shakllantirish imkonini beradi. Natijada talabalar o'zlashtirish jarayonini mustaqil boshqarish (self-regulated learning) ko'nikmalarini rivojlantiradi hamda akademik natijadorlik darajasi oshadi. Bundan tashqari, LMS tizimlarida interaktiv

topshiriqlar, forum muhokamalari va onlayn testlar orqali talabalarning bilimni mustahkamlash jarayoni doimiy monitoring qilinadi, bu esa o'qitishning diagnostik samaradorligini kuchaytiradi.

Avtomobilsozlik ta'lim yo'nalishi uchun yaratilgan <http://english-auto-engineering.netlify.app>

ta'lim platformamizni misol keltiradigan bo'lsak unda

amaliy ingliz tili mashg'ulotlarida mavzuni mustahkamlash uchun bir qancha interaktiv mashq va topshiriqlar, texnik lug'at, video va audio mashg'ulotlar jamlangan. Quyida ulardan namuna sifatida keltiramiz.

Raqamli ta'lim texnologiyalarining integratsiyasi natijasida talabalar o'rtasida ingliz tilida kommunikativ faollik sezilarli darajada oshgani kuzatiladi.

Eksperimental kuzatuvlar natijasiga ko'ra, raqamli vositalar asosida tashkil etilgan o'quv jarayonida og'zaki va yozma muloqot faolligi 30–40 % gacha ortganligi aniqlangan. Bu holat raqamli muhitning interaktivligi, real vaqt rejimida fikr almashish imkoniyati hamda autentik kommunikativ vaziyatlarni yaratish bilan izohlanadi (Warschauer & Healey, 1998). Natijada talabalar nafaqat til bilimlarini egallaydi, balki ularni real kasbiy muloqot sharoitida qo'llash kompetensiyasini ham rivojlantiradi. Raqamli ta'lim texnologiyalarining texnik ingliz tilini o'qitish jarayoniga integratsiyasi bir qator didaktik va metodik afzalliklarni yuzaga keltiradi. Jumladan, ular o'quv jarayonini individuallashtirish imkonini berib, har bir talabaning bilim darajasi, o'zlashtirish tezligi va kognitiv xususiyatlariga moslashgan ta'lim traektoriyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Multimedia resurslar (video, audio, interaktiv grafik materiallar) o'quvchilarda multimodal idrokni faollashtirib, vizual va audial o'rganish kanallarini birgalikda rivojlantiradi.

Bu esa til materialini chuqurroq va barqarorroq o'zlashtirishga olib keladi. Bundan tashqari, raqamli platformalar mustaqil ta'lim faoliyatini qo'llab-quvvatlab, talabalarda o'z-o'zini boshqarish (self-regulated learning) ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, amaliyotda ayrim cheklov va muammolar ham kuzatiladi. Xususan, internet infratuzilmasining etarli darajada rivojlanmaganligi ta'lim jarayonining uzluksizligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, o'qituvchilarning raqamli kompetensiya darajasi etarli bo'lmaganda, raqamli vositalardan samarali foydalanish darajasi pasayadi. Yana bir muhim muammo — texnik vositalardan noto'g'ri yoki maqsadsiz foydalanish bo'lib, bu o'quv jarayonining didaktik samaradorligini kamaytirishi mumkin.

Xulosa. Demak, raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish tizimli, bosqichma-bosqich va metodik jihatdan asoslangan yondashuvni talab etadi. Bunda texnik infratuzilmani rivojlantirish, o'qituvchilarning raqamli- pedagogik kompetensiyasini oshirish hamda didaktik jihatdan asoslangan raqamli resurslardan foydalanish muhim omillar sifatida e'tiborga olinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Chapelle, C. A. (2003). English Language Learning and Technology: Lectures on Applied Linguistics in the Age of Information and Communication Technology. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
2. Graham, C. R. (2006). Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions. In Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. San Francisco: Pfeiffer.
3. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Levy, M. (1997). Computer-Assisted Language Learning: Context and Conceptualization. Oxford: Oxford University Press.
5. Conceptualization. Oxford: Oxford University Press. Stockwell, G. (2010). Using mobile phones for vocabulary activities: Examining the effect of platform. Language Learning & Technology, 14(2), 95–110.

ELEKTRON TA'LIM RESURSLARI VA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI VA OQILONA FOYDALANISH YO'LLARI

Umirov Azamat Abdinazarovich

Qarshi DU, Pedagogika fakulteti, Boshlang'ich ta'lim kafedrası PhD, v.b. dotsenti
Annotatsiya

Ushbu maqolada raqamli ta'lim muhitining zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni, elektron ta'lim resurslari va sun'iy intellekt texnologiyalarining didaktik imkoniyatlari hamda ulardan samarali va oqilona foydalanish yo'llari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida ushbu texnologiyalarni qo'llash samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, elektron resurslar, sun'iy intellekt, pedagogik texnologiya, innovatsiya, adaptiv ta'lim, raqamli kompetensiya.

XXI asrda ta'lim tizimi jadal rivojlanayotgan raqamli texnologiyalar ta'siri ostida tubdan yangilanmoqda. Ayniqsa, raqamli ta'lim muhitining shakllanishi o'quv jarayonini tashkil etishning mutlaqo yangi modelini yuzaga keltirdi. Endilikda bilim olish an'anaviy auditoriya bilan cheklanib qolmay, virtual platformalar, elektron resurslar va sun'iy intellekt asosidagi tizimlar orqali uzluksiz

davom etmoqda. Biroq, texnologiyalarni joriy etishning o'zi yetarli emas. Muhimi — ulardan **samarali va oqilona foydalanish**dir. Chunki texnologiya maqsad emas, balki ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi vositadir. Shu jihatdan mazkur maqolada raqamli ta'lim muhitida elektron resurslar va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning eng maqbul yo'llari tahlil qilinadi. Raqamli ta'lim muhiti — bu o'qituvchi va talaba o'rtasidagi interaktiv hamkorlikni ta'minlovchi, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan integratsiyalashgan tizimdir. Ushbu muhit quyidagi xususiyatlarga ega:

- moslashuvchanlik va individuallashtirish imkoniyati
- o'quv materiallarining keng qamrovi
- interaktivlik va tezkor aloqa
- mustaqil ta'limni qo'llab-quvvatlash

Raqamli muhitda ta'lim jarayoni nafaqat bilim berishga, balki talabada mustaqil fikrlash, muammo yechish va axborotni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Elektron ta'lim resurslarining didaktik imkoniyatlari

Elektron ta'lim resurslari o'quv jarayonining samaradorligini oshiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Ular quyidagi afzalliklarga ega:

Birinchidan, elektron resurslar o'quv materiallarini vizual va interaktiv shaklda taqdim etish imkonini beradi. Masalan, animatsiyalar, videodarslar va simulyatsiyalar murakkab tushunchalarni oson o'zlashtirishga yordam beradi.

Ikkinchidan, ular talabalar uchun mustaqil ta'lim olish imkoniyatini kengaytiradi. Talaba o'ziga qulay vaqtda va tezlikda bilim olishi mumkin.

Uchinchidan, elektron testlar va baholash tizimlari bilimni tezkor aniqlash va tahlil qilish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, elektron resurslardan noto'g'ri foydalanish — masalan, faqat tayyor materiallarga tayanish — talabaning ijodiy fikrlashiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli ularni maqsadga muvofiq qo'llash muhimdir.

Sun'iy intellekt texnologiyalari ta'lim tizimiga yangi imkoniyatlar olib kirmoqda. Ularning eng muhim jihatlaridan biri — ta'lim jarayonini individuallashtirishdir.

Sun'iy intellekt yordamida:

- har bir talaba uchun mos o'quv dasturi shakllantiriladi
- bilim darajasi avtomatik tahlil qilinadi
- o'quv jarayoniga mos tavsiyalar beriladi

Masalan, aqlli tizimlar talabaning xatolarini aniqlab, unga qo'shimcha mashqlar tavsiya etishi mumkin. Bu esa o'quv samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Bundan tashqari, virtual yordamchilar (chatbotlar) talabalar savollariga tezkor javob berib, o'qituvchining yuklamasini kamaytiradi. Raqamli ta'lim vositalaridan samarali foydalanish uchun quyidagi pedagogik yondashuvlar muhim hisoblanadi:

1. Maqsadga yo'naltirilganlik Har qanday texnologiya aniq didaktik maqsad asosida qo'llanilishi kerak. Texnologiya tanlashda "nima uchun?" degan savolga javob bo'lishi zarur.

2. Integratsiyalashgan yondashuv An'anaviy va raqamli metodlarni uyg'unlashtirish eng samarali natijani beradi. Faqat texnologiyaga tayanish yetarli emas.

3. Talabaga yo'naltirilgan ta'lim Raqamli vositalar har bir talabaning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda qo'llanilishi lozim.

4. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish Talabalar tayyor javoblarni qabul qilish bilan cheklanib qolmasdan, ularni tahlil qilishga o'rgatilishi kerak.

5. Axborot madaniyati va etik me'yorlar Sun'iy intellektdan foydalanishda akademik halollik, plagiatdan qochish va axborot xavfsizligi masalalariga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta'lim muhitida elektron ta'lim resurslari va sun'iy intellekt texnologiyalaridan samarali va oqilona foydalanish ta'lim sifatini oshirishning muhim omilidir. Ushbu texnologiyalar o'quv jarayonini individuallashtirish, interaktivligini oshirish va bilimni chuqur o'zlashtirish imkonini beradi. Biroq ularni to'g'ri tanlash va maqsadga muvofiq qo'llash hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bois pedagoglar va talabalar raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishi, texnologiyalardan ongli foydalanish madaniyatini shakllantirishi zarur. Kelajakda ta'lim tizimi yanada raqamlashtirilishi kutilmoqda. Bu esa sun'iy intellekt va elektron resurslarning ahamiyatini yanada oshiradi hamda yangi ilmiy izlanishlar uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. *Education in a Digital World*. Paris: UNESCO Publishing, 2023.
2. OECD. *Digital Education Outlook 2023: Towards Smart and Inclusive Learning Systems*. Paris, 2023.
3. World Bank. *Digital Technologies in Education*. Washington, DC, 2022.
4. A.Umirov Boshlang'ich sinflarda axborot texnologiyalari. Darslik. Qarshi. 2024.
5. Google Classroom platformasi rasmiy sayti: <https://classroom.google.com>
6. Sun'iy intellekt asoslari va ta'limdagi qo'llanilishi. Ilmiy maqolalar to'plami, 2023.

Boshlang'ich ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari

Uroqova Go'zal Azamat qizi

Qarshi Davlat Universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Kazakova Marhabo Qudratovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari tahlil qilinadi. Xususan, o'quvchilarga individual yondashuvni ta'minlash, o'qituvchilarning ish faoliyatini optimallashtirish hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish masalalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, boshlang'ich ta'lim, innovatsion texnologiyalar, individual yondashuv, raqamli ta'lim.

Аннотация: В данной статье анализируются преимущества использования технологий искусственного интеллекта в системе начального образования. В частности, рассматриваются вопросы обеспечения индивидуального подхода к учащимся, оптимизации профессиональной деятельности учителей, а также повышения эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: искусственный интеллект, начальное образование, инновационные технологии, индивидуальный подход, цифровое образование.

Abstract: This article analyzes the advantages of using artificial intelligence technologies in primary education. In particular, it examines issues such as providing an individualized approach to students, optimizing teachers' professional activities, and improving the efficiency of the educational process.

Keywords: artificial intelligence, primary education, innovative technologies, individualized approach, digital education.

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalariga, xususan ta'lim tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalari ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish, uning samaradorligini oshirish hamda o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishda muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Boshlang'ich ta'lim bosqichi esa shaxsning intellektual, ijtimoiy va psixologik rivojlanishida asosiy poydevor hisoblanganligi sababli, aynan ushbu davrda ilg'or texnologiyalarni joriy etish alohida ahamiyat kasb etadi. Sun'iy intellekt texnologiyalarining boshlang'ich ta'limdagi eng muhim afzalliklaridan biri o'quvchilarga individual yondashuvni ta'minlash imkoniyatidir. Ma'lumki, har bir o'quvchining bilim darajasi, o'zlashtirish tezligi va qiziqishlari turlicha bo'ladi. An'anaviy ta'lim tizimida barcha o'quvchilarga bir xil yondashuv qo'llanilishi

ularning ayrimlarida bilimni to'liq o'zlashtira olmaslik holatlarini keltirib chiqaradi. Sun'iy intellekt asosidagi adaptiv ta'lim tizimlari esa o'quvchining faoliyatini tahlil qilib, unga moslashtirilgan topshiriqlar va o'quv materiallarini taqdim etadi. Natijada o'quvchilar bilimlarni o'z imkoniyatlariga mos ravishda bosqichma-bosqich o'zlashtiradi, bu esa ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, sun'iy intellekt texnologiyalari o'qituvchilarning kasbiy faoliyatini sezilarli darajada optimallashtiradi. Jumladan, test va nazorat ishlarini avtomatik tekshirish, o'quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, ularning rivojlanish dinamikasini kuzatish kabi jarayonlar sun'iy intellekt yordamida tezkor va aniq amalga oshiriladi. Bu esa o'qituvchilarga ortiqcha vaqt sarfini kamaytirib, ularning asosiy e'tiborini o'quvchilar bilan bevosita ishlash, ularni qo'llab-quvvatlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga qaratish imkonini beradi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt asosidagi texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada interaktiv va qiziqarli qilish imkonini beradi. Zamonaviy dasturlar, o'yin elementlari, virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari orqali o'quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etadi. Bu esa ularning darsga bo'lgan qiziqishini oshirib, mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun vizual va interaktiv vositalarning ahamiyati katta bo'lib, ular orqali murakkab tushunchalarni ham oson va tushunarli shaklda yetkazish mumkin. Yana bir muhim jihat shundaki, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarda raqamli savodxonlikni shakllantirishga xizmat qiladi. Sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'lim tizimiga joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumlada maktablarda texnik jihozlarning yetarli darajada rivojlanmaganligi, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarining pastligi, ma'lumotlar xavfsizligi bilan bog'liq xavflar hamda texnologiyalarga haddan tashqari bog'liqlik kabi omillar bu jarayonda muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Shu sababli sun'iy intellektdan foydalanishda muvozanatni saqlash, pedagogik yondashuvni unutmaslik hamda texnologiyani yordamchi vosita sifatida qo'llash muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uning samaradorligini oshirish va o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashda katta imkoniyatlar yaratadi. U o'quvchilarga individual yondashuvni ta'minlaydi, o'qituvchilar faoliyatini yengillashtiradi, ta'lim jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi hamda zamonaviy ko'nikmalarni shakllantiradi. Kelajakda sun'iy intellekt texnologiyalarining yanada rivojlanishi ta'lim tizimini yangi bosqichga olib chiqishi shubhasiz, biroq undan oqilona va maqsadga muvofiq foydalanish eng muhim vazifa bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim tizimini rivojlantirishga oid qarorlari va farmonlari.
- 2.O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari asoslari. – Toshkent, 2021.
- 3.Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
- 4.Zamonaviy pedagogika va axborot texnologiyalari bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2022.
- 5.Uroqova. G. "The Impact of globalization on the education system" -2024

***BOSHLANG‘ICH TA’LIM ONA TILI DARSLARIDA TA’LIMY
DIKTANTLARNI TASHKIL ETISH METODIKASI***

Yo‘ldoshev Nazar

Osiyo texnologiyalar universiteti katta o‘qituvchisi

Baxriyeva Charos

Osiyo texnologiyalar universiteti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida, xususan 3-sinf ona tili darslarida ta’limiy diktantlarni tashkil etishning metodik asoslari, ularning o‘quvchilar savodxonligini rivojlantirishdagi o‘rni hamda “Diktantlar to‘plami (1–4-sinflar)” kitobidan foydalanish usullari yoritilgan. Ta’limiy diktantlar o‘quvchilarning imlo qoidalarini mustahkamlash, yozma nutqini rivojlantirish hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: ta’limiy diktant, diktantlar orqali o‘quvchilar eshitgan matnni to‘g‘ri yozish, ona tili darsi, savodxonlik, imlo, yozma nutq.

Boshlang‘ich ta’lim tizimi o‘quvchilarda savodxonlikni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, ona tili darslari orqali o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, imlo qoidalarini o‘rgatish hamda fikrni aniq ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirish amalga oshiriladi. 1- sinfning ikkinchi yarmiga kelib o‘quvchilar o‘qish va yozish malakalarini ma’lum darajada egallagan bo‘ladilar. bu vaqtdan boshlab o‘quvchilarning yozma savodxonligini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda ta’limiy diktantlardan foydalanish eng samarali pedagogik usullardan biridir.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun ta’limiy diktant darslarini tashkil etishda “Diktantlar to‘plami” metodik qo‘llanmasi asosiy metodik manba hisoblanadi. Metodik qo‘llanmada qayd etilganidek ta’limiy diktantlar orqali o‘quvchilar eshitgan matnni to‘g‘ri yozish, imlo qoidalarini amaliyotda qo‘llash va

matn mazmunini tushunishga o'rganadilar. Ona tili darslari jarayonida o'quvchilarning yozma savodxonligini oshirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda imlo qoidalarini o'zlashtirish jarayoni o'quvchilarning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga ham ta'sir ko'rsatadi.

Ta'limiy diktantlar o'quvchilarning savodxonligini oshirish, diqqatini rivojlantirish va yozma nutq malakasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli ona tili darslarida ta'limiy diktant darslarini samarali tashkil etish dolzarb masalalardan biridir. Tahlillarimiz shuni ko'rsatdiki, ona tili darslarida ta'limiy diktantlarni uzluksiz tashkil qilish oquvchilarda inloviy savodxonlikni oshirishda ancha samara beradi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, o'quvchi diktant yozishda so'zning harfiy ifodasini ko'rmay, eshitish orqali tovushlar majmuasini tasavvur etadi, tovushlarni harflar bilan almashlab yozadi. Bunda ruhiy va jismoniy jarayonning birgalikda kechishi so'zlar shaklining bola xotirasida mustahkamlanib borishiga imkon beradi. Shuning uchun ham diktant imlo o'rgatishda, o'z tabiatiga ko'ra, to'la ta'limiy yozma ish hisoblanadi.

Ta'limiy diktantlarni o'tkazish vaqtini, o'rnini, turini o'qituvchining o'zi belgilaydi. Ta'limiy diktantlar uchun darsning ma'lum bir qismi (5-10 daqiqasi), ba'zan bir dars ajratiladi. Bu diktant o'quvchilar bilimini mustahkamlash maqsadida o'tkaziladi. Ta'limiy diktantda o'qituvchi o'quvchilarga o'rgatilayotgan hodisaning imlosini bir necha tahlil usullaridan foydalanib tushuntiradi, o'quvchilar so'zlarni to'g'ri yozishlariga ishonch hosil qilgach, uni yozishga ruxsat beradi. Har qanday yo'l bilan xatoning oldini olish chorasi ko'riladi. Masalan, 1-sinfda a va o unlilari o'rganilayotgan darsda bo'g'in-tovush, tovush- harf tahlili o'tkaziladi. Baho, bahor so'zlarining birinchi bo'g'inida a harfi yozilishini o'quvchilar bilib olgach, o'quvchilardan biri shu so'zlarni xattaxtaga yozadi. So'ng so'z o'chirib tashlanadi, shundan keyin aytib turib yozdiriladi.

Ta'limiy diktantlar tashkil etish va bajarilish usuliga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Ta'kidiy diktant. 2. O'z diktant yoki yoddan yozuv diktanti. 3. Izohli diktant. 4. Saylanma diktant. 5. Erkin diktant. 6. Rasm diktant. 7. Lug'at diktant. 8. Ijodiy diktant.

Bu diktant turlari o'quvchilarning turli nutqiy ko'nikmalari va imloviy savodxonlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ta'limiy diktantlarni o'tkazishda quyidagi bosqichlarga amal qilish maqsadga muvofiq.

-Tayyorlov bosqichi: O'qituvchi o'tilgan mavzuni eslatadi, yangi so'zlarni tushuntiradi va o'quvchilarni diktant yozishga tayyorlaydi.

-Diktantni yozdirish bosqichi: Matn o'qituvchi tomonidan sekin va aniq o'qib beriladi. O'quvchilar eshitgan matnni daftarga yozib boradilar.

-Tekshirish bosqichi: Matn yana bir bor o'qib beriladi va o'quvchilar yozganlarini tekshiradilar.

-Xatolar ustida ishlash; O'qituvchi o'quvchilarning xatolarini tahlil qilib, imlo qoidalarini tushuntiradi.

O'qituvchi ta'limiy diktantlar uchun matnlarni „Diktantlar to'plami (1–4-sinflar)” metodik qo'llanmasidan olishi lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun muhim bo'lgan bu metodik qo'llanmada har bir sinflardagi mavzular kesimida matnlar berilgan. Masalan: 3-sinf uchun o'quvchilariga mo'ljallangan matn.

Bahor fasli. Bahor keldi. Quyosh iliq nur socha boshladi. Daraxtlar kurtak chiqardi. Bog'larda turli gullar ochildi. Qushlar sayrab uchib yuradi. Bolalar bahor kelganidan juda xursand.

Ta'limiy diktantlarning samaradorligi shundaki, ta'limiy diktantlar o'quvchilarda to'g'ri yozish malakasi, diqqatni jamlash qobiliyati, eshitish va eslab qolish ko'nikmasi, yozma nutqni rivojlantirish kabi qator ko'nikmalarni chuqur rivojlantiradi. Shuningdek, diktantlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini ham rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: Noshir. 2024. 213- b.
2. G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Mamatova G., Boqiyeva H., Masharipova U., Sattorova X. Husnixat va uni o'qitish metodikasi. –T.: TDPU, 2013. – 70 b.
3. G'afforova T. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. –T.: Sharq. 2019. 89 b.
4. Abdullayeva Q. Rahmonbekova S. Diktantlar to'plami. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma” - T,: „ VEKTOR-PRESSS ” 2019. 192 b.
5. Masharipova U., Umarova M., Baynazarova D., Nabiyeva M. “Ona tili : 1-sinf. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma” - T,: “Sharq” 2020.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA GEOMETRIYA ELEMENTLARINI O'RGATISH METODIKASI

G'ofurova Gulbahor Bahriddin qizi

Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga geometrik tushunchalarni o'rgatishning samarali metodlari, didaktik yondashuvlar va innovatsion usullar yoritiladi. Shuningdek, o'quvchilarda fazoviy tafakkurni rivojlantirish, geometrik shakllarni idrok etish va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: geometriya, boshlangʻich taʼlim, metodika, geometrik shakllar, fazoviy tafakkur, didaktik oʻyinlar, innovatsion yondashuv.

Аннотация: В данной статье освещаются эффективные методы, дидактические подходы и инновационные способы обучения учащихся начальных классов геометрическим понятиям. Также анализируются вопросы развития пространственного мышления у учащихся, восприятия геометрических фигур и формирования практических навыков.

Ключевые слова: геометрия, начальное образование, методика, геометрические фигуры, пространственное мышление, дидактические игры, инновационные подходы.

Annotation: This article covers effective methods, didactic approaches, and innovative techniques for teaching geometric concepts to primary school students. It also analyzes issues related to developing spatial thinking, perceiving geometric shapes, and forming practical skills in students.

Keywords: geometry, primary education, methodology, geometric shapes, spatial thinking, didactic games, innovative approaches

Boshlangʻich taʼlim bosqichi oʻquvchilarning tafakkuri, idroki va bilish faoliyati shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Ayniqsa, matematika fanining tarkibiy qismi boʻlgan geometriya elementlari bolalarda atrof-muhitni anglash, shakl va fazoni idrok etish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda muhim oʻrin tutadi. Geometrik tushunchalarni oʻrgatish nafaqat nazariy bilim berish, balki amaliy faoliyat orqali oʻquvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishni ham talab etadi. Shu sababli boshlangʻich sinflarda geometriyani oʻqitish metodikasini takomillashtirish dolzarb masalalardan biridir.

Boshlangʻich sinflarda geometriya elementlari sodda va oʻquvchilarga tushunarli shaklda bosqichma-bosqich oʻrgatiladi. Dastlab, oʻquvchilar geometrik shakllar — nuqta, toʻgʻri chiziq, kesma, uchburchak, kvadrat, toʻgʻri toʻrtburchak va aylana bilan tanishtiriladi. Bu jarayonda koʻrgazmalilik asosiy didaktik tamoyil sifatida muhim ahamiyatga ega. Geometriya elementlarini oʻrgatishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

Koʻrgazmali metod: Bu metod orqali oʻquvchilar geometrik shakllarni koʻrish, ushlash va taqqoslash orqali oʻzlashtiradilar. Masalan, rangli kartonlardan tayyorlangan shakllar yordamida ularning tomonlari va burchaklari tushuntiriladi.

Amaliy faoliyatga asoslangan metod: Oʻquvchilar geometrik shakllarni chizish, kesish, yasash orqali bilimlarni mustahkamlaydilar. Bu usul ularning qoʻl mehnati va tafakkurini uygʻun rivojlantiradi.

Didaktik oʻyinlar: “Shaklni top”, “Ortiqchasini aniqla”, “Mozaika tuz” kabi oʻyinlar orqali oʻquvchilarning qiziqishi ortadi va bilimlari mustahkamlanadi.

Muammoli ta'lim metodi: O'quvchilarga muammoli vaziyatlar berilib, ularni mustaqil yechishga yo'naltiriladi. Masalan, "Qaysi shaklning tomonlari teng?" kabi savollar orqali tahliliy fikrlash rivojlanadi.

Integratsion yondashuv: Geometriya elementlarini tasviriylar san'at, mehnat va texnologiya fanlari bilan bog'lab o'qitish o'quvchilarning bilimlarini yanada chuqurlashtiradi.

Geometriya o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ham muhimdir. Masalan, interaktiv doskalar, multimedia taqdimotlari va raqamli ilovalar orqali o'quvchilarning bilim olish jarayoni samarali tashkil etiladi. O'quvchilarda fazoviy tasavvurni rivojlantirish uchun real hayotiy misollardan foydalanish tavsiya etiladi. Masalan, binolar, yo'l belgilar, uy jihozlari orqali geometrik shakllarni aniqlash o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi. Boshlang'ich sinflarda geometriya o'rgatishning bosqichlari mavjud.

Bular quydagilar:

1. Geometriya tushunchalarini tanishtirish: Bolalarni shakllar, o'lchamlar va o'lchovlar bilan tanishtirish. Bunda o'yinlar, modellardan foydalanish va bolalarning kundalik hayotidan misollar keltirish muhimdir.

2. Geometrik shakllarni tahlil qilish: Bolalarga shakllarni turli jihatlardan tahlil qilish imkoniyatini berish. Masalan, ularning qirralari, burchaklari, o'lchamlari va xususiyatlari to'g'risida gapirish.

3. Geometrik shakllarni chizish: Bolalarga geometrik shakllarni qog'ozga chizish va ularni ranglashni o'rgatish. Bunda turli xil materiallardan foydalanish va ijodiy mashqlarni kiritish mumkin.

4. Geometrik shakllarni qo'llash: Bolalarga o'z olgan bilimlarini kundalik hayotda qo'llash imkonini berish. Masalan, ob'ektlarning shaklini aniqlash, ularni o'lchash va hisoblash.

Geometrik material boshlang'ich sinflar uchun mustaqil bo'lim sifatida o'quv dasturiga kiritilmaydi. O'quv jarayonida geometriya elementlarini o'rganish bilan bevosita bog'lab olib boriladi. Geometrik mazmundagi masalalarni yechish, hisob-kitobga o'rgatish davomida geometrik figuralardan didaktik material sifatida foydalanish – ularning barchasi o'quvchilarning geometrik tasavvurlarini mustahkamlashga imkon beradi.

2- va 3-sinflarda geometrik figuralar haqida tasavvur kengayadi va chuqurlashadi. Bunday tasavvurlarni shakllantirishda quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

- Geometrik figuralar va ularning elementlari chiziladi. (Bu holatda zaruriy atamalar o'rganiladi, geometrik figuralarni tanib olish va o'zaro farqlash ko'nikmalari shakllanadi).

- Katak daftarda chiziqchi va uchburchak figuralarni yasash.
- Figuralarni guruhlariga ajratish.
- Figuralarni qismlarga ajratish va bu qismlardan boshqa figuralar yasash.
- Turli predmetlar va ular qismlarining geometrik shaklini yaratish.
- (3-sinfda) shartli belgilar yordamida geometrik chizmalarni o'qiy olish ko'nikmalarini shakllantirish.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida geometrik tasavvurni shakllantirish metodikasida ma'lum shakldagi real predmetdan uning tasviri tomon va aksincha, tasvirdan real predmet sari borish kerak.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda geometriya elementlarini o'rgatish o'quvchilarning mantiqiy va fazoviy tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Samarali metodlardan foydalanish, ko'rgazmalilikni ta'minlash va amaliy mashg'ulotlarga keng o'rin berish orqali o'quvchilarning geometrik bilimlarini mustahkamlash mumkin. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va innovatsion yondashuvlarni qo'llash esa ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Natijada, o'quvchilar nafaqat geometrik tushunchalarni o'zlashtiradilar, balki ularni kundalik hayotda qo'llash ko'nikmasiga ham ega bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim dasturi. — Toshkent, 2021.
 2. Bikbayeva N., Yangiboyeva E. Boshlang'ich matematika o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2017.
 3. To'xtaxodjayeva M. Pedagogika nazariyasi va tarixi. — Toshkent: O'qituvchi, 2013.
 4. Roziqov O. Matematika o'qitish metodikasi. — Toshkent: Fan, 2010.
- Internet manbalari va zamonaviy pedagogik tadqiqotlar. — 2020–2025-yillar.

HUQUQIY TARBIYANING ZAMONAVIY PARADIGMALARI

Lafasov Xudoyberdi Orifjonovich

TerDU Yuridik fakulteti talabasi

Irnazarov Shuxrat Najmetdinovich

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada huquqiy tarbiyaning zamonaviy paradigmalari, ularning jamiyat rivojidagi o'рни va ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, globallashuv, raqamli texnologiyalar va fuqarolik jamiyati rivoji sharoitida huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirishning yangi yondashuvlari yoritiladi.

Kalit soʻzlar: huquqiy tarbiya, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, paradigma, fuqarolik jamiyati, raqamli transformatsiya.

Аннотация: В данной статье анализируются современные парадигмы юридического образования, их роль и значение в развитии общества. Также освещаются новые подходы к формированию правового сознания и правовой культуры в контексте глобализации, цифровых технологий и развития гражданского общества.

Ключевые слова: Правовое образование, правовая осведомленность, правовая культура, парадигма, гражданское общество, цифровая трансформация.

Abstract: This article analyzes modern paradigms of legal education, their role, and significance in societal development. It also highlights new approaches to developing legal awareness and legal culture in the context of globalization, digital technologies, and the development of civil society.

Key words: Legal education, legal awareness, legal culture, paradigm, civil society, digital transformation.

Huquqiy tarbiya jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri boʻlib, shaxsning huquqiy ongini, huquqiy madaniyatini va qonunga hurmatini shakllantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy davrda ijtimoiy, siyosiy va texnologik oʻzgarishlar huquqiy tarbiya tizimiga yangi talablar qoʻymoqda. Shu bois, anʼanaviy yondashuvlardan tashqari, yangi — zamonaviy paradigmlar shakllanmoqda.

Huquqiy tarbiya — bu shaxsga huquqiy bilim berish, unda qonunlarga rioya qilish koʻnikmasini shakllantirish va huquqiy qadriyatlarni singdirish jarayonidir. U nafaqat taʼlim tizimi, balki oila, ommaviy axborot vositalari va jamiyatning boshqa institutlari orqali amalga oshiriladi.

Huquqiy tarbiyaning maqsadi va vazifalar: Yosh avlodda huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish, Qonunlarga hurmat va itoatkorlik tuygʻusini singdirish, Huquqiy-demokratik jamiyat qurilishida faol ishtirok etadigan fuqarolarni tarbiyalash, Oʻquvchilarga amaldagi qonun va meʼyoriy hujjatlar haqida bilim berish; Huquqbuzarliklarning oldini olish; masʼuliyat va fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash; Huquqiy madaniyatni jamiyatning barcha qatlamlariga singdirish[2].

Zamonaviy huquqiy tarbiya paradigmalari quyidagiza izohlash mumkin:

-Inson huquqlariga yoʻnaltirilgan paradigm. Mazkur paradigma markazida inson huquqlari va erkinliklari turadi. Unda har bir shaxsning huquqlari oliy qadriyat sifatida qaraladi va huquqiy tarbiya shu asosda olib boriladi.

-Kompetensiyaviy yondashuv. Bu yondashuv huquqiy bilimlarni nazariy oʻzlashtirish bilan cheklanmay, amaliy koʻnikmalarni shakllantirishga qaratilgan.

Masalan, muammoli vaziyatlarda huquqiy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish muhim hisoblanadi.

-Raqamli huquqiy tarbiya paradigmasi. Raqamli texnologiyalar keng rivojlanayotgan hozirgi davrda internet, sun'iy intellekt va ijtimoiy tarmoqlar orqali huquqiy savodxonlikni oshirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa "raqamli huquqiy madaniyat" tushunchasini yuzaga keltiradi.

- Interfaol va innovatsion metodlar paradigmasi. Zamonaviy huquqiy tarbiya jarayonida interfaol usullar — debatlar, simulyatsiyalar, "case study"lar keng qo'llanilmoqda. Bu esa o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi.

Huquqiy tarbiyani jamoa o'rtasida yoki individual shaklda amalga oshirish mumkin. Yoshlarni huquqiy bilimga va huquqiy tarbiyaga jalb etishda huquqni himoya qiluvchi davlat organlari xodimlari bilan uchrashuv o'tkazilishi, savol-javob kechalari tashkil etilishi yoki huquqshunos uyushmalari to'z'ilishi ijobiy natija beradi. Individual yakka tarzda huquqiy bilim berishda, huquqiy tarbiyalashda shaxsga maxsus adabiyotlarda tavsiya etilishi, unda qiziqish uyg'otish, tarbiyalanuvchining ruxiy holatini o'rganib, u qabul qila oladigan, tushuna biladigan tarzda suhbat olib boriish maqsadga muvofiqdir. Huquqiy tarbiya metodi-bu bir necha muayyan yo'l va usullar yig'indisi bo'lib, ular asosida kishilar ongiga, dunyoqarashiga ta'sir qilinadi. Buning natijasida tarbiyalanuvchilarda qonunga hurmat hissi uyg'otiladi va qonunning buzilmasligi ta'minlanadi [3]

-Fuqarolik jamiyati asosidagi paradigm. Huquqiy tarbiya davlat bilan bir qatorda nodavlat tashkilotlar, jamoatchilik institutlari orqali ham amalga oshiriladi. Bu yondashuv fuqarolarning huquqiy faolligini oshiradi.

Mazkur mavzu yuzasidan mavjud muammolar va takliflar

Zamonaviy huquqiy tarbiya tizimida quyidagi muammolar mavjud: huquqiy bilimlarning amaliyot bilan yetarlicha bog'lanmaganligi, yoshlar o'rtasida huquqiy madaniyat darajasining pastligi,raqamli makonda huquqiy savodxonlik yetishmasligi. Ushbu muammolarni hal etish uchun, ta'lim dasturlarini yangilash, interfaol metodlarni keng joriy etish, raqamli platformalarda huquqiy targ'ibotni kuchaytirish zarur.

Xulosa sifatida aytish joizki, huquqiy tarbiyaning zamonaviy paradigmalari jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolarning huquqiy ongini yuksaltirish va demokratik qadriyatlarni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy yondashuvlarni amaliyotga joriy etish orqali huquqiy madaniyatni yangi bosqichga olib chiqish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. -T. O'zbekiston. 2023.

2.G'ofurov A., Yusupova N. "Huquqiy tarbiya nazariyasi va amaliyoti". – Toshkent, 2019.

3. Huquqiy tarbiya jarayonida texnologik yondoshuv – ta'lim tizimi rivojining asosiy sharti. Academic Research in Educational Sciences ISSN: 2181-1385
Volume 5 | Issue 4 | 2024

***MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA SHAXSDA
TANQIDIY FIKRLASH VA MAS'ULIYAT HISSINI RIVOJLANTIRISH***

Muhammadiyeva Manzura Maratovna

Qarshi davlat universiteti - p.f.f.d dotsent

Isroilova Rayxona Obid qizi talaba

Qarshi davlat universiteti-talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mualliflar tanqidiy fikrlash va shaxsning mas'uliyat hissini rivojlantirishda muammoli ta'lim texnologiyalarining ahamiyatini tahlil qiladilar. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, o'z faoliyatiga mas'uliyatni o'rgatish muammoli vaziyatlar orqali samarali amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, muammoli ta'lim, integratsiya, mas'uliyat, mustaqil fikrlash, faoliyat, shaxs.

Аннотация: В данной статье авторы анализируют значение технологий проблемного обучения в развитии критическое мышления и чувства ответственности человека. Формирование навыков самостоятельного мышления студентов в учебном процессе и обучение их ответственности за свою деятельность эффективно реализуется через проблемные ситуации.

Ключевые слова: критическое мышление, проблемное обучение, интеграция, ответственность, самостоятельное мышление, активность, личность.

Abstract: In this article, the authors analyze the importance of problem-based learning technologies in the development of logical thinking and a person's sense of responsibility. Forming students' independent thinking skills in the educational process and teaching them responsibility for their activities is effectively implemented through problem situations.

Key words: critical thinking, problem-based learning, integration, responsibility, independent thinking, activity, personality.

Bizga yaxshi ma'lumki, bugungi kun zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning faqat bilim olishlari emas, balki mustaqil fikrlay olishlari va o'z faoliyati uchun mas'uliyatni his etishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, muammoli ta'lim texnologiyalari ta'lim jarayonini faollashtiruvchi

samarali vosita sifatida e'tirof etiladi. Ushbu yondashuv o'quvchilarni tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki muammolarni hal etuvchi faol subyektga aylantiradi.

Muammoli ta'lim texnologiyasining asosiy bo'g'ini muammoli ta'lim yo'nalishi sanaladi. Muammoli ta'lim texnologiyalari – o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Muammoli ta'lim texnologiyasining asosi – insonni fikrlashi muammoli vaziyatni hal etishdan boshlanishi hamda uning muammolarini aniqlash, tadqiq etish va yechish qobiliyatiga ega ekanligidan kelib chiqadi. Muammoli ta'lim o'quvchilarning ijodiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini oshirishda jiddiy ahamiyatga ega.

Muammoli o'qitish – bu dars jarayonida muayyan muammoli vaziyatni yaratish va talabalarning o'sha muammoni hal qilish orqali bilimga erishishiga asoslangan metodik yondashuvdir. Bu usul orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoni tahlil qilish, mantiqiy xulosa chiqarish kabi ko'nikmalar shakllanadi. Odatda, bu metod bir dars yoki mavzu doirasida qo'llanadi va o'quvchilarning bilimni chuqurroq o'zlashtirishini ta'minlashga xizmat qiladi.[2]

Tanqidiy fikrlash bu-ma'lum miqdordagi ishonchsizlikni, umume'tirof etilgan haqiqatlarga shubhani o'z ichiga oladi. Tanqidiy fikrlash – bu qiziquvchanlik va tadqiqot usullaridan foydalanish. Pedagogika va psixologiyaning vazifasi mustaqil fikrlaydigan va harakat qila oladigan shunday shaxsni tarbiyalashdan iborat bo'lib, bu shaxsning jamiyat hayotida faol ishtirok etishini nazarda tutadi. Pedagogik avtoritarizmdan voz kechish, sodir bo'layotgan voqealarni baholashda bir tomonlamalik ta'lim tizimida turli xil ilmiy izlanishlarni talab qildi, ular orasida o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish muammosi muhim o'rin tutadi [2]. Bu asosli fikrlash; axborot fikrlash jarayonining yakuniy nuqtasi emas, balki boshlang'ich nuqtasidir; savollar berish va hal qilinishi kerak bo'lgan muammolarga oydinlik kiritishdan boshlanadi. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish texnologiyasi quyidagilarni o'z ichiga oladi: bilimlarni izlash va mustaqil o'zlashtirishga urg'u berish; talabalarning oldingi tajribasi va bilimlaridan faol foydalanish; o'zaro munosabatlarning barcha darajalarida o'z nuqtai nazarini, o'z pozitsiyasini ifodalashni, fikr almashishni rag'batlantirish; xulosalar, hukmlar, pozitsiyalarni asoslash uchun sharoit yaratish; yangi bilim va tajribani sinab ko'rish va qo'llashga urinishlarni rag'batlantirish. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish texnologiyasi quyidagilarni o'z ichiga oladi: bilimlarni izlash va mustaqil o'zlashtirishga urg'u berish; talabalarning oldingi tajribasi va bilimlaridan faol foydalanish; o'zaro munosabatlarning barcha darajalarida o'z nuqtai nazarini, o'z pozitsiyasini ifodalashni, fikr almashishni rag'batlantirish; xulosalar, hukmlar, pozitsiyalarni asoslash uchun sharoit yaratish; yangi bilim va tajribani sinab

ko‘rish va qo‘llashga urinishlarni rag‘batlantirish. Muammoli vaziyatlarda o‘quvchi o‘z qarorini mustaqil qabul qiladi va uning natijasi uchun javob beradi. Bu esa:

- o‘z fikriga nisbatan javobgarlikni oshiradi
- guruhda ishlash jarayonida ijtimoiy mas‘uliyatni rivojlantiradi
- qaror qabul qilish madaniyatini shakllantiradi [1]

Shuningdek, o‘quvchi xatolarini tan olish va ularni tuzatishga o‘rganadi, bu esa shaxsiy rivojlanishda muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, muammoli ta‘lim texnologiyalari shaxsda tanqidiy fikrlash va mas‘uliyat hissini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi.

Ta‘lim jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish orqali o‘quvchilarni mustaqil izlanishga, fikrlarni tahlil qilishga va asosli xulosalar chiqarishga yo‘naltirish mumkin. Bunday yondashuv o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki ularning fikrlash jarayonini chuqurlashtiradi, har bir qarorga ongli va tanqidiy yondashish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Demak, muammoli ta‘lim texnologiyalarini ta‘lim jarayoniga keng joriy etish orqali o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bilan birga, ularda mas‘uliyat hissini ham samarali shakllantirish mumkin. Bu esa zamonaviy ta‘limning asosiy maqsadlaridan biri bo‘lgan har tomonlama yetuk shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Saidova Zebiniso Murtazoyevna. Muammoli o‘qitish asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. International conference on developments in education. 2023 y.
2. Xaitov Bekzod Shuxratovich. Muammoli o‘qitish texnologiyalari va tanqidiy fikrlash: innovatsion yondoshuvlar va tajribalar . Innovatsion academy.

“QOBUSNOMA” – TA’LIM VA TARBIYA UYG‘UNLIGINING BADIYY IFODASI

Barotova Farog‘at Muhammadjon qizi

Turon universiteti magistranti

Qosimova Gavhar Islomovna

Turon universiteti dotsenti Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori

(PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qobusnoma asarining tahlili keltirilgan. “Qobusnoma” — XI asrda Kaykovus tomonidan yozilgan pand-nasihat ruhidagi didaktik asardir. Asar muallifning o‘g‘li Gilonshohga atab yozilgan bo‘lib, unda

insoniy fazilatlar, axloq-odob qoidalari, ilm olish, hunar egallash, davlat boshqaruvi, do'stlik va oilaviy munosabatlar haqida qimmatli maslahatlar beriladi. "Qobusnoma" Sharq pedagogik tafakkurining muhim manbalaridan biri bo'lib, unda komil inson tarbiyasi masalasi markaziy o'rinda turadi. Asar bugungi kunda ham ma'naviy-axloqiy ahamiyatini yo'qotmagan.

Kalit so'zlar: Qobusnoma, Kaykovus, pand-nasihat, axloqiy tarbiya, ma'naviy meros, didaktik asar, komil inson, o'rta asr adabiyoti.

Аннотации: «Кабуснама» — дидактическое произведение XI века, написанное Кейкавусом и адресованное его сыну Гиляншаху. В книге содержатся наставления о нравственности, образовании, культуре поведения, управлении государством, дружбе и семейных отношениях. Произведение отражает традиции восточной педагогической мысли и направлено на воспитание гармонично развитой личности. «Кабус-наме» считается важным памятником литературы и духовного наследия Востока.

Ключевые слова: Кабуснама, Кайковус, наставления, нравственное воспитание, духовное наследие, дидактическое произведение, совершенный человек, средневековая литература.

Annotation: "Qabusnama" is an 11th-century didactic work written by Kaykavus for his son Gilan Shah. The book offers moral and practical guidance on ethics, education, leadership, social conduct, friendship, and family life. It represents an important source of Eastern pedagogical thought and emphasizes the development of a well-rounded and virtuous individual. The work remains significant as a classical example of moral and educational literature.

Keywords: Qabusnama, Kaykavus, moral instruction, ethical education, spiritual heritage, didactic work, ideal person, medieval literature.

Yurt taqdiri, ravnaqi yoshlar ta'lim-tarbiyasiga chambarchas bog'liq. Ularning har tomonlama barkamol bo'lib yetishishi mamlakat kelajagining barqarorligini ta'minlovchi asosiy omildir. Turli madaniyatlar va mafkuralar kurashi ketayotgan bugungi vaqtda mustaqil hayotga qadam qo'yayotgan, endigina oqni qoradan ajrata boshlagan farzandlarimiz o'zligini to'liq idrok etib olishiga,

o‘z to‘g‘ri yo‘llariga tushib olishlarida, Sharq allomalarimizning asarlari, katta yoshdagi yoshi ulug‘ insonlarning hayotiy tajribasi juda qo‘l keladi.

Tarbiyaning katta qismi ma‘naviy qadriyatlar, jumladan, ajdodlarimiz pand-nasihat, o‘gitlaridan olinadi. Bu pand-nasihat va o‘gitlar esa ulardan bizga qoldirilgan kitoblardagi bitiklarda o‘z aksini topgan. Ana shu mazmundagi kitoblarni o‘qish esa go‘yo fozilu olimlar suhbatidan bahramand bo‘lish bilan tengdir. Jumladan, shunday mazmundagi kitoblar sirasiga Kaykovusning “Qobusnoma” asarini kiritish mumkin. Xususan, men uchun “Qobusnoma” pedaagogik ish faoliyatimda ham, farzandlarim tarbiyasida ham mening yaqin ko‘makdoshim desam mubolag‘a bo‘lmaydi. Afsus bugun ko‘p yoshlarimiz bu kitob mazmunidan bexabar qolmoqdalarki, bu aynan ayrim yoshlarning “ommaviy madaniyat”ga ko‘r-ko‘rona, bilib-bilmay, tushunib-tushunmay ergashayotganlarida bilinmoqda desak, ayni haqiqatni gapirgan bo‘lamiz. Bugungi kunda biz pedagoglar faoliyatimiz davomida ta‘lim berayotgan o‘quvchilarimizga “Qobusnoma” haqida ma‘lumot berishimiz, kitobning ta‘sir doirasini kengaytirishimiz darkor deb hisoblayman.

Ushbu kitobning mazmuni shundan iboratki, shoh Kaykovus o‘zining hayotiy tajribalari bilan o‘g‘li Gilon shohni tarbiyalashni istaydi va o‘zining bu pand-nasihatlarini o‘g‘li uchun eng qimmatbaho meros deb ta‘kidlaydi. Kaykovus haqida so‘z yuritadigan bo‘lsak, Kaykovus 412 hijriy yilda (milodiy 1021—1022) tug‘ilgan. Uning avlodlari gilon qabilasidan bo‘lib, Tabaristonda (hozirda Kaspiy dengizining janubidagi hudud) yashaganlar [9;18-b].

Ammo biz Kaykovus haqida batafsil ma‘lumotlarga ega emasmiz.

Kaykovus o‘z hayoti davomida ko‘rgan-bilganlari asosida o‘zining buyuk “Qobusnoma” asarini yaratdi. Kitobni u o‘g‘li Gilonshohga bag‘ishlagan. Bu paytda Kaykovus taxminan oltmish yoshlarda edi.

“Qobusnoma” SHarqda, xususan Eronning o‘zida ham saqlanib kelayotgan an‘anaga ko‘ra pand-nasihat tarzida yozilgan bo‘lib, mana bir necha asrlardan beri xalqlarni, jumladan yoshlarni hayotga, amaliy faoliyatga tayyorlashda, ularni har tomonlama yetuk inson qilib tarbiyalashda muhim qo‘llanma bo‘lib kelmoqda.

Lekin asarning “Qobusnoma” deb atalishining sababi, uning umuman Qobusga aloqasi haqida eslatilmaydi.

Kitob Eronda sakkiz marta nashr etiladi. Bularning eng mukammali mashhur oli Rizo Qulixon Hidoyat tomonidan 1890—1891 yillarda chop etilgan nashri hisoblanadi. Asar keyinchalik Bombeyda, Isfaxonda Fatxulla ibn Amulla Vali Urduni Baxtiyoriy tomonidan chop etildi [6;34-b].

Bundan tashqari, “Qobusnoma” ko‘plab SHarq va G‘arb tillariga o‘girilib, nashr etilgan. Jumladan, 1432 yilda Merjomak Ahmad ibn Ilyos tomonidan, 1705 yilda Hasan posha Nazmizoda Murtoza tomonidan, 1881 yilda Qozon tatarlari tilida Qayum Nosiriy tomonidan, 1860 yilda Muhammad Rizo Ogahiy tomonidan o‘zbek tiliga, G‘arb tillaridan — nemis, frantsuz, ingliz tillariga tarjima qilinib, chop etildi.

Endi bir-ikki og‘iz so‘z Shamsul-maoliy Qobus haqida. SHamsul-maoliy Qobus o‘z davrining fozil kishilaridan bo‘lgan. U keng bilim egasi bo‘lish bilan birga she‘rlar ham yozgan. Hukmdorligi davrida o‘z saroyida zamonasining peshqadam olimlari va shoirlarini yig‘ib, poytaxti Jurjonni yirik madaniy markazga aylantirgan. Tarixiy manbalarda Qobusning arab tilida yozgan, uchta kitobdan iborat mashhur “Nomalar”i bo‘lganligi qayd etiladi. Bular «Kamol al-balag‘a» (Suxandonlik kamoloti), maqol va hikmatlar to‘g‘risidagi “Al-forida fi-l amsal va-l adab” (“Nodir nomalar”), “Risola fi-l iftixor va-l itob” (“Tanbeh va maqtov nomalari”)dir.

“Qobusnoma” murakkab yo‘lni bosib o‘tdi. SHo‘ro mafkurasi davrida asarning insonni aqliy, axloqiy tarbiyalashdagi ahamiyati hokim sinf axloqini targ‘ib qilish deb baholandi. Kaykovusning Vatan haqidagi, kasb-hunarni ulug‘lovchi, bilimlarni egallash haqidagi fikrlari, diniy qarashlari siyosiy nuqtai nazardan qoralanadi. Asarning qimmatini faqat uning adabiy-badiiy, til xususiyati va tarixiy jihatlarida deb ta’kidlandi.

Ammo “Qobusnoma” asariga davr va shart-sharoitlar, siyosiy qarashlar ta’sirida qay darajada soya tashlanmasin, bu asar mashhur hind asari “Kalila va Dimna”, izom ul-Mulkning “Siyosatnoma”, Nosir Xisravning “Saodatnoma”,

Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig”, Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘atit turk», Sa‘diyning “Guliston”, Ahmad YUgnakiyning «Hibat ul-haqoyiq», Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub”, Voiz Koshifiyning “Axloqi muhsiniy”, Davoniyning “Axloqi Jaloliy” kabi axloqiy-ta’limiy asarlari bilan bir qatorda Sharq pedagogik fikr taraqqiyotida inson kamolotini shakllantirishda muhim o‘rinni egallaydi. Unda Sharq pandnomalaridagi an’anaga binoan va X asrda paydo bo‘lgan yoshlar jamoasi juvonmardlik tarbiyasi ifodalanadi.

Muallif juvonmardlik haqida eng oxirgi bobda so‘z yuritadi. U odamlarning xislatlarini uch xilga bo‘ladi: biri aql, biri rostlik va yana biri juvonmardlikdir. Juvonmardlikni asosini Kaykovus uch narsada deb biladi. Birinchisi, aytgan so‘zning ustidan chiqish, ya’ni rostlik; ikkinchisi rostlikka xilof qilmaslik; uchinchisi, xayr ishini ilgari tutish.

Insondagi boshqa barcha xislatlar shu uch narsaga bog‘liq, deydi Kaykovus. Juvonmardlik (yoki iyorlik)ning ustunlarini (ruknlari) quyidagilarda deb ko‘rsatadi: jasurlik, mardlik, sabr-matonat, va’daga vafo qilmoq, pok dil va pok zabon bo‘lmoq; asirlarga ziyon yetkazmaslik, bechora kishilarga madad berib, yomonlarning yomonlig‘ini yaxshilardan yiroq tutish, rostgo‘ylik, yaxshiga yomonlik qilmaslik, ziyon-zahmatdan saqlash, odamlarga ziyon-zahmat yetkazmaslik. Juvonmard sipohiylar esa sabr-bardosh bilan ish tutishi, kamtarlik vamehmondo‘stlik, sahiylik, to‘g‘rilik, haqshunoslik, pok kiyinish, yaxshi qurollanishi zarurligini qayd etadi.

Xulosa qilib aytganda, “Qobusnoma” Sharq mumtoz adabiyotining nodir namunalardan biri bo‘lib, unda insonning komillikka erishish yo‘llari, axloqiy fazilatlar va hayotiy tajribalar chuqur va ibratli tarzda bayon etilgan. Asar pand-nasihat ruhida yozilgan bo‘lsa-da, undagi g‘oyalar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Unda ilm olish, odob-axloq, ota-onaga hurmat, do‘stlik, halollik va mehnatsevarlik kabi umuminsoniy qadriyatlar ulug‘lanadi.

“Qobusnoma” nafaqat tarixiy-adabiy manba, balki yosh avlodni ma’naviy barkamollikka yetaklovchi muhim tarbiyaviy qo‘llanma sifatida ham qadrlidir. Shu

bois asar mazmunini o'rganish va targ'ib etish bugungi jamiyat uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abu Nasr Farobiy "Fozil odamlar shahri" T. 1993
2. Abdullayeva SH.A., Ro'ziyeva D.I. "Pedagogik diagnostika va korreksiya" Toshkent 2018. 128 bet.
3. Botirov S. Mehnat ta'limi va umumta'lim fanlarni o'qitishda kasb-hunarga yo'naltirish ishlari. J. Maktab va hayot 2005-N-6
4. Davlatov K va.b. O'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash Toshkent, "O'qituvchi" 1978
5. Dusyarov X.CH. TerDU. Kasb tanlashga yo'llash nazariyasi va metodikasi, O'quv uslubiy qo'llanma, Termiz 2002-yil
6. Hashimov K, S. Nishonova Pedagogika tarixi T-2005 .89-B
7. Jalilova S.X, Xydarov F.I, Xalilova N.I Kasb psixologiyasi –T:2010-17-bet
8. Kadirova X.A SHaxs kasb tanlashi va kasbga yo'naltirishning psixologik mezonlari 13-b
9. Kaykovus "Qobusnoma". "O'qituvchi" NMIU. 2019 y. 37 bet.

IYERARXIK MODELLAR ASOSIDA TEXNIK TIZIMLARNI RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB O'QITISHNING NAZARIY ASOSLARI

Ergashev Nuriddin G'ayratovich

Qarshi davlat texnika universiteti professori.

ORCID: 0000-0002-8274-6193.

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnik oliy ta'lim muassasalarida murakkab texnik tizimlarni iyerarxik modellar asosida raqamli texnologiyalardan foydalanib o'qitish nazariyasi va amaliy metodikasi ilmiy jihatdan tadqiq etiladi. Raqamli transformatsiya davrida muhandislik ta'limining yangi paradigmasi ko'p darajali (iyerarxik) bilish strukturalariga asoslangan bo'lib, bu talabaga tizimni turli abstraksiya darajalarida - komponent, qurilma, podsistem va butun tizim - bir vaqtning o'zida anglash imkonini beradi.

Ko'p darajali raqamli o'quv modellarini qo'llash orqali talabalarning tizimli tafakkurini shakllantirishning takomillashtirilgan didaktik modeli taklif etiladi.

Ushbu model uchta asosiy komponentni - tarkibiy-mazmuniy, texnologik-instrumental va diagnostik-baholash komponentlarini - organik birlashtiradi hamda to'rtta bosqichli amalga oshirish strategiyasini nazarda tutadi.

Kalit so'zlar: iyerarxik model, texnik tizimlar, raqamli ta'lim, tizimli tafakkur, raqamli simulyatsiya, MATLAB/Simulink, adaptiv ta'lim, muhandislik pedagogikasi, ko'p darajali modellash, kognitiv kompetensiya, raqamli transformatsiya, didaktik model.

Kirish. Mavzuning dolzarbligi. XXI asrning ikkinchi choragida texnik va muhandislik ta'limi oldida yangi paradigmalar muammo vujudga keldi: zamonaviy sanoat, energetika, transport va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari tizimlarining murakkablik darajasi shunchalik oshib bordiki, an'anaviy «linear» o'qitish metodlari ushbu murakkablikni yetarlicha yoritishga qodir emasligini ko'rsatib qo'ydi. Zamonaviy avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish tizimlari bir vaqtning o'zida bir necha o'n minglab o'zaro bog'liq komponentlardan iborat bo'lib, ularni faqat iyerarxik - ya'ni ko'p darajali tarkibiy - modellash orqali idrok etish mumkin.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta'lim tizimini modernizatsiya qilish islohotlari - xususan, 2023-yil 28-yanvardagi PQ-33-son «O'zbekiston-2030» strategiyasi, «Raqamli O'zbekiston-2030» dasturi va 2022-yil 14-martdagi «Muhandislik ta'limini rivojlantirish konsepsiyasi» - oliy texnik ta'limga nisbatan muayyan talablarni belgilaydi: bitiruvchilar murakkab texnik tizimlarni loyihalash, modellash, tahlil qilish va boshqarish kompetensiyalariga ega bo'lishi zarur [3]. Biroq amaldagi o'quv jarayoni tahlili shuni ko'rsatadiki, texnik universitetlarda iyerarxik tizimli tafakkurni maqsadli rivojlantiruvchi yaxlit metodika hali to'liq shakllanmagan.

Raqamli texnologiyalarning texnik ta'limdagi o'rnini. Raqamli texnologiyalar muhandislik ta'limida ikki tomonlama rol o'ynaydi: bir tomondan, ular o'quv vositasi - murakkab texnik tizimlarni ko'rgazmali modellashtirish, simulyatsiya qilish va virtual sinash imkonini beradi; ikkinchi tomondan, ular o'rganish obyekti - zamonaviy muhandis o'zi loyihalayotgan tizimda raqamli komponentlar va sun'iy intellekt elementlarini integratsiyalash bo'yicha kompetensiyaga ega bo'lishi lozim.

Tadqiqotning asosiy maqsadi - oliy texnik ta'limda iyerarxik modellar asosida raqamli texnologiyalardan foydalanib texnik tizimlarni o'qitishning ilmiy asoslangan didaktik modelini ishlab chiqish va eksperimental jihatdan tasdiqlashdir. Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi ilmiy vazifalar hal etildi:

1. Texnik tizimlarni iyerarxik modellash bo'yicha pedagogik va muhandislik adabiyotlarini tahlil qilish;

2. Raqamli simulyatsiya vositalarining texnik ta'limdagi didaktik imkoniyatlarini aniqlash;

3. Ko'p darajali raqamli o'quv modelining tarkibiy-mazmuniy konsepsiyasini ishlab chiqish;

4. Takomillashtirilgan didaktik modelni tajriba-sinov asosida tekshirish va uning samaradorligini asoslash.

Adabiyotlar tahlili. O'zbekiston pedagogikasida raqamli ta'lim va muhandislik ixtisosliklarida innovatsion yondashuvlar bo'yicha fundamental tadqiqotlar amalga oshirilgan. N.A.Muslimov kasb-hunar ta'limida innovatsion texnologiyalarni qo'llash nazariyasini ishlab chiqqan hamda raqamli vositalarning kompetensiya shakllanishiga ta'sirini tadqiq etgan.

Xorijiy adabiyotlarda tizimli ta'lim va iyerarxik modellash masalalari keng yoritilgan. P.Senge «The Fifth Discipline» asarida tizimli tafakkurni zamonaviy tashkilot va ta'lim uchun muhim intellektual ko'nikma sifatida asoslagan. J.D.Sterman murakkab tizimlarni o'qitishda simulyatsiya va dinamik modellashning o'rnini empirik tadqiqotlar orqali tasdiqlagan.

Iyerarxik modellash va tizimli tafakkur nazariyalari. Iyerarxik modellar nazariyasi M.Mesaroviching «Theory of Hierarchical, Multilevel Systems» asaridan boshlab muhandislik va kibernetikada fundamental ahamiyat kasb etib kelmoqda. Ushbu nazariya ko'p darajali tizimlarni formallashtirib, har bir darajaning o'zining obyektlar, munosabatlar va boshqaruv qoidalariga ega ekanligini asoslaydi. Pedagogikada iyerarxik bilim tuzilmalari J.Ausubel tomonidan ta'riflangan «assimilyatsion ta'lim» kontsepsiyasida aks etgan: yangi ma'lumot mavjud kognitiv iyerarxiyaga kiritilgandagina mazmunli o'zlashtiriladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Qo'llanilgan ilmiy-pedagogik metodlar. Tadqiqotda quyidagi metodlar kompleks tarzda qo'llanildi: pedagogik kuzatuv, tizimli adabiyotlar tahlili, muhandislik-pedagogik modellashtirish, ekspert baholash, pedagogik eksperiment, hamda kompetensiya darajasini baholashning rubrika asosidagi usuli. Muhandislik pedagogikasida keng qo'llaniladigan «design-based research» metodologiyasi asosiy tadqiqot strategiyasi sifatida tanlandi - u didaktik model prototipini yaratish, sinash, takomillashtirish va qayta sinash siklini nazarda tutadi.

Raqamli simulyatsiya vositalarining tavsifi. Tajribada qo'llanilgan raqamli ta'lim vositalari to'plami: MATLAB/Simulink - dinamik texnik tizimlarni ko'p darajali modellashtirish uchun; LabVIEW - asbobsozlik va o'lchash tizimlarini virtual modellashtirish uchun; AutoCAD Electrical - elektrotexnik tizimlarning sxematik va iyerarxik loyihasini tuzish uchun; Tinkercad Circuits - sensorli va mikrokontroller tizimlarini virtual yig'ish uchun; Moodle LMS - adaptiv o'quv yonalishi va formativ baholash uchun; Khan Academy va Coursera - mazmunan

to'ldiruvchi video resurslar uchun. Har bir vosita Mesarovich iyerarxiyasining muayyan darajasiga (komponent, qurilma, podsystem, tizim) mos keladi.

Asosiy qism. Texnik tizimlarda iyerarxik modellar: tushuncha va turlari. Texnik tizimlarni o'qitishda «iyerarxik model» deganda tizimning turli abstraksiya darajalarida (komponentdan butun tizimgacha) formallashtirilgan, ierarxik tashkillashtirilgan tasviri tushuniladi. Bunday modellar to'rtta asosiy darajadan iborat bo'ladi: komponent darajasi - individual element yoki detal (rezistor, motor, sensor); qurilma darajasi - funksional blok (kuchaytirgich, datchik, aktuator); podsystem darajasi - bir necha qurilmalarning integratsiyasi (boshqaruv sikli, energiya tizimi); tizim darajasi - to'liq texnik obyekt (robot, avtomobil, elektrostansiya).

Texnik ta'limda iyerarxik modellarning uch asosiy turi qo'llaniladi: tarkibiy-funksional modellar - tizimning qanday qismlardan iboratligi va ularning funksiyalarini ko'rsatadi; axborot-oqim modellari - tizim darajalari o'rtasidagi signal va ma'lumotlar almashuvini tasvirlaydi; boshqaruv-tartibga solish modellari - to'g'ri va teskari aloqa zanjirlarini ierarxik tarzda ifodalaydi. Har uch tur MATLAB/Simulink muhitida model/quyi model (model/submodel) arxitekturasini orqali amalga oshiriladi.

1-jadval. Texnik tizimlarning iyerarxik darajalari va ularga mos raqamli o'quv vositalari

№	Daraja	Ob'yekt misoli	Raqamli vosita	Didaktik vazifa
I	Komponent	Rezistor, kondensator, PID-regulator	Tinkercad, Multisim	Element parametrlarini o'rganish
II	Qurilma	Kuchaytirgich, datchik, inverstor	LabVIEW, Simulink	Funksional blok xususiyatlarini modellashtirish
III	Podsystem	Boshqaruv tsikli, energiya bloki	MATLAB/Simulink	Quyi tizimlar integratsiyasini tahlil qilish
IV	Tizim	Robot, avtomobil, elektrostansiya	AutoCAD Elec., Digital Twin	To'liq tizimni loyihalash va optimallashtirish

Raqamli platformalar va sun'iy intellekt vositalari orqali tizimli tafakkurni rivojlantirish. Zamonaviy raqamli muhandislik platformalari - ayniqsa MATLAB/Simulink va LabVIEW - murakkab texnik tizimlarni ko'p darajali

modellashtirish va dinamik simulyatsiya qilish uchun mo'ljallangan professional vositalar bo'lib, ular o'z-o'zidan kuchli didaktik imkoniyatni mujassam etadi. Talaba MATLAB/Simulink muhitida avval elementar komponentlarning matematik modelini quradi (I-daraja), keyin ularni funksional bloklarga birlashtiradi (II-daraja), so'ngra to'liq boshqaruv tizimini simulyatsiya qiladi (III-IV-daraja). Ushbu jarayon Ausubel assimilyatsion ta'lim nazariyasining amaliy ifodasi bo'lib, yangi bilim mavjud kognitiv iyerarxiyaga organik kiritiladi.

Sun'iy intellekt asosidagi adaptiv ta'lim tizimlari (Intelligent Tutoring Systems - ITS) muhandislik ta'limida yangi imkoniyat yaratmoqda. Carnegie Mellon universiteti tomonidan ishlab chiqilgan «Cognitive Tutor» tizimi (hozirda «MATHia») murakkab matematik modellarni individual sur'atda o'rganishda Cohen's $d = 0.76$ ta'sir kuchini ko'rsatgan. Raqamli egizak (Digital Twin) texnologiyasi esa talabaga mavjud sanoat obyekting virtual nusxasini real vaqt rejimida modellashtirish imkonini beradi - bu iyerarxik o'qitishning yuqori darajasi uchun eng progressive vosita hisoblanadi.

Muammoli ta'lim, keys-metod va loyiha-asosli o'qitishning imkoniyatlari. Muammoli ta'lim (Problem-Based Learning, PBL) texnik tizimlarni o'rganishda ayniqsa samarali bo'lib, chunki muhandislik muammolari mohiyatan ko'p darajali va tizimli xarakter kasb etadi. Masalan, «Sanoat robotining nosozlik diagnostikasi» kabi real muhandislik muammosi talabani I-IV-darajalar bo'yicha tizimli tahlil olib borishga majbur qiladi: komponent nosozligidan boshlab butun ishlab chiqarish siklining buzilishigacha. Savin-Baden muammoli ta'limning murakkab tizimlarni o'rganishdagi samaradorligini empirik jihatdan tasdiqlab, ushbu yondashuvda talabalarning tizimli tahlil ko'nikmasi 28% ga oshishini ko'rsatgan.

Keys-metod texnik kontekstda haqiqiy sanoat hodisalariga asoslanadi: neftni qayta ishlash korxonasidagi avariya, elektr tarmog'ining quvvat yo'qotishi yoki avtomobil tormoz tizimining ishdan chiqishi kabi real vaziyatlar. Talaba ushbu vaziyatni iyerarxik dekompozitsiya orqali tahlil qilib, har bir darajada sabab-natija bog'liqliklarini aniqlay olishi kerak. Loyiha-asosli o'qitish (Project-Based Learning) esa semester mobaynida bajariladigan muhandislik loyihasi orqali to'rt darajali iyerarxik modelni bosqichma-bosqich qurishni nazarda tutadi.

Analitik va tizimli fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish mexanizmlari. Texnik ta'limda tizimli fikrlashni rivojlantirish bir necha muhim mexanizm orqali amalga oshiriladi. Birinchi mexanizm - kognitiv ko'tarish (scaffolding): murakkab tizim avval eng quyi darajadan tanishtiriladi, keyincha darajalar asta-sekin qo'shiladi. Bu yondashuv Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi kontsepsiyasiga asoslanadi va raqamli simulyatsiya muhitida oshkor ko'rinish oladi. Ikkinchi mexanizm - formal dekompozitsiya: talaba mustaqil ravishda berilgan texnik tizimni iyerarxik elementlarga ajratish va ularning funksiyalarini ta'riflash

topshiriq-matrisasi ustida ishlaydi. Uchinchi mexanizm - qayta integratsiya (bottom-up synthesis): alohida o'rganilgan komponentlar bosqichma-bosqich yig'ilib, to'liq ishlovchi modelga aylantiriladi. To'rtinchi mexanizm - teskari muhandislik (reverse engineering): mavjud sanoat tizimining raqamli modeli «qayta qurish» orqali o'rganiladi.

Takomillashtirilgan ko'p darajali raqamli-didaktik model. Ushbu tadqiqot natijasida texnik tizimlarni raqamli texnologiyalar asosida o'qitish uchun ko'p darajali (iyerarxik) raqamli-didaktik model (KRDM) ishlab chiqildi. Model uchta tarkibiy komponentdan iborat: Tarkibiy-mazmuniy komponent - to'rtta iyerarxik daraja bo'yicha tashkillashtirilgan o'quv kontent va vazifalar tizimi; Texnologik-instrumental komponent - har bir iyerarxik darajaga mos raqamli simulyatsiya vositalarining integratsiyasi; Diagnostik-baholash komponenti - rubrika asosidagi kompetensiya baholash tizimi.

2-jadval. Ko'p darajali raqamli-didaktik model (KRDM) ning to'rt bosqichli amalga oshirish strategiyasi.

№	Bosqich	Mazmun va faoliyat	Raqamli vositalar	Baholash mezonlari
I	Komponent tahlili	Element xususiyatlarini o'rganish, matematik model tuzish	Tinkercad, Multisim, Mathematica	Komponent parametrlarini to'g'ri identifikatsiya qilish
II	Qurilma modellashtirish	Funksional bloklar qurilishi, signal tahlili	LabVIEW, Simulink blok-diagrammalar	Funksional blokni to'g'ri modellashtirish
III	Podsystem integratsiyasi	Quyi tizimlarni birlashtirish, boshqaruv tsikli	MATLAB/Simulink, PLC simulyatori	Integratsiyalangan podsystemning kutilgan xarakteristikasi
IV	To'liq tizim loyihasi	Yaxlit tizim modeli, optimallashtirish, taqdimot	AutoCAD Elec., Digital Twin, ANSYS	Tizimning texnik va iqtisodiy optimal yechimi

Metodikaning ilmiy yangiligi va samaradorligi. Taklif etilayotgan KRDM metodikasining ilmiy yangiligi uchta asosda namoyon bo'ladi. Birinchidan, texnik tizimlarni o'qitish uchun Mesarovich to'rt darajali iyerarxiya tamoyiliga

asoslangan va raqamli ta'lim muhitiga moslashtirilgan maxsus didaktik model ilk bor tizimli shaklda taqdim etiladi. Ikkinchidan, har bir iyerarxik darajaga muayyan raqamli simulyatsiya vositasi didaktik asosda muvofiqlashtiriladi - bu o'zbek muhandislik pedagogikasida ilk marta amalga oshirilayotgan yondashuv. Uchinchidan, IEYEE/ABET muhandislik kompetensiyalari matritsasiga moslashtirilgan ko'p darajali rubrika-baholash tizimi ishlab chiqiladi.

Texnik ta'limda raqamli transformatsiya: amaliy tavsiyalar. Tadqiqot natijalari asosida oliy texnik ta'lim muassasalari uchun quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi: barcha muhandislik fanlarida o'quv dasturlarini to'rt darajali iyerarxik tuzilma asosida qayta loyihalash; MATLAB/Simulink, LabVIEW va AutoCAD Electrical vositalarini muhandislik kurslarining ajralmas tarkibiy qismiga aylantirish va ular uchun alohida kompetensiya indikatorlari belgilash; «Digital Twin» texnologiyasini sanoat sheriklar bilan hamkorlikda o'quv jarayoniga joriy etish; Moodle LMS tizimida to'rt darajali o'quv trekini avtomatlashtirilgan adaptiv boshqaruv tizimi bilan jihozlash.

Xulosa. Ushbu tadqiqot doirasida texnik tizimlarni iyerarxik modellar asosida raqamli texnologiyalardan foydalanib o'qitishning nazariyasi va amaliyoti yaxlit ilmiy-pedagogik tizim sifatida o'rganildi. Quyidagi asosiy ilmiy natijalar qo'lga kiritildi:

Texnik tizimlarni Mesarovich to'rt darajali iyerarxiya (komponent - qurilma - podsystem - tizim) asosida o'qitish tizimli tafakkurni rivojlantirishning eng optimal didaktik strategiyasi ekanligi nazariy va eksperimental jihatdan asoslandi.

Ko'p darajali raqamli-didaktik model (KRDM) ishlab chiqildi - bu o'zbek muhandislik pedagogikasida to'rt iyerarxik darajani raqamli simulyatsiya vositalari bilan birinchi marta tizimli muvofiqlashtirishdir.

IEYEE/ABET standartlariga moslashtirilgan ko'p darajali kompetensiya-baholash rubrikasi ishlab chiqildi va muhandislik ta'limida qo'llash uchun tavsiya etildi.

Amaliy ahamiyati jihatidan taklif etilayotgan metodika muhandislik ixtisosliklarida dars beradigan pedagoglarga o'quv dasturlarini iyerarxik tamoyil asosida qayta loyihalash uchun tayyor instrumental asos beradi. Mavjud raqamli platformalar (MATLAB, LabVIEW, Moodle) bazasida amalga oshirilishi mumkinligi ushbu metodikani turli moddiy-texnik ta'minot darajasidagi universitetlar uchun ham qulay qiladi.

Kelgusidagi tadqiqot yo'nalishlari: Digital Twin texnologiyasi asosida iyerarxik o'qitishning onlayn modelini ishlab chiqish; sun'iy intellekt asosidagi adaptiv iyerarxik tutor tizimini yaratish; turli muhandislik ixtisosliklari (elektrotexnika, mexanika, IT tizimlari) bo'yicha qiyosiy tadqiqot o'tkazish;

iyerarxik kompetensiyalarning uzoq muddatli kasbiy faoliyatga ta'sirini longitudinal kuzatuv orqali o'rganish.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Crawley E.F., Malmqvist J., Ostlund S., Brodeur D.R., Edstrom K. (2014). Rethinking Engineering Education: The CDIO Approach. 2nd ed. Springer. 311 p. DOI: 10.1007/978-3-319-05561-9. (Scopus, Web of Science)
2. Maier M.W., Rechtin E. (2009). The Art of Systems Architecting. 3rd ed. CRC Press. 376 p.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 14-martdagi PQ-145-son Qarori. «Oliy texnik ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida». - Toshkent, 2022.
4. Gayratovich, E. N. (2019). USING VISUAL PROGRAM TECHNOLOGY METHODS IN ENGINEERING EDUCATION. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(10).
5. Gayratovich, E. N. (2021). SPECIFIC ASPECTS OF EDUCATIONAL MATERIAL DEMONSTRATION ON THE BASIS OF VISUAL TECHNOLOGIES. International Engineering Journal For Research & Development, 6, 3-3.
6. G'ayratovich, E. N. (2022). It Is A Modern Educational Model Based On The Integration Of Knowledge. Eurasian Scientific Herald, 5, 52-55.
7. Gayratovich, Ergashev Nuriddin. "A MODEL OF THE STRUCTURAL STRUCTURE OF PEDAGOGICAL STRUCTURING OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF DIGITAL TECHNOLOGIES". American Journal of Pedagogical and Educational Research 13 (2023): 64-69.
8. Shodiyev Rizamat Davronovich, and Ergashev Nuriddin Gayratovich. "ANALYSIS OF EXISTING RISKS AND METHODS OF COMBATING THEM IN CLOUD TECHNOLOGIES". American Journal of Pedagogical and Educational Research, vol. 18, Nov. 2023, pp. 190-8, <https://www.americanjournal.org/index.php/ajper/article/view/1522>.
9. Ergashev Nuriddin Gayratovich. (2025). METHODOLOGICAL SUPPORT OF TRAINING STUDENTS IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN PEDAGOGICAL PROCESSES ON THE BASIS OF A HIERARCHICAL APPROACH. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 34, 76–81. Retrieved from <https://www.americanjournal.org/index.php/ajper/article/view/2796>
10. Shadiev Rizamat Davranovich, & Ergashev Nuriddin Gayratovich. (2024). DIDACTIC CONDITIONS FOR TRAINING TEACHERS IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT BASED ON A HIERARCHICAL

***MASHINALI O‘QITISHDA MA’LUMOTLARNI OLDINDAN QAYTA
ISHLASH VA AUGMENTATSIYA: YO‘L BELGILARINI TANIB OLISHGA
YONDASHUV***

Davronov Shohjaxon Rizamat o‘g‘li

t.f.f.d., dotsent, e-mail: shoxjahon94@gmail.com

***Rayimova Aziza Rizoqul qizi*
magistrant**

Annotatsiya. Maqola yo‘l belgilarini aniqlash tizimlari uchun ma’lumotlarni oldindan qayta ishlash (data preprocessing) va sun’iy kengaytirish (data augmentation) jarayonlari tahlil qilinadi. Ma’lumotlarni qayta ishlash bosqichida tasvirlarni tozalash, formatlash, normallashtirish hamda model uchun qulay ko‘rinishga keltirish jarayonlari amalga oshiriladi.

Аннотация. В статье анализируются процессы предварительной обработки и расширения данных для систем распознавания дорожных знаков. Этап обработки данных включает в себя процессы очистки, форматирования, нормализации и рендеринга изображений, подходящих для модели.

Abstract. This article analyzes the preprocessing and data augmentation processes for road sign recognition systems. The data processing stage includes cleaning, formatting, normalizing, and rendering images suitable for the model.

Kalit so‘zlar: CNN, neyron tarmoq, augmentatsiya, model, tanib olish, ma’lumotlar to‘plami.

Ключевые слова: CNN, нейронная сеть, расширение данных, модель, распознавание, набор данных.

Keywords: Convolutional Neural Network (CNN), neural network, data augmentation, model, recognition, dataset.

Kirish

Hozirgi kunda transport tizimlarini avtomatlashtirish va yo‘l harakati xavfsizligini ta’minlash masalalari global miqyosda dolzarb hisoblanadi.

Avtomobil sanoatida intellektual boshqaruv tizimlari, haydovchiga yordam beruvchi tizimlar hamda avtonom transport vositalari keng joriy etilmoqda. Ushbu tizimlarning samarali ishlashi tashqi muhitdan olinadigan axborotlarni to'g'ri va tez qayta ishlashga bevosita bog'liqdir. Shunday muhim axborot manbalaridan biri yo'l belgilaridir [1]. Shu sababli yo'l belgilarini aniqlash va tasniflash jarayonini avtomatlashtirish intellektual transport tizimlarining ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu vazifani samarali bajarish uchun chuqur o'rganish usullariga asoslangan konvolyutsion neyron tarmoqlardan foydalanish eng maqbul yechimlardan biri hisoblanadi [2].

Metodika

Ma'lumotlarni sun'iy kengaytirish (Data Augmentation)

Ma'lumotlar yetishmasligi CNN modelini o'qitishda muhim muammolardan biri hisoblanadi. Ushbu muammoni hal etish uchun ma'lumotlarni sun'iy kengaytirish usullaridan foydalaniladi. Data augmentation yordamida mavjud tasvirlar asosida yangi tasvirlar yaratiladi. Bunda tasvirlarni aylantirish, masshtablash, yorqinlikni o'zgartirish, tasvirni siljitish va akslantirish kabi usullar qo'llaniladi. Ushbu jarayon modelni turli sharoitlarga moslashuvchan bo'lishiga yordam beradi va ortiqcha moslashuv (overfitting) muammosini kamaytiradi [3].

Ma'lumotlar to'plamlariga ishlov berish (data preprocessing) va augmentatsiya (data augmentation) sun'iy intellekt hamda mashinali o'qitish tizimlarida muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonlarning asosiy maqsadi mavjud ma'lumotlarni model o'rganishi uchun qulay shaklga keltirish, ma'lumotlar sifatini yaxshilash va modelning umumlashtirish qobiliyatini oshirishdan iborat [4].

Ma'lumotlarga ishlov berish jarayoni odatda bir necha bosqichni o'z ichiga oladi. Birinchi bosqichda ma'lumotlarni yig'ish va tekshirish amalga oshiriladi. Bu yerda ma'lumotlarning to'liqligi, xatoliklar mavjudligi va mosligi tekshiriladi. Keyingi bosqichda ma'lumotlarni tozalash (data cleaning) bajariladi. Bu jarayonda yetishmayotgan qiymatlar to'ldiriladi, noto'g'ri yoki takroriy yozuvlar olib tashlanadi. Shuningdek, ma'lumotlar bir xil formatga keltiriladi [5].

Keyingi muhim bosqich — ma'lumotlarni transformatsiya qilish hisoblanadi. Bu jarayonda ma'lumotlar normalizatsiya yoki standartizatsiya qilinadi, ya'ni qiymatlar ma'lum diapazonga keltiriladi. Buning natijasida mashinali o'qitish algoritmlarining ishlash samaradorligi oshadi. Ba'zi hollarda ma'lumotlar kodlash (encoding) jarayonidan ham o'tkaziladi, masalan kategoriyali ma'lumotlarni sonli ko'rinishga o'tkazish [6-8].

Augmentatsiya esa mavjud ma'lumotlar to'plamini sun'iy ravishda kengaytirish usulidir. Bu ayniqsa tasvirlar, audio yoki matn ma'lumotlari bilan ishlashda keng qo'llaniladi. Tasvirlar uchun augmentatsiya jarayonida rasmni aylantirish (rotation), masshtablash (scaling), kesish (cropping), akslantirish (flipping), rang o'zgarishlari yoki shovqin qo'shish kabi usullar qo'llaniladi. Bu usullar yordamida asl ma'lumotlarning turli variatsiyalari yaratiladi.

Augmentatsiyaning asosiy afzalligi shundaki, u modelni ortiqcha moslashish (overfitting) muammosidan himoya qiladi. Model turli ko'rinishdagi ma'lumotlar bilan o'qitilgani sababli u yangi va ilgari ko'rilmagan ma'lumotlarga nisbatan ham to'g'ri natija berish ehtimoli yuqori bo'ladi.

Shuningdek, augmentatsiya kichik ma'lumotlar to'plamiga ega bo'lgan vaziyatlarda juda foydali hisoblanadi. Agar real ma'lumotlar yetarli bo'lmasa, augmentatsiya orqali ma'lumotlar soni ko'paytiriladi va modelning o'rganish jarayoni yanada barqaror bo'ladi.

Ma'lumotlarga ishlov berish jarayonida, mavjud yo'l belgilari rasmlariga ishlov berish jarayonida yuklangan rasmlarning fayl kengaytmasi *.gif ekanligi ma'lum bo'ldi, muammo shundan iboratki ma'lumotlarga ishlov berish jarayoni ya'ni yaratilgan dastur asosida augmentatsiya *.gif kengaytmada xatoliklar keltirib chiqardi uchun 70% rasmlar kengaymasini pillow kutubxonasini png kengaytmasiga o'tkazib olindi.

```
from PIL import Image
import os
```

```
INPUT_DIR = "dataset/original"
OUTPUT_DIR = "dataset/png"
```

```
os.makedirs(OUTPUT_DIR, exist_ok=True)
```

```
for filename in os.listdir(INPUT_DIR):  
    if not filename.lower().endswith(".gif"):  
        continue
```

```
gif_path = os.path.join(INPUT_DIR, filename)
```

```
    try:  
        with Image.open(gif_path) as img:  
img = img.convert("RGB") # OpenCV uchun muhim  
        png_name = os.path.splitext(filename)[0] + ".png"  
        png_path = os.path.join(OUTPUT_DIR, png_name)  
        img.save(png_path, "PNG")
```

```
    print(f"✓ {filename} → {png_name}")
```

```
    except Exception as e:  
        print(f"✗ Xato: {filename} — {e}")
```

Rasmlarning kengaytmasi o'zgartirilgandan so'ng, augmentatsiya jarayonida yana bir muammo kelib chiqdi, ya'ni o'zbek alifbosini inobatga oladigan bo'lsak. O'zbek alifbosida, ' yoki ' kabi belgilar mavjud bo'lib fayllarning nomlarida ushbu belgilar mavjud edi. Yuqoridagilarni inobatga olib, ' va ' belgilarini olib tashlash maqsadida qisqa dastur kodi yozildi va ishga tushirilish natijasida barcha 259 nafar faylning nomida ' va ' belgilari olib tashlandi. Quyida kod qismi keltirilmoqda.

```
import os  
import re
```

```
DIR = "dataset/original_png"
```

```
def clean_name(name):  
    name = name.replace("'", "")  
    name = re.sub(r"^[a-zA-Z0-9._-]", "", name)  
    name = name.replace(" ", "_")
```

```

        return name

    for f in os.listdir(DIR):
        old_path = os.path.join(DIR, f)
        if not os.path.isfile(old_path):
            continue

        new_name = clean_name(f)
        new_path = os.path.join(DIR, new_name)

        if old_path != new_path:
            os.rename(old_path, new_path)
            print(f"{f} → {new_name}")

```

Amalga oshirilgan ishlar natijasida tayyor bo'lgan fayllar augmentatsiya qilindi va 259 ta rasm soni 2290 ta ko'paytirildi, bunda har bir rasmga turli ishlovlar berildi.

```

import cv2
import os
import albumentations as A
INPUT_DIR = "dataset/original_png"
OUTPUT_DIR = r"D:\QARDU\MAGISTRANTLAR\RAYIMOVA
AZIZA/augmented"
os.makedirs(OUTPUT_DIR, exist_ok=True)

transform = A.Compose([
    A.Rotate(limit=15, p=0.7),
    A.RandomScale(scale_limit=0.1, p=0.5),
    A.Affine(
        translate_percent=0.05,
        scale=(0.9, 1.1),
        rotate=0,
        p=0.5
    ),
    A.RandomBrightnessContrast(
        brightness_limit=0.2,
        contrast_limit=0.2,
        p=0.7
    ),
])

```

335


```

        A.GaussNoise(
            std_range=(0.02, 0.08),
            p=0.4
        ),
        A.GaussianBlur(blur_limit=3, p=0.2),

        A.ImageCompression(
            quality_range=(60, 95),
            p=0.5
        )
    ])
    for filename in os.listdir(INPUT_DIR):
        if not filename.lower().endswith(".png"):
            continue
    input_path = os.path.join(INPUT_DIR, filename)
    image = cv2.imread(input_path)
    if image is None:
        print(f"⚠️ o'qish imkoni bo'lmadi: {filename}")
        continue
    base = os.path.splitext(filename)[0]
    for i in range(10):
        augmented = transform(image=image)["image"]
        out_name = f"{base}_aug_{i}.png"
        out_path = os.path.join(OUTPUT_DIR, out_name)

        success = cv2.imwrite(out_path, augmented)
        if not success:
            print(f"❌ Yozuv xatoligi: {out_name}")

```

Augmentatsiya natijasida fayllar quida keltirilgan rasmda ko'rsatilgan ko'rinishiga keldi.

2 – rasm. Augmentatsiya orqali shakllantirilgan rasmlar

Xulosa

Ma'lumotlarni oldindan qayta ishlash (data preprocessing) va sun'iy kengaytirish (data augmentation) mashinali o'qitish hamda sun'iy intellekt tizimlarida model samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonlar yordamida mavjud ma'lumotlar tozalab chiqiladi, yagona formatga keltiriladi va model uchun qulay ko'rinishga transformatsiya qilinadi. Natijada model o'qitish jarayoni tezlashadi hamda uning aniqligi oshadi.

Data augmentation usullari orqali mavjud tasvirlar asosida turli variatsiyalar yaratiladi. Tasvirlarni aylantirish, masshtablash, siljitish, akslantirish va rang parametrlarini o'zgartirish kabi usullar modelni turli sharoitlarga moslashuvchan qilishga yordam beradi. Bu esa ortiqcha moslashuv (overfitting) muammosini kamaytiradi va modelning yangi ma'lumotlarga nisbatan umumlashtirish qobiliyatini oshiradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Chen, X. (2025). Technological evolution of traffic sign recognition. *Applied and Computational Engineering*.
2. Njayou, Y. (2022). Traffic sign classification using CNN and detection using Faster R-CNN and YOLOv4. *Heliyon*, 8(12), e11792. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e11792>

3. Zhu, Y., & Yan, W. Q. (2022). Traffic sign recognition based on deep learning. *Multimedia Tools and Applications*, 81, 17779–17791. <https://doi.org/10.1007/s11042-022-12163-0>
4. Temirgazyeva, S., & Omarov, B. (2022). Traffic sign recognition with convolutional neural network. *Scientific Journal of Astana IT University*, 12(12), 14–23. <https://doi.org/10.37943/12YZFG6952>
5. Sakthivel, K., Raghul, B., & Raghul, E. (2022). Traffic sign recognition system using CNN and Keras. *International Journal of Health Sciences*, 6(S4), 4986–4994. <https://doi.org/10.53730/ijhs.v6nS4.9226>
6. Tiryaki, B., & Oral, E. A. (2025). Traffic sign classification using spatial transformer networks based convolutional neural networks. *International Journal of Transport Development and Integration*, 9(4), 840–850. <https://doi.org/10.56578/ijtdi090411>
7. Jiang, L., Zhan, P., Bai, T., & Yu, H. (2024). YOLO-CCA: A context-based approach for traffic sign detection. *arXiv preprint arXiv:2412.04289*.
8. Li, P., Liu, C., Li, T., Wang, X., Zhang, S., & Yu, D. (2024). EMDFNet: Efficient multi-scale and diverse feature network for traffic sign detection. *arXiv preprint arXiv:2408.14189*.

**BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA IJTIMOY-EMOTSIONAL
KO'NIKMALARNI (SEL) SHAKLLANTIRISHNING SAMARADORLIGI
(O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMI MISOLIDA)**

Ergashova Parizoda

Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakulteti

3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola, boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchilarni 21-asr talablariga mos, ijtimoiy va emotsional jihatdan etuk shaxs sifatida tarbiyalashda Ijtimoiy-Emotsional Ko'nikmalarni (SEL) rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada SELning psixologik tushunchasi tahlil qilinib, CASEL modeli asosida uning beshta asosiy komponenti (O'z-o'zini Anglash, O'z-o'zini Boshqarish, Ijtimoiy Ong, Munosabatlarni Boshqarish, Mas'uliyatli Qaror Qabul Qilish) batafsil ochib berilgan. Shuningdek, emotsional barqarorlikning o'quvchilarning kognitiv rivojlanishi va akademik o'zlashtirishiga bevosita ijobiy ta'siri ilmiy jihatdan asoslangan. Amaliy metodika bo'limida, SELni alohida dars sifatida emas, balki barcha fanlarga (Adabiyot, Matematika, Sinf Soatlari) integratsiya qilishning aniq usullari va misollari keltirilgan. Ayniqsa, o'qituvchining faol tinglash, "Men Bayonotlari" kabi usullarni qo'llash orqali namuna bo'lishi va ota-onalar bilan hamkorlik qilish mexanizmlari yoritilgan.

Kalit So'zlar : Pedagogik-psixologik mexanizmlar, CASEL modeli, o'z-o'zini anglash, Emotsional Intellekt (EQ), ta'limga integratsiya, kognitiv rivojlanish, o'qituvchi kompetensiyasi, O'zbekiston ta'lim tizimi

Annotation: This scientific article is devoted to studying the theoretical foundations and practical significance of developing Social-Emotional Learning (SEL) in primary education, aimed at fostering students as socially and emotionally mature individuals who meet the demands of the 21st century. The article analyzes the psychological concept of SEL and provides a detailed explanation of its five core components based on the CASEL model (Self-Awareness, Self-Management, Social Awareness, Relationship Management, and Responsible Decision-Making). Furthermore, the positive impact of emotional stability on students' cognitive development and academic achievement is scientifically substantiated.

In the practical methodology section, specific methods and examples are presented for integrating SEL not as a separate subject, but across all disciplines (Literature, Mathematics, Class Hours). Particular attention is given to the teacher's role as a model through the application of strategies such as active listening and "I-statements," as well as mechanisms for collaboration with parents.

Keywords: Pedagogical-psychological mechanisms, CASEL model, self-awareness, Emotional Intelligence (EQ), integration into education, cognitive development, teacher competence, education system of Uzbekistan.

Аннотация: Данная научная статья посвящена изучению теоретических основ и практической значимости развития социально-эмоциональных навыков (SEL) в начальном образовании, направленного на формирование учащихся как социально и эмоционально зрелых личностей, соответствующих требованиям XXI века. В статье анализируется психологическая сущность SEL и подробно раскрываются его пять основных компонентов на основе модели CASEL (самоосознание, саморегуляция, социальная осознанность, управление взаимоотношениями, ответственное принятие решений). Кроме того, научно обосновано положительное влияние эмоциональной устойчивости на когнитивное развитие и академическую успеваемость учащихся.

В разделе практической методики представлены конкретные способы и примеры интеграции SEL не как отдельного предмета, а во все учебные дисциплины (литература, математика, классные часы). Особое внимание уделено роли учителя как примера для подражания через применение таких методов, как активное слушание и «Я-высказывания», а также механизмам сотрудничества с родителями.

Ключевые слова: педагогико-психологические механизмы, модель CASEL, самоосознание, эмоциональный интеллект (EQ), интеграция в образование, когнитивное развитие, компетентность учителя, система образования Узбекистана.

Kirish.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri o'quvchilarga nafaqat akademik bilimlar berish, balki ularni XXI asr talablariga javob beruvchi ijtimoiy va emotsional jihatdan etuk shaxs sifatida tarbiyalashdan iborat. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori darajadagi akademik o'zlashtirish ko'pincha barqaror ijtimoiy-emotsional ko'nikmalar (Social-Emotional Learning - SEL) bilan bevosita bog'liqdir. Boshlang'ich ta'lim davri (6-11 yosh) bu ko'nikmalar uchun poydevor qo'yiladigan eng muhim bosqich hisoblanadi. Zero, bu davrda bolaning xarakteri, o'zini idrok etish qobiliyati, tengdoshlari bilan munosabatlari va stressga chidamliligi shakllanadi. O'zbekiston ta'lim tizimida "Maktabgacha va maktab ta'limi to'g'risida"gi qonunlar doirasida shaxsni har tomonlama rivojlantirishga urg'u berilayotgan bir sharoitda, SELni o'quv jarayoniga integratsiya qilishning nazariy asoslari va amaliy samaradorligini o'rganish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism.

Mazkur maqolaning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlarini tahlil qilish, ushbu ko'nikmalarni shakllantirish bo'yicha amaliy metodikani ishlab chiqish va ularni O'zbekiston maktablariga joriy etish samaradorligini asoslashdan iborat.

1. Ijtimoiy-Emotsional Ko'nikmalarning Nazariy Asoslari

2.SELning Psixologik Tushunchasi va Komponentlari

SEL — bu bolalar va kattalar uchun o'z his-tuyg'ularini tushunish va boshqarish, maqsadlarni belgilash va erishish, boshqalarga hamdardlik bildirish, ijobiy munosabatlarni o'rnatish va saqlash, shuningdek, mas'uliyatli qarorlar qabul qilish uchun zarur bo'lgan bilim, munosabat va ko'nikmalarni egallash jarayonidir. Psixologik nuqtai nazardan, SELni "CASEL" (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning) modeli beshta asosiy o'zaro bog'liq kompetensiyaga ajratadi: O'z-o'zini Anglash (Self-Awareness): O'z his-tuyg'ulari, qiziqishlari, qadriyatlar va kuchli tomonlarini tushunish. O'z-o'zini Boshqarish (Self-Management): His-tuyg'ularni va xatti-harakatlarni turli vaziyatlarda samarali boshqarish, stressni engish va maqsadlarga erishish uchun intilish. Ijtimoiy Ong (Social Awareness): Boshqalarning nuqtai nazarlarini tushunish, ular bilan hamdardlik bildirish va ijtimoiy normalarga moslashish. Munosabatlarni Boshqarish (Relationship Skills): Sog'lom va ijobiy munosabatlarni o'rnatish va

saqlash, turli ijtimoiy guruhlar bilan samarali hamkorlik qilish. Mas'uliyatli Qaror Qabul Qilish (Responsible Decision-Making): Xulq-atvorning oqibatlarini hisobga olgan holda, axloqiy me'yorlarga asoslangan konstruktiv tanlovlar qilish.

Kognitiv rivojlanishga ta'sirlari haqida aytadigan bo'lsak, boshlang'ich sinf o'quvchilarining emotsional barqarorligi ularning kognitiv jarayonlariga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Masalan, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi rivojlangan bola diqqatini jamlash, impulslarni nazorat qilish va topshiriqlarni yakunlashda yuqori natijalar ko'rsatadi. Stress darajasi past bo'lgan, xavfsizlik hissini tuygan o'quvchining miyasi ma'lumotni yanada samarali qayta ishlaydi. Bu esa, o'z navbatida, matematik va o'qish ko'nikmalarining yuqori darajada rivojlanishiga sharoit yaratadi. SELni o'quv jarayoniga integratsiya qilish qanday bo'ladi? SEL faqatgina maxsus darslar doirasida o'tilishi shart emas, balki u barcha fanlarga singdirilishi lozim bo'lgan jarayondir. Adabiyot va O'qish Darslarida qo'llash usullari: Ertaklar, hikoyalar va she'rlarni o'rganishda personajlarning emotsional holati va ular qabul qilgan qarorlarning oqibatlarini tahlil qilish orqali Ijtimoiy Ong va Mas'uliyatli Qaror Qabul Qilish ko'nikmalari rivojlantiriladi. Masalan, biror ertak qahramonining xatti-harakati muhokama qilinadi: "Uning o'rnida bo'lganingizda qanday his qilardingiz? Boshqacha yo'l tutish mumkinmidi?" Matematika Darslari: Guruhli loyihalar va muammoli topshiriqlarni birgalikda echish orqali Munosabatlarni Boshqarish va Hamkorlik ko'nikmalari takomillashtiriladi. Xato qilishdan qo'rqqanlik, bir-birini qo'llab-quvvatlash madaniyati shakllantiriladi. Sinf Soatlari (Qadriyatlar Soati): Maxsus ajratilgan vaqtlarda "His-tuyg'ular banki", "Empatiya o'yinlari", "Do'stlik devori" kabi interaktiv mashg'ulotlar o'tkaziladi.

O'qituvchi o'quchi kamolotining eng oliy darajasi hisoblangan bois, o'qituvchining o'rni – namuna bo'lishdi. SELni muvaffaqiyatli tatbiq etishda o'qituvchi markaziy shaxs hisoblanadi. O'qituvchi avvalo o'zi SEL ko'nikmalariga ega bo'lishi va buni o'quvchilarga namuna sifatida ko'rsatishi lozim. Faol tinglash ko'nikmasi bilan ham o'qituvchi o'quvchining gapi, his-tuyg'usi va tashvishini diqqat bilan tinglashi, uning shaxsiyatini hurmat qilishi kerak. "Men Bayonotlari" (I-Statements): O'qituvchi o'quvchining xatti-harakatini emas, balki o'zining shu xatti-harakatdan kelib chiqqan his-tuyg'ularini ifodalashi. (Masalan: "Sen kechikkaningda, men xavotirlanaman" o'rniga "Sen kechikding" kabi hukm ohangi emas). Xatolarni Qabul Qilish: Sinfda xato qilish normal ekanligi va xatolardan o'rganish mumkinligi haqidagi madaniyatni shakllantirish.

Ota-onalar bilan hamkorlik ham juda samarali natija beradi. Oila ta'limdagi asosiy hamkor hisoblanadi. Ota-onalar SELni rivojlantirish dasturlari bilan tanishtirilishi va maktabda o'rganilgan ko'nikmalarni uyda mustahkamlashga

undalishi kerak. Ota-ona yig'ilishlarida bolalarning emotsional holati, konfliktlarni hal qilish usullari kabi mavzularga alohida e'tibor qaratilishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa. Ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni boshlang'ich sinf ta'limiga chuqur singdirish, O'zbekiston maktablarida o'quvchilarning nafaqat akademik yutuqlarini, balki psixologik salomatligi va ijtimoiy moslashuvchanligini oshirishning muhim omilidir. SEL o'quvchilarni 21-asr jamiyatida muvaffaqiyatli ishtirok etishga tayyorlaydigan asosiy poydevor hisoblanadi. Tavsiyalar: O'qituvchilarning Malakasini Oshirish: Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun SEL komponentlari va ularni amaliyotga joriy etish metodikasi bo'yicha maxsus o'quv kurslarini doimiy tashkil etish. Milliy Dastur Yaratish: Maktab ta'limining barcha bosqichlariga kiritiladigan va mahalliy madaniy-psixologik xususiyatlarni hisobga oladigan yagona milliy SEL dasturini ishlab chiqish. Tadqiqotlarni Kengaytirish: SEL dasturlarini joriy etishning o'quvchilarning xulq-atvori, psixologik farovonligi va akademik natijalariga ta'sirini o'rganish bo'yicha muntazam ilmiy tadqiqotlar o'tkazish kerak.

Foydalanilgan Adabiyotlar Ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Maktabgacha va maktab ta'limi to'g'risida. (Yangi tahriri, 2023-yil).
2. Karimova V. M. Psixologiya. T.: "Sharq", 2007. (SEL ning shaxs rivojlanishidagi o'rniga oid umumiy psixologik asoslar)
3. Ziyomuhamedov B. Pedagogika. T.: "Yangi asr avlodi", 2005. (Pedagogik yondashuvlarning nazariy asoslari)
4. Goleman D. Emotional Intelligence. Bantam Books, 1995. (Ijtimoiy-emotsional intellekt nazariyasining klassik manbasi. SEL nazariyasini asoslashda foydalaniladi).
5. CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning). SEL in the Classroom: A Practical Guide. (CASELning rasmiy nashrlari, SELning besh asosiy kompetensiyasini tushuntirish uchun).
6. Vygotskiy L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978. (Kognitiv va ijtimoiy rivojlanishning o'zaro bog'liqligi nazariyasi).
7. Yusupov E. Pedagogik diagnostika asoslari. T.: O'qituvchi, 1999. (O'quvchining psixologik holatini diagnostika qilish bo'yicha metodik manba).

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA DARSLARNI LOYIHA (PROJECT-BASED LEARNING) TEXNOLOGIYASIDA O'QITISH.

Ochilov Alisher Orifovich

Qarshi davlat universiteti Texnologik ta'lim kafedrası dotsenti.

alisherochilov69@mail.ru

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada professional ta'lim muassasalarida darslarni loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning – PBL) texnologiyasining mazmuni, ahamiyati hamda uni samarali tashkil etish usullari yoritilgan. Shuningdek, mazkur yondashuv orqali talabalarda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish, mustaqil fikrlash va muammolarni hal etish kompetensiyalarini shakllantirish masalalari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: Loyiha asosida o'qitish, PBL, professional ta'lim, innovatsion texnologiyalar, kompetensiya, amaliy ko'nikma.

Аннотация: В этой статье освещаются содержание, значение и методы эффективной организациии обучения по технологии проектного обучения (Project-Based Learning – PBL) в профессиональных учебных заведениях.

Также анализируются вопросы развития практических навыков студентов, формирование компетенций самостоятельного мышления и решения проблем с помощью данного подхода.

Ключевые слова: Обучение на основе проекта, PBL, профессиональное образование, инновационные технологии, компетенция, практический навык.

ABSTRACT. This article highlights the content, significance, and methods of effectively organizing project-based learning (PBL) in professional education institutions. In addition, the article analyzes issues related to developing practical skills in students and forming competencies for independent thinking and problem-solving through this approach.

Keywords: Project-learning, PBL, professional education, based innovative technologies, competence, practical skill.

Professional ta'lim muassasalarida darslarni loyiha (Project-Based Learning) asosida o'qitish - bu talabalarni haqiqiy hayotga yaqinlashtiradigan, ularni muammoni hal qilish, rejalashtirish, izlanish va taqdimot qilishga undaydigan o'qitish uslubidir. Ayniqsa, professional ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish, talabalarni real hayotiy vaziyatlarga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday yondashuvlardan biri loyiha asosida o'qitish texnologiyasidir.

Ushbu metodda o'quvchilar faqat nazariy bilim olish bilan cheklanmay, balki uni real vaziyatlarda qo'llashni o'rganadilar. Masalan: Hayot faoliyati xavfsizligi (HFX) fanida turli xavfli vaziyatlarni tahlil qilish, ularning oldini olish va to'g'ri harakat qilishga o'rgatadi. O'quvchilar nazariy bilimlarni amaliy vazifalar orqali mustahkamlaydi. Uni amalga oshirish uchun Project-Based mustaqil qaror qabul qilishni rag'batlantirish - talabalarga loyiha jarayonida o'z fikriga tayangan holda tanlov qilish, muammoga echim topish va javobgarlikni o'z zimmasiga olish imkonini berish tushuniladi. Bu yondashuv imkoniyatlarni yaratadi. Birinchidan

talabalarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantiradi. Ikkinchidan nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtiradi.

Uchunchidan ijodiy fikrlash va innovatsion yondashuvni rivojlantiradi va nihoyat mehnat bozoriga moslashuvchan kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

Darslarni loyiha asosida tashkil etishda PBL texnologiyasini samarali qo'llash quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Muammoni aniqlash – mavzularni tanlashda talabalar uchun dolzarb va qiziqarli masala tanlanadi.
2. Rejalashtirish – o'tiladigan mavzuda loyiha maqsadi, vazifalari va bajarish bosqichlari belgilanadi.
3. Tadqiqot va izlanish – talabalar mavzu bo'yicha axborot to'playdi va to'plangan axborotlarni tahlil qiladi.
4. Natijani ishlab chiqish – loyiha mahsuloti yaratiladi (model, dastur, loyiha hujjati va boshqalar).
5. Taqdimot va baholash – loyiha natijalari taqdim etiladi va baholanadi.

Darslarni loyiha asosida tashkil etishda PBL taxnologiyasi jarayonida o'qituvchi an'anaviy bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi va fasilitator sifatida faoliyat yuritadi. U talabalarga yo'l-yo'riq ko'rsatadi, muammoli vaziyatlarni yaratadi, jarayonni nazorat qiladi va baholaydi hamda rag'batlantiruvchi muhitni shakllantirishni amalga oshiradi.

Loyiha asosida tashkil etishda PBL taxnologiyasining afzalliklari quyidagilardan iborat:

Amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi - talabalar nazariy bilimlarni real vazifalarda qo'llash orqali konkret malaka va ko'nikmalarni egallashi tushuniladi.

Bu yondashuv talabani faqat bilimli emas, balki amalda ishlay oladigan darajaga olib chiqadi. Ularda texnik va kasbiy ko'nikmalar shakllantiradi real vaziyatlarda echim topishga undaydi.

Berilgan mavzuni mustaqil o'rganishga undaydi - o'quvchilarning bilimni o'qituvchi orqali emas, balki o'z izlanishi, qiziqishi va faoliyati orqali egallashi tushuniladi. Bu yondashuv o'quvchini umrbod o'rganuvchi (lifelong learner)ga aylantirishga xizmat qiladi.

Jamoadi ishlash madaniyatini shakllantiradi - o'quvchilarda hamkorlik, hurmat, mas'uliyat va samarali muloqotga asoslangan jamoaviy xulq-atvorni rivojlantirish tushuniladi. Bu nafaqat birga ishlash, balki to'g'ri ishlash madaniyatini ham o'rgatadi.

Masalan: Hayot faoliyati xavfsizligi fanida quyidagi loyiha mavzularini berish mumkin:

1. “Favqulodda vaziyatlarda harakat rejasi” - loyihasi talabalar zilzila, yong‘in yoki suv toshqini holatlarida harakat algoritmini ishlab chiqadi. Evakuatsiya rejasi chiziladi.

2. “Ish joyida xavfsizlik qoidalari” loyihasi - muayyan kasb (masalan, quruvchi, elektrchi) uchun xavfsizlik texnikasi ishlab chiqiladi. Himoya vositalari tahlil qilinadi.

3. “Birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish” loyihasi - jarohat, kuyish, hushdan ketish holatlarida yordam ko‘rsatish bo‘yicha qo‘llanma tayyorlanadi. Video yoki amaliy ko‘rgazma tashkil etiladi.

Darsni tashkil etish namunasi

Mavzu: Yong‘in xavfsizligi.

Metod: Loyiha asosida o‘qitish

Bosqichlar:

1. Muammo qo‘yish:

“Ta’lim muassasasida yong‘in sodir bo‘lsa, qanday harakat qilinadi?”

2. Guruhlash:

Talabalar kichik guruhlarga bo‘linadi.

3. Topshiriq berish:

Har bir guruh quyidagilarni ishlab chiqadi:

- evakuatsiya rejasi;
- xavfsizlik belgilarini joylashtirish;
- yong‘in paytida harakat qoidalari.

4. Tadqiqot:

Talabalar ma’lumot to‘playdi, chizmalar tayyorlaydi.

5. Natija:

Har bir guruh loyiha mahsulotini (plakat, maket, taqdimot) yaratadi.

6. Taqdimot va baholash:

Guruhlar o‘z ishlarini himoya qiladi.

Hayot faoliyati xavfsizligi fanida PBLni qo‘llashda o‘qituvchi roli:

- xavfsizlikka oid real vaziyatlarni yaratadi;
- o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga yo‘naltiradi;
- amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etadi;
- nazorat va baholashni amalga oshiradi.

Natijalar - Loyiha asosida o‘qitish orqali talabalarda: favqulodda vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish; tezkor va ongli harakat qilish; jamoada ishlash; xavfsizlik madaniyatiga rioya qilish ko‘nikmalari shakllanadi. Biz buni quyidagi jadval orqali ham ko‘rishimiz mumkin.

PBL texnologiyasini Hayot faoliyati xavfsizli fanida qo‘llash (Jadval)

t/r	Loyiha mavzusi	Maqsad	O'quv faoliyati	Natija	Kompetensiyalar
1	Yong'in xavfsizligi	Yong'in paytida to'g'ri harakatni o'rgatish	Evakuatsiya rejasi tuzish, plakat tayyorlash	Harakat algoritmi shakllanadi	Tezkor qaror, amaliy ko'nikma
2	Zilzila vaqtida xavfsizlik	Favqulodda vaziyatda himoyalani	Xavfsizlik qoidalarini ishlab chiqish	To'g'ri harakat modeli	Muammoli vaziyatni hal qilish
3	Birinchi tibbiy yordam	Jarohatlarda yordam ko'rsatish	Amaliy mashg'ulot, rolli o'yin	Birinchi yordam ko'nikmasi	Mas'uliyat, tezkorlik
4	Uy xavfsizligi	Uyda xavflarni oldini olish	Xavf manbalarini aniqlash	Xavfsizlik rejasi	Tahlil qilish
5	Ish joyida xavfsizlik	Kasbiy xavfsizlikni ta'minlash	Texnika xavfsizligi qoidalarini tuzish	Himoya choralari	Kasbiy kompetensiya
	Xulosa qilib aytganda hayot faoliyati xavfsizligi fanida loyiha asosida o'qitish				

texnologiyasini qo'llash ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bu professional ta'lim muassasalarida samarali pedagogik vosita hisoblanadi. U orqali talabalar nafaqat bilim oladi, balki real hayotiy muammolarni hal etishga tayyor bo'lgan malakali mutaxassis sifatida shakllanadi. Shu bois, mazkur texnologiyani ta'lim jarayoniga keng joriy etish zamon talabi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.O'zbekiston Respublikasi VM 2025-yil 24-dekabrdagi 819-son qarori.
- 2.R. J. Ishmuhamedov- Talimda innavatsion texnologiyalar.Toshkent 2008y. 128b.
- 3.A.O.Ochilov -"Organization of Personnel Training in Universities of Uzbekistan using the Methods of Scheduling and Network Planning in Conditions of Self-Isolation". Journal of Education and Practice www.iiste.org ISSN 2222-1735 php/JEP/issue/view/. Vol.13, No.11.
4. Бондаревская Е. В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность: изд-во ООО Педагогика. 1999, № 3, с 37.

**UNIVERSITET TALABALARI UCHUN TEXNIK AXBOROTNI
HIMOYALASHNI O‘QITISHGA MO‘LJALLANGAN SUN’IY INTELLEKTGA
ASOSLANGAN TA’LIM MUHITI**

Ergashev Nuriddin G‘ayratovich

Qarshi davlat texnika universiteti professori,

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00

Sattorov Sardorbek Shovkat o‘g‘li.

Qarshi davlat texnika universiteti

<https://orcid.org/0009-0006-6473-5112>

sattorovsardor58@gmail.com; Tel: (91) 321-53-78

Annotatsiya: Ushbu maqolada universitet talabalari uchun texnik axborotni himoyalashni o‘qitishga mo‘ljallangan sun’iy intellektga asoslangan ta’lim muhitini yaratish masalalari ko‘rib chiqiladi. Taklif etilayotgan ta’lim muhiti talabalarning bilim darajasi, o‘rganish tezligi va qiziqishlariga moslashgan holda interaktiv va adaptiv o‘qitishni ta’minlaydi. Shuningdek, tizim real vaqt rejimida tahlil qilish, nazorat qilish va tavsiyalar berish funksiyalariga ega. Mazkur yondashuv natijasida talabalar texnik axborotni himoyalash bo‘yicha nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko‘nikmalarni ham samarali egallashlari mumkin. Tadqiqot natijalari sun’iy intellektga asoslangan ta’lim muhitlari kelajakda ta’lim sifatini oshirishda muhim vosita bo‘lishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: *sun’iy intellekt, texnik axborotni himoyalash, axborot xavfsizligi, ta’lim muhiti, adaptiv o‘qitish, interaktiv tizimlar, raqamli texnologiyalar, universitet ta’limi, ma’lumotlar himoyasi, innovatsion yondashuv.*

Texnik axborotni himoyalash sohasidagi malakalarni universitet talabalariga samarali o‘rgatish uchun sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarini qo‘llash hozirgi ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Sun’iy intellektga asoslangan ta’lim muhitlari yuqori ta’lim jarayonlarini innovatsion tarzda o‘zgartirib, o‘quvchilarning autonom va interaktiv o‘rganishini ta’minlaydi hamda texnik axborotni himoya qilish kabi murakkab ko‘nikmalarni oshirishda sezilarli rol o‘ynaydi.

AI (sun’iy intellekt) ta’limidagi inqilobiy o‘zgarishlar universitet ta’lim tizimini tubdan yangilamoqda. SI asosidagi o‘quv muhitlari o‘quvchilarning o‘quv natijalarini sanoat talablariga moslashtirishda yordam berib, ularni doimiy o‘rganishni davom ettiruvchi mutaxassislariga aylantiradi. Bunday tizimlar o‘quv jarayonidagi qatnashuvni oshiradi, real sanoat masalalarini echishda talabalarni qo‘llaydi va o‘quv jarayonini yanada adaptiv qiladi [1].

Universitet talabalari uchun texnik axborotni himoya qilishni o‘rgatishda SI quyidagi jihatlarida yordam beradi:

Personalizatsiya va adaptiv o'rganish: SI talabalar bilim darajasini baholab, ularga moslashtirilgan o'quv materiallari va texnik topshiriqlar beradi. Masalan, AI asosidagi chatbotlar studentlarning savollariga javob berib, tushunmovchiliklarni aniqlash va to'g'ri yo'naltirish imkonini yaratadi[2].

Avtomatlashtirilgan tekshiruv va baholash: SI tizimlari o'quvchilarning bilimini baholashda avtomatlashtirilgan testlar va g'oyalarning mantiqiy bog'lanishini tushunishga yordam beruvchi kontseptual xaritalar yaratadi. Bu talabalar tafakkur qobiliyatini va texnik axborotni himoya qilish usullarini tushunish darajasini oshiradi[2].

Samarali o'qitish jarayoni: SI yordamida o'qituvchilar oddiy va takroriy baholash ishlaridan ozod bo'lib, ko'proq talaba bilan interaktiv suhbat va murakkab texnik bilimlarni chuqurroq o'rgatishga vaqt ajrata oladi[3].

Katta ma'lumotlar, Internet of Things (IoT), bulut hisoblash kabi axborot texnologiyalari birlashtirilgan muhitda ma'lumot xavfsizligi jihatlari muhim ahamiyat kasb etadi. AI texnologiyalari ma'lumotlarni yig'ish, boshqarish va qaror qabul qilish jarayonlarini optimallashtiradi, shu bilan birga ma'lumotlarning maxfiyligi va himoyasini ta'minlash bo'yicha yangi echimlar yaratadi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu jarayonda ma'lumotlar standartlari va axloqiy normalarga rioya qilish zarur[4].

Talabalar va pedagoglar sun'iy intellekt texnologiyalarining afzalliklarini tushunib, ularni ta'limda qo'llashga tayyor bo'lishi zarur. Texnologiyani qabul qilish modelining asosiy omillari sifatida sun'iy intellektdan foydalanishning foydaliligi va raqamli savodxonlik ajralmasdir. Bu ko'rsatkichlar yuqori bo'lsa, talaba va o'qituvchilarning sun'iy intellektga asoslangan ta'lim muhitlarini faol qabul qilish ehtimoli oshadi[5].

Universitetlarda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishda aniq siyosat va qoidalarni ishlab chiqish zarur. Bu talabalarning va o'qituvchilarning integratsiyalangan raqamli ta'lim muhitida mas'uliyatli va samarali ishlashini ta'minlaydi, axloqiy me'yorlarni saqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, SI texnologiyalarining imkoniyatlari va chegaralari aniq belgilanishi lozim[6].

Hozirgi va istiqbolli yondashuvlar

1. Interaktiv chatbotlar va kontseptual xaritalar: Talabalarni o'rganish jarayonida ularning bilim darajasini baholash va takomillashtirish uchun ishlatiladi[2].
2. AI asosidagi e-o'quv tizimlari: O'quvchilarning o'qish uslubini aniqlab, unga mos o'qitish usullarini taklif qilish orqali o'quv sifatini oshiradi[7].

3. Raqamli savodxonlikni oshirish: Talabalarni AI vositalaridan samarali foydalanishga o'rgatish orqali ularning mustaqil o'rganish va himoyani ta'minlash ko'nikmalarini rivojlantirish[8].

Sun'iy intellektga asoslangan ta'lim muhiti universitet talabalariga texnik axborotni himoya qilishni o'rgatishda interaktivlik, personalizatsiya va samaradorlikni oshiradi. AI yordamida yaratilgan ta'lim platformalari talabalar bilimni baholash, ularni o'quv jarayoniga faol jalb qilish hamda o'qituvchilarning takroriy vazifalarini avtomatlashtirishni amalga oshiradi. Shu bilan birga, axborot xavfsizligi bilan bog'liq muammolar va axloqiy normalarni inobatga olgan holda, AI texnologiyalarining universitet ta'limiga mas'uliyatli integratsiyasi ustuvor ahamiyatga ega[1], [2], [3], [4], [6].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G. A. L. Quinde, M. Y. T. Muñoz, J. M. R. Suárez, R. E. P. Villarreal, W. A. Z. Vélez, and A. A. D. P. Laínez, "Perception of University Students on The Use of Artificial Intelligence (AI) Tools For The Development of Autonomous Learning," RGSA, vol. 18, no. 2, p. e06170, May 2024, doi: 10.24857/rgsa.v18n2-136
2. L. Liu, R. Subbareddy, and C. G. Raghavendra, "AI Intelligence Chatbot to Improve Students Learning in the Higher Education Platform," J. Inter. Net., vol. 22, no. Supp02, Jan. 2022, doi: 10.1142/s0219265921430325
3. S. Ma and L. Lei, "The factors influencing teacher education students' willingness to adopt artificial intelligence technology for information-based teaching," Asia Pacific Journal of Education, vol. ahead-of-print, no. ahead-of-print, pp. 94–111, Jan. 2024, doi: 10.1080/02188791.2024.2305155.
4. O. V. Spivakovsky, S. A. Omelchuk, V. V. Kobets, N. V. Valko, and D. S. Malchykova, "INSTITUTIONAL POLICIES ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN UNIVERSITY LEARNING, TEACHING AND RESEARCH," ITLT, vol. 97, no. 5, pp. 181–202, Oct. 2023, doi: 10.33407/itlt.v97i5.5395
5. X. Fu, K. Lokesh Krishna, and R. Sabitha, "Artificial Intelligence Applications with e-Learning System for China's Higher Education Platform," J. Inter. Net., vol. 22, no. Supp02, Dec. 2021, doi: 10.1142/s0219265921430167
6. R. Ghnemat, A. Shaout, and A. M. Al-Sowi, "Higher Education Transformation for Artificial Intelligence Revolution: Transformation Framework," Int. J. Emerg. Technol. Learn., vol. 17, no. 19, pp. 224–241, Oct. 2022, doi: 10.3991/ijet.v17i19.33309.

7. J. Zhang, "Reform and innovation of artificial intelligence technology for information service in university physical education," IFS, vol. 40, no. 2, pp. 3325–3335, Jan. 2020, doi: 10.3233/jifs-189372.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ В УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Эргашев Нуриддин Гайратович

Профессор Каршинского государственного технического университета

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

электронная почта: Finaledition2@mail.ru; Тел: (99) 098-01-00.

Нодирова Шахло Абдурахим кизи

Магистрант первого курса Каршинского государственного технического университета

Shahlonodirova2@gmail.com ; Tel: (99)040-05-41

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы совершенствования педагогической деятельности в системе высшего образования в условиях цифровых технологий с акцентом на учебно-методический процесс. В условиях цифровой трансформации особое значение придается эффективной организации учебного процесса, модернизации методов и технологий обучения, а также обновлению содержания образования.

В работе особое внимание уделено ключевым компонентам учебно-методического процесса, включая учебные программы, syllabus дисциплин, учебные материалы, систему заданий и критерии оценивания, а также вопросам их адаптации к цифровой образовательной среде. Обоснована учебно-методическая значимость использования LMS-платформ, электронных учебников, мультимедийных ресурсов, виртуальных лабораторий и интерактивных методов обучения.

В исследовании раскрыта роль цифровой компетентности преподавателей в совершенствовании учебно-методической деятельности, рассмотрены вопросы проектирования образовательного процесса на основе дидактического дизайна, а также развития навыков самостоятельного обучения студентов. Особое внимание уделено возможностям цифровых технологий в индивидуализации обучения, формировании гибкой образовательной среды и мониторинге результатов обучения.

В заключении представлены научно-практические рекомендации, направленные на повышение качества образования, усиление эффективности педагогической деятельности и подготовку конкурентоспособных

специалистов на основе совершенствования учебно-методического процесса с применением цифровых технологий.

Ключевые слова: цифровые технологии, высшее образование, учебно-методический процесс, педагогическая деятельность, цифровая трансформация, цифровая компетентность, LMS-платформы, электронное обучение, дидактический дизайн, интерактивные методы, виртуальные лаборатории, образовательная среда, индивидуализация обучения, мониторинг обучения, качество образования

Введение(Introduction).

В условиях современного этапа развития глобализации и информатизации система высшего образования переживает период глубоких преобразований. Стремительное развитие цифровых технологий требует новых подходов к содержанию, формам и методам организации образовательного процесса. Особенно важно, что эффективная организация педагогической деятельности в высших учебных заведениях, повышение её качества и результативности напрямую связаны с совершенствованием учебно-методического процесса на основе современных требований.

В условиях цифровой трансформации широкое внедрение информационно-коммуникационных технологий в образовательный процесс предполагает не только техническое обновление, но и коренную переработку учебно-методической деятельности. Это требует обновления учебных программ, совершенствования сиλλαбусов дисциплин, разработки современных учебных материалов, а также адаптации системы оценивания к цифровой образовательной среде. Вместе с тем, эффективное использование LMS-платформ, электронных ресурсов и интерактивных методов обучения способствует переходу профессиональной компетентности преподавателей на качественно новый уровень.

Актуальность данной статьи заключается в том, что в ней рассматриваются вопросы совершенствования педагогической деятельности в системе высшего образования именно с позиции учебно-методического процесса в условиях цифровых технологий. В настоящее время цифровизация учебно-методического процесса приобретает особую научно-практическую значимость, способствуя повышению качества образования, развитию навыков самостоятельного обучения студентов и индивидуализации образовательного процесса.

Цель исследования заключается в раскрытии теоретических и практических основ совершенствования педагогической деятельности в условиях цифровых технологий в высших учебных заведениях с акцентом на

учебно-методический аспект. Для достижения поставленной цели определены задачи анализа основных компонентов учебно-методического процесса, выявления путей их адаптации к цифровой среде, а также обоснования эффективности современных педагогических и информационных технологий.

Таким образом, представленные в статье положения направлены на совершенствование учебно-методического процесса в системе высшего образования, повышение эффективности педагогической деятельности и развитие цифровой образовательной среды

Анализ литературы по теме (Literature review). Вопросы внедрения цифровых технологий в систему высшего образования и совершенствования педагогической деятельности в учебно-методическом аспекте в последние годы стали одним из приоритетных направлений научных исследований. Анализ проведённых работ показывает, что цифровая трансформация требует не только технологического обновления, но и коренного изменения содержания и методологии образовательного процесса.

В исследованиях зарубежных ученых особое внимание уделяется формированию цифровой образовательной среды, использованию LMS-платформ, внедрению дистанционного и смешанного обучения (blended learning). По их мнению, цифровые технологии являются важным фактором индивидуализации учебно-методического процесса, расширения возможностей самостоятельного обучения студентов и повышения эффективности образования.

В работах отечественных исследователей широко освещаются вопросы цифровизации системы высшего образования, развития цифровой компетентности преподавателей и совершенствования учебно-методического обеспечения. В частности, разрабатываются научно-практические рекомендации по модернизации учебных программ, адаптации syllabus дисциплин к международным стандартам, а также созданию и внедрению электронных образовательных ресурсов.

Кроме того, анализ научной литературы показывает, что важной методологической основой совершенствования учебно-методического процесса являются дидактические подходы — конструктивизм, компетентностный и студентоцентрированный подходы. На их основе интеграция цифровых технологий в образовательный процесс позволяет эффективно реализовывать учебные материалы, применять интерактивные методы обучения и совершенствовать систему оценивания.

Также в современных исследованиях широко рассматривается роль виртуальных лабораторий, симуляционных программ, мультимедийных

средств и онлайн-образовательных платформ в учебно-методическом процессе. Они особенно эффективны для формирования практических навыков в технических направлениях подготовки.

Результаты анализа литературы показывают, что, несмотря на достаточную разработанность общих аспектов применения цифровых технологий, вопросы комплексного совершенствования педагогической деятельности именно в учебно-методическом процессе остаются недостаточно изученными. В связи с этим в данной статье особое внимание уделяется научно-теоретическим и практическим аспектам данного направления.

Методология исследования (Research Methodology).

В данном исследовании для изучения вопросов совершенствования педагогической деятельности в системе высшего образования в условиях цифровых технологий был применён комплексный научный подход. Методологическую основу исследования составляют современные научные концепции педагогики, дидактики и информационно-коммуникационных технологий, применяемых в образовательном процессе.

В ходе исследования были использованы следующие научные методы: теоретический анализ и синтез, сравнительный анализ, обобщение, системный подход, а также педагогическое наблюдение. С их помощью изучались структурные компоненты учебно-методического процесса, степень их адаптации к цифровой среде и влияние на эффективность педагогической деятельности.

Кроме того, на основе системного подхода анализировались взаимосвязи между учебными программами, силлабусами дисциплин, электронными образовательными ресурсами, LMS-платформами и системой оценивания. Метод сравнительного анализа позволил выявить различия между традиционной и цифровой образовательной средой, а также оценить их преимущества и недостатки.

В рамках эмпирической части исследования были изучены результаты педагогического наблюдения и практического опыта, направленного на оценку эффективности внедрения цифровых технологий в образовательный процесс. При этом основное внимание уделялось использованию LMS-платформ, электронных учебников, виртуальных лабораторий и интерактивных образовательных инструментов.

Данный методологический подход обеспечил научную обоснованность исследования и позволил сформулировать выводы по совершенствованию учебно-методического процесса в системе высшего образования на основе цифровых технологий.

Анализ и результаты (Analysis and results):

В ходе исследования был проведён анализ состояния совершенствования педагогической деятельности в системе высшего образования в условиях цифровых технологий с акцентом на учебно-методический аспект. Результаты анализа показали, что внедрение цифровых образовательных средств значительно повышает эффективность учебно-методического процесса. В частности, LMS-платформы, электронные учебники и виртуальные лаборатории доказали свою эффективность как важные дидактические инструменты организации учебного процесса.

По сравнению с традиционной системой образования, в цифровой образовательной среде учебно-методический процесс становится более гибким, интерактивным и студентоцентрированным. Это способствует развитию навыков самостоятельного обучения студентов, а также более глубокому усвоению знаний. Результаты сравнительного анализа показали, что в группах, где применялись цифровые технологии, уровень учебной успеваемости и активности студентов был выше по сравнению с традиционным подходом.

Кроме того, цифровизация учебно-методического процесса оказывает значительное влияние и на профессиональную деятельность преподавателей. Повышение цифровой компетентности педагогов, проектирование занятий на основе современного дидактического дизайна, а также использование интерактивных методов обучения способствуют повышению качества образования. Однако в ходе анализа были выявлены и определённые проблемы, включая недостаточный уровень развития технической инфраструктуры, необходимость дальнейшего повышения цифровых навыков преподавателей, а также неполную сформированность методического обеспечения.

Результаты исследования показывают, что для эффективной цифровизации учебно-методического процесса необходим комплексный подход, предполагающий гармоничное развитие инфраструктуры, подготовки педагогических кадров и методического обеспечения. Кроме того, систематическое использование LMS-платформ, интерактивных ресурсов и виртуальных лабораторий является важным фактором повышения качества образовательного процесса.

В целом полученные результаты подтверждают, что широкое внедрение цифровых технологий в систему высшего образования способствует совершенствованию учебно-методического процесса, повышению качества образования и подготовке специалистов, обладающих современными компетенциями.

Заклучение и предложения (Conclusion/Recommendations).

Результаты проведённого исследования показывают, что широкое внедрение цифровых технологий в систему высшего образования является важным фактором совершенствования учебно-методического процесса. Цифровые образовательные инструменты, включая LMS-платформы, электронные образовательные ресурсы и виртуальные лаборатории, повышают эффективность педагогической деятельности, делая образовательный процесс более гибким, интерактивным и студентоцентрированным. При этом в условиях цифровой трансформации особое значение приобретает развитие профессиональной цифровой компетентности преподавателей.

На основе анализа можно отметить, что цифровизация учебно-методического процесса способствует повышению качества образования, развитию навыков самостоятельного обучения студентов и подготовке специалистов, соответствующих требованиям современного рынка труда. Однако существующие проблемы, такие как недостаточный уровень технической инфраструктуры, необходимость дальнейшего развития цифровых компетенций преподавателей и неполная сформированность методического обеспечения, требуют дальнейшего совершенствования данного процесса.

В этой связи предлагаются следующие рекомендации:

1. Дальнейшее развитие цифровой инфраструктуры в высших учебных заведениях, обеспечение высокоскоростным интернетом и современными техническими средствами.
2. Организация регулярных курсов повышения квалификации и тренингов для развития цифровой компетентности преподавателей.
3. Широкое внедрение единых электронных образовательных платформ для цифровизации учебно-методического процесса и их постоянное совершенствование.
4. Создание и систематическое использование электронных учебных материалов, мультимедийных ресурсов и виртуальных лабораторий.
5. Развитие интерактивных методов обучения и цифровых систем оценивания, поддерживающих самостоятельную деятельность студентов.
6. Активное использование цифровых технологий для мониторинга и анализа качества образования.

В целом совершенствование учебно-методического процесса на основе цифровых технологий обеспечивает переход системы высшего образования на качественно новый уровень и расширяет возможности подготовки конкурентоспособных специалистов.

Список использованной литературы:

1. Hug, T. Micro learning and narration: Exploring possibilities of utilization of narrations and storytelling for the designing of micro units and didactical microlearning arrangements. MIT Open Access Articles. Cambridge.
2. Seldon, A., & Abidoye, O. (2018). The Fourth Education Revolution. University of Buckingham Press.
3. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
7. Knowles, M. S., Holton, E. F., & Swanson, R. A. (2015). The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development (8th ed.). Routledge.
8. Dolasinski, M. J., & Reynolds, J. (2020). Microlearning: A new learning model. Journal of Hospitality & Tourism Research, 44(3), 551–561.
9. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. Pearson Education. London.
10. Sweller, J. Cognitive load during problem solving: Effects on learning. Cognitive Science, 12(2), 257–285.
11. Bersin, J. (2004). The Blended Learning Book: Best Practices, Proven Methodologies, and Lessons Learned. Pfeiffer.

TIL ESTETIKASI MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MICROLEARNING TEXNOLOGIYALATIDAN FOYDALASHNING METODIK AFZALLIKLARI

Isoqova Sitora Shamsiddin qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi (13.00.02)

ixtisosligi 2-kurs tayanch doktoranti

[*isoqovasitora97@gmail.com*](mailto:isoqovasitora97@gmail.com)

ORCID: 0009-0000-1742-9119

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada til estetikasi madaniyatini shakllantirish jarayonida microlearning texnologiyalaridan foydalanishning metodik imkoniyatlari tahlil etiladi. Tadqiqotda qisqa hajmdagi o'quv bloklari asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonining nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, microlearning yondashuvining o'quvchilarning nutq ravonligi, lug'at boyligi va estetik ifodalash ko'nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: til estetikasi, nutq madaniyati, microlearning, nutqiy kompetensiya, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В статье рассматриваются методические возможности использования технологий microlearning в формировании культуры языковой эстетики. Анализируется влияние микрообучения на развитие речевой компетенции обучающихся, а также его роль в формировании выразительности и правильности речи.

Ключевые слова: языковая эстетика, культура речи, microlearning, речевая компетенция, педагогические технологии.

ABSTRACT. This article examines the methodological advantages of using microlearning technologies in the formation of language aesthetic culture. The study highlights the impact of microlearning on developing learners' speech competence, fluency, vocabulary enrichment, and expressive skills.

Keywords: language aesthetics, speech culture, microlearning, speech competence, educational technologies

Kirish. Hozirgi ta'lim tizimida shaxsning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish, ayniqsa til estetikasi madaniyatini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Nutq nafaqat kommunikativ vosita, balki shaxsning intellektual va madaniy darajasini ifodalovchi muhim ko'rsatkichdir. Shu bois o'quvchilarda nutqning aniqligi, ravonligi va ifodaliligini shakllantirish zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Mazkur maqolaning maqsadi — til estetikasi madaniyatini shakllantirishda microlearning texnologiyalaridan foydalanishning metodik afzalliklarini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Nutq madaniyati va til estetikasi masalalari zamonaviy pedagogika va lingvistika fanlarining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqotlarda nutq estetikasi nutqning ifodaliligi, aniqligi va kommunikativ samaradorligi bilan uzviy bog'liqligi ta'kidlangan [1:2]. Shuningdek, nutqiy kompetensiyani shakllantirish jarayonida til birliklaridan to'g'ri va maqsadga muvofiq foydalanish muhim omil sifatida qaraladi [2:2]. Bu jarayonda o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish va nutq ravonligini oshirish asosiy

vazifalardan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar, xususan microlearning texnologiyalari keng qo'llanilmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, microlearning o'quv materialini kichik hajmda, tizimli va izchil tarzda berish orqali bilimni samarali o'zlashtirish imkonini yaratadi [3:3]. Bundan tashqari, microlearning yondashuvi o'quvchilarning diqqatini jamlash, motivatsiyasini oshirish va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi [4:3]. Ayrim tadqiqotlarda qisqa muddatli o'quv bloklari asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishi va estetik nutq ko'nikmalarini shakllantirishda samarali vosita ekanligi asoslab berilgan [5:3].

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda til estetikasi madaniyatini shakllantirishda microlearning texnologiyalarining samaradorligini aniqlash maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, tajriba-sinov va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi.

Tajriba boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari ishtirokida tashkil etilib, ular nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi. Nazorat guruhida an'anaviy o'qitish metodlari qo'llanilgan bo'lsa, tajriba guruhida microlearning texnologiyasi asosida tashkil etilgan mikroblokli darslar joriy etildi. Microlearning jarayoni 5–10 daqiqalik o'quv bloklari asosida tashkil etilib, har bir blok aniq nutqiy ko'nikmaga

(aniqlik, ravonlik, ifodalilik) yo'naltirildi. Mashg'ulotlar qisqa nazariy tushuntirish, amaliy topshiriq va tezkor aks aloqadorlik bosqichlaridan iborat bo'ldi. Talabalarning nutqiy rivojlanish darajasi aniqlik, ravonlik va ifodalilik mezonlari asosida baholanib, natijalar tajriba boshida va yakunida qiyosiy tahlil qilindi.

Natija. Mazkur tadqiqotda til estetikasi madaniyatini shakllantirishda microlearning texnologiyalarining samaradorligini aniqlash maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, tajriba-sinov va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tajriba

boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari ishtirokida tashkil etilib, ular nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi. Nazorat guruhida an'anaviy o'qitish metodlari qo'llanilgan bo'lsa, tajriba guruhida microlearning texnologiyasi asosida tashkil etilgan mikroblokli darslar joriy etildi. Microlearning jarayoni 5–10 daqiqalik o'quv bloklari asosida tashkil etilib, har bir blok aniq nutqiy ko'nikmaga (aniqlik, ravonlik, ifodalilik) yo'naltirildi. Mashg'ulotlar qisqa nazariy tushuntirish, amaliy topshiriq va tezkor aks aloqadorlik bosqichlaridan iborat bo'ldi. Talabalarning nutqiy rivojlanish darajasi aniqlik, ravonlik va ifodalilik mezonlari asosida baholanib, natijalar tajriba boshida va yakunida qiyosiy tahlil qilindi.

Muhokama. Olingan natijalar microlearning texnologiyasining metodik afzalliklarini

tasdiqlaydi. Mikroblokli yondashuv o'quv materialini bosqichma-

bosqich va ortiqcha yuklamasiz o'zlashtirish imkonini yaratib, nutqiy ko'nikmalarni samarali shakllantirishga xizmat qiladi. Qisqa va maqsadli topshiriqlar o'quvchilarning diqqatini barqaror saqlashga yordam beradi, tezkor aks aloqadorlik esa nutqiy xatolarni o'z vaqtida tuzatish imkonini beradi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, microlearning an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan nutqning aniqligi, ravonligi va ifodaliligini rivojlantirishda samaraliroq hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu texnologiya o'quvchilarning mustaqil fikrlash va nutqiy faolligini oshiradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari microlearning texnologiyalaridan foydalanish til estetikasi madaniyatini shakllantirishda samarali metodik vosita ekanligini ko'rsatdi. Mikroblokli yondashuv o'quv materialini ixcham va tizimli o'zlashtirish imkonini yaratib, nutqning aniqligi, ravonligi va ifodaliligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tajriba natijalari asosida microlearning texnologiyasi an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi va estetik nutq ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bois microlearning texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etish til estetikasi madaniyatini rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida baholanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I. Nutq madaniyati asoslari. – Toshkent, 2018.
2. Abduqodirov A. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2020.
3. Hug T. Microlearning: A new pedagogical approach. – Innsbruck, 2015.
4. Kapp K. Microlearning in education. – USA, 2019.
5. Bruck P. Microlearning and capacity building. – Austria, 2022.

ALGORITMIK FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI PLATFORMALARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI: NAZARIY ASOSLAR VA TAKOMILLASHTIRISH MODELI

Ergashev Nuriddin G'ayratovich

Qarshi davlat texnika universiteti professori

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

email: finaedition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00.

Tulanov Baxodir Turayevich

Qarshi davlat texnika universiteti I-bosqich magistranti

bahodirtolanov7@gmail.com ; Tel: (93) 904-72-62

Annotatsiya. Raqamli transformatsiya sharoitida algoritmik fikrlashni rivojlantirish ta'lim tizimining muhim strategik vazifalaridan biriga aylangan. Dasturlash tillarini o'qitish jarayonida raqamli platformalardan foydalanish nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki mantiqiy tafakkur, muammoni tizimli tahlil qilish, dekompozitsiya, abstraksiya va algoritmik echim topish qobiliyatlarini ham shakllantiradi. Ushbu maqolada dasturlash tillarining klassifikatsiyasi, Python dasturlash tilining didaktik imkoniyatlari, ta'lim jarayonida raqamli platformalardan foydalanishning o'rni va ahamiyati hamda algoritmik fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan web-platforma ishlab chiqishning takomillashtirilgan nazariy modeli yoritilgan.

Kalit so‘zlar: algoritmik fikrlash, raqamli platforma, didaktik imkoniyatlar, Python, ta’lim texnologiyalari, takomillashtirilgan model, algoritmik kompetensiya.

**ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ
В РАЗВИТИИ АЛГОРИТМИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И МОДЕЛЬ УЛУЧШЕНИЯ**

Эргашев Нуриддин Гайратович

*Профессор Каршинского государственного технического
университета*

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

электронная почта: Finaledition2@mail.ru; Тел: (99) 098-01-00.

Туланов Баходир Тураевич

*Магистрант первого курса Каршинского государственного
технического университета*

bahodirtolanov7@gmail.com ; Tel: (93)904-72-62

Аннотация. Развитие алгоритмического мышления в условиях цифровой трансформации стало одной из важных стратегических задач системы образования. Использование цифровых платформ в процессе обучения языкам программирования формирует не только технические навыки, но и способности к логическому мышлению, системному анализу проблемы, декомпозиции, абстракции и поиску алгоритмических решений. В данной научной статье освещены классификация языков программирования, дидактические возможности языка программирования Python, роль и значение использования цифровых платформ в образовательном процессе, а также усовершенствованная теоретическая модель разработки веб-платформы, направленная на развитие алгоритмического мышления.

Ключевые слова: алгоритмическое мышление, цифровая платформа, дидактические возможности, Python, образовательные технологии, усовершенствованная модель, алгоритмическая компетенция.

**DIDACTIC POTENTIALS OF DIGITAL PLATFORMS IN THE
DEVELOPMENT OF ALGORITHMIC THINKING: THE ORETICAL
FOUNDATIONS AND IMPROVEMENT MODEL.**

Ergashev Nuriddin Gayratovich

Professor, Karshi State Technical University

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00.

Tulanov Bakhodir Turaevich

First-year Master's student of Karshi State Technical University

bahodirtolanov7@gmail.com ; Tel: (93)904-72-62

Abstract. In the context of digital transformation, the development of algorithmic thinking has become one of the important strategic tasks of the education system. The use of digital platforms in the process of teaching programming languages forms not only technical skills, but also logical thinking, systematic analysis of problems, decomposition, abstraction, and the ability to find algorithmic solutions. This scientific article highlights the classification of programming languages, the didactic possibilities of the Python programming language, the role and importance of using digital platforms in the educational process, and an improved theoretical model for developing a web platform aimed at developing algorithmic thinking.

Keywords: algorithmic thinking, digital platform, didactic capabilities, Python, educational technologies, improved model, algorithmic competence.

Kirish (Introduction)

Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalariga, jumladan, ta'lim tizimiga ham chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. XXI asr ko'nikmalari (21st century skills) deb atalmish kompetensiyalar qatorida tanqidiy fikrlash, muammolarni echish, hamkorlikda ishlash va raqamli savodxonlik bilan bir qatorda algoritmik fikrlash ham muhim o'rin egallaydi. Algoritmik fikrlash – bu muammoni tizimli tahlil qilish, uni kichik qismlarga ajratish (dekompozitsiya), muhim xususiyatlarini ajratib olish (abstraksiya), bosqichma-bosqich echimni loyihalash (algoritm) va natijalarni baholash qobiliyatidir. Ushbu ko'nikma nafaqat dasturchilar, balki muhandislar, olimlar, iqtisodchilar, hatto ijodiy kasb egalari uchun ham zaruriy kompetensiyaga aylanib bormoqda. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun (O'RQ-637-son, 23.09.2020) da ta'limning asosiy prinsiplaridan biri sifatida bilimlilik, qobiliyatlilik va iste'dodning rag'batlantirilishi belgilangan.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-son Farmoni bilan tasdiqlangan “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasida ta'lim jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, elektron ta'lim platformalarini rivojlantirish va malakali kadrlar tayyorlash vazifalari belgilangan. Ushbu huquqiy asoslar algoritmik fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan raqamli platformalarni yaratish va ulardan samarali foydalanishni dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida belgilaydi. Dasturlash tillarini o'qitish algoritmik fikrlashni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biridir. Dasturlash jarayoni o'quvchidan muammoni aniq, mantiqiy va tizimli tarzda

ifodalashni, turli variantlarni taqqoslashni, eng samarali echimni tanlashni va natijalarni tahlil qilishni talab qiladi. Biroq an'anaviy o'qitish usullari – ma'ruza mashg'ulotlari, matnli topshiriqlar, statik prezentatsiyalar – ko'pincha o'quvchilarning individual qobiliyatlarini to'liq ochib bera olmaydi, algoritmik tafakkurni rivojlantirishda etarli darajada samarali emas. Shu bois, raqamli platformalardan foydalanish algoritmik fikrlashni shakllantirishning interaktiv, moslashuvchan va samarali vositasi sifatida e'tirof etilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology)

Tadqiqotning metodologik asosini pedagogika, informatika va dasturlash metodikasi sohalaridagi nazariy yondashuvlar tashkil etadi. Maqolada umumilmiy usullardan tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, induksiya, deduksiya va modellashtirish usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va sintez usuli dasturlash tillari klassifikatsiyasini o'rganish, mavjud raqamli platformalarning didaktik imkoniyatlarini aniqlash va ularni tizimlashtirishda qo'llanilgan. Dasturlash tillarining darajaviy, paradigmaviy va qo'llanish sohasiga ko'ra tasnifi tahlil qilinib, algoritmik fikrlashni rivojlantirishda Python tilining o'rni sintez qilingan.

Taqqoslash usuli orqali Jupyter Notebook, Google Colab, Replit, Stepik, Codeforces, Code.org kabi zamonaviy web-platformalarning afzalliklari va kamchiliklari qiyosiy tahlil qilingan.

Har bir platformaning algoritmik fikrlashni rivojlantirishdagi imkoniyatlari va cheklovlari aniqlanib, takomillashtirilgan model uchun asosiy talablar belgilangan.

Umumlashtirish usuli yordamida mavjud platformalar tahlili natijalari umumlashtirilib, algoritmik fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan web-platformaga qo'yiladigan umumiy talablar ishlab chiqilgan. Shuningdek, adabiyotlar tahlili asosida algoritmik fikrlash tushunchasining turli mualliflar tomonidan berilgan ta'riflari umumlashtirilib, uning asosiy komponentlari (dekompozitsiya, abstraksiya, algoritm, umumlashtirish, baholash) aniqlangan.

Modellashtirish usuli orqali algoritmik fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan web-platformaning takomillashtirilgan nazariy modeli ishlab chiqilgan. Har bir modulning funksional vazifalari, o'zaro aloqalari va didaktik asoslari belgilangan.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).

Algoritmik fikrlash (computational thinking) tushunchasi ilmiy muomilaga 2006-yilda amerikalik olim Jeannette Wing tomonidan kiritilgan. Wing [6] algoritmik fikrlashni "muammolarni echish, tizimlarni loyihalash va inson faoliyatini tushunishda kompyuter fanining asosiy tushunchalaridan foydalanish" deb ta'riflagan. Ushbu ta'rif algoritmik fikrlashni nafaqat dasturlash, balki

kundalik hayotdagi muammolarni echishda ham qo'llash mumkin bo'lgan universal ko'nikma sifatida belgilaydi. Selby va Woollard [7] algoritmik fikrlashning beshta asosiy komponentini aniqlagan: abstraksiya (abstraction), dekompozitsiya (decomposition), algoritm (algorithm), umumlashtirish (generalization) va baholash (evaluation). Ushbu komponentlar algoritmik fikrlashni tizimli ravishda o'lchash va rivojlantirish imkonini beradi. Mualliflarning ta'kidlashicha, algoritmik fikrlashni rivojlantirishda ushbu komponentlarning har biriga alohida e'tibor qaratish zarur.

Grover va Pea [8] algoritmik fikrlashni K-12 ta'lim tizimida rivojlantirish masalalarini o'rgangan. Ular algoritmik fikrlashni o'qitishda blokli dasturlash (Scratch) va matnli dasturlash (Python) muhitlarining integratsiyalashgan holda qo'llanilishi samarali ekanligini empirik tadqiqotlar asosida isbotlagan.

Shuningdek, mualliflar algoritmik fikrlashni baholashning mavjud vositalarini tahlil qilib, ularning aksariyati faqat dasturlash natijalariga emas, balki fikrlash jarayoniga ham e'tibor qaratish zarurligini ta'kidlagan.

Papert [9] "Mindstorms" asarida kompyuterlarni bolalar tafakkurini rivojlantirish vositasi sifatida qarash kerakligini birinchi bo'lib ilgari surgan. Uning "konstruksionizm" nazariyasiga ko'ra, bolalar dasturlash orqali o'z bilimlarini faol ravishda quradilar. Ushbu nazariy yondashuv algoritmik fikrlashni rivojlantirishda raqamli platformalardan foydalanishning pedagogik asosini tashkil etadi.

Brennan va Resnick [10] Scratch dasturlash muhitida algoritmik fikrlashni rivojlantirish va baholash bo'yicha uch komponentli (tushunchalar, amaliyotlar, qarashlar) modelni taklif etgan. Ushbu model algoritmik fikrlashni nafaqat texnik ko'nikmalar, balki kognitiv va ijtimoiy jihatlari bilan ham o'rganish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar (Analysis and Results)

Dasturlash tillarini klassifikatsiya qilish ularni o'qitish metodikasini ishlab chiqish, o'quvchilarning yosh va tayyorgarlik darajasiga mos tilni tanlash, shuningdek, algoritmik fikrlashni bosqichma-bosqich rivojlantirish strategiyasini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Tahlil natijalariga ko'ra, dasturlash tillari quyidagi mezonlar bo'yicha tasniflanadi:

Darajaviy klassifikatsiya (abstraksiya darajasiga ko'ra). Quyi darajadagi tillar (mashina kodlari, assembler) kompyuter arxitekturasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, xotira manzillari, registrlar va apparat vositalarini to'g'ridan-to'g'ri boshqarish imkonini beradi. Ushbu tillar kompyuterning ishlash mantiqini chuqur tushunishga xizmat qilsa-da, ularning murakkab sintaksisi boshlang'ich o'quvchilar uchun qiyinchilik tug'diradi. O'rta darajadagi tillar (C tili) quyi darajadagi imkoniyatlarni yuqori darajadagi qulay konstruksiyalar bilan birlashtiradi. Yuqori darajadagi tillar (Python, Java, C++, JavaScript) inson

tushunadigan tabiiy tilga yaqin sintaksisga ega bo'lib, dasturchini apparat tafsilotlaridan abstraksiyalaydi va algoritmlarni amalga oshirishga e'tibor qaratish imkonini beradi.

Paradigmalar bo'yicha klassifikatsiya. Protsedurali tillar (Pascal, C) algoritmik fikrlashning asosiy tushunchalari – ketma-ketlik, tarmoqlanish, sikl – ni o'zlashtirishda samarali. Funksional tillar (Lisp, Haskell) abstraksiya va modullik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Mantiqiy tillar (Prolog) deduktiv fikrlashni rivojlantiradi. Obyektga yo'naltirilgan tillar (Python, Java, C++) abstraksiya, inkapsulyatsiya, polimorfizm va meros olish kabi murakkab tushunchalar orqali tizimli fikrlashni rivojlantiradi. Python ko'p paradigmali til sifatida protsedurali, funksional va obyektga yo'naltirilgan yondashuvlarni birlashtiradi.

Qo'llanish sohasiga ko'ra klassifikatsiya. Veb-dasturlash tillari (JavaScript, PHP), mobil ilovalar tillari (Kotlin, Swift), ilmiy hisoblash va ma'lumotlar tahlili tillari (Python, R), tizim dasturlash tillari (C, C++), sun'iy intellekt va mashina o'rganish tillari (Python, Julia) kabi yo'nalishlar mavjud.

Xulosa va takliflar (Conclusion and Recommendations)

Algoritmik fikrlashni rivojlantirishda raqamli platformalarning didaktik imkoniyatlarini nazariy tahlil qilish natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi: Dasturlash tillarini o'qitishda raqamli platformalar algoritmik fikrlashni rivojlantirishning samarali vositasi bo'lib, ular interaktivlik, vizuallashtirish, avtomatlashtirilgan feedback va moslashuvchanlik kabi imkoniyatlar orqali an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan sezilarli afzalliklarga ega. Mavjud platformalar tahlili ularning aksariyati algoritmik fikrlashning alohida komponentlarini rivojlantirishga yo'naltirilganligini, kompleks yondashuvni taqdim etmasligini ko'rsatdi. Python dasturlash tili sintaksis soddaligi, interaktiv muhit (REPL), keng kutubxonalar, ko'p paradigmalilik va vizualizatsiya imkoniyatlari kabi xususiyatlari bilan algoritmik fikrlashni rivojlantirishda eng samarali vositalardan biridir. Ushbu xususiyatlar Python tilini dasturlashni o'qitishning boshlang'ich bosqichidan tortib murakkab algoritmlarni amalga oshirishgacha bo'lgan barcha darajalarida qo'llash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar (References)

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son, 23.09.2020. [Lex.uz](http://lex.uz).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. PF-6079-son, 05.10.2020. [Lex.uz](http://lex.uz).
3. Bobojonova, D. (2023). Python dasturlash tilini o'qitish metodikasi. Buxoro: BuxDU nashriyoti. – 185 b.

4. Jo'rayev, R., G'oyipov, A. Python dasturlash tili. O'quv-uslubiy majmua. Ziyonet. URL: <https://ziyonet.uz>.
5. Kambarov, N. (2023). Raqamli ta'lim muhitida web-platformalarning o'quvchilar motivatsiyasini oshirishdagi roli. "Axborot texnologiyalari va ta'lim" jurnali, 2(4), 45-52.
6. Wing, J. M. (2006). Computational thinking. *Communications of the ACM*, 49(3), 33-35.
7. Selby, C. & Woollard, J. (2013). Computational thinking: The developing definition. *University of Southampton*, 1-10.
8. Grover, S. & Pea, R. (2013). Computational thinking in K-12: A review of the state of the field. *Educational Researcher*, 42(1), 38-43.
9. Papert, S. (1980). *Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas*. New York: Basic Books. – 252 p.
10. Resnick, M. et al. (2009). Scratch: Programming for all. *Communications of the ACM*, 52(11), 60-67.
11. Lye, S. Y., & Koh, J. H. L. (2014). Review on teaching and learning of computational thinking through programming. *Computers in Human Behavior*, 41, 51-61.
12. Vahrenhold, J. & Nardelli, E. (2018). Informatics education in Europe: Are we all in the same boat? *ACM Inroads*, 9(3), 52-56.
13. Brennan, K. & Resnick, M. (2012). New frameworks for studying and assessing the development of computational thinking. *Proceedings of the 2012 Annual Meeting of the American Educational Research Association*, 1-25.
14. Yadav, A. et al. (2014). Computational thinking in elementary and secondary teacher education. *ACM Transactions on Computing Education*, 14(1), 1-16.
15. Shute, V. J. (2017). Demystifying computational thinking. *Educational Research Review*, 22, 142-158.
16. Kalelioğlu, F. & Gülbahar, Y. (2014). The effects of teaching programming via Scratch on problem solving skills. *Computers in Human Behavior*, 40, 64-70.
17. Scherer, R. The role of programming experience in computational thinking development. *Computers & Education*, 135, (2019): 39-54.
18. Tissenbaum, M. The state of the field in computational thinking education. 2019.

**AN ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED LEARNING ENVIRONMENT
DESIGNED TO TEACH TECHNICAL INFORMATION SECURITY TO
UNIVERSITY STUDENTS**

Ergashev Nuriddin Gairatovich

Karshi State Technical University Professor,

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

email: finaledition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00

Sattorov Sardorbek Shovkat oglu

Karshi State Technical University

<https://orcid.org/0009-0006-6473-5112>

sattorovsardor58@gmail.com; Tel: (91) 321-53-78

Abstract: This article examines the issues of creating an artificial intelligence-based learning environment designed to teach technical information security to university students. The proposed learning environment provides interactive and adaptive teaching tailored to students' knowledge levels, learning pace, and interests. In addition, the system has functions for real-time analysis, monitoring, and providing recommendations. As a result of this approach, students can effectively acquire both theoretical knowledge and practical skills in technical information security. The research findings indicate that AI-based learning environments can serve as an important tool for improving the quality of education in the future.

Keywords *Artificial intelligence, technical information protection, information security, learning environment, adaptive teaching, interactive systems, digital technologies, university education, data protection, innovative approach*

Applying artificial intelligence (AI) technologies to effectively teach university students skills in technical information protection is one of the important directions of the current education system. AI-based learning environments innovatively transform higher education processes, ensuring autonomous and interactive learning for students and playing a significant role in enhancing complex skills such as technical information protection.

Revolutionary changes in AI (artificial intelligence) education are fundamentally transforming the university education system. AI-based learning environments help align students' learning outcomes with industry requirements, turning them into professionals who engage in lifelong learning. Such systems increase participation in the learning process, involve students in solving real industry problems, and make the educational process more adaptive [1].

AI assists in teaching technical information protection to university students in the following ways:

Personalized and adaptive learning: AI evaluates students' knowledge levels and provides them with tailored learning materials and technical assignments. For example, AI-based chatbots can answer students' questions, identify misunderstandings, and provide appropriate guidance [2].

Automated assessment and evaluation: AI systems create automated tests and conceptual maps that help students understand the logical connections between ideas. This enhances students' critical thinking skills and their understanding of methods for technical information protection [2].

Effective teaching process: With the help of AI, instructors are freed from simple and repetitive assessment tasks, allowing them to spend more time on interactive discussions with students and teaching complex technical knowledge in greater depth [3].

Information technologies such as big data, the Internet of Things (IoT), and cloud computing play a crucial role in data security within integrated environments. AI technologies optimize the processes of data collection, management, and decision-making, while also creating new solutions to ensure data confidentiality and protection. It should be emphasized that adherence to data standards and ethical norms is essential in this process [4].

Students and educators need to understand the advantages of artificial intelligence technologies and be prepared to apply them in education. Key factors in the technology acceptance model include the perceived usefulness of AI and digital literacy. When these indicators are high, the likelihood of students and teachers actively adopting AI-based learning environments increases [5].

It is necessary to develop clear policies and regulations for the use of artificial intelligence technologies in universities. This ensures that students and educators work responsibly and effectively within integrated digital learning environments and helps maintain ethical standards. At the same time, the capabilities and limitations of AI technologies must be clearly defined [6].

Current and prospective approaches

Interactive chatbots and conceptual maps: They are used to assess and improve students' knowledge during the learning process [2].

AI-based e-learning systems: They enhance the quality of learning by identifying students' learning styles and suggesting appropriate teaching methods [7].

Enhancing digital literacy: Developing students' skills for independent learning and protection by teaching them to use AI tools effectively [8].

An AI-based learning environment enhances interactivity, personalization, and efficiency in teaching technical information protection to university students. AI-powered educational platforms assess students' knowledge, actively engage

them in the learning process, and automate instructors' repetitive tasks. At the same time, considering information security issues and ethical standards, the responsible integration of AI technologies into university education is of paramount importance [1], [2], [3], [4], [6].

REFERENCES

1. G. A. L. Quinde, M. Y. T. Muñoz, J. M. R. Suárez, R. E. P. Villarreal, W. A. Z. Vélez, and A. A. D. P. Laínez, "Perception of University Students on The Use of Artificial Intelligence (AI) Tools For The Development of Autonomous Learning," RGSA, vol. 18, no. 2, p. e06170, May 2024, doi: 10.24857/rgsa.v18n2-136
2. L. Liu, R. Subbareddy, and C. G. Raghavendra, "AI Intelligence Chatbot to Improve Students Learning in the Higher Education Platform," J. Inter. Net., vol. 22, no. Supp02, Jan. 2022, doi: 10.1142/s0219265921430325
3. S. Ma and L. Lei, "The factors influencing teacher education students' willingness to adopt artificial intelligence technology for information-based teaching," Asia Pacific Journal of Education, vol. ahead-of-print, no. ahead-of-print, pp. 94–111, Jan. 2024, doi: 10.1080/02188791.2024.2305155.
4. O. V. Spivakovsky, S. A. Omelchuk, V. V. Kobets, N. V. Valko, and D. S. Malchykova, "INSTITUTIONAL POLICIES ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN UNIVERSITY LEARNING, TEACHING AND RESEARCH," ITLT, vol. 97, no. 5, pp. 181–202, Oct. 2023, doi: 10.33407/itlt.v97i5.5395
5. X. Fu, K. Lokesh Krishna, and R. Sabitha, "Artificial Intelligence Applications with e-Learning System for China's Higher Education Platform," J. Inter. Net., vol. 22, no. Supp02, Dec. 2021, doi: 10.1142/s0219265921430167
6. R. Ghnemat, A. Shaout, and A. M. Al-Sowi, "Higher Education Transformation for Artificial Intelligence Revolution: Transformation Framework," Int. J. Emerg. Technol. Learn., vol. 17, no. 19, pp. 224–241, Oct. 2022, doi: 10.3991/ijet.v17i19.33309.
7. J. Zhang, "Reform and innovation of artificial intelligence technology for information service in university physical education," IFS, vol. 40, no. 2, pp. 3325–3335, Jan. 2020, doi: 10.3233/jifs-189372.

INTEGRATSIYALASHGAN RAQAMLI TA'LIM MUHITLARIDA KIBERXAVFSIZLIK TA'LIMI: METODIK TAKOMILLASHTIRISH VA TA'LIM NATIJALARI

Ergashev Nuriddin G'ayratovich

Qarshi davlat texnika universiteti professori,

<https://orcid.org/0000-0002-8274-6193>

email: finaedition2@mail.ru; Tel: (99) 098-01-00

Sattorov Sardorbek Shovkat o'g'li.

Annotatsiya: Ushbu maqolada integratsiyalashgan raqamli ta'lim muhitlarida kiberxavfsizlikni o'qitishning metodik jihatlari tahlil qilinadi. Raqamli platformalarda talabalarining xavfsizlik bo'yicha bilimlarini oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Ta'lim jarayonida interaktiv va adaptiv metodlardan foydalanish imkoniyatlari aniqlanadi. Kiberxavfsizlik bo'yicha o'quv dasturlarini yaratish va ular orqali amaliy ko'nikmalarni shakllantirish muhimligi ta'kidlanadi. Shuningdek, raqamli ta'lim muhiti orqali o'quv natijalarini samarali monitoring qilish usullari tavsiflanadi. Tadqiqotda metodik takomillashtirishning ta'lim sifatiga ta'siri ko'rsatib beriladi. Talabalar xavfsizlikka oid bilim va ko'nikmalarni mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga, maqola kiberxavfsizlikni o'qitishda raqamli resurslarning rolini ochib beradi. Natijalar integratsiyalashgan ta'lim muhitlarida samarali kiberxavfsizlik ta'limini tashkil etishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: integratsiyalashgan ta'lim muhiti, kiberxavfsizlik, raqamli ta'lim, metodik takomillashtirish, interaktiv o'qitish, adaptiv o'qitish, o'quv natijalari, talaba bilimlari, ta'lim resurslari.

So'nggi yillarda, xususan pandemiya davrida ta'lim jarayoni tezlik bilan raqamli va integratsiyalashgan shakllarga o'tdi. Kiberxavfsizlik ta'limi ham yangi ta'lim muhitlariga moslashishni talab qilmoqda. Shu munosabat bilan, integratsiyalashgan raqamli ta'lim muhitlarida (ya'ni, onlayn va an'anaviy o'qitish elementlarini uyg'unlashtirgan) kiberxavfsizlik o'quv jarayonining metodik takomillashtirilishi va ta'lim natijalari muhim o'rin tutadi.

Integratsiyalashgan raqamli ta'lim muhitlarining afzalliklari va muammolari

Blended learning (aralash ta'lim) modellari pandemiya dan keyin ko'plab universitetlarda keng joriy qilindi. Bu usul o'quvchilarga moslashuvchanlikni ta'minlab, o'qitishni turli formatlarda o'tkazish imkonini yaratadi[1]. Shu bilan birga, raqamli o'qish muhitlarida kiberxavfsizlikka oid ta'lim jarayonida eng katta muammolar sifatida nomuvofiq aloqalar, talabalar ishtirokidagi pasayish va etarlicha interaktivlikning yo'qligi aniqlangan[2]. Ushbu muammolarni hal etish uchun o'qituvchilar va ta'lim dasturini metodik jihatdan takomillashtirish zarur.

Kiberxavfsizlik ta'limini metodik takomillashtirish yondashuvlari

1. Standartlashtirilgan me'yor va platformalarni joriy etish: Online kiberxavfsizlik ta'limida o'zaro aloqani yaxshilash, o'quvchilarning faoliyatini oshirish va samaradorlikni oshirishga qaratilgan standartlashtirilgan tizimlarni yaratish muhim [2].

2. AI va interaktiv texnologiyalardan foydalanish: Sun'iy intellekt bilan ta'minlangan echimlar talabalarning shaxsiy identifikatsiyasi va ishtirokini kuzatishda qo'llaniladi. Masalan, yuzni tanish texnologiyalari va nutqni matnga aylantirish orqali o'quv jarayoni nazorat qilinadi, ishtirokning darajasi oshiriladi [3].

3. Gamifikatsiya usullarining integratsiyasi: Kiberxavfsizlikni o'rganishda o'quv motivatsiyasini oshirish va samaradorlikni kuchaytirishga gamifikatsiya yondashuvlari yordam beradi. Bu usullar an'anaviy ta'lim metodlariga qaraganda faol ishtirok va yanada chuqur o'rganishni rag'batlantiradi [4].

4. Blended learningni metodik jihatdan yaxlit rejalashtirish: Barcha o'qitish komponentlari o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiradigan tarzda tuzilishi zarur. Bu ta'lim samaradorligini oshiradi va o'quvchilarning ilgari olingan bilimlarini mustahkamlaydi [5].

Kiberxavfsizlik ta'limi natijalari

1. Metodik jihatdan takomillashtirilgan integratsiyalashgan raqamli ta'lim modellarining ta'lim natijalari ijobiy bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

2. Talabalar o'quv jarayonida yanada faol ishtirok etadi, o'z-o'zini boshqarish qobiliyati va mustaqil o'rganish ko'nikmalari oshadi[1].

3. Kiberxavfsizlik sohasidagi bilimlar va ko'nikmalar samarali egallanishi, shu bilan birga imtihon natijalari yuqorilashishi kuzatiladi[6].

4. AI va gamifikatsiya vositalari yordamida o'quvchilar motivatsiyasi va bilimlarni qabul qilish darajasi oshadi, bu sohada yanada mukammal kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi[4][7].

5. Onlayn ta'limda talabalar xavfsizligi, maxfiyligi va ishtirokni ta'minlash uchun texnologik tahlil va echimlar qo'llanilishi ta'lim sifatini yaxshilaydi [8].

Xulosalar

Integratsiyalashgan raqamli ta'lim muhitlarida kiberxavfsizlik ta'limini metodik takomillashtirish barcha ta'lim jarayonining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Buning uchun:

1. Ta'lim muassasalari AI, biometrik va gamifikatsion vositalardan keng foydalanishga e'tibor qaratishi;
2. Ta'lim dasturlari va o'qituvchilarning raqamli malakasini yaxshilash bo'yicha doimiy treninglar tashkil etilishi;
3. Onlayn muhitdagi xavfsizlik va maxfiylik masalalari tizimli ravishda hal qilinishi lozim.

Bunday yondashuvlar kiberxavfsizlik sohasida yuqori samarali mutaxassislar tayyorlashga, shuningdek raqamli ta'lim sifatining kuchayishiga va talabalar muvaffaqiyatining oshishiga olib keladi. Mazkur fikr va tavsiyalar yuqoridagi tadqiqotlarning natijalariga asoslanadi [2],[3],[4],[8].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Z. Wu, H. Abdul Halim, and M. R. Mohd Saad, “Artificial Intelligence (AI) and Gamification in Blended Learning: Enhancing Language and Literacy in Shanxi, China,” *MJSSH*, vol. 9, no. 12, p. e003159, Dec. 2024, doi: 10.47405/mjssh.v9i12.3159.
2. H. K. Grønlien, T. E. Christoffersen, Ø. Ringstad, M. Andreassen, and R. G. Lugo, “A blended learning teaching strategy strengthens the nursing students’ performance and self-reported learning outcome achievement in an anatomy, physiology and biochemistry course – A quasi-experimental study,” *Nurse Education in Practice*, vol. 52, p. 103046, Mar. 2021, doi: 10.1016/j.nepr.2021.103046
3. M. Salem, K. Samara, and A.-K. Al-Tamimi, “Navigating Challenges in Online Cybersecurity Education: Insights from Postgraduate Students and Prospects for a Standardized Framework,” *ACM Trans. Comput. Educ.*, vol. 24, no. 4, pp. 1–32, Dec. 2024, doi: 10.1145/3703163
4. B. Hassan, M. O. Raza, Y. Siddiqi, M. F. Wasiq, and R. A. Siddiqui, “CONNECT: An AI-Powered Solution for Student Authentication and Engagement in Cross-Cultural Digital Learning Environments,” *Computers*, vol. 14, no. 3, p. 77, Feb. 2025, doi: 10.3390/computers14030077
5. A. Calderón, D. Scanlon, A. Macphail, and B. Moody, “An integrated blended learning approach for physical education teacher education programmes: teacher educators’ and pre-service teachers’ experiences,” *Physical Education and Sport Pedagogy*, vol. 26, no. 6, pp. 562–577, Sept. 2020, doi: 10.1080/17408989.2020.1823961
6. K. Nikolopoulou and G. Zacharis, “Blended Learning in a Higher Education Context: Exploring University Students’ Learning Behavior,” *Education Sciences*, vol. 13, no. 5, p. 514, May 2023, doi: 10.3390/educsci13050514
7. D. Pramod, “Gamification in cybersecurity education; a state of the art review and research agenda,” *JARHE*, vol. 17, no. 4, pp. 1162–1180, June 2024, doi: 10.1108/jarhe-02-2024-0072
8. J. M. S. Wong, W. K. W. Tang, and K. C. Li, “Digital transformation in higher education: tertiary students’ perspectives on online learning and its implications for the future,” *IJIL*, vol. 37, no. 5, pp. 1–18, Jan. 2025, doi: 10.1504/ijil.2025.144600

TALABALAR BILUV MUSTAQILLIGINING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI

Kilichev Nurilla Abbosovich

Qarshi davlat texnika universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalar biluv mustaqilligining psixologik-pedagogik asoslari keng qamrovli tahlil qilinadi. Biluv mustaqilligi muammosi ta'lim rivojlanishining butun davri mobaynida pedagogik tadqiqot obyekti bo'lib kelgan. Qadimgi yunon olimlari, O'rta asr pedagoglari va zamonaviy tadqiqotchilarning nazariy qarashlari izchil ko'rib chiqilgan. «Biluv» va «mustaqillik» tushunchalarining mohiyati har tomonlama tahlil qilinib, ularning birligi sifatida «biluv mustaqilligi» atamasining mazmuni ochib berilgan.

S.L. Rubinshteyn, E.Y. Golant, L.M. Pimenova, Y.N. Dmitrieva va boshqa tadqiqotchilarning ilmiy ishlari asosida mustaqillikning turlari (ta'lim, aqliy, o'quv mustaqilligi) tizimli tavsiflab berilgan. S.I. Arxangelskiy, I.Y. Lerner, V.M. Ryabov, L.V. Jarova kabi olimlarning biluv mustaqilligi haqidagi ta'riflari qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, biluv mustaqilligi - shaxsning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishning eng muhim shartidir.

Kalit so'zlar. Biluv mustaqilligi, psixologik-pedagogik asoslar, ta'lim mustaqilligi, aqliy mustaqillik, o'quv mustaqilligi, kognitiv faoliyat, mustaqillik turlari, shaxs sifati.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Киличев Нурилла Аббосович

Каришинский государственный технический университет

Аннотация. В данной статье дан широкий анализ психолого-педагогических основ познавательной самостоятельности студентов. На основе научных трудов С.Л. Рубинштейна, Е.Я. Голанта, Л.М. Пименовой, Ю.Н. Дмитриевой и других исследователей систематически охарактеризованы виды самостоятельности (учебная, умственная, познавательная). Сравнительно проанализированы определения познавательной самостоятельности С.И. Архангельского, И.Я. Лернера, В.М. Рябова, Л.В. Жаровой. Результаты исследования показывают, что познавательная самостоятельность является важнейшим условием реализации творческого потенциала личности.

Ключевые слова: познавательная самостоятельность, психолого-педагогические основы, учебная самостоятельность, умственная самостоятельность, виды самостоятельности, личностное качество.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF STUDENTS' COGNITIVE INDEPENDENCE

Kilichev Nurilla Abbosovich

Karshi State Technical University

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the psychological and pedagogical foundations of students' cognitive independence. Based on the scientific works of S.L. Rubinstein, E.Ya. Golant, L.M. Pimenova, Yu.N. Dmitrieva and other researchers, the types of independence (educational, intellectual, cognitive) are systematically characterized. Definitions of cognitive independence by S.I. Arkhangelsky, I.Ya. Lerner, V.M. Ryabov, and L.V. Zharova are comparatively analyzed. The results demonstrate that cognitive independence is the most important condition for realizing the creative potential of the individual. Practical recommendations for the purposeful formation of cognitive independence in university education are provided.

Keywords: cognitive independence, psychological-pedagogical foundations, educational independence, intellectual independence, types of independence, personal quality, cognitive activity.

Kirish (Introduction).

Biluv mustaqilligi muammosi ta'lim rivojlanishining butun davri mobaynida pedagogik tadqiqot obyekti bo'lib kelgan. Pifagor maktabi vakillari bo'gan qadimgi yunon olimlari Aristotel, Sokrat, Platon va boshqalar birinchilardan bo'ib ixtiyoriylik va mustaqillik tamoyillari asosida bilim olishning muhimligini har tomonlama asoslab berishdi. O'z vaqtida Sokrat «...inson tafakkurining rivojlanishi faqat mustaqil faoliyat jarayonidagina muvaffaqiyatli borishi mumkin», deb yozgan [1].

Keyinchalik bu mulohazalarning rivojlanishi O'ta asr pedagogikasining ko'plab nazariyotchilari: F.Rable, M.Monten, T.Mor, Kampanella va boshqalarning ishlarida o'z ifodasini topdi. Ular shunday yozganlar: «...mustaqillikka o'gatish, chuqur mulohaza qiladigan, tanqidiy fikrlay oladigan shaxsni tarbiyalash talab qilinadi. Buning uchun u narsalarning ta'mini tushunishi uchun tatib ko'ish yo'ini mustaqil ravishda o'lashtirishi, yangi bilimlarni mustaqil ravishda tanlashi kerak» [2, 106].

Zamonaviy ta'lim tizimida biluv mustaqilligi shaxsning eng muhim sifatlaridan biri sifatida tan olinmoqda. O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimini isloh qilish jarayonida ham biluv mustaqilligini shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida talabanning mustaqil o'ylay oladigan, muammolarni hal qila oladigan va yangi bilimlarni mustaqil egallay oladigan shaxs sifatida tayyorlanishi alohida ta'kidlangan.

Maqolaning maqsadi - talabalar biluv mustaqilligining psixologik-pedagogik asoslarini tizimli tahlil qilish, uning tarkibiy komponentlarini aniqlash va uni rivojlantirish uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).

A. Disterveg, Ya.A. Komenskiy, M.A. Leonov, I.G. Pestalotsi, P.I. Pidkasistyy kabi pedagoglarning ishlarida mustaqil o'lashtirish masalasiga doir muhim fikrlar bayon etilgan. Ayniqsa, Ya.A. Komenskiy o'z «Buyuk didaktika» asarida ta'lim jarayonida o'quvchining faol roli masalasiga alohida e'ibor qaratgan va mustaqil o'lashtirish tamoyillarini ilk bor tizimli bayon etgan.

«Biluv» tushunchasining turli ta'riflarini tahlil qilamiz. Sub'ekt tafakkurida voqelikni aks ettirish va takrorlash jarayoni, uning natijasi dunyo haqidagi yangi bilimlarni ifodalaydi. I.G. Pestalotsi ta'kidlashicha, «bizning barcha bilimlarimiz ko'gazmali tafakkur orqali, son, shakl va so'z orqali kiritiladi; faqat tahsil oluvchilar bilim zahiralarini boyitib, aqliy kuchlarini jadal oshirgan holda o'ganish yuqori samarali bo'adi» [3]. M.A. Leonov nuqtai nazarida «bilimning birinchi bosqichini jonli kuzatish tashkil qiladi. Hissiy idrok qilish inson ongining tashqi olam bilan bevosita aloqasi vazifasini bajaradi» [4].

Bilimlarni o'lashtirish, qayta ishlash, kodlash va saqlashning ruhiy jarayonlari idrok, tasvirlash, kontseptsyani shakllantirish, mulohaza yuritish, tafakkur va tasavvurni o'z ichiga oladi. Inson o'z atrofidagi dunyoni boshqa avlodlarning bilish va o'lashtirish faoliyati natijalari orqali bilib oladi. O'lashtirish - bu doim yangi narsani izlash va kashf qilish, ilgari noma'iium bo'gan yondashuvlar va echimlarni izlash, haqiqatga faol intilish, sub'ektning faol faoliyatidir.

L.S.Vigotskiy o'z «yaqin rivojlanish zonasi» (YRZ) konsepsiyasida shaxs rivojlanishi va mustaqil o'lashtirish o'rtasidagi aloqani ilmiy jihatdan asoslab berdi. YRZ tushunchasiga ko'ra, talaba hozir o'qituvchi yordamisiz bajara olmaydigan, lekin uning ko'maklashuvida bajara oladigan faoliyat - yaqin rivojlanish zonasi hisoblanadi. Mustaqil biluv faoliyatining maqsadi esa aynan ushbu YRZni muntazam kengaytirib borishdan iboratdir.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).

«Biluv» tushunchasining turli ta'riflarini tahlil qilib, o'qitishga axborot yondashuvining asosiy tamoyillariga va informatika fanining mohiyatiga tayangan holda, biluv ostida biz ijodiy faoliyat asosida shakllangan axborot va bilimlarni egallash, qayta ishlash, kodlash va saqlashning aqliy jarayonlarini tushunamiz. Biluv idrok etish, tasvirlash, tushunchalarni shakllantirish, mulohaza, fikrlash va tasavvurni o'z ichiga oladi.

Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlardan foydalanildi: ilmiy adabiyotlarning sistematik tahlili; biluv mustaqilligini shakllantirish bo'yicha pedagogik kuzatuv; talabalar va o'qituvchilar orasida so'rovnoma; pedagogik eksperiment (tajriba va nazorat guruhleri). Qarshi DTU'ning kompyuter va axborot texnologiyalari fakultetida 2021-2023 yillar davomida 4 ta guruh (jami 112 nafar talaba) ishtirokida tadqiqot o'kazildi.

So'ngra «mustaqillik» tushunchasining mohiyatini ko'rib chiqamiz. Uning asoslarini psixologlar S.L. Rubinshteyn, E.Y. Golant va boshqa ko'plab olimlar qo'yishgan. Rubinshteyn mustaqillikni irodaning muhim xususiyati sifatida ta'riflagan. Golant esa mustaqillikning uchta asosiy namoyon bo'lish yo'alishini ajratib ko'rsatgan: tashkiliy-texnik, biluv faoliyatidagi va amaliy faoliyatdagi mustaqillik.

Biluv mustaqilligini o'ganishda nafaqat psixologik, balki neyropedagogik yondashuv ham muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy neyrofan ma'iumotlariga ko'ra, mustaqil kognitiv faoliyat prefrontal korteksning faol ishtirokini talab qilib, ushbu miya sohasining rivojlanishiga ham ijobiy ta'ir ko'rsatadi. Bu esa biluv mustaqilligini shakllantirish nafaqat pedagogik, balki neyrobioloik jihatdan ham muhim ekanligini ko'rsatadi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results).

S.L. Rubinshteyn fikricha, «...asl mustaqillik harakatlarning anglangan motivatsiyalanganligini va ularning asosliligini nazarda tutadi. Boshqa insonlarning ta'iri va takliflariga moyil bo'maslik - bu o'zboshimchalik emas, balki mustaqil irodaning haqiqiy ko'rinishidir, chunki insonning o'zi aynan shunday va boshqacha emas harakat qilish uchun obyektiv asoslarni ko'ardi», ya'ni S.L. Rubinshteyn mustaqillikni erkinlik, irodaning muhim xususiyati sifatida belgilaydi.

E.Y. Golant fikricha, «...mustaqillik pedagogning bevosita ishtirokisiz amalga oshiriladigan ishda eng ko'proq ro'yobga chiqishi mumkin. Faqat shunday ish tahsil oluvchilarning mustaqil ravishda bajaradigan, doimiy tashqi tekshirishsiz, o'z-o'izlarini tekshiradigan, xatolarni o'z tashabbusi bilan tuzatishni nazarda tutadi».

Y.N. Dmitrieva fikricha, mustaqillikning to'rt turi mavjud: o'quv, maishiy, ijtimoiy va kasbiy. L.M. Pimenova fikricha, tahsil oluvchilarda faollik va mustaqillikning rivojlanishini dinamikada - taqlid faoliyatidan ijodiy faoliyatgacha o'ganish kerak. Olima mustaqillik ajralgan xususiyat emas, balki butun shaxsning rivojlanish yo'alishini belgilaydigan xususiyat ekanligini ta'idlaydi.

Ta'lim mustaqilligi quyidagilar bilan tavsiflanadi: oliy ta'lim tizimida salbiy hodisalar va qarama-qarshiliklarni bartaraf etish vositasi bo'ib, talabalarning o'z-o'ini tashkil qilishiga imkon beradi; talabalarda bilim olish istagida namoyon bo'ladigan shaxsiy xususiyat sifatida - subyektning o'zi tomonidan boshqariladigan maqsadli o'quv va kognitiv faoliyat (L.V. Mezentseva). Quyidagi ko'nikmalar majmui: o'z imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda o'quv vazifasini belgilash; vazifalarni bajarish uchun o'quv qo'lanmalarini tanlash; o'quv-biluv faoliyati natijalarini mustaqil baholash (M.B. Balikaeva).

Talaba shaxsining ta'lim maqsadlari, imkoniyatlari, motivatsiyasi va qiziqishlariga mos keladigan individual ta'lim yo'alishini mustaqil tanlov asosida qurishga imkon beradigan sifati (G.V. Gordiyanova). «Shaxsning ichki intilish va o'z tashabbusi bilan amalga oshiriladigan tizimli mustaqil boshqariladigan o'quv faoliyati qobiliyatini tavsiflovchi sifati» (E.A. Taranchuk).

Aqliy mustaqillik - yangi nazariy va amaliy vazifalarni bajarishda talabalarning mustaqilligi bilan tavsiflangan aqliy faoliyatning maxsus uslubini yaratish (P.Y. Galperin, V.V. Davidov, T.V. Kudryavtsev, A.M. Matyushkin, N.F. Talizina va boshqalar). O'quv mustaqilligi - o'glashtirilgan bilim, malaka va ko'nikmalarning ko'rsatkichi, muammolarni hal qilishning umumlashirilgan usullari (L.S.Vigotskiy, N.G. Dayri, B.P. Esipov, M.N. Skatkin va boshqalar) [6, 60].

«Mustaqillik» tushunchasiga berilgan turli ta'riflarni tahlil qilib, shuni ta'idlaymizki, turli tadqiqotchilar mustaqillik - bu mustaqil fikr yuritish, o'z faoliyatini boshqarish qobiliyatidir, degan fikrda birlikni ko'rsatishadi. «Biluv» va «mustaqillik» asosiy tushunchalarini tahlil qilish asosida «biluv mustaqilligi» atamasining mazmunini ko'rib chiqamiz.

S.I. Arxangelskiy biluv mustaqilligini quyidagicha belgilaydi: shaxsning o'quv, ilmiy va kasbiy vazifalarni bajarish uchun zarur ma'iumotlarni mustaqil ravishda izlash, bilim olish va ulardan foydalanish qobiliyati. I.Y. Lerner esa: «...talabalarda maqsadli ijodiy izlanish jarayonida bilim olishga intilish va ko'nikma..., shaxsning o'z biluv faoliyatini mustaqil ravishda tashkil etish va uni yangi biluv muammosini hal qilish uchun amalga oshirish qobiliyati» sifatida ta'riflaydi.

V.M. Ryabov mustaqil fikrlash istagini va malakasini, yangi vaziyatda yo'alish topish qobiliyatini, vazifa-muammoni hal qilishda o'z yondashuvini topish qobiliyatini, nafaqat o'glashtirilayotgan axborotni, balki bilim olish usullarini tushunishga intilishni, boshqalarning fikriga tanqidiy yondashishni biluv mustaqilligining asosiy belgilari sifatida ko'rsatadi (V.M. Ryabov).

A.E. Bogoyavlenskaya biluv mustaqilligini shaxsning xususiyati sifatida belgilab: «bilim va ko'nikmalarni tashqi yordamisiz o'lashtirish istagi va qobiliyati, shuningdek ularni mustaqil biluv faoliyatida qo'llash usullari bilan tavsiflanadi» deb ta'riflaydi. S.Y. Golovin esa mustaqillikning namoyon bo'lishida tashabbuskorlik, tanqidiylik, adekvat baholash va o'z faoliyati va xatti-harakati uchun shaxsiy javobgarlik hissini ko'rsatadi.

L.V. Jarova biluv mustaqilligini tarbiya va o'z-o'ini tarbiyalash natijasi sifatida belgilab, uni shaxsning o'z-o'ini ro'yobga chiqarishining, uning ijodiy salohiyatining eng muhim sharti deb hisoblaydi. M.I. Maxmutov, K.A. Abulxanova-Slavskaya, M.A. Danilov, N.A. Polovnikova biluv mustaqilligini

shaxs sifati sifatida belgilab, uni ta'lim va tarbiya jarayonining eng muhim mahsuli deb ko'rsatishadi.

Tadqiqotimizda o'kazilgan diagnostik tekshiruv natijalari shuni ko'rsatdiki, biluv mustaqilligini maqsadli shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida: talabalarning o'quv motivatsiyasi 28 foizga oshgan; muammo hal qilish ko'nikmalari 34 foizga yaxshilangan; o'z-o'ini baholash aniqligi 41 foizga ortgan; ijodiy yondashuv ko'rsatkichlari 2.3 barobar yuqori bo'gan. Bu natijalar biluv mustaqilligini shakllantirish uchun maqsadli pedagogik ta'irning zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Turli tadqiqotchilarning ta'riflarini tahlil qilib shuni ta'idlaymizki, biluv mustaqilligi - bu mustaqil fikr yuritish, o'z faoliyatini boshqarish va yangi bilimlarni mustaqil izlash qobiliyatidir. Biluv mustaqilligi shaxsning o'z-o'ini ro'yobga chiqarishning, uning ijodiy salohiyatining eng muhim shartidir (L.V. Jarova). Psixologik nuqtai nazardan mustaqillik - bu subyektning o'z faoliyatini tashqaridan emas, balki ichkaridan (ichki motivatsiya asosida) boshqara olishidir.

Ta'lim jarayonida biluv mustaqilligini rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalar muhim ahamiyatga ega. Birinchidan, muammoga asoslangan o'qitish usullarini muntazam qo'llash: talabalar oldiga hech bir aniq echimi ko'rsatilmagan muammolar qo'yish ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ikkinchidan, individual ta'lim traektoriyalarini tashkil etish: har bir talabaning o'z sur'atida va o'z yondashuvi bilan o'ganishi uchun sharoit yaratish. Uchinchidan, refleksiv ta'lim muhitini shakllantirishdir - talabalar o'z o'ganish jarayonini muntazam baholashlari va tahlil qilishlari lozim.

To'rtinchidan, kooperativ o'qitish shakllaridan foydalanish: guruhli loyihalar, aks yondashuv (peer teaching) va hamkorlikdagi muammolarni echish biluv mustaqilligini guruh dinamikasi orqali rivojlantiradi. Beshinchidan, formativ baholash tizimini joriy etish: talabalarning biluv mustaqilligini jarayon davomida (summativ baholashdan farqli ravishda) baholash ularning mustaqil faoliyatini to'xtovsiz rag'batlantirib turadi. Bu barcha chora-tadbirlar birgalikda talabalarning biluv mustaqilligini izchil va samarali rivojlantirishni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References).

1. Alekseeva T.E. Realizatsiya traditsionnyx didakticheskix printsipov v usloviyax informatizatsii obrazovaniya. - SISP. - 2015. - № 5(49). - S. 393–405.
2. Andresen B.B., van den Brink K. Multimedia v obrazovanii. - 2-e izd. - M.: Drofa, 2007. - 224 s.
3. Petrova I.A. Organizatsiya samostoyatel'noy raboty studentov v lichnostno-tsentrirovannoy srede. - Sovremennye naukoemkie texnologii. - 2016. - № 2–3. - S. 552–556.

4. Polat E.S., Buxarkina M.Yu. Sovremennye pedagogicheskie i informatsionnye texnologii. - 2-e izd. - M.: Akademiya, 2008. - 368 s.
5. Rubinshteyn S.L. Osnovy obshchey psikhologii. - M.: Pedagogika, 1989. - 488 s.
6. Vigotskiy L.S. Pedagogicheskaya psikhologiya. - M.: Pedagogika, 1991. - 480 s.
7. Golant E.Ya. Metodika shkol'nogo prepodavaniya. - M.: Uchpedgiz, 1955. - 296 s.
8. Lerner I.Ya. Didakticheskie osnovy metodov obucheniya. - M.: Pedagogika, 1981. - 186 s.
9. Jarova L.V. Uchit' samostoyatel'nosti. - M.: Prosveshcheniye, 1993. - 205 s.
10. Pimenova L.M. Razvitiye poznavatel'noy samostoyatel'nosti studentov. - M.: MGPU, 2002. - 178 s.

IV SHUBA. PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA HAMDA IJTIMOIIY SOHALARNI RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALARI.

QISQA HIKOYA JANRIDAGI XRONOTOPNING TUZILMAVIY QIYOSIIY TAHLILI

Berdiyeva Zulayxo Ochilovna

Qarshi Davlat Universiteti Tayanch doktoranti (PhD tadqiqotchisi) Email:

<zulayxoberdiyeva1407@gmail.com>

Tel: +998908762234, ORCID: 0009-0003-0916-7886

UDK: 894. 375-32 (045)

ANNOTATSIYA. Ushbu tadqiqot qisqa hikoya janridagi xronotopning tuzilmaviy qiyosiy tahlilini o'rganadi hamda narrativ tuzilmalar doirasida vaqt va makon o'rtasidagi o'zaro munosabatni tahlil qiladi. Turli adabiy an'analarga mansub asarlar asosida xronotopning syujet qurilishi, qahramonlar rivoji va tematik muammolarni shakllantirishdagi o'rni aniqlanadi. Tadqiqot Mixail Baxtinning xronotop nazariyasiga tayangan holda, turli hikoyachilik uslublarini va ular orqali vaqt hamda makon elementlarini ma'no ifodalash uchun qanday qo'llanishini solishtiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xronotop nafaqat narrativni tuzilmani yaratish vositasi, balki hikoya ijtimoiy, madaniy va tarixiy kontekstlarini anglash uchun ham muhim vosita hisoblanadi. Bu izlanish narrativ tuzilmalarni hamda vaqt, makon va hikoyachilikning o'zaro aloqasini chuqurroq tushunishga hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: xronotop, narrativ tuzilma, qisqa hikoya, qiyosiy tahlil, Mixail Baxtin, vaqt, makon, adabiy, nazariya, hikoya, uslub, tuzilmaviy tahlil, narrativ vaqt, narrativ makon.

АННОТАЦИЯ. В данном исследовании проводится структурный сравнительный анализ хронотопа в жанре короткого рассказа и анализируется взаимосвязь времени и пространства в нарративных структурах. На основе произведений, принадлежащих к различным литературным традициям, определяется роль хронотопа в построении сюжета, развитии персонажей и тематических проблемах. На основе теории хронотопа Михаила Бахтина проводится сравнение различных стилей повествования и того, как они используют элементы времени и пространства для выражения смысла. Результаты исследования показывают, что хронотоп является не только инструментом создания нарративной структуры, но и важным инструментом для понимания социального, культурного и исторического контекста произведения. Данное исследование способствует

более глубокому пониманию нарративных структур и взаимосвязи времени, пространства и повествования.

Ключевые слова:хронотоп, нарративная структура, короткий рассказ, сравнительный анализ, Михаил Бахтин, время, пространство, литературная теория, рассказ, стиль, структурный анализ, нарративное время, нарративное пространство.

ABSTRACT. This study investigates the structural comparative analysis of chronotope in the short story genre and analyzes the relationship between time and space within narrative structures. Based on works belonging to different literary traditions, the role of chronotope in the construction of plot, character development, and thematic problems is determined. Based on Mikhail Bakhtin's chronotope theory, the study compares different storytelling styles and how they use the elements of time and space to express meaning. The results of the study show that chronotope is not only a tool for creating narrative structure, but also an important tool for understanding the social, cultural, and historical contexts of the story. This research contributes to a deeper understanding of narrative structures and the relationship between time, space, and storytelling.

Keywords:chronotope, narrative structure, short story, comparative analysis, Mikhail Bakhtin, time, space, literary, theory, story, style, structural analysis, narrative time, narrative space.

Kirish.Mixail Baxtin tomonidan taqdim etilgan xronotop tushunchasi adabiyotda vaqt va makon o'zaro ta'sirini tahlil qilish uchun asosiy konsepsiya hisoblanadi. "Baxtinning nazariyasida xronotop -- bu narrativ tuzilmada vaqt va makon qanday tasvirlanganligi va bu elementlar qahramonlar, syujet va mavzular rivojiga qanday ta'sir ko'rsatishini ifodalaydi " [1]. Ushbu tadqiqot qisqa hikoya janridagi xronotopning tuzilmaviy qiyosiy tahliliga bag'ishlangan bo'lib, janrning ixchamligi va qisqaligi sababli vaqt va makonni boshqarish imkoniyatlari alohida qiziqish uyg'otadi.

Qisqa hikoya janri o'zining aniq va siqilgan hikoya uslubi bilan ajralib turadi, va xronotopdan turli shakllarda foydalanib, syujetdagi keskinlikni yaratish, asosiy mavzularni yoritish hamda hikoyaning ijtimoiy-madaniy va tarixiy kontekstini aks ettirishga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot qiyosiy yondashuv orqali turli adabiy an'analarga mansub mualliflarning xronotop elementlaridan --- xotiralar, vaqt o'zgarishlari va makon konfiguratsiyalaridan --- qanday foydalanganini tahlil qiladi.

G'arb va noan'anaviy adabiy an'analarga oid asarlarni tahlil qilish orqali tadqiqot xronotopning global darajadagi moslashuvchanligini va qisqa hikoyalar orqali qanday ma'no yaratishda o'ziga xos rol o'ynashini ko'rsatishga intiladi.

Bundan tashqari, vaqt va makon manipulyatsiyasi hikoyaning asosiy mavzulari --- shaxsiy identitet, xotira va jamiyatdagi ziddiyatlar --- ochib berilishiga qanday hissa qo'shishini ko'rsatadi.

"Xronotop tushunchasi dastlab 1930-yillarda rus adabiy nazariyotchisi Mixail Baxtin tomonidan ishlab chiqilgan. "Xronotop" so'zi yunoncha "chronos" (vaqt) va "topos" (makon) so'zlaridan olingan bo'lib, hikoyada vaqt va makonning qanday ifodalanishini anglatadi. Baxtin o'zining umumiy dialogizm va heteroglossiya nazariyalari doirasida bu tushunchani rivojlantirib, adabiy matnlarni tahlil qilishda kontekst va ijtimoiy omillarni e'tiborga olish muhimligini ta'kidladi" [^2].

Avvaliga Baxtin xronotopni Dostoyevskiy va Tolstoy kabi romanlarda tahlil qilish uchun qo'llagan. U romanning tuzilmasi qahramonlarning tajribalari va hikoyadagi

mavzular shakllanishiga vaqt va makonning qanday ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Baxtinning nazariyasi faqat bitta janr bilan cheklanmagan: u xronotopni epos, roman va qisqa hikoya kabi turli adabiy shakllarga tatbiq etish mumkinligini ko'rsatgan. XX asr boshlarida Baxtin formalizm va strukturalizmga qarshi chiqqan holda, adabiyotdagi vaqt va makonni oddiy shakliy elementlar emas, balki ijtimoiy va madaniy hayot aks ettiriladigan vosita sifatida tushunishni ilgari surdi. Uning qarashlari keyinchalik g'arbiy adabiyotshunoslikda ham keng tarqaldi, ayniqsa zamonaviy va postmodern adabiyotdagi vaqt va makon manipulyatsiyasiga doir tadqiqotlarda. Postmodernizm yuksalishi bilan vaqt va makonning uzilishli, fragmentar tarzda tasvirlanishi xronotopni o'rganish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Xususan, Xorxe Luis Borxes, Italo Kalvino kabi yozuvchilarning tajribalari Baxtinning g'oyalarini amaliy jihatdan ko'rsatib berdi. Bugungi kunda ham xronotop tushunchasi adabiyotni vaqt va makon orqali tahlil qilishda asosiy vosita bo'lib qolmoqda.

Muhokama va natijalar. Qisqa hikoya o'zining ixcham va aniq tuzilgan shakli sababli vaqt va makonni boshqarishda xronotopdan faol foydalanadi. Kichik hajm ichida kuchli hissiy ta'sir uyg'otish, mavzularni chuqur ochib berish uchun vaqt va makonni samarali qo'llash zarur bo'ladi. Qisqa hikoyada vaqt odatda aniq, tez o'tuvchi yoki fragmentar tarzda tasvirlanadi --- xotira parchalari, tezkor voqealar ketma-ketligi yoki vaqt sakrashlari orqali. Makon esa, odatda, qahramonning ichki holati, ruhiy kechinmalarining ifodasi sifatida xizmat qiladi. Minimalist muhit tasviri orqali qahramonning yolg'izligi, erkinligi yoki begonalashuvi kabi mavzular ochib beriladi.

Qisqa hikoya har bir lahzaning maksimal ahamiyat kasb etishi bilan ajralib turadi. Hikoya davomida vaqt va makonning manipulyatsiyasi o'quvchining qahramonlar va mavzularni chuqurroq anglashiga imkon beradi. Shuningdek, qisqa hikoyalar o'z vaqt va makon tuzilishini buzish orqali eksperimentlar o'tkazishga

ham imkon yaratadi, bu esa o'quvchini faol ishtirok etishga undaydi. Badiiy Xronotop turli adabiy janrlarda muhim tushuncha bo'lib, uning qo'llanilishi va ahamiyati har bir janrning tuzilmaviy xususiyatlari va narrativ maqsadlariga qarab farqlanadi. Ushbu bo'limda biz qisqa hikoya janridagi xronotopning qanday ishlashini tahlil qilib, uni roman, drama va she'riyat kabi boshqa adabiy shakllardagi qo'llanilishi bilan taqqoslaymiz.

Qisqa hikoya o'zining ixchamligi bilan ajralib turadi va ko'pincha bitta voqea, qahramon yoki vaqt lahzasiga qaratiladi. Ushbu janrda vaqt va makon bilan ishlash odatda siqilgan bo'lib, kuchli hissiy ta'sir yaratish yoki yagona mavzu yoki tajriba haqida chuqur mushohada uyg'otish uchun xizmat qiladi. Vaqt ko'pincha bir muhim lahza orqali ifodalanadi yoki hikoya nolinear usullar (masalan, xotiralar, vaqt sakrashi) yordamida tuziladi, bu esa qahramonning ichki yoki tashqi ziddiyatlarini yanada murakkab ko'rsatishga xizmat qiladi. Qisqa hikoyada makon ko'pincha qahramonning psixologik yoki emotsional holatini aks ettiradi va minimal tasvirlar yordamida ichki dramaga urg'u beriladi. Hikoya ixcham bo'lgani uchun xronotopdan iqtisodiy tarzda foydalaniladi --- har bir vaqt yoki makon o'zgarishi ahamiyatli bo'lib, odatda hikoyaning mavzulari doirasida ko'p qatlamli ma'nolarni o'zida mujassam etadi. Masalan, xotira haqida hikoya qilinayotgan bir hikoyada vaqtni xotiralar yoki vaqt dislokatsiyasi orqali manipulyatsiya qilish qahramonlarning hozirgi hayotiga qanday ta'sir ko'rsatayotganini ochib beradi.

Roman janrida badiiy xronotop qisqa hikoyadan farqli tarzda yuzaga chiqadi. Unda xronotop romanning uzun narrativ tuzilmasi tufayli vaqt va makon bilan ishlashda katta moslashuvchanlikni ta'minlaydi. Romanlarda bir nechta xronotoplar bir-biriga bog'lanib, turli vaqt davrlari va makon o'lchamlarini qamrab oladi va shu bilan hikoyaga chuqur qatlamlilik beradi. Vaqt o'n yilliklar yoki avlodlar davomida kengayib, syujet va qahramonlarning murakkab rivojlanishiga imkon yaratadi.

Romanlarda xronotop tarixiy, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar bilan vaqt o'tishini tushunishda vosita sifatida ishlatiladi. Masalan, Lev Tolstoyning *Urush va Tinchlik*^[3] yoki Gabriel García Márquezning *Yuz yillik yolg'izlik* romanlari katta vaqt va makon oralig'ini qamrab oladi va xronotop faqat shaxsiy tajribalarni emas, balki kengroq jamiyat va tarixiy

harakatlarni ham aks ettiradi. Romanlarda bir nechta xronotoplardan foydalanish orqali shaxsiylik, ijtimoiy tabaqalanish va siyosiy harakatlar kabi mavzular murakkab tarzda o'rganiladi. Vaqt va makon qahramonlar tarixi va syujet rivojiga uzviy bog'liq bo'ladi. Uzun narrativ shakl yozuvchiga vaqt oralig'i yoki makon almashinuvi orqali tarixiy voqealar yoki shaxsiy o'zgarishlarning ta'sirini ko'rsatishga keng imkon beradi.

Dramaturgiyada ham badiiy xronotop o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Pyesalardagi xronotop qisqa hikoya va romandan farqli tarzda ishlaydi. Chunki

pyesalar real vaqt rejimida sahnalashtiriladi va vaqt va makon bilan bog'liq cheklovlarga ega. Pyesalarda vaqt ko'pincha sahna davomida to'g'ri chiziqli tarzda rivojlanadi, lekin ba'zan dramatik vositalar (masalan, xotiralar, vaqt sakrashlari) orqali ham manipulyatsiya qilinadi.

Makon esa sahnaga bog'langan va cheklangan bo'lib, odatda bir nechta joylarda emas, balki bitta asosiy sahnada sodir bo'ladi. Klassik tragediya va komediyalarda xronotop dramatik kuchlanishni kuchaytirish yoki qahramonlarning o'zini anglash lahzalarini ta'kidlash uchun ishlatiladi. Masalan, Shekspirning *Makbet* asarida vaqt (tez orada maqsaddan inqirozgacha bo'lgan harakat) va makon (tor va bosimli joylar) qahramonlarning fojiali taqdirini va markaziy mavzularni ochib beradi.

Pyesalarda voqealarning real vaqtda rivojlanishi xronotopni dialog va harakatlarning ritmi bilan uzviy bog'lab turadi. Shunday qilib, roman va qisqa hikoyalar katta vaqt va makon oralig'ini o'rganishi mumkin bo'lsa, pyesalarda bu elementlar ko'proq intensiv va bevosita tajriba orqali ifodalanadi.

Xulosa. Qisqa hikoya janrida xronotop --- vaqt va makon o'zaro ta'sirining --- o'ta muhim ekani aniqlanadi. Vaqt va makonni boshqarish orqali yozuvchilar qisqa, lekin ta'sirli hikoyalar yaratadilar, qahramonlarni rivojlantiradilar va murakkab mavzularni qisqa ifoda orqali o'rgatadilar.

Ushbu maqola davomida biz xronotopning roman, drama va poeziya kabi boshqa janrlardagi o'rni bilan solishtirdik. Qisqa hikoyada vaqt va makonning siqilgan ko'rinishi inson tajribasini o'ziga xos tarzda chuqurroq va aniqroq tadqiq qilish imkonini beradi. Masalan, Sherli Jeksonning *The Lottery*^[4] asaridagi urf-odatlarini, Sharlotta Gilman *The Yellow Wallpaper* asaridagi ruhiy qamov holatini, Flannery O'Connor *A Good Man Is Hard to Find* asaridagi insoniy qadr-qimmat va taqdir izlanishini xronotop vositasida ochib bergan. Xronotop yordamida vaqt --- xoh chiziqli, xoh noan'anaviy tarzda --- hissiy va intellektual ta'sirni kuchaytiradi. Makon esa, xoh tor xona, xoh kengliklar bo'lsin, qahramonlarning ichki kechinmalarini aks ettiradi.

Umuman olganda, qisqa hikoya janrida xronotop --- vaqt va makon o'zaro bog'liqligi --- mualliflar uchun chuqur ma'nolar yaratish va o'quvchini inson tajribasi ustida o'ylashga undaydigan kuchli vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Михаил Михайлович Бахтин (М. М. Bakhtin) --- «Формы времени и хронотопа в романе: Очерки по исторической поэтике» (Москва: Художественная лит., 1937-1938) 1975.

2. Жўрақулов У. Назарий поэтика масалалари. --Т.: "Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи". 2015. --Б.89.

3. Leo Tolstoy. War and Peace / trans. R. Pevear, L. Volokhonsky. --- New York: Penguin Classics, 2007. --- 1296 p

4. Jackson S. The Lottery // The Lottery and Other Stories. --- Farrar, Straus and Giroux, 2005. --- P. 291--302.

5. [Ziyo.uz]{.underline}

[^1]: Михаил Михайлович Бахтин (M. M. Bakhtin) --- «Формы времени и хронотопа в романе: Очерки по исторической поэтике» (Москва: Художественная лит., 1937-1938) 1975.

[^2]: Жўрақулов У. Назарий поэтика масалалари. --Т.: "Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи". 2015. --Б.89.

[^3]: Leo Tolstoy. War and Peace / trans. R. Pevear, L. Volokhonsky. --- New York: Penguin Classics, 2007. --- 1296 p.

[^4]: Jackson S. The Lottery //The Lottery and Other Stories. --- Farrar, Straus and Giroux, 2005. --- P. 291--302.

***GLOBALLASHUV DAVRIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA 21-ASR
KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION METODLARI***
Qosimova Charos Raxmat qizi

*Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
3-kurs iqtidorli guruh talabasi*

ANNOTATSIYA. Mazkur ilmiy maqolada globallashuv jarayonlari sharoitida boshlang'ich ta'lim tizimida 21-asr ko'nikmalarini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikativlik va raqamli savodxonlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik metodlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: globallashuv, 21-asr ko'nikmalari, innovatsion metodlar, kreativlik, tanqidiy fikrlash, STEAM, raqamli texnologiyalar.

АННОТАЦИЯ. В данной научной статье освещаются теоретические и практические основы формирования навыков XXI века в системе начального образования в условиях процессов глобализации. Также проанализированы инновационные педагогические методы, направленные на развитие у учащихся критического мышления, креативности, коммуникативных навыков и цифровой грамотности.

Ключевые слова: глобализация, навыки XXI века, инновационные методы, креативность, критическое мышление, STEAM, цифровые технологии.

ABSTRACT. This scientific article explores the theoretical and practical foundations for developing 21st century skills in primary education within the context of globalization processes. It also analyzes innovative pedagogical

methods aimed at enhancing students' critical thinking, creativity, communication skills, and digital literacy.

Keywords: globalization, 21st century skills, innovative methods, creativity, critical thinking, STEAM, digital technologies.

Kirish. XXI asr boshlaridan boshlab globallashuv jarayoni insoniyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biriga aylandi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, bilimlar iqtisodiyotining shakllanishi hamda ijtimoiy-madaniy integratsiyaning kuchayishi ta'lim tizimiga yangi talablarni qo'ymoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning fundamental kompetensiyalarini rivojlantirish kelajakdagi muvaffaqiyatning muhim sharti hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, 21-asr ko'nikmalarini rivojlantirish va ularni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida qaralmoqda. 21-asr ko'nikmalari global jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan universal kompetensiyalar majmuasidir. Ular quyidagi asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi:

Tanqidiy fikrlash -- muammolarni tahlil qilish va asosli qaror qabul qilish

Kreativlik -- innovatsion g'oyalar yaratish

Kommunikativlik -- samarali muloqot olib borish

Hamkorlik -- jamoada ishlash ko'nikmasi

Raqamli savodxonlik -- texnologik vositalardan ongli foydalanish

Mazkur ko'nikmalar kompetensiyaviy yondashuvning asosini tashkil etadi va o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlaydi.

21-asr ko'nikmalarini rivojlantirishning innovatsion metodlari

1. Interfaol ta'lim texnologiyalari . Interfaol metodlar o'quvchilarning bilimni faol o'zlashtirishini ta'minlaydi. Jumladan , "Aqliy hujum" -- divergent fikrlashni rivojlantiradi , "Klaster" -- tizimli fikrlashni shakllantiradi , "INSERT" -- refleksiv o'rganishni kuchaytiradi.

2. Loyihaviy ta'lim texnologiyasi. Loyihaviy yondashuv konstruktivistik nazariyaga asoslanib, o'quvchini mustaqil izlanishga undaydi. O'quvchilar loyiha jarayonida muammoni aniqlaydi ,ilmiy izlanish olib boradi , natijalarni taqdim etadi.

3. Gamifikatsiya (o'yin texnologiyalari) . Gamifikatsiya boshlang'ich ta'limda samarali motivatsion vosita hisoblanadi. U o'quvchilarning qiziqishini oshiradi, emotsional muhitni yaxshilaydi , didaktik o'yinlar orqali murakkab tushunchalar oson o'zlashtiriladi.

4. Raqamli ta'lim texnologiyalari. Raqamli vositalar ta'lim jarayonini modernizatsiya qilishda muhim rol o'ynaydi. Xususan , elektron ta'lim platformalari , multimediali resurslar , mobil ilovalar.

5. STEAM yondashuvi. STEAM yondashuvi fanlararo integratsiyani ta'minlab, o'quvchilarda kompleks fikrlashni rivojlantiradi. Ushbu yondashuv orqali nazariya va amaliyot uyg'unlashadi.

Xulosa. Globallashuv davrida boshlang'ich ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, 21-asr ko'nikmalarini shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Innovatsion metodlar o'quvchilarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Shunday ekan, ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish strategik ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. -- Toshkent, 2020
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. -- Toshkent: Fan, 2018.
3. Qosimov O. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. -- Toshkent, 2020.
4. Qodirov, B. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
5. Yo'ldoshev, J., Usmonov, S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O'qituvchi, 2016.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA ONGLI O'QISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Choriyeva Ma'mura

*Axborot texnologiyalari va menejment universiteti Pedagogika
kafedrasi o'qituvchisi*

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ongli o'qish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik asoslari, samarali metod va usullari yoritilgan. Shuningdek, o'qish jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, matnni chuqur anglash hamda nutq faoliyatini boyitish masalalari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: ongli o'qish, boshlang'ich ta'lim, metodika, ifodali o'qish, matn tahlili, pedagogik texnologiyalar.

АННОТАЦИЯ. В данной статье освещаются педагогические основы формирования и развития навыков осознанного чтения у учащихся начальных классов, а также эффективные методы и приёмы их обучения. Кроме того, анализируются вопросы развития самостоятельного мышления учащихся в процессе чтения, глубокого понимания текста и обогащения речевой деятельности.

Ключевые слова: осознанное чтение, начальное образование, методика, выразительное чтение, анализ текста, педагогические технологии.

ABSTRACT. This article highlights the pedagogical foundations for the formation and development of conscious reading skills in primary school students, as well as effective teaching methods and techniques. It also analyzes issues related to developing students' independent thinking during the reading process, deep text comprehension, and the enrichment of speech activity.

Keywords: conscious reading, primary education, methodology, expressive reading, text analysis, pedagogical technologies.

Boshlang'ich ta'lim tizimida o'qish darslari muhim va asosiy o'rinlardan birini egallaydi. Chunki aynan ushbu bosqichda o'quvchilarda o'qish texnikasi, matnni tushunish, tahlil qilish hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalari shakllana boshlaydi. Bu jarayon keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qish va bilimlarni o'zlashtirish uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ongli o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish o'qituvchining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ongli o'qish -bu o'quvchining matnni nafaqat to'g'ri o'qishi, balki uning mazmunini chuqur anglab, tahlil qilishi va o'qilgan ma'lumot asosida xulosa chiqarish jarayonidir. Bunday o'qish jarayonida o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol fikrlovchi ishtirokchiga aylanadi. U matn ichidan asosiy g'oyani ajratib oladi, qahramonlarning xatti-harakatlariga munosabat bildiradi, voqealar rivojini tahlil qiladi hamda o'z fikrini asoslab bera oladi. Bu esa uning tafakkuri, nutq madaniyati va mustaqil fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ongli o'qish ko'nikmalarini shakllantirishda quyidagi metod va usullar samarali hisoblanadi:

Boshlang'ich ta'lim tizimi o'quvchilarning umumiy ta'lim jarayonidagi eng muhim va asosiy bosqichlardan biri hisoblanadi. Chunki aynan ushbu davrda bolalarda o'qish, yozish, tushunish, tahlil qilish va mustaqil fikrlash kabi bazaviy kompetensiyalar shakllanadi. O'qish darslari boshlang'ich sinflarda markaziy o'rinni egallab, o'quvchilarning intellektual rivojlanishi va nutqiy faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, ushbu bosqichda ongli o'qish ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Ongli o'qish -- bu matnni faqat to'g'ri va ravon o'qish emas, balki uning mazmunini chuqur anglash, tahlil qilish, asosiy g'oyani ajratish va o'qilgan ma'lumot asosida mustaqil xulosa chiqarish jarayonidir. Ongli o'qish jarayonida o'quvchi matn bilan faol ishlaydi, undagi voqealar, obrazlar va g'oyalarni tahlil qiladi hamda ularni hayotiy tajribasi bilan bog'laydi. Bu jarayon o'quvchining tafakkurini rivojlantiradi, nutqini boyitadi va ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantiradi.

Ongli o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishning asosiy maqsadi o'quvchini passiv o'qishdan faol o'qishga o'tkazishdir. Bunda o'quvchi nafaqat matnni o'qiydi,

balki uni tushunadi, tahlil qiladi va baholaydi. Shuningdek, u o'z fikrini erkin ifoda etish, savollarga javob berish va matn asosida mustaqil xulosa chiqarishni o'rganadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ongli o'qish ko'nikmalarini shakllantirishda o'qituvchi muhim rol o'ynaydi. U dars jarayonida turli pedagogik metodlar, innovatsion texnologiyalar va interaktiv usullardan samarali foydalanishi lozim. O'qituvchi o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda, ularni asta-sekin murakkab fikrlashga yo'naltiradi.

Samarali metod va usullar

Ongli o'qishni rivojlantirishda bir qator metodlar samarali hisoblanadi.

Savol-javob metod o'quvchilarning diqqatini matnga qaratadi va ularni fikrlashga undaydi. O'qituvchi tomonidan beriladigan savollar matn mazmunini chuqur anglashga yordam beradi. Savollar oddiydan murakkabga o'tib borishi o'quvchilarning tahliliy fikrlashini rivojlantiradi.

Qayta hikoya qilish metod o'quvchilarning nutqini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. O'quvchilar matnni o'z so'zlari bilan ifodalash orqali uni qay darajada tushunganini namoyon etadilar. Bu usul ularning lug'at boyligini oshiradi va fikrni izchil bayon qilish ko'nikmasini shakllantiradi.

Matnni qismlarga ajratish va reja tuzish metod o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Matnni bo'laklarga ajratish orqali ular voqealar ketma-ketligini yaxshiroq tushunadilar va asosiy g'oyani aniqlashni o'rganadilar.

Ifodali o'qish metod o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantiradi. Intonatsiya, pauza va urg'uni to'g'ri qo'llash orqali matn mazmuni yanada chuqurroq anglanadi. Bu metod o'quvchilarda estetik didni ham rivojlantiradi.

Rolli o'qish va dramatizatsiya metod o'quvchilarning faolligini oshiradi. Ular matn qahramonlari roliga kirib, voqealarni his qiladi, bu esa ongli o'qish jarayonini yanada samarali qiladi.

Ko'rgazmali va vizual metodlar(rasmlar, sxemalar, jadvallar) o'quvchilarning tasavvurini kengaytiradi va matnni tezroq tushunishga yordam beradi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun vizual materiallar juda samarali hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish katta ahamiyatga ega. Interaktiv doskalar, elektron darsliklar, multimedia vositalari va ta'limiy platformalar o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi. Bu esa ongli o'qish ko'nikmalarini yanada samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy texnologiyalar o'quvchilarda mustaqil ishlash, izlanish va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ongli o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim jarayonining eng muhim vazifalaridan biridir.

Ongli o'qish o'quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi, nutqini boyitadi va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantiradi. Ushbu jarayon samarali bo'lishi uchun o'qituvchi zamonaviy pedagogik metodlar va texnologiyalardan oqilona foydalanishi zarur. Shundagina o'quvchilarda yuqori darajadagi o'qish madaniyati va bilim olishga bo'lgan qiziqish shakllanadi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan [https:// www.lex.uz](https://www.lex.uz).
2. Davlat ta'lim standarti va boshlang'ich ta'lim o'quv dasturlari. -- Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, 2021.
- 3\ . Yo'ldoshev J.G', Usmonov S.A. Pedagogik texnologiyalar asoslari. -- Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2016.
4. Karimov I. va boshqalar. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. -- Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2018.

IMITATION TECHNOLOGIYALAR ASOSIDA NUTQIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH: ILMIY-NAZARIY YONDASHUV VA AMALIY YECHIMLAR

G'aniyeva Muhabbat Lutfullayevna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi Email:

<muhabbatganiyeva1985@gmail.com>

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida imitatsion texnologiyalarni qo'llash orqali nutqiy kompetensiyani shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi. Nutqiy kompetensiyaning tarkibiy tuzilmasi, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar hamda imitatsion metodlarning didaktik imkoniyatlari ochib beriladi. Tadqiqotda faol o'qitish metodlari asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarning nutqiy rivojlanishga ijobiy ta'siri asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: nutqiy kompetensiya, imitatsion texnologiya, kommunikativ yondashuv, simulyatsiya, nutq faoliyati, pedagogik innovatsiya.

ABSTRACT. This article analyzes the scientific and theoretical foundations of the formation of speech competence through the use of imitation technologies in the educational process. The structural structure of speech competence, factors influencing its formation, and the didactic possibilities of imitation methods are revealed. The study substantiates the positive impact of classes organized on the basis of active teaching methods on speech development.

Keywords: speech competence, imitation technology, communicative approach, simulation, speech activity, pedagogical innovation.

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируются научно-теоретические основы формирования речевой компетенции посредством использования имитационных технологий в образовательном процессе. Раскрываются структурная структура речевой компетенции, факторы, влияющие на ее формирование, и дидактические возможности методов имитации. Исследование обосновывает положительное влияние занятий, организованных на основе активных методов обучения, на развитие речи.

Ключевые слова: речевая компетенция, имитационная технология, коммуникативный подход, моделирование, речевая деятельность, педагогическая инновация.

Zamonaviy ta'lim paradigmasi bilim berishdan ko'ra kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, nutqiy kompetensiya shaxsning ijtimoiy muhitda samarali muloqot olib borish qobiliyatini belgilovchi muhim omillardan biridir. An'anaviy o'qitish tizimi ko'proq reproduktiv faoliyatga asoslangan bo'lsa, bugungi kunda konstruktiv va faol yondashuvlar ustuvorlik kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, imitatsion texnologiyalar o'quvchilarning nutqiy faoliyatini tabiiy muhitga yaqin sharoitda rivojlantirish imkonini beruvchi samarali vosita sifatida e'tirof etilmoqda.

Nutqiy kompetensiya tushunchasi kommunikativ kompetensiya nazariyasining tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Ilmiy adabiyotlarda u shaxsning til vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanish qobiliyati sifatida izohlanadi. Masalan, ayrim tadqiqotchilar quyidagicha ta'kidlaydi: "Nutqiy kompetensiya -- bu lingvistik bilimlarni real kommunikativ vaziyatda qo'llay olish qobiliyatidir." Boshqa manbalarda esa: "Nutq faoliyati faqat nazariy bilimlarga emas, balki amaliy tajribaga asoslanadi va faol muloqot jarayonida shakllanadi." Shunga ko'ra, nutqiy kompetensiya lingvistik bilimlar, kommunikativ ko'nikmalar, ijtimoiy moslashuv, strategik nutqiy harakatlarni o'z ichiga oladi.

Imitatsion texnologiyalar -- bu o'quv jarayonida real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish orqali o'rganishni tashkil etuvchi faol metodlar tizimidir. Ularning asosiy vazifasi -- o'quvchini passiv tinglovchidan faol kommunikatorga aylantirishdir. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha: "Simulyatsiya asosidagi o'qitish o'quvchini faol fikrlashga va mustaqil qaror qabul qilishga undaydi."

Imitatsion texnologiyalar rolli o'yinlar, vaziyatli mashqlar, simulyatsiya darslari, muammoli vaziyatlar (case-study), debat va munozaralar kabi turlarga bo'linadi.

Imitatsion texnologiyalar nutqiy kompetensiyani bosqichma-bosqich rivojlantiradi. O'quvchilarda muloqotga ehtiyoj va qiziqish uyg'otiladi. Qiziqarli vaziyatlar ularni faol nutqiy harakatga jalb etadi. O'quvchilar berilgan rollar yoki

vaziyat asosida nutqiy faoliyatni amalga oshiradi. Bu jarayonda spontan nutq rivojlanadi, nutq tezligi oshadi, xatolar tabiiy o'rganish vositasiga aylanadi.

O'quvchilar o'z nutqini tahlil qiladi, xatolarni aniqlaydi va tuzatadi. Bu bosqich metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantiradi. Imitatsion texnologiyalarni samarali qo'llash uchun quyidagi metodik yondashuvlar muhim:

Rolli o'yinlar orqali o'qitish -- real muloqotga yaqin muhit yaratadi;

Dialogik mashqlar -- nutqiy tezkorlikni oshiradi;

Debat texnologiyasi -- tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi;

Masalan, "Kasbiy suhbat" yoki "Matbuot anjumani" kabi mashg'ulotlar o'quvchilarning nutqiy va ijtimoiy kompetensiyalarini birgalikda rivojlantiradi.

Pedagogik kuzatishlar va tajribalar shuni ko'rsatadiki: imitatsion metodlar qo'llanilgan darslarda nutqiy faollik oshadi, o'quvchilarning erkin fikr bildirish darajasi yuqori bo'ladi va kommunikativ to'siqlar (uyatchanlik, qo'rquv) kamayadi. Shuningdek, o'quvchilar o'rganilgan bilimlarni amaliyotda qo'llashga ko'proq moyillik bildiradi.

Kaykovusning shunday fikri bor: "Hamma qobiliyatlardan eng yaxshisi nutq qobiliyatidir\... Nutqni juda yaxshi va san'atkorona o'rganib olish, doimo gapga chechan bo'lishga harakat qil\... Nutqi shirin kishining mehribon kishilari ham ko'p bo'ladi" Ko'rinadiki, so'zlovchi til vositalaridan o'rinli foydalangan holda tinglovchi ongiga, sezgisiga va kayfiyatiga ta'sir qila oladigan, uni ishontira oladigan, ko'tarilayotgan masalalarni to'g'ri va oson anglab olishni ta'minlaydigan bo'lishi kerak. Ommaviy chiqishlarda notiq tinglovchilar hushyorligini oshiruvchi turli savollar qo'yishi va unga javobni lo'nda qilib esda qoladigan sodda usul bilan tushuntirmog'i muhim ahamiyat kasb etadi.

Ommaviy chiqishlarda notiq bilishi lozim bo'lgan yana bir muhim jihat nutq jarayonida hayotiy misollardan foydalanishdir. Ayniqsa, nutqda milliylik va mahalliy xususiyat saqlanishi muhimdir.

Til va nutq o'zaro bog'liq hodisalar bo'lib, til nutq uchun ashyodir, imkoniyatdir, nutq esa voqelikdir, ya'ni nutq til materiali asosida tashkil topadi. Til jamiyat a'zolari uchun umumiy bo'lib, ruhiy va moddiy materialdan iboratdir.

So'z, morfema, fonemalarning kishi xotirasidagi obrazlari ruhiy "material" hisoblanadi. Nutq yaratish jarayonida ma'lum tovush tizimda namoyon bo'ladigan so'z va morfemalar moddiy materialdir. Tilning ruhiy hodisaligi uning xotirada saqlanishi bilan bog'liqdir. Tilning moddiyligini nutq jarayonida yuzaga keluvchi tovushlar belgilaydi.

Biz xotiramizda saqlanadigan qoidalardan tezkorlik bilan foydalanib, biror fikrni yuzaga chiqarish uchun so'zlar grammatik ma'no tashuvchi morfemalar va so'z shakllari, asosan, gaplarni hosil qilamiz. Masalan, bizda kitobning qayerdan

olinganligini bilish haqidagi fikr tug'ildi, deylik. Uni quyidagi savol shaklida yuzaga chiqaramiz: Sen kitobni qaerdan olding?

Bunda bizsen, *kitob*, *qayer*, *olleksemalaridan*;-ni, -dan, -dingmorfemalaridan va so'roq gap modelidan - qoidasidan foydalandik. Mazkur gapni aytish jarayonida xotiramizdagi leksemalar alohida affiks morfemalarni olib, so'z shakllariga aylandi va yuqoridagi tartibni egalladi. Til ruhiy hodisadan moddiy hodisaga aylandi.

Nutq tildagi ifoda vositalaridan foydalangan holda voqelikka aylangan fikrdir. Nutq nutq a'zolarining harakatiga ko'ra yuzaga kelib, ikki xil bo'ladi: ichki nutq va tashqi nutq. Kishilarning tovushlarni - so'zlarni talaffuz qilmasdan fikrlashi, mulohaza yuritishi, o'ylashi ichki nutqdir. O'pkadan chiqqan havoning nutq a'zolariga ta'siri, shu ta'sir natijasida ularning harakati bilan aniq tovushlar sifatida yuzaga keladigan nutq tashqi nutqdir.

Imitatsion texnologiyalarni qo'llashda vaqt resursining cheklanganligi, barcha o'quvchilarni teng jalb etish qiyinligi, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi etarli emasligi kabi muammolar kuzatiladi. Ularni bartaraf etish uchun darsni aniq rejalashtirish, kichik guruhlar bilan ishlash va o'qituvchilarning malakasini oshirish zarur.

Imitatsion texnologiyalar nutqiy kompetensiyani shakllantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Ular o'quvchilarning kommunikativ faoliyatini faollashtiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va real hayotiy vaziyatlarga tayyorlaydi. Shu sababli zamonaviy ta'lim tizimida ushbu texnologiyalarni keng joriy etish muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abduqodirov A. Pedagogik texnologiyalar. -- Toshkent, 2020.
2. Jalolov J. Chet til o'qitish metodikasi. -- Toshkent, 2017.
3. Passov E.I. Kommunikativ metodika asoslari. -- Moskva, 2016.
4. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. -- Cambridge, 2014.
5. Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. -- Toshkent, 2018.
6. Tolipov O'. Ta'lim texnologiyalari nazariyasi. -- Toshkent, 2019.
7. Ur P. A Course in Language Teaching. -- Cambridge, 2012.
8. Vygotsky L.S. Thought and Language. -- Moscow, 1986.

BOSHLANG'ICH MAKTABDA STEAM YONDASHUVI ORQALI O'QUVCHILARNING MUAMMOLI VAZIYATLARNI HAL QILISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Dinora Ishpulatova

*Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi E-mail:
dinoraeshpulatova5@gmail.com Telefon raqam : +998976190503*

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada zamonaviy ta'limning eng istiqbolli yo'nalishlaridan biri bo'lgan STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvining boshlang'ich sinf o'quvchilari kognitiv rivojlanishidagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy diqqat markazi o'quvchilarda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, mantiqiy echimlar ishlab amaliy ma'lumotlar umumlashtirilgan bo'lib, o'qituvchilar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: STEAM, kognitiv rivojlanish, muammoli vaziyatlar, shaxs dunyoqarashi, an'anaviy ta'lim, tadqiqotlar.

ABSTRACT. This article analyzes the role of the STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) approach, one of the most promising areas of modern education, in the cognitive development of primary school students. The primary focus of the research is on analyzing problem-based situations, developing logical solutions, and fostering a creative approach in students. The article synthesizes theoretical and practical data and provides methodological recommendations for teachers.

Keywords: STEAM, cognitive development, problematic situations, personal worldview, traditional education, research.

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируется роль STEAM-подхода (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics), являющегося одним из наиболее перспективных направлений современного образования, в когнитивном развитии учащихся начальных классов. Основное внимание в исследовании уделяется анализу проблемных ситуаций, разработке логических решений и формированию креативного подхода у учащихся. В статье обобщены теоретические и практические сведения, а также разработаны методические рекомендации для учителей.

Ключевые слова: STEAM, когнитивное развитие, проблемные ситуации, мировоззрение личности, традиционное обучение, исследования.

KIRISH. Bugungi jadal o'zgarib borayotgan global dunyoda ta'lim tizimi oldida turgan eng dolzarb vazifa --- o'quvchilarni faqatgina tayyor bilimlar majmuasi bilan qurollantirish emas, balki ularda mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdir. Boshlang'ich maktab davri inson hayotidagi eng muhim bosqich bo'lib, aynan shu davrda shaxsning dunyoqarashi va muammolarga nisbatan yondashuvi poydevori qo'yiladi. STEAM ta'limi (Fan, Texnologiya, Muhandislik, San'at va Matematika integratsiyasi) an'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, o'quvchilarga dunyoni yaxlit bir butunlikda ko'rish imkonini beradi. Muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmasi (problem-solving skills) esa XXI asrning eng muhim kompetensiyalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, an'anaviy ta'lim ko'pincha nazariy bilimlarga asoslanadi, STEAM esa

ushbu bilimlarni real hayotiy muammolar bilan bog'lash orqali bolalarda amaliy ko'nikmalarni uyg'otadi. Ushbu maqola boshlang'ich sinf darslarida fanlararo integratsiyani qo'llash orqali o'quvchilarning intellektual salohiyatini oshirish mexanizmlarini yoritib berishni maqsad qilgan.

Ushbu tadqiqotni o'tkazishda sifat va miqdor tahlili metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayoni bir necha bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun STEAM metodikasiga asoslangan maxsus o'quv modullari ishlab chiqildi. Ushbu modullar o'z ichiga \"Tabiiy fanlar\", \"Matematika\" va \"Tasviriy san'at\" darslarini birlashtirgan amaliy loyihalarni oldi. Ikkinchi bosqichda tajriba-sinov ishlari tashkil etildi. Bunda o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, ularga hayotiy muammoli vaziyatlar (masalan, \"Ekologik toza shahar qurish\", \"Energiya tejankor uy modelini yaratish\", \"Tabiiy ofatlardan himoyalash muhandisligi\") topshirildi. Tadqiqotda Bloom taksonomiyasining yuqori darajadagi ko'nikmalari --- tahlil, sintez va baholashga urg'u berildi. O'quvchilarning ko'rsatkichlari dars boshida va oxirida maxsus ishlab chiqilgan diagnostik testlar hamda kuzatuv varaqalari orqali baholandi. Shuningdek, o'qituvchilar o'rtasida STEAM yondashuvining samaradorligini aniqlash maqsadida so'rovnomalar o'tkazildi.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, STEAM yondashuvi asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning faolligini 40% ga oshirdi. An'anaviy darslarda o'quvchilar ko'pincha passiv tinglovchi bo'lib qolsa, STEAM loyihalarida har bir bola o'zini tadqiqotchi va ixtirochi sifatida his qila boshladi. Olingan statistik ma'lumotlarga ko'ra, o'quvchilarning muammoli vaziyatlarni hal qilish darajasi quyidagi bosqichlarda o'sish ko'rsatdi:

Muammoni aniqlash va tahlil qilish: Tajribadan oldin o'quvchilarning faqat 30 foizi muammoning mohiyatini to'g'ri tushungan bo'lsa, tajribadan so'ng bu ko'rsatkich 75 foizga etdi.

Kreativ echimlar taklif qilish: San'at (Art) komponenti qo'shilishi natijasida o'quvchilarning nostandart fikrlashi 50 foizga yaxshilandi. Ular muammoning echimini nafaqat hisob-kitobda, balki vizual va estetik modellarda ham ko'rsata olishdi.

Jamoaviy ishlash: Muhandislik (Engineering) topshiriqlari davomida o'quvchilarning guruhda muloqot qilish va vazifalarni taqsimlash ko'nikmasi sezilarli darajada shakllandi. Tahlillar shuni isbotladiki, fanlararo bog'lanish o'quvchilarning xotirasida bilimlarning mustahkam saqlanishiga va ularni amaliyotda qo'llash ko'nikmasining rivojlanishiga olib keladi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun eng samarali o'rganish usuli - bu \"qilib o'rganish\" (learning by doing) tamoyilidir. STEAM yondashuvi o'quvchilarning xato qilishdan qo'rqishini kamaytiradi.

Chunki muhandislik yoki texnologik loyiha ustida ishlayotganda xato qilish --- bu yakuniy natijaga erishish yo'lidagi muhim tajriba hisoblanadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, boshlang'ich maktabda STEAM yondashuvini joriy etish - davr talabidir. Bu yondashuv o'quvchilarni faqat imtihonlarga emas, balki real hayotdagi qiyinchiliklarga tayyorlaydi. Tadqiqot natijasida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi: Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun muntazam ravishda STEAM metodikasi bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish. Darsliklardagi mavzularni hayotiy loyihalar bilan bog'lovchi metodik qo'llanmalar yaratish. Maktablarda o'quvchilar erkin ijod qilishi va tadqiqot o'tkazishi uchun kichik "STEAM laboratoriyalari"ni tashkil qilish.

Ushbu yondashuv orqali biz nafaqat bilimli, balki har qanday vaziyatda to'g'ri qaror qabul qila oladigan, muammolardan cho'chimaydigan komil insonlarni tarbiyalashga erishamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Mirziyoyev Sh.M. \ "Yangi O'zbekiston strategiyasi\ ". -- T.: O'zbekiston, 2021.
- 2.Yakubova D. \ "STEAM ta'limi: nazariya va amaliyot\ ". -- T.: Fan, 2023.
- 3.Vasquez, J. A., Sneider, C., & Comer, M. \ "STEM Lesson Essentials: Integrating Science, Technology, Engineering, and Mathematics\ ". -- Heinemann, 2013.
- 4.Resnick, M. \ "Lifelong Kindergarten: Cultivating Creativity through Projects, Passion, Peers, and Play\ ". -- MIT Press, 2017.

MAKTAB O'QUVCHILARIDA TEXNOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH VOSITALARI

Abdirasulov Lochinbek Husniddinovich

Qarshi Davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasi o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. Maqolada o'quvchilarda texnologik madaniyatning shakllangan asoslari, texnologik ta'limining samaradorlik mezonlari, loyihaviy va tadqiqot faoliyati madaniyatini shakllantirish munosabatlarga ijobiy yondashish mazmuni hamda ahamiyati haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar. Texnologiya, Elektiv, Ta'lim robototexnikasi, individual, loyihalar uslubi, ishbilarmonlik o'yini, keys-uslub, muammoli vaziyat, interfaol ma'ruzalar, aqliy hujum.

АННОТАЦИЯ. В статье представлена информация о сформированных основах технологической культуры у обучающихся, критериях эффективности технологического образования, содержании и значении формирования культуры проектной и исследовательской деятельности, а также о позитивном отношении к данным процессам.

Ключевые слова: Технология, электив, образовательная робототехника, индивидуальный подход, метод проектов, деловая игра, кейс-метод, проблемная ситуация, интерактивные лекции, мозговой штурм.

ABSTRACT. The article provides information on the established foundations of technological culture among learners, the criteria for the effectiveness of technological education, the content and significance of forming a culture of project-based and research activities, as well as a positive attitude toward these processes.

Keywords: Technology, elective, educational robotics, individual approach, project-based method, business game, case method, problem situation, interactive lectures, brainstorming.

Texnologik madaniyatning shakllangan asoslari maktab o'quvchilari texnologik ta'limining samaradorlik mezonlari hisoblanadi. Texnologiya fani o'qituvchisi, pedagogik tizim subyektlaridan biri sifatida, texnologik madaniyat meyorlarini etarlicha yuqori darajada egallashi va o'quvchilarda uni shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi lozim.

Bunday shart-sharoitlarga quyidagilar kiradi:

- o'quv materialini mazmunini bolaning qiziqishlari va imkoniyatlariga muvofiq tanlab olish;
- faoliyatning anglangan holda bajarilishiga xizmat qiluvchi faol o'qitish shakllari, metodlari va vositalaridan foydalanish;
- faoliyat ishtirokchilari o'rtasida hamkorlik, o'zaro yordam va rollarni taqsimlash tamoyillariga asoslangan muloqotni tashkil etish;
- umumiy ta'limning barcha darajalarida uzluksiz texnologik ta'lim tizimini yaratish;
- «Texnologiya» o'quv fani doirasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi tayanch ko'nikmalarni shakllantirish va ulardan boshqa fan sohalarini (o'quv fanlarini) o'rganishda foydalanish;
- o'quvchilarda loyihaviy va tadqiqot faoliyati madaniyatini shakllantirish;
- munosib kasbiy o'z-o'zini belgilash, o'zining ijtimoiy-kasbiy karyerasini rejalashtirishga tayyorlikni shakllantirish.

Uslubiyotchi olimlar tomonidan texnologik ta'lim jarayonida o'quvchilarning texnologik madaniyatini shakllantirishga imkon beruvchi bir qator vositalar qayd etiladi: loyihalar uslubi, ishbilarmonlik o'yini, keys-uslub, muammoli vaziyat, interfaol ma'ruzalar, aqliy hujum va boshqalar.

Bizning fikrimizcha, o'quvchilarda texnologik madaniyatni rivojlantirishning samarali vositalaridan biri texnologiya bo'yicha tanlov kurslarini (elektiv kurslar) amalga oshirish hisoblanadi.

Elektiv kurs --- o'quv rejasining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u o'quvchilarning turli bilishga oid qiziqishlarini qondiradi. Bu o'qitish jarayonini dolzarblashtirish va individuallashtirish mexanizmi hisoblanadi, ularning umumiy maqsadi esa o'quvchilarni kasbga yo'naltirishdan iborat.

Tanlov kursi (elektiv kurs) -- o'quv rejasining muhim elementi bo'lib, u o'quvchilarning turli xil bilishga bo'lgan qiziqishlarini qondiradi. Bu o'qitish jarayonini dolzarblashtirish va individuallashtirish mexanizmi bo'lib, ularning umumiy maqsadi o'quvchilarni kasbga yo'naltirishdan iborat.

Yaxshi ishlab chiqilgan tanlov kurslari tizimi yordamida har bir o'quvchi, tayyorgarlik yo'nalishidan qat'i nazar, bilimlarning u yoki bu sohasiga ma'lum bir xohishiga ko'ra yo'naltirilgan ta'lim olishi mumkin. Bu esa bilishga bo'lgan qiziqishni oshirishga, dunyoqarashni kengaytirishga hamda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu tarzda, tayanch umumta'lim fanlari (texnologiya, fizika, kimyo va boshqalar) asosida o'quvchi tomonidan o'quv mazmunining individual tanlanishi, ya'ni uning individual ta'lim trayektoriyasi ta'minlanadi.

A.G. Kasprjakning fikriga ko'ra, elektiv kursni ishlab chiqish asosida quyidagi shartlarga amal qilish shart [8]:

- kurs mashg'ulotlarni tashkil etishning faol shakllaridan, axborot va loyihaviy ish shakllaridan to'liq foydalanish imkonini beradigan darajada tuzilishi kerak;
- kurs mazmuni va uni tashkil etish shakli o'quvchiga muvaffaqiyatli amaliyot orqali ta'lim istiqboli nuqtai nazaridan o'z salohiyatini baholashga yordam berishi lozim;
- o'qituvchi kurs mazmunini tanlayotganda: «Nima uchun o'quvchi aynan boshqasini emas, shu kursni tanlaydi? Bu kurs unga nimasi bilan foydali va qiziqarli bo'ladi?» degan savollarga o'zi uchun javob topishi kerak;
- tanlov kurslari ijobiy motivatsiyani shakllantirishga xizmat qilishi lozim;
- kurslar o'quvchini u uchun etakchi bo'ladigan faoliyat turlarining o'ziga xos xususiyatlari bilan tanishtirishi kerak;
- kurslar biror-bir qo'llanmaga asoslanishi lozim;
- tanlov kurslari mazmuni o'rganish majburiy bo'lgan fanlar mazmunini takrorlamasligi kerak;
- kurs dasturi bir qator tugallangan modullardan iborat bo'lishi lozim;
- agar muallif o'z kursini yo'naltiruvchi (oriyentatsion) kurslar sirasiga kiritrsa, u o'quv dasturini shunday tuzishi kerakki, natijada o'quvchi kasbiy faoliyat xususiyati haqida tasavvurga ega bo'la olsun.

Umumta'lim maktablarida qo'llaniladigan tanlov kurslaridan (elektiv kurslardan) misollar keltiramiz:

- «Individual loyiha» (Polovkova M.V.) \[21\]. Dastur mazmuni asosan tadqiqot va loyihalash jarayonlariga qaratilgan bo'lib, shu bilan birga faoliyatning boshqa turlariga ham zarur havolalarni o'z ichiga olgan. Shuningdek, dasturda tadqiqot va loyihalash vositalarini meyoriy ko'rinishda hamda ularning o'zaro bog'liqligida o'zlashtirish bo'yicha amaliy topshiriqlar ko'zda tutilgan;

- «Ta'lim robototexnikasi» (Dadonova A.V.) \[7\]. 8-sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan. Tanlov kursining mazmuni va tuzilishi robototexnika qurilmalari haqida muayyan funksional vazifaga va texnik tavsiflarga ega bo'lgan yaxlit buyum sifatida barqaror tasavvurlarni shakllantirishga yo'naltirilgan. Robotning ishchi modelini yaratish bo'yicha amaliy faoliyat o'quvchilardan mexanika, matematika va dasturlash bo'limlarini qamrab oluvchi bilimlar sintezini talab qiladi;

- «Texnologiya» (Lagutenko J.A.) \[10\]. Kurs asosiy ta'lim dasturining tarkibiy qismi hisoblanib, 10-11-sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan. U o'quvchilarga murakkab mehnat olamida yo'nalish topishga, o'z shaxsiy xususiyatlarini qiziqtirgan kasb talablari bilan solishtirishga yordam berish uchun xizmat qiladi.

Demak, o'quvchilarning texnologik madaniyatini rivojlantirish uchun, asosan, ularning individual ehtiyojlari va xususiyatlarini hisobga oluvchi ta'lim dasturlari, o'qitish metodlari va texnologiyalarini ishlab chiqish, maktab o'quvchilarini motivlashtiradigan hamda shaxs sifatida rivojlanishi va shakllanishiga, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga, tayanch va kasbiy bilim, ko'nikma hamda hayotiy kompetensiyalarni, shuningdek, fundamental munosabat va qadriyatlarni egallashiga xizmat qiluvchi jozibador ta'lim muhitlarini yaratish ko'zda tutiladi deb ayta olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan [https:// www.lex.uz](https://www.lex.uz).

2.Mirziyoyev Sh.M "Yashil makon" umummilliy loyihasi -T 20213.

3.Mirziyoyev 3.Sh.M "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi" -T 2019

4\.. Abduqodirov A., Pardayev A. Pedagogik texnologiyalarga oid atamalarining izohli lug'ati. -- Toshkent: "Fan va texnologiyalar". 2012. -- 44 b.

5\.. Aslanova O. P. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tafakkur tezligini shakllantirish texnologiyasi. MonografiY. -- Qarshi: "Nasaf", 2019. --143 b.

**ZAMONAVIY JAMIYATDA PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYANING
O'ZARO BOG'LIQLIGI
Botirova Zebiniso Rizoqul qizi**

Qarshi DU 023-99-Iqtidorli guruh talabasi
Ilmiy rahbar: dotsent Berdiyev Bahodir
Email: <zebinisobotirova870@gmail.com>
Tel: +998-88-317-03-80

Annotatsiya Mazkur maqolada zamonaviy jamiyatda pedagogika va psixologiya fanlarining o'zaro bog'liqligi, ularning ta'lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida psixologik omillar va pedagogik yondashuvlarning uyg'unligi tahlil qilinadi. Ta'lim samaradorligini oshirishda psixologik bilimlardan foydalanish zarurligi asoslab beriladi.

Аннотация В данной статье рассматривается взаимосвязь педагогики и психологии в условиях современного общества, а также их значение в образовательном и воспитательном процессе. Кроме того, анализируется роль психологических факторов и педагогических подходов в формировании личности учащихся. Обосновывается необходимость эффективного использования психологических знаний для повышения эффективности образования.

Annotation This article examines the interrelation between pedagogy and psychology in modern society, as well as their importance in the educational process. It also analyzes the role of psychological factors and pedagogical approaches in the formation of students' personalities. The necessity of effective use of psychological knowledge to improve the efficiency of education is substantiated.

Kalit so'zlar: pedagogika, psixologiya, ta'lim jarayoni, shaxs rivoji, tarbiya, motivatsiya, o'quvchi, pedagogik yondashuv, psixologik omillar, zamonaviy ta'lim

Ключевые слова

педагогика, психология, образовательный процесс, развитие личности, воспитание, мотивация, ученик, педагогический подход, психологические факторы, современное образование

Keywords

pedagogy, psychology, educational process, personality development, upbringing, motivation, student, pedagogical approach, psychological factors, modern education.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv davrida ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy ta'lim faqatgina bilim berish bilan cheklanmay, balki har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlay oladigan shaxsni shakllantirishni maqsad qiladi. Shu nuqtai nazardan, pedagogika va psixologiya fanlarining o'zaro hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy jamiyatda ta'lim tizimi tubdan yangilanib, inson shaxsiga yo'naltirilgan yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonda pedagogika va psixologiya fanlarining o'zaro bog'liqligi muhim o'rin tutadi. Chunki ta'lim jarayonining samaradorligi nafaqat bilim berishga, balki o'quvchining psixologik xususiyatlarini hisobga olishga ham bog'liqdir.

Pedagogika --- ta'lim va tarbiya jarayonining qonuniyatlarini o'rganuvchi fan bo'lsa, psixologiya inson ruhiyati, xulq-atvori va psixik jarayonlarni tadqiq etadi. Ushbu ikki fan bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, biri ikkinchisini to'ldirib boradi.

Birinchidan, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish pedagogikaning muhim tamoyillaridan biridir. Bu esa psixologiya faniga tayanishni talab qiladi. Masalan, kichik yoshdagi bolalarda diqqatning barqaror emasligi yoki o'smirlik davrida emotsional o'zgarishlarning kuchayishi pedagogdan alohida yondashuvni talab etadi.

Ikkinchidan, motivatsiya masalasi ham pedagogika va psixologiyaning kesishgan nuqtasidir. O'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirish uchun psixologik usullardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Rag'batlantirish, qo'llab-quvvatlash va ijobiy muhit yaratish orqali ta'lim samaradorligini oshirish mumkin.

Shuningdek, pedagogning psixologik kompetensiyasi ham muhimdir. U o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatishi, ularning ichki holatini tushunishi va individual yondashuvni ta'minlashi zarur.

Pedagogika va psixologiya fanlari o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, bu bog'liqlik ko'plab mashhur olimlar tomonidan ilmiy asoslab berilgan.

Avvalo, Lev Vygotsky ta'lim va psixik rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur tahlil qilgan. U o'zining "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasida bola mustaqil bajara olmaydigan, ammo kattalar yoki tajribali tengdoshlari yordamida uddalay oladigan vazifalar orqali rivojlanishini ta'kidlaydi. Bu pedagogikada individual yondashuv va yordamning ahamiyatini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, Abraham Maslow o'zining ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasida o'quvchilarning motivatsiyasi ularning ehtiyojlariga bog'liqligini ko'rsatadi. Masalan, xavfsizlik va hurmat ehtiyoji qondirilmagan o'quvchi yuqori natijalarga erisha olmaydi. Bu esa sinfda ijobiy psixologik muhit yaratish zarurligini anglatadi.

Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar ham pedagogika va psixologiyaning o'zaro bog'liqligini tasdiqlaydi. Masalan, diqqat va xotira jarayonlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan darslar o'quvchilarning bilimni o'zlashtirish darajasini sezilarli oshiradi. Motivatsiya, emotsional holat va individual xususiyatlar esa ta'lim natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy jamiyatda pedagogika va psixologiya fanlari bir-biri bilan uzviy bog'liq holda rivojlanib bormoqda. Ta'lim jarayonining samaradorligi nafaqat pedagogik metodlarga, balki o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini chuqur anglashga ham bog'liqdir. Olimlar ta'kidlaganidek, shaxsning rivojlanishi, bilimni o'zlashtirish darajasi, motivatsiya va emotsional holat kabi omillar ta'lim natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois pedagog o'z faoliyatida psixologik bilimlardan samarali foydalanishi, har bir o'quvchiga individual yondashishi zarur.

Umuman olganda, pedagogika va psixologiya uchun uyg'unligi barkamol, mustaqil fikrlovchi va raqobatbardosh shaxsni tarbiyalashning muhim omili hisoblanadi. Bu esa jamiyat taraqqiyoti va kelajagini ta'minlashda asosiy omillardan biri sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

pedagogika va psixologiya asoslari:

1. Mamadiyarova D.U., Muratova Sh.N. -- Psixologiya va pedagogika. Toshkent, 2023.
2. Razikova L.T. -- Kasbiy pedagogika va psixologiya. Toshkent: "Fan va texnologiya", 2022
3. Ibragimov X.I., Yo'ldoshev U.A., Bobomirzayev X. -- Pedagogik psixologiya. Toshkent, 2009
4. Lev Vygotsky -- Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
5. Xoliqov A.A. -- Pedagogika nazariyasi va tarixi. Toshkent: "O'qituvchi", 2012.

GLOBALLASHUV DAVRIDA BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARINI ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA TASHKIL QILISH

Roziqova Farizoda Ruyiddin qizi

QarDU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada bugungi globallashuv jarayonining boshlang'ich ta'lim bosqichidagi matematika mashg'ulotlariga ko'rsatayotgan ta'siri haqida so'z boradi. Unda o'qitishning yangi usullari -- o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan yondashuv, har bir bolaning xususiyatlarini hisobga oladigan ta'lim, fanlarni bir-biri bilan bog'lab o'qitish (STEAM), qiziqarli o'yinli metodlar hamda zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: globallashuv, boshlang'ich sinf, matematika ta'limi, zamonaviy dars, kompetensiya, STEAM yondashuvi, interfaol usullar, raqamli texnologiyalar.

АННОТАТСІЯ. В данной статье рассматривается влияние современных глобализационных процессов на преподавание математики в начальной школе. Освещаются такие новые подходы в обучении, как формирование практических навыков, учёт индивидуальных особенностей каждого ученика, интеграция предметов (STEAM), использование игровых методов и цифровых технологий.

Ключевые слова: глобализация, начальная школа, математическое образование, современный урок, компетентность, STEAM-подход, интерактивные методы, цифровые технологии.

ABSTRACT. This article discusses the impact of current globalization processes on teaching mathematics in primary school. It highlights modern teaching approaches such as developing practical skills, considering individual characteristics of each student, subject integration (STEAM), the use of interactive games, and digital technologies.

Keywords: globalization, primary school, mathematics education, modern lesson, competence, STEAM approach, interactive methods, digital technologies.

Kirish. Bugun dunyo tez sur'atlar bilan o'zgarmoqda. Ertaga qanday kasblar paydo bo'lishini, hozirgi maktab o'quvchilariga qaysi bilim va ko'nikmalar kerak bo'lishini aniq aytish qiyin. Shunga qaramay, bitta narsa aniq -- matematik tafakkur, mantiqiy fikrlash va ma'lumotlar bilan ishlash qobiliyati har qanday sohada muhim bo'lib qoladi. Aynan shuning uchun boshlang'ich sinflardayoq matematika darslariga yangicha yondashish zarurati tug'ilmoqda.

Globallashuv ta'lim tizimining barcha bosqichlarida, jumladan, eng kichik maktab yoshidagi bolalar o'qiydigan sinflarga ham etib kelgan. Endilikda oddiygina misol va masalalarni echib beradigan o'quvchi emas, balki o'z fikrini himoya qila oladigan, guruhda ishlaydigan, muammoning bir necha echimini topa oladigan bola qadrlanmoqda. Shu sababli ushbu maqolada biz zamon talabiga javob beradigan matematika darslarini qanday tashkil etish haqida fikr yuritamiz. Ma'lumki, har bir o'qituvchi o'z ishida turli qiyinchiliklarga duch keladi. Bir sinfda bir vaqtning o'zida juda tez o'zlashtiradigan, birmuncha sekinroq va ancha qiynaladigan bolalar birga o'tiradi. Matematika darslarida faqat qog'ozda hisob-kitob qilish etarli emas. Bolalar o'rganganlarini kundalik hayotda qo'llay olishlari kerak. Faraz qilaylik, darsda pul birliklari o'rganilmoqda. Shu o'rinda sinf ichida kichik "bozor" o'yinini tashkil qilish, bolalarga o'yin pullari va mahsulotlar rasmlari tarqatish, ularning o'zaro savdo-sotiq qilishlari orqali hisoblashni mashq qilishlari mumkin. Bunda bola matematika uning hayotining bir qismi ekanini his qiladi.

Har bir bolaning o'ziga yondashish. Sinfdagi barcha o'quvchilar bir xil tezlikda o'zlashtirmaydi. Kimdir bir marta tushuntirish bilan tushunib oladi,

kimdirga esa bir necha marta takrorlash kerak. Buning uchun darsda turli darajadagi topshiriqlardan foydalanish yaxshi natija beradi. Masalan, bir guruh bolalar oddiy misollarni echsa, ikkinchi guruh murakkabroq masalalarni hal qiladi, uchinchi guruh esa kichik "loyiha" -- masalan, sinfdagi partalar sonini hisoblash yoki doskaning yuzasini o'lchash kabi ishlarni bajarishi mumkin. Bu usul bilan har bir bola o'z imkoniyatiga mos yuklamani oladi va o'z kuchiga ishonchi ortadi.

Fanlarni bir-biri bilan bog'lab o'qitish. Matematika boshqa fanlardan ajralib turmaydi. Uni tabiiy fanlar, texnologiya, san'at va muhandislik bilan qorishib olib borish mumkin. Misol uchun, geometrik shakllarni o'tayotganda, ularni qog'ozdan kesib, turli buyumlar -- uycha, samolyot, gullar yasashni taklif qilish mumkin. Bunda bola shakllarni yoddan o'rganib qolmay, balki ular bilan ishlash tajribasiga ega bo'ladi. Yoki o'lchov birliklarini o'rganishda, suv, qum, turli idishlar yordamida tajriba o'tkazish bolalarda katta qiziqish uyg'otadi.

Raqamli vositalardan unumli foydalanish. Bugungi bolalar qo'l telefon va planshetlarsiz hayotni tasavvur qilolmaydi. Hozirgi kunda matematikani o'rgatishga mo'ljallangan ko'plab bepul ilovalar va veb-saytlar mavjud. Masalan, interfaol doskada kasrlarni pizza bo'laklari orqali ko'rsatish yoki maxsus dasturlarda geometrik shakllarni aylantirish, harakatlantirish -- bularning barchasi bolalar uchun tushunarli va qiziqarli.

Xulosa qilib aytganda, globallashuv davrida matematika darslari avvalgidek qolishi mumkin emas. Bu darslar bolalar uchun qiziqarli, foydali va hayotiy bo'lishi kerak. O'qituvchi uchun eng muhimi -- o'z ustida ishlash, yangiliklardan xabardor bo'lish va sinfdagi har bir bolaning qalbiga yo'l topa bilishdir. Matematika qiyin fan degan qarashni bolalar ongidan olib tashlash, uning o'rniga "bu qiziqarli va men buni uddalay olaman" degan ishonchni shakllantirish -- bugungi kunning asosiy vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1\ . Rahmonqulova N. Boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvi // Xalq ta'limi. -- 2023. -- №4.

2\ . Ergasheva Sh.T. Boshlang'ich ta'limda differensial yondashuvning nazariy asoslari // Zamonaviy ta'lim. -- 2022. -- №3.

3\ . Yusupova M.A. Matematika darslarida o'yinli texnologiyalardan foydalanish // Boshlang'ich ta'lim. -- 2024. -- №2.

4.Berdiyev B.R , \"Matematika o'qitish metodikasi \" (MUstaqil ish va kurs ishlarini bajarish ta'lim texnologiyasi) . O'quv qo'llanma Qarshi . \" fan va ta'lim \" nashriyoti . 2022-yil.

ERKINLIK, TANLOV VA IJTIMOIIY QADRIYATLARNING SHAXS KAMOLOTIGA TA'SIRI

Muhammadiyeva Manzura Maratovna

Qarshi davlat universiteti - p.f.f.d dotsent

Eshqurbonova Zulfizar Ilxomjon qizi

Qarshi davlat universiteti-talabasi

ANNOTATSIIYA. Mazkur maqolada shaxs kamolotida erkinlik, tanlov va ijtimoiy qadriyatlarining o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu omillarning insonning qaror qabul qilish jarayoni va ijtimoiy faoliyatiga ta'siri yoritiladi. Tadqiqot davomida erkinlik va tanlovning mas'uliyat bilan uzviy bog'liqligi ham asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: erkinlik, tanlov, ijtimoiy qadriyatlar, shaxs kamoloti, mas'uliyat, ijtimoiy muhit.

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируется роль свободы, выбора и социальных ценностей в личностном развитии. Также освещается влияние этих факторов на принятие решений человеком и социальную активность. Исследование также подтверждает неразрывную связь между свободой, выбором и ответственностью.

Ключевые слова: свобода, выбор, социальные ценности, личностное развитие, ответственность, социальная среда.

ABSTRACT. This article analyzes the role of freedom, choice, and social values in personal development. It also highlights the impact of these factors on human decision-making and social activity. The study also substantiates the inextricable link between freedom and choice and responsibility.

Key words: freedom, choice, social values, personal development, responsibility, social environment.

Bugungi, zamonaviy jamiyatda shaxs kamoloti masalasi muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Har bir insonning barkamol shaxs sifatida shakllanishida uning erkinligi, mustaqil tanlov qila olish qobiliyati va jamiyatda mavjud ijtimoiy qadriyatlar tizimi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ayniqsa, globallashuv sharoitida yoshlarning dunyoqarashi va qaror qabul qilish mexanizmlariga turli omillar ta'sir ko'rsatmoqda.

Erkinlik shaxsiy qadriyatlar va ideallar asosida o'zini cheklashda amalga oshiriladi. O'z harakatlarini shaxsiy qadriyatlar bilan taqqoslashga ichki ehtiyoj insonni Insonga aylantiradigan ichki kuchlanishni keltirib chiqaradi. Ya'ni, inson nafaqat tashqi -- tabiiy va ijtimoiy muhitga, balki ichki dunyoga nisbatan ham o'z pozitsiyasini egallashga, o'z instinktlari va ehtirosalaridan ustun turishga, qaramlik va bo'ysunishga olib keladigan qon rishtalarini engib o'tishga, boshqaqalar bilan

ularning mustaqilligi va individualligiga putur etkazmasdan yangi birdamlik munosabatlarini yaratishga qodir [2, 86-6].

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda, "tanlov" tushunchasining mohiyati haqidagi g'oyani umumlashtiramiz. Umuman olganda, tanlov insonning umuman "shaxsiy jihozlanganligi" va xususan, uning "sifat jihatdan jihozlanganligi" ko'rsatkichi bo'lib hisoblanadi. Inson nimaga intiladi, o'z oldiga qanday maqsadlar qo'yadi, ularga erishish uchun nimani tanlaydi, uning faoliyati natijalari boshqalar uchun ham, o'zi uchun ham foydali bo'ladimi -- bularning barchasi va yana ko'p jihatlarni har safar shaxsning o'zi shaxsiy tanlovi orqali belgilaydi.

Shunday qilib, shaxsiy tanlov -- insonning irodasini ongli va ixtiyoriy namoyon qilishi hamda o'zining qadriyat-ma'naviy sohasi darajasiga mos keladigan muqobilini bunga adekvat vositalar bilan qabul qilishga intilishidir. "Ongli" va "ixtiyoriy" so'zlari inson o'z mustaqilligini, tanlash huquqini va qaror qabul qilish mas'uliyatini -- ularsiz tanlash imkoniyati bo'lmagan shartlarni anglashini bildiradi va shu bilan o'zini o'z harakatlari, ishlari, fikrlari, his-tuyg'ularining manbai, ya'ni o'z muallifligini tan oladi.

Shaxsning sifati va uning tanlovi sifati haqida mulohazalar bizni yana shaxsning qadriyat-ma'naviy sohasi masalasiga, aniqrog'i, uning iyerarxiyasi masalasiga qaytaradi. Vertikal bo'ylab joylashgan ma'naviy sohaning darajalari shaxsning o'z sifatini, uning ma'naviy munosabatlarini, shuningdek, tanlov sifatini belgilaydigan axloqiy o'zakni tashkil qiladi. Tanlov insonning boshqa odamlar bilan birligini rag'batlantiradigan harakatmi, yoki boshqa insonga utilitar munosabat namoyon bo'ladigan lahzalik ehtiyojdan kelib chiqadigan harakatmi -- ikkalasi ham shaxsning joriy rivojlanish bosqichida bo'lgan qadriyat-ma'naviy darajaga bog'liq (aksiologik asos).

Psixologlarning fikricha, faqat boshqa insonga nisbatan, bunda boshqa shaxs o'z-o'zidan qadriyat sifatida namoyon bo'ladigan alohida munosabat orqali "o'z mohiyatini tushunish mumkin" [1,46 b]. Binobarin, boshqa insonlarga munosabat shaxsning ma'naviy sohasini iyerarxiyalanganligining asosiy mezoni, uni shakllanganligining ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi. Shundan kelib chiqib, munosabatning quyidagi darajalarini ajratib ko'rsatilgan: men-markazlashgan, guruh-markazlashgan, jamiyat foydasiga munosabatlar [1, 101-102 6].

Xulosa sifatida aytish mumkinki, faqat ma'naviy yo'naltirilgan shaxsgina ijtimoiy mas'uliyatli bo'la oladi, chunki uning uchun o'z qadriyati (boshqa shaxsga o'z qadriyat sifatida munosabati) tamoyili boshqa shaxslar bilan va o'z-o'zi bilan birligining yangi shakllarini izlashda belgilovchi bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, ma'naviy yo'naltirilgan shaxs faol ijtimoiy mas'uliyatli faoliyat subyekti sifatida doimo o'zi uchun va boshqalar uchun bir xil foydali natijalarni yaratishga harakat qiladi; u nafaqat o'zi uchun, balki boshqa har qanday, hatto uning uchun

"begona" shaxs uchun ham mas'uliyatni sezadi va birinchi navbatda o'zi uchun mas'uldir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Братусь Б.С. Аномалия личности. М., 1988. 304 с.
2. Джерелиевская И.К. Человек в социокультурной реальности. М.: Московский психолого-социальный институт, 2005. 320 с.

"ODOB AS-SOLIHIN" ASARIDA QOSHG'ARIYNING METODLARI

Niyozqulova Moxira Nuraliyevna

ShDPInstituti Pedagogika nazariyasi va tarixi yo'nalishi magistranti

<https://orcid.org/0009-0003-8186-4846>

<mokhiran6@mail.com>

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning qalamiga mansub "Odob as-solihin" ya'ni "Yaxshi kishilar odobi" asari haqida so'z boradi. Bu asarda odob axloq qoidalari, kishilarning bir-birlariga qanday munosabatda bo'lishlari, qayerda va qanday salom berish, hol axvol so'rashlari mumkin-u qanday hollarda odob saqlab jim o'tirishlarigacha batafsil yoritilgan. Bu esa hozirgi zamon bilan hamnafas yoshlarimiz uchun ajoyib qo'llanma vazifasini o'taydi. Bugungi kunda eng katta muammo yoshlarimizni milliy ruhda tarbiyalash, chunki barcha yoshlarimiz ilm olar ekan, dunyo davlatlariga chiqishni xohlaydi va buning uchun o'zga davlat urf-odatlarini ham o'zlari bilmagan holatda o'rganmoqdalar. Dunyo davlatlarini ko'rganlari, ilm olganlari, yaxshi ammo o'z milliyligimizni ham unutmasliklari juda muhim. Shu sababdan ajdodlarimizni bizga qoldirib ketgan ma'naviy merosiga murojaat qilish maqsadga muvofiq bo'ladi, ularning asarlarida inson kamolotiga etish darajasi bo'yicha ko'rsatmalar berilgan. Masalan, "Odob as-solihin" shunday asarlardan biridir. Albatta maqolamizda asarning to'liq mazmuni va metodlari haqida fikr yuritamiz.

Kalit so'zlar: "Odob as-solihin", metod, ma'naviy, meros, milliy, kamolot, urf-odat.

ABSTRACT. This article discusses the work "Odob as-solihin," meaning "The Etiquette of Good People," written by Muhammad Sodiq Qoshg'ariy. In this work, the author provides detailed guidance on etiquette and moral principles, including how people should interact with one another, where and how to greet others, how to inquire about their well-being, and in what situations it is appropriate to remain silent and maintain good manners. This work serves as an excellent guide for our youth, who are in tune with the modern era. Today, the biggest challenge is to educate our youth in the national spirit, because all our young people, while pursuing education, want to travel to other countries around the world, and to this end, they are learning the customs and traditions of foreign

countries, even though they do not know them themselves. It is important that they see different countries around the world and gain knowledge, but it is also crucial that they do not forget our national identity. Therefore, it would be beneficial to turn to the spiritual heritage left to us by our ancestors, whose works provide guidance on how to achieve human perfection. For example, "Odob as-solihin" is one such work. Of course, in our article, we will discuss the full content and methods of the work.

Keywords: "Adab al-Salih," method, spiritual, heritage, national, perfection, customs.

АННОТАЦИЯ. В данной статье речь пойдет о произведении Мухаммада Содика Кошгари «Адоб ас-солихин», то есть «Поведение хороших людей». В этом произведении подробно описаны правила этикета, как люди должны относиться друг к другу, где и как здороваться, в каких ситyuatsiyax можно спрашивать о делах, а в каких --- молчать, соблюдая этикет. Это служит прекрасным руководством для нашей современной молодежи. Самая большая проблема сегодня --- воспитание нашей молодежи в natsionalnom духе, потому что вся наша молодежь хочет учиться, хочет выезжать в страны мира, и для этого они изучают обычаи других стран, даже если сами их не знают. Хорошо, что они видели страны мира, получали образование, но очень важно, чтобы они не забывали о нашей natsionalnoy самобытности. Поэтому целесообразно обратиться к духовному наследию, которое оставили нам наши предки, в их произведениях даны указания по достижению человеческого совершенства. Например, «Адоби ас-солихин» -- одно из таких произведений. Конечно, в нашей статье мы обсудим полное содержание и методы произведения.

Ключевые слова: «Адоб ас-салихин», метод, духовный, наследие, natsionalnyi, совершенство, обычаи.

KIRISH

Bugungi tezkor zamonda, davlatlar o'rtasidagi eng katta muammolardan biri, o'z milliyligini yo'qotmaslik va bu borada ulkan ishlar bajarilmoqda. Bizning yurtimizda ham ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Milliy bayramlarimiz kunini dam olish kunlari deb e'lon qilinishi va barcha birdek nishonlashi, diniy bayramlarimiz, ramazon, ro'za va hayit kunlari insonlar bir-birlarinikiga borib ko'ngil so'rashadi, xastalarning holidan xabar olishadi.

Bu bilan yoshlarimiz ongida milliy qadriyatlarni shakllantirish, borasida ajdodlarimizning ma'naviy va madaniy merosini yanada o'rganib asarlarini o'qishlik bu odob axloq qoidalarini yanada chuqurroq anglagan bo'lamiz. "Farzandlari bilimli, iste'dodli, o'zining kuchi va salohiyatiga ishonib, doimo oldinga intilib yashaydigan xalq va davlatning istiqboli, albatta, yorug' bo'ladi. Biz

O'zbekiston yoshlarini ana shunday ezgu fazilatlar sohiblari etib tarbiyalash uchun bundan buyon ham bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etamiz", --- dedi prezident^[1]. Mamlakatimizda "O'zbekiston-2030" strategiyasi doirasida ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Ulardan birinchi bo'lib ta'lim-tarbiya sohasida keng ko'lamli farmonlar imzolandi va bajarilishi belgilandi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

XVIII asrda yashagan Muhammad Sodiq Qoshg'ariy "Zubdat al-masoyil", "Tazkirai azizon", "Qiyofat al-bashar", "Odob as-solihin" kabi ko'plab asarlar yozgan. Barcha asarlarida odob axloq qoidalari kattalarga hurmat kichiklarga izzat haqida, qisqacha aytadigan bo'lsam asarlarida insonlarning bir-birlari bilan bo'lgan samimiy suhbatlari ilmiy tomondan munosabat bildirganlar. Ularning ichida "Odob as-solihin" ya'ni "Yaxshi kishilar odobi" asarida salomlashishdan tortib, izn so'rash, kasalning holidan xabar olish kabi odoblarning qonun qoidalari keltirilgan.

Masalan, asarning birinchi bobida izn so'rash ya'ni bir kishining oldiga kirish uchun izn talab qilish borasida, shunday deyilgan, boshqa bir kishining uyiga borganda va uy egasi chaqirilganda, agar ovoz chiqsa eshikning orqasida salom berib, "Ichkariga kiraymi?" deb so'raydi. Bunday izn so'rash uch marotabagachadir. Har izn so'ragandan keyin to'rt rakaat namoz o'qishlik miqdorida kutib turiladi,^[2] deb yozilgan. Bu esa odobning qanchalik sabr ila kutish, begona uyga bostirib kirib bo'lmaslik, uydagi insonni qanday holatda bo'lishi mumkinligi haqida va birovning uyiga ruxsatsiz kirish qanchalik xato ekanligi yoritib berilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Albatta bunday qoidalarga ko'pincha e'tibor bermaymiz, va uy egasini noqulay holatga solib qo'yamiz. Bunday vaziyatlarga tushib qolmaslik uchun Qoshg'ariy asarida, pand-nasihat metodi va diniy manbalarga tayanish metodi, amaliy yo'naltirish metodlaridan foydalangan. Chunki berilgan maslahat va qoidalar nafaqat nazariy jihatdan balki hayotga bog'lab ko'rsatilgan. Diniy tarafdin esa hadis va oyatlarda, masalan, farzandlar ota-onaning xonasiga kirish uchun izn so'rashi ham odobdandir, deyilgan. Bu holatlarga esa hayotimizda bo'lib turadigan vaziyatlarga moslashtirib tushuntirilgan asarda, bu shunchaki ma'lumotlar to'plami emas, balki komil inson bo'lish uchun amaliy qo'llanmadir.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari, shuni ko'rsatadiki, milliy o'zlikni anglash maqsadida yoshlarimizni kitoblar o'qish va ajdodlarimiz hayoti va ijodiga qiziqishlarini oshirish zarur. Yoshlarning fikrlarini yanada kengaytirish maqsadida onlayn platformalardan foydalanishlari mumkin. Ayniqsa ta'lim-tarbiya haqidagi asarlardan biri Qoshg'ariyning "Yaxshi kishilar odobi" asarini axloq qoidalar haqidagi kitob desak ham bo'ladi. Asardagi har bir qoida oila va jamiyatda

kimligingizni ko'rsata olishingiz uchun dasturil amal bo'laoladi. Tarixdan saboq olishimiz zarur, chunki ularning qilgan amallari bilan yozgan asarlari bir xil bo'lgan. Asarni o'qir ekansiz, odob qoidalarini qanchalik mukammal darajada tushuntirilganiga qoyil qolasan kishi. Bunday asarlarni yoshlarga etkazish albatta tarbiyaviy jihatdan samarali ta'sir etadi. Kitob o'qishni yanada targ'ib etmoqlik zarur, chunki kitob o'qigan kishining fikrlashi keng, atrofdagi insonlarga munosabati o'zgacha bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shavkat Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston strategiyasi" T.: "O'zbekiston" 2021.-464 b.
2. Muhammad Sodik Qoshg'ariy "Yaxshi kishilar odobi" T.: "Yangi asr avlodi" 2002.-46 bet
3. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" T.: "Davlat ilmiy nashriyoti" 2013
4. Abdurahmonova. N. Muhammad Sodik Qoshg'ariy "Zubdat al-masoil" 64-raqam ostida 2021.09.
5. ziyouz.com
6. gazeta.uz
7. Buxari.uz
- [1]: Shavkat Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston strategiyasi" T.: "O'zbekiston" 2021.-464 b.
- [2]: Muhammad Sodik Qoshg'ariy "Yaxshi kishilar odobi" T.: "Yangi asr avlodi" 2002.-46 bet

FASILITATSION YONDASHUVNING MOHIYATI VA MAKTABGACHA TA'LIM AMALIYOTIDAGI IMKONIYATLARI

Normatova Nilufar Komilovna

Qarshi davlat universiteti

Maktabgacha ta'lim kafedrası doktoranti

Телефон: +99897 509 22 00

E-mail: <nilufarkomilovna@gmail.com>

ANNOTATSIYA. Maqolada fasilitatsion yondashuvning pedagogik mazmuni va uning maktabgacha ta'limdagi amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. fasilitatsiya, maktabgacha ta'lim, bola markazli yondashuv, o'yin, ochiq savollar, kuzatuvli baholash.

АННОТАЦИЯ. В статье анализируются педагогическое содержание фасилитационного подхода и его практические возможности в дошкольном образовании.

Ключевые слова. фасилитация, дошкольное образование, детоцентрированный подход, игра, открытые вопросы, наблюдательное оценивание.

ABSTRACT. The article analyses the pedagogical content of the facilitative approach and its practical opportunities in preschool education.

Keywords. facilitation, preschool education, child-centred approach, play, open-ended questions, observation-based assessment.

Kirish. Fasilitatsion yondashuv maktabgacha ta'limda bolani tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida ko'radigan pedagogik modeldir. Mazkur modelda tarbiyachi nazorat markazi emas, rivojlantiruvchi muhit tashkilotchisi, muloqot boshqaruvchisi va nozik yo'naltiruvchi sifatida ishlaydi. UNICEF materiallarida child-centred pedagogikada pedagog fasilitator rolini bajarishi, ta'lim jarayoni esa bolaning ehtiyoji va imkoniyatlariga mos qurilishi qayd etilgan [1:23].

Fasilitatsion yondashuvning mohiyati bolalarning izlanishi, savol berishi, tanlashi va tajriba orttirishi uchun sharoit yaratishdan iborat. World Bankning Teach ECE konseptual asoslarida sifatli maktabgacha ta'lim supportive learning environment, facilitation of learning, feedback, critical thinking hamda socioemotional skills komponentlari bilan izohlangan [2:8]. Ana shu tarkib fasilitatsiyaning samimiy munosabat bilan cheklanmasdan, bilish va ijtimoiy-emotsional rivojlanishni birgalikda boshqaradigan tizim ekanini ko'rsatadi.

Maktabgacha ta'lim amaliyotida fasilitatsion yondashuv, avvalo, o'yin faoliyatida namoyon bo'ladi. Tarbiyachi o'yinni tayyor ssenariyga solib qo'ymaydi; u material tanlaydi, vaziyat yaratadi, kerakli paytda savol beradi, lekin tashabbusni bolada saqlaydi. Guided play bo'yicha tahlillar kattalar tomonidan scaffold qilingan, biroq bola faolligi saqlangan o'yin shakllari bilish natijalarini kuchaytirishini ko'rsatadi [2:9]. Demak, o'yin fasilitatsion modelda erkinlik va didaktik maqsadning uyg'un shakliga aylanadi.

Ochiq savollar fasilitatsiyaning asosiy vositalaridan biridir. Yopiq savollar ko'proq eslab qolishni tekshirsa, ochiq savollar bolaning mulohazasi, tasavvuri va nutqiy faoliyatini faollashtiradi. Teach ECE manbalarida ochiq savollar bolalarning fikrini izohlashi, kritik fikrlashi va lug'at boyligini rivojlantirishdagi muhim vosita sifatida tavsiflangan [2:26--27]. Maktabgacha ta'lim mashg'ulotlarida "Nega?", "Qanday?", "Yana qanday yo'l bo'lishi mumkin?" kabi savollar bolaning mantiqiy va kommunikativ rivojlanishini kuchaytiradi.

Fasilitatsion yondashuv baholashni ham rivojlantiruvchi jarayonga aylantiradi. UNICEF tavsiyalarida kuzatuv yozuvlari, portfolio va learning stories kabi vositalar bolani boshqa bolalar bilan qiyoslash uchun emas, uning individual o'sishini aniqlash uchun qo'llanishi ko'rsatilgan [1:23]. Shunday baholash

tarbiyachiga bolaning qiziqishi, qiyinchilik nuqtasi va ijtimoiy xulqini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Mazkur yondashuv inklyuzivlik nuqtayi nazaridan ham samaralidir. OECD materiallarida maktabgacha ta'lim sifati ko'p o'lchamli hodisa bo'lib, struktur ko'rsatkichlar bilan bir qatorda pedagogik interaksiya sifati ham hal qiluvchi omil ekani qayd etilgan [3:281]. Fasilitatsiya aynan interaksiya sifatini oshiradi, individual rivojlanish trayektoriyasini tan oladi va turli sur'atda rivojlanayotgan bolalarni faol ishtirokga jalb etadi.

O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida ham fasilitatsion yondashuvning metodik asosi mavjud. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida ta'lim mazmuni bolaning asosiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlanish sohalari integratsiyasi bilan bog'langan [4]. Bunday kompetensiyaviy qurilish tarbiyachidan reproduktiv dars olib borishni emas, kuzatish, rag'batlantirish, yo'naltirish va mustaqil faoliyatni qo'llab-quvvatlashni talab qiladi.

Fasilitatsion yondashuv maktabgacha ta'limni rivojlantiruvchi, insonparvar va interaktiv tizimga aylantirish imkonini beradi. O'yin, ochiq savollar, kuzatuvga asoslangan baholash, individual sur'atni hisobga olish hamda ijobiy emotsional muhit uning tayanch mexanizmlaridir. Mazkur yondashuvni izchil joriy etish bolalarning mustaqilligi, nutqiy faolligi, ijtimoiylashuvi va maktabga tayyorgarlik sifatini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1\ Grimes P. Teachers, Inclusive, Child-Centred Teaching and Pedagogy: Webinar 12 -- Companion Technical Booklet. New York: UNICEF, 2014. 52 p.

2\ Pushparatnam A., Ding E., Lee K., Rolla A., Wilinski B. Effective Teaching Practices in Early Childhood Education (ECE): The Evidence Base for the Teach ECE Classroom Observation Tool. Washington, DC: World Bank, 2021. 70 p.

3\ OECD. Starting Strong V: Transitions from Early Childhood Education and Care to Primary Education. Paris: OECD Publishing, 2017. 298 p.

4\ O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotining davlat o'quv dasturi "Ilk qadam". Toshkent, 2018.

BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA IMITATSION MODELLAR ASOSIDA O'QUVCHILARNING IJTIMOIIY-KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Abdunazarova Zaynab Almurod qizi

Termiz davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi

p.f.f.d. (PhD) v.b dots.

Annotatsiya Maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirishda imitatsion modellardan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish mezonlari aniqlangan, imitatsion modellar asosida maxsus dastur taklif etilgan hamda darslarni texnologik loyihalashtirish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ona tili darsi, imitatsion modellar, ijtimoiy-kommunikativ kompetentlik, shaxs ijtimoiylashuvi, pedagogik model, tajriba-sinov, metodik ta'minot.

Abstract

The article highlights the theoretical and practical foundations for the use of imitative models in developing primary school students' social-communicative competence in mother tongue lessons. The criteria for developing social-communicative competence are identified, a special program based on imitative models is proposed, and methodological recommendations for the technological design of lessons are developed.

Keywords

Primary education, mother tongue lesson, imitative models, social-communicative competence, personality socialization, pedagogical model, experimental research, methodological support.

Kirish

Ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning ustuvorligi o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishni talab etadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning ijtimoiylashuvi, muloqot madaniyatining shakllanishi va nutqiy faoliyatining rivojlanishi muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Ona tili darslari mazkur jarayonning asosiy maydoni bo'lib, unda o'quvchilar til vositasida fikrlash, muloqot qilish va ijtimoiy munosabatlarga kirishishni o'rganadilar.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, xususan, imitatsion modellar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, ularni real hayotiy vaziyatlarga yaqinlashtirish va kommunikativ tajribasini boyitishga xizmat qiladi. Shu bois, boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellar asosida ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida qaraladi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi

Muammo yuzasidan o'rganilgan ilmiy manbalarning nazariy va amaliy tahlillari shuni ko'rsatadiki, o'quvchi shaxsini shakllantirishda shaxsiy va jamoaviy omillar muhim o'rin tutadi. Shaxs ijtimoiylashuvi jarayoni falsafiy, psixologik va pedagogik manbalarda keng yoritilgan bo'lib, unda muloqot, ijtimoiy tajriba va faoliyat asosiy omil sifatida talqin qilinadi. O'quvchilarning ijtimoiylashuvi va

muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga doir tarixiy va xorijiy tajribalar tahlili ta'lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish samarali natija berishini ko'rsatadi. Ayniqsa, rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar, sahnalashtirish kabi imitatsion faoliyat turlari o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Imitatsion modellar o'quvchilarning real hayotga yaqinlashtirilgan sharoitlarda faol ishtirok etishini ta'minlaydi, ularni mustaqil fikrlashga, o'z nuqtayi nazarini erkin ifodalashga va jamoa bilan ishlashga o'rgatadi. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellarni qo'llashning pedagogik talablari, metodik asoslari hamda ularning ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishdagi o'rni yoritiladi.

Imitatsion modellar --- bu o'quv jarayonida real hayotiy vaziyatlarni sun'iy ravishda yaratish va o'quvchilarni ushbu vaziyatlarda faol ishtirok ettirishga qaratilgan metodik vositalardir. Ular rolli o'yinlar, sahnalashtirish, muammoli vaziyatlar, dialogik mashqlar, kichik guruhlarda ishlash kabi shakllarda namoyon bo'lishi mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun taqlidiy faoliyat tabiiy jarayon hisoblanadi. Bolalar ko'proq o'yin orqali o'rganadilar, atrof-muhitni kuzatib, unga taqlid qiladilar. Shu bois, imitatsion modellar ularning psixologik xususiyatlariga to'la mos keladi.

Imitatsion modellar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda o'quvchilarning nutqiy faolligi ortdi, muloqot jarayonida ishtirok etish istagi kuchaydi hamda jamoaviy ishlash ko'nikmalari shakllandi. Shuningdek, imitatsion modellar uchun tanlangan mavzularni ijtimoiy muhit talablari bilan muvofiqlashtirish o'quvchilarda qiziqish va motivatsiyani oshirishi tajriba jarayonida tasdiqlandi. Masalan, "Mehmon kutish", "Do'kondagi suhbat", "Maktabdagi muloqot" kabi real hayotiy vaziyatlarga asoslangan mashg'ulotlar yuqori samaradorlik ko'rsatdi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olib tanlangan dekoratsiya va illyustrativ materiallarning rang-barangligi, ko'rgazmaliligi va tushunarlilik ham ta'lim samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Muhokama

Imitatsion modellar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi va muloqot madaniyatini shakllantiradi. Bunday yondashuv o'quvchilarning nafaqat bilim, balki amaliy ijtimoiy tajribasini ham boyitadi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish tizimli va uzluksiz jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonni modellashtirish o'qituvchiga faoliyat natijalarini oldindan prognozlash, natijalarni tahlil qilish va zarur hollarda korreksiyalash imkonini beradi.

Imitatsion modellar asosida ishlab chiqilgan va modifikatsiyalangan mashg'ulotlar quyidagi bosqichlarda tashkil etilishi mumkin:

1. Motivatsiya bosqichi -- o'quvchilarda qiziqish uyg'otish, mavzuga kirish.
2. Vaziyatni tushuntirish -- rollar taqsimoti, topshiriq mazmunini izohlash.
3. Faol ijro bosqichi -- rolli o'yin yoki sahnalashtirish jarayoni.
4. Tahlil va muhokama -- bajarilgan faoliyatni baholash, xatolar ustida ishlash.

5. Xulosa chiqarish -- o'rganilgan bilim va ko'nikmalarni umumlashtirish.

Mazkur metodika maxsus dastur asosida olib borilishi hamda darslarni tashkil etish jarayoni texnologiyalashtirilishi lozim. Ya'ni, har bir mashg'ulot oldindan rejalashtirilgan, maqsadga yo'naltirilgan va natijaga qaratilgan bo'lishi kerak.

Imitatsion modellarni qo'llashda ko'rgazmali materiallarni tayyorlash, o'quvchilarda ijobiy motivatsiya hosil qilish va har bir bolaning faol ishtirokini ta'minlash muhim shart hisoblanadi. Shuningdek, baholash jarayoni ham rag'batlantiruvchi xarakterga ega bo'lishi lozim.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish jarayoni tizimli va uzluksiz amalga oshirilishi talab etiladigan murakkab pedagogik jarayondir. Ushbu jarayonni modellashtirish o'qituvchiga ta'lim samaradorligini oshirish, natijalarni aniqlash va zarur hollarda tuzatishlar kiritish imkonini beradi.

Foydalanish uchun ishlab chiqilgan va modifikatsiyalangan imitatsion modellar o'quvchilarning yosh xususiyatlariga hamda ona tili ta'limi mazmuniga mos bo'lishi zarur. Ulardan foydalanishda ko'rgazmali vositalarni tayyorlash, qiziqarli vaziyatlar yaratish va o'quvchilarda ichki motivatsiyani shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Imitatsion modellar asosida ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish metodikasi maxsus dasturga tayangan holda amalga oshirilishi, darslarni tashkil etish jarayoni esa texnologik yondashuv asosida qurilishi lozim. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning nutqiy faolligini kuchaytirish hamda ularni ijtimoiy hayotga tayyorlashga xizmat qiladi.

Jarayonni texnologiyalashtirish, ya'ni darsni aniq maqsad, bosqich va natijalar asosida loyihalash uning samaradorligini ta'minlaydi. Har bir imitatsion model pedagogik jihatdan asoslangan, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lishi lozim.

Xulosa

Olib borilgan nazariy tahlillar, pedagogik kuzatuvlar va tajriba-sinov ishlari quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini berdi: O'quvchi shaxsini shakllantirishda shaxsiy va jamoaviy omillar muhim ahamiyat kasb etadi; ijtimoiylashuv jarayoni psixologik-pedagogik mazmunga ega bo'lib, muloqot

asosiy vosita hisoblanadi. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellardan foydalanish jarayonini tizimli tashkil etish modeli ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Imitatsion modellar asosida ishlab chiqilgan maxsus dastur o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi va muloqot ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Tanlangan mavzularni ijtimoiy muhit talablari bilan muvofiqlashtirish hamda rang-barang, qiziqarli ko'rgazmali materiallardan foydalanish o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellarni qo'llash o'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmi sifatida e'tirof etilishi mumkin. Mazkur yondashuvni yanada takomillashtirish va amaliyotga keng joriy etish istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti. -- Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim fanlari bo'yicha o'quv dasturi (Ona tili). -- Toshkent, 2021.
3. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. -- Toshkent: TDPU nashriyoti, 2016. -- 240 b.
4. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. -- Toshkent: O'qituvchi, 2004. -- 152 b.
5. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. -- Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. -- 208 b.
6. Mahmudov N.M. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. -- Toshkent: O'qituvchi, 2018. -- 176 b.

SINF RAHBARINING O'QUV FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Ochilniyozova Gulbahor

Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakulteti 3-kurs Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Berdiyev Bahodir

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida sinf rahbarining o'quv samaradorligini oshirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'quvchilarni motivatsiya qilish, dars o'zlashtirish darajasini monitoring qilish hamda ota-onalar bilan tizimli hamkorlik o'rnatish masalalari yoritilgan. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyatini innovatsion usullar yordamida takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar va xulosalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: sinf rahbari, o'quv samaradorligi, motivatsiya, innovatsiya, pedagogik mahorat.

ABSTRACT. This article analyzes the role of the class teacher in increasing educational efficiency in the modern educational process. The study covers issues of motivating students, monitoring academic performance, and establishing systematic cooperation with parents. Practical recommendations and conclusions for improving the educational activities of primary school students through innovative methods are also provided.

Keywords: class teacher, educational efficiency, motivation, innovation, pedagogical skill.

Аннотatsiya: В данной статье анализируется роль классного руководителя в повышении эффективности обучения в современном образовательном процессе. В исследовании рассматриваются вопросы мотивatsii учащихся, мониторинга уровня освоения учебного материала и установления системного сотрудничества с родителями. Также представлены практические рекомендatsii и выводы по совершенствованию учебной деятельности учащихся начальных классов с помощью инновatsionных методов.

Ключевые слова: классный руководитель, эффективность обучения, мотивatsiya, инновatsiya, педагогическое мастерство.

Kirish.

Bugungi jadal globallashuv va texnologiyalar rivojlangan davrda ta'lim tizimini transformatsiya qilish, o'quvchilarga sifatli bilim berish bilan bir qatorda ularning o'quv faoliyatini to'g'ri tashkil etish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: "Yangi O'zbekiston --- maktab ostonasidan boshlanadi". Ushbu ezgu g'oya zamonaviy maktab ta'limi sifatini oshirishda sinf rahbarlarining mas'uliyatini yanada kuchaytirishni taqozo etmoqda. Zero, boshlang'ich ta'lim o'quvchilarda bilim va ko'nikmalarni shakllantirishda eng muhim poydevor bosqichi hisoblanadi. Aynan shu davrda bola bilim olishga bo'lgan qiziqishini yo'qotmasligi, balki unda ta'limga nisbatan ijobiy munosabat shakllanishi zarur.

Sinf rahbarining faoliyati faqatgina tashkiliy ishlardan iborat bo'lmasdan, balki har bir o'quvchining intellektual salohiyatini yuzaga chiqarishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Bizning kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki, o'quv samaradorligini oshirish uchun sinf rahbari o'quvchilar bilan individual ishlash, ularni dars jarayoniga kreativ yondashuvlar orqali jalb qilish va sinfda sog'lom psixologik muhitni yaratish bo'yicha yuqori pedagogik mahoratga ega bo'lishi kerak. Quyida sinf rahbarining o'quv faoliyati samaradorligini oshirishning asosiy yo'llari va innovatsion metodlari ko'rib chiqiladi.

Sinf rahbarining o'quv samaradorligini oshirishdagi faoliyati ko'p qirrali jarayon bo'lib, u nafaqat ta'lim berish, balki o'quvchini ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlashni ham nazarda tutadi. Mashhur pedagog R. Mavlonova ta'kidlaganidek, boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'quv motivatsiyasini shakllantirish --- bu ularning kelajakdagi intellektual salohiyati poydevoridir.

Bugungi kunda xalqaro ta'lim tajribasi (masalan, Finlandiya va Yaponiya tizimi) shuni ko'rsatmoqdaki, sinf rahbari quyidagi uchta muhim yo'nalishda ish olib borishi lozim:

Differentiated Instruction (Tabaqalashtirilgan yondashuv): Sinfdagi har bir o'quvchining o'zlashtirish tezligi turlicha. Sinf rahbari fanga qiziqishi past bo'lgan o'quvchilar uchun "kichik muvaffaqiyatlar" strategiyasini qo'llashi, ularni har bir kichik yutug'i uchun rag'batlantirib borishi zarur.

Raqamli monitoring: Ma'lumki, zamonaviy axborot texnologiyalari ta'lim sifatini nazorat qilishda katta imkoniyatlar yaratadi. Sinf rahbari o'quvchilarning haftalik reytingini tahlil qilib, pasayish kuzatilgan fanlar bo'yicha fan o'qituvchilari bilan tezkor hamkorlikni yo'lga qo'yishi kerak.

Kreativ darsdan tashqari faoliyat: O'quv faoliyati faqat dars bilan cheklanib qolmasligi lozim. "Zukko kitobxon", "Mantiqiy o'yinlar soati" kabi to'garaklar o'quvchilarda bilishga bo'lgan chanqoqlikni kuchaytiradi.

Bu kabi yondashuvlar o'quvchilarda o'z-o'zini nazorat qilish va mustaqil bilim olish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Zero, o'quv jarayonida sinf rahbarining roli faqat nazorat qilish emas, balki yo'naltirish va ilhomlantirishdan iboratdir.

Xulosa

Umumiy qilib aytganda, sinf rahbarining o'quv faoliyati samaradorligini oshirish --- bu tizimli yondashuvni talab etadigan pedagogik jarayondir. Shuningdek, ota-ona, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi "oltin uchburchak" hamkorligini mustahkamlash ta'lim sifatini kafolatlovchi asosiy omildir. Sinf rahbari zamonaviy pedagogik texnologiyalardan unumli foydalangan holda, har bir bolaning qalbida ilmga muhabbat uyg'ota olsa, ko'zlangan natijaga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. -- Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021.

2. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston -- maktab ostonasidan boshlanadi" (O'zbekistonning yangi taraqqiyot davri masalalariga bag'ishlangan videoselektor ma'ruzasi). -- T.: yuz.uz, 2020.

3. Mavlonova R., Rahmonqulova N. Boshlang'ich ta'limda innovatsiya. -- Toshkent: "Ma'naviyat", 2007. -- 132 b.

4. Tojiyev M. Va boshqalar. O'quv jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar. -- Toshkent: 2011. -- 148 b.
5. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. -- Toshkent: "Fan va texnologiya", 2008. -- 156 b.
6. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. -- Toshkent: "Iste'dod", 2008. -- 180 b.
7. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. -- Toshkent: Lex.uz, 2020-yil 23-sentyabr.

**MATEMATIKA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA
GEYMIFIKATSIYANING AHAMIYATI**

Begmirov Javohir Murodillo o'g'li

Qarshi davlat universiteti 2-kurs magistranti

javohirbegmirov663@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada yuqori sinf matematika darslarini tashkil etishda geymifikatsiya texnologiyasining pedagogik imkoniyatlari, uning o'quvchilarning matematik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'rni hamda ta'lim motivatsiyasini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, algebra, geometriya, ehtimollar nazariyasi va matematik analiz elementlarini o'qitishda o'yin mexanizmlaridan foydalanishning samarali usullari yoritilgan.

Kalit so'zlar: matematika ta'limi, geymifikatsiya, motivatsiya, raqamli texnologiyalar, algebra, geometriya, matematik kompetensiya, interaktiv ta'lim, yuqori sinflar.

Annotation: This article examines the pedagogical potential of gamification in organizing mathematics lessons in upper secondary schools. The role of gamification in developing students' mathematical competencies and increasing learning motivation is analyzed. Effective methods of applying game mechanics in teaching algebra, geometry, probability theory and elements of mathematical analysis are highlighted.

Keywords: mathematics education, gamification, motivation, digital technologies, algebra, geometry, mathematical competence, interactive learning, upper secondary education.

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish hamda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishni talab etmoqda. Ayniqsa, matematika fanini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Matematika fani nafaqat nazariy bilimlar tizimi, balki mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, muammolarni hal etish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiruvchi muhim vosita hamdir. Biroq yuqori sinf o'quvchilari orasida matematika fanini murakkab va qiyin fan sifatida qabul qiluvchi o'quvchilar soni ham uchrab turadi. Natijada ayrim hollarda o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishi pasayadi va o'quv faolligi sustlashadi.

Mazkur muammoni bartaraf etishda ta'lim jarayoniga geymifikatsiya texnologiyalarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Geymifikatsiya o'quvchilarning ichki motivatsiyasini kuchaytirib, matematik bilimlarni o'zlashtirish jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Geymifikatsiya (gamification) — o'yin elementlari va mexanizmlarini o'yin bilan bog'liq bo'lmagan faoliyat turlariga tatbiq etish jarayonidir. Ta'limda geymifikatsiyaning asosiy maqsadi o'quvchilarning o'quv faoliyatiga bo'lgan qiziqishini oshirish va ularni faol ishtirok etishga undashdan iborat.

Ta'lim jarayonida geymifikatsiyaning asosiy elementlari quyidagilardan iborat:

- ball va reyting tizimi;
- darajalar;
- mukofot va rag'batlantirish;
- virtual belgilar;
- musobaqalar;
- kvestlar;
- liderlar jadvali.

Mazkur elementlar o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan ehtiyojini kuchaytirib, ularda muvaffaqiyatga erishish istagini shakllantiradi.

Yuqori sinflarda matematika fanining mazmuni murakkablashib boradi. Algebraik ifodalar, funksiyalar, hosila, integral elementlari, stereometriya va ehtimollar nazariyasi kabi mavzularni o'zlashtirishda o'quvchilardan yuqori darajadagi tafakkur talab etiladi.

Geymifikatsiya texnologiyasi ushbu jarayonda quyidagi pedagogik vazifalarni bajaradi:

- O'quv motivatsiyasini oshiradi;
- Matematik kompetensiyalarni rivojlantiradi;
- Mustaqil ta'lim olishni qo'llab-quvvatlaydi;
- Fanlararo integratsiyani ta'minlaydi.

O'yin elementlari o'quvchilarni yangi bilimlarni egallashga rag'batlantiradi. Ball to'plash, yangi bosqichlarga o'tish yoki mukofot olish imkoniyati o'quvchilarda ichki motivatsiyani shakllantiradi.

Matematik kvestlar va mantiqiy topshiriqlar o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bunday topshiriqlar o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni shakllantiradi, berilgan ma'lumotlarni tahlil qilish va ular orasidagi bog'liqliklarni aniqlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, o'quvchilar turli muammoli vaziyatlarga yechim topish jarayonida muammolarni hal etish qobiliyatlarini mustahkamlaydi. Matematik kvestlar amaliy vazifalar orqali matematik modellashtirish ko'nikmalarini rivojlantirib, nazariy bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo'llashga yordam beradi. Natijada, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va matematik savodxonligi yanada ortadi.

Geymifikatsiyalashgan topshiriqlar o'quvchilarni mustaqil ravishda ma'lumot izlashga, qo'shimcha manbalar bilan ishlashga va o'z bilimlarini baholashga o'rgatadi.

Matematika, informatika va texnologiya fanlarini integratsiyalashgan holda o'qitishda geymifikatsiya samarali vosita hisoblanadi.

Masalan, "Funksiyalar olamiga sayohat" kvestida o'quvchilar quyidagi bosqichlarni bosib o'tadilar:

- Chiziqli funksiyalar.
- Kvadrat funksiyalar.
- Ko'rsatkichli funksiyalar.
- Logarifmik funksiyalar.

Har bir bosqich muvaffaqiyatli yakunlangandan so'ng o'quvchilar keyingi darajaga o'tish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

O'quvchilarga real hayotiy muammolar asosida matematik loyihalar ishlab chiqish vazifasi beriladi. Masalan:

- kredit va foiz hisob-kitoblari;
- biznes-reja tuzish;
- statistik ma'lumotlarni tahlil qilish;
- optimallashtirish masalalari.

Har bir loyiha ma'lum ball tizimi asosida baholanadi.

Raqamli ta'lim muhitida geymifikatsiyani tashkil etish uchun turli zamonaviy platformalardan foydalanish mumkin. Ular o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, tezkor baholash va natijalarni monitoring qilish imkonini beradi.

Matematika ta'limini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda turli raqamli platformalardan samarali foydalanilmoqda. Xususan, Kahoot va Quizizz platformalari o'quvchilarning bilimlarini interaktiv tarzda baholash hamda darslarga qiziqishini oshirishga xizmat qilmoqda. GeoGebra va Desmos dasturlari matematik tushunchalar, funksiyalar va geometrik shakllarni vizuallashtirish orqali mavzularni chuqurroq o'zlashtirish imkonini bermoqda. Wordwall va LearningApps platformalari esa turli didaktik o'yinlar, mashqlar va topshiriqlarni yaratishda qo'llanilib, o'quvchilarning faolligini oshirmoqda. Shuningdek, ClassDojo platformasi o'quvchilar faoliyatini kuzatish, rag'batlantirish va ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yishda foydalanilmoqda. Mazkur platformalar matematika ta'limining sifatini oshirish, o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish va raqamli kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Geymifikatsiya ta'lim jarayonini samarali tashkil etishning zamonaviy usullaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning o'quv faoliyatiga bo'lgan qiziqishi va motivatsiyasini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'yin elementlarining darslarga integratsiya qilinishi natijasida o'quvchilar o'quv jarayonida faolroq ishtirok etadi, bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi hamda darslarga qiziqish kuchayadi. Ayniqsa, matematika ta'limida geymifikatsiya mantiqiy fikrlash, muammolarni hal etish, tahlil qilish va matematik modellashtirish kabi kompetensiyalarning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, u o'quvchilarda mustaqil ta'lim olish, o'z faoliyatini boshqarish va natijalarni baholash ko'nikmalarini shakllantiradi. Raqamli platformalar va interaktiv vositalardan foydalanish orqali o'quvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish malakalari ham rivojlanadi.

Shu bilan birga, geymifikatsiyani ta'lim jarayoniga joriy etishda ayrim cheklovlar ham mavjud. Avvalo, barcha ta'lim muassasalarida texnik vositalar va zamonaviy qurilmalarning yetarli darajada mavjud emasligi uning samarali qo'llanilishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Bundan tashqari, ko'plab raqamli platformalarning internet tarmog'iga bog'liqligi dars jarayonida texnik muammolar yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. O'yin elementlaridan me'yorida ortiq foydalanish esa ta'limning asosiy maqsadlarini ikkinchi darajaga tushirib qo'yish xavfini tug'diradi. Bunday holatda o'quvchilar bilim olishdan ko'ra ball, reyting yoki mukofotlarga ko'proq e'tibor qaratishi mumkin. Natijada ayrim o'quvchilarda ichki motivatsiya o'rniga faqat tashqi rag'batlarga asoslangan motivatsiya shakllanish ehtimoli yuzaga keladi.

Shu sababli geymifikatsiyani qo'llash jarayonida pedagogik maqsadlar ustuvor ahamiyat kasb etishi, o'yin elementlari esa ta'lim mazmunini boyituvchi va o'quv natijalariga erishishni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida xizmat qilishi lozim. O'qituvchi geymifikatsiya elementlarini dars maqsadlari, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari hamda mavzuning mazmunidan kelib chiqib oqilona tanlashi va qo'llashi zarur.

Yuqori sinf matematika darslarini tashkil etishda geymifikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. O'yin mexanizmlarini matematika ta'limiga integratsiyalash orqali o'quvchilarning fan bo'yicha qiziqishi, motivatsiyasi va o'quv faolligi sezilarli darajada ortadi. Shuningdek, geymifikatsiya o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, muammolarni hal etish, ijodkorlik va mustaqil ta'lim olish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois zamonaviy matematika ta'limida geymifikatsiya texnologiyalaridan maqsadli va tizimli foydalanish muhim pedagogik vazifa sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.
2. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2019.
3. Kapp K.M. The Gamification of Learning and Instruction. – New York: Wiley, 2012.
4. Zichermann G., Cunningham C. Gamification by Design. – O'Reilly Media, 2011.
5. Deterding S., Dixon D., Khaled R., Nacke L. Gamification: Toward a Definition. Proceedings of CHI Conference, 2011.
6. O'zbekiston Respublikasi umumiy o'rta ta'limning matematika fanidan davlat ta'lim standarti va o'quv dasturlari.

GLOBALLASHUVNING BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMINING RIVOJLANISHIDAGI O'RNI

Ochilova Tursunoy

*Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
3-kurs talabasi*

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada globallashuv jarayonining boshlang'ich ta'lim tizimiga ta'siri, uning ahamiyati va rivojlanish yo'nalishlari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ta'lim tizimida global tendensiyalarni hisobga olish zarurati va ularning maktab faoliyatiga integratsiyasi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: globallashuv, boshlang'ich ta'lim, ta'lim tizimi, innovatsiya, integratsiya, zamonaviy yondashuv, ta'lim islohoti, global muhit, bilim va ko'nikmalar, interfaol usullar.

ABSTRACT. This article examines the role of globalization in the development of primary education, its importance, and directions for improvement. It also analyzes the need to consider global trends in modern education and their integration into the school system.

Keywords: globalization, primary education, education system, innovation, integration, modern approach, educational reform, global environment, knowledge and skills, interactive methods.

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматривается роль глобализации в развитии начального образования, её значение и направления развития. Также анализируется необходимость учета глобальных тенденций в современной системе образования и их интеграция в школьную практику.

Ключевые слова: глобализация, начальное образование, система образования, инновации, интеграция, современный подход, образовательные реформы, глобальная среда, знания и навыки, интерактивные методы.

Hozirgi davrda globallashuv jarayoni insoniyat taraqqiyotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Dunyo mamlakatlari o'rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ilmiy aloqalarning tobora mustahkamlanib borishi barcha sohalarga, jumladan ta'lim tizimiga ham o'zining sezilarli ta'sirini ko'rsatmoqda. Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya. texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida dunyo yagona axborot makoniga aylanib, bilim va tajriba almashish jarayoni ancha tezlashdi. Bu esa ta'lim tizimidan zamonaviy talablar asosida yangilanishni, xalqaro standartlarga moslashishni va sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishni talab etmoqda. Boshlang'ich ta'lim esa uzluksiz ta'lim tizimining poydevori hisoblanadi. Aynan shu bosqichda o'quvchilarning savodxonligi, tafakkuri, dunyoqarashi va shaxs sifatidagi asosiy fazilatlari shakllanadi. Shu sababli globallashuv sharoitida boshlang'ich ta'limni rivojlantirish masalasi alohida dolzarblik kasb etadi. Chunki bugungi kichik yoshdagi o'quvchilar ertangi globallashgan jamiyatning faol ishtirokchilariga aylanishadi.

Globallashuv jarayoni boshlang'ich ta'lim mazmuni va shakliga bir qator yangiliklarni olib kiradi. Jumladan, ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish, interfaol metodlar va innovatsion texnologiyalarni qo'llash, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish kabi yo'nalishlar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa o'z navbatida o'qituvchilardan yuqori malaka, zamonaviy bilim va ijodiy yondashuvni talab qiladi. Shuningdek, globallashuv ta'lim jarayonida raqobat muhitini shakllantirib, sifatni oshirishga xizmat qilmoqda. Endilikda maktablar nafaqat milliy, balki xalqaro darajada ham

raqobatbardosh bo'lishi zarur. Bu esa boshlang'ich ta'limda sifatli bilim berish, o'quvchilarni zamonaviy ko'nikmalar bilan qurollantirish, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishni taqozo etadi. Bundan tashqari, globallashuv sharoitida ta'limning insonparvarlik va inklyuzivlik tamoyillari ham tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Har bir bola, uning ijtimoiy kelib chiqishi, qobiliyati yoki imkoniyatidan qat'iy inazar, sifatli ta'lim olish huquqiga ega. Shu bois boshlang'ich ta'lim tizimida teng imkoniyatlarni yaratish, barcha o'quvchilarni ta'lim jarayoniga faol jalb etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Yana bir muhim jihat shundaki, globallashuv madaniyatlararo muloqotni kengaytiradi.

Ammo, globallashuv jarayonining o'ziga xos muammolari ham mavjud. Ular orasida milliy qadriyatlar va o'ziga xoslikni saqlab qolish, axborot oqimining tezligi va hajmiga moslashish, shuningdek, raqamli tafovutni bartaraf etish masalalari boshlang'ich ta'lim tizimi oldiga jiddiy vazifalarni qo'yadi. Bu borada ta'lim tizimi milliy mentalitet va an'analarni hurmat qilgan holda, global tendensiyalarni tanqidiy tahlil qilib, ularni milliy kontekstga moslashtira olishi lozim. Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish bilan birga, ularning salbiy ta'sirlaridan himoyalash mexanizmlarini ham yaratish zarur. O'qituvchilar nafaqat axborotni uzatuvchi, balki axborotni filtrlash, tahlil qilish va undan to'g'ri foydalanish bo'yicha ko'nikmalarni shakllantiruvchi yo'riqchi bo'lishlari kerak.

Xulosa qilib aytganda, globallashuv boshlang'ich ta'lim tizimining katta imkoniyatlar bilan birga muayyan mas'uliyatlarni ham yuklaydi. Ushbu jarayonni to'g'ri yo'naltirish, undan samarali foydalanish va milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish orqali ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish mumkin. Shu bois mazkur mavzu bugungi kunda ilmiy-amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi va chuqur o'rganishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akromov, S. (2021). "Globalizatsiya sharoitida boshlang'ich ta'lim jarayonida milliy g'oyalarni singdirish masalalari." O'zbekiston Fanlari Akademiyasi Xabarlari, 1(82), 35-43.
2. Anorboyeva, K. (2020). "Ma'naviy-ma'rifiy tarbiya va uning boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'siri." Boshlang'ich ta'lim.
3. Azimova, G. (2021). "Bolalar ma'naviy dunyosini boyitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'рни." Ta'lim va Innovatsiya, 5(11), 90-94.
4. Egamnazarova, D. (2020). "Boshlang'ich ta'limda axloqiy tarbiyani takomillashtirishning zamonaviy usullari." O'qituvchi,

DARSNI TASHKIL QILISH , DIDAKTIK MATERIALLARDAN FOYDALANISH

Panjiyeva Shahlo Zulfixor qizi

QarshiDU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

ANNOTATSIYA. Bugungi kunda ta'lim tizimida dars jarayonini samarali tashkil etish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish dolzarb masalalardan biridir.

Kalit so'z: Dars, didaktik material, darsni tashkil qilish , dars turlari.

АННОТАЦИЯ. На сегодняшний день эффективная организация учебного процесса, применение современных педагогических технологий и обучение учащихся самостоятельному мышлению являются одними из актуальных вопросов в системе образования.

Ключевые слова: Урок, дидактический материал, организация урока, типы уроков.

ABSTRACT. Today, organizing the lesson process effectively, applying modern pedagogical technologies, and teaching students to think independently is one of the most pressing issues in the education system.

Key words: Lesson, didactic material, lesson organization, types of lessons.

O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarni hayotga, mehnatga, jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlovchi shaxs sifatida muhim rol o'ynaydi. Dars jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining darsni to'g'ri tashkil etishi, ko'rgazmali vositalardan va didaktik materiallardan oqilona foydalanishiga bog'liq.

1\.. Tayyorgarlik bosqichi. O'qituvchi har bir darsga puxta tayyorgarlik ko'rishi kerak. Darsga tayyorlanish quyidagi jarayonlarni o'z ichiga oladi: darsning maqsadini aniqlash (ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlar); reja tuzish, mavzuga oid asosiy tushunchalarni aniqlab olish; o'quvchilarning avvalgi bilim darajasini hisobga olish; dars turi (yangi bilim beruvchi, mustahkamlovchi, nazorat darsi)ni tanlash; zarur ko'rgazmali va texnik vositalarni tayyorlash; didaktik materiallarni ishlab chiqish yoki moslashtirish.

2\.. Darsning asosiy qismi. Bu bosqichda o'qituvchi yangi mavzuni tushuntiradi, o'quvchilar bilan muloqot qiladi, savol-javob orqali ularning fikrlash qobiliyatini faollashtiradi. Yaxshi tashkil etilgan darsda o'qituvchi: mavzuni hayotiy misollar bilan bog'laydi; turli metodlardan foydalanadi.

3\.. Yakuniy bosqich. Dars so'nggida o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi tahlil qilinadi, umumiy xulosalar chiqariladi, baholash amalga oshiriladi va uyga vazifa beriladi.

Didaktik materiallardan foydalanish

Didaktik materiallar --- bu o'quv jarayonida bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi o'quv vositalaridir. Ular o'quvchilarning mustaqil ishlashini, fikrlashini, amaliy tajriba orttirishini ta'minlaydi. Didaktik materiallarning turlari: tarqatma materiallar (jadval, kartochka, testlar, sxemalar); interaktiv materiallar (edagogi testlar, onlayn mashqlar, simulyatsiyalar); amaliy materiallar (laboratoriya jihozlari, mashq varaqalari). Didaktik materiallardan foydalanishning afzalliklari: bilimni mustahkamlash va amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi. O'quvchilarda mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Darsni jonlantiradi, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Individual yondashuv --- har bir o'quvchi o'z sur'atida ishlay oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. J. G'afforov, "Pedagogika" -- Darsning strukturasi, turlari va tashkiliy shakllari haqida batafsil ma'lumot berilgan.
2. M. Jumaboyev, "Bolalar adabiyoti va o'qitish metodikasi\" -- Boshlang'ich sinflarda darsni qiziqarli tashkil etish usullari bayon etilgan.
3. B. To'xliyev, "O'zbek tili o'qitish metodikasi" -- Ona tili darslarini loyihalash va dars ishlanmalarini tuzish bo'yicha asosiy qo'llanma.

PISA - O'QUVCHILARNI TA'LIM SOHASIDAGI YUTUQLARINI BAHOLASH BO'YICHA XALQARO DASTURINING AHAMIYATI

Begmirov Javohir Murodillo o'g'li

Qarshi davlat universiteti 2-kurs magistranti

javohirbegmirov663@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezis "PISA - o'quvchilarni ta'lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo'yicha xalqaro dasturining o'ziga xos xususiyatlari" xususida bo'lib, unda PISA tadqiqotining asosiy vazifasi, PISA tadqiqoti qanday xususiyatlarga ega ekanligi hamda O'zbekistonning ushbu tadqiqotlarda ishtirok etishi to'g'risida fikr-mulohazalar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Xalqaro dastur, PISA, mantiq, mulohaza, yutuq, daraja, kreativ fikrlash.

Mamlakatimizning dunyodagi rivojlangan, zamonaviy davlatlar qatoridan munosib o'rin egallashi, avvalo, ilm-fan va ta'lim-tarbiya sohasining rivoji bilan, bu borada bizning dunyo miqyosida raqobatdosh bo'la olishimiz bilan uzviy bog'liq. Olamshumul strategik maqsadlarga erishish, yangi marralarni zabt etish, rivojlangan davlatlar qatoridan o'rin olish uchun mamlakatda bilimli, tajribali va zamonaviy fikrlaydigan yuksak salohiyatli kadrlar, mutaxassislarning o'rni beqiyos. Bunday raqobatbardosh kadrlarga bo'lgan ehtiyojni qondirish zamirida inson kapitali, sodda qilib aytganda, inson, uning salohiyatini kashf etish hamda uni buyuk maqsadlarga erishishga safarbar qilish kabi ulug'vor vazifalar turadi.

Dunyoda ta'lim sifati, saviyasi va darajasini aniqlab beruvchi PISA (O'quvchilarni ta'limdagi yutuqlarini baholash xalqaro dasturi), PIRLS (Matnni

o'qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot), TIMSS (Maktabda matematika va aniq fanlar sifatini tadqiq qiluvchi xalqaro monitoring) kabi bir qator xalqaro dasturlar mavjud bo'lib, ular rivojlangan davlatlardagi ta'lim sifatini yanada oshirishdagi mezon sifatida keng qo'llanilib kelinmoqda.

PISA - o'quvchilarni ta'lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo'yicha xalqaro dastur bo'lib, undagi test jahon davlatlaridagi maktab o'quvchilarining bilimi va ularni amaliyotda qo'llay olish mahoratini baholaydi. Dasturning asosiy maqsadi - 15 yoshli o'quvchilar ta'lim dargohida olayotgan bilim va tajribalarini ijtimoiy munosabatlarda va inson faoliyatida uchraydigan turli xil hayotiy vazifalarni yechishda qanchalik foydalana olish qobiliyatini baholashdir. Ushbu sinov har uch yilda bir marotaba o'tkaziladi. Maktabdagi ta'lim sifatini monitoring qilishga qaratilgan PISA dasturi asosiy uch yo'nalishda: o'qish, matematika va tabiiy fanlar savodxonligi bo'yicha olib boriladi.

Har bir topshiriq bir necha savolni o'z ichiga olgan bo'lib, savollar oddiy bitta yoki bir nechta to'g'ri javobli test, qisqa yoki mufassal javobli yopiq savol, shuningdek, mufassal javob berish lozim bo'lgan ochiq savol ko'rinishda berilgan.

Dunyo mamlakatlarida PISA dasturining natijalari asosida o'quv dasturlarida mavjud bo'lgan talablar doirasida o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llash, fikrlash va muloqot qilish qobiliyatlariga baho beriladi.

PISAning asosiy vazifasi – mamlakatlarni ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma'lumotlar bilan ta'minlash va qarorlar qabul qilishda ularni qo'llab-quvvatlashdan iboratdir.

PISA tadqiqoti quyidagi xususiyatlarga ega:

- u butun dunyoda keng qamrovli va muntazam ravishda o'tkazib kelinayotgan dastur;
- ta'lim sohasidagi yirik, keng ko'lamli xalqaro monitoring tadqiqotlaridan biri;
- tadqiqotda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan 15 yoshli (15 yosh 3 oydan 16 yosh 2 oygacha bo'lgan) o'quvchilar ishtirok etadi;
- o'quvchilarning «mustaqil hayotga tayyorlik» darajasi, ya'ni ularning maktabda egallagan bilim va ko'nikmalaridan hayotda uchrashi mumkin bo'lgan muammolarni hal etishda qay darajada foydalana olishlari baholanadi;
- o'quvchilarning funksional savodxonligi (**insonlarning tashqi muhit va jamiyat bilan munosabatga kirishishi va tez o'zgaruvchan sharoitlarga moslasha olish qobiliyati**), jumladan, o'qish (matnni tushunish), tabiiy va matematik savodxonligi, shuningdek ushbu yo'nalishlardagi hayotiy muammolarni hal eta olish ko'nikmalari baholanadi;

– tadqiqotda ishtirokchi mamlakatlar ta’lim tizimining o’ziga xosligi bo’yicha ma’lumot olish imkonini beradigan axborot to’planadi.

Bundan tashqari, PISA – 15 yoshdagi o’quvchilarning bilim va ko’nikmalarini baholash bo’yicha yagona xalqaro tadqiqot dasturi hisoblanadi. Tadqiqotning 15 yoshli o’quvchi-yoshlar orasida o’tkazilishiga asosiy sabab, OECDga a’zo bo’lgan aksariyat davlatlarda ushbu yosh majburiy ta’lim bosqichining yakuniy davri hisoblanadi.

Shu o’rinda, «O’zbekistonning ushbu tadqiqotlarda ishtirok etishi nima beradi?» degan savol tug’ilishi tabiiy. PISA tadqiqotida ishtirok etish quyidagilarga imkon yaratib beradi:

- umumta’lim maktablari o’quvchilarining ta’limning keyingi bosqichini davom ettirishga, shuningdek mustaqil hayotga qay darajada tayyor ekanligini aniqlash;

- umumiy o’rta ta’limni takomillashtirishning ustuvor yo’nalishlarini aniqlash;

- o’quvchilarning ta’lim sohasidagi yutuqlari, shuningdek, turli mamlakatlarning ta’lim tizimlari haqidagi qiyosiy ma’lumotlarni olish.

PISA topshiriqlari asosida o’quvchilarning savodxonligi tekshirilibgina qolmasdan, yana qo’shimcha ravishda turli ijtimoiy so’rovnomalar orqali ularning o’qish shart-sharoitlari, muammo va yutuqlari ham o’rganiladi. Umuman olganda, PISA dasturi davlatlarning ta’lim sohasidagi siyosatiga sezilarli darajada ta’sir o’tkazadi. Har bir davlat o’tkazilgan tadqiqot natijalari asosida o’zining ta’lim sohasidagi kuchli va kuchsiz tomonlarini xolisona aniqlab, boshqa davlatlarga nisbatan mavqeini ko’radi hamda ta’lim muassasalarida o’quv jarayonini takomillashtirishda o’z yo’nalishlarini va strategiyasini belgilab oladi.

Adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrda “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 997-sonli qarori
2. A.A.Ismailov, N.A.Karimova, B.Q.Haydarov, Sh.N.Ismailov. “Xalqaro tadqiqotlarda o’quvchilarning o’qish savodxonligini baholash” – T.: 2019
3. www.edu.uz
4. www.markaz.uz

BOSHLANG’ICH TA’LIMDA O’QITUVCHILARNING TA’LIM JARAYONIDAGI O’RNI VA ULARNING TA’SIRI

G’ayratova Rushana

Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakulteti

Boshlang’ich ta’lim yo’nalishi 023-99-guruh talabasi

ANNOTATSIYA. O’quvchilarning rivojlanishida o’qituvchining roli va ta’siri masalalari pedagogika fanining eng dolzarb yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada o’qituvchining o’quvchilar rivojlanishiga ko’rsatadigan ta’siri

kompleks yondashuv asosida o'rganilgan. O'qituvchining ta'siri besh asosiy yo'nalishda - akademik, ijtimoiy-emotsional, axloqiy-ma'naviy, kreativ-innovatsion va kasbiy yo'naltirish aspektlarida tahlil qilingan. Har bir yo'nalish bo'yicha nazariy asoslar va amaliy misollar keltirilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi ta'siri, o'quvchi rivojlanishi, akademik rivojlanish, ijtimoiy-emotsional rivojlanish, kreativ tafakkur, kasbiy yo'naltirish, pedagogik mahorat.

ABSTRACT. The role and influence of the teacher in students' development is one of the most актуал направления in the field of pedagogy. This article examines the teacher's impact on students' development based on a comprehensive approach. The teacher's influence is analyzed in five main areas: academic, socio-emotional, moral-spiritual, creative-innovative, and career guidance aspects. Theoretical foundations and practical examples are provided for each area.

Keywords: teacher influence, student development, academic development, socio-emotional development, creative thinking, career guidance, pedagogical skills

АННОТАЦИЯ. Роль и влияние учителя в развитии учащихся является одним из наиболее актуальных направлений педагогической науки. В данной статье влияние учителя на развитие учащихся рассматривается на основе комплексного подхода. Влияние учителя анализируется по пяти основным направлениям: академическому, социально-эмоциональному, нравственно-духовному, креативно-инновационному и профессиональной ориентации. По каждому направлению приведены теоретические основы и практические примеры.

Ключевые слова: влияние учителя, развитие учащихся, академическое развитие, социально-эмоциональное развитие, креативное мышление, профессиональная ориентация, педагогическое мастерство.

O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov ta'kidlaganidek: "Ta'lim-tarbiya tizimini isloh qilish, uni zamonaviy talablar asosida rivojlantirish, yoshlarni har tomonlama barkamol avlod sifatida tarbiyalash bizning oldimizdagi eng muhim vazifalardan biridir." Ushbu fikr boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining o'rni va ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi. Ular yosh o'quvchilarning shakllanish davrida ularning akademik, ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ularning ishi oddiy o'qitishdan tashqari, o'quvchilarning har tomonlama o'sishi va akademik muvaffaqiyatiga hissa qo'shadigan turli vazifalarni o'z ichiga oladi.

Akademik rivojlanishga ta'siri. "Ta'lim psixologiyasi" kitobidan olingan muhim iqtibos: "O'qituvchi o'quvchining bilish faoliyatini boshqaruvchi, uni to'g'ri yo'naltiruvchi va rivojlantiruvchi asosiy kuchdir. O'qituvchining pedagogik

mahorati o'quvchining bilim olishga bo'lgan ichki motivatsiyasini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Pedagogik tadqiqotlardan: "O'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan innovatsion metodlar o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishini 30-40% ga oshirishi aniqlangan.

Ayniqsa, interfaol metodlar o'quvchilarning mavzuni chuqur tushunishiga va uzoq muddatli xotirada saqlab qolishiga yordam beradi."

Ijtimoiy-emotsional rivojlanishga ta'siri. "Bola tarbiyasi psixologiyasi" kitobidan: "O'qituvchi sinfda yaratadigan psixologik muhit o'quvchilarning emotsional salomatligi va ijtimoiy ko'nikmalarining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Sinfda o'zaro hurmat va ishonch muhitini yaratish o'quvchilarning o'z-o'zini baholash darajasini oshiradi va ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi.

Axloqiy va ma'naviy rivojlanishga ta'siri. Abu Rayhon Beruniyning "Ta'lim va tarbiya" asaridan: "O'qituvchi shunchaki bilim beruvchi emas, balki insonning ma'naviy qiyofasini shakllantirishda eng muhim shaxsdir. U o'z xatti-harakatlari bilan o'quvchilarga namuna bo'lishi, ularga axloqiy qadriyatlarni singdirishi lozim.

Kreativ va innovatsion rivojlanishga ta'siri. "Zamonaviy pedagogika" jurnalidan:

"O'qituvchi o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirish uchun ularni muammoli vaziyatlar bilan tanishtirishi, mustaqil echim topishga undashi va noan'anaviy g'oyalarni rag'batlantirishi kerak."Buxoro shahridagi innovatsion maktab o'qituvchisi Jamshid Qodirov o'z darslarida STEAM yondashuvini qo'llaydi. Uning o'quvchilari amaliy loyihalar ustida ishlash orqali turli fanlarni integratsiyalashgan holda o'rganishadi. Masalan, biologiya darsida o'quvchilar

"Aqlli issiqxona" loyihasini yaratib, unda fizika, kimyo va informatika fanlaridan olgan bilimlarini qo'llashgan.

Xulosam shuki, O'zbekiston xalq o'qituvchisi Qahhor Mahkamovning so'zlaridan: "O'qituvchi - bu g'isht qo'yuvchi usta emas, balki me'mor. U shunchaki bilim bermaydi, balki kelajak avlodning qanday shaxs bo'lib shakllanishini belgilaydi. Shuning uchun ham o'qituvchilik - bu kasb emas, bu hayot yo'li. "O'qituvchining o'quvchilar rivojlanishiga ta'siri uzoq muddatli va ko'p qirralidir.

Ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, malakali va fidoyi o'qituvchi o'quvchilarning nafaqat akademik yutuqlarini, balki ularning shaxsiy, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Bu esa o'z navbatida jamiyatning kelajakdagi ravnaqi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1 . Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - Toshkent: "O'zbekiston"

nashriyoti, 2021.

2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - Toshkent:

Lex.uz, 2020-yil 23-sentyabr

3.Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O'zbekiston - maktab ostonasidan boshlanadi” (O'zbekistonning yangi taraqqiyot davri masalalariga bag'ishlangan videoselektor ma'ruzasi). -- T.: yuz.uz, 2020.

4.Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. -- Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021.

5.Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O'zbekiston - maktab ostonasidan boshlanadi” (O'zbekistonning yangi taraqqiyot davri masalalariga bag'ishlangan videoselektor ma'ruzasi). - T.: yuz.uz, 2020.

6.Karimov, I.A. (1997). Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. Toshkent: O'zbekiston.

7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim muammolari ilmiy-metodik markazi (2020). Ta'lim psixologiyasi. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.

8. Xasanboyeva, N. (2018). Boshlang'ich ta'lim metodikasi. Toshkent: “O'qituvchi” nashriyoti.

9. Xalilova, M. (2021). Pedagogik mahorat asoslari. Qarshi: Nasaf nashriyoti.

10. Qodirova, D. (2019). Zamonaviy boshlang'ich ta'lim: yondashuv va innovatsiyalar. Toshkent: "Innovatsiya" nashriyoti.

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA MAKTABGACHA VA UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Niyozova Sitara Otaqul qizi

Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

ANNOTATSIYA. Bugungi kunda o'quvchi yoshlarning ta'lim olish ko'rsatkichini yanada yaxshilash uchun bir qancha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Mazkur maqolada raqamli transformatsiya jarayonining maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim tizimiga ta'siri hamda uni modernizatsiya qilishning pedagogik asoslari yoritilgan. Shuningdek, innovatsion ta'lim texnologiyalari, kompetensiyaviy yondashuv va raqamli muhitda ta'lim sifatini oshirish masalalari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: raqamli transformatsiya, ta'lim tizimi, maktabgacha ta'lim, innovatsion texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogika.

АННОТАЦИЯ. Сегодня реализуется ряд мер, направленных на дальнейшее повышение успеваемости молодежи. В данной статье рассматривается влияние процесса цифровой трансформации на систему дошкольного и общеобразовательного среднего образования, а также

педагогические основы ее модернизации. Анализируются также вопросы инновационных образовательных технологий, компетентного подхода и повышения качества образования в цифровой среде.

Ключевые слова: цифровая трансформация, система образования, дошкольное образование, инновационные технологии, компетентный подход, педагогика.

ABSTRACT. Today, a number of measures are being implemented to further improve the educational performance of young people. This article discusses the impact of the digital transformation process on the preschool and general secondary education system and the pedagogical foundations of its modernization. It also analyzes the issues of innovative educational technologies, a competency-based approach, and improving the quality of education in a digital environment.

Keywords: digital transformation, education system, preschool education, innovative technologies, competency-based approach, pedagogy.

XXI asrda jamiyat taraqqiyoti raqamli texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jarayon ta'lim tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli transformatsiya nafaqat texnik vositalarni joriy etish, balki ta'lim mazmuni, metodlari va usullarini tubdan yangilashni taqozo etadi. Shu jihatdan maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim tizimini modernizatsiya qilish dolzarb ilmiy- amaliy masala hisoblanadi. Raqamli transformatsiyaning ta'lim tizimidagi o'rni hozirda dolzarb masalalardan biri bo'lmoqda. Chunki bu ta'lim ochiq, jarayon tizimini moslashuvchan va interaktiv tizimga aylantiradi. Bu orqali o'quvchilar keng axborot manbalariga ega bo'lib, mustaqil ishlash, ta'lim olish imkoniyatlari kengayadi. Shu bilan birga, ta'lim jarayonini individuallashtirish kuchayadi.

Maktabgacha ta'limni modernizatsiya qilish yo'nalishlari bilan tanishib o'tamiz.

Maktabgacha ta'limda zamonaviy yondashuvlar quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

Raqamli o'yin texnologiyalari - bolalarning qiziqishini oshiradi va rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. STEAM integratsiyasi - bolalarda kreativ va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Rivojlantiruvchi muhit yaratish - bolalarning mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi va boshqalar.

Maktab ta'limida modernizatsiya quyidagi asosiy yondashuvlar orqali amalga oshiriladi:

Kompetensiyaviy yondashuv - o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qilsa, masofaviy va aralash ta'lim (blended learning) - ta'limning uzluksizligini ta'minlaydi. Interaktiv metodlar esa muammoli o'qitish,

loyiha asosida o'qitish kabi usullarni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, sun'iy intellektdan foydalanish ta'limni individuallashtirish imkonini beradi.

Pedagogning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish ham muhim ahamiyatga egadir. Raqamli transformatsiya sharoitida pedagoglar zamonaviy texnologiyalarni bilishi, innovatsion metodlarni qo'llay olishi va o'z ustida doimiy ishlashi zarur.

O'qituvchi ta'lim jarayonini boshqaruvchi va yo'naltiruvchi sifatida faoliyat olib boradi.

Raqamli transformatsiya ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning muhim omili hisoblanadi. Maktabgacha va umumiy o'rta ta'limda zamonaviy yondashuvlarni joriy etish orqali ta'lim sifati oshadi, o'quvchilarning ijodiy va intellektual salohiyati rivojlanadi. Shu bois ta'lim tizimini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar va pedagogik yondashuvlardan samarali foydalanish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekistonning asosiy ustuni - bilim, ta'lim va tarbiya bo'ladi. Daryo yangiliklari.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022-2026- yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni: Lex.uz. 1.

3. Abdullaeva, G. (2021). Raqamli texnologiyalar asosida maktabgacha ta'limni modernizatsiya qilish masalalari. Toshkent: TDPU nashriyoti.

4. Jo'raeva, D. (2023). "Maktabgacha ta'limda axborot texnologiyalarining tarbiyaviy imkoniyatlari." Ta'lim va taraqqiyot, №1, 32--38.

5. Hasanov, B., & To'laganov, D. (2019). Milliy qadriyatlar: nazariya va amaliyot. Samarqand: SamDU nashriyoti.

6. Turgunov, B. (2024). Ta'limni tashkil etishda internetning intellektga ta'siri. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 1(4)

TA'LIM KLASTERI SHAROITIDA TALABALARNI INKLYUZIV FAOLIYATGA TAYYORLASHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR O'RNI **Muhammadiyeva Lola Maxmudovna**

Shahrisabz davlat pedagogika instituti Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya Ta'lim klasterlari sharoitida talabalarni inklyuziv faoliyatga tayyorlash dolzarb pedagogik vazifadir. Ushbu maqolada zamonaviy texnologiyalarning inklyuziv ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Raqamli vositalar, masofaviy ta'lim platformalari va adaptiv o'quv dasturlari orqali har bir talabaning shaxsiy ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Maqola talabalarni inklyuziv muhitda samarali ishlashga tayyorlashda texnologik

echimlarning rolini yoritadi. Natijada, ta'lim sifati oshib, barcha talabalar uchun teng imkoniyatlar yaratiladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim klasteri, inklyuziv ta'lim, zamonaviy texnologiyalar, raqamli pedagogika, adaptiv o'qitish, masofaviy ta'lim, inklyuziv faoliyat.

Аннотatsiya Подготовка студентов к инклюзивной деятельности в условиях образовательных кластеров является актуальной педагогической задачей. В данной статье анализируется роль и значение современных технологий в процессе инклюзивного образования. Рассматриваются возможности удовлетворения индивидуальных потребностей каждого студента посредством цифровых инструментов, платформ дистанционного обучения и адаптивных образовательных программ. Статья освещает роль технологических решений в подготовке студентов к эффективной работе в инклюзивной среде. В результате повышается качество образования и создаются равные возможности для всех студентов.

Ключевые слова: Образовательный кластер, инклюзивное образование, современные технологии, цифровая педагогика, адаптивное обучение, дистанционное образование, инклюзивная деятельность.

Abstract

Preparing students for inclusive activities within educational clusters is a pressing pedagogical challenge. This article analyzes the role and significance of modern technologies in the inclusive education process. It examines the possibilities of meeting each student's individual needs through digital tools, distance learning platforms, and adaptive educational programs. The paper highlights the role of technological solutions in preparing students for effective work in an inclusive environment. Consequently, the quality of education improves, and equal opportunities are created for all students.

Keywords: Educational Cluster, Inclusive Education, Modern Technologies, Digital

Pedagogy, Adaptive Learning, Distance Education, Inclusive Activities

Kirish

Bugungi kunda jamiyatning inklyuzivlikka intilishi va har bir shaxsning teng imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlash global miqyosda ta'lim tizimi oldiga yangi, dolzarb vazifalarni qo'ymoqda. O'zbekistonda ta'lim klasterlari tizimining shakllanishi va rivojlanishi talabalarni kelajakdagi kasbiy va ijtimoiy faoliyatga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, inklyuziv jamiyat qurish sharoitida talabalarni inklyuziv faoliyatga tayyorlash, ularda empatiya, hamkorlik va xilma-xillikka hurmat kabi qadriyatlarni shakllantirish dolzarb masaladir. Bu jarayonda zamonaviy axborot- kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va raqamli

vositalar ta'lim jarayonini tubdan o'zgartirib, o'qitish samaradorligini oshirish, o'quv materiallariga kirishni kengaytirish va interaktiv o'rganish imkoniyatlarini yaratmoqda.

Ushbu texnologiyalar, ayniqsa, inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarga moslashtirilgan yondashuvlarni qo'llash va ularning individual ehtiyojlarini qondirishda beqiyos rol o'ynaydi. Biroq, ta'lim klasterlari sharoitida zamonaviy texnologiyalardan inklyuziv faoliyatga tayyorlash maqsadida samarali foydalanish mexanizmlari, metodologiyalari va pedagogik yondashuvlari etarlicha o'rganilmagan. Mavjud tadqiqotlar ko'pincha texnologiyalarning umumiy ta'limdagi o'rniga e'tibor qaratadi, ammo ularning aynan inklyuziv faoliyatga yo'naltirilgan tayyorgarlikdagi o'ziga xos imkoniyatlari va ularni klaster tizimida integratsiya qilish masalasi chuqur tahlilni talab etadi.

Mazkur maqola ta'lim klasteri sharoitida talabalarni inklyuziv faoliyatga tayyorlashda zamonaviy texnologiyalarning o'rnini kompleks tahlil qilish, ularni samarali qo'llashning nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqish hamda amaliy tavsiyalar berishni maqsad qilgan. Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish va inklyuziv jamiyat talablariga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Asosiy qism

Ta'lim klasteri zamonaviy ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u oliy ta'lim muassasalari, ilmiy-tadqiqot institutlari, ishlab chiqarish korxonalari, davlat tashkilotlari va nodavlat notijorat tashkilotlarini yagona ekotizimga birlashtiradi. Bu model ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini ta'minlash orqali mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish, innovatsion g'oyalarni rivojlantirish va mehnat bozori talablariga mos kadrlar etishtirishga xizmat qiladi. Klaster yondashuvi talabalarga real ishlab chiqarish muhitida amaliy ko'nikmalarni egallash, ilmiy loyihalarda ishtirok etish va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilishda bevosita qatnashish imkoniyatini beradi.

Bu esa ularning nafaqat kasbiy, balki ijtimoiy kompetensiyalarini ham shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Xususan, klaster doirasidagi xilma-xil hamkorlik aloqalari talabalarda turli ijtimoiy guruhlar bilan muloqot qilish, ularning ehtiyojlarini tushunish va birgalikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim esa har bir shaxsning, jumladan, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lganlarning ham ta'lim olishga bo'lgan teng huquqini ta'minlashga qaratilgan pedagogik falsafa va amaliyotdir. Uning asosiy prinsiplari -- xilma-xillikni qadrlash, tenglik, ishtirok etish, moslashuvchanlik va har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini inobatga olishdan iborat. Inklyuziv ta'lim nafaqat jismoniy yoki aqliy imkoniyati cheklangan shaxslarni umumiy ta'lim muhitiga integratsiya

qilishni, balki barcha talabalarda empatiya, bag'rikenglik, hamkorlik va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'usini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Bu yondashuv jamiyatda kamsitishlarga barham berish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va har bir fuqaroning to'laqonli ishtirokini rag'batlantirishga xizmat qiladi. Inklyuzivlikni rivojlantirishda sotsiokultural nazariya

(L.S. Vigotskiy) muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u o'rganish jarayonini ijtimoiy o'zaro ta'sir va madaniy vositalar orqali tushunadi. Klaster muhitida talabalar turli ijtimoiy va kasbiy guruhlar bilan muloqotda bo'lib, bu ularning inklyuziv qadriyatlarni o'zlashtirishiga yordam beradi.

Zamonaviy texnologiyalar inklyuziv faoliyatga tayyorlash jarayonini tubdan o'zgartirish va uning samaradorligini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bu texnologiyalar talabalarning individual ehtiyojlarini qondirish, o'quv materiallariga kirishni kengaytirish va interaktiv o'rganish muhitini yaratishda muhim rol o'ynaydi.

Ta'lim klasteri sharoitida zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda talabalarni inklyuziv faoliyatga tayyorlash kompleks va integratsiyalashgan metodologiyani talab etadi. Bu metodologiya ta'lim, fan va amaliyotni birlashtirgan klaster modelining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda ishlab chiqilishi lozim.

Zamonaviy texnologiyalarni ta'lim klasteri sharoitida inklyuziv faoliyatga tayyorlash jarayoniga joriy etish bir qator muammolar va qiyinchiliklar bilan bog'liq.

Ushbu muammolarni hal etish va ilg'or tajribalarni o'rganish tizimning samaradorligini oshirish uchun muhimdir.

Asosiy muammolardan biri - raqamli tafovut (digital divide) va infratuzilma etishmovchiligi. Barcha ta'lim muassasalari va talabalar yuqori tezlikdagi internetga va zamonaviy texnologik qurilmalarga bir xil darajada ega emas. Bu, ayniqsa, qishloq joylardagi ta'lim muassasalari va ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalardan chiqqan talabalar uchun dolzarbdir. Ikkinchi muammo - o'qituvchilar va talabalarning raqamli savodxonligi darajasining turlichaligi. Ko'plab o'qituvchilar zamonaviy texnologiyalardan inklyuziv ta'lim maqsadlarida samarali foydalanish bo'yicha etarli bilim va ko'nikmalarga ega emaslar. Uchinchidan, zamonaviy texnologiyalarni sotib olish va ularni saqlashning yuqori narxi. VR/AR uskunalari, moslashtirilgan platformalar va yordamchi texnologiyalar katta moliyaviy xarajatlarni talab qiladi, bu esa byudjet cheklovlari sharoitida qiyinchilik tug'diradi. To'rtinchidan, pedagogik yondashuvlarning an'anaviyligi va o'zgarishlarga qarshilik. Ba'zi o'qituvchilar va ma'muriyat xodimlari yangi texnologiyalarni joriy etishga shubha bilan qarashlari yoki ularni o'zlashtirishga intilmasliklari mumkin. Beshinchidan, ma'lumotlar xavfsizligi va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish

masalalari. Onlayn platformalarda talabalarning shaxsiy ma'lumotlari va o'quv faoliyati haqidagi ma'lumotlarni himoya qilish muhim ahamiyatga ega. Oltinchidan, texnologiyalarni inklyuziv ta'limga integratsiya qilish bo'yicha standartlashtirilgan metodologiyalar va baholash mezonlarining etishmasligi.

Ilg'or tajribalar shuni ko'rsatadiki, texnologiyalarni inklyuziv ta'limga muvaffaqiyatli integratsiya qilishda klaster yondashuvi katta salohiyatga ega. Masalan, Toshkentdagi IT-park klasteri doirasida talabalar nogironligi bo'lgan shaxslar uchun mo'ljallangan mobil ilovalar va veb-saytlarni ishlab chiqish bo'yicha loyihalarda ishtirok etishmoqda. Bu loyihalar nafaqat texnik ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki talabalarda ijtimoiy mas'uliyat va empatiya tuyg'usini ham shakllantiradi. Tibbiyot klasterlarida VR texnologiyalari yordamida bo'lajak shifokorlar va hamshiralar nogironligi bo'lgan bemorlar bilan muloqot qilish, ularning ehtiyojlarini tushunish bo'yicha simulyatsiyalarda qatnashmoqdalar. Bu esa ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatida inklyuziv yondashuvlarni qo'llashga tayyorlaydi. Xorijiy tajribalardan kelib chiqib, masalan, Yevropadagi ba'zi ta'lim klasterlari sun'iy intellektga asoslangan moslashtirilgan o'quv tizimlarini joriy etib, har bir talabaning individual o'rganish traektoriyasini shakllantirishda muvaffaqiyatga erishmoqdalar. Bu tajribalar O'zbekiston sharoitida ham keng qo'llanilishi mumkin, ayniqsa, mahalliy ehtiyojlar va resurslarni inobatga olgan holda moslashtirilgan echimlarni ishlab chiqish orqali. Klaster doirasida universitetlar, kollejlari va kasb-hunar maktablari o'rtasida texnologik resurslarni almashish va birgalikda inklyuziv ta'lim dasturlarini ishlab chiqish ham samarali echim hisoblanadi. Bunday hamkorlik ta'lim sifatini oshirish va inklyuziv jamiyat talablariga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot ta'lim klasteri sharoitida talabalarni inklyuziv faoliyatga tayyorlashda zamonaviy texnologiyalarning strategik ahamiyatini kompleks tahlil qildi.

Moslashtirilgan o'qitish platformalari, virtual va to'ldirilgan reallik, yordamchi texnologiyalar hamda onlayn hamkorlik vositalari talabalarda empatiya, hamkorlik va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishda beqiyos imkoniyatlar yaratadi. Loyihaga asoslangan va aralash ta'lim modellarini texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish samarali metodologik yondashuv hisoblanadi. Raqamli tafovutni bartaraf etish, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish va davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish orqali inklyuziv jamiyat talablariga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashning umumiy samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xolmatov Q.M., Abdullayeva, M.X. Inklyuziv ta'lim sharoitida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari. Pedagogik mahorat (2022).
2. Maxsudova M.M., Xolmatova, N.A. Ta'lim klasteri sharoitida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning dolzarb masalalari. Fan va jamiyat (2021).
3. Mirzayev Q. Raqamli ta'lim muhitini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni. Ta'lim va innovatsiya (2023).
4. Karimova G.M. Inklyuziv ta'limda pedagogik texnologiyalarning o'rni va ahamiyati. Zamonaviy ta'lim (2020).
5. Xolmatova D. A. Bo'lajak o'qituvchilarni inklyuziv ta'limga tayyorlashning pedagogik shart-sharoitlari. Xalq ta'limi, (2021).

***TECHNOLOGY OF IMPROVING COMMUNICATIVE TRAINING
THROUGH DEVELOPING TEACHERS' EMOTIONAL INTELLIGENCE***

Tashbayeva Ugilshod Abduvakhidovna

Termez University of Economics and Service

Teacher, Department of Primary Education

[ugilshodabduvakhidovna@gmail.com](<mailto:ugilshodabduvakhidovna@gmail.com>)
([ail.com](mailto:ugilshodabduvakhidovna@gmail.com)) tel:+998977850812

ABSTRACT. This article presents a methodology for improving the communicative readiness of teachers through the development of emotional intelligence. Emotional intelligence is of great importance in the educational process, allowing to improve the interaction of teachers and organize effective communication with students. The article presents the main components of emotional intelligence, its impact on pedagogical activity and methods aimed at increasing communicative readiness.

Keywords: Emotional intelligence, pedagogical activity, communicative readiness, teacher, educational methodology.

АННОТАЦИЯ. В данной статье представлена методика повышения коммуникативной готовности учителей посредством развития эмоционального интеллекта. Эмоциональный интеллект имеет большое значение в образовательном процессе, позволяя улучшить взаимодействие учителей и организовать эффективное общение с учащимися. В статье представлены основные компоненты эмоционального интеллекта, его влияние на педагогическую деятельность и методы, направленные на повышение коммуникативной готовности.

Ключевые слова: Эмоциональный интеллект, педагогическая деятельность, коммуникативная готовность, учитель, методика обучения.

Introduction

Emotional intelligence of teachers plays a very important role in the educational process today. Emotional intelligence is the ability to understand one's own emotional states, understand the emotions of others, and manage these emotions. If teachers have emotional intelligence, it will greatly help them improve their relationships with students. This article examines the need and methods for increasing the communicative readiness of teachers through the development of emotional intelligence.

Emotional intelligence and its impact.

Emotional intelligence consists of five key components: understanding one's own emotions, managing emotions, empathy, social skills, and motivation. These skills help teachers build successful relationships with their students and meet their emotional needs. When teachers develop their emotional intelligence, they can get more useful feedback from their students and achieve better results in the learning process[2].

Methodology for improving communicative training Self-awareness and management. Educators must develop skills to recognize and manage their emotions[4]. To this end, techniques such as expressing one's feelings in writing and meditation can be employed. Empathy development Simulation games and group discussions must be held to understand and react to students' emotions. This will help educators better understand the problems of students. Improving social skills Educators should develop the skills of active participation in interaction, listening and communication. Dialogue games and role-playing games are implied.

The role of emotional intelligence in the pedagogical process. Emotional intelligence has five main components: self-awareness, emotion management, empathy, social skills, and motivation. These components are important for improving the relationship of educators with their students, creating a positive environment in the educational process. When the teacher develops his emotional intelligence, it helps students to increase motivation, understand their emotional state, and achieve personal and academic success[3].

Methodological recommendations Self-awareness and management. Educators can use journal writing and analytical study of their own emotional experiences to recognize and analyze their own emotions. Empathy development Teachers must use role-playing games and simulations in order to better understand their students. This allows them to understand the emotional states of

the students. Improving social skills Through group discussions, discussions, and communication games, educators help develop their communicative abilities in their interactions[5]. Increase motivation. It is like implementing strategies related to understanding the individual emotions of students and giving them motivation through their activities.

Conclusion

In place of the conclusion, it can be said that the underdevelopment of the emotional intelligence of the teacher contributes to the manifestation of aggression towards students by the teacher. Teacher aggression is one of the types of psychological violence that creates psychological trauma in adolescents. Children who become victims of the aggressive behavior of the teacher are characterized by increased aggression, a feeling of extreme guilt, low self-esteem in relation to their peers and suicidal tendencies, which rarely manifest themselves in the form of auto-activity. It is very important for the teacher to have a flexible psyche and developed emotional intelligence, which helps to find solutions to complex situations of communication.

Literature used

1. Goleman, D. (1995). Emotional intelligence: why it can be more important than IQ. Bantam Books.
2. Bar-Day, R. (1997). Bar-on emotional part inventory (EQ-I): a technical guide. Multiple Health Systems.
3. Meyer, J. D., Salovey, P. And Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: theory, findings and results. Psychological Survey, 15 (3), 197-215.
4. Cooper, R. K., & Savaf, Özrtxb. (1997). Executive EQ: emotional intelligence in leadership and organizations. Perseus Books.
5. Schutte, N. S., & Malouff, J. M. (1999). Measuring Emotional Intelligence. Personality and Individual Differences, 25 (2), 167-177.

TALABALARNING NUTQIY KOMPERENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Tilavova Minavar Durdiyevna

*Urganch davlat pedagogika instituti "Boshlang'ich ta'lim nazariyasi"
kafedrasi dotsent v.b.*

tilavovamunavvar@gmail.com

+99 890-725-67-57

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada ta'lim berish jarayonida raqamli texnologiyalarning ona tili darslaridagi didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalar yordamida ona tili fanini o'qitish samaradorligini oshirish, talabalarning mustaqil fikrlashi va ijodiy faoliyatini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, raqamli vositalarning ta'lim jarayoniga integratsiyasi, interaktiv metodlar va elektron resurslardan foydalanishning pedagogik ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Innovatsion texnologiyalar, interfaol uslublar, axborot texnologiyalari, interaktiv metodlar, metodik ta'minot.

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируется дидактические возможности цифровых технологий в процессе обучения на уроках родного языка. Выделены вопросы повышения эффективности обучения родному языку, развития самостоятельного мышления и творческой активности студентов с использованием современных информационно-коммуникационных технологий. Также раскрыта педагогическая значимость интеграции цифровых инструментов в образовательный процесс, использования интерактивных методов и электронных ресурсов.

Ключевые слова: инновационные технологии, интерактивные методы, информационные технологии, методическое обеспечение.

ABSTRACT. This article analyzes the didactic potential of digital technologies in native language lessons. The issues of increasing the effectiveness of teaching native language, developing independent thinking and creative activity of students using modern information and communication technologies are highlighted. The pedagogical significance of the integration of digital tools into the educational process, the use of interactive methods and electronic resources is also revealed.

Keywords: innovative technologies, interactive methods, information technologies, interactive methods, methodological support.

Kirish: Bugungi ta'lim jarayonida interfaol uslublar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv darslari jarayoni mobaynida foydalanishga bo'lgan intilish, e'tibor kundan - kunga ortib bormoqda.

O'qituvchi ushbu jarayonda talabalarning shaxsiy takomillanishi, rivojlanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga muhit yaratadi va shuning bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini ham bajaradi.

Ma'lumki, ta'lim jarayonida ona tili darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning yuzdan ortiq turi mavjud bo'lib, ularning ayrimlari tajribasino'vdan o'tib, yaxshi natija ko'rsatgan. Keng qo'llaniladigan usullar – “Klaster”, “Aqliy hujum”, “Davom ettir”, “Ta'qdimot”, “Blits-so'rov”, “Muammoli vaziyat” kabilardan foydalanib, darsda keng ko'lamli natijalarga erishish mumkin. Darsning

o'tilgan mavzuni so'rash jarayonida "Sinkveyn", "Teskari test", "Aql charxi" uslublarini, yangi mavzuni tushuntirish vaqtida

"Insert", "Pinbord", "Zinama-zina", "Bumerang" texnologiyalarini, mavzuni mustahkamlash jarayonida "Venn diagrammasi", "Baliq skeleti", "Nima uchun?",

"Qanday?", "Konseptual jadval", "Nilufar guli" kabi grafik tashkil etuvchilar hamda "Tushunchalar tahlili", "T-jadval", "Rezyume", "Kungaboqar" metodlarini, uyga vazifa berishda "FSMU", "Klaster", "BBB" texnologiyalarini dars mobaynida qo'llash dars o'quvchilarning bilimini samaradorligini ta'minlab, oshirishga yordam beradi. [3.B-103]

Talabalarni gap tuzish, undan o'rinli foydalanish, kompozitsion mantiqiy nutqini o'stirish dastlab, amaliy mashg'ulotlar jarayonida olib boriladi. Bu borada quyidagi kamchiliklar mavjud:

- ona tili fanini o'qitishda asosan nazariy ma'lumotlarga e'tibor berilgan bo'lib, talabalarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirishga etarlicha diqqat-e'tibor qaratilmagan;

- talabalar darsliklardagi mavzularni o'zlashtirishida intilish, ishtiyoq, maylni paydo qiladigan, mantiqiy, kreativ, ijodiy fikrlashga chorlovchi mashqlar, topshiriqlar bugungacha o'z aksini topmagan;

- ona tili fanining ilmiy metodik ta'minoti etarli darajada ishlab chiqilmagan;

- o'qituvchi va pedagoglarning metodik ta'minotini takomillashtirish, ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari va mutaxassislar uchun masofadan o'qitish kurslari keng joriy qilinmagan;

- mavjud oliy ta'lim muassasalarida ona tili fani yo'nalishida o'qituvchi, pedagog kadrlarni tayyorlash sifati hozirgi kun talablariga xos kelmasligi ona tili fanini o'qitishni tubdan qayta ko'rib chiqish va zamon talabiga mos tarzda yangilashni taqozo etmoqda. [2.B-9]

Natijalar:

Ona tili fanidan "Gapning bosh bo'laklari mavzusi o'rganilgandan so'ng talabalarga "Guruhlarda ishlash texnologiyasi" yordamida "Men kesimman" mavzusida ijodiy matn tuzish beriladi. Ushbu metod yakka tarzda, kichik yoki yakka tartibda, kichik yoki katta guruhlar tomonidan ham amalga oshishi ham mumkin.

Mavzu borasidan matn talabalar yordamida taqdim etiladi. Bu texnologiya yordamida o'quvchilarning jamoada ishlash malakalari shakllantiriladi, xotirasi mustahkamlanadi, yozma yoki og'zaki savodxonligi o'stirilib, ijodiy matn yaratish ko'nikmasi yanada mustahkamlanadi.

Ona tili darslarida talabalarning yozma nutqi va imloviy savodxonligini mustahkamlash niyatida matn yaratish borasidan ko'pgina qiziqarli topshiriqlar taqdim etish mumkin. Shuningdek, "Morfologiya" bo'limini o'tish vaqtida har bir

soʻz turkumi borasidan grammatik ertak toʻqish vazifasi berilsa, talabalarning grammatik savodxonligi yaxshilash bilan birgalikda mantiqiy mushohada qilish qobiliyati takomillashadi, ijodkorligi oshadi.

Bugungi kunda innovatsion texnologiyalardan foydalanish sohasidagi muhim yoʻnalishlardan biri interfaol taʼlim va tarbiya metodlarini joriy etishdan iborat.

Innovatsion texnologiyalar taʼlim sifati va samaradorligini yanada takomillashtirib, taʼlim jarayonining markaziga talabalarning oʻquv-bilish faoliyatini oshirishga yordam beradi, taʼlim jarayoni yaxlitligini taʼminlaydi.[1.B-89]

Talaba faoliyatining yuqori darajadagi koʻrsatkichi, oʻquv-bilish faoliyatini tashkil qilish, iroda va faoliyatning talaba ongining predmetiga aylanishdir. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun, dastlab, taʼlim beruvchi maqsadga eltuvchi texnologiyalarni tanlay bilishi, oʻquv tarbiyaviy jarayon yaxlitligini taʼminlashi zarur.

Oʻqituvchi dars vaqtida boshqa maʼlumotni taqdim qilish bilan bir qatorda internet maʼlumotlari, multimedia dasturlari, jadvallar va shunga oʻxshash mavzuga doir qoʻshimcha maʼlumotlarni koʻrsatib oʻtsa, bu nafaqat talabalarning darsga boʻlgan intilishini oshiradi, balki ularning erkin oʻqishini talab darajasida rivojlantirishiga, mavzuni imkon darajasida toʻla oʻzlashtirishiga ham yordam beradi. Innovatsion texnologiyalarni qoʻllash natijasida talabalarning erkin fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, oʻz gʻoyasini bayon etish, uni asoslangan tarzda himoya qila bilish, sogʻlom muloqot, munozara, bahs olib borish malakalari takomillashib, shakllanib boradi.

Xulosa:Xulosa qilib aytganda, taʼlim jarayonida ona tili darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishdan assosiy maqsad,talabalarni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga, har bir masalaga ijodiy yondashish, mas'uliyatni sezish, tahlil qilish ona tili darslarini yanada kengaytirish ushbu yoʻlda innovatsion texnologiya va metodlardan foydalanishni kuchaytirishdir.

Innovatsion texnologiyalarni taʼlim jarayoniga joriy qilish, taʼlim samaradorligini yanada shakllantirish uchun tinimsiz izlanish hozirgi kunning ehtiyojiga aylanmoqda. Yangi texnologiyalarni taʼlim jarayoniga tatbiq qilish pedagoglar oldida turgan muhim muammolardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Xolbekov S.B.Adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish samarasi.

Science and Education,2020.89-b.

2.Rafiyev A., G'ulomova N. Ona tili va adabiyot (kasb-hunar kollejlari uchun darslik). T. , "Sharq", 2013.9-b.

3.Sayidahmedov N."Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya". - T.:

UZLUKSIZ KASBIY TA'LIMNI PEDAGOGIK MODELLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Umarov Lutfillo Murodilloyevich

Qashqadaryo viloyati PMM Pedagogika, psixologiya

va ta'lim menejmenti kafedra mudiri (PhD), dotsent: L.M.Umarov

Email: Lutfulla77@gmail.com; Tel: (91) 453-88-99.

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada uzluksiz ta'lim tizimi makoni o'quv jarayonini interaktiv va samarali tashkil etish imkoniyatlarini kengaytirib, pedagoglarning nazariy bilimlarini chuqurlashtirish, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va shaxsiy sifatlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, maqolada virtual laboratoriyalar, masofaviy ta'lim platformalari, ta'lim jarayonidagi roli va hissasi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: amaliy faoliyat, texnik tizimlar, axborot texnologiyalari, iyerarxik yondashuv, didaktik ta'minot, raqamli ta'lim, innovatsion faoliyat, raqamli ta'lim muhiti, pedagogik mexanizmlar va boshqalar.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ НЕПРЕРЫВНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Умаров Лутфилло Муродиллович.

*Кашкадарьинская область ПММ Педагогика, психология и начальник
отдела управления образованием*

Lutfulla77@gmail.com; Tel: (91) 453-88-99.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматривается значение системы непрерывного образования в расширении возможностей интерактивной и эффективной организации образовательного процесса, углублении теоретических знаний педагогов, формировании практических навыков, развитии личностных качеств. В статье также анализируются виртуальные лаборатории, платформы дистанционного обучения, их роль и вклад в образовательный процесс.

Ключевые слова: практическая деятельность, технические системы, информатсионные технологии, иерархический подход, дидактическое обеспечение, цифровое образование, инновационная деятельность, цифровая образовательная среда, педагогические механизмы.

THEORETICAL BASIS OF PEDAGOGICAL MODELING OF CONTINUING VOCATIONAL EDUCATION

Umarov Lutfillo Murodilloyevich.

*Head of the Department of Pedagogy, Psychology and Educational
Management, Kashkadarya Regional State Medical University (PhD),
Associate Professor*

Lutfulla77@gmail.com; Tel: (91) 453-88-99.

ABSTRACT. This article presents the role and contribution of virtual laboratories, distance learning platforms, to the educational process, expanding the possibilities of interactive and effective organization of the educational process, which plays an important role in deepening the theoretical knowledge of teachers, forming practical skills and developing personal qualities. The article also analyzes the role and contribution of virtual laboratories, distance learning platforms, in the educational process.

Keywords: practical activity, technical systems, information technologies, hierarchical approach, didactic support, digital education, innovative activity, digital educational environment, pedagogical mechanisms, etc.

Tadqiqotimizda uzluksiz kasbiy ta'lim makonini modellashtirish maqsadida ijtimoiy-madaniy salohiyatdan foydalanishning metodologik asosini uzluksiz kasbiy ta'limni integrativ o'quv-metodik ta'minotini ishlab chiqishda asosiy hisoblangan umumgumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlardan foydalanishni ko'zda tutadigan integrativ yondashuv tashkil qiladi

Mazmunning ijtimoiy-gumanitar integratini o'zlashtirish jarayonida pedagogning ijtimoiy kompetentligi fuqaroviy, ijtimoiy va huquqiy faoliyat doirasida bilim va ko'nikmalarga egalikni; madaniyatlararo kontekstda muvaffaqiyatli kasbiy o'zaro ta'sirga kirishish qobiliyatini; ijtimoiy-madaniy hodisalarni tahlil qilish va tushuntirishni bilishni; yangini qabul qilishga psixologik jihatdan tayyorlikni; doimiy kasbiy-madaniy o'sishga barqaror motivatsiyaga egalikni o'z ichiga oladi.

Pedagog ijtimoiy kompetentligi shakllanishining asosiy tamoyili ta'lim jarayoni mazmuni, shakllari, usullarining birligi asosida, o'quv rejalar, fanlararolik va o'zaro aloqadorlik asosida ta'limiy-kasbiy dasturlar va fanlar integratsiyasiga asoslangan jarayonning yaxlitligi hisoblanadi. Nazariy ta'lim va kasbiy (ishlab chiqarish) amaliyotini tashkil qilishda fanlararolik tamoyilini amalga oshirish, ta'lim jarayonining shaxsga yo'naltirilganligi, kompetensiyaviy yondashuvning metodologiyasi integrativ o'quv-metodik bazani yaratishning shartlari sifatida ifodalandi.

Uzluksiz kasbiy ta'limning darajalararo ijtimoiy-gumanitar integratini yaratishning hal qiluvchi omillari quyidagilardan iborat: jamiyatning dunyoqarashga oid yangicha yo'nalganligi, ijtimoiy yo'naltirilgan turmush tarzi;

mas'uliyatni yuqori darajada his qiladigan hamda o'z-o'zini ro'yobga chiqarish, o'z-o'zini rivojlantirish, o'ziga o'zi ta'lim berish qobiliyatiga ega, tizimli va ijodiy fikrlovchi mutaxassisga ehtiyoj.

Ushbu omillar uzluksiz shaxsiy va kasbiy rivojlanish imkoniyatini ta'minlaydigan OTM makonini ochik, egiluvchan, xilma-xil va barcha erisha oladigan makon sifatida modellashtirishda hisobga olinadi. Tadqiqot jarayonida har qanday darajadagi va ixtisosdagi kasbiy ta'limning integratsiyalovchi asosiy tarkibiy qismi hisoblangan uzluksiz kasbiy ta'lim ijtimoiy-madaniy salohiyatining umumiyliigi va yaxlitligi g'oyasi amalga oshirilgan. Integrativ yondashuvdan foydalanish umumgumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar optimal tarkibini o'z ichiga olgan, ularni hisobga olgan holda tabiiy-ilmiy va kasbiy (maxsus) fanlarning qo'shimcha modellari shakllantiriladi, uzluksiz kasbiy ta'lim makonining ijtimoiy-gumanitar integratini yaratish imkonini berdi. OTM ichki ijtimoiy-gumanitar salohiyatining rivojlantirilishi hamda innovatsion faoliyat bo'yicha sheriklar bilan hamkorlikdagi faoliyatga uning ta'sirining kengayishi uzluksiz gumanitar yo'naltirilgan va ijtimoiy yo'naltirigan kasbiy ta'limning innovatsiyalarga yo'naltirilgan makonini yaratish imkonini bergan. Uzluksiz kasbiy ta'limning yaratilgan innovatsiyalarga yo'naltirilgan makonining integratsiyalashgan ijtimoiy-madaniy salohiyatidan tarbiyaviy salohiyatning ta'sirchan vositasi sifatida foydalanilgan.

1. Shunday qilib, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, uzluksiz kasbiy ta'limning ijtimoiy-madaniy salohiyati shaxsiy va kasbiy rivojlanishning imkondagi dastlabki shartlariga ega, uning innovatsion xarakterini oldindan belgilab beradi, ilgarilab boradigan

rivojlanish hamda uni amalga oshirishning mexanizmlarini yaratish

qobiliyatiga ega. Ijtimoiy-madaniy salohiyatni amaliy amalga oshirish ta'limning har bir darajasida va uning vorisiylik asosida (integrativ) qurilishida mavjud bo'lgan ijtimoiy-gumanitar bilimga kiritilgan, bu hol shaxsiy qadriyatlarga yo'nalganlik chegaralarini kengaytirish, ularni mumkin bo'lgan ijtimoiy o'zgarishlarga moslashtirish, xususiy kasbiy imkoniyatlar chegaralarini kengaytirish imkonini beradi.

2. Uzluksiz kasbiy ta'limning ijtimoiy-gumanitar saohiyatini hamda uzluksix kasbiy ta'lim makonini modellashtirishni tadqiqiq qilish natijasida muallif quyidagi xulosalarga kelgan.

3.Integrativijtimoiy-gumanitarbilimmazmunigaumuminsoniyqadriyatlar, jahon va milliy madaniyat,insoniyatning texnika, fan, texnologiyalar va amaliy faoliyat sohalaridagi yutuqlari haqidagi bilimlarni kiritish maqsadga muvofiq.

Ijtimoiy-madaniy bilimlarni o'zlashtirish jarayonida shakllanadigan qadriyatlarga yo'nalganlik shaxsning manbalari, harakatlantiruvchi kuchlari, yo'nalishi va munosabatlarini tavsiflaydigan murakkab psixologik hodisadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Asqarov A. Xalq ta'limi xodimlari malakasini masofadan oshirish tizimini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori diss. -T.: 2017. -250
2. Шахмарова Р.Р. Непрерывное образование -- основа развития личности в современном обществе / Международный научно-исследовательский журнал. №05 (59), Часть 2. Май. -- с. 85-87.
3. Арефьев Р.С. Формирование готовности к самопроектированию коммуникативной компетентности у студентов педагогического вуза: Дисс....канд.пед.наук. -С.: 2004. -190 с.
4. Jo'rayev R., Yuldashev M., Rahmonqulova N., Bahromov A., Zokirov A. Pedagog kadrlar malakasini uzluksiz oshirish mexanizmini takomillashtirish. O'quv-metodik qo'llanma. --T.: Adabiyot uchqunlari, 2014, -160 b.
5. Olimov Q.T. va boshqalar. Kasb ta'limi metodikasi. Darslik. "Fan texnologiyalari nashriyoti". --T.: 2016. 328 b.

THE ROLE OF REFLECTIVE LEARNING IN ENHANCING STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE IN EFL CLASSROOMS

Yuldoshev Rustam Dilshod o'g'li

Karshi State University

Faculty of Pedagogy, doctoral student

ABSTRACT. This article examines the role of reflective learning in enhancing students' communicative competence in English as Foreign Language (EFL) classrooms. The study explores how reflective practices contribute to the development of learners' linguistic, sociolinguistic, and strategic skills. Drawing on theoretical analysis and pedagogical perspectives, the paper identifies key mechanisms through which reflection fosters learners' awareness, autonomy, and communicative effectiveness. The findings suggest that integrating reflective learning into classroom activities promotes deeper language processing, improves interaction skills, and supports continuous learner development. The study highlights the pedagogical value of reflection as a tool for improving communicative competence in modern language education.

Keywords: reflective learning, communicative competence, EFL, learner autonomy, language pedagogy

INTRODUCTION

In recent decades, communicative competence has become a central goal of foreign language education, particularly in English as Foreign Language (EFL)

contexts. Language teaching is no longer limited to the acquisition of grammatical knowledge; instead, it emphasizes learners' ability to use language appropriately and effectively in real communicative situations [1, p. 5]. This shift reflects broader changes in language pedagogy, where interaction, learner engagement, and meaningful communication are considered essential components of successful language learning.

Within this paradigm, reflective learning has gained increasing attention as a pedagogical approach that promotes deeper cognitive processing and learner autonomy. Reflection enables learners to analyze their language use, evaluate their communicative performance, and identify areas for improvement, thereby fostering metacognitive awareness and self-regulation [2, p. 30]. Such processes are particularly important in EFL classrooms, where opportunities for authentic communication may be limited and learners must rely on conscious strategies to enhance their communicative abilities.

Scholars have emphasized that reflective practices can significantly contribute to the development of communicative competence by encouraging learners to connect linguistic knowledge with real-life communication. Through reflective activities such as learning journals, self-assessment, and guided discussion, students become more aware of their communicative strategies and sociolinguistic choices [3, p. 12]. As a result, reflection supports not only linguistic development but also the growth of strategic and interactional skills necessary for effective communication.

Furthermore, reflective learning aligns with learner-centered pedagogical principles, which view students as active participants in the learning process.

Research indicates that when learners engage in reflection, they develop greater responsibility for their learning outcomes and demonstrate improved communicative confidence [4, p. 21]. This perspective highlights reflection as a bridge between cognitive processes and communicative performance, reinforcing its role in contemporary language teaching methodologies.

Despite the growing recognition of reflective learning, its specific role in enhancing communicative competence in EFL settings remains insufficiently systematized in the literature. Many studies focus on reflection as a general learning strategy, but fewer explore the mechanisms through which reflective practices directly influence communicative skills. Therefore, this article aims to examine the pedagogical role of reflective learning and to identify the key processes through which it contributes to the development of students' communicative competence.

The novelty of the study lies in its attempt to conceptualize reflection as a didactic tool that integrates cognitive, metacognitive, and communicative dimensions of

language learning. By analyzing the theoretical foundations of reflective learning and its pedagogical implications, the paper seeks to provide a comprehensive framework for integrating reflective practices into EFL classrooms.

METHODOLOGY

This study employs a mixed methodological approach combining theoretical analysis with an empirical component in order to explore the role of reflective learning in enhancing students' communicative competence in EFL classrooms.

Such an approach allows for a comprehensive understanding of both the conceptual foundations of reflective learning and its practical implications for language teaching [5, p. 67].

The research follows a qualitative-oriented design supported by descriptive analysis. The theoretical part focuses on examining key concepts related to reflective learning, communicative competence, and learner autonomy, while the empirical component investigates how reflective practices influence students' communicative performance in classroom settings. This integrative design ensures that theoretical insights are grounded in pedagogical practice [6, p. 15].

The empirical stage of the study was conducted with undergraduate students learning English as a foreign language. The participants represented intermediate proficiency levels and were engaged in regular communicative classroom activities. Reflective learning strategies were incorporated into the instructional process, including guided reflection tasks, self-assessment checklists, and reflective journals. Such tools enabled learners to evaluate their language use and communicative behavior systematically [2, p. 30].

Data were collected through classroom observations, analysis of students' reflective journals, and performance-based communicative tasks. These methods made it possible to identify patterns in learners' communicative development and to examine how reflective practices contributed to their interaction skills and communicative awareness

The collected data were analyzed using qualitative content analysis. Students' reflections were examined to identify recurring themes related to communicative strategies, self-evaluation, and language use awareness. In addition, changes in students' communicative performance were interpreted descriptively to determine the pedagogical impact of reflective learning activities.

Participation in the study was voluntary, and students were informed about the purpose of the research. Confidentiality and anonymity were maintained

throughout the study to ensure ethical compliance with educational research standards.

RESULTS

The findings of the study indicate that the integration of reflective learning practices had a positive impact on students' communicative competence across several dimensions. The analysis of classroom performance and reflective journals revealed noticeable improvement in learners' linguistic accuracy, interaction skills, and communicative confidence. These results support the assumption that reflective learning promotes deeper language processing and facilitates more conscious use of communicative strategies \[1, p. 18\].

Improvement in Linguistic and Interactional Skills

Comparative analysis of students' communicative tasks demonstrated gradual progress in fluency and coherence. At the initial stage, learners relied heavily on teacher guidance and demonstrated limited ability to monitor their language use.

However, after the implementation of reflective activities, students showed increased self-correction and greater awareness of discourse organization.

Approximately 65--70% of participants demonstrated measurable improvement in their communicative performance, particularly in maintaining interaction and expressing ideas more clearly \[4, p. 73\].

Growth of Metacognitive Awareness

The analysis of reflective journals indicated that learners became more conscious of their strengths and weaknesses in communication. Students frequently reported that reflection helped them identify communication breakdowns and develop strategies to overcome them. This increased metacognitive awareness contributed

to more effective participation in communicative tasks and improved strategic competence \[2, p. 89\].

Development of Communicative Confidence

Another significant outcome was the enhancement of students' confidence in using English in interactive situations. Classroom observations showed that learners became more willing to initiate conversations, ask questions, and participate in discussions. Approximately 60% of participants reported reduced anxiety when engaging in communicative tasks, suggesting that reflection supported emotional and psychological aspects of language learning \[5, p. 101\].

The overall results demonstrate that reflective learning functions as a catalyst for communicative development by linking cognitive analysis with practical language use. The observed improvements were not limited to linguistic performance but also included increased learner autonomy and engagement. These

findings confirm that reflection can serve as an effective pedagogical tool for enhancing communicative competence in EFL classrooms \[3, p. 58\].

{width="5.980555555555555in" height="4.729166666666667in"}

Figure 1. Improvement Trends in Communicative Competence Indicators

Following Reflective Learning

Explanation.The figure presents a visual comparison of students' performance levels before and after the implementation of reflective learning strategies. The upward trend across all indicators suggests that reflective practices contributed to increased linguistic accuracy, stronger interaction skills, greater metacognitive awareness, and improved communicative confidence. These findings confirm the role of reflective learning as an effective tool for enhancing communicative competence in EFL classrooms.

DISCUSSION

The findings presented in Figure 1 provide empirical support for the assumption that reflective learning plays a significant role in enhancing students' communicative competence in EFL classrooms. The observed improvements across all indicators suggest that reflection not only facilitates linguistic development but also promotes deeper cognitive engagement with language learning processes\[7, p. 9\].

One of the most notable outcomes is the increase in linguistic accuracy and interaction skills. This trend indicates that reflective practices help learners become more aware of their language use and more capable of monitoring their performance during communication. These results align with previous research emphasizing that reflection strengthens the connection between language knowledge and real-time language use, thereby improving communicative effectiveness.

The growth in metacognitive awareness demonstrated in the results highlights the importance of reflection in fostering learners' ability to evaluate their learning strategies. As students engaged in reflective activities such as journals and self-assessment, they developed a clearer understanding of their strengths and weaknesses. This process contributed to more strategic language use and improved participation in communicative tasks.

Furthermore, the increase in communicative confidence suggests that reflective learning also influences affective factors in language acquisition. By encouraging learners to analyze their progress and recognize improvement, reflection reduces anxiety and enhances motivation. This supports the view that

emotional and cognitive dimensions of learning are closely interconnected in the development of communicative competence.

Overall, the results confirm that reflective learning functions as a mediating mechanism between cognitive awareness and communicative performance. The consistent upward trends observed in the data reinforce the pedagogical value of integrating reflective practices into EFL instruction. These findings contribute to the growing body of research advocating learner-centered approaches and highlight reflection as a key component of effective language teaching.

REFERENCES

- 1\ Dewey, J. (1933). *How We Think*. Boston: D.C. Heath.
- 2\ 1. Moon, J. A. (2006). *Learning Journals: A Handbook for Reflective Practice and Professional Development*. London: Routledge.
3. Boud, D., Keogh, R., & Walker, D. (1985). *Reflection: Turning Experience into Learning*. London: Kogan Page.
4. Larrivee, B. (2008). Development of a tool to assess teachers' level of reflective practice. *Reflective Practice*, 9(3), 341--360.
5. Nunan, D. (1992). *Research Methods in Language Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Little, D. (1991). *Learner Autonomy: Definitions, Issues and Problems*. Dublin: Authentik.
7. Слостёнин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. (2002). Педагогика.
- Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books.
8. Farrell, T. S. C. (2015). *Promoting Teacher Reflection in Second Language Education: A Framework for TESOL Professionals*. New York: Routledge.
- Москва: Академия.
10. Хуторской А. В. (2005). *Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения*. Москва: Издательство МГУ.

TALABALAR NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT-RESEPTIV METODIDAN FOYDALANISHNING INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI.

Yusufova Gulhoyo Nosirxon qizi
Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti,
Tel: +998887585822

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada talabalar nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda axborot-reseptiv metodning o'rni, uning zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan integratsiyasi qilish hamda samarali qo'llash usullari

yoritiladi. Raqamli platformalar, interaktiv vositalar va multimediya asosida ushbu metodni takomillashtirish yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: nutqiy kompetensiya, axborot-reseptiv metod, innovatsion texnologiyalar, interaktiv ta'lim, raqamli pedagogika, kommunikativ yondashuv.

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматривается роль информационно-рецептивного метода в развитии речевой компетенции студентов, его интеграция с современными образовательными технологиями и эффективные способы применения. Также анализируются пути совершенствования данного метода на основе цифровых платформ, интерактивных инструментов и мультимедиа.

Ключевые слова: речевая компетенция, информационно-рецептивный метод, инновационные технологии, интерактивное обучение, цифровая педагогика, коммуникативный подход.

ABSTRACT. This article examines the role of the information-receptive method in developing students' speech competence, its integration with modern educational technologies, and effective methods of application. It also analyzes ways to improve this method based on digital platforms, interactive tools, and multimedia.

Keywords: speech competence, information-receptive method, innovative technologies, interactive education, digital pedagogy, communicative approach.

Kirish

Talabalar nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Bugungi kunda nafaqat bilimga ega bo'lish, balki uni to'g'ri, ravon va mantiqiy tarzda ifodalay olish ham katta ahamiyat kasb etmoqda.

Shu nuqtai nazardan, nutqiy kompetensiyani shakllantirishda turli pedagogik metodlardan foydalaniladi. Ular orasida axborot-reseptiv metod alohida o'rin tutadi.

Axborot-reseptiv metod -- bu o'qituvchi tomonidan berilgan bilimlarni talabalar tomonidan qabul qilish, tushunish va eslab qolish orqali o'zlashtirishga qaratilgan metoddir. An'anaviy tarzda bu metod ma'ruza, tushuntirish, ko'rsatma berish kabi shakllarda amalga oshirilgan. Biroq zamonaviy ta'limda bu metod yangicha yondashuvlar bilan boyitilib, passiv qabul qilishdan faol o'zlashtirishga o'tkazilmoqda. Bu esa nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Mana shu metod talabaning tayyor axborotni qabul qilishi, uni anglab etishi va keyinchalik o'z nutqida qo'llay olishi bilan izohlanadi. An'anaviy ta'lim jarayonida axborot-reseptiv metod ko'proq o'qituvchining ma'ruza qilishiga asoslangan bo'lsa, hozirgi zamon pedagogikasida u sezilarli darajada takomillashdi

Bu metod faqat tinglash bilan cheklanib qolmay, balki axborotni faol o'zlashtirish, tahlil qilish va qayta ifodalash jarayonlarini ham o'z ichiga oladi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ushbu metodni yanada samarali qo'llash imkonini bermoqda.

Bugungi kunda axborot-reseptiv metod quyidagi innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashtirilmoqda:Multimediya vositalari:Audio va video materiallar orqali talabalar eshitish va ko'rish orqali axborotni chuqurroq o'zlashtiradi. Masalan, TED ma'ruzalarini tinglash va ularni tahlil qilish nutqiy faoliyatni rivojlantiradi. Raqamli platformalar (LMS): Moodle, Google Classroom, Edmodo kabi platformalarda matn, audio va video materiallar joylashtirilib, talabalar ularni mustaqil o'rganadi va muhokama qiladi.Podcast va audiokitoblar:Talabalar nutqni tinglash orqali talaffuz, intonatsiya va nutq madaniyatini o'rganadi. Keyinchalik ular o'z fikrlarini og'zaki bayon etish orqali nutqiy kompetensiyasini mustahkamlaydi.Interaktiv topshiriqlar:Quiz, forumlar, onlayn muhokamalar orqali talabalar qabul qilingan

axborotni qayta ishlaydi va faol nutqiy faoliyatga kirishadi.Sun'iy intellekt asosidagi vositalar:ChatGPT kabi AI vositalari yordamida talabalar dialog qurish, matn tahlili qilish va nutqiy mashqlarni bajarish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Multimedia vositalari orqali berilgan axborot talabalar tomonidan ancha yaxshi o'zlashtiriladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, audio va video materiallar asosida o'qitish natijasida axborotni eslab qolish darajasi oddiy matnga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Bu esa talabalarning nutqiy faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki ular eshitgan va ko'rgan materiallarini keyinchalik o'z so'zlari bilan

ifodalashga harakat qiladi.Raqamli ta'lim platformalari ham nutqiy

kompetensiyani rivojlantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Masalan,

Moodle yoki Google Classroom kabi tizimlarda joylashtirilgan materiallar talabalar tomonidan mustaqil o'rganiladi, so'ngra muhokama qilinadi. Bu jarayon talabalarning fikrlash doirasini kengaytirib, o'z fikrini yozma va og'zaki shaklda ifodalash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Axborot-reseptiv metod asosida ishlashda "tinglash -- tushunish -- ifodalash" zanjiri muhim ahamiyatga ega. Talaba avval axborotni qabul qiladi, so'ng uni anglaydi va nihoyat o'z nutqi orqali qayta ifodalaydi. Aynan shu bosqichlar nutqiy

kompetensiyaning shakllanishida asosiy rol o'ynaydi. Bundan tashqari, podcastlar, audiokitoblar va turli video ma'ruzalar ham talabalar nutqini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ular orqali talabalar to'g'ri talaffuz, intonatsiya va nutq madaniyatini

o'rganadi.Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda sun'iy intellekt

vositalari ham keng qo'llanib kelmoqda. Bunday vositalar talabalar bilan interaktiv muloqot olib borish, matnlarni tahlil qilish va nutqiy mashqlarni bajarishda yordam beradi. Natijada, ta'lim jarayoni yanada qiziqarli va samarali tus oladi. Eng muhimi, talabalar passiv tinglovchi bo'lib qolmay, balki faol ishtirokchi bo'ladi. Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, audio va video materiallar bilan muntazam ishlagan talabalarda so'z boyligi kengayadi, nutq tezligi va ravonligi oshadi, fikrni izchil bayon etish qobiliyati shakllanadi. Shu bilan birga, interaktiv topshiriqlar va muhokamalar talabalarni mustaqil fikrlashga undaydi.

Xulosa:

Axborot-reseptiv metodni zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish bugungi ta'lim jarayonida yuqori samaradorlikni ta'minlayotgan muhim yondashuvlardan birdir. Mazkur metodning asosiy ustunligi shundaki, u talabalarning axborotni tizimli ravishda qabul qilishi, tushunishi va uni nutqiy faoliyatga aylantirish jarayonini bosqichma-bosqich rivojlantiradi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, multimedia vositalari (audio, video, animatsiya) asosida tashkil etilgan darslarda axborotni o'zlashtirish darajasi an'anaviy usullarga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Xususan, R. Mayerning multimedia o'rganish nazariyasiga ko'ra, bir vaqtning o'zida ko'rish va eshitish kanallari orqali berilgan ma'lumotlar inson xotirasida samaraliroq saqlanadi va keyinchalik nutqiy faoliyatda faol qo'llanadi. Shu bilan birga, UNESCOning so'nggi hisobotlarida raqamli texnologiyalar asosida olib borilgan ta'lim talabalarning faolligini va muloqotga kirishish ko'rsatkichlarini sezilarli oshirishi ta'kidlangan. Shuning uchun axborot-reseptiv metodni innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish nafaqat ta'lim samaradorligini oshiradi, balki talabalarni kommunikativ jihatdan etuk, kreativ va raqobatbardosh shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa zamonaviy jamiyat talablariga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashda muhim omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - Toshkent, 2020.
2. Xo'jayev, N. X. Pedagogika va innovatsion texnologiyalar. - Toshkent, 2018.
3. Ismailova, Z. T. Pedagogik texnologiyalar va ta'lim jarayoni. - Toshkent, 2019.
4. Mirsoatova, D. A. O'qitish metodikasi asoslari. -- Toshkent, 2020.
5. Mayer, R. E. Multimedia Learning. Cambridge University Press, 2009.
6. Ziyonet axborot-ta'lim portali materiallari -- <https://www.ziyonet.uz>

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA IMITATSION MODELLAR ASOSIDA O'QUVCHILARNING IJTIMOYIY- KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Abdunazarova Zaynab Almurod qizi

Termiz davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi p.f.f.d. (PhD) v.b dots.

Annotatsiya

Maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirishda imitatsion modellardan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish mezonlari aniqlangan, imitatsion modellar asosidamaxsus dastur taklif etilgan hamda darslarni texnologik loyihalashtirish bo'yichametodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar:boshlang'ich ta'lim, ona tili darsi, imitatsion modellar, ijtimoiy-kommunikativ kompetentlik, shaxs ijtimoiylashuvi, pedagogik model, tajriba-sinov,metodik ta'minot.

Abstract

The article highlights the theoretical and practical foundations for the use of imitative models in developing primary school students' social-communicative competence in mother tongue lessons. The criteria for developing social-communicative competence are identified, a special program based on imitative models is proposed, and methodological recommendations for the technological design of lessons are developed.

Keywords

Primary education, mother tongue lesson, imitative models, social-communicative competence, personality socialization, pedagogical model, experimental research, methodological support.

Kirish

Ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning ustuvorligi o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishni talab etadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim

bosqichida o'quvchilarning ijtimoiylashuvi, muloqot madaniyatining shakllanishi va nutqiy faoliyatining rivojlanishi muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Ona tili darslari mazkur jarayonning asosiy maydoni bo'lib, unda o'quvchilar til vositasida fikrlash, muloqot qilish va ijtimoiy munosabatlarga kirishishni o'rganadilar.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, xususan, imitatsion modellar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, ularni real hayotiy vaziyatlarga yaqinlashtirish va kommunikativ tajribasini boyitishga xizmat qiladi. Shu bois, boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellar asosida ijtimoiy-

kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida qaraladi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi

Muammo yuzasidan o'rganilgan ilmiy manbalarning nazariy va amaliy tahlillari shuni ko'rsatadiki, o'quvchi shaxsini shakllantirishda shaxsiy va jamoaviy omillar muhim o'rin tutadi. Shaxs ijtimoiylashuvi jarayoni falsafiy, psixologik va pedagogik manbalarda keng yoritilgan bo'lib, unda muloqot, ijtimoiy tajriba va faoliyat asosiy omil sifatida talqin qilinadi. O'quvchilarning ijtimoiylashuvi va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga doir tarixiy va xorijiy tajribalar tahlili ta'lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish samarali natija berishini ko'rsatadi. Ayniqsa, rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar, sahnalashtirish kabi imitatsion faoliyat turlari o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Imitatsion modellar o'quvchilarning real hayotga yaqinlashtirilgan sharoitlarda faol ishtirok etishini ta'minlaydi, ularni mustaqil fikrlashga, o'z nuqtayi nazarini erkin ifodalashga va jamoa bilan ishlashga o'rgatadi. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellarni qo'llashning pedagogik talablari, metodik asoslari hamda ularning ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishdagi o'rni yoritiladi.

Imitatsion modellar --- bu o'quv jarayonida real hayotiy vaziyatlarni sun'iy ravishda yaratish va o'quvchilarni ushbu vaziyatlarda faol ishtirok ettirishga qaratilgan metodik vositalardir. Ular rolli o'yinlar, sahnalashtirish, muammoli

vaziyatlar, dialogik mashqlar, kichik guruhlarda ishlash kabi shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun taqlidiy faoliyat tabiiy jarayon hisoblanadi. Bolalar ko'proq o'yin orqali o'rganadilar, atrof-muhitni kuzatib, unga taqlid qiladilar. Shu bois, imitatsion modellar ularning psixologik xususiyatlariga to'la mos keladi.

Imitatsion modellar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda o'quvchilarning nutqiy faolligi ortdi, muloqot jarayonida ishtirok etish istagi kuchaydi hamda jamoaviy ishlash ko'nikmalari shakllandi. Shuningdek, imitatsion modellar uchun tanlangan mavzularni ijtimoiy muhit talablari bilan muvofiqlashtirish o'quvchilarda qiziqish va motivatsiyani oshirishi tajriba jarayonida tasdiqlandi.

Masalan, "Mehmon kutish", "Do'kondagi suhbat", "Maktabdagi muloqot" kabi real hayotiy vaziyatlarga asoslangan mashg'ulotlar yuqori samaradorlik ko'rsatdi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olib tanlangan dekoratsiya va illyustrativ materiallarning rang-barangligi, ko'rgazmaliligi va tushunarlilik ham ta'lim samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Muhokama

Imitatsion modellar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi va muloqot madaniyatini shakllantiradi. Bunday yondashuv o'quvchilarning nafaqat bilim, balki amaliy ijtimoiy tajribasini ham boyitadi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish tizimli va uzluksiz jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonni modellashtirish o'qituvchiga faoliyat natijalarini oldindan prognozlash, natijalarni tahlil qilish va zarur hollarda korrektsiyalash imkonini beradi.

Imitatsion modellar asosida ishlab chiqilgan va modifikatsiyalangan mashg'ulotlar quyidagi bosqichlarda tashkil etilishi mumkin:

- 1\.. Motivatsiya bosqichi -- o'quvchilarda qiziqish uyg'otish, mavzuga kirish.
- 2\.. Vaziyatni tushuntirish -- rollar taqsimoti, topshiriq mazmunini izohlash.
- 3\.. Faol ijro bosqichi -- rolli o'yin yoki sahnalashtirish jarayoni.
- 4\.. Tahlil va muhokama -- bajarilgan faoliyatni baholash, xatolar ustida ishlash.
- 5\.. Xulosa chiqarish -- o'rganilgan bilim va ko'nikmalarni umumlashtirish.

Mazkur metodika maxsus dastur asosida olib borilishi hamda darslarni tashkil etish jarayoni texnologiyalashtirilishi lozim. Ya'ni, har bir mashg'ulot oldindan rejalashtirilgan, maqsadga yo'naltirilgan va natijaga qaratilgan bo'lishi kerak.

Imitatsion modellarni qo'llashda ko'rgazmali materiallarni tayyorlash, o'quvchilarda ijobiy motivatsiya hosil qilish va har bir bolaning faol ishtirokini ta'minlash muhim shart hisoblanadi. Shuningdek, baholash jarayoni ham rag'batlantiruvchi xarakterga ega bo'lishi lozim.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish jarayoni tizimli va uzluksiz amalga oshirilishi talab etiladigan murakkab pedagogik jarayondir. Ushbu jarayonni modellashtirish o'qituvchiga ta'lim samaradorligini oshirish, natijalarni aniqlash va zarur hollarda tuzatishlar kiritish imkonini beradi.

Foydalanish uchun ishlab chiqilgan va modifikatsiyalangan imitatsion modellar o'quvchilarning yosh xususiyatlariga hamda ona tili ta'limi mazmuniga mos bo'lishi zarur. Ulardan foydalanishda ko'rgazmali vositalarni tayyorlash, qiziqarli vaziyatlar yaratish va o'quvchilarda ichki motivatsiyani shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Imitatsion modellar asosida ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish metodikasi maxsus dasturga tayangan holda amalga oshirilishi, darslarni tashkil etish jarayoni esa texnologik yondashuv asosida qurilishi lozim.

Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning nutqiy faolligini kuchaytirish hamda ularni ijtimoiy hayotga tayyorlashga xizmat qiladi.

Jarayonni texnologiyalashtirish, ya'ni darsni aniq maqsad, bosqich va natijalar asosida loyihalash uning samaradorligini ta'minlaydi. Har bir imitatsion model pedagogik jihatdan asoslangan, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lishi lozim.

Xulosa

Olib borilgan nazariy tahlillar, pedagogik kuzatuvlar va tajriba-sinov ishlari quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini berdi: O'quvchi shaxsini shakllantirishda shaxsiy va jamoaviy omillar muhim ahamiyat kasb etadi; ijtimoiylashuv jarayoni psixologik-pedagogik mazmunga ega bo'lib, muloqot asosiy vosita hisoblanadi. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellardan foydalanish jarayonini tizimli tashkil etish modeli ijtimoiy-kommunikativ kompetentlikni samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Imitatsion modellar asosida ishlab chiqilgan maxsus dastur o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi va muloqot ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Tanlangan mavzularni ijtimoiy muhit talablari bilan muvofiqlashtirish hamda rang-barang, qiziqarli ko'rgazmali materiallardan foydalanish o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi.

Shunday qilib, boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellarni qo'llash o'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmi sifatida e'tirof etilishi mumkin. Mazkur yondashuvni yanada takomillashtirish va amaliyotga keng joriy etish istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti. -- Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim fanlari bo'yicha o'quv dasturi (Ona tili). -- Toshkent, 2021.
4. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2004. -- 152 b.
6. Mahmudov N.M. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi, 2018. -- 176 b.

BOSHLANG'ICH TA'LIM MAZMUNINI AKSIOLOGIK PARADIGMA ASOSIDA TIZIMLASHTIRISHNING METODIK MEXANIZMLARI VA SAMARADORLIK OMILLARI

Shabbazova Dilfuza Ruziqulovna

Termiz davlat pedagogika instituti p.f.f.d (PhD), dotsent,

ANNOTATSIYA. Maqolada globallashuv sharoitida boshlang'ich ta'lim mazmunini aksiologik paradigma asosida tizimlashtirishning ilmiy-nazariy va metodik asoslari tahlil etiladi. Pedagogik ta'lim tizimida qadriyatlarga

yo'naltirilgan yondashuvning mazmuni, uning ta'lim samaradorligiga ta'siri hamda didaktik mexanizmlari yoritib beriladi. Shuningdek, boshlang'ich ta'lim mazmunini tizimlashtirish jarayonida metodik yondashuvlar, amaliy modellar va samaradorlik omillariga aniqlik kiritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, aksiologik yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning kognitiv, ijtimoiy va refleksiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tayanch iboralar:aksiologik paradigma, boshlang'ich ta'lim, ta'lim mazmuni, tizimlashtirish, metodik mexanizmlar, samaradorlik, qadriyat, pedagogik yondashuv.

АННОТАЦИЯ. В статье анализируются научно-теоретические и методические основы систематизации содержания начального образования на основе аксиологической парадигмы в условиях глобализации. Раскрываются сущность ценностно-ориентированного подхода в системе педагогического образования, его влияние на эффективность обучения, а также его дидактические механизмы. Кроме того, уточняются методические подходы, практические модели и факторы эффективности в процессе систематизации содержания начального образования. Результаты исследования показывают, что учебный процесс, организованный на основе аксиологического подхода, оказывает положительное влияние на когнитивное, социальное и рефлексивное развитие учащихся.

Ключевые слова:аксиологическая парадигма, начальное образование, содержание образования, систематизация, методические механизмы, эффективность, ценности, педагогический подход.

ABSTRACT. This article analyzes the scientific, theoretical, and methodological foundations for systematizing the content of primary education based on an axiological paradigm in the context of globalization. It explores the essence of the value-oriented approach within the pedagogical education system, its impact on learning effectiveness, and its didactic mechanisms. Furthermore, the article clarifies the methodological approaches, practical models, and factors of effectiveness in the process of systematizing primary education content. Research findings indicate that an educational process organized on the basis of an axiological approach has a positive impact on students' cognitive, social, and reflective development.

Key words:axiological paradigm, primary education, educational content, systematization, methodological mechanisms, effectiveness, values, pedagogical approach.

Zamonaviy globallashuv sharoitida ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining strategik omillaridan biri sifatida namoyon bo'lib, uning mazmunini takomillashtirish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biriga

aylanmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning bilimlarni tizimli o'zlashtirishi, ular asosida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish hamda bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash qobiliyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Amalda esa o'quv materiallarining fragmentar tarzda taqdim etilishi va ular o'rtasidagi mazmuniy bog'liqlikning etarli darajada ta'minlanmasligi o'quvchilarda yaxlit bilim tizimini shakllantirishga to'sqinlik qilmoqda.

Ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarda ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish, uni amaliy faoliyat bilan uzviy integratsiyalash hamda natijaga yo'naltirilgan yondashuvni qaror toptirish ustuvor strategik vazifalar sifatida belgilangan bo'lib, bu jarayon ta'limning mazmuniy va texnologik asoslarini tubdan qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi [1]. Mazkur talablar ta'limni faqat bilim berish tizimi sifatida emas, balki kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan kompleks pedagogik tizim sifatida tashkil etishni nazarda tutadi. Shuningdek, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda ta'lim jarayonining uzluksizligi, izchilligi, tizimliliigi hamda amaliy yo'naltirilganligi asosiy tamoyillar sifatida qayd etilib, bu tamoyillar o'quv mazmunini strukturalash, uni real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash va o'quvchilarning faol o'zlashtirish faoliyatini tashkil etishni talab etadi [2]. Aynan shu jihatdan qaralganda, boshlang'ich ta'lim mazmunini tizimlashtirish faqat didaktik qayta tartiblash emas, balki uning ichki mantiqiy tuzilmasini, mazmuniy birliklar o'rtasidagi aloqadorlikni hamda ularning amaliy qiymatini qayta belgilashni nazarda tutuvchi kompleks pedagogik jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa o'z navbatida o'quvchilarda bilimlarni fragmentar emas, balki yaxlit tizim sifatida qabul qilish, ularni turli vaziyatlarda qo'llay olish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Aksiologik paradigma bu muammoni hal etishda nafaqat nazariy, balki konseptual-metodologik asos sifatida namoyon bo'lib, ta'lim mazmunini qadriyatlar tizimi bilan integratsiyalash orqali o'quvchining shaxsiy, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishini kompleks tarzda ta'minlashga yo'naltirilgan yondashuv sifatida talqin etiladi [3; 52-b.]. Ushbu paradigma doirasida ta'lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki o'quvchining qadriyatlarni anglash, ularni ongli ravishda tanlash va amaliy faoliyatida namoyon etish qobiliyatini shakllantiruvchi tizim sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim mazmuni statik axborotlar majmui emas, balki mazmuniy-aksiologik birliklar tizimi bo'lib, unda har bir bilim elementi o'zining ijtimoiy ahamiyati, shaxsiy qadriyati va amaliy funksiyasi bilan tavsiflanadi. Bu yondashuv o'quvchilarda bilimlarni faqat o'zlashtirish emas, balki ularni baholash, tanqidiy tahlil qilish va turli hayotiy vaziyatlarda ongli ravishda qo'llash kompetensiyalarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Natijada, ta'lim mazmuni o'quvchining dunyoqarashini shakllantiruvchi, uning ijtimoiy pozitsiyasini belgilovchi hamda qadriyatlar tizimini izchil

rivojlantiruvchi pedagogik mexanizmga aylanadi. Shu bilan birga, aksiologik yondashuv ta'lim jarayonida mazmunni saralash, ustuvorliklarni aniqlash va o'quv faoliyatini samarali tashkil etishda mezon vazifasini bajaradi, bu esa ta'lim natijadorligini oshirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'lim mazmunini tizimlashtirish jarayoni o'quv materiallarini qayta strukturalash, ularni mazmuniy jihatdan bir-biri bilan bog'lash va mantiqiy izchillik asosida joylashtirishni talab etadi. Bu jarayonda "yadroviy tushunchalar" asosida mazmunni tashkil etish alohida ahamiyatga ega bo'lib, u o'quvchilarda tizimli fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi [4; 87-b.]. Masalan, "Tabiat", "Jamiyat", "Til" kabi asosiy tushunchalar atrofida mazmunni integratsiyalash o'quvchilarda bilimlarni alohida emas, balki o'zaro bog'liq tizim sifatida qabul qilishga olib keladi.

Aksiologik yondashuvni amaliyotga joriy etishda metodik mexanizmlar tizimli va maqsadga yo'naltirilgan tarzda qo'llanilganda yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Xususan, muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan topshiriqlar o'quvchilarning kognitiv faolligini faollashtirib, ularni reproduktiv fikrlashdan analitik va sintetik tafakkur bosqichiga olib chiqadi. Masalan, "Nima uchun tabiat muvozanati buziladi?" kabi savollar o'quvchini tayyor javobni eslab qolishga emas, balki hodisalar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlash, dalillarni solishtirish va umumlashtirishga undaydi. Bu jarayon o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, mustaqil xulosa chiqarish hamda dalillangan pozisiyani shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantiradi [5; 134-b.]. Fanlararo integratsiya asosida tashkil etilgan darslar ta'lim mazmunining tizimlilikini ta'minlovchi muhim didaktik shart sifatida namoyon bo'ladi. Ona tili va o'qish savodxonligi mashg'ulotlarida matn mazmunini tabiatshunoslik, ijtimoiy fanlar yoki kundalik hayotiy holatlar bilan bog'lash o'quvchilarda bilimlarni izolyatsiyalangan holda emas, balki o'zaro bog'liq tizim sifatida qabul qilishni shakllantiradi. Bunday integrativ yondashuv o'quvchilarning bilimlarni turli vaziyatlarda qo'llash, yangi sharoitga moslashtirish va ko'p qirrali tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirib, ularning funksional savodxonligini oshirishga xizmat qiladi.

Refleksiv faoliyatni maqsadli tashkil etish ta'lim jarayonining ichki sifatini belgilovchi muhim pedagogik omillardan biri hisoblanadi. Dars yakunida o'quvchilarning o'z faoliyatini tahlil qilishi, erishilgan natijalarni baholashi hamda uchragan qiyinchiliklarni anglab etishi ularda metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv o'quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki o'z o'quv faoliyatini boshqaruvchi subyekt darajasiga olib chiqadi. Natijada, o'z-o'zini nazorat qilish, xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish ko'nikmalari izchil rivojlanadi, bu esa ta'lim samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi [6; 96-b.].

Aksiologik paradigma asosida tizimlashtirilgan ta'lim mazmuni o'quvchilarning bilimlarni chuqur anglab o'zlashtirishiga, ularni turli pedagogik va hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatining rivojlanishiga hamda mustaqil fikrlash faoliyatining faollashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunda o'quvchilar tayyor bilimlarni passiv qabul qiluvchi emas, balki bilimni tahlil qiluvchi, qayta ishlovchi va yangi mazmun hosil qiluvchi faol subyektga aylanadi. Shu orqali ularning bilishga bo'lgan motivatsiyasi kuchayib, o'quv faoliyati ichki ehtiyoj darajasiga ko'tariladi. Boshlang'ich ta'lim mazmunini aksiologik asosda tizimlashtirish ta'lim jarayonining strukturaviy va mazmuniy yaxlitligini ta'minlab, uni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Bunday yondashuv bilimlarni izchil va mantiqiy tizimda shakllantirish bilan birga, o'quvchilarning intellektual salohiyatini, ijtimoiy moslashuvchanligini va shaxsiy rivojlanishini kompleks tarzda qo'llab-quvvatlaydi. Natijada, ta'lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki shaxsni shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik tizimga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni "Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi".
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. - Toshkent, 2020.
- 3\.. Ходжаев Б. Педагогик аксиология. Ўқув қўлланма.- Т.: "Fan va texnologiya" нашриёти, 2012. -- 180 б.
4. Назаров Қ. Аксиология. Қадриятлар фалсафаси. - Т.: Ўзбекистон Файласуфлари Миллий жамияти, 2004. -- 196 б.
5. Qosimova D.X. O'quvchilarda ma'naviy qadriyatlarni egallash ehtiyojini shakllantirish tizimi: P.f.b.f.d.(PhD)\... diss. -- Namangan, 2019. - 179-b.
6. Shabbazova D.R. Aksiologik paradigmaning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati: Monografiya. -- Toshkent: Bookmany print, 2025. - 122 b.

***PEDAGOGIK TA'LIM KLASSTERIDA TALABALARNING DIDAKTIK
IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION METODIKASI***

Shabbazova Nodira Xamzayevna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. Maqolada pedagogik ta'lim klasteri sharoitida talabalarning didaktik ijodkorligini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari hamda innovatsion metodik yondashuvlari tahlil etilgan. Didaktik ijodkorlikni rivojlantirishda integrativ, faoliyatga yo'naltirilgan va aksiologik yondashuvlarning o'rni asoslab berilgan. Shuningdek, pedagogik ta'lim klasteri doirasida ta'lim, fan va amaliyot integratsiyasi orqali talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik ta'lim klasteri, didaktik ijodkorlik, innovatsion metodika, integratsiya, kompetentlik, aksiologik yondashuv.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются теоретико-методологические основы развития дидактической креативности студентов в условиях педагогического образовательного кластера. Обоснована роль интегративного, деятельностного и аксиологического подходов в формировании дидактической креативности. Освещены механизмы развития профессиональной компетентности студентов на основе интеграции образования, науки и практики.

Ключевые слова: педагогический кластер, дидактическая креативность, инновационная методика, интеграция, компетентность, аксиологический подход.

ABSTRACT. This article analyzes the theoretical and methodological foundations of developing students' didactic creativity in the context of a pedagogical education cluster. The role of integrative, activity-based and axiological approaches is substantiated. Mechanisms for enhancing professional competence through the integration of education, science and practice are highlighted.

Keywords: pedagogical cluster, didactic creativity, innovative methodology, integration, competence, axiological approach.

Zamonaviy globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy talab inson kapitalini rivojlantirish orqali jamiyatning barqaror taraqqiyotini ta'minlashdan iboratdir. Bu jarayon ta'lim mazmuni va uni amalga oshirish mexanizmlarini tubdan qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Ayniqsa, pedagogik faoliyatni tashkil etishda an'anaviy reproduktiv yondashuvdan voz kechib, kreativ, refleksiv va innovatsion faoliyatga asoslangan yangi pedagogik paradigmani shakllantirish zarurati yuzaga kelmoqda. Shu nuqtai nazardan, pedagogik ta'lim klasteri modeli ta'lim, fan va amaliyot integratsiyasini ta'minlovchi tizimli mexanizm sifatida zamonaviy ta'lim tizimining muhim institutsional echimlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda [3].

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uning sifatini xalqaro mezonlar darajasiga olib chiqish hamda pedagog kadrlar tayyorlash samaradorligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari sifatida belgilangan. Jumladan, PF--5847-son Farmonida oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari sifatida ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish, innovatsion faoliyatni kengaytirish hamda pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish vazifalari aniq belgilab berilgan [1]. Ushbu vazifalar pedagogik ta'lim tizimida nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy faoliyatni ustuvor yo'nalish sifatida tashkil etishni talab etadi.

"Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda esa ta'lim tizimining uzluksizligi, izchilligi, amaliy yo'naltirilganligi va innovatsion rivojlanishi asosiy tamoyillar sifatida mustahkamlangan bo'lib, bu pedagogik ta'lim jarayonida talabalarni faqat bilim egallovchi emas, balki faol pedagogik subyekt sifatida shakllantirish zaruratini yuzaga keltiradi [2]. Shu jihatdan pedagogik ta'lim klasteri sharoitida didaktik ijodkorlikni rivojlantirish masalasi nafaqat metodik, balki tizimli pedagogik muammo sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlarda ta'lim jarayonini amaliyot bilan integratsiyalash alohida ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, "4+2" modeli asosida talabalarning pedagogik faoliyatga bosqichma-bosqich jalb etilishi ularning kasbiy kompetentligini shakllantirishda samarali mexanizm sifatida qaralmoqda. Bu model doirasida talabalar auditoriyada olingan nazariy bilimlarni maktab amaliyotida qo'llash imkoniyatiga ega bo'lib, ularda pedagogik faoliyatga nisbatan faol pozitsiya shakllanadi.

Didaktik ijodkorlik pedagogning o'quv jarayonini loyihalash, didaktik vositalarni tanlash va moslashtirish, pedagogik vaziyatlarga mos innovatsion echimlar ishlab chiqish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu tushuncha pedagogik faoliyatning yuqori darajasi sifatida talqin qilinib, u metodik bilimlar, amaliy tajriba va kreativ fikrlashning o'zaro integratsiyasi asosida shakllanishi qayd etilgan [3]. Shu bilan birga, pedagogik mahoratni shakllantirish jarayonida ijodkorlik komponenti hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi ilmiy jihatdan asoslangan [5].

Tadqiqot davomida talabalarning metodik tayyorgarligi tahlil qilinganda, ularning aksariyatida tayyor pedagogik andozalarga tayanish tendensiyasi ustunligi aniqlandi. Ayniqsa, darsni mustaqil loyihalash, o'quv jarayonini modellashtirish va pedagogik vaziyatlarga mos metodlarni tanlash jarayonida talabalar reproduktiv faoliyat chegarasidan chiqishda qiyinchilikka duch kelganliklari kuzatildi. Bu esa pedagogik ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish zaruratini ko'rsatadi [6].

Pedagogik ta'lim klasteri sharoitida ishlab chiqilgan metodika talabalarning amaliy faoliyatga izchil va bosqichma-bosqich jalb etilishiga asoslanadi. Dastlab talabalar dars jarayonini kuzatish orqali pedagogik faoliyatni tahlil qilish ko'nikmalarini egallaydi. Keyingi bosqichda ular darsning alohida elementlarini ishlab chiqadi, masalan, motivatsiya bosqichi, yangi mavzuni tushuntirish usullari yoki baholash vositalarini loyihalaydi. Yakuniy bosqichda esa talabalar to'liq dars loyihasini mustaqil ishlab chiqib, uni amaliyotda sinovdan o'tkazadi. Ushbu jarayonda muammoli vaziyatlar, keys-topshiriqlar va loyiha asosidagi faoliyat shakllaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, talabalarga "an'anaviy darsni interaktiv formatga o'tkazish", "o'quvchilar faolligini oshiruvchi

metodni ishlab chiqish" yoki "bir mavzuda turli o'qitish strategiyalarini taqqoslash" kabi vazifalar berilishi ularning metodik fikrlashini rivojlantiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mazkur metodika qo'llanilgandan so'ng talabalarning didaktik ijodkorlik darajasida sezilarli ijobiy o'zgarishlar yuz berdi. Ularning o'quv jarayonini loyihalash, didaktik vositalarni tanlash va pedagogik vaziyatlarga mos innovatsion echimlar ishlab chiqish ko'nikmalari rivojlandi. Amaliy mashg'ulotlarda talabalar mustaqil metodik qarorlar qabul qilish, dars jarayonini moslashtirish va o'z faoliyatini tahlil qilishga qodir ekanliklarini namoyon etdilar.

Ta'lim va amaliyot integratsiyasi jarayonida talabalar real pedagogik muhitda faoliyat yuritish orqali o'zlarining metodik xatolarini aniqlash va ularni bartaraf etish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu esa ularning kasbiy shakllanish jarayonini tezlashtirib, pedagogik faoliyatga moslashuvchanligini oshirdi. Shu bilan birga, innovatsion yondashuvlarga asoslangan ta'lim jarayoni talabalarning metodik fikrlashini rivojlantirishda muhim omil ekanligi aniqlandi [6]. Pedagogik ta'lim klasteri sharoitida didaktik ijodkorlikni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Ushbu yondashuv pedagogik faoliyatni innovatsion asosda tashkil etish, talabalarning kreativ salohiyatini rivojlantirish hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF--5847-son Farmoni "Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi".
2. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. -- Toshkent, 2020.
3. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. -- Toshkent: Fan, 2010. -- 208 b.
4. Nishonova Z., Alimuhamedov A. Pedagogika nazariyasi. -- Toshkent: O'qituvchi, 2018. -- 320 b.
5. Xoliqov A. Pedagogik mahorat asoslari. -- Toshkent: Innovatsiya, 2020. -- 240 b.
6. Raximov S. Ta'limda innovatsion yondashuvlar. -- Toshkent: Universitet, 2021. -- 180 b.

SHAXS RIVOJLANISHIDA REFLEKSIYA VA REFLEKSIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK- PEDAGOGIK ASPEKTLARI

Nurullayeva Shaxlo Uktamovna

Qarshi DU professori, pedagogika fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya

Mazkur ishda refleksiya muammosi va uning falsafa, psixologiya va pedagogika fanlaridagi talqini tahlil etilgan. Shu bilan birga refleksiya bosqichlari, turlari hamda ularning shaxs rivojlanishidagi o'rni tadqiq etilgan. Refleksiv texnologiyalaridan foydalanishga doir pedagogik shartlar va ularni amalga oshirishga doir tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar:refleksiya, refleksiv texnologiyalar, amaliy refleksiya, nazariy refleksiya, ekstrovert refleksiya, introvert refleksiya, refleksiv texnologiyalar.

Аннотация

В данной работе анализируется проблема рефлексии и её интерпретация в философии, психологии и педагогике. Одновременно изучаются стадии, типы рефлексии и их роль в личностном развитии. Разработаны педагогические условия использования рефлексивных технологий и рекомендации по их внедрению.

Ключевые слова:рефлексия, рефлексивные технологии, практическая рефлексия, теоретическая рефлексия, экстравертная рефлексия, интровертная рефлексия, рефлексивные технологии.

Abstract

This paper analyzes the problem of reflection and its interpretation in philosophy, psychology, and pedagogy. It also examines the stages and types of reflection and their role in personal development. Pedagogical conditions for the use of reflective technologies and recommendations for their implementation are developed.

Keywords:reflection, reflective technologies, practical reflection, theoretical reflection, extroverted reflection, introverted reflection, reflective technologies.

Refleksiya muammosi bir vaqtning o'zida ham falsafa, ham pedagogika, ham psixologiya sohasida keng tadqiq etiladi. Ushbu sohalar turlicha bo'lishiga qaramasdan, refleksiyadan foydalanishning mohiyati, deyarli bir xil ko'rinishdadir. Biz dastlab refleksivlik, refleksiya va refleksiv mahorat tushunchalarining falsafa, pedagogika va psixologiya fanlarining tadqiqot obyekti sifatida paydo bo'lish shart-sharoitlari hamda mazkur tushunchalarning talqinlari ustida mulohaza yuritamiz.

Falsafa fani sohasida refleksiya falsafani o'rganish obyekti sifatida talqin etiladi. Emmanuel Kant qarashlariga ko'ra, refleksiya shaxsning o'z bilish va anglash qobiliyatini muntazam tadqiq qilishi natijasida shakllanib boradigan xususiyati bo'lib, uning darajasi insonning anglash qobiliyati va intellekt darajasiga bog'liq jarayondir.

Gegel falsafasida refleksiya shunday talqin etiladi: "fikrdan fikr tug'lsa va inson bu hodisani ongli ravishda idrok etsagina o'ziga nisbatan tanqidiy va tahliliy munosabatda bo'la oladi". Faylasufning fikricha, aynan shu hodisa refleksiyani tug'diradi va xuddi shu taxlit hosil bo'lgan refleksiya ikki turga bo'linadi. Bu:

1. Nazariy refleksiya. 2. Amaliy refleksiyadir.

Nazariy refleksiya insonga insonga o'z hayotida, faoliyatida va botiniy his-tuyg'ularida paydo bo'lgan muammolarga mulohazalar yordamida yondashuvni anglatadi. Mazkur mulohazalar yordamida inson tasavvurdagi muammolarning haqiqatga qay darajada yaqinligini aniqlab oladi va shu asosda qarorlar qabul qiladi. Gegel fikricha, "nazariy refleksiya shaxsni o'zlikni anglash tushunchasiga yaqinlashtiradi va bu esa o'z navbatida hayotda uzoq muddatli strategiyani belgilashda katta ahamiyat kasb etadi".

Amaliy refleksiya - insonning mukammallik sari intilishidir. Inson fikrlayotganini idrok etsagina fikrlayotgan bo'ladi. Hayotdagi har qanday orzu, maqsad, mukammallikka intilishning zamirida qiziqish (motivatsiya) yotadi. Inson motivatsiyaga ega bo'lishi uchun fikrlashi va ushbu fikrlarining o'z holatiga qanchalik yaqin ekanligini mulohaza qilishi lozim bo'ladi. Xuddi shu mulohaza insonga o'z botini va amaliy faoliyatiga "sirdan qarash" uchun sharoit yaratadi. Refleksiya ongni tahlil qiladi: inson tasavvuridagi mukammallik hayotda erishish mumkin bo'lgan mukammallik bilan farqlimi yoki tafovutsiz ekanligini mulohazalar yordamida aniqlab oladi.

Zamonaviy falsafa fani refleksiv mahoratning ikki xil ko'rinishini e'tirof etadi. Bular: 1. Ekstrovert refleksiya. 2. Introvert refleksiya.

Ekstrovertlik insonning tashqi muhit bilan muloqotga kirishishga intilishini va o'zini tashqi muhitning bir qismi deb bilgani holda hayotini tashqi muhit omillarisiz tasavvur qila olmaslik holatini anglatadi. Insonda ekstrovert refleksiya hodisasi kechganda u o'z hayotidagi muammolarga obyektiv qaraydi, har bir vaziyatni muayyan bir sababning oqibati deb hisoblaydi. Shuning uchun bunday refleksiv mahoratni o'zida shakllantirgan inson o'z muammolarini juda jiddiy hisoblamaydi.

Introvert refleksiya esa bunga butunlay teskari ko'rinishda namoyon bo'ladi. Bunda inson tashqi muhit omilini unutadi. O'ziga "sirdan nazar solar" ekan, yo'l qo'ygan xatolari, faoliyatidagi kamchilik va nuqsonlar faqat xarakteridagi ojizliklar va zaifliklar tufayli kelib chiqqan, deb hisoblaydi. Introvert refleksiyaga ega bo'lgan inson o'zini subyekt sifatida yagona deb faraz qiladi, o'z fikri va faoliyatining ahamiyati jamiyat uchun albatta kerak degan tasavvurda yuradi. Shuningdek, o'zidagi har bir nuqson jamiyatning qaysidir kamchiligining rivojlanib ketishiga sabab bo'ladi, deb hisoblaydi. Xulosa qilib aytish mumkinki, falsafa fani talqinidagi refleksiya insonning ertangi kunini yaxshiroq qurish maqsadida o'zini,

his-tuyg'ularini, faoliyatini ongli ravishda tahlil etib borishi va shu asosda uzoq muddatli strategiyani o'z ichiga olgan rejalar qurishini ta'min etadigan hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagogik faoliyatni tashkil etish hamda pedagogning kasbiy rivojlanish tizimida refleksiyaning o'rni muhim ekanligini inobatga olgan holda pedagogik va psixologik tadqiqotlarda refleksiya alohida ahamiyat beriladi.

Ko'pgina tadqiqotchilar fikrlashdagi refleksiya insonning o'zga insonga nisbatan bo'lgan munosabati ifodalanadi deb ta'kidlaydilar. Ko'p hollarda inson o'z-o'zini refleksiv tahlilga tortar ekan, u o'zining yangi imkoniyatlari va qirralarini kashf etib boradi. Ammo zaruriy shart-sharoitlar mavjud bo'lmagani uchun mazkur imkoniyatlar yuzaga chiqmaganligini anglaydi. Inson o'z tafakkuri va tasavvurining yangi tashkil etuvchilarini anglab oladi. Bunday tashkil etuvchilarga hal etilishi ko'zda tutilgan, ammo hal etilmagan vazifalarni saralash, fikrlashda nomuhimdan muhimga intilish, atrofdagi narsa va hodisalarning yangi qirralarini anglash, mulohazalarni ramzlar vositasida olib borish kabi psixologik xususiyatlar kiradi.

Ta'lim berish va o'qitishdan iborat intellektual faoliyatni tahlil etar ekan, V.V.Davidov refleksiyaning "subyektning muhimni nomuhimdan ajratib olish, tahlil etish va tafakkurni o'z faoliyat turiga aylantira olish mahorati", deya ta'riflaydi [1].

P.Y. Galperin "insondagi refleksiya hodisasida ishtirok etadigan barcha fikriy va psixologik xatti-harakatlar orasida o'zaro bog'liqlik mavjud" [2] ligini ta'kidlashadi. Mazkur farazning isboti sifatida o'tkazilgan so'rovlarda inson o'z-o'zini tahlil etar ekan, o'rganish, tanish, bilish, anglash, idrok etish, fikrlash, mulohaza yuritish, xulosa yasash va baho berish kabi psixologik va intellektual hodisalarning hammasi doimiy ketma-ketlikda kechishini, shuningdek, ushbu intellektual jarayonlardan bittasining etarli darajada shakllanmaganligi boshqa psixologik xususiyatlar rivojiga to'sqinlik qilishi mumkinligi ta'kidlanadi.

Refleksiya o'z faoliyatini yaqin kelajak va uzoq muddatli istiqbolni nazarda tutgan rejalar asosida qurishga intilgan har bir shaxs uchun zarur bo'lgan xususiyatdir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari pedagogik tayyorgarligini modellashtirish muammosi ustida izlanishlar olib borgan Sh.Nurullayeva bo'lajak o'qituvchilarning o'z ustida ishlash modelida pedagogik refleksiya bosqichlarini quyidagi ketma-ketlikda tavsiflaydi:

1-bosqich. O'z-o'zini anglash (mashqlar, treninglar) va tahlil qilish bosqichlari:

2-bosqich. O'z-o'zini rivojlantirish va tarbiyalash (Internet tarmoqlarida ishlashga o'rgatish metodikasi):

3-bosqich. Shaxsiy taqdimot o'tkaza olish (taqdimot yoki maqola tayyorlash metodikasi).

Internet, elektron axborotlar almashinuv tizimi bugungi kunda ijtimoiy muhitga keng kirib keldi. Insonlar kundalik hayotida internet tizimi imkoniyatlaridan juda samarali foydalanib kelishmoqda. Jumladan, ta'lim jarayonida ham ma'lumotlar to'plash, axborot almashinuvi, masofadan o'qitish maqsadida ushbu tizimning o'rni muhimdir.

Uchinchi bosqich yakuniy bosqich hisoblanib, o'qituvchi o'z ustida ishlash natijasida to'plagan ma'lumotlari, o'zlashtirgan bilimlari asosida seminar, ilmiy maqola, ma'ruza kabi shakllarda shaxsiy taqdimot o'tkazadi.

S.Yo'ldoshev bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini texnologiya fanini kreativ yondashuv asosida o'qitishga tayyorlashni ikki yo'nalishda kasbiy tayyorgarlik va kasbiy-refleksiv tayyorgarlik yo'nalishlarida amalga oshirishni tavsiya etadi.

Kasbiy-refleksiv tayyorgarlik esa bo'lajak o'qituvchilar bilan maktablarda tashkil etiladigan malakaviy amaliyotlar jarayonida amalga oshiriladi.

Biror bir jarayonni samarali yo'lga qo'yishni xohlagan har qanday shaxs o'z faoliyatini tahlil qiladi, olib borgan ishlari yuzasidan mulohaza yuritadi, ushbu jarayondagi o'z hissasi va imkoniyatlarini tahlil qiladi. Aynan mushohada yuritishning bu turi refleksiya hisoblanadi. Demak, o'qituvchi ham o'z pedagogik faoliyatini doimo tahlil qilib borishi taqozo etiladi. Refleksiyaga tayyorgarlik esa oliy ta'lim muassasalaridagi kasbiy tayyorgarlik, xususan, pedagogik amaliyot jarayonida amalga oshirib boriladi. "Pedagogik amaliyot jarayonida bo'lajak o'qituvchining pedagogik, metodik va texnologik tayyorgarligi metodist o'qituvchilar, talabalar va o'zi tomonidan tahlil qilish orqali olib boriladi"[3].

Pedagogik amaliyot davomida talabalar mutaxassislikka oid turli faoliyat turlarini kompleks ravishda amalga oshirishlari uchun imkon yaratib beriladi. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchi shaxsini shakllantirishga, o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini tarkib toptirishga yordam beradi. Talaba tomonidan amaliyot davomida amalga oshiriladigan jonli muloqot, kuzatish va hayotiy tajribalar asosida kasbiy va kasbiy-refleksiv ko'nikmalar tarkib topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. - М.: «Интор»,1996. -- 287с.

2. Гальперин П.Я. Введение в психологию: Учебное пособие для вузов. - М.: Книжный дом "Университет", 1999. - 332 с.

3. Yo'ldoshev S. Boshlang'ich ta'lim talabalarini kreativ yondashuv asosida texnologik ta'limga tayyorlash metodikasi. Ped.fan.bo'yicha fal.dokt. dissertatsiya. --Qarshi. 2021. B-92- 144.

4. Nurullayeva Sh. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari pedagogik tayyorgarligini modellashtirish nazariyasi va metodikasi. Ped.fan.dokt. diss. Qarshi.-2021. B-165-264.

**TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI LINGVO-DIDAKTIK
MODELLASHTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI**

Ollaberganova Sanobar Xamidovna

filologiya fanlari nomzodi, professor., Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti, O'zbekiston

Tel: (+99893) 740-00-30

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirishning pedagogik shartlari, xalq og'zaki ijodi (folklor) misolida bu jarayonni amalga oshirish muayyan pedagogik shart-sharoitlarni talab etishi, lingvo-didaktik model shunchaki til qoidalarini o'rgatish emas, balki tilni madaniyat va ma'naviyat bilan uzviy bog'liqlikda taqdim etishi kerakligini anglashiga xizmat qilishi aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, folklor, ta'lim-tarbiya, lingvo-didaktik modellashtirish, ertak va rivoyatlar, qo'shiq, topishmoq, maqollar.

Annotation: This article reflects the pedagogical conditions for linguo-didactic modeling of the educational process. Using examples from folklore (oral folk creativity), it emphasizes that implementing this process requires specific pedagogical conditions. It also highlights that a linguo-didactic model should not merely teach language rules, but should present language in close connection with culture and spirituality.

Keywords: folklore, oral folk creativity, education, linguo-didactic modeling, fairy tales and legends, songs, riddles, proverbs.

АННОТАЦИЯ.

В данной статье отражены педагогические условия лингводидактического моделирования образовательного процесса. На примере устного народного творчества (фольклора) подчеркивается, что реализация данного процесса требует определённых педагогических условий. Также отмечается, что лингводидактическая модель должна не только обучать языковым правилам, но и представлять язык в неразрывной связи с культурой и духовностью.

Ключевые слова: устное народное творчество, фольклор, образование, лингводидактическое моделирование, сказки и легенды, песни, загадки, пословицы.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchini shaxs sifatida rivojlantirish, uning kommunikativ, ijtimoiy va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor

vazifalardan hisoblanadi. Ayniqsa, til ta'limida mazkur vazifalarni amalga oshirishda ta'lim jarayonini ilmiy asosda loyihalash va modellashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, ta'lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Lingvo-didaktik modellashtirish orqali tilni o'qitish jarayoni tizimli, izchil va natijaga yo'naltirilgan holda tashkil etiladi. Ta'lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirish -bu til o'rgatish bilan tarbiya jarayonini o'zaro bog'lab, uni yaxlit bir tizim (model) ko'rinishiga keltirishdir. Xalq og'zaki ijodi (folklor) misolida bu jarayonni amalga oshirish muayyan pedagogik shart-sharoitlarni talab etadi. Integrallashgan yondashuv shartlari shuni ko'rsatadiki, lingvo-didaktik model shunchaki til qoidalarini o'rgatish emas, balki tilni madaniyat va ma'naviyat bilan uzviy bog'liqlikda taqdim etishi kerak. Darsda grammatik mavzu (masalan, sifat darajalari) o'tilayotganda, material sifatida xalq dostonlaridagi botirlar ta'rifi tanlanadi, natijada o'quvchi ham til qoidasini o'rganadi, ham milliy qahramonlik g'oyalari bilan tanishadi. Kommunikativ-faoliyatli yondashuv shartlaridan biri sifatida model o'quvchini passiv tinglovchidan faol muloqot ishtirokchisiga aylantirishi lozim. Folklor matnlari ustida ishlashda faqat tahlil bilan cheklanmay, "*interaktiv muloqot*" muhitini yaratish lozim. Folklor matnlari ustida ishlashda quyidagi metodlardan foydalanish mumkin, maqollar asosida kichik sahna ko'rinishlari yaratish, topishmoqlar aytishuvini tashkil etish. Bu tilning jonli muloqotdagi vazifasini ko'rsatib beradi, shuningdek, matn markazli (Tekstotsentrik) o'qitish sharti, lingvo-didaktik modellashtirishda matn asosiy o'quv birligi hisoblanadi. Folklor asari (ertak, rivoyat) yaxlit bir model sifatida olinganida quyidagi didaktik talablar qo'yiladi:

1. Matnning tarbiyaviy qiymati: tanlangan folklor namunasi o'quvchi yoshiga mos va ijobiy xislatlarni targ'ib qiluvchi bo'lishi shart.

2. Lisoniy boylik: matn boy lug'at qatlamini (frazologizmlar, maqollar) o'z ichiga olishi kerak.

Milliy-madaniy kompetentsiyani shakllantirish sharti bu o'quvchilarda "til orqali dunyoqarashni kengaytirish" ga xizmat qiladi. Lingvokulturologik tahlilda so'zlarning tub ma'nosini milliy an'analar bilan bog'lab tushuntirish tushuniladi. Masalan, "non", "duo", "oq fotiha" so'zlarining matndagi o'rni orqali xalq falsafasini ochib berish nushuniladi, Bosqichma-bosqichlik (Iyerarxiya) shartida shuni bilish lozimki, lingvo-didaktik modelni qurishda murakkablik darajasini hisobga olish pedagogik zaruriyat hisoblanadi. Reseptiv bosqichda folklor matnini tinglash, tushunish va undagi yangi so'zlarni ajratish nushunilsa, reproduktiv bosqichda esa matn mazmunini qayta so'zlash, undagi lisoniy birliklardan foydalanish, produktiv (ijodiy) bosqichda folklor uslubida mustaqil matn yaratish, insho yozish yoki asar qahramoniga munosabat bildirish mumkin. Texnologik va

metodik ta'minot shartlaridan zamonaviy ta'limda lingvo-didaktik model samarali ishlashi uchun AKT vositalaridan foydalanish shart: *Multimedia*: Doston va ertaklarning audio va video variantlarini darsga olib kirish; *Vizualizatsiya*: Matndagi obrazli ifodalarni grafik tashkilotchilar (klaster, Venn diagrammasi) yordamida tahlil qilish. Modellash tirishning kutilayotgan samarasi shularda o'z aksini anglatadi, ushbu pedagogik shartlar bajarilganda ta'lim jarayoni quyidagi ko'rinishni oladi: **Folklor matni (Manba) → Lingvo-metodik tahlil (Jarayon) → Nutqiy va ma'naviy kamolot (Natija)**. Bunday modellash tirish o'quvchining nafaqat savodxonligini, balki uning milliy o'zlikni anglash darajasini ham yuksaltiradi. Lingvo-didaktik modellash tirish orqali tilni o'qitish jarayoni tizimli, izchil va natijaga yo'naltirilgan holda tashkil etiladi. -Lingvo-didaktik modellash tirish til ta'limiga oid maqsad, mazmun, metod, vosita, shakl va natijalarni yagona tizim sifatida loyihalash hamda ularning o'zaro bog'liqligini ilmiy model asosida ifodalash jarayonidir. Mazkur modellash tirish quyidagilarni qamrab oladi: o'qitilayotgan tilning lingvistik xususiyatlari, nutqiy faoliyat turlari, o'quvchi shaxsining psixologik va individual jihatlari, pedagogik texnologiyalar, baholash va monitoring tizimi. Demak, lingvo-didaktik model ta'lim jarayonining nazariy va amaliy loyihasi hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellash tirishning asosiy maqsadi: Lingvo-didaktik modellash tirishning o'quvchida tilni muloqot vositasi sifatida ongli, faol va mustaqil qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Shuningdek, u quyidagi vazifalarni ham hal etadi: til birliklarini nutqiy vaziyatda qo'llashga o'rgatish, o'quvchining tafakkurini va nutq madaniyatini rivojlantirish, ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirish va ta'lim samaradorligini oshirish. Quyida ta'lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellash tirishning pedagogik shartlari va amaliy modellarini tahlil qilamiz.

1\ Pedagogik shartlar

Folklor materiallari asosida model yaratishda quyidagi shartlarga amal qilish lozim: Vorislik va izchillik: Tanlangan maqol, matal yoki doston parchalari o'quvchining yoshiga va til o'zlashtirish darajasiga mos bo'lishi.

Lingvo-kulturalogik integratsiya: Til birliklarini o'rgatishda ularning ortida turgan milliy urf-odat va qadriyatlarni tushuntirish.

Kommunikativlik: Folklor namunalarini shunchaki yodlatish emas, balki ularni nutqiy vaziyatlarda qo'llashga o'rgatish.

Estetik-axloqiy yo'naltirilganlik: Har bir til materiali ma'lum bir tarbiyaviy maqsadga (vatanparvarlik, halollik, mehnatsevarlik) xizmat qilishi.

2. Modellash tirish misollari (Folklor asosida) A. Maqollar asosida "Nutqiy etiket" modeli. Maqollar - ixcham, mantiqiy va lingvistik jihatdan mukammal modellar hisoblanadi. *Lingvistik maqsadis* sinonimlar va antonimlar bilan

ishlash, tarbiyaviy maqsad, so'z mas'uliyati va muomala madaniyati, Masalan: "Oynaning kiri yuvsa ketar, ko'ngilning kiri aytsa ketar" yoki "Tilga ixtiyorsiz - elga e'tiborsiz". Model tuzilishi: 1. Maqolning leksik ma'nosini tushuntirish. 2. "So'zning inson taqdiridagi o'rni" mavzusida kichik munozara (debat) tashkil etish. B. Ertaklar asosida "Sintaktik qurilish" modeli. Ertaklar orqali gap tuzilishi va hikoya qilish (narrative) ko'nikmasi shakllantiriladi. Vazifasi, "Zumrad va Qimmat" ertagi parchasini tahlil qilish. Lingvistik jihat, Fe'l zamonlari va ketma-ketlikni bildiruvchi bog'lovchilarni o'rganish. Didaktik jihat, Mehnatsevarlik va kamtarlik kabi ijobiy sifatlarni modellashtirish. Amaliy mashq: O'quvchilarga ertakni zamonaviy kontekstda, lekin milliy ruhni saqlab qolgan holda qayta so'zlab berish (lingvo-kreativ modellashtirish). C. Tezkiirish va topishmoqlar asosida "Fonetika va mantiq" modeli. Nutqiy apparatni rivojlantiradi (artikulyatsiya). Misol: "Oq choynakka oq qopqoq, ko'k choynakka ko'k qopqoq". Topishmoqlar: Predmetning belgi va xususiyatlarini tasvirlash orqali mantiqiy fikrlashni modellashtiradi. Folklor yordamida modellashtirishda o'quvchi tilni "quruq" qoidalar sifatida emas, balki tirik madaniyat sifatida qabul qiladi. Pedagogik shartlarning asosi shundaki, o'qituvchi xalq ijodi namunasini shunchaki misol sifatida keltirmay, uni talabaning dunyoqarashini shakllantiruvchi axloqiy va nutqiy andoza (etalon) sifatida taqdim etishi kerak. Maqollar --- xalqning ko'p asrlik tajribasini ixcham shaklda jamlagan tayyor lingvo-didaktik modellardir. Quyida maqollar janri asosida til o'rgatish va axloqiy tarbiyani birlashtirgan namunaviy dars ishlanmasini taqdim etamiz.

Dars ishlanmasi: "Maqol - aql chirog'i"

Darsning maqsadi:

1. Lingvistik: Maqollardagi antonimlar, ko'chma ma'noli so'zlar va gapning grammatik qurilishini tushuntirish.

2. Didaktik (Tarbiyaviy): O'quvchilarda to'g'riso'zlik, mehnatsevarlik va vaqtni qadrlash kabi fazilatlarini shakllantirish.

1-bosqich: Vaziyatli modellashtirish (Kirish)

O'qituvchi darsni muammoli vaziyat bilan boshlaydi. Vaziyat: "Ikki do'st janjallashib qolishdi. Biri ikkinchisiga og'ir botadigan so'z aytdi. Keyin kechirim so'radi, lekin do'stining ko'ngli baribir og'rib qoldi."

Savol: Shu vaziyatga mos keladigan qanday maqolni bilasiz? (Kutilayotgan javob: "Tig' yarasi bitar, til yarasi bitmas".)

2-bosqich: Lingvo-didaktik tahlil (Asosiy qism)

Ushbu bosqichda maqolning tili va ma'nosi "skelet" shaklida tahlil qilinadi.

Tahlil jadvali:

Maqol tarkibi Lingvistik tahlil Didaktik tahlil (Tarbiya) (*TilTig'* / *TilOt* so'z turkumi, "Tig" - jismoniy kuch, o'zakdosh bo'lmagan "Til" - ma'naviy kuch so'zlar. timsoli).

Bitar Antonim fe'llar. Yomon so'zning asorati butun Bitmas* Bo'lishli va bo'lishsiz umrga qolishi haqida shakl. ogohlantirish.

Sintaktik Murakkab bog'lovchisiz Ikki holatni qiyoslash orqali qurilish qo'shma gap modeli. xulosa chiqarishga o'rgatish.

3-bosqich: Interaktiv mashqlar (Mustahkamlash)

1. "Modelni tikla" mashqi: O'quvchilarga maqolning birinchi qismi beriladi, ular mantiqiy va grammatik jihatdan ikkinchi qismini topishlari kerak.

-*Oz-oz o'rganib*...(dono bo'lur).

-*Mehnat, mehnatning tagi*...(rohat).

2. "*Lingvo-kreativ*" topshiriq: Berilgan maqol asosida kichik (5-6 gapdan iborat) hayotiy hikoya yozish.

Mavzu: "*Yaxshi bilan yursang --- etarsan murodga*..."

4-bosqich: Pedagogik shartlarning natijasi

Dars yakunida o'quvchi quyidagi modelni o'zlashtirgan bo'ladi:

Bilim: Antonimlar va qo'shma gap qurilishini tushunadi.

Ko'nikma: Nutqida xalq donoligidan o'rinli foydalanishni o'rganadi.

Munosabat (Tarbiya): So'zlashdan oldin o'ylash, nutqining boshqalarga ta'sirini his qilish mas'uliyati paydo bo'ladi.

Uyga vazifa: "*Oila va vatan*" mavzusidagi 5 ta maqolni daftarga yozib, ulardagi tushunarsiz so'zlarning izohli lug'atini tuzish.

Metodik tavsiya: Maqollar bilan ishlaganda o'quvchilarga ularning faqat so'zma-so'z ma'nosini emas, balki ko'chma (metaforik) ma'nosini tushunishga yordam bering. Bu ularning mantiqiy tafakkurini (didaktik maqsad) keskin rivojlantiradi.

Lingvo-didaktik model quyidagi asosiy komponentlardan tashkil topadi:

1. Maqsad komponenti-o'quvchining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim maqsadlari belgilanadi.

2. Mazmun komponenti- til tizimi (leksika, grammatika, fonetika), nutqiy faoliyat turlari va madaniy-kommunikativ materiallar tanlanadi.

3. Metod va texnologiyalar komponenti-interfaol metodlar, kommunikativ yondashuv, muammoli ta'lim, loyihaviy faoliyat kiritiladi.

4. Tashkiliy shakllar komponenti- jamoaviy, guruhli, juftlik va individual ishlash shakllari qo'llaniladi.

5. Natija va baholash komponenti-o'quvchilarning nutqiy rivoji va kompetensiyalari baholanadi.

Lingvo-didaktik modellashtirishning pedagogik shartlaridan asosiysi ta'lim maqsadlarining kompetensiyaga yo'naltirilganligidir.

Lingvo-didaktik modellashtirishning ta'lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati shundaki, ta'lim mazmunining izchilligini ta'minlaydi, o'qitish jarayonini rejalashtirishni engillashtiradi, ta'lim natijalarini aniq prognoz qilish imkonini beradi, tarbiyaviy vazifalarni (madaniyat, muloqot etikasi, tolerantlik) til ta'limi bilan uyg'unlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Madayev O. "O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi". -- Toshkent: Mumtoz so'z, 2011.
2. Jo'rayev M. "Folklorshunoslik asoslari". -- Toshkent, 2009.
3. Eshonqul J. "Epik tafakkur tadriji". -- Toshkent: Fan, 2006.
4. Musaqllov A. "O'zbek xalq lirikasi". -- Toshkent: Fan, 1995.
5. Turdimov Sh. "Etnos va epos". -- Toshkent: O'zbekiston, 2012.

TALABA YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH JARAYONINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Yoziyev Erkin Sa'dullayevich --

Qarshi davlat universiteti psixologiya kafedrasida dotsenti

Sa'dullayeva Parizod Erkin qizi --

Turon universiteti 2-kurs magistri

Sa'dullayeva Dilorom Erkinovna --

Turon universiteti 1-kurs talabasi

Hozirgi kunda yoshlarni, xususan talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalasi mamlakatimizda ijtimoiy, pedagogik va psixologik jihatdan dolzarb ahamiyatga ega. Darhaqiqat, talaba yoshlar oilaviy hayotda mas'uliyatli qarorlar qabul qilish, oilaviy munosabatlarning psixologik jihatlarini tushunish, moliyaviy va huquqiy bilimga ega bo'lishda tayyor bo'lishi zarur. Shu bois, ularni oilaviy hayotga tayyorlash davlat va jamiyat uchun ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. Avvalo, talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda maktab va oliy ta'lim muassasalaridagi pedagogik va psixologik ta'limning ahamiyati katta bo'lib, nikoh oldi tayyorgarlik kurslari, psixologik maslahatlar va oilaviy tarbiya bo'yicha seminarlar yoshlar orasida mas'uliyat va oilaviy munosabatlar madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday tayyorgarlik yoshlarga kelajakda oiladagi muammolarni tushunish va ularni hal qilishda ko'mak beradi, shuningdek jamiyatda oilaviy zo'ravonlik, tushkunlik va nisbiy munosabatlar muammolarining oldini olishga yordam beradi. Davlat siyosati, oliy ta'lim tizimi orqali yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash samarali yo'lga qo'yilsa, bu mamlakatimizda oila

institutining barqarorligi va kelajak avlodning ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Oila va yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning turli jihatlarini pedagog olimlar M.Abdullayeva, F.Abdurahimova, G.Aripova, G.Alimova, Sh.Atadjanova, D.Davronova, M.Inomova, S.Yo'ldosheva, M.Mahmudova, O.Musurmonova, A.Munavvarov, A.Muxsiyeva, N.Nagmetova, T.Narbayeva, M.Quronov, S.Chiniyeva, F.Xidirova, Y.Shaamirova, Sh.Shodmonova va boshqalar tomonidan tadqiq etilgan. Yoshlarni oilaviy hayotga ijtimoiy-psixologik jihatdan tayyorlashning ustuvor yo'nalishlari o'zbek psixolog olimlaridan M.G.Davletshin, V.M.Karimova, N.X.Lutfullayeva, F.Saifnazarova, N.A.Sog'inov, B.M.Umarov, M.Umarova, M.X.Fayziyeva, G'.B.Shoumarov, E.G'.G'oziyev va boshqalar tomonidan o'rganilgan.

Biz ilmiy izlanishlarimizda talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning pedagogik-psixologik xususiyatlarini o'rganishga harakat qildik. Tajriba-sinov ishlari yakunida olingan natijalarimiz talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash jarayonida oila va nikoh to'g'risidagi to'g'ri tasavvurlarni shakllantirish muhim ekanligini ko'rsatdi. Bizning fikrimizcha, to'g'ri shakllangan tasavvurlar yoshlarning hayotda to'g'ri qaror qabul qilishlariga, mustahkam va sog'lom oila qurishlariga zamin yaratadi. Yoshlar uchun oila, bu avvalo muhabbat, ishonch, mehr-oqibat, moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash manbai sifatida tasavvur qilinadi. Yoshlar orasida nikoh to'g'risidagi tasavvurlar quyidagi omillar asosida shakllanadi: oilaning ijtimoiy va ma'naviy funksiyalarini anglash, nikohning huquqiy asoslarini bilish, er-xotinning teng huquqliligi va mas'uliyati, oilada muloqot madaniyati, iqtisodiy masalalarni boshqarish qobiliyati, konfliktlarni tinch yo'l bilan hal qilish. Bunday bilimlar yo'qligi esa yosh oilalarda nizolar, ajrimlar, iqtisodiy qiyinchiliklar va tarbiyaviy muammolarga olib kelishi mumkin.

Ma'lumki, oila jamiyatning eng asosiy bo'g'ini, inson kamoloti va shaxs tarkib topishining bosh manbaidir. Ayniqsa, talaba yoshlar uchun oila qadriyatlari, axloqiy meyorlar, ijtimoiy munosabatlar va ma'naviy tamoyillarni anglash ularning hayotiy pozitsiyasi shakllanishida muhim o'rin tutadi. Global raqobat, axborot oqimi va madaniy transformatsiya davrida yoshlarning oilani to'g'ri anglashi, uning ijtimoiy funksiyalari haqida bilimlarga ega bo'lishi jamiyat barqarorligi uchun strategik ahamiyatga ega. Biz oilaning ijtimoiy funksiyalari haqida gapirganda, uning ijtimoiylashtirish (bola va yoshlar jamiyat qoidalari, urf-odatlarini, axloq meyorlarini o'zlashtiradi); ijtimoiy nazorat (xulq-atvorni tartibga solish, mas'uliyatni shakllantirish); iqtisodiy funktsiya (resurslarni taqsimlash, mehnatga bo'lgan munosabatni uyg'otish) va reproduktiv funktsiya (jamiyatni barqaror davom ettirish) kabilarni eslab o'tishimiz maqsadga muvofiq hisoblanadi. Talaba yoshlar bu funksiyalarni asosan o'z tajribalari, ota-onalar munosabatlari, oilaviy muhit va

ta'lim muassasalari orqali anglaydilar. Ayniqsa, universitetdagi muhit, do'stlar davrasi va mustaqil hayotga tayyorgarlik ularning oila haqidagi qarashlarini yanada shakllantiradi.

Talaba yoshlarning oilaning ma'naviy funksiyalarini anglashi ham ularning shaxsiy rivojlanishi, jamiyatdagi faolligi va kelajakda barqaror oila qurishi uchun asosiy omillardan hisoblanadi. Biz oilaning ma'naviy funksiyalari deganda, uning axloqiy qadriyatlarni o'rgatish, ma'naviy barkamollikni tarbiyalash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni avloddan avlodga etkazish, mehr-oqibat, mas'uliyat va sadoqat tuyg'ularini shakllantirish kabi funksiyalarni nazarga tutamiz. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ma'naviy jihatdan sog'lom muhitda tarbiya topgan talaba yoshlar jamiyat hayotida ijtimoiy jihatdan faol va mustaqil fikrga ega bo'lishi, nosog'lom ta'sirlarga kamroq berilishi, hayotda maqsad qo'yish va unga erishish borasida kuchli motivatsiyaga ega bo'lishi bilan ajralib turadilar. Oila bolaning ilk axloqiy maktabi hisoblanib, mehr-oqibat, insof, adolat, kattaga hurmat, kichikka izzat kabi fazilatlar avvalo xonadon ichida o'rgatiladi. Ota-onaning shaxsiy namunasi bola ongida axloqiy meyorlarni shakllantirishda beqiyos o'ringa ega. Axloqiy, madaniy, ruhiy, ma'rifiy va kommunikativ yo'nalishlardagi tarbiya jarayonlari oilada barqaror amal qilganda, jamiyatda ham ma'naviyat, tinchlik va hamjihatlik qaror topadi.

Yoshlarning oila va nikoh to'g'risidagi tasavvurlarini shakllantirishda ularning oila va nikoh masalalari bo'yicha huquqiy bilimga ega bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarning nikoh masalalari bo'yicha huquqiy bilimga ega bo'lishi nafaqat oilaviy barqarorlikka, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Odatda, nikohning huquqiy asoslarini chuqur o'rganish orqali yoshlar o'z huquq va burchlarini yaxshi anglaydi, oilaviy munosabatlarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarning oldini olish imkoniyatlari ortadi. Avvalo, nikoh bu ikki shaxsning ixtiyoriy ravishda oila qurish to'g'risidagi kelishuvi bo'lib, u davlat tomonidan rasman qayd etilishi orqali huquqiy kuchga ega bo'ladi. O'zbekiston Respublikasining "Oila kodeksi"ga ko'ra, nikoh faqat FHDYO organlarida rasman ro'yxatdan o'tkazilganda amaldagi huquqiy oqibatlarga ega bo'lishi mumkin. Shuning uchun ham yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda nikohning huquqiy asoslarini o'rgatish zamonaviy jamiyat uchun o'ta muhim masala hisoblanib, bunday bilimlar yoshlarni kelajakda mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga, oiladagi munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yishga va mojarolarni oldini olishga yordam beradi.

Oila birgalikdagi mehnat, hamjihatlik va o'zaro qo'llab-quvvatlanishga tayangan ijtimoiy institut bo'lib, uning mohiyatiga ko'ra, mas'uliyatning teng taqsimlanishi bir qator afzalliklarni keltirib chiqaradi. Masalan, maishiy yukning bir tomonga tushib qolmasligi, bolalar tarbiyasida har ikki tomonning faol

ishtiroki, ayol va erkakning shaxsiy va professional rivojlanishi uchun imkoniyat yaratilishi, oilaviy stress va charchoqning kamayishi shular jumlasidan bo'lib, bunday tenglik yoshlarga adolat va vazifadorlik tamoyillarini o'rgatadi. Umuman olganda, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda er-xotinning teng huquqliligi va mas'uliyati haqidagi bilimlar o'ta muhim pedagogik vazifadir. Bu bilimlar mustahkam oilalar barpo etilishiga, ijtimoiy barqarorlik va ma'naviy ta'limot mustahkamlanishiga, yoshlarning shaxsiy rivojlanishiga, gender tenglik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu boisdan, ta'lim muassasalari, oila, jamoat tashkilotlari va davlat muassasalari hamkorligida yoshlarda teng huquqlilik va mas'uliyat to'g'risidagi bilimlar tizimli ravishda shakllantirilishi zarur.

Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda ularni muloqot madaniyatiga o'rgatish muhim ahamiyatga ega bo'lib, uni puxta egallagan yoshlar stress vaziyatlarini osonroq engadi; ziddiyatlarni ijobiy hal qiladi; turmush o'rtog'i bilan hissiy yaqinlikni saqlay oladi. Bundan tashqari muloqot madaniyati tenglik munosabatlarni rag'batlantiradi, har ikki tomon fikrining qadrlanishi, vazifalarni adolatli taqsimlash, birgalikda qaror qabul qilish kabi oilaviy kompetensiyalar mustahkamlaydi. Ayniqsa, ota-onalarning o'zaro munosabatlarda muloqot madaniyatiga amal qilishi muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu bolalarda o'zini tutish, ehtiromli munosabat, axloqiy qadriyatlar shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ilmiy izlanishlarimiz natijasida olingan natija va xulosalar asosida talaba-yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash uchun quyidagi tavsiyalarni berishni zarur deb hisoblaymiz:

1. Ta'lim jarayoniga oilaviy hayotga tayyorlashga oid maxsus pedagogik - psixologik modullarni joriy etish. Oila psixologiyasi, kommunikativ madaniyat, nizolarni boshqarish, budget yuritish, gender tenglik va oilaviy mas'uliyatga doir maxsus o'quv modullari yoshlarning amaliy tayyorgarligini oshiradi.

2. Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda oila-ta'lim-jamoatchilik hamkorligini mustahkamlash. Ota-onalar bilan hamkorlikdagi ma'rifiy tadbirlar, mahalla tashkilotlari bilan birgalikda oilaviy madaniyatga oid loyihalarni amalga oshirish yoshlarning ma'naviy rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

3. Yoshlarning turmush haqidagi ijtimoiy tasavvurlarini real hayotiy tajriba bilan uyg'unlashtirish. Erta nikohdan, noto'g'ri qarorlar va ideallashtirilgan tasavvurlardan kelib chiqadigan oqibatlarni tushuntirish, real vaziyatlar asosida amaliy mashg'ulotlar tashkil etish muhimdir.

4. Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda oila masalalariga oid ma'rifiy kontent yaratishni rag'batlantirish. Psixologik maslahatlar, videodarslar, ma'rifiy loyihalar, bloglar va podkastlar yoshlarning oila haqidagi dunyoqarashini shakllantirishda samarali vosita bo'la oladi.

5. Yoshlar orasida oilaviy hayotga oid so'rovlar va monitoring tizimini yo'lga qo'yish. Ularning turmush haqidagi tasavvurlari, qiyinchiliklari, ehtiyojlari va xavotirlarini muntazam o'rganish pedagogik ta'sirning aniq va individual yo'naltirilgan bo'lishiga yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Arapbayeva D.K., va boshq. Yoshlarning oilaviy hayotga moslashuvida ma'naviy-axloqiy masalalar. ZAMONAVIY TA'LIM / COBPEMEHHOE OBPABOBAHHE 2016, №5, 36-41 b.

2. Lutfullayeva N.X. Turmush qurgan talabalarning oilaviy munosabatlarga tayyorligining ijtimoiy psixologik xususiyatlari: Psixol. fan. nom. dis. avtoreferati: 19.00.05. -T.: O'zMU, 2006. -25 b.

3. Safarov O., Maxmudov M. Oila ma'naviyati. -T.: "Ma'naviyat", 2009. 248 b.

4. Fayziyeva M.X., Jabborov A.M. Oilaviy munosabatlar psixologiyasi. - T.: "Yangi asr avlodi", 2007. -144 b .

YOLG'IZLIK TUSHUNCHASINING PSIXOLOGIYADAGI O'RNI

Kamolova Majnuniso Ulug'bek qizi

[+998918167279](tel:+998918167279)

majnunisok@gmail.com

kamolovamajnuniso@gmail.com

UDK 894.375-1(021)

ORCID 0009-0004-4798-4139

QarDU 1-kurs daktarant

ANNOTATSIYA. Psixologiyada Yolg'izlik – har bir inson hayotining ma'lum bosqichida uchraydigan holat hisoblanadi. Bu holatni tushunish va to'g'ri boshqarish psixologik salomatlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Shaxsiy tajribalar va ilmiy yondashuvlar asosida aytish mumkinki, ixtiyoriy yolg'izlik ba'zan ruhiy tiklanish vositasi bo'lsa ham, ijtimoiy yolg'izlikning surunkali tus olishi xavfli oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun har bir inson o'z holatini tahlil qilishni, ehtiyojlarini aniqlashni va kerakli paytda yordam so'rashni o'rganishi zarur. Tadqiqot ushbu nazariyalar asosida umumiy xulosalangan.

Ushbu maqolada “yolg'izlik” tushunchasining umumiy va ijtimoiy-psixologik mazmun-mohiyati ochib berishga harakat qilingan. Ish ma'lum tadqiqotchilar nazariyalariga asoslanib amalga oshirilgan. Shuningdek, maqolada Yolg'izlik tushunchasining falsafiy va psixologik jihatlari yoritilib, umumiy

xulosalangan. Nafaqat Yolg'izlik tushunchasi, balki unga mos ayrim ijtimoiy tushunchalar ham inobatga olinib, ularning etimologiyasiga ham qisqacha to'xtalangan. Tadqiqotda nazariy va etimologik metodlardan unumli foydalanilgan. Natijada Yolg'izlik tushunchasining psixik jihatlari ochib berishga harakat qilingan.

KALIT SO'ZLAR. Tushuncha, yakkalik, psixologiya, izolyatsiya, jihat, ruhiyat, mohiyat, mazmun.

АННОТАЦИЯ. В психологии одиночество — это состояние, возникающее на определённом этапе жизни каждого человека. Понимание и правильное управление этим состоянием является важным фактором обеспечения психологического здоровья. На основе личного опыта и научных подходов можно сказать, что, хотя добровольное одиночество иногда является средством духовного восстановления, хронический характер социального одиночества может привести к опасным последствиям. Поэтому каждому человеку необходимо научиться анализировать свою ситуацию, определять свои потребности и обращаться за помощью, когда это необходимо. Исследование основано на этих теориях.

В данной статье предпринята попытка раскрыть общее и социально-психологическое содержание понятия «одиночество». Работа основана на теориях отдельных исследователей. В статье также освещаются философские и психологические аспекты понятия одиночества и делается общий вывод. Рассматривается не только само понятие одиночества, но и некоторые соответствующие ему социальные понятия, кратко затрагивается их этимология. В исследовании эффективно использованы теоретические и этимологические методы. В результате была предпринята попытка раскрыть психологические аспекты понятия одиночества.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Концепция, одиночество, психология, изоляция, аспект, психика, сущность, содержание.

ANNOTATION. In psychology, Loneliness is a condition that occurs at a certain stage of every person's life. Understanding and properly managing this

condition is an important factor in ensuring psychological health. Based on personal experiences and scientific approaches, it can be said that although voluntary solitude is sometimes a means of spiritual recovery, the chronic nature of social loneliness can lead to dangerous consequences. Therefore, each person needs to learn to analyze their situation, identify their needs, and seek help when necessary. The study is based on these theories.

This article attempts to reveal the general and socio-psychological content of the concept of "loneliness". The work is based on the theories of certain researchers. The article also highlights the philosophical and psychological aspects of the concept of Loneliness and makes a general conclusion. Not only the concept of Loneliness, but also some social concepts corresponding to it are taken into account, and their etymology is briefly touched upon. The study effectively used theoretical and etymological methods. As a result, an attempt was made to reveal the psychological aspects of the concept of Loneliness.

KEYWORDS. Concept, loneliness, psychology, isolation, aspect, psyche, essence, content.

KIRISH. Yolgʻizlik tushunchasi haqida hanuzgacha bizda notoʻgʻri va biryoqlama fikr davom etib keladi. Din va tasavvuf zinhor hayotni batamom xilvatda oʻtkazishni targʻib etmagan. Uzlat – hayotdan qochish, turmushdan ajralish, odamlardan bezish ehtiyoji emas, balki maʼlum muddat “kasbi kamol va sayri jamol” aylagandan soʻng ruhiy kamolot ila yana faoliyatda boʻlmoqdir.¹ [1.227]

Yolgʻizlik tushunchasini chuqurroq tushuntirib berish uchun Xilvat va Uzlatga yuzlanmaslikning iloji yoʻq. Xilvat soʻzining lugʻaviy maʼnosiga eʼtibor qaratadigan boʻlsak, u avvalo *xoli*, *xoli joy*, *kimsasiz joy*, *tanholik*, *hech nimaga bogʻlanmaslik* va *dunyoning xilma-xil gʻavgʻolaridan forigʻlik* kabi bir qator maʼnolarda keladi. Xilvatning tasavvufiy maʼnosi quyidagicha: dunyoviy bogʻlanishlardan hosil boʻladigan maʼnaviy toʻsiqlardan oʻtish va koʻngilni ilohiy

¹ Odiljon Avaznazarov. Navoiy timsollari soʻzligi. –Toshkent: Spectrum Media Group, 2024. –227 b.

ma'rifat yo'lida sobitqadam etmoq uchun yolg'izlikni ixtiyor etib, pining rahnamoligida ibodat va riyozat bilan shug'ullanish. Xilvat quyidagi tushunchalar bilan bevosita ma'no-mazmunan bog'liq: *uzlat, tafrid, tajrid, inzivo, e'tikof, xalq bilan ixtilot(aralashish)ni tark etish, tarki dunyo, tavhid, Vahdat.*

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Mazkur maqolada nazariy va tahliliy metodlar asosida yolg'izlik holatining psixologik asoslari o'rganildi. Shuningdek, amaliy kuzatishlar va turli yoshdagi shaxslarning tajribalari asosida, ijtimoiy izolyatsiyaning ruhiy sog'liqqa ta'siri baholandi.

Shuningdek, O'zbek tilining izohli lug'ati, psixologik tushunchalar lug'atlari hamda tadqiqotchi Odiljon Avaznazarovning "Navoiy timsollari so'zligi" nomli lug'atidan unumli foydalanildi. Shu bilan birga, psixologik yondashuv jihatidan Klementyeva, Sadler, Djons, Tixonov, Mateyev kabi bir qator olimlarning ilmiy tadqiqotlari va dissertatsiyalaridan foydalanildi.

NATIJALAR. Avvalo, Yolg'izlik tushunchasining umumiy psixologiyada qanday ma'no-mazmun kasb etishiga e'tibor qaratsak. O'zbek tilining izohli lug'atida qisqa ifodalangan ta'rif berilgan: "yolg'izlik – birorta ham sherigi yo'q, bir o'zi, yakka, tanho".² [2.632] Psixologik lug'atda kengroq tavsifni uchratishimiz mumkin: "Yolg'izlik – psixogen omillardan biri bo'lib, insonning o'zgalardan yakkalangan vaziyatidagina noodatiy sharoitda namoyon bo'ladigan emotsional holatidir". Mazkur ta'riflar yolg'izlik fenomenini ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan ko'rib chiqishga, insonning emotsional holatlarining turlicha yuzaga kelishining sabablari va mohiyatini anglashga, yolg'izlik fenomenini ijobiy va salbiy ko'rinishlarda tahlil qilish an'anasini ajratib ko'rsatish imkonini beradi. Bundan tashqari keltirilgan ta'rif "yolg'izlik" so'zi bilan bir qatorda "tanholik" va "yakkalanish" so'zlarining ham qo'llanilishi lozimligini e'tirof etadi.

"Yakkalanish" so'zi fransuz tilidagi "isolation", "isoler" fe'lidan, yakkalash, italyan tilidan "isolato" "alohida, yakka", isola "orol", lotin tilidan insula orol

² O'zbek tilining izohli lug'ati: 2 tomli./S.F.Akabirov, T.A.Aliqulov, S.I.Ibragimov va boshq.; Z.M.Magrufov tahriri ostida.- M.:Rus.yaz.,1981. 1 tom. A R. 632 b.

ma'nolarini beradi. Bundan yaqqol ko'rinib turibdiki, yakkalanish mazmunan kelib chiqish jihatidan yolg'izlik va tanholik so'zlari bilan aynan mos keladi.³[3.66-68]

Yolg'izlik tanholik va yakkalanish tushunchalari sinonim emas, deb hisoblaydi Trubnikova. U shunday izohlaydi: "Yakkalanish insonning ijtimoiy borliqqa nisbatan munosabatidagi jismoniy, fazoviy va davomli joylashuviga bog'liq"⁴[4], tashqi namoyon bo'ladigan hodisa, ichki psixik kechinma emas". U. Sadler va T. Djonslar ta'kidlashlaricha esa: jismoniy yakkalanishni aniqlash uchun ko'z bilan ko'rish kifoya, lekin yolg'izlikni anglash uchun uni his qilib ko'rish lozim".

Yolg'izlik tushunchasi ayrimlar nazdidagi kabi Yakkalanish tushunchasi bilan bir ma'noda ishlatilmaydi. Yakkalanish bu ijtimoiy hayotda tashqi muhitdan o'zni olib qochishga olib keladi, buning natijasida stress, ruhiy tushkunlik, qoniqmaslik, azoblanish, o'zni tenglashtirish kabi bir qator salbiy emotsional bo'yoqlar bilan kechadigan jarayondir. Shu sabab Yolg'izlikni bu qator salbiy ma'no ifodalaydigan terminlar bilan bir qatorda o'rganish joiz emas. Tanholik ham ma'lum ma'noda Yakkalanishga o'xshab ketib o'zni ijtimoiy muhitda ayro tutishga olib keladi. Yolg'izlik tarkibida esa bu kabi salbiy maqsadlar yetakchilik qilmaydi, aksincha, unda ijtimoiy hayotda tashqi muhit bilan bir qatorda yashab turib ham o'zni tarbiyalash maqsadida ma'lum salbiy illatlardan o'zni olib qochish, ya'ni yolg'iz qoldirish orqali amalga oshiriladigan jarayon deb qarasak, Yolg'izlik u qadar salbiy maqsadlarni ko'zlamagan.

Bu kabi Yolg'izlik, Yakkalik, Tanholik kabi tushunchalarning kelib chiqish etimologiyasi va bir-biridan farqli jihatlarini o'rganishni maqsad qilgan Trubnikova, Klimentyeva, Tixonov, Sadler, Djons kabi bir qator olimlar ularning har birining alohida-alohida o'rnini ochib berishga harakat qilganlar.

Zamonaviy tadqiqotchilardan G. M. Tixonov "yolg'izlik-tanholik" juft tushunchalarini fenomenologik tarzda, qutbiy mazmunda tahlil qilgan.

³ Юлдашева М. Б. Изучение проблемы одиночества современной молодежи //Вестник науки и образования. – 2019. – №. 24-3 (78). – С. 66-68

⁴ Юлдашева М., Эргашева Г. Понятие внутриличностного конфликта в социальном психоанализе. talqinvatadqiqotlar.uz

“Yolg‘izlik” atamasi tahqirlangan, tashlab ketilgan, bir-biridan ajralgan, kommunikativ ojizlikni bildiradi, ya’ni jamiyatdan istisno qilingan sharoitda subyektiv kechinmalar belgisidir. Tanholik atamasini subyektiv his-tuyg‘u sifatida insonning obyektiv tarzda o‘zgalardan jismonan uzoqlashishi deb urg‘u beradi, olim.⁵[5.354-360]

MUHOKAMA. D. A. Mateyev ikki juftlik tushunchalar “yakkalanish-yolg‘izlik” va “tanholik yolg‘izlik” tushunchalarini to‘g‘ri deb qabul qilingan ikki holat o‘rtasidagi ziddiyat va qarama-qarshilik deb ataydi ⁶[3]. Olimning yozishicha, yakkalanish subyektning atrofdagi qurshovdan majburan uzilish, o‘zgalardan jismoniy uzoqlashish. Agar yakkalanish tashqi tomondan namoyon bo‘ladigan majburiyat bo‘lsa, yolg‘izlik – ichki subyektiv kechinma. Tanholik esa vaqtinchalik yuzaga keladigan kommunikatsiyaning uzilishi va u jamiyatning bir qismi sifatidagi individning muayyan maqsadlarini amalga oshirishdagi muvaffaqiyatini belgilaydi. Yolg‘izlik – doimiy muloqotning buzilishi, insonning atrof-muhitdan og‘riqli uzilishi, o‘z olamga o‘xshamasligini anglashdir.

Tanholik tushunchasiga ko‘plab tadqiqotchilar yolg‘izlik tushunchasiga ham taalluqli bo‘lgan tavsiflarni kiritishadi. Ixtiyoriy yoki majburiy yolg‘izlik mavqelari mutlaqo ijtimoiy yo‘nalishga ega va tuzilish jihatidan antinomik. Ixtiyoriy yolg‘izlik ijobiy yo‘nalishga ega bo‘lgan holda tanholik atamasini ifodalaydi. Tanholik tushunchasi tuzilishining tipologiyasini Golman⁷[7] 1) ijtimoiy ahamiyatli insonlar toifasining majburiy jismoniy yoki ijtimoiy yakkalanishi; 2) tashqi aloqalarning ma’naviy takomillashuv maqsadidagi ongli chegarasi; 3) g‘am-g‘ussa muloqotdagi ehtiyojning qoniqmasligi, tushunilmasligi, ruhiy va ma’naviy yakkalanishning mashaqqatli kechinmasining his qilinishi, deb ataydi.

⁵ Эргашова З. Этимология термина «одиночество» в рамках социальной психологии. Актуальные вопросы современной психологии, 2021. С. 354-360

⁶ Юлдашева М. Б. Изучение проблемы одиночества современной молодежи //Вестник науки и образования. – 2019. – №. 24-3 (78). – С. 66-68

⁷ Yuldasheva M. B. et al. Semantic Analysis of Feeling Loneliness among Students //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 14552 14558.

XULOSA. Yolgʻizlik – bu zamonaviy jamiyatda keng tarqalgan va inson ruhiy salomatligiga bevosita taʼsir qiluvchi muhim psixologik holatdir. Uning sabablarini aniqlash, ijobiy tomonlarini rivojlantirish va salbiy oqibatlarining oldini olish bugungi psixologiyaning dolzarb vazifasidir. Har bir insonning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda, yolgʻizlik bilan kurashishda tizimli va psixologik yondashuv muhim ahamiyatga ega.

Psixologik nuqtai nazar bilan yondashadigan boʻlsak, Yolgʻizlik – har bir inson hayotining maʼlum bosqichida uchraydigan holatdir. Bu holatni tushunish va toʻgʻri boshqarish psixologik salomatlikni taʼminlashda muhim omil hisoblanadi. Shaxsiy tajribalar va ilmiy yondashuvlar asosida aytish mumkinki, ixtiyoriy yolgʻizlik baʼzan ruhiy tiklanish vositasi boʻlsa-da, ijtimoiy yolgʻizlikning surunkali tus olishi xavfli oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, har bir inson oʻz holatini tahlil qilishni, ehtiyojlarini aniqlashni va kerakli paytda yordam soʻrashni oʻrganishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Odiljon Avaznazarov. Navoiy timsollari soʻzligi. –Toshkent: Spectrum Media Group, 2024. –227 b.
2. Oʻzbek tilining izohli lugʻati: 2 tomli./S.F.Akabirov, T.A.Aliqulov, S.I.Ibragimov va boshq.; Z.M.Magrufov tahriri ostida.- M.:Rus.yaz.,1981. 1 tom. A R. 632 b.
3. Юлдашева М. Б. Изучение проблемы одиночества современной молодежи //Вестник науки и образования. – 2019. – №. 24-3 (78). – С. 66-68
4. Юлдашева М., Эргашева Г. Понятие внутриличностного конфликта в социальном психоанализе. talqinvatadqiqotlar.uz
5. Эргашова З. Этимология термина «одиночество» в рамках социальной психологии. Актуальные вопросы современной психологии, 2021. С. 354-360
6. Юлдашева М. Б. Изучение проблемы одиночества современной молодежи //Вестник науки и образования. – 2019. – №. 24-3 (78). – С. 66-68

7. Yuldasheva M. B. et al. Semantic Analysis of Feeling Loneliness among Students //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – C. 14552 14558.

**TA'LIM JARAYONIDA KREATIV TASAVVURNI SHAKLLANTIRISHNING
PEDAGOGIK AHAMIYATI VA ILMIY QARASHLAR**

Axmedova Shaxlo Shoxob qizi (QarDU tayanch doktoranti)

shaxloaxmedova498@gmail.com

Annotatsiya. Jahonda barcha yo'nalishlarning hozirgi holati zamonaviy pedagogika oldidagi asosiy maqsad va vazifalarni qayta ko'rib chiqish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Zamonaviy jamiyat insondan keng ko'lamli qobiliyatlarni qo'llay olishni, shaxsning individual sifatlarini rivojlantirishni talab qilmoqda. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida kreativ tasavvurni shakllantirishning pedagogik ahamiyati haqida so'z yuritilgan.

Tayanch so'zlar. Zamonaviy pedagogika, kreativ tasavvur, ta'lim, shaxs, ijodiy, o'quvchilarning, jarayon, rivojlantirish, psixologik.

Аннотация. Современное положение дел во всех сферах жизни обуславливает необходимость переосмысления основных целей и задач современной педагогики. Современное общество требует от человека умения использовать широкий спектр способностей, развивать индивидуальные качества личности. В данной статье рассматривается педагогическая значимость формирования творческого воображения в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: Современная педагогика, творческое воображение, образование, личность, творчество, студенты, процесс, развитие, психология.

Annotation. The current state of all directions in the world creates the need to reconsider the main goals and objectives of modern pedagogy. Modern society requires a person to be able to use a wide range of abilities, to develop individual qualities of a person. This article discusses the pedagogical importance of forming creative imagination in the modern educational process.

Key words. Modern pedagogy, creative imagination, education, personality, creative, students, process, development, psychological.

KIRISH

Dunyoda zamonaviy pedagogika turli yo'llar bilan rivojlanmoqda. Doimiy o'zgarishlar sharoitiga adaptiv moslashish, ularga munosib javob qaytarish uchun inson o'zining ijodiy salohiyatini faollashtirishi kerak bo'lib, bu salohiyatning asosi esa kreativ tasavvur ekanligi qayd etilmoqda. O'quvchilarning ijodiy faoliyati, xususan kreativ tasavvurini rivojlantirish alohida e'tibor va maxsus metodik ta'minotni talab qiladi. Chunki, tabiatan berilgan ijodiy faoliyat qobiliyatiga qaramay, faqat maqsadli ta'lim orqali o'quvchilarda mavjud tasavvurini yuqori darajada rivojlantirish mumkin.

ASOSIY QISM

Zamonaviy pedagogikaning rivojlanishi natijasida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va tarbiya g'oyasini amalga oshirish, istiqbolli ta'lim qadriyatlariga intilish,

o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish tendensiyasi aniq ko'zga tashlanmoqda. Ta'lim maqsadlari qatorida yosh avlodni ijodiy mehnatga tayyorlash eng muhim o'rinlardan birini egallaydi. Chunki XXI asrda inson kapitali mamlakat taraqqiyotining eng muhim omiliga aylandi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, iqtisodiy yuksalishning asosi tabiiy resurslarda emas, balki inson salohiyati, ya'ni bilim, malaka, ijodkorlik va innovatsion fikrlash darajasida mujassam. Shu bois maktab muammolarining yechimini ta'limning insoniylashtirilishi (gumanizatsiyasi) yo'lidan ham izlamokda. Shaxsning o'z individualligini namoyon etishiga ko'maklashish, uning ijodiy qobiliyatlarini, avvalo tasavvurini boyitishga yordam berish pedagogik faoliyatning asosidir.

TADQIQOTNING METOD VA METODOLOGIYASI

Mamlakatimizda ham o'quvchilarning erkin, mustaqil fikrlash, atrofdagi voqelikka ongli munosabatda bo'lish, daxldorlik va ijtimoiy faollik kabi sifatlarini rivojlantirish, kreativ tafakkuri va tasavvuri rivojlangan shaxsni kamol toptirishning moddiy-texnik bazasi yaratilgan. Bunda "yoshlarni jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, vatanga sodiq, qa'tiy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish" kabi muhim vazifalar belgilangan. Bunda shaxsning intellektual sifatlarini shakllantirish, tajriba va tarbiya resurslaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

TADQIQOTNING NATIJALARI

Mamlakatimiz olimlari tomonidan kreativ tasavvurning mohiyati va mexanizmlarini o'rganishning psixologik asosi hamda o'quv jarayonida shaxsning kreativ zaxiralarini faollashtirish, tasavvurning "kristallashuvi" yoki voqelikka aylanishi masalalari E. G'oziyev, M.G. Davletshin, N.G. Alovutdinova, A.R. Hamroyev, A.Y.Bobomurodova, N.A.Hamedova, M.Z. Hamdamova, R.Ibragimov, Sh.U.Nurullayeva, A.Q.Nisanbayev, O.Oxunjonova, A.Teshaboyev, N.A.Qosimova, T.U.Ziyadova, U.A.Masharipova kabilarning ilmiy tadqiqotlarida o'z aksini topgan bo'lsa, kreativ tasavvurni rivojlantirish jarayonida zamonaviy faol usullar va vositalar (TRIZ metodologiyasiga asoslangan va o'quvchilarning psixologik xususiyatlariga moslashtirilgan) bo'yicha M.Abdullayeva, B.S.Abdullayeva, B.Adizov, Q.S.Jumaniyozov, Z.T.Nishanova, K.Rahimova, M.Usmanboyeva, M.Saidov, U.A.Usmanovalar tomonidan tadqiqotlar olib borilgan.

MUHOKAMA

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi mamlakatlarida kreativ tasavvurni rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari L.Vygotskiy, V.Davidov, L.Rubinshteyn, M.Rozet, A.Usachev, N.Melnikova, G.Krillova, L.N.Galiguzov, O.Dyachenko, M.Kanevskaya, A.Nuraxunova va boshqalarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

Xorijiy mamlakatlardan T.Ribo, J. Piaje, Z.Freyd, P.Torrens, J. Bruner va boshqa tadqiqotchilarning ishlarida kreativ tasavvurni rivojlantirishning

mexanizmlari, o'ziga xos test dasturlari masalalariga oid tadqiqot ishlari amalga oshirilgan.

Yuqorida keltirilgan ilmiy izlanishlarda kreativ fikrlash faoliyatining muayyan tarmoqlari ko'rsatib o'tilgan bo'lsa-da, o'quvchilarning yoshga oid kreativ tasavvurini rivojlantirish muammosi doirasida maxsus tadqiqot ishlari olib borilmagan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarning kreativ tasavvurini rivojlantirish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u ilmiy-nazariy asoslarni chuqur o'rganish, mavjud amaliy holatni tahlil qilish hamda pedagogik-psixologik yondashuvlar asosida "kreativ tasavvur" fenomenini izohlashni talab etadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning kreativ tasavvurini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslarini o'rganish, amaliyotdagi holatini tahlil qilish, umumlashtirish, "kreativ tasavvur" fenomenologiyasini pedagogik – psixologik aspektida yoritib berish imkoniyatini beradi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. – 2017. – №6. – 70-modda.
2. G'oziyev E. "Umumiy psixologiya": darslik. – Toshkent: Universitet, 2002.
3. Nishanova Z.T., Nishanov S.N. Psixologiya: darslik. – Toshkent, 2010.
4. Bruner J. "Actual Minds", Possible Worlds. – Cambridge: Harvard University Press, 1986.

SHAXS KAMOLOTIDA IJTIMOIIY MUHIT VA TARBIYAVIY HAMKORLIKNING O'RNI

Badalova Rushana Bahodirovna

**Kasbi tumani 53-
IDUM o'qituvchisi**

E-mail: badalovarushana491@gmail.com Phone number: +998994551609

Annotatsiya. Mazkur maqolada yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol inson etib tarbiyalashning ustuvor yo'nalishlari, uning mazmun-mohiyati hamda bugungi jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati yoritib beriladi. Shuningdek, ta'lim-tarbiya jarayonida ijtimoiy hamkorlikning o'rni, yoshlarning dunyoqarashi, axloqiy tafakkuri va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishdagi ta'siri ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda yoshlarni komil inson sifatida voyaga yetkazish, ularda ma'naviy immunitetni mustahkamlash hamda jamiyat hayotidagi faolligini oshirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Bundan tashqari, tarbiyaviy jarayon samaradorligini oshirishda hamkorlik, vorisiylik va mas'uliyat tamoyillarining ahamiyati keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviy tarbiya, axloqiy tafakkur, barkamol avlod, ijtimoiy hamkorlik, tarbiya

jarayoni, vorisiylik, vatanparvarlik, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, yoshlar tarbiyasi, ma'naviy immunitet, komil inson.

Аннотация. В данной статье будут освещены приоритетные направления воспитания подрастающего поколения в духовно-нравственно совершенном человеке, его значение и значение для развития современного общества. Также научно-педагогически анализируется роль социального партнерства в образовательном процессе, его влияние на формирование мировоззрения, нравственного мышления и патриотических чувств молодежи. Особое внимание в статье уделяется вопросам воспитания молодежи как совершенных людей, укрепления их духовного иммунитета и повышения их активности в жизни общества на основе национальных и общечеловеческих ценностей. Кроме того, широко освещена важность принципов сотрудничества, преемственности и ответственности в повышении эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: духовное воспитание, нравственное мышление, гармоничное поколение, социальное сотрудничество, воспитательный процесс, преемственность, патриотизм, национальные ценности, общечеловеческие ценности, воспитание молодежи, духовный иммунитет, совершенный человек.

Annotation. This article highlights the priorities of raising the younger generation as a spiritually and morally competent person, its content and significance in the development of today's society. The role of social cooperation in the educational process, its impact on the formation of young people's worldview, moral thinking, and patriotic feelings are also analyzed from a scientific and pedagogical perspective. The article focuses on the issues of raising young people as perfect individuals, strengthening their spiritual immunity, and increasing their activity in the life of society, based on national and universal values. In addition, the importance of the principles of cooperation, succession, and responsibility in improving the effectiveness of the educational process is widely highlighted.

Keywords: spiritual education, moral thinking, harmonious generation, social cooperation, educational process, succession, patriotism, national values, universal values, youth education, spiritual immunity, perfect person.

Shaxs jamiyat taraqqiyoti jarayonida shakllanadigan murakkab ijtimoiy-pedagogik hodisa hisoblanadi. Inson tug'ilganidan boshlab ma'lum biologik xususiyatlarga ega bo'lsa-da, uning haqiqiy shaxs sifatida kamol topishi tarbiya, ta'lim va ijtimoiy muhit ta'sirida yuz beradi. Shaxsning shakllanishida oilaviy muhit, jamoadagi munosabatlar hamda ma'naviy qadriyatlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Rivojlanish jarayoni insonning jismoniy, ruhiy va intellektual jihatdan takomillashib borishini anglatadi. Ushbu jarayonda insonning dunyoqarashi, fikrlashi, axloqiy qarashlari va hayotiy tajribasi bosqichma-bosqich boyib boradi. Shu sababli shaxs rivojlanishi uzluksiz davom etadigan murakkab pedagogik jarayon sifatida e'tirof etiladi.

Odamning ijtimoiy mavjudot sifatida shaxsga avlanishi uchun ijtimoiy muhit sharoitlari va tarbiya kerak bo'ladi. Ana shular ta'sirida odam inson sifatida rivojlanib boradi va shaxsga aylanadi. Rivojlanishning o'zi nima? Rivojlanish shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayondir [2]. Rivojlanish mohiyatan oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga, eski sifatlardan yangi holatlarga o'tish, yangilanish, yangining paydo bo'lishi, eskining yo'qolib borishi, miqdor o'zgarishining sifat o'zgarishiga o'tishini ifodalaydi. Rivojlanishning manbayi qarama-

qarshiliklarning o'rtasidagi kurashdan iboratdir. Bola shaxsining rivojlanishi inson ijtimoiy mavjudotdir degan falsafiy ta'limotga asoslanadi. Ayni vaqtda inson tirik, biologik mavjudot hamdir. Demak, bolaning rivojlanishida tabiat rivojlanishining qonuniyatlari ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, shaxs bir butun mavjudot sifatida baholanar ekan, uning rivojlanishiga biologik va ijtimoiy qonuniyatlarning birgalikda ta'sir etadi, ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi.

Pedagogik adabiyotda ota-onalarni yaxlit pedagogik jarayonga jalb etish masalasi tobora qat'iyroq hal qilinmoqda, "ota-onalarga yagona pedagogik talablar" ishlab chiqilib, ularda ota-onalarning asosiy majburiyatlari (bolalar kelajagi uchun mas'uliyat, jismoniy, aqliy, axloqiy tarbiya va hok.) sanab o'tiladi; pedagogikaga "pedagogik hamkorlik", "qadriyatli hamkorlik", "natijali o'quv hamkorligi" kabi tushunchalar kiritilmoqda; hamkorlik turlari tadqiq qilinmoqda.

Bugungi kunda ta'lim samaradorligini oshirishda pedagog va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik alohida ahamiyat kasb etmoqda. Farzand tarbiyasida oila va ta'lim muassasasining o'zaro uyg'un faoliyati bolaning ma'naviy barkamolligini ta'minlashda muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, yoshlarning ijtimoiy faolligi, mustaqil fikrlashi hamda mas'uliyat hissini shakllantirishda hamkorlik muhitining o'rni beqiyosdir.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlarda hamkorlik tamoyili ta'lim jarayonining asosiy tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Bu esa o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ularni jamiyat hayotiga faol tayyorlash imkonini beradi. Hozirgi vaqtda o'qituvchilar va ota-onalarning birgalikdagi faoliyati har tomonlama xarakterga ega bo'lib borayotgan bir paytda, o'qituvchilar va ota-onalarning hamkorligi maxsus ilmiy tadqiqotlar ob'ektiga aylanmoqda.

Shaxs tushunchasi bu keng qamrovli tushuncha hisoblanadi. Har bir inson tug'ilibdiki bu shaxsdir. Lekin uning o'sib rivojlanishi katta ahamiyatga ega. Yosh bola bir yoki ikki yosh paytidan unga tarbiya berish boshlanadi. Yetti yoki sakkiz yosh paytidan esa uning yoniga ta'lim ham qo'shiladi. Har ikkalasi yillar davomida teng ravishda berib boriladi. Bilmagan narsalari tushuntirilib, qiziqishlariga asoslanib unga kasb yoki hunarga yo'naltirish beriladi. Shu paytdan boshlab bola o'z kelajagiga birinchi qadamni tashlaydi. Endi u omma ichida o'zini qanday tutishlar va qanday rivojlanishlar haqida fikr yurita boshlaydi. Agar bolani yosh paytidan odamlar ichida ko'proq olib yurilsa u tez ijtimoiy aloqaga kirishishi oson boladi va u kata shaxs bo'lib yetishadi.

Har bir bosqich bir butunlikning bir qismi bo'lib, nisbiy mustaqillikka ega va bolaning shaxsiyatini shakllantirish uchun o'ziga xos xususiyatlar va imkoniyatlarga ega bo'ladi. Har bir oldingi bosqichda tarbiyaning o'z ta'lim vazifalari hal qilinadi, shuningdek, xatti-harakatlar va munosabatlarning yangi shakllarini muvaffaqiyatli o'zlashtirish, keyingi bosqichda yuzaga keladigan yanada murakkab axloq me'yorlari va qoidalarini o'zlashtirish uchun umumiy tayyorgarlik bilan bog'liq ishlar maqsadli ravishda bajariladi [6].

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarining yosh, fiziologik va psixologik xususiyatlari, shuningdek, shaxsiy ma'naviy-axloqiy sifatlariga tayanish ular o'rtasida iqtisodiy tarbiyani samarali targ'ib etishga imkon beradi. Bunda amalga oshirilishi talab etiluvchi vazifalarni ularning mohiyatiga ko'ra muayyan bosqichlarda hal qilinishi esa pedagogik faoliyatni izchil va tizimli tashkil etilishini ta'minlaydi. Asosiy yo'nalishlar, samarali pedagogik yondashuv, ustuvor tamoyillarning to'g'ri tanlanishi sinfdan va maktabdan tashqari sharoitda o'quvchilarni iqtisodiy tarbiyasini tashkil etishga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

Kognitiv asosi sifatida belgilangan asosiy yo‘nalish, pedagogik yondashuv, ustuvor tamoyil tadqiqotning metodik hamda empirik negizirni tashkil etadi.

Shaxs tarbiyasi va rivojlanishini zamonaviy yondashuvlar asosida ko‘rib chiqadigan bo‘lsak, bugungi ta‘lim va tarbiya jarayonida bu yondaashuv muhim o‘rin egallaydi. Har bir shaxsning psixologik, pedagogic qobiliyatlari, qiziqishlari inobatga olinadi. Shuningdek STEAM yondashuvi, tanqidiy fikrlash va hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan yondashuvlar hozirgi kunda keng qo‘llanilmoqda. Zamonaviy tarbiya insonda tashabbuskorlik, kreativlik, muammolarni hal qilish, mas‘uliyat kabi hayotiy ko‘nikmalarni hal qilishga qaratilgan. Hozirgi kunda pedagogikada shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, tarbiyasi kabi tushunchalardan tashqari shaxsni ijtimoiylashuvi tushunchasi ham keng qo‘llanilmoqda. Demak ta‘lim va tarbiya bir-biri bilan uzviy bog‘liqlikda amalga oshiriladi. Tarbiya so‘z bilan emas amal bilan singdirilaishi lozim deb ta‘kidlaydi pedagogik olimlardan biri. Tarbiya shaxs rivojlanishiga ta‘sir etuvchi omillarni tartibga solib, uni ijtimoiylashuvini rivojlanishini tartibga solib turadi.

Xulosa qilib aytganda, shaxs kamolotida ijtimoiy muhit va tarbiyaviy hamkorlikning o‘rni nihoyatda muhimdir. Yosh avlodning ma‘naviy yetuk, mustaqil fikrlovchi va vatanparvar inson bo‘lib voyaga yetishida oila, ta‘lim muassasasi hamda jamiyatning uzviy hamkorligi asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Zamonaviy ta‘lim jarayonida innovatsion pedagogik yondashuvlardan samarali foydalanish esa yoshlarning intellektual va ma‘naviy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Pedagogika / O‘quv qo‘llanma. A. Munavvarov tahriri ostida. — Toshkent, O‘qituvchi, 1996.
2. Munavvarov A.Q. Pedagogika. — Toshkent, O‘qituvchi, 1993.
3. Tursunov I., Nishonaliyev U. Pedagogika kursi. — T.: O‘qituvchi, 1997.
4. Umidbek Xaitbaevich Adambaev, (2022). Ishonch - e‘tikrdni shakllantirishda urf-odat va an‘analarning ta‘siri, SCIENTIFIC PROGRESS
5. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения. В 2-х т. М., 1981. -Т.1. - 324с.
- 6.Файн М. Дж. Движение за педагогическое образование родителей // Помощь родителям в воспитании детей. – М., 1992. – С. 7.

TALABALARDA LINGVISTIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

Yakubova Guzal Luxmanovna

Tel: (91)-812-97-77

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda lingvistik tafakkurni rivojlantirishning nazariy asoslari hamda uni samarali tashkil etish metodikasi yoritiladi. Zamonaviy ta‘lim jarayonida interfaol metodlar, innovatsion pedagogik texnologiyalar va amaliy mashg‘ulotlarning o‘rni tahlil qilinadi va lingvistik tafakkurni shakllantirishda kommunikativ yondashuvning ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Lingvistik tafakkur, nutqiy kompetensiya, interfaol metodlar, kommunikativ yondashuv, ta‘lim texnologiyalari, analiz, sintez.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы развития лингвистического мышления у студентов, а также методика его

эффективной организации. Анализируется роль интерактивных методов, инновационных педагогических технологий и практических занятий в современном образовательном процессе, раскрывается значение коммуникативного подхода в формировании лингвистического мышления.

Ключевые слова: Лингвистическое мышление, речевая компетенция, интерактивные методы, коммуникативный подход, образовательные технологии, анализ, синтез.

Annotation: This article covers the theoretical foundations of developing linguistic thinking in students and the methodology for effectively organizing it. The role of interactive methods, innovative pedagogical technologies, and practical sessions in the modern educational process is analyzed, and the importance of the communicative approach in forming linguistic thinking is highlighted.

Keywords: Linguistic thinking, speech competence, interactive methods, communicative approach, educational technologies, analysis, synthesis.

Bugungi globallashuv davrida tilni mukammal o'zlashtirish va undan samarali foydalanish har bir talabaning asosiy kompetensiyalaridan biridir. Lingvistik tafakkur — bu til birliklarini tushunish, tahlil qilish, ularni o'zaro bog'lash va amaliy nutqda qo'llash qobiliyatidir. Ushbu tafakkur turini rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim vazifalaridan biri bo'lib, u talabaning nutq madaniyati, muloqot qobiliyati hamda ijodiy fikrlashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy ta'lim tizimida til o'qitish jarayoni nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki ularni real kommunikativ vaziyatlarda qo'llashni ham nazarda tutadi. Shu bois lingvistik tafakkurni rivojlantirish talabalarda mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va muammoli vaziyatlarga yechim topish ko'nikmalarini shakllantirish bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida bu jarayon kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Lingvistik tafakkur tilning fonetik, leksik, grammatik va stilistik qatlamlarini chuqur o'zlashtirishni talab etadi. Talabalar til birliklari o'rtasidagi munosabatlarni anglash orqali nutqning aniqligi, mantiqiyliги va ifodaviyligini ta'minlay oladi. Bu esa o'z navbatida ularning ilmiy, kasbiy va kundalik muloqotda muvaffaqiyatli ishtirok etishiga xizmat qiladi. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda kompetensiyaviy yondashuvning keng joriy etilishi lingvistik tafakkurni rivojlantirish metodikasini takomillashtirishni taqozo etmoqda. Chunki an'anaviy o'qitish usullari ko'pincha talabani passiv tinglovchi sifatida qoldirsa, zamonaviy metodlar uni faol ishtirokchi va mustaqil fikrlovchi subyektgа aylantiradi.

Talabalarda lingvistik tafakkurni rivojlantirish jarayoni murakkab va ko'p qirrali bo'lib, u tilni o'rganishning barcha bosqichlarini qamrab oladi. Bu jarayonda talaba nafaqat til birliklarini eslab qoladi, balki ularni tahlil qiladi, taqqoslaydi va turli nutqiy vaziyatlarda ongli ravishda qo'llashni o'rganadi. Shuning uchun lingvistik tafakkurni shakllantirish ta'lim jarayonida tizimli va maqsadga yo'naltirilgan yondashuvni talab etadi. Lingvistik tafakkur til hodisalarini chuqur anglash bilan bog'liq bo'lib, bunda analiz va sintez jarayonlari muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalar so'zlarning ma'nosi, ularning o'zaro

munosabati, gap tuzilishi hamda matnning mazmuniy yaxlitligini tahlil qilish orqali tilning ichki qonuniyatlarini anglay boshlaydi. Bu esa ularda mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi va nutqiy faoliyatni yanada ongli qiladi. Ayniqsa, matn ustida ishlash jarayonida talabalar asosiy g'oyani ajratish, muallif pozitsiyasini aniqlash va o'z munosabatini bildirish orqali mustaqil fikrlashga o'rganadi. Lingvistik tafakkurni rivojlantirishda interfaol metodlarning o'rni alohida ahamiyatga ega. Bunday metodlar talabalarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirib, ularning fikrlash jarayonini faollashtiradi. Masalan, "Aqliy hujum" orqali talabalar muayyan mavzu yuzasidan erkin fikr bildiradi, "Debat" jarayonida esa o'z nuqtai nazarini asoslab himoya qilishga harakat qiladi. Bu esa nafaqat til bilimlarini mustahkamlaydi, balki nutq madaniyati va muloqot ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Muammoli ta'lim texnologiyalari ham lingvistik tafakkurni rivojlantirishda samarali vositadir. Talabalarga muayyan til hodisasiga oid muammoli vaziyatlar taqdim etilganda, ular mustaqil ravishda yechim izlashga majbur bo'ladi. Bu jarayonda ular o'z bilimlariga tayangan holda xulosa chiqaradi, dalillar keltiradi va fikrlarini asoslaydi. Natijada, tafakkur jarayoni faollashib, bilimlar chuqurroq o'zlashtiriladi.

Zamonaviy ta'lim sharoitida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Turli multimedia vositalari, elektron darsliklar va onlayn platformalar yordamida talabalar til materiallarini vizual va interaktiv shaklda o'zlashtiradi. Bu esa o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi hamda lingvistik tafakkurning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, lingvistik tafakkurni rivojlantirishda kommunikativ yondashuv muhim o'rin tutadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, til o'rganish jarayoni real muloqotga yo'naltirilgan bo'lishi mumkin. Talabalar turli nutqiy vaziyatlarda ishtirok etish orqali til birliklarini amaliy jihatdan qo'llashni o'rganadi. Bu esa ularning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirib, erkin va ravon fikr bildirish imkonini beradi. Umuman olganda, lingvistik tafakkurni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish ta'lim jarayonida zamonaviy yondashuvlarni qo'llash, talabalarni faol fikrlashga undash va nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirishni talab etadi. Faqat shundagina talabalarda chuqur va mustahkam lingvistik tafakkur shakllanadi.

Talabalarda lingvistik tafakkurni rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Ushbu jarayon talabaning nafaqat til bilimlarini oshirish, balki uning mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Lingvistik tafakkur rivojlangan talaba til birliklarini ongli ravishda idrok etadi, ularni tahlil qiladi va turli nutqiy vaziyatlarda samarali qo'llay oladi. Maqolada ko'rib chiqilganidek, lingvistik tafakkurni rivojlantirishda interfaol metodlar, muammoli ta'lim, kommunikativ yondashuv hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish yuqori samaradorlik beradi. Ayniqsa, talabani ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish, uning mustaqil fikrlashini qo'llab-quvvatlash va amaliy mashg'ulotlarga keng o'rin berish muhim ahamiyat kasb etadi. Lingvistik tafakkurni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish uzluksiz jarayon bo'lib, u

o'qituvchidan yuqori darajadagi kasbiy mahorat, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni puxta egallash hamda innovatsion texnologiyalarni samarali qo'llashni talab etadi. Natijada, ta'lim jarayonida yuqori natijalarga erishish, raqobatbardosh va erkin fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlash imkoniyati kengayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mahmudov N. Til va nutq madaniyati. — Toshkent: O'qituvchi, 2013.
2. Nurmonov A. O'zbek tilshunosligi asoslari. — Toshkent: Fan, 2012.
3. Abdullayev A. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2010.
4. G'ulomov A., Yo'ldoshev B. O'zbek tilini o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2015.
5. Passov E.I. Kommunikativ metodika

TALABALARNING METODIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISHDA REFLEKSIV YONDASHUVNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Pardayeva Sarvinoz Ahmad qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti magistranti.

Annotatsiya. Muallif ushbu maqolada talabalarning metodik tayyorgarligini takomillashtirishda refleksiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qildi. Ta'lim samaradorligini oshirishda reflektoriya jarayonining o'rni, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishning ahamiyati, ta'lim jarayonida reflektor texnologiyalardan foydalanish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: refleksiya, refleksiv yondashuv, metodik tayyorgarlik, pedagogik texnologiya, kompetensiya, ta'lim samaradorligi, kasbiy rivojlanish.

Аннотация. В данной статье автор проанализировал педагогические возможности рефлексивного подхода в совершенствовании методической подготовки студентов. Освещены роль процесса рефлексии в повышении эффективности обучения, важность развития профессиональных компетенций будущих педагогов, вопросы применения рефлексивных технологий в образовательном процессе.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивный подход, методическая подготовка, педагогическая технология, компетентность, эффективность обучения, профессиональное развитие.

Annotation. In this article, the author analyzed the pedagogical possibilities of the reflexive approach in improving students' methodological preparation. The role of the reflection process in increasing the effectiveness of education, the importance of forming the professional competencies of future teachers, and the use of reflective technologies in the educational process are highlighted.

Keywords: reflection, reflexive approach, methodological preparation, pedagogical technology, competence, educational efficiency, professional development.

Bugungi kunda ilm-fan taraqqiyoti, axborotlar oqimining kengayishi va tezkorlashuvi, globallashtirish jarayonlari o'z navbatida ta'lim sohasida ham o'ziga xos islohotlar o'tkazishni taqozo etmoqda. Jumladan, ta'lim jarayoni tashkilotchilari bo'lmish o'qituvchilar faoliyatida ham muntazam izlanishlar olib borishni talab etmoqda. Bu esa o'z navbatida pedagog kadrlarni tayyorlash faoliyati bilan shug'ullanuvchi OTMlar oldiga yangi talablar qo'yadi. Bugungi kunning yosh pedagogni faqatgina o'z mutaxassisligi bo'yicha yetarlicha bilimga ega bo'lganligi, mulohazakorligi, pedagoglik va psixologlik mahorati, tadqiqot va izlanishlar asosida o'z faoliyatini yo'lga qo'yishi hamda milliy ta'lim tizimiga tadbiq etilayotgan innovatsiyalar, yangi pedagogik texnologiyalar talablaridan kelib chiqqan holda qo'yiladigan talablar taqozo etadigan boshqa sifat hamda xususiyatlarga ega bo'lishi yetarli hisoblanmaydi. OTM bitiruvchilari yuqorida sanab o'tilgan sifatlar bilan bir qatorda refleksiv mahoratga ham ega bo'lmoqlari talab etiladi. Xo'sh, refleksiya, refleksiv mahorat va refleksivlik nima o'zi? Refleksiya lotincha "reflexio" so'zidan olingan bo'lib, "sirdan nazar", "orqaga nazar" kabi ma'nolarni anglatadi. Refleksiya shaxsning o'z-o'zini anglashiga qaratilgan fikrlash jarayoni bo'lib, o'z his-tuyg'ulari, ichki imkoniyatlari, ongli ravishda sodir etiladigan xatti-harakatlarini to'g'ri baholash, natijada esa keyingi harakatlarning maqbul strategiyasini qabul qilishi uchun zamin vazifasini o'taydigan xulosalar chiqarish hodisasidir.

Refleksiv mahoratga ega bo'lish natijasida o'qituvchi:

-bajarishi lozim bo'lgan barcha o'quv, tarbiyaviy, ijtimoiy vazifalarining ko'lami va darajasini bilib oladi; o'zi uchun o'quvchilarga, ota-onalarga ijobiy ma'noda ta'sir etuvchi faoliyat mexanizmini shakllantiradi; dars jarayonlarini tashkil etishda o'quvchilarning talablari asosida shakllana boradigan ish tajribasiga ega bo'ladi. Demak, aytishimiz mumkinki, refleksiya — bu o'qituvchining o'z faoliyati va sodir etadigan o'quv, tarbiyaviy va ijtimoiy xatti-harakatlariga baho berishigina emas, balki o'zini boshqalar (o'quvchilar, ota-onalar, hamkasblar) qanday qabul qilayotganlarini aniqlab olish imkonini beruvchi xususiyatdir [3.2]. O'z-o'zini refleksiv tahlil eta oladigan o'qituvchi-pedagog ongli ravishda takomillashib borani barobarida tashkil etiladigan pedagogik jarayonlarini ham mukammallashtirib boradi.

Bo'lajak pedagoglarning metodik tayyorgarligida refleksiv yondashuv quyidagi imkoniyatlarni yaratadi: talabaning o'z bilim va ko'nikmalarini tahlil qilishi; pedagogik faoliyatdagi kamchiliklarni aniqlashi; o'z ustida ishlash ehtiyojining shakllanishi; mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarining rivojlanishi; kreativ va tanqidiy fikrlashning rivojlanishi [2].

Refleksiv yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Natijada talaba o'zining kasbiy rivojlanish trayektoriyasini mustaqil belgilash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar orasida refleksiv texnologiyalar alohida ahamiyatga ega. Ular o'quvchining o'z ishini baholash va tahlil qilish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi. Refleksiv texnologiyalarga quyidagilar kiradi: refleksiv suhbatlar, "Portfolio" texnologiyasi, o'z-o'zini baholash usullari, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, pedagogik jurnallar, munozara va muhokamalar. Ushbu texnologiya yordamida talabalar metodik yordamga ega bo'ladilar. Uning fikricha, pedagogik amaliyotga asoslangan refleksiv kundalik yuritish talabaning o'zi haqida muntazam tahlil qilish imkonini beradi.

Talabalarning metodik tayyorgarligini refleksiv yondashuv asosida rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik shartlarga amal qilish zarur:

- ta'lim jarayonida erkin va ijodiy muhit yaratish;
- talabalarni mustaqil fikrlashga undash;
- interfaol metodlardan samarali foydalanish;
- o'z-o'zini baholash tizimini joriy etish;
- pedagog va talaba o'rtasida hamkorlik munosabatlarini shakllantirish [3.10].

Demak, talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirishda refleksiv texnologiyalar muhim pedagogik imkoniyatlarga ega, deyishimiz mumkin. Ta'limning bu turi orqali talabalarda mustaqil fikrlash, o'z-o'zini tafakkur qilish, izlanish va ijodkorlik rivojlanadi. Reflektiv texnologiyalarning o'quv jarayoniga keng joriy etilayotgani bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ishmuhamedov R. "Pedagogik texnologiyalar". – Toshkent: Fan, 2019.
2. Tolipov O'., Usmonboyeva M. "Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari". – Toshkent, 2017.
3. Nurullayeva Sh. Pedagogik ta'limda refleksiv texnologiyalar. Monografiya. -Qarshi. 2025.

O'QUV-BILUV FAOLIYATINI BAHOLASHDA KOMPETENSIYALAR DIAGNOSTIKASINING ZAMONAVIY USULLARI

Yaxshiboyeva Sitara Toshpulat qizi

Qarshi xalqaro universiteti dotsenti,
Email: s.yaxshiboyeva2002@mail.com
ORCID: 0009-0009-0372-9140

Annotatsiya (Abstract)

Zamonaviy ta'lim paradigmasida o'quvchilarning kompetensiyalarini diagnostika qilish an'anaviy bilimlarni tekshirishdan tubdan farq qiladi. Kompetensiyalar – bu bilim, ko'nikma, munosabat va qadriyatlarning yaxlit birikmasi bo'lib, ularni an'anaviy testlar orqali baholash samarasizdir. Ushbu maqolada kompetensiyalar diagnostikasining zamonaviy usullari – adaptiv testlash, interaktiv simulyatsiyalar va kaseylar, qiyosiy baholash (Adaptive Comparative Judgement), dinamik baholash metodikasi, raqamli kompetensiya profili, test

vositalari va kuzatuv metodlari tahlil qilinadi. Maqsad – ushbu usullarning nazariy asoslari, qo‘llanish metodikasi, afzalliklari va cheklovlarini ochib berish. Tadqiqotda adabiyotlar tahlili, tizimli tahlil va taqqoslash usullari qo‘llanildi. Natijada oltita asosiy zamonaviy diagnostika usuli tizimlashtirilib, ularning an’anaviy testlar bilan qiyosiy tahlili keltirildi.

Kalit so‘zlar: kompetensiyalar diagnostikasi, o‘quv-biluv faoliyati, adaptiv testlash, interaktiv simulyatsiyalar, qiyosiy baholash, dinamik baholash, raqamli kompetensiya profili.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimining asosiy yo‘nalishlaridan biri – o‘quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirishdir. Kompetensiyalar deganda o‘quvchining bilim, ko‘nikma, munosabat va qadriyatlarini o‘z ichiga olgan, real hayotiy vaziyatlarda muvaffaqiyatli harakat qilish qobiliyati tushuniladi. Shu sababli, kompetensiyalarni diagnostika qilish an’anaviy bilimlarni tekshirishdan tubdan farq qiladi.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda kompetensiyalarni baholash tizimiga alohida e’tibor qaratilmoqda. 2024-yilda qabul qilingan “Rahbar kadrlarni baholash markazini tashkil etish to‘g‘risida”gi Hukumat Qaroriga ko‘ra, kompetensiyalar modeli asosida kompleks baholash, doimiy ravishda yangi uslublarni ishlab chiqish va joriy qilish, shuningdek raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri etib belgilangan. Bu tendensiya ta’lim tizimida ham o‘z aksini topmoqda.

An’anaviy testlar asosan faktik bilimlarni tekshirishga qaratilgan. Test savoliga to‘g‘ri javob bergan o‘quvchi haqiqatda shu bilimni amaliyotda qo‘llay olmasligi mumkin. Kompetensiyalarni diagnostika qilish esa o‘quvchining bilimlarini yangi vaziyatlarda qo‘llash, muammolarni tahlil qilish, qaror qabul qilish va o‘z faoliyatini baholash qobiliyatlarini tekshirishni talab qiladi.

Xo‘sh, o‘quv-biluv faoliyatini baholashda kompetensiyalar diagnostikasining zamonaviy usullari qanday? Ular an’anaviy testlardan qanday farq qiladi va qanday imkoniyatlar beradi? Ushbu maqola aynan shu savollarga javob berishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Kompetensiyalar diagnostikasi muammosi bir vaqtning o‘zida pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari sohasida keng tadqiq etiladi. Tadqiqotimizda quyidagi usullar qo‘llanildi.

Adabiyotlar tahlili usuli asosida 2018-2025 yillar oralig‘ida nashr etilgan mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar – maqolalar, monografiyalar, xalqaro hisobotlar – kompetensiyalar diagnostikasi va baholash metodlari bo‘yicha o‘rganildi. Tizimli tahlil usuli yordamida har bir diagnostika usulining maqsadi, mazmuni, vositalari va natijalari tahlil qilindi. Taqqoslash usuli orqali an’anaviy testlar va zamonaviy diagnostika usullari o‘zaro solishtirildi.

Tahlil qilingan asosiy manbalar qatoriga Black va Wiliamning formativ baholash bo‘yicha ishlari, Hattiening visible learning va baholash samaradorligi haqidagi tadqiqotlari, shuningdek RM va ISEBning qiyosiy baholash (Adaptive

Comparative Judgement) bo'yicha amaliy ishlanmalari kiradi. Mahalliy kontekstda esa O'zbekiston Respublikasining 2024-yilgi "Rahbar kadrlarni baholash markazini tashkil etish to'g'risida"gi qarori asosiy me'yoriy hujjat sifatida o'rganildi.

Natijalar va muhokama

Tahlil natijalariga ko'ra, o'quv-biluv faoliyatini baholashda kompetensiyalar diagnostikasining oltita asosiy zamonaviy usuli mavjud.

Birinchii usul – adaptiv testlash

Adaptiv testlashning mohiyati shundan iboratki, test tizimi o'quvchining oldingi javoblariga qarab keyingi savolning qiyinlik darajasini o'zgartirib boradi. Agar o'quvchi savolga to'g'ri javob bersa, keyingi savol qiyinroq bo'ladi; agar noto'g'ri javob bersa, keyingi savol osonroq bo'ladi. Shu tariqa, test har bir o'quvchining bilim darajasiga moslashadi.

Kompetensiyalarni diagnostika qilishda adaptiv testlashning ahamiyati katta. Birinchidan, adaptiv testlash o'quvchining haqiqiy bilim chegarasini – u nimani biladi va nimani bilmaydi – aniq aniqlaydi. Ikkinchidan, adaptiv testlash o'quvchining zaif joylarini – qaysi kompetensiya tarkibiy qismlari yetarli darajada shakllanmaganligini – ko'rsatadi. Uchinchidan, adaptiv testlash natijalari asosida har bir o'quvchi uchun moslashtirilgan rivojlantiruvchi tavsiyalar ishlab chiqilishi mumkin.

Adaptiv testlashning cheklovi shundaki, uni amalga oshirish uchun katta hajmdagi kalibrlangan savollar banki va maxsus dasturiy ta'minot kerak. Bundan tashqari, kompetensiyalarning murakkab tuzilishini to'liq qamrab olish har doim ham mumkin emas.

Ikkinchi usul – interaktiv simulyatsiyalar va kaseylar

Interaktiv simulyatsiyalar va kaseylar o'quvchining kompetensiyalarini real hayotiy vaziyatlarga yaqin sharoitda diagnostika qilish imkonini beradi. Ushbu usulning asosiy g'oyasi shundan iboratki, o'quvchiga muayyan muammoli vaziyat taqdim etiladi va undan ushbu vaziyatni tahlil qilish, qaror qabul qilish va o'z qarorini asoslash talab qilinadi.

Kasey-metod kompetensiyalarni diagnostika qilishda alohida o'rin tutadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kasey-metod asosida diagnostika qilishda beshta asosiy mezon – kognitivlik, ko'p funksiyalilik, profillilik, latentlik va integrativlik – asosida baholash samarali hisoblanadi. Kognitivlik mezoni bo'yicha o'quvchining tahlil qilish va sintez qilish qobiliyati baholanadi. Ko'p funksiyalilik mezoni bo'yicha bir kasey orqali bir necha kompetensiyani bir vaqtning o'zida diagnostika qilish imkoniyati baholanadi. Profillilik mezoni bo'yicha kaseyning o'quvchining mutaxassislik yo'nalishiga mosligi baholanadi.

Simulyatsiyalar esa interaktiv muhitda o'quvchining qaror qabul qilish jarayonini kuzatish imkonini beradi. Bunda nafaqat yakuniy qaror, balki qarorga olib boradigan fikrlash jarayoni ham baholanadi.

Uchinchii usul – qiyosiy baholash (Adaptive Comparative Judgement)

Qiyosiy baholash usuli an'anaviy rubrika asosidagi baholashdan tubdan farq qiladi. Bunda baholovchiga ikkita ish birgalikda taqdim etiladi va u qaysi biri

yaxshiroq ekanligini holistik (yaxlit) mezon asosida hal qiladi. Bu jarayon bir necha baholovchi tomonidan ko'p marta takrorlanadi va adaptiv algoritm asosida ishlarning yakuniy reytingi shakllantiriladi.

RM Education va ISEB (Independent Schools Examinations Board) hamkorligida o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, qiyosiy baholash usuli fanlararo loyiha ishlarini baholashda juda samarali hisoblanadi. Tadqiqotda 78 ta loyiha ishi 9 nafar baholovchi tomonida qiyosiy usulda baholandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, qiyosiy baholash an'anaviy rubrika asosidagi baholashga nisbatan vaqtni 50% dan ko'proqqa tejaydi – rubrika bo'yicha bitta ishni baholash o'rtacha 15 daqiqa talab qilgan bo'lsa, qiyosiy usulda 88 soniya davom etgan. Bundan tashqari, qiyosiy baholashda ishning bir necha marta va turli baholovchilar tomonidan ko'rilishi sub'ektivlikni keskin kamaytiradi va baholash ishonchliligini oshiradi.

Qiyosiy baholashning afzalligi shundaki, u juda xilma-xil va ijodiy ishlarni baholash imkonini beradi. Har bir o'quvchi o'zining qiziqishi va ijodiy uslubiga mos javob tayyorlashi mumkin, chunki qat'iy rubrika mezonlariga moslashish talab qilinmaydi. Bu ayniqsa kompetensiyalarni diagnostika qilishda muhim, chunki kompetensiyalar turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin.

Cheklovi shundaki, qiyosiy baholash faqat tartiblash darajasida ma'lumot beradi, lekin ishning qanday mezonlar bo'yicha yaxshi yoki yomon ekanligi haqida batafsil ma'lumot bermaydi. Shu sababli, u ko'pincha boshqa diagnostika usullari bilan birgalikda qo'llaniladi.

To'rtinchi usul – dinamik baholash (Dynamic Assessment)

Dinamik baholash an'anaviy statik testlardan farqli ravishda, o'quvchining nafaqat hozirgi bilim darajasini, balki uning o'rganish potentsialini ham baholaydi. Bu usul L.S.Vigotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" kontsepsiyasiga asoslanadi.

Dinamik baholash jarayonida o'quvchiga dastlab topshiriq beriladi. Agar u topshiriqni bajara olmasa, unga bosqichma-bosqich yordam – maslahatlar, yetakchi savollar, namunalar – beriladi. O'quvchi qanchalik kam yordam bilan topshiriqni bajara olsa, uning o'rganish potentsiali shunchalik yuqori baholanadi.

RUDN universitetida o'tkazilgan eksperimental tadqiqotda dinamik baholash metodikasi asosida ishlab chiqilgan SFS-LPS (Skill Formation Stage – Learning Potential Score) modeli sinovdan o'tkazildi. Ushbu modelda ikki o'lchovli diagnostika – ko'nikma shakllanish bosqichi va o'rganish potentsiali darajasi – qo'llanilgan. Tadqiqotda uchta guruh solishtirildi: eksperimental guruh (SFS-LPS modeli asosida o'qitilgan), birinchi taqqoslash guruhi (AI platformasida adaptiv o'qitish) va ikkinchi taqqoslash guruhi (an'anaviy o'qitish).

Natijalar shuni ko'rsatdiki, eksperimental guruhda maqsadli kompetensiyalarning o'sishi AI platformasiga nisbatan sezilarli darajada yuqori (Cohen $d=0.94$) va an'anaviy o'qitishga nisbatan esa ancha yuqori (Cohen $d=1.42$) bo'lgan. Sifatli tahlil shuni ko'rsatdiki, dinamik baholash o'qituvchining vaqt yuklamasini kamaytiradi va uning rolini transformatsiya qiladi – rutin diagnostika va boshlang'ich tuzatish avtomatlashtiriladi, o'qituvchi esa mazmunli va kommunikativ vazifalarga e'tibor qaratishi mumkin.

Dinamik baholashning asosiy afzalligi – u nafaqat o‘quvchining hozirgi holatini, balki uning rivojlanish istiqbolini ham ko‘rsatadi. Bu esa ta’limni individuallashtirish uchun muhim ma’lumot beradi. Cheklovi shundaki, u ko‘proq vaqt va resurs talab qiladi.

Beshinchi usul – raqamli kompetensiya profili

Raqamli kompetensiya profili – bu o‘quvchining kompetensiyalarini vizual, tizimli va dinamik tarzda aks ettiruvchi raqamli vosita. Ushbu yondashuvda diagnostika natijalari radiar diagramma (“o‘rgimchak to‘ri”) ko‘rinishida vizualizatsiya qilinadi, bu esa o‘quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniq ko‘rish imkonini beradi.

“Pifiya” interaktiv platformasi raqamli kompetensiya profilining amaliy misoli hisoblanadi. Ushbu platforma quyidagi funksional modullarni o‘z ichiga oladi. Diagnostik modul interaktiv simulyatsiyalar, kasey-topshiriqlar va situatsion so‘rovnomalar asosida o‘quvchining kommunikativ, regulativ va kognitiv kompetensiyalarini diagnostika qiladi. Analitik modul individual va guruhiiy profillarni shakllantiradi, o‘quvchining rivojlanish dinamikasini kuzatish imkonini beradi. Tavsiyalar moduli diagnostika natijalari asosida avtomatik ravishda shaxsiy rivojlanish rejasini tuzadi va tegishli o‘quv materiallarini tavsiya qiladi.

Raqamli kompetensiya profilining afzalligi shundaki, u diagnostika natijalarini o‘quvchi, o‘qituvchi va ota-onalar uchun tushunarli va vizual tarzda taqdim etadi. Shuningdek, u o‘quvchining vaqt o‘tishi bilan rivojlanishini dinamik kuzatish imkonini beradi.

Cheklovi shundaki, platformani yaratish va uning mazmunini sifatli tayyorlash katta mehnat va resurslarni talab qiladi. Shuningdek, raqamli profillarning ishonchliligi va asoslilikigi alohida tadqiqotlarda tasdiqlanishi kerak.

Oltinchi usul – test vositalari va kuzatuv

Test vositalari va kuzatuv kompetensiyalarni diagnostika qilishda an’anaviy, ammo zamonaviy talablar asosida takomillashtirilgan usuldir. Xususan, so‘nggi besh yil ichida o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tuzilgan va valideyizatsiyadan o‘tgan intervyu va kuzatuv metodlari o‘quvchilarning affektiv va psixomotor kompetensiyalarini baholashda aniq natijalar berishi mumkin. Ushbu tadqiqotlarning natijalariga ko‘ra, non-test instrumentlarining asosiy afzalliklari – ular affektiv va psixomotor sohalarni baholash imkonini beradi, an’anaviy testlar qamrab olmaydigan kompetensiyalarni o‘lchaydi. Shuningdek, o‘qituvchilarni tayyorlash va instrumentlarni raqamlashtirish non-test baholashni muvaffaqiyatli amalga oshirishning muhim omillari hisoblanadi.

Test vositalariga kognitiv kompetensiyalarni baholash uchun mo‘ljallangan testlar, psixologik so‘rovnomalar – motivatsiya, o‘z-o‘zini baholash, kommunikativ qobiliyatlarni baholash uchun – va loyihaviy topshiriqlar kiradi.

Kuzatuv esa affektiv va psixomotor kompetensiyalarni baholashda asosiy metod hisoblanadi. Lekin kuzatuv natijalarining sub’ektivligini kamaytirish uchun kuzatuv varaqalari va rubrikalardan foydalanish, bir necha kuzatuvchi tomonidan kuzatuv o‘tkazish va kuzatuvchilarni maxsus tayyorlash zarur.

Kompetensiyalarni diagnostika qilishda ushbu olti usulning birini emas, balki ularning kombinatsiyasini qo'llash eng samarali hisoblanadi. Masalan, adaptiv testlash va kasey-metodni birgalikda qo'llash orqali ham bilim darajasi, ham bilimlarni qo'llash qobiliyati baholanishi mumkin. Dinamik baholash va raqamli profilni birgalikda qo'llash orqali esa o'quvchining nafaqat hozirgi holati, balki rivojlanish potentsiali va dinamikasi ham kuzatilishi mumkin.

An'anaviy testlar va zamonaviy diagnostika usullarining qiyosiy tahlili

An'anaviy testlar va zamonaviy kompetensiyalar diagnostikasi usullarini solishtirganda, bir qator muhim farqlar ko'zga tashlanadi.

An'anaviy testlar asosan faktik bilimlarni tekshiradi va reproduktiv darajadagi javoblarni talab qiladi. Zamonaviy usullar esa bilimlarni qo'llash, tahlil qilish va sintez qilish kabi yuqori darajadagi kompetensiyalarni baholaydi. An'anaviy testlarda o'quvchi passiv – javob variantlaridan birini tanlaydi. Zamonaviy usullarda esa o'quvchi faol – o'z javobini yaratadi, muammoni hal qiladi, qaror qabul qiladi.

An'anaviy testlar bir xil savollarni hamma uchun bir xilda beradi. Zamonaviy usullar esa adaptiv bo'lib, har bir o'quvchining darajasiga moslashadi. An'anaviy testlar ko'pincha o'quvchi uchun stress manbai hisoblanadi. Zamonaviy usullar – ayniqsa simulyatsiyalar va qiyosiy baholash – o'quvchining tabiiy faoliyatini baholaydi va bosimni kamaytiradi.

An'anaviy testlar yakuniy natijaga qaratilgan. Zamonaviy usullar esa jarayonga – qanday qaror qabul qilingani, qanday xulosaga kelingani – ham e'tibor qaratadi.

Xulosa va takliflar

O'quv-biluv faoliyatini baholashda kompetensiyalar diagnostikasining zamonaviy usullarini tahlil qilish asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, kompetensiyalar diagnostikasi an'anaviy bilimlarni tekshirishdan tubdan farq qiladi. Kompetensiyalar bilim, ko'nikma, munosabat va qadriyatlarning yaxlit birikmasi bo'lib, ularni baholash real hayotiy vaziyatlarga yaqin sharoitda, faoliyat asosida amalga oshirilishi kerak.

Ikkinchidan, kompetensiyalar diagnostikasining oltita asosiy zamonaviy usuli mavjud: adaptiv testlash, interaktiv simulyatsiyalar va kaseylar, qiyosiy baholash (Adaptive Comparative Judgement), dinamik baholash, raqamli kompetensiya profili, hamda test vositalari va kuzatuv. Ushbu usullarning har biri o'zining nazariy asoslari, qo'llanish metodikasi, afzalliklari va cheklovlariga ega.

Uchinchidan, adaptiv testlash va dinamik baholash o'quvchining haqiqiy bilim chegarasini va o'rganish potentsialini aniqlash imkonini beradi. Interaktiv simulyatsiyalar va kaseylar real hayotiy vaziyatlarda kompetensiyalarni qo'llash qobiliyatini baholaydi. Qiyosiy baholash esa ijodiy va xilma-xil ishlarni ishonchli va tejimli tarzda baholash imkonini beradi.

To'rtinchidan, raqamli kompetensiya profili diagnostika natijalarini vizual, tushunarli va dinamik tarzda taqdim etib, o'quvchining o'z rivojlanishini kuzatishiga va shaxsiy rivojlanish rejasini tuzishiga yordam beradi.

Beshinchidan, kompetensiyalarni diagnostika qilishda bir necha usulni kombinatsiyalash eng samarali hisoblanadi. Har bir usul o'ziga xos ma'lumot beradi va ularni birgalikda qo'llash o'quvchi haqida to'liq va ishonchli ma'lumot olish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Black, P., & Wiliam, D. (2018). Assessment and classroom learning. *Assessment in Education*, 5(1), 7–74.
2. Hattie, J. (2012). *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. Routledge.
3. The development of non-test instruments such as interviews and observations in student competency assessments. *Garuda – Garba Rujukan Digital*, 2025.
4. RM Education & ISEB. (2025). How the ISEB used adaptive comparative judgement to assess a new interdisciplinary qualification. *RM Education Case Studies*.
5. Ахренова, Н. А., & Яцкина, К. В. (2026). Модель цифровой диагностики образовательных траекторий в высшей школе: результаты квазиэкспериментального исследования. *Высшее образование в России*.
6. Данкова, В. Б., & Валеев, А. А. (2025). Формирование и диагностика компетенций будущих педагогов на основе кейс-метода. *Журнал Сибирского федерального университета. Гуманитарные науки*, 18(11), 2353–2369.
7. Новожилова, Н. В. (2025). Цифровой профиль компетенций: методика диагностики и развития soft skills на интерактивной платформе «Пифия». *Инфоурок*.
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Rahbar kadrlarni baholash markazini tashkil etish to'g'risida”gi qarori (629-son, 04.10.2024).
9. Qodirova, D. (2024). *O'quvchilarni baholashda integrativ yondashuv*. Toshkent: Fan va texnologiya.
10. Toshpo'latov, A. (2024). Kompetensiyaviy yondashuv asosida baholash tizimini takomillashtirish. *Pedagogika va psixologiya jurnali*, 5(2), 28–36.

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA KREATIV TOPSHIRIQLAR ORQALI
O'QUVCHILARNING NUTQ FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH**

Toshpulatova Guldon Tulqin qizi
Shahrisabz davlat pedagogika instituti Pedagogika
fakulteti ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi magistranti
Rahbar: O. P. Aslonova

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning nutq faoliyatini rivojlantirishda kreativ topshiriqlardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqotda boshlang'ich sinf

o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishda ijodiy yondashuvning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, kreativ topshiriqlar orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, mantiqiy tafakkuri va kommunikativ ko'nikmalarini shakllantirish usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kreativ topshiriqlar, nutq faoliyati, nutqni rivojlantirish, ijodiy fikrlash,

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyati, samarali muloqot va o'z fikrini ravon ifodalash ko'nikmalari ta'limning asosiy maqsadlaridan biridir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida nutq faoliyatini rivojlantirish kelajakdagi ta'lim jarayonlari uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu bois, boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyati, kommunikativ ko'nikmalari va tafakkurini shakllantirish zamonaviy pedagogik jarayonning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Nutq faoliyatini rivojlantirishda turli pedagogik metodlar, interfaol usullar va ijodiy yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Kreativ topshiriqlar o'quvchilarni faollashtirish, ularning mustaqil fikrlashini rag'batlantirish va o'z fikrini erkin ifodalashga undash orqali samarali natijaga erishadi. Bunday topshiriqlar o'quvchilarga nafaqat tayyor bilimlarni o'zlashtirish imkonini beradi, balki yangi g'oyalarni ilgari surish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va fikrlarni solishtirib xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Kreativ topshiriqlar asosida tashkil etilgan dars jarayonida o'quvchilar og'zaki va yozma nutq orqali o'z fikrlarini ifodalashga harakat qiladi, bu esa ularning nutq faoliyatini samarali rivojlantiradi. Shu bilan birga, ijodiy vazifalar o'quvchilarning mantiqiy tafakkuri, tasavvuri va kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Hikoya tuzish, rolli o'yinlar, muammoli savollar va rasm asosida matn yaratish kabi topshiriqlar o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi.

Ushbu maqolaning maqsadi boshlang'ich ta'limda kreativ topshiriqlar orqali o'quvchilarning nutq faoliyatini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash va ularni ta'lim jarayonida samarali qo'llash usullarini o'rganishdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili: Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning nutq faoliyatini rivojlantirish, tafakkurini shakllantirish va kommunikativ kompetensiyasini mustahkamlash – zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalalaridan biridir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijodiy yondashuv va kreativ topshiriqlar o'quvchilarning nutq va fikrlash faoliyatini samarali rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. L.S. Vygotskiy (1978) nutq va tafakkur o'sishini o'quvchining ijtimoiy muloqoti bilan chambarchas bog'laydi va ijodiy, interfaol topshiriqlarning yuqori darajadagi fikrlashni rag'batlantirishda muhimligini ta'kidlaydi. Shuningdek, Ibn Sino (Avicenna, 980–1037) pedagogik va falsafiy asarlarida aql va tafakkur rivojini insonning bilim olish qobiliyatidagi eng asosiy omil sifatida ko'rsatadi, ijodiy faoliyatni esa nutq va tafakkur shakllanishining samarali vositasi deb hisoblaydi. J. Bruner (1966) konstruktivistik yondashuvni ilgari surib, o'quvchilarning mustaqil bilim egasi bo'lishini ta'minlashda kreativ

topshiriqlarning ahamiyatini qayd etadi. Kreativ topshiriqlar o'quvchilarga o'z fikrini aniq va ravon ifodalash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va yangi g'oyalarni ilgari surish imkonini beradi. Shu bilan birga, so'nggi tadqiqotlar ham ushbu yondashuvning samaradorligini tasdiqlaydi. Shomurodova va Karimova (2019) boshlang'ich sinflarda hikoya tuzish, rolli o'yinlar va rasm asosida matn yaratish kabi kreativ topshiriqlarning o'quvchilarning og'zaki nutq faoliyatini sezilarli darajada oshirishini aniqlagan. Tolipov va Qodirov (2021) tajribaviy tadqiqotlarida esa kreativ metodlar yordamida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqi, shuningdek, mustaqil fikrlash va xulosa chiqarish qobiliyati yaxshilanganligi ko'rsatildi.

Tadqiqot metodlari. Ushbu tadqiqotning maqsadi – boshlang'ich ta'limda kreativ topshiriqlar orqali o'quvchilarning nutq faoliyatini rivojlantirishning samaradorligini aniqlashdir. Tadqiqot metodologiyasi nazariy va amaliy yondashuvlarga tayangan bo'lib, quyidagi metodlar qo'llanildi:

1. **Adabiyotlarni tahlil qilish.** Boshlang'ich ta'limda nutq va tafakkur rivoji, ijodiy topshiriqlar va interfaol metodlarning pedagogik ahamiyatini aniqlash maqsadida ilmiy manbalar, o'quv dasturlari va xalqaro baholash dasturlari (EGMA, TIMSS) tahlil qilindi. Bu metod tadqiqotning nazariy asosini tashkil etdi.

2. **Eksperimental metod.** Tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan amaliy darslar orqali olib borildi. Darslarda kreativ topshiriqlar (hikoya tuzish, rasm asosida matn yaratish, rolli o'yinlar, muammoli vazifalar) qo'llanilib, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutq faoliyati kuzatildi. Eksperiment davomida o'quvchilarning nutq faolligi, mantiqiy tafakkuri va mustaqil fikrlash ko'nikmalari baholandi.

3. **Observatsiya (kuzatish) metodi.** Dars jarayonida o'quvchilarning nutq faolligi, o'zaro muloqot va ijodiy ish faoliyati kuzatildi. Observatsiya orqali o'quvchilarning kreativ topshiriqlarga bo'lgan qiziqishi va fikrlarni erkin ifodalash darajasi aniqlash imkoniyati yaratildi.

4. **Test va topshiriqlar yordamida baholash.** O'quvchilarning nutq faoliyatini aniqlash uchun maxsus tuzilgan testlar, og'zaki va yozma mashqlar qo'llanildi. Ushbu baholash o'quvchilarning grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzish, mantiqiy bog'lanishlar o'rnatish va ijodiy javob berish qobiliyatini o'lchashga xizmat qildi.

5. **Taqqoslash va tahlil metodi.** Eksperiment natijalari asosida darslarda kreativ topshiriqlarni qo'llashdan oldingi va keyingi o'quvchilarning nutq faolligi, ijodiy fikrlash va kommunikativ kompetensiyasi solishtirildi hamda tahlil qilindi.

Xulosa va takliflar: Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich ta'limda kreativ topshiriqlarni qo'llash o'quvchilarning nutq faoliyatini samarali rivojlantirishning muhim vositasi hisoblanadi. Eksperiment davomida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutq faolligi, mantiqiy tafakkuri va mustaqil fikrlash qobiliyati sezilarli darajada oshgani aniqlangan. Kreativ topshiriqlar, jumladan hikoya tuzish, rasm asosida matn yaratish, rolli o'yinlar va muammoli vazifalar o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning ijodiy faoliyatini tizimli ravishda

rag‘batlantirish, darslarda interfaol va muammoli vazifalarni muntazam qo‘llash, ularning nutq madaniyati va fikrni aniq ifodalash qobiliyatini yanada mustahkamlaydi.

Takliflar. Boshlang‘ich ta‘lim darslarida kreativ topshiriqlarni muntazam qo‘llash tavsiya etiladi, bu o‘quvchilarning nutq va tafakkur rivojiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Dars rejalarini tuzishda hikoya tuzish, rolli o‘yinlar, rasm asosida matn yaratish va muammoli masalalar kabi interfaol topshiriqlarga alohida e‘tibor qaratish lozim. O‘qituvchilar uchun ijodiy va interfaol metodlarni qo‘llash bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilishi foydali bo‘ladi. Tadqiqot natijalari asosida boshlang‘ich sinflarda kommunikativ kompetensiya va nutq faoliyatini baholash vositalari takomillashtirilishi mumkin. Kelgusidagi tadqiqotlar o‘quvchilarning nutq faoliyatini rivojlantirishda kreativ topshiriqlarning uzoq muddatli ta‘sirini o‘rganishga qaratilishi tavsiya etiladi. Shu tavsiyalarni amalga oshirish orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq madaniyati, mantiqiy tafakkuri va ijodiy fikrlash ko‘nikmalari sezilarli darajada mustahkamlanadi hamda ta‘lim jarayoni samaradorligi oshadi.

Foydalanilga adabiyotlar ro‘yxati

1. Hymes, Dell. On Communicative Competence. University of Pennsylvania Press, 1972.
2. Vygotsky, Lev. Thought and Language. MIT Press, 1986.
3. Bottomley, Jane, Kulwinder Maude, Steven Pryjmachuk, and David Waugh. Communication Skills for Your Education Degree. Routledge, 2019.
4. Saputra, A. H., and Steven Anthony. “Pedagogical Competence: Effective Communication of Students of Primary School Teacher Education of Universitas Terbuka in Palembang.” Jurnal Basicedu, vol. 5, no. 5, 2021, pp. 42479–4260.
5. “Talabalarning Kommunikativ Kompetensiyalarini Shakllantirish.” International Journal of Science and Technology, vol. 2, no. 4, 2025, pp. 58–59.
6. Mirzaboyeva, Diyora, and Oysara Makhsudova. “Developing Communicative Competence of Primary School Pupils Through Interactive Methods.” Journal of ScienceInnovative Research in Uzbekistan, 10 May 2025.
7. “Talabalarda Kommunikativ Kompetensiyani Rivojlantirish Metodikasi Takomillashtirish.” Ta‘limning Zamonaviy Transformatsiyasi, vol. 4, no. 1, 2024, pp. 257259.
8. Azizov, O. E. “Professional Ta‘lim O‘quvchilarining Kommunikativ Kompetensiyasini Medotlar Ta‘sirida Rivojlantirish.” WOS Journals, 2024.
9. Atavullayeva, M. Q. “Program for the Development of Primary School Teachers’ Communicative Competence Factors.” International Journal of Pedagogics, vol. 3, no. 12, 2023, pp. 169175.

O‘QUV-BILUV FAOLIYATINI INTEGRATIV BAHOLASHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

Annotatsiya (Abstract)

Integrativ baholash – o‘quvchining bilim, ko‘nikma, kompetensiya va munosabatlarini fanlararo aloqadorlikda, yaxlit holda baholash tizimidir. Ushbu maqolada integrativ baholashni amalga oshirishda pedagogik texnologiyalarning o‘rni, funksiyalari va samaradorligi tahlil qilinadi. Pedagogik texnologiyalar integrativ baholashning maqsad, mazmun, vosita va natija komponentlarini amalga oshirishning texnologik asosini tashkil qiladi. Maqolada pedagogik texnologiyalarning integrativ baholashdagi beshta asosiy funksiyasi – tashkiliy-metodik, diagnostik, feedback va korreksion, rivojlantiruvchi, individuallashtiruvchi funksiyalar – yoritilgan. Shuningdek, loyihaviy ta‘lim texnologiyasi, portfoliolar texnologiyasi, kasey-metod, o‘yinli ta‘lim texnologiyalari, AKT va sun‘iy intellekt texnologiyalari hamda AKT va sun‘iy intellekt texnologiyalarining integrativ baholashdagi o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: integrativ baholash, pedagogik texnologiyalar, loyihaviy ta‘lim, portfolio, kasey-metod, o‘yinli texnologiyalar, AKT, sun‘iy intellekt.

Kirish

Zamonaviy ta‘lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, fanlararo aloqalarni tushunish va ularni hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Bu vazifalarni amalga oshirishda baholash tizimi va uni amalga oshiruvchi pedagogik texnologiyalar alohida o‘rin tutadi.

Jamiyatdagi ilm-fan taraqqiyoti, axborotlar oqimining kengayishi va tezkorlashuvi, globallashtirish jarayonlari o‘z navbatida ta‘lim sohasida ham o‘ziga xos islohotlar o‘tkazishni taqozo etmoqda. Jumladan, ta‘lim jarayoni tashkilotchilari bo‘lmish o‘qituvchilar faoliyatida ham muntazam izlanishlar olib borishni talab etmoqda. Bu esa o‘z navbatida o‘qituvchidan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirish va ulardan baholash jarayonida samarali foydalanishni talab qiladi.

An‘anaviy baholash tizimi – besh balli tizim, testlar, yozma nazorat ishlari – asosan faktik bilimlarni tekshirishga asoslangan bo‘lib, o‘quvchining tahlil qilish, sintez qilish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuv qobiliyatlarini to‘liq baholay olmaydi. Shu sababli, so‘nggi yillarda integrativ baholash tizimiga qiziqish ortmoqda.

Xo‘sh, integrativ baholashni amalga oshirishda pedagogik texnologiyalarning o‘rni qanday? Qanday pedagogik texnologiyalar integrativ baholashning samaradorligini ta‘minlaydi? Pedagogik texnologiyalarning qanday funksiyalari integrativ baholashda namoyon bo‘ladi? Ushbu maqola aynan shu savollarga javob berishga qaratilgan.

Integrativ baholash deganda o'quvchining bilim, ko'nikma, kompetensiya va munosabatlarini fanlararo aloqadorlikda, yaxlit holda, bir necha usul va manbalardan foydalangan holda baholash tushuniladi. Pedagogik texnologiyalar esa ta'lim va baholash jarayonini loyihalash, tashkil etish, amalga oshirish va takomillashtirishning tizimli usuli hisoblanadi. Ushbu ikkala tushunchaning kesishgan nuqtasi – integrativ baholashni amaliyotda samarali amalga oshirishning texnologik asosini pedagogik texnologiyalar tashkil qiladi.

Demak, aytishimiz mumkinki, pedagogik texnologiyalarning o'zni va funksiyalarini chuqur tahlil qilmasdan turib, integrativ baholashni amaliyotga samarali joriy etish imkonsizdir.

Tadqiqot metodologiyasi

Integrativ baholash va pedagogik texnologiyalar muammosi bir vaqtning o'zida pedagogika, ta'lim texnologiyalari va baholash nazariyasi sohasida keng tadqiq etiladi. Tadqiqotimizda quyidagi usullar qo'llanildi.

Adabiyotlar tahlili usuli asosida 2018-2025 yillar oralig'ida nashr etilgan mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar – maqolalar, monografiyalar, dissertatsiyalar – integrativ baholash va pedagogik texnologiyalar bo'yicha o'rganildi. Tizimli tahlil usuli yordamida pedagogik texnologiyalarning integrativ baholashdagi funksiyalari va ularning integrativ baholash komponentlari bilan bog'liqligi tahlil qilindi. Taqqoslash usuli orqali an'anaviy baholash va integrativ baholashda qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar solishtirildi.

Tahlil qilingan asosiy manbalar qatoriga loyihaviy ta'lim, portfolio texnologiyasi, kasey-metod, o'yinli ta'lim texnologiyalari, AKT va sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim va baholashdagi qo'llanilishi bo'yicha ilmiy ishlar kiradi. Shuningdek, Black va Wiliamning formativ baholash bo'yicha ishlari, Hattiening visible learning va baholash samaradorligi haqidagi tadqiqotlari ham tahlil qilindi.

Natijalar va muhokama

Tahlil natijalariga ko'ra, pedagogik texnologiyalarning integrativ baholashdagi o'zni va funksiyalari beshta asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi. Shuningdek, integrativ baholashni amalga oshirishda qo'llaniladigan asosiy pedagogik texnologiyalar tahlil qilindi.

Pedagogik texnologiyalarning integrativ baholashdagi funksiyalari

Birinchi funksiya – tashkiliy-metodik funksiya. Pedagogik texnologiyalar integrativ baholashni tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etish imkonini beradi. Ular baholashning maqsadi, mazmuni, vositalari va natijalarini aniq belgilash, baholash bosqichlarini loyihalash, baholash jarayonini rejalashtirish va tashkil etish vazifalarini bajaradi. Tashkiliy-metodik funksiya integrativ baholashning tartibli, izchil va rejali amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Ikkinchi funksiya – diagnostik funksiya. Pedagogik texnologiyalar o'quvchining bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini turli usul va vositalar – testlar, kuzatuvlar, amaliy topshiriqlar, loyihalar – yordamida diagnostika qilish imkonini beradi. Diagnostik funksiya o'quvchi haqida to'liq, ishonchli va ko'p qirrali ma'lumot olishni ta'minlaydi. Bu funksiyaning asosiy vositasi – rubrikalar

asosida baholash, chunki rubrikalar baholash mezonlarini aniq belgilaydi va baholashning sub'ektivligini kamaytiradi.

Uchinchi funksiya – feedback va korreksion funksiya. Pedagogik texnologiyalar o'quvchiga o'z natijalari haqida tezkor va rivojlantiruvchi feedback olish imkonini beradi. Feedback orqali o'quvchi o'zining kuchli va zaif tomonlarini biladi, xatolarini tahlil qiladi va ularni tuzatish yo'llarini o'rganadi. Korreksion funksiya esa feedback asosida o'quvchining bilim va ko'nikmalaridagi bo'shliqlarni bartaraf etish, noto'g'ri tushunchalarni tuzatish va kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu funksiyaning asosiy vositasi – formativ baholash texnologiyasi bo'lib, u baholashni o'qitish jarayonining ajralmas qismiga aylantiradi.

To'rtinchi funksiya – rivojlantiruvchi funksiya. Pedagogik texnologiyalar o'quvchini nafaqat baholaydi, balki uning rivojlanishiga xizmat qiladi. Ular o'quvchining yaqin rivojlanish zonasini aniqlash, unga mos keladigan qiyinlik darajasidagi topshiriqlarni tanlash, o'quvchining sa'y-harakatini rag'batlantirish va uning o'z ustida ishlash istagini oshirish imkonini beradi. Rivojlantiruvchi funksiya integrativ baholashning asosiy falsafasi – baholash nafaqat o'lchash, balki rivojlantirish uchun xizmat qilishi – bilan uzviy bog'liqdir.

Beshinchi funksiya – individuallashtiruvchi funksiya. Pedagogik texnologiyalar har bir o'quvchining individual xususiyatlari, bilim darajasi, o'rganish uslubi va ehtiyojlariga mos keladigan baholashni amalga oshirish imkonini beradi. Adaptiv testlash tizimlari har bir o'quvchining javoblariga qarab keyingi savollarning qiyinlik darajasini o'zgartirib boradi. Raqamli portfoliolar o'quvchining vaqt o'tishi bilan rivojlanishini kuzatish va unga moslashtirilgan tavsiyalar berish imkonini beradi. Individuallashtiruvchi funksiya ta'limni individuallashtirishning asosiy sharti – o'quvchi haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishni amalga oshiradi.

Integrativ baholashda qo'llaniladigan asosiy pedagogik texnologiyalar

Loyihaviy ta'lim texnologiyasi. Loyihaviy ta'lim texnologiyasi integrativ baholash bilan chambarchas bog'liq. Loyiha ishi – bu o'quvchining ma'lum bir muammoni mustaqil yoki kichik guruhda hal qilish, uning jarayonini va natijalarini taqdim etish faoliyatidir.

Loyihaviy ta'lim texnologiyasining integrativ baholashdagi o'rni quyidagilardan iborat. Birinchidan, loyiha ishi bir necha fanlarni qamrab oladi, shuning uchun u integrativ baholashning asosiy obyekti hisoblanadi. Ikkinchidan, loyiha jarayonida o'quvchining bilim, ko'nikma, tashkilotchilik, jamoada ishlash, muammoni hal qilish va ijodiy kompetensiyalari namoyon bo'ladi. Uchinchidan, loyiha ishini baholash rubrika asosida amalga oshiriladi, bu esa integrativ baholashning asosiy vositasidir. To'rtinchidan, loyiha jarayonida oraliq feedback va formativ baholash amalga oshiriladi. Beshinchidan, loyiha natijalari portfolio yoki taqdimot shaklida rasmiylashtiriladi va baholanadi.

Loyihaviy ta'lim texnologiyasida baholash quyidagi mezonlar asosida amalga oshiriladi: muammoning qo'yilishi va dolzarbligi, maqsad va vazifalarning aniqligi, axborot manbalarining xilma-xilligi va ishonchliligi, tahlil va

xulosalarning chuqurligi, taqdimot va himoyaning sifati, jamoada ishlash qobiliyati va ijodkorlik.

Portfoliolar texnologiyasi. Portfolio – bu o‘quvchining vaqt o‘tishi bilan bajargan ishlarining – insholar, loyihalar, test natijalari, ijodiy ishlar, refleksiv yozuvlar – to‘plamidir. Portfolio texnologiyasi integrativ baholashda asosiy vositalardan biridir.

Portfolio texnologiyasining integrativ baholashdagi o‘rni quyidagilardan iborat. Birinchidan, portfolio o‘quvchining bilim va ko‘nikmalarini yaxlit holda, vaqt o‘tishi bilan rivojlanish dinamikasini aks ettiradi. Ikkinchidan, portfolio o‘quvchining nafaqat yakuniy mahsulotini, balki jarayonini – qanday ishlagani, qanday izlangan, qanday xatolarni tuzatgani – ham ko‘rsatadi. Uchinchidan, portfolio o‘quvchining o‘z-o‘zini baholash va refleksiya qilish qobiliyatini rivojlantiradi. To‘rtinchidan, portfolio integrativ baholashda turli manbalardan – o‘qituvchi, o‘quvchi, tengdoshlar, ota-onalar – olingan ma’lumotlarni birlashtiradi. Beshinchidan, raqamli portfolio texnologiyalari baholashni avtomatlashtirish, masofadan kuzatish va tahlil qilish imkonini beradi.

Portfolio texnologiyasida baholash quyidagi mezonlar asosida amalga oshiriladi: ishlarning xilma-xilligi va to‘liqligi, ishlar sifatining rivojlanish dinamikasi, refleksiv yozuvlarning chuqurligi va xolisligi, ishlarning dizayni va taqdimoti sifati.

Kasey-metod texnologiyasi. Kasey-metod – bu o‘quvchiga real hayotiy vaziyat (kasey) taqdim etish va undan ushbu vaziyatni tahlil qilish, muammoni aniqlash, alternativ yechimlarni ishlab chiqish va eng maqbulini tanlash, shuningdek o‘z qarorini asoslashni talab qiladigan interaktiv o‘qitish texnologiyasidir.

Kasey-metodning integrativ baholashdagi o‘rni quyidagilardan iborat. Birinchidan, kasey bir necha fanlarni qamrab oladi, shuning uchun u integrativ baholashning samarali vositasidir. Ikkinchidan, kasey orqali o‘quvchining tahlil qilish, sintez qilish, qaror qabul qilish va o‘z qarorini asoslash kabi yuqori darajadagi kompetensiyalari baholanadi. Uchinchidan, kasey real hayotiy vaziyatga asoslangan, shuning uchun baholashning ekologik asoslilik shartidir. To‘rtinchidan, kasey individual yoki guruhli shaklda topshirilishi mumkin, bu esa turli kompetensiyalarni baholash imkonini beradi.

Kasey-metod bo‘yicha baholash quyidagi mezonlar asosida amalga oshiriladi: muammoni to‘g‘ri aniqlay olishi, kerakli ma’lumotlarni tahlil qilish va ajratib olish qobiliyati, alternativ yechimlarni ishlab chiqish va ularni taqqoslay olishi, o‘z qarorini mantiqiy asoslab bera olishi va taqdimot madaniyati.

O‘yinli ta’lim texnologiyalari. O‘yinli ta’lim texnologiyalari – bu ta’lim va baholash jarayonini o‘yin shaklida tashkil etish texnologiyasidir. Ular boshlang‘ich va o‘rta sinf o‘quvchilari uchun ayniqsa samarali hisoblanadi.

O‘yinli texnologiyalarning integrativ baholashdagi o‘rni quyidagilardan iborat. Birinchidan, o‘yin baholash bosimini kamaytiradi va o‘quvchining tabiiy holatida o‘z bilimi va ko‘nikmalarini namoyish etishiga imkon beradi. Ikkinchidan, o‘yin orqali bir vaqtning o‘zida bir necha kompetensiyani – bilim, ijodkorlik,

jamoada ishlash, qaror qabul qilish – baholash mumkin. Uchinchi, o‘yinli baholash o‘quvchilar uchun qiziqarli va motivatsiyalovchi hisoblanadi.

O‘yinli texnologiyalarning turlari: didaktik o‘yinlar, rolli o‘yinlar, musobaqalar va turnirlar, kvestlar (sarguzashtli o‘yinlar), simulyatsiyalar va raqamli o‘yinlar.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT). AKT integrativ baholashda muhim o‘rin tutadi, chunki ular baholashni avtomatlashtirish, masofadan amalga oshirish, ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish, natijalarni vizualizatsiya qilish imkonini beradi.

AKTning integrativ baholashdagi o‘rni quyidagilardan iborat. Birinchidan, onlayn test va so‘rovnomalar (Google Forms, Kahoot, Mentimeter) orqali tezkor formativ diagnostika o‘tkazish mumkin. Ikkinchidan, maxsus platformalar (Moodle, Google Classroom) orqali baholash natijalarini saqlash, tahlil qilish va vizualizatsiya qilish imkoniyati mavjud. Uchinchi, raqamli portfoliolar o‘quvchining rivojlanishini vaqt o‘tishi bilan kuzatish imkonini beradi. To‘rtinchidan, adaptiv testlash tizimlari har bir o‘quvchining darajasiga moslashgan testlarni taqdim etadi.

Sun‘iy intellekt texnologiyalari. Sun‘iy intellekt integrativ baholashning eng zamonaviy yo‘nalishlaridan biridir. U baholashni avtomatlashtirish, moslashtirish va individuallashtirishning yangi imkoniyatlarini ochib beradi.

Sun‘iy intellekt texnologiyalarining integrativ baholashdagi o‘rni quyidagilardan iborat. Birinchidan, tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalari o‘quvchining yozma va og‘zaki javoblarini, insholarini avtomatik baholash imkonini beradi. Ikkinchidan, bihevioral tahlil o‘quvchining ta’lim platformasidagi faoliyatini kuzatib, uning o‘rganish uslubi, qiyinchiliklari va ehtiyojlari haqida xulosa chiqaradi. Uchinchi, sun‘iy intellekt o‘quvchining bilim bo‘shliqlarini aniqlab, unga moslashtirilgan tavsiyalar va o‘quv materiallarini taklif qilishi mumkin. To‘rtinchidan, sun‘iy intellekt yordamida har bir o‘quvchi uchun shaxsiy ta’lim trayektoriyasini qurish va uning rivojlanishini real vaqt rejimida kuzatish mumkin.

Pedagogik texnologiyalarning integrativ baholash samaradorligiga ta’siri

Pedagogik texnologiyalarni qo‘llash integrativ baholashning bir qator parametrlarini yaxshilaydi.

Ishonchlilik (reliability) – pedagogik texnologiyalar, xususan rubrikalar va qiyosiy baholash, baholashning sub’ektivligini kamaytiradi va natijalarning barqarorligini oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, rubrika asosida baholashda turli baholovchilarning baholari orasidagi farq an’anaviy baholashga nisbatan sezilarli darajada kam bo‘ladi.

Asoslilik (validity) – pedagogik texnologiyalar, xususan loyihalar, portfoliolar va kaseylar, o‘quvchining bilim va ko‘nikmalarini real hayotiy vaziyatlarga yaqin sharoitda baholaydi. Bu esa baholashning ekologik asoslilikini oshiradi.

Feedback sifat – raqamli platformalar va sun'iy intellekt o'quvchiga tezkor, aniq va rivojlantiruvchi feedback berish imkonini beradi. Masalan, o'quvchi insho yozgan zahoti tizim uning matnini tahlil qilib, grammatik xatolarini, uslubiy kamchiliklarini va mazmuniy bo'shliqlarini ko'rsatib berishi mumkin.

Individuallashtirish imkoniyati – adaptiv testlash va sun'iy intellekt texnologiyalari har bir o'quvchiga moslashtirilgan baholashni amalga oshirish imkonini beradi. Bu esa har bir o'quvchining haqiqiy bilim darajasi va rivojlanish potentsiali haqida aniq ma'lumot olishga yordam beradi.

Vaqt tejamlorligi – qiyosiy baholash usuli an'anaviy rubrika asosidagi baholashga nisbatan vaqtni 50% dan ko'proqqa tejaydi. Raqamli platformalar va sun'iy intellekt ham baholash vaqtini sezilarli darajada qisqartiradi.

An'anaviy va integrativ baholashda pedagogik texnologiyalarning qiyosiy tahlili

An'anaviy baholashda pedagogik texnologiyalardan asosan sinovlar va nazorat ishlarini tashkil etishda foydalaniladi. Bu texnologiyalarning asosiy maqsadi – o'quvchining faktik bilimini tekshirish va yakuniy natijani qayd etishdir.

Integrativ baholashda pedagogik texnologiyalar ancha keng va xilma-xil qo'llaniladi. Ularning asosiy maqsadi – o'quvchining bilim, ko'nikma, kompetensiya va munosabatlarini fanlararo aloqadorlikda, yaxlit holda baholash va shu asosda o'quvchini rivojlantirishdir.

An'anaviy baholashda pedagogik texnologiyalar asosan o'qituvchiga xizmat qiladi – uning ishini yengillashtiradi, natijalarni tez hisoblash imkonini beradi. Integrativ baholashda pedagogik texnologiyalar bir vaqtning o'zida o'qituvchi va o'quvchiga xizmat qiladi – o'qituvchiga to'liq va ishonchli ma'lumot beradi, o'quvchiga esa o'z rivojlanishini kuzatish va o'z-o'zini baholash imkonini beradi.

An'anaviy baholashda feedback asosan raqamli baho shaklida bo'ladi – "4" yoki "5". Integrativ baholashda feedback sifatli, rivojlantiruvchi va batafsil bo'ladi – "Sizning ishingizning kuchli tomonlari..., zaif tomonlari..., keyingi qadamlaringiz..."

Xulosa va takliflar

O'quv-biluv faoliyatini integrativ baholashda pedagogik texnologiyalarning o'rni va funksiyalarini tahlil qilish asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, pedagogik texnologiyalar integrativ baholashni amalga oshirishning texnologik asosini tashkil qiladi. Ularsiz integrativ baholashni amaliyotga samarali joriy etish imkonsizdir.

Ikkinchidan, pedagogik texnologiyalarning integrativ baholashdagi beshta asosiy funksiyasi mavjud: tashkiliy-metodik (tizimli tashkil etish), diagnostik (to'liq va ishonchli ma'lumot olish), feedback va korreksion (rivojlantiruvchi feedback berish va xatolarni tuzatish), rivojlantiruvchi (o'quvchini rivojlantirishga xizmat qilish), individuallashtiruvchi (har bir o'quvchiga moslashish). Ushbu funksiyalar integrativ baholashning falsafasi va metodologiyasi bilan uzviy bog'liqdir.

Uchinchidan, integrativ baholashda quyidagi pedagogik texnologiyalar qo'llaniladi: loyihaviy ta'lim texnologiyasi, portfoliolar texnologiyasi, kasey-metod texnologiyasi, o'yinli ta'lim texnologiyalari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), sun'iy intellekt texnologiyalari. Har bir texnologiya integrativ baholashning muayyan jihatlarini amalga oshirishga xizmat qiladi va ular bir-birini to'ldiradi.

To'rtinchidan, pedagogik texnologiyalarni qo'llash integrativ baholashning ishonchliligi, asosliligi, feedback sifati, individuallashtirish imkoniyati va vaqt tejamkorligini oshiradi.

Beshinchidan, integrativ baholashda pedagogik texnologiyalarni qo'llash nafaqat o'qituvchiga, balki o'quvchiga ham xizmat qiladi. U o'quvchiga o'z rivojlanishini kuzatish, o'z-o'zini baholash va o'z ustida ishlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References)

1. Black, P., & Wiliam, D. (2018). Assessment and classroom learning. *Assessment in Education*, 5(1), 7–74.
2. Hattie, J. (2012). *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. Routledge.
3. Килпатрик, У. Х. (2018). *Метод проектов*. М.: Наука.
4. Полат, Е. С. (2020). *Современные педагогические и информационные технологии в системе образования*. М.: Академия.
5. Тошпулатов, А. (2024). Loyihaviy ta'lim texnologiyasi asosida o'quvchilarni baholash metodikasi. *Pedagogika va psixologiya jurnali*, 5(3), 34–42.
6. Qodirova, D. (2024). Portfolio texnologiyasi orqali o'quvchilar bilimini integrativ baholash. *Xalq ta'limi jurnali*, 4(2), 22–29.
7. Rustamov, B. (2025). Kasey-metod asosida o'quvchilarning kompetensiyalarini diagnostika qilish. *Pedagogika innovatsiyalari*, 3(1), 44–51.
8. Karimova, N. (2024). O'yinli texnologiyalar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini baholash. *Boshlang'ich ta'lim*, 2(1), 18–25.
9. RM Education & ISEB. (2025). How the ISEB used adaptive comparative judgement to assess a new interdisciplinary qualification. *RM Education Case Studies*.
10. Новожилова, Н. В. (2025). Цифровой профиль компетенций: методика диагностики и развития soft skills на интерактивной платформе «Пифия». *Инфоурок*.

GERMENEVTIK YONDASHUV VOSITASIDA ONA TILI TA'LIMI JARAYONIDA TALABALARNING NUTQIY VA LINGVISTIK KOMPETENSIYALARINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISH

Djo'rayeva Shaxnoza Shakirjanovna
Toshkent amaliy fanlar universiteti

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida ona tili o'qitish samaradorligini oshirish va talabalarning nutqiy hamda lingvistik kompetensiyalarini hermenevtik yondashuv asosida takomillashtirish masalalari yoritilgan. Taqdim etilgan metodologik model doirasida kognitiv, interpretatsiya, kommunikativ va reflektiv bosqichlarning pedagogik shart-sharoitlari tizimli tahlil qilingan. Matnni chuqur anglash, talqin qilish va amaliy qo'llash jarayonlari zamonaviy didaktik tamoyillar asosida asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: hermenevtik yondashuv, nutqiy kompetensiya, lingvistik kompetensiya, interpretatsiya, kognitiv bosqich, didaktik shart-sharoit, refleksiya.

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматриваются вопросы повышения эффективности обучения родному языку в системе высшего образования и совершенствования речевых и лингвистических компетенций студентов на основе герменевтического подхода. В рамках представленной методологической модели системно проанализированы педагогические условия когнитивного, интерпретационного, коммуникативного и рефлексивного этапов. Процессы глубокого понимания, интерпретации и практического применения текста обоснованы на основе современных дидактических принципов.

Ключевые слова: герменевтический подход, речевая компетенция, лингвистическая компетенция, интерпретация, когнитивный этап, дидактические условия, рефлексия.

ABSTRACT. This article examines the issues of increasing the effectiveness of mother tongue education in the higher education system and improving students' speech and linguistic competencies based on the hermeneutic approach. Within the framework of the presented methodological model, the pedagogical conditions of cognitive, interpretation, communicative, and reflective stages are systematically analyzed. The processes of deep text understanding, interpretation, and practical application are substantiated based on modern didactic principles.

Keywords: hermeneutical approach, speech competence, linguistic competence, interpretation, cognitive stage, didactic conditions, reflection.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida ona tili o'qitish metodikasi mazmunini tubdan isloh qilish, talabalarning kommunikativ va lingvistik qobiliyatlarini zamonaviy talablar darajasiga ko'tarish eng muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda Davlat ta'lim standartlari (DTS) talablariga muvofiq, ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlarni qaror toptirish ustuvor yo'nalish etib belgilangan. Bu esa talabalarni shunchaki tayyor lingvistik ma'lumotlarni yodlovchi passiv tinglovchidan, matn ustida mustaqil ishlovchi, uning mohiyatini chuqur tahlil qiluvchi va ma'no qatlamlarini ochuvchi faol subyektga aylantirishni taqozo etadi.

Ushbu maqsadga erishishda filologik va pedagogik germenevtika tamoyillariga tayanish yuqori samara beradi. Germenevtik yondashuv matnni shunchaki grafik belgilar majmuyi sifatida emas, balki chuqur ijtimoiy-madaniy, semantik, tarixiy va estetik qatlamlarga ega bo'lgan jonli diskurs sifatida o'rganishni ko'zda tutadi. Talabalarning nutqiy ifoda madaniyatini yuksaltirish va ularda mustaqil muloqot tizimini shakllantirish, bevosita matn osti ma'nolarini anglash hamda interpretatsiya qilish layoqati bilan bog'liqdir. Mazkur tadqiqotda germenevtik siklga asoslangan ona tili ta'limining ko'p bosqichli metodologik modeli va uning ishlash mexanizmlari ilmiy-pedagogik jihatdan ochib beriladi.

Germenevtik yondashuv asosida talabalarning nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish o'quv jarayonining barcha tarkibiy qismlarini tizimli birlashtirishni taqozo etadi. Bu jarayon me'yoriy-huquqiy hujjatlar hamda fundamental didaktik tamoyillarga tayanadi. Darslarda matn bilan ishlash jarayoni oddiy mexanik o'qish chegarasidan chiqib, chuqur ma'no qatlamlarini ochishga yo'naltiriladi. Quyida taqdim etilgan yaxlit jadvalda ushbu metodikaning maqsadidan boshlab, uning normativ asoslari, tamoyillari, dars bosqichlari, didaktik shart-sharoitlari hamda baholash monitoringigacha bo'lgan barcha elementlar o'zaro uzviylikda matn ichiga kiritilgan:

Modelning Tarkibiy Qismlari	Tizimli Mazmuni va Shart-Sharoitlari
Maqsad	Germenevtik yondashuv asosida talabalarning nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish modeli
Meyoriy huquqiy xujjatlar	"Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (yangi tahriri, 2020-yil), Davlat ta'lim standarti (DTS), Davlat tili to'g'risida
Tamoyillar	Reflektivlik tamoyili, Germenevtik tamoyil, Kompetensiyaviy yondashuv tamoyili, Shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili, Faollik va interaktivlik tamoyili, Konseptual yaxlitlik tamoyili

Mantiqiy ketma-ketlik	Bilish (Nazariy asoslar) → Talqin (Matnni anglash va tahlil) → Qo'llash (Nutqiy ifoda, muloqot) → Refleksiya (O'zini baholash va rivojlantirish)
Ggermenevtik yondashuv asosida ona tili ta'limini o'qitishda nutqiy va lingvistik kompetentsiyalarni takomillashtirish bosqichlari	Kognitiv bosqich (bilish va anglash): Ona tili tizimi va lingvistik asoslar haqida nazariy bilimlarni shakllantirish. <i>Metodlar</i>: Nazariy ma'ruzalar, jadval va sxemalar, tahliliy mashqlar. Interpretatsiya bosqichi (talqin va tahlil qilish): Matn mazmunini anglab, uni kontekstual jihatdan tahlil qilish va talqin etish. <i>Metodlar</i>: Annotatsiya yozish, matn ustida savol-javob, klaster, mental xaritalar. Kommunikativ bosqich (muloqot va ifoda qilish): O'z fikrini nutqiy va lingvistik jihatdan to'g'ri, ravon va mantiqan bayon qila olishga o'rgatish. <i>Metodlar</i>: Nutqiy o'yinlar, rolli sahna, jamoaviy loyiha ishlari. Refleksiya va baholash bosqichi: Talabanning nutqiy va lingvistik o'sishini kuzatish, baholash va o'z-o'zini rivojlantirishga undash. <i>Metodlar</i>: Refleksiya kundaliklari, testlar, monitoring varaqalari.
Baholash mezonlari va Ko'rsatkichlar	- Til birliklarini tushunish: Grammatik va semantik tahlilga asoslangan. - Matnni talqin qilish: Kontekstual izoh va fikr bildirish qobiliyati. - Nutqiy ifoda: Stilistik jihatdan to'g'ri, mazmunli nutq.
Didaktik shart-sharoitlar	- Tashkiliy-metodik shart-sharoitlar: O'qituvchining matn bilan ishlash, tanqidiy fikrlash va talqin qilishda yo'naltiruvchi va fasilitator sifatida ishtirok etishi. - Pedagogik shart-sharoitlar: Interfaol, ko'p bosqichli, germeneytik siklga asoslangan dars texnologiyalarini qo'llash. - Texnik va axborot shart-sharoitlar: Raqamli platformalarda matnli manbalar, annotatsiyalash va tahlil qilishga mo'ljallangan elektron vositalar. - Reflektiv va baholovchi shart-sharoitlar: Talabanning o'z fikrini asoslash, mustaqil xulosa chiqarish va ularni ilmiy asosda baholay olish ko'nikmasini shakllantirish. Baholashning differensial tizimi: diagnostik, formatif va summativ baholash. O'quv jarayonida refleksiya kundaliklari va nutqiy kompetensiya rivojlanish monitoringi olib borilishi.
Monitoring va baholash vositalari	Diagnostik testlar (boshlang'ich va yakuniy baholash). Yozma tahliliy ishlar, og'zaki nutq namunalari, esse va muhokamalar. Refleksiya jurnallari va portfoliolar. Eksperimental va nazorat guruhlarini o'rtasida o'zaro

	taqqoslash.
Natija	Talabalarning lingvistik bilimlar bazasi mustahkamlanadi, mustaqil muloqot va ijodiy matn yaratish kompetensiyalari yuqori ko'rsatkichga erishadi.

Matn ichiga kiritilgan ushbu model an'anaviy dars tushunchalaridan tubdan farq qiladi. Talabalar kognitiv bosqichda til birliklarining nazariy asoslarini o'rgangan bo'lsalar, interpretatsiya bosqichida ularning kontekstual va semantik yukini tahlil qiladilar. Masalan, mumtoz yoki zamonaviy matnlar ustida ishlash jarayonida so'zlarning muallif niyatiga ko'ra ifodalagan yashirin ma'no qatlamlari ochiladi. Kommunikativ bosqichda esa ushbu tahlillardan kelib chiqib, talabalarning o'zlariga mustaqil nutqiy mahsulot yaratish (esse, ijodiy bayon, loyiha ishi) imkoniyati beriladi. Reflektiv shart-sharoitlar esa har bir talabaga o'z nutqiy o'sish dinamikasini anglash va baholash layoqatini beradi.

Ona tili ta'limiga germeneytik yondashuv tizimining olib kirilishi talabalarning nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda sifat ko'rsatkichlarini tubdan yaxshilaydi. Maqola matniga izchil integratsiya qilingan to'rt bosqichli model talabalarda matnni shunchaki mexanik o'qish emas, balki uning zamiridagi ijtimoiy-madaniy mazmunni talqin qilish va yangi nutqiy sharoitlarda faol qo'llash layoqatini yuzaga chiqaradi.

Pedagogik fasilitatsiya va tizimli reflektiv shart-sharoitlar dars muhitini interaktiv ko'rinishga keltirib, talabaning ijodiy fikrlash erkinligini ta'minlaydi. Germeneytik siklga asoslangan didaktik mezonlar va monitoring vositalari oliy ta'lim muassasalarida davlat tili ta'limi jozibadorligini oshirishga hamda jamiyat uchun mustaqil, tanqidiy mushohada yurituvchi nutq sohiblarini tayyorlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. – 4th ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2023. – 412 p.
2. Yo'ldoshev Q. Adabiy ta'limda germeneytik yondashuv. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2019. – 184 b.
3. Djo'rayeva Shaxnoza Shakirjanovna. Ona tilini o'qitish metodikasi. O'q'uv qo'llanma. Toshkent 2025 yil. 287 bet. № 822655.
4. Gadamer H. G. Truth and Method. – New York: Continuum, 2004. – 601 p.
5. Sayidrahimova N. Ona tili darslarida matn ustida ishlash metodikasi. – Toshkent: Fan, 2020. – 145 b.
6. Djo'rayeva Shaxnoza Shakirjanovna. Germeneytik ta'limot asosida ona tili ta'lim mazmunini metodik rivojlantirish mexanizmi. Inter education & global

stud. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. ISSN 2992-9024 (online) 2024, №10(1). 75-81 betlar

7. Djo‘rayeva Shaxnoza Shakirjanovna. Germenevtik ta’limot asosida ona tili ta’lim mazmunini metodik rivojlantirishning didaktik asoslari. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar jurnal. 2024 йил №12. 61-66 betlar
8. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – Москва: Наука, 2007. – 144 с.

GERMENEVTIK YONDASHUV ASOSIDA ONA TILI DARSLARIDA MATN TALQINI MODEL

Djo‘rayeva Shaxnoza Shakirjanovna
Toshkent amaliy fanlar universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida ona tili o‘qitish tizimini takomillashtirishda germenevtik yondashuvning pedagogik-metodik imkoniyatlari hamda talabalarning nutqiy-lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish modeli ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Matn ustida ishlash jarayonida yuzaki o‘qish chegaralaridan chiqib, chuqur ma’no anglash, semantik, kontekstual va intertekstual tahlil bosqichlarining didaktik mohiyati misollar orqali ochib berilgan.

Kalit so‘zlar. germenevtika, nutqiy kompetensiya, lingvistik kompetensiya, semantik tahlil, kontekst, talqin.

Аннотация. В данной статье научно обоснованы педагогико-методические возможности герменевтического подхода в совершенствовании системы обучения родному языку в высших учебных заведениях, а также модель формирования речевых и лингвистических компетенций студентов. На примерах раскрыта дидактическая сущность этапов глубокого осмысления, семантического, контекстуального и интертекстуального анализа в процессе работы с текстом, выходящего за рамки поверхностного чтения.

Ключевые слова. герменевтика, речевая компетенция, лингвистическая компетенция, семантический анализ, контекст, интерпретация.

Abstract. This article scientifically substantiates the pedagogical and methodical capabilities of the hermeneutic approach in improving the system of mother tongue education in higher education institutions, as well as the model of

developing students' speech and linguistic competencies. Through specific examples, the didactic essence of deep understanding, semantic, contextual, and intertextual analysis stages in working with text, going beyond superficial reading, is revealed.

Keywords. hermeneutics, speech competence, linguistic competence, semantic analysis, context, interpretation.

KIRISH. *Zamonaviy oliy ta'lim tizimida mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirish, ularning mustaqil fikrlash hamda kommunikativ qobiliyatlarini yuksaltirish eng dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, ona tili ta'limi jarayonida talabalarning nafaqat grammatik qoidalarni yodlashi, balki nutqiy vaziyatlarda o'z fikrini ravon va mantiqan to'g'ri bayon qila olishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ona tili darslarida matn bilan ishlash mexanizmlari tubdan o'zgarmoqda. Axborot oqimi shiddatli tus olgan davrda tayyor ma'lumotlarni shunchaki qabul qilish emas, balki ularning ichki qatlamlaridagi yashirin ma'nolarni anglash, muallif niyatini tushunish va xolis talqin qila olish ko'nikmasi talab etiladi. Bu esa ta'lim jarayoniga yangicha metodologik yondashuvlarni olib kirishni taqozo etadi.*

Mazkur talablarni bajarishda germenevtik yondashuv eng samarali vositalardan biri bo'lib xizmat qiladi. Germenevtika – matnlarni tushunish, sharhlash va ularning asl mohiyatini anglash haqidagi ta'limot sifatida pedagogik jarayonda talabalarning tanqidiy va tahliliy tafakkurini rivojlantirishga yo'naltiriladi. Maqsadimiz – germenevtik yondashuv asosida talabalarning nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish modelini yaratish va uning amaliy ahamiyatini ko'rsatib berishdan iborat. Ushbu model O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni va Davlat ta'lim standartlari (DTS) talablariga mos kelib, talabalarni faol va mustaqil shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan didaktik shart-sharoitlarni ta'minlaydi.

MUHOKAMA. *Germenevtik yondashuv asosida tashkil etiladigan o'quv jarayoni bir necha izchil va mantiqiy bosqichlardan iborat bo'lib, u oddiydan murakkabga qarab rivojlanadi. An'anaviy darslardan farqli o'laroq, bu yerda talaba tayyor qoidalarni yodlamaydi, balki matn ichiga kirib boradi. Quyidagi jadvalda germenevtik yondashuv asosida talabalarning nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirishning metodik tuzilmasi va asosiy bosqichlari tizimli ravishda aks ettirilgan:*

BOSQICHLAR	ASOSIY ELEMENTLAR	METODIK MOHIYATI VA VAZIFALARI
1. Matnni tushunish va chuqur ma'no	Matnni yuzaki tushunish va	Matnning umumiy mazmuni bilan tanishish, kirish, asosiy qism va

anglash	tahlil	xulosasining tuzilishini tahlil qilish, mantiqiy bog‘liqlikni aniqlash.
	Savollar asosida tahlil va qisqartirish	“Kim? Nima? Qaerda? Qachon? Nima uchun? Qanday?” savollari yordamida asosiy ma’lumotlarni ajratish va matnni qisqartirib qayta yozish.
2. Tafsir va talqin qilish (Interpretatsiya)	Semantik tahlil va kontekstni anglash	So‘z va iboralarning turli kontekstdagi ma’no qatlamlarini ochish, ularning semantik vazifalarini va ichki yashirin g‘oyalarini aniqlash.
	Kontekstual va intertekstual tahlil	Muallif yashagan davrning ijtimoiy-madaniy muhitini o‘rganish, asarni boshqa adabiy meroslar va an’analar bilan qiyosiy solishtirish.
3. Qayta yaratish va amaliy qo‘llash	Mustaqil bayon va yangi kontekst	Matn mazmunini talabaning o‘z so‘zlari bilan, shaxsiy dunyoqarashidan kelib chiqib o‘ziga xos uslubda qayta hikoya qilishi va ifodalashi.
	Bahs-munozara va hayotiy bog‘liqlik	Matndagi ilgari surilgan muammolarni zamonaviy hayot va talabaning shaxsiy hayotiy tajribasi bilan bog‘lash, muammolar dolzarbligini baholash.

Modelning dastlabki bosqichida talabalar matnlarni shunchaki ko‘zdan kechirish bilan cheklanmay, semantik tahlil poydevorini qo‘yadilar. Matn strukturasi o‘rganilib, mantiqiy zanjir aniqlanadi. “Kim? Nima? Qaerda? Qachon?” kabi tayanch savollar talabaga matndagi birlamchi faktik ma’lumotlarni ikkinchi darajalisidan ajratish imkonini beradi. Bu kognitiv bosqich bo‘lib, lingvistik asoslarni tushunishga xizmat qiladi.

Ikkinchi – tafsir va talqin qilish bosqichida eng asosiy intellektual jarayon kechadi. Matnni anglash shunchaki o‘qish emas, balki uning ichki qatlamlarini ochishdir. Semantik tahlil jarayonida so‘zlarning kontekstual ma’nolari o‘rganiladi. Masalan, Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asarida qo‘llanilgan “ado” so‘zi bugungi zamonaviy o‘zbek tili leksikasida mutlaqo boshqacha stilistik yukka ega bo‘lishi mumkin. Uni o‘sha davr semantikasi doirasida o‘rganish matn mohiyatini to‘g‘ri tushunish kafolatidir. Shuningdek, kontekstual tahlil usuli

muallif davridagi ijtimoiy-siyosiy vaziyatni hisobga olishni talab qiladi. Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanini tahlil qilayotganda, XX asr boshidagi Turkiston ijtimoiy muhitini, xonliklar davri inqirozini inobatga olmasak, asardagi qahramonlar fojeasini to‘laqonli anglay olmaymiz.

Intertekstual va qiyosiy tahlil esa talabalarning filologik va tanqidiy tafakkurini yanada kengaytiradi. Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni” dostonini o‘rganish jarayonida dostonning G‘arb va Sharq falsafiy merosi bilan bog‘liqligi, undagi Dante va Fuzuliy ijodiga qilingan yashirin ishoralar (allyuziyalar) ochiladi. Cho‘lpon va Oybek she‘riyatidagi vatanparvarlik g‘oyalarini o‘zaro qiyoslash orqali talabalar bir mavzuning ikki xil ijodiy diskursda ifodalanish usullarini, badiiy tasvir vositalarining ta’sirchanligini anglaydilar. G‘afur G‘ulomning “Shum bola” asaridagi xalqona soddalik va O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asaridagi lirik emotsionallik diskursiv tahlil obyekti sifatida talabalarning stilistik nutq madaniyatini boyitadi.

Uchinchi bosqich – qayta yaratish va qo‘llash darsning yakuniy, eng amaliy qismidir. Talabalar o‘rganilgan g‘oyalarni o‘z so‘zlari bilan qayta hikoya qiladilar. Bu jarayonda har bir yosh o‘z dunyoqarashidan kelib chiqib matnga yangicha ruh beradi. Fitratning “Hind ixtilochilari” asaridagi mustamlakachilik va milliy ozodlik muammolarini bugungi geosiyosiy vaziyat yoki ma’rifatparvarlik g‘oyalarini zamonaviy ta’lim islohotlari bilan bog‘lab bahs-munozara tashkil etish talabalarni erkin mulohazaga o‘rgatadi. Bu metodika orqali ta’lim oluvchi passiv tinglovchidan faol ijodkorga aylanadi.

Mazkur germeneytik modelning muvaffaqiyatli ishlashi uchun ma’lum pedagogik shart-sharoitlar zarur. Birinchidan, o‘qituvchi darsda yagona bilim manbai emas, balki fasilitator (yo‘naltiruvchi) vazifasini bajarishi kerak. Ikkinchidan, baholash tizimi o‘zgarishi lozim: darslarda faqat yakuniy baho emas, balki talabaning nutqiy o‘rishini ko‘rsatuvchi formativ baholash, refleksiya kundaliklari va portfoliolar yuritilishi maqsadga muvofiqdir.

XULOSA. *Oliy ta’limda ona tili fanini germeneytik yondashuv asosida tashkil etish talabalarning kommunikativ va lingvistik qobiliyatlarini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘taradi. Tizimli olib borilgan semantik, kontekstual va intertekstual tahlillar talabalarni yuzaki xulosalar chiqarishdan asraydi, ularda matn osti ma’nolarini o‘qish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmasini shakllantiradi.*

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, taklif etilgan uch bosqichli model (anglash – talqin – qayta yaratish) talabalarning nutqiy mustaqilligini ta’minlaydi. Matndagi mumtoz va zamonaviy g‘oyalarni hayotiy misollar bilan bog‘lash orqali yoshlarning ijtimoiy faolligi hamda milliy qadriyatlarga bo‘lgan hurmati ortadi. O‘qituvchining fasilitatorlik faoliyati va interaktiv texnologiyalarning qo‘llanilishi

ona tili darslarining samaradorligini kafolatlovchi asosiy didaktik omillar hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Djo'rayeva Shaxnoza Shakirjanovna. Germenevtik ta'limot asosida ona tili ta'lim mazmunini metodik rivojlantirish mexanizmi. Inter education & global stud. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. ISSN 2992-9024 (online) 2024, №10(1). 75-81 betlar.
2. Yo'ldoshev Q. Adabiy ta'limda germenevtik yondashuv. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2019. – 184 b.
3. Djo'rayeva Shaxnoza Shakirjanovna. Ona tilini o'qitish metodikasi. O'q'uv qo'llanma. Toshkent 2025 yil. 287 bet. № 822655.
4. Gadamer H. G. Truth and Method. – New York: Continuum, 2004. – 601 p.
5. Ricoeur P. Hermeneutics and the Human Sciences. – Cambridge: Cambridge University Press, 1981. – 314 p.
6. Sayidrahimova N. Ona tili darslarida matn ustida ishlash metodikasi. – Toshkent: Fan, 2020. – 145 b.
7. Mahmudov N. Til va madaniyat muammolari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2017. – 230 b.
8. Богин Г. И. Обретение способности понимать: Введение в филологическую герменевтику. – Москва: Психология, 2001. – 516 с.
9. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – Москва: Наука, 2007. – 144 с.

O'ZBEKISTONDA XIZMATLAR SEKTORINI MODERNIZATSIYA QILISHNING DOLZARB MASALALARI VA ISTIQBOLLARI

Djurayev Xurshid G'aybullayevich
O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi,
MBA (General) yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy tezisdagi O'zbekiston xizmatlar sektorida mavjud tizimiy kamchiliklar va ularni bartaraf etishga yo'naltirilgan zamonaviy usullar tadqiq etilgan. Xizmat sifatini yuksaltirish, iste'molchilar talabini o'rganish, malakali mutaxassislar tanqisligi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etishdagi qiyinchiliklar hamda ularning moliyaviy va tashkiliy jihatlari ko'rib chiqilgan. Muammolarni hal etishda strategik dasturlash, zamonaviy innovatsion yondashuvlar va unumli boshqaruv modellaridan foydalanish zarurligi ta'kidlangan.*

Kalit soʻzlar: “e-Government” tashabbusi, HHI indeksi, moliyaviy tranzaksiyalar, CRM tizimlari, kiberxavfsizlik.

Kirish

Jahon iqtisodiyotining globallasuvi sharoitida xizmatlar tarmogʻi milliy rivojlanishning bosh omillaridan biriga aylangan. U nafaqat ish oʻrinlarini shakllantiradi, balki innovatsion salohiyatni mustahkamlash va ijtimoiy turmush darajasini oshirishda ham hal qiluvchi vazifani bajaradi. Rivojlanayotgan davlatlar, shu jumladan Oʻzbekiston uchun iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va yangi bozor imkoniyatlarini oʻzlashtirish maqsadida ushbu tarmoqni samarali boshqarish masalasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Oʻzbekiston iqtisodiyotida xizmatlar sohasi yetakchi oʻrinni mustahkamlab bormoqda. Davlat statistikasiga koʻra, 2023-yil yakunlarida ushbu tarmoqning YIM tarkibidagi ulushi 43,9 foizni tashkil etdi, bu sanoat (23,5%), qishloq xoʻjaligi (20,6%) va qurilish (7,1%) koʻrsatkichlaridan sezilarli darajada yuqoridir. Bandlik nuqtai nazaridan ham ahvol eʼtiborlidir: iqtisodiy faol aholining taxminan 48 foizi aynan ushbu sohada mehnat qiladi. Biroq mavjud ijobiy tendentsiyalarga qaramay, xizmatlar sektorini boshqarishda bir qator tizimiy toʻsiqlar saqlanib qolmoqda.

Asosiy qism

Prognozlashtirish va makroiqtisodiy tadqiqotlar instituti (PMTI) tomonidan amalga oshirilgan tahlillar shuni koʻrsatadiki, 2017–2022 yillar oraligʻida xizmatlar sohasida real oʻsish surʼati 1,9 barobarga yetdi, YIM tarkibidagi ulushi esa 41,5 foizni tashkil etdi. Sohani rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar qatorida quyidagilar alohida eʼtiborga sazovordir: «Elektron hukumat» tizimi takomillashtirilgan va umumiy onlayn davlat xizmatlari soni 173 tadan 368 taga koʻpaytirilgan; kichik tadbirkorlik subyektlari soni 128 mingdan 325 mingga oʻsgan; optik tolali aloqa tarmoqlari 20,3 ming kmdan 118 ming km uzunlikka yetkazilgan.

Shu bilan birga, xususiy va xorijiy banklarning jalb etilishi moliya xizmatlarini 5,1 barobarga oshirishga imkon berdi. Bozordagi raqobat darajasini ifodalovchi HHI indeksi 2018-yil boshidagi 1520 dan 2022-yil dekabrda 1016 gacha pasaydi. Axborot-kommunikatsiya sohasida esa xalqaro maʼlumot uzatish tarmoqlarining oʻtkazish quvvati 64,2 Gbit/s dan 1800 Gbit/s gacha koʻtarildi.

Taʼlim tarmogʻidagi xizmatlar hajmi 2,5 barobarga ulgʻaydi. Xususiy maktabgacha muassasalar 250 tadan 833 taga yetdi; nodavlat oliy oʻquv yurtlari soni 1 tadan 55 taga, xorijiy universitetlar esa 7 tadan 30 taga koʻpaydi. Tibbiyot sohasida xususiy muassasalar 4000 tadan 7320 taga — jumladan, 5823 ta ambulatoriya va 1497 ta statsionar — koʻtarildi.

Jahon banki va boshqa nufuzli xalqaro tashkilotlar maʼlumotlariga tayanilsa, Oʻzbekistondagi xizmatlar sektorida mehnat unumdorligi OECD davlatlari

oʻrtacha koʻrsatkichidan 14 barobar past. Buning asosiy sababi — zamonaviy texnologiyalar va innovatsion usullarning tarmoqqa yetarli darajada tatbiq etilmaganligi. Kichik va oʻrta biznes vakillari orasida xizmat jarayonlarini avtomatlashtirish darajasi juda quyi, bu esa vaqt isrofiga, inson omilidan kelib chiquvchi xatolarga va mijozlarga kechikib murojaat qilishga zamin yaratmoqda. Internet tezligining pastligi va IT infratuzilmaning asosan yirik shaharlarda mavjudligi qishloq hududlarida xizmat sifatini salbiy taʼsir ostiga olyapti.

Yana bir oʻtkir muammo — xizmat koʻrsatuvchi xodimlar malakasining yetishmasligidir. Zamonaviy mijoz bilan ishlash texnikasi, xizmat madaniyati va yangi texnologiyalar bilimiga ega kadrlar tanqisligi kuzatilmoqda. Oʻrta-maxsus va oliy taʼlim muassasalarining oʻquv dasturlari koʻp hollarda real bozor ehtiyojlaridan orqada qolmoqda, natijada korxonalar xodimlarni qaytadan tayyorlashga yoki tashqi bozordan yuqori malakali mutaxassisnlarni izlashga majbur boʻlmoqda.

Xizmatlar eksporti ham alohida muammo sifatida koʻzga tashlanadi. Hozirda umumiy eksport tarkibida xizmatlar ulushi atigi 12 foizni tashkil etadi, bu Hindiston (taxminan 40%) va Filippin (35–38%) kabi mamlakatlar bilan solishtirganda anchagina past. IT, moliyaviy maslahat, telemediatsina kabi yuqori qoʻshilgan qiymatli yoʻnalishlar eksport salohiyatini toʻliq namoyon eta olmayapti. Muqoyasa uchun: Hindistonning yillik IT eksport daromadi 150 milliard dollardan ortiq.

Xizmatlar sifatini nazorat qilish tizimining sustligi ham alohida koʻtarilishi kerak boʻlgan masala. Yagona standart va mezonlar toʻliq ishlab chiqilmagan, sifatsiz xizmat koʻrsatuvchilarga nisbatan aniq javobgarlik mexanizmlari yoʻq. Mavjud baho.gov.uz platformasi orqali 16 mingdan ortiq baholash kiritilgan boʻlib, ularning taxminan 40 foizi salbiy fikrlarni oʻz ichiga olgan. «Sirli mijoz» usulidan Trastbank kabi muassasalar foydalanmoqda, biroq bu amaliyot boshqa sohalarda keng qoʻllanilmayapti.

Xalqaro tajribani oʻrganish nuqtai nazaridan Singapur, Estoniya, Daniya va Yaponiya alohida qiziqish uygʻotadi. Singapur 2000-yilda «e-Government» tashabbus doirasida raqamli davlat xizmatlarini joriy etgan va 2010-yilda e-Government indeksida dunyo boʻyicha birinchi oʻringa chiqqan. Estoniya 2014-yilda «e-Residency» tizimini ishga tushirib, barcha davlat xizmatlarini yagona raqamli platformada mujassam etgan, bundan tashqari blokcheyn texnologiyasini xizmatlar xavfsizligini taʼminlash maqsadida qoʻllagan. Daniya «NemID» tizimi orqali har yilgi soʻrovlar va sifat baholash mexanizmi vositasida fuqarolar ishonchini mustahkamlab kelmoqda. Yaponiya esa 2002-yilda “e-Japan” tashabbusini boshlagan.

Xulosa

O‘zbekistonda xizmatlar sektorini modernizatsiya qilish uchun bir necha ustuvor yo‘nalishni amalga oshirish talab etiladi: raqamli infratuzilmani kengaytirish; axborot texnologiyalarini keng qo‘llash; ta‘lim dasturlarini bozor talablariga moslashtirish; sifatni baholash va nazorat tizimlarini isloh qilish; hamda yuqori qo‘shilgan qiymatli xizmatlar eksportini rag‘batlantirish. Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, “Raqamli O‘zbekiston 2030” strategiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirish davlat, xususiy sektor va ta‘lim tizimi o‘rtasidagi mushtarak hamkorlikka, shuningdek, ilg‘or xalqaro tajribani mahalliy sharoitlarga moslashtirib tatbiq etishga bevosita bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://kun.uz/news/2023/02/02/ozbekistonda-xizmat-korsatish-sohasi-19-barobarga-oshdi>
2. “Xizmatlar sohasini rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. <https://president.uz/oz/lists/view/4952>
3. Daniya qanday qilib raqamli hukumat sohasida global yetakchiga aylandi? <https://egov.uz/news/daniya-qanday-qilib-raqamli-hukumat-sohasida-global-yetakchiga-aylandi-ikkinchi-maqola-1036>
4. O‘zbekiston – Singapur: Davlat xizmatchilarini tayyorlash tizimidagi hamkorlikning yangi bosqichlari. https://uza.uz/oz/posts/ozbekiston-singapur-davlat-xizmatchilarini-tayyorlash-tizimidagi-hamkorlikning-yangi-bosqichlari_486278
5. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. stat.uz

MUNDARIJA

Набиев Д.Х. Трансформация высшего образования на основе парадигмы конструктивизма и коннективизма.	3
I SHO'BA. TA'LIM, FAN VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASIDA ZAMONAVIY TA'LIM TRENDLARI.	7
Bekpulatov I.R. Oliy ta'limda metakognitiv strategiyalarni shakllantirish mexanizmlari.....	7
Shodiyev R.D. Oliy ta'limda o'quv jarayonlarini modellashtirish va ularning invariant tarkibiy komponentlari.....	11
Beyhan Şan. Eğitim, bilim ve üretim entegrasyonuna tarihsel bir bakış.....	15
Nurullayeva Sh. Shaxs rivojlanishida refleksiya va refleksiv ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning psixologik-pedagogik aspektlari.....	18
Аслонова О.П. Функции вариативных моделей в организации педагогического процесса.....	22
Yarmanova Yu.B. Jamoaviy munosabatlarda o'quvchilarning shaxsiy sifatlarini didaktik modellar asosida majmuaviy rivojlantirish nazariyasi va metodikasi.....	25
Shabbazova D.R. Boshlang'ich ta'lim mazmunini aksiologik paradigma asosida tizimlashtirishning metodik mexanizmlari va samaradorlik omillari.....	29
Karaxonova O.Yu., Boboqulova D.A. Talabalarda sanogen fikrlash ko'nikmasini shakllantirishning didaktik tizimini takomillashtirish.....	33
Shabbazova N.X. Pedagogik ta'lim klasterida talabalarning didaktik ijodkorligini rivojlantirishning innovatsion metodikasi.....	36
Ollaberganova S.X. Ta'lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirishning pedagogik shartlari.....	40
Qosimova G.I. Kreativ yondashuv asosida lingvodidaktik tafakkurni rivojlantirish.....	45
Shukurov A.U., Normuminov B.B., Nizomov S.E. AKT asosida professional ta'limda loyihali-axborot yondashuvini qo'llash modeli.....	50
Xujakulov A.K. Gipotetik fikrlashni shakllantirishning asosiy usullari va zamonaviy tendensiyalari.	53
Abdugopporova O.H. Nutq o'stirish texnologiyasini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari.....	57
G'uzarov O'.U. Burhoniddin an-Nasafiy merosi va zamonaviy ta'lim integratsiyasi: ta'lim, fan va ishlab chiqarishning uyg'unlashuvida klassik ilmiy merosning o'rnini.....	60
Choriyev B.A. Tanqidiy-kreativ tafakkurni rivojlantirishda raqamli texnologiyalar.	66
Moyliyeva X., Karimova G. Umumiy o'rta ta'lim maktablarini innovatsion boshqarish manbalari.	70
Tursunov M.A. Raqamli ta'lim platformalari chatbotlarning qo'llanilishi.....	72
Tilavova M.D. Talabalarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish yo'llari...	78

Umarova G.B. Talabalarining ijodiy qobiliyatlarini tizimli rivojlantirish metodikasi.....	75
Yakubova G.Z. O'zbek tilining izohli lug'atlari: rivojlanish bosqichlari va zamonaviy leksikografik yondashuvlar.....	85
Yaxshiyev N.A. "Tizimlar nazariyasi va tizimli tahlil" tanlov fanining umumiy ta'minoti.	88
Abdunazarova Z.A. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellar asosida o'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish.....	93
Moyliyeva X.T. O'quvchilarning o'zlashtirish mustaqilligini rivojlantirishda xorijiy tajribalar.	97
Baxrinova M.X. Ona tili ta'limida ijodiy matnlar orqali intuitiv qobiliyatni rivojlantirishning pedagogik asoslari.	99
Boltabayeva M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqni rivojlantirishda badiiy matnning lingvometodik imkoniyatlari.....	102
Xolbekova B.A., Raximova N.A. Manzara janri paydo bo'lishining jahon san'atidagi o'rni.	104
Ishpulatova D. Boshlang'ich maktabda STEAM yondashuvi orqali o'quvchilarning muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish.	109
Baxrinova M.X. Ijodiy matnlarning ona tili ta'limidagi ahamiyati.....	112
Doniyorova G.Sh. Texnik ingliz tilini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish.....	114
Hamrayeva M.E., Xamdamova S. Boshlang'ich sinfda informatika darslarida sun'iy intellektdan foydalanish.	117
Yusupova D.U. Boymatova B.R. Tibbiyot oliygohi talabalarining klinik taffakkuri shakllanishiga psixoemotsional holatining ta'siri.....	121
Sharapov A.A. Oliy ta'lim tizimini modeli boshqarish strategiyasini shakllantirishning mohiyati.....	124
Abdiraimova G.S. Raqamli aboriginlar:Alfa avlodining kognitiv inqilobi.....	127
Abduhalimova Yu.N. Raqamli ta'lim muhitida bo'lajak o'qituvchilarning didaktik tayyorgarligini funksional modellashtirishning nazariy-metodik asoslari.....	132
Safarova N.V. Hamdamova D.M. Suv dolzarbligi va suvni tejash texnologiyalar.....	135
Abdisodiqova M.N. Ona tili darslarida muammoli vaziyatlar orqali talabalarda ilmiy faraz (gipoteza) yaratish ko'nikmasini rivojlantirish.....	140
Rahmatullayeva S. S. Inklyuziv sinfni boshqarishda bo'lajak o'qituvchining metodik tayyorgarligini baholash mezonlari.....	144
Xolbekova B.A. Avliyoqulov O'.U. Integratsiyalangan san'at ta'limining nazariy va metodologik asoslari.....	148

II SHO'BA

GLOBALASHUV SHAROITIDA MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR.	153
Abdugopporova O.H. Nutq o'stirish texnologiyasini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari.	153

Шарипова Ш. С. Адашева Ф.Р. Модель методического сопровождения воспитателей при внедрения государственной учебной программы «ilk qadam» в доо.....	156
Шарипова Ш. С. Самадова Н.Ш. Сопровождение внедрения технологии триз в образовательную практику дошкольных образовательных организаций...	160
Aslonova O. Bozorova M. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini tabiat bilan tanishtirishda mutafakkirlar merosidan foydalanish.....	163
Kilichev N.A.Informatsion texnologiyalar ta'limida talabalarni axborotlarni mustaqil o'zlashtirishlarini tashkil etishning psixologik-pedagogik aspektlari....	166
Шарипова Ш.С. Искандаров Д.В. Разработка модели методического сопровождения начинающего воспитателя дошкольной образовательной организации.....	172
G'ayratova R. Boshlang'ich ta'limda o'qituvchilarning ta'lim jarayonidagi o'rni va ularning ta'siri.....	175
Yomg'irova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarda o'yinning mehnatga oid bilimlarni egallashtirishdagi o'rni.	178
Ishmurodova G.I., Abdullayeva Z., To'raqulova G. Dual ta'lim tizimida o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish.	180
Jumayeva R. Aslonova O Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'qitish mexanizmini integrativ va innovatsion yondashuv asosida takomillashtirish. ...	186
Kulatova S.Yu. O'smirlarda destruktiv axborotlar rivojlanishiga ta'sir etuvchi psixologik determinantlar.	188
Mirzayev E.M. Texnologik ta'lim o'qituvchilarining konstruktorlik kompetensiyalarini zamonaviy texnologiyalar asosida takomillashtirish.....	194
Normatova N.K. Fasilitatsion yondashuvning mohiyati va maktabgacha ta'lim amaliyotidagi imkoniyatlari.....	197
Oripova N.H. Axborotlashgan jamiyatda shaxs dunyoqarashini shakllantirish — ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida.....	200
Quvvatova O.G. B.Berdiyev Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda matematikaning o'rni.	208
Razzoqov D.N., Ravshanova Sh.Q. Globallashtirish sharoitida maktabga tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida kasbga qiziqish mayllarini shakllantirishda zamonaviy yondashuvlar.	210
Shoyimova F.M. O.P.Aslonova Inklyuziv ta'lim sharoitida ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlash.	214
To'rayeva M. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarni adolatli baholash hamda ularni to'g'ri rag'batlantirish.	217
Uzoqov M.F. Katta va tayyorlov yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda attraktiv munosabatlarning o'rni va metodik ta'mini.....	222
Yusufova G.N. Talabalar nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda axborot-reseptiv metodidan foydalanishning innovatsion pedagogik texnologiyalari.....	228
Baxtiyorova N. MTT katta guruhlarda o'quv-tarbiya jarayonida o'zbek xalq ertaklaridan foydalanish texnologiyalari.....	231

Yo'ldasheva D.Yu. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga rag'bat va tanbeh berishda to'g'ri yondashuvlar.	234
Muhammadiyeva M.M., Eshqurbonova Z.I. Erkinlik, tanlov va ijtimoiy qadriyatlarining shaxs kamolotiga ta'siri.	239
Hazratova B. Rivojlangan mamlakatlarda va O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimida ilg'or tajribalar tahlili.	241
Irisova Yu. O'simliklar dunyosi va ularning hayot tarzini o'rganish: ekologik va biologik tahlil.	244
Boypolvonov B.D. Globallashuvning maktab ta'lim tizimiga ta'sirini o'rganish.....	246
Xayitmurodova R. Tabiiy fanlar nazariyasi va metodikasini o'qitish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida fanlararo integratsiyani takomillashtirish metodikasi.	250
Aslonova O. O'ralova U. Tabiiy fanlarni o'qitishda o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini kengaytirish. [muallif ko'rsatilmagan]	253
Shodmonova M.O. Berdiyev B.R. Boshlang'ich sinflarda asosiy miqdorlar ustida ishlash.....	256
Axmedova J.Sh. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida fanlararo integratsiyani takomillashtirish metodikasi.	259
Ravshanova S.B. Sport maktablari boshlang'ich guruhlariga qabul qilish: mezonlarni takomillashtirish.....	262
Nayimova A. O'zbekistonda boshlang'ich ta'limni rivojlantirishning zamonaviy yo'nalishlari.	264

III SHO'BA

I.PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA LIFELONG LEARNING, MICROLEARNING, AI TEXNOLOGIYALARINING TADBIRI.	268
Ergashev N.G'., Nekboyev X.X., Axmatova S.U., Nodirova Sh.A. Ta'lim-fan-ishlab chiqarish integratsiyasi va sun'iy intellekt texnologiyalarining agrosanoatdagi samaradorligi.	268
Xujakulov A.K. Gipotetik fikrlashni shakllantirishning asosiy usullari va zamonaviy tendensiyalari.	278
Nuridillayeva M. The role of teachers in the learning process based on modern methods.....	281
Shukurov E.O. Oliy ta'lim muassasalari talabalarida texnik tafakkur va muhandislik fikrlashni rivojlantirishning innovatsion metodologiyasi.	285
Muhiddinova S. Geometrik materiallarni o'rganish metodikasi: nuqta, kesma va ko'pburchak tushunchalarini shakllantirish.....	290
Ergashev N.G'., Nodirova Sh.A. Ta'lim muassasalarida lifelong learning, microlearning va AI texnologiyalarini qo'llash orqali o'quv-uslubiy jarayonni raqamlashtirish va boshqarish.	294
Doniyorova G.Sh. Texnik ingliz tilini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish.	300
Umirov A.A. Elektron ta'lim resurslari va sun'iy intellekt texnologiyalaridan samarali va oqilona foydalanish yo'llari.....	303

Uroqova G.A. Boshlang'ich ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari.....	306
Yo'ldoshev N. Baxriyeva Ch. Boshlang'ich ta'lim ona tili darslarida ta'limiy diktantlarni tashkil etish metodikasi.....	308
G'ofurova G.B. Boshlang'ich sinflarda geometriya elementlarini o'rgatish metodikasi.....	310
Lafasov X.O. Irnazarov Sh.N. Huquqiy tarbiyaning zamonaviy paradigmalari..	313
Muhammadiyeva M. M. Isroilova R.O. Muammoli ta'lim texnologiyalari asosida shaxsda tanqidiy fikrlash va mas'uliyat hissini rivojlantirish.....	316
Barotova F.M. Qosimova G.I. "Qobusnoma" – ta'lim va tarbiya uyg'unligining badiiy ifodasi.....	318
Ergashev N. G'.Iyerarxik modellar asosida texnik tizimlarni raqamli texnologiyalardan foydalanib o'qitishning nazariy asoslari.....	323
Davronov Sh. R. Rayimova A. R. Mashinali o'qitishda ma'lumotlarni oldindan qayta ishlash va augmentatsiya: yo'l belgilarini tanib olishga yondashuv.....	331
Ergashova P. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni (SEL) shakllantirishning samaradorligi (O'zbekiston ta'lim tizimi misolida)....	338
Ochilov A.O. Professional ta'lim muassasalarida darslarni loyiha (Project-Based Learning) texnologiyasida o'qitish.	342
Ergashev N.G', Sattorov S.Sh. Universitet talabalar uchun texnik axborotni himoyalashni o'qitishga mo'ljallangan sun'iy intellektga asoslangan ta'lim muhiti.	347
Эргашев Н.Г., Нодирова Ш.А. Совершенствование педагогической деятельности в условиях цифровых технологий в высшем образовании в учебно-методическом аспекте.....	350
Isoqova S.Sh. Til estetikasi madaniyatini shakllantirishda microlearning texnologiyalaridan foydalanishning metodik afzalliklari.....	356
Ergashev N.G', Tulanov B.T. Algoritmik fikrlashni rivojlantirishda raqamli platformalarning didaktik imkoniyatlari: nazariy asoslar va takomillashtirish modeli.....	359
Ergashev N.G., Sattorov S.Sh. An artificial intelligence-based learning environment designed to teach technical information security to university students.....	366
Ergashev N.G', Sattorov S.Sh. Integratsiyalashgan raqamli ta'lim muhitlarida kiberxavfsizlik ta'limi: metodik takomillashtirish va ta'lim natijalari.....	368
Kilichev N.A. Talabalar biluv mustaqilligining psixologik-pedagogik asoslari..	371

IV SHUBA. PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA HAMDA IJTIMOIIY SOHALARNI RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALARI..... 379

Berdiyeva Z.O. Qisqa hikoya janridagi xronotopning tuzilmaviy qiyosiy tahlili.	379
Qosimova Ch.R. Globallashtirish davrida boshlang'ich ta'limda 21-asr ko'nikmalarini rivojlantirishning innovatsion metodlari.....	384

Choriyeva M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ongli o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish.....	386
G'aniyeva M.L. Imitatsion texnologiyalar asosida nutqiy kompetensiyani shakllantirish: ilmiy-nazariy yondashuv va amaliy yechimlar.....	389
Ishpulatova D. Boshlang'ich maktabda STEAM yondashuvi orqali o'quvchilarning muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish.....	392
Abdirasulov L.H. Maktab o'quvchilarida texnologik madaniyatni rivojlantirish vositalari.	395
Botirova Z.R. Zamonaviy jamiyatda pedagogika va psixologiyaning o'zaro bog'liqligi.	398
Roziqova F.R. Globallashuv davrida boshlang'ich sinflarda matematika darslarini zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil qilish.....	401
Muhammadiyeva M.M., Eshqurbonova Z.I. Erkinlik, tanlov va ijtimoiy qadriyatlarning shaxs kamolotiga ta'siri.	404
Niyozqulova M.N. "Odob as-Solihin" asarida Qoshg'oriyning metodlari.....	323
Normatova N.K. Fasilitatsion yondashuvning mohiyati va maktabgacha ta'lim amaliyotidagi imkoniyatlari.	409
Abdunazarova Z.A. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellar asosida o'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish.....	411
Ochilniyozova G. Sinf rahbarining o'quv faoliyati samaradorligini oshirish yo'llari.....	415
Begmirov J.M. Matematika darslarini tashkil etishda geymifikatsiyaning ahamiyati.....	418
Ochilova T. Globallashuvning boshlang'ich ta'lim tizimining rivojlanishidagi o'rni.....	423
Panjiyeva Sh.Z. Darsni tashkil qilish, didaktik materiallardan foydalanish.....	426
Begmirov J.M. Pisa - o'quvchilarni ta'lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo'yicha xalqaro dasturining ahamiyati.....	427
G'ayratova R. Boshlang'ich ta'limda o'qituvchilarning ta'lim jarayonidagi o'rni va ularning ta'siri.	429
Niyozova S.O. Raqamli transformatsiya sharoitida maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning pedagogik asoslari.....	432
Muhammadiyeva L.M. Ta'lim klasteri sharoitida talabalarni inklyuziv faoliyatga tayyorlashda zamonaviy texnologiyalar o'rni.....	434
Tashbayeva U.A. Technology of improving communicative training through developing teachers' emotional intelligence.	439
Tilavova M.D. Talabalarining nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish yo'llari..	441
Umarov L.M. Uzluksiz kasbiy ta'limni pedagogik modellashtirishning nazariy asoslari.	444
Yuldoshev R.D. The role of reflective learning in enhancing students' communicative competence in EFL classrooms.....	448
Yusufova G.N. Talabalar nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda axborot-reseptiv metodidan foydalanishning innovatsion pedagogik texnologiyalari.....	453

Abdunazarova Z.A. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida imitatsion modellar asosida o'quvchilarning ijtimoiy-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish..	456
Shabbazova D.R. Boshlang'ich ta'lim mazmunini aksiologik paradigma asosida tizimlashtirishning metodik mexanizmlari va samaradorlik omillari.....	460
Shabbazova N.X. Pedagogik ta'lim klasterida talabalarning didaktik ijodkorligini rivojlantirishning innovatsion metodikasi.....	464
Nurullayeva Sh.U. Shaxs rivojlanishida refleksiya va refleksiv ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning psixologik-pedagogik aspektlari.....	467
Ollaberganova S.X. Ta'lim-tarbiya jarayonini lingvo-didaktik modellashtirishning pedagogik shartlari.....	471
Yoziyev E.S., Sa'dullayeva P.E., Sa'dullayeva D.E. Talaba yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash jarayonining pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	477
Kamolova M.U. Yolg'izlik tushunchasining psixologiyadagi o'rni.....	481
Axmedova Sh.Sh. Ta'lim jarayonida kreativ tasavvurni shakllantirishning pedagogik ahamiyati va ilmiy qarashlar	487
Badalova R.B. Shaxs kamolotida ijtimoiy muhit va tarbiyaviy hamkorlikning o'rni.....	490
Yakubova G.L. Talabalarda lingvistik tafakkurni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish.....	493
Pardayeva S.A. Talabalarning metodik tayyorgarligini takomillashtirishda refleksiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlari.....	496
Yaxshiboyeva S.T. O'quv-biluv faoliyatini baholashda kompetensiyalar diagnostikasining zamonaviy usullari.....	498
Toshpulatova G.T. Aslonova O.P. Boshlang'ich ta'limda kreativ topshiriqlar orqali o'quvchilarning nutq faoliyatini rivojlantirish.....	504
Yaxshiboyeva S.T. O'quv-biluv faoliyatini integrativ baholashda pedagogik texnologiyalarning o'rni.....	507
Djo'rayeva Sh. Sh. Germenevtik yondashuv vositasida ona tili ta'limi jarayonida talabalarning nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini innovatsion rivojlantirish	515
Djo'rayeva Sh. Sh. Germenevtik yondashuv asosida ona tili darslarida matn talqini modeli.....	519
Djurayev X. G'. O'zbekistonda xizmatlar sektorini modernizatsiya qilishning dolzarb masalalari va istiqbollari.....	523